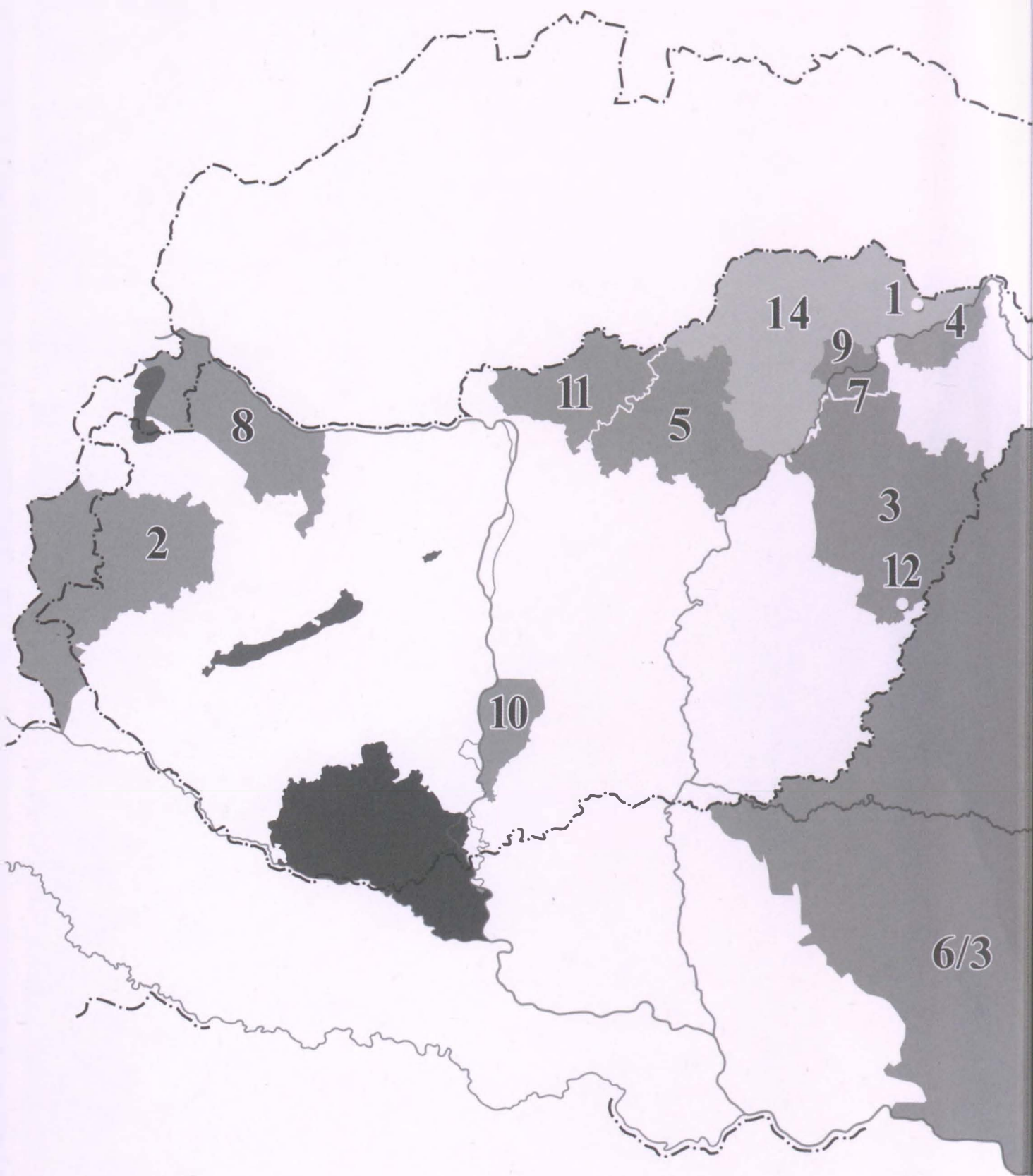

HORVÁTH CIPRIÁN

Nógrád megye
honfoglalás és kora Árpád-kori
temetői és sírleletei

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS
ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK
LELETANYAGA

KISS ATTILA

Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

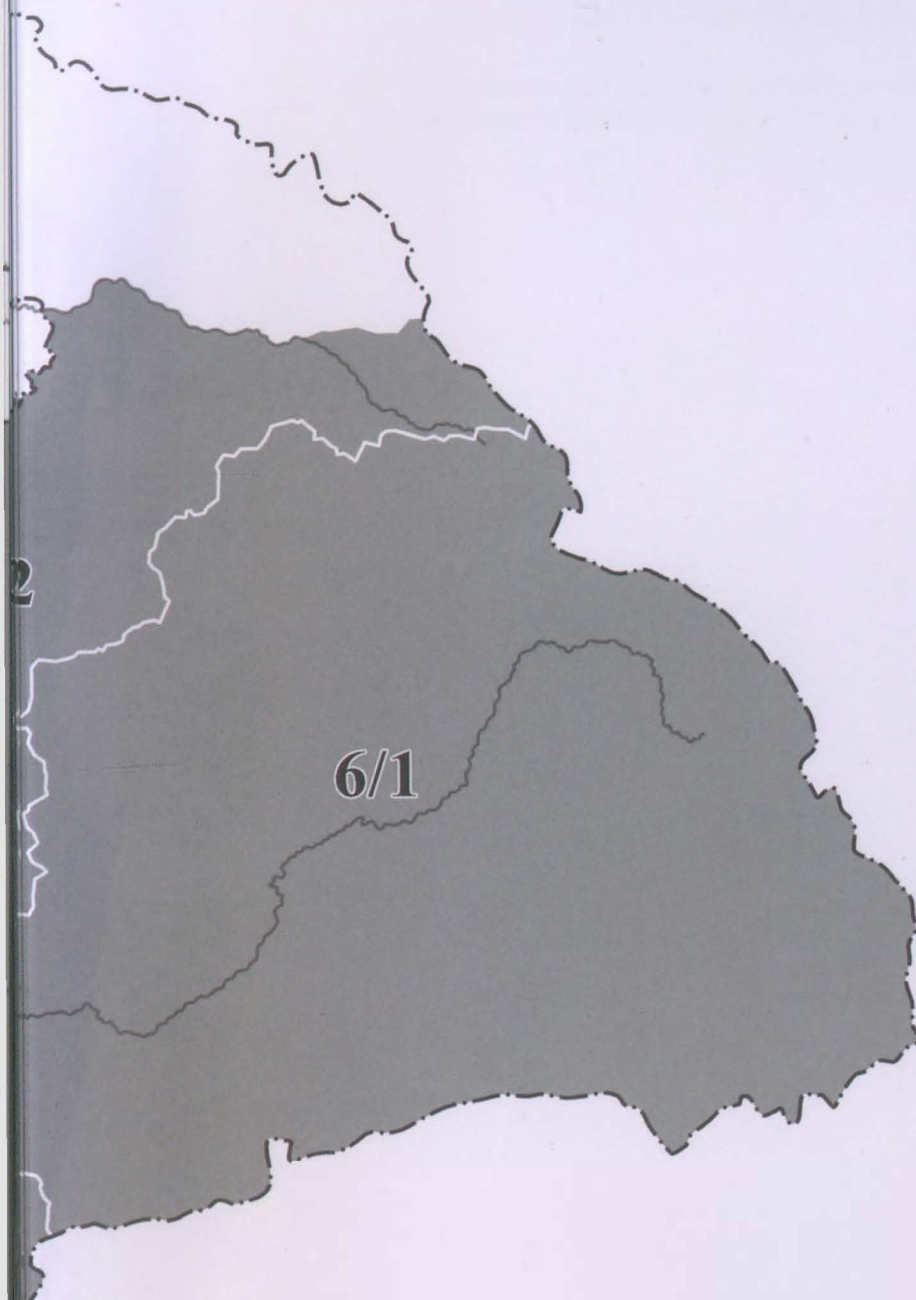
MAGYARORSZÁG
HONFOGLALÁS KORI
ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

1. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
2. KISS GÁBOR
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
3. M. NEPPER IBOLYA
Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
4. ISTVÁNOVITS ESZTER
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyiregyháza–Budapest 2003.
5. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
6. GÁLL ERWIN
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
7. TÓTH ANIKÓ
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
8. HORVÁTH CIPRIÁN
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.
9. KOVÁCS LÁSZLÓ
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
10. GALLINA ZSOLT – VARGA SÁNDOR
A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. – A Kalocsai Sárköz a 10–11. században. Szeged–Budapest 2016.
11. HORVÁTH CIPRIÁN
Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2019.

Előkészületben

12. KOVÁCS LÁSZLÓ
A magyarhomorogi 10–11. századi temető. Szeged–Budapest
13. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged–Budapest
14. HORVÁTH CIPRIÁN
Borsod, Abauj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest

0 100 km

HORVÁTH CIPRIÁN

NÓGRÁD MEGYE
HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI
TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán,
Rád-Kishegy (Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel

HORVÁTH CIPRIÁN

NÓGRÁD MEGYE
HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI
TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán,
Rád-Kishegy (Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel

1908. évi
1008. 1074

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEI 11.

Sorozatszerkesztő:
Kovács László és Révész László

[10.62150/HONF.11.2019](https://doi.org/10.62150/HONF.11.2019)

HORVÁTH CIPRIÁN

NÓGRÁD MEGYE
HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI
TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

**Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán,
Rád-Kishegy (Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel**

Munkatárs:
SOÓS RITA

Szeged–Budapest
2019

Készült

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

az NKFIH K 120575 sz. kutatási és az NKFIH K 129381. sz.
publikációs pályázatainak anyagi segítségével

Szerkesztő:

FELFÖLDI SZABOLCS

Lektorálta:

KOVÁCS LÁSZLÓ – RÉVÉSZ LÁSZLÓ

Technikai szerkesztő:

BERTÓK KRISZTINA – TÓTH CSABA

Táblaszerkesztő:

HORVÁTH CIPRIÁN

A rajzokat készítette:

OLGYAY ANNA – TÓTH ZOLTÁN

A rezümét fordította:

BÉKI BOGNÁR ESZTER

Borítóterv:

auri grafika

A borítón:

Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő 1. sír
Nógrádsáp-Tatárka
Piliny-Flessig-gyűjtemény
Szalmatercs-Fehérlő-dűlő

Tárgyfotók:

HORVÁTH CIPRIÁN

ISBN 978-963-9046-79-5 Ö

ISBN 978-963-306-531-0

ISSN 1219-7971

© Horváth Ciprián

© SZTE BTK Régészeti Tanszék

© MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete

© Magyar Nemzeti Múzeum

Kiadta a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete,
a Magyar Nemzeti Múzeum
és a Martin Opitz Kiadó

Nyomás és kötészet: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	11
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	12
I. A TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET BEMUTATÁSA.....	13
II. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK KUTATÁS- TÖRTÉNETE	15
III. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI – Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán, Rád-Kishegy (Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel.....	19
1. Alsótold-Kereszti tábla	19
1.1. Leletkörülmények	19
1.2. Sírleírások	20
1.3. Értékelés.....	20
1.4. Irodalom.....	20
2. Balassagyarmat	21
2.1. Leletkörülmények	21
2.2. Leletleírások	21
2.3. Irodalom.....	21
3. Bátorterenyé-Hársashegy	22
3.1. Leletkörülmények	22
3.2. Sírleírás.....	23
3.3. Értékelés.....	23
3.4. Irodalom.....	23
4. Bercel-Bástya u. 29.	24
4.1. Leletkörülmények	24
4.2. Irodalom.....	24
5. Bér-Tsz major	25
5.1. Leletkörülmények	25
5.2. Sírleírás	26
5.3. Értékelés	26
5.4. Irodalom.....	26
6. Borsosberény-Petőfi út 203.	26
6.1. Leletkörülmények	26
6.2. Leletleírások	26
6.3. Értékelés.....	26
7. Cserháthaláp	27
7.1. Leletkörülmények.....	27
7.2. Leletleírások.....	27
7.3. Irodalom.....	27
8. Cserhátsurány-Halmok	28
8.1. Leletkörülmények	28
8.2. Sírleírások.....	29
8.3. Irodalom.....	29
9. Csesztve-Iskoladomb	30
9.1. Leletkörülmények	30
9.2. Sírleírások	30
9.3. Értékelés.....	30
9.4. Irodalom.....	30
10. Egyházasgerge-Sirmány	31
10.1. Leletkörülmények	31
10.2. Sírleírások	32
10.3. Értékelés	34
10.4. Irodalom.....	35

TARTALOMJEGYZÉK

11. Ipolyvece-Görgei u.	35
11.1. Leletkörülmenyek.....	35
11.2. Sírleírások	35
12. Ipolyvece-Rákóczi út	36
12.1. Leletkörülmenyek	36
12.2. Leletleírások	37
12.3. Értékelés	37
12.4. Irodalom.....	37
13. Jobbágyi-Hermann Károly szőlője	37
13.1. Leletkörülmenyek	37
13.2. Leletleírások.....	37
13.3. Értékelés	39
13.4. Irodalom	39
14. Jobbágyi-Kavicsbánya	39
14.1. Leletkörülmenyek.....	39
14.2 Irodalom.....	39
15. Jobbágyi-Mátra u. 25.	39
15.1. Leletkörülmenyek.....	39
15.2. Sírleírások	40
15.3. Értékelés	40
15.4. Irodalom.....	40
16. Karancsalja-Lapostető	41
16.1. Leletkörülmenyek	41
16.2. Sírleírás	42
16.3. Értékelés.....	42
16.4. Irodalom.....	42
17. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő	42
17.1. Leletkörülmenyek.....	42
17.2. Sírleírások	43
17.3. Értékelés	45
17.4. Irodalom	45
18. Kisterenye-Bányakapitányság	45
18.1. Leletkörülmenyek	45
18.2. Sírleírás	45
18.3. Értékelés	46
18.4. Irodalom.....	46
19. Kozárd	47
19.1. Leletkörülmenyek.....	47
19.2. Leletleírások.....	47
19.3. Irodalom	48
20. Lucfalva-Kisfalud határ	48
20.1. Leletkörülmenyek	48
20.2. Leletleírások	48
20.3. Irodalom.....	48
21. Mohora-Madách utca 18.	49
21.1. Leletkörülmenyek.....	49
21.2. Sírleírások	49
21.3. Értékelés	50
21.4. Irodalom	51
22. Nógrádkövesd-Vasútállomás	51
22.1. Leletkörülmenyek	51
22.2. Sírleírások.....	52
22.3. Értékelés.....	54

TARTALOMJEGYZÉK

22.4. Irodalom.....	55
23. Pásztor-Bartalos-gyűjtemény	55
23.1. Leletkörülmények	55
23.2. Leletleírások	56
23.3. Irodalom.....	57
24. Piliny-Leshegy – Horváth Ciprián–Soós Rita	57
24.1. Leletkörülmények	57
24.2. Sirleírások.....	57
24.3. Értékelés.....	63
24.4. Irodalom.....	65
25. Piliny-Sirmányhegy	65
25.1. Leletkörülmények	65
25.2. Sirleírások	66
25.3. Értékelés.....	88
25.4. Irodalom.....	97
26. Piliny-Flessig-gyűjtemény	97
26.1. Leletkörülmények	97
26.2. Leletleírások	97
26.3. Irodalom.....	97
27. Piliny-Nyáry-gyűjtemény	98
27.1. Leletkörülmények.....	98
27.2. Leletleírások.....	98
27.3. Irodalom	98
28. Piliny, Piliny környéke (?)	98
28.1. Leletkörülmények	98
28.2. Leletleírások	98
29. Rimóc-Templomdomb	100
29.1. Leletkörülmények	100
29.2. Leletleírások.....	101
29.3. Irodalom.....	101
30. Salgótarján	101
30.1. Leletkörülmények	101
30.2. Leletleírások	101
31. Sóshartyán-Aranyosgödör	102
31.1. Leletkörülmények.....	102
31.2. Leletleírások.....	103
31.3. Irodalom	103
32. Sóshartyán-Murahegy	104
32.1. Leletkörülmények	104
32.2. Sirleírások	104
32.3. Értékelés.....	105
32.4. Irodalom.....	106
33. Szalmatercs-Fehérlő-dűlő	106
33.1. Leletkörülmények	106
33.2. Leletleírások.....	107
33.3. Irodalom.....	107
34. Szanda-Bokák-dűlő	108
34.1. Leletkörülmények	108
34.2. Leletleírások	108
34.3. Értékelés.....	109
34.4. Irodalom.....	109
35. Szécsény-Apátipuszta	109
35.1. Leletkörülmények.....	109

TARTALOMJEGYZÉK

35.2. Sírleírások	109
35.3. Értékelés	111
35.4. Irodalom	111
36. Szécsény-Kerekdomb	112
36.1. Leletkörülmények	112
36.2. Leletleírások	113
36.3. Értékelés	113
36.4. Irodalom	114
37. Szécsény-Öreghegy	114
37.1. Leletkörülmények	114
37.2. Leletleírások	114
37.3. Irodalom	114
38. Szécsény-Pórpástpuszta	115
38.1. Leletkörülmények	115
38.2. Leletleírások	115
38.3. Irodalom	115
39. Szécsény	115
39.1. Leletkörülmények	115
39.2. Leletleírások	115
40. Szécsény-környéke, Ipoly meder (?)	115
40.1. Leletkörülmények	115
40.2. Leletleírás	116
40.3. Irodalom	116
41. Szurdokpüspöki	116
41.1. Leletkörülmények	116
41.2. Leletleírások	117
41.3. Irodalom	117
42. Szügy-Állami Gazdaság	117
42.1. Leletkörülmények	117
42.2. Leletleírások	118
42.3. Irodalom	118
43. Vizslás-Tövises-völgy	118
43.1. Leletkörülmények	118
44. Zsúny	119
44.1. Leletkörülmények	119
44.2. Leletleírások	119
45. Galgagyörk-Meleg-völgy	120
45.1. Leletkörülmények	120
45.2. Sírleírások	120
45.3. Értékelés	122
45.4. Irodalom	123
46. Penc-Tuszkulán	124
46.1. Leletkörülmények	124
46.2. Sírleírások	124
46.3. Értékelés	127
46.4. Irodalom	127
47. Rád-Kishegy	127
47.1. Leletkörülmények	127
47.2. Sírleírások	129
47.3. Értékelés	135
47.4. Irodalom	137
48–49. Perse-Bércz	138
48–49.1. Leletkörülmények	138

TARTALOMJEGYZÉK

48–49.2. Sírleírások	139
48–49.3. Értékelés	145
48–49.4. Irodalom	152
50–51. Nógrádsáp-Tatárka	152
50–51.1. Összefoglalás	152
52. Nőtincs-Hársas	159
52.1. Összefoglalás	159
53. Sóshartyán-Zúdótető	161
53.1. Összefoglalás	161
54. Sóshartyán-Hosszútető	162
54.1. Összefoglalás	162
55. Ismeretlen lelőhely	163
55.1. Leletkörülmények	163
55.2. Leletleírások	164
IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE – Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán, Rád-Kishegy (Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel	165
V. RÉGÉSZETI ADATOK NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TÖRTÉNETÉHEZ	219
V.1. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régió településtörténeti vázlata: 10. század	221
V.2. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régió településtörténeti vázlata: 10–11. század	228
V.3. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régió településtörténeti vázlata: 11. század	233
V.4. Adatok Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból ismert korabeli temetőket használó közösségek meghatározásához	237
VI. CEMETERIES AND GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIANS	251
VII. IRODALOMJEGYZÉK	257
VIII. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	267
IX. KÉPEK/TÁBLÁK JEGYZÉKE	269
X. TÁBLÁK	271

BEVEZETÉS

A mai Nógrád megye mintegy 2544 km²-es területének honfoglalás és kora Árpád-kori temetőit, sír- és kincsleleteit mutatja be a jelen kötet. Ennek megfelelően az időhatárokat egyfelől a magyarság Kárpát-medencei megjelenése, másfelől pedig a nagyobb sírszámú temetők lezáródásának tekinthető 11. század végi, 12. század eleji időszak adja. Noha az említett korszak esetében logikusan következhetne, hogy a jelen kötet az Árpád-kori Nógrád megye teljes területét tegye elemzése tárgyává, most mégis főként a ma élő közigazgatási határok közé szorított területre koncentrálni végeztem el az anyaggyűjtést. Ennek oka elsősorban az I. világháborút lezáró békeszerződés nyomán megváltozott országhatár, melynek hatására a megye területe több mint 40%-kal csökkent, majd ezt követően a mai Magyarország területén belül pedig Pest és Heves megye területének változása is érintette a szomszédos Nógrád megyét, így vannak olyan lelőhelyek, melyek egykor e megyéhez tartoztak, ma már azonban az előbbi két megye részét képezik.¹ Ennek ellenére mégis helyet kapott benne a mai Szlovákiában található Perse-Bércz (Prša, SI.)

temetője, továbbá három olyan lelőhely is, amelyek leletanyaga részben vagy egészben Nógrád megyei közgyűjteményekben található, noha a lelőhelyek közigazgatásilag ma már Pest megye részét képezik (Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán, Rád-Kishegy). Négy temető – Nógrádsáp-Tatárka, Nőtincs-Hársas, Sóshartyán-Hosszútető, Sóshartyán-Zúdótető – esetében a kötet teljességét szem előtt tartva, azokról összefoglaló bemutatás olvasható; ezeket a lelőhelyeket a későbbiekben Fodor István (MNM) tervezi feldolgozni.

A Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleleteit bemutató korpusz sorozat eddigi köteteinek felépítését követve a természetföldrajzi környezet bemutatását a megye releváns korszakának kutatástörténete követi, majd az egyes lelőhelyek ismertetése, illetve – ahol a leletanyag megengedi – azok értékelése. Mindez a megye forrásbázisának átfogó elemzése után régészeti adatokat szolgáltatók korabeli településtörténetéhez is.

Szombathely, 2017. március 2.

¹ Cs. SEBESTYÉN–SZVIRCEK 1989, 5–6.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsőként Kovács László (MTA BTK RI) és Révész László (MNM, SZTE) a téma feldolgozására irányuló javaslatáért szeretnék köszönetet mondani. Támogatásuk a munka kezdeti lépéseitől végigkísért, már ekkor megelőlegezve a bizalmat a majdani kötetnek, befogadva azt a készülő korpusz kötetek tervezett sorozatába.

Az egyes közgyűjteményekben található leletanyag feldolgozását Révész László és Gusztiné Toronyi Judit (KFM) tette számomra lehetővé. A leletanyagok és a dokumentációk elérésében Guba Szilvia (KFM), Komiszár Szilvia (MNM), Puskás József (MNM) és Mag Hella (VTIM) volt segítségemre.

Guba Szilviának a Kubinyi Ferenc Múzeumban végzett kutatás során biztosított feltételek megteremtéséért is köszönettel tartozom. A mohorai sír Simonyi Erika (MNM) szíves hozzájárulása nyomán kerülhetett be a kötetbe. Perse-Bércz temetőjének feldolgozásához Bíró Ádám (MTA BTK RI), Bollók Ádám (MTA BTK RI) és Langó Péter (MTA BTK RI) nyújtott segítséget, míg a piliny-leshegyi temető feldolgozása Soós Rita (MNM, SZTE) és jelen sorok írójának közös munkája.

I. A TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET BEMUTATÁSA

Az Észak-magyarországi-középhegység nagytáján elhelyezkedő megye településtörténetét döntően befolyásolta annak természetföldrajzi képe, így elsőként ezt szeretném vázlatosan bemutatni [1. kép]. A megye területe több kistájra bomlik, ezek vagy teljes egészükben, vagy csupán érintve, más megyékre is kiterjedve alkotják területét. Nyugati szélén elsőként a – nagyobb részben Pest megyéhez tartozó – Börzsöny középtája, azon belül a névadó hegy és annak peremhegysége (1–2) helyezkedik el. A mai Magyarország harmadik legmagasabb, 938 méteres csúcsa csaknem a megyehatáron fekszik. Hűvös-nedves éghajlatú terület, északnyugati uralkodó széliránnyal. A peremhegység 122 és 661 méter közötti magassági értékekkel bír, s területén ugyancsak az északnyugati szélirány a legjellemzőbb. Mindkét terület domináns növénytakarója a cseres-tölgyes szálerdő. A megye határát kijelölő Ipoly bal parti területén húzódik a Középső-Ipoly-völgy (3) teraszos jellegű, mintegy 100 km hosszú völgymedencéje, mely 126 és 180 méter tengerszint feletti magasságú, mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú kistáj. Itt leggyakoribb a nyugati, de jellemző még a keleti és az északkeleti irányú széljárás is. Növénytakaróját döntően keményfa ligeterdők, éger- és fűzligetek alkotják a humuszos homok, a réti öntés és a réti talajokon. Dél felől következik a Nógrádi-medence (4), mely a Börzsöny és a Cserhát között húzódó, 144–340 méter közötti magasságú medencedomság. Éghajlata mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, de a nyugati részén már közel van a mérsékelt nedves éghajlati típushoz. Főként barna erdőtalajok jellemzik. Tovább haladva déli irányba, a Kosdi-domság (5) területén húzódik a megye határa, a kistáj északi része nyúlik csupán át a megyébe. 200 és 250 méter közötti magasságú hegységperemi domság. Éghajlata mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, cseres-tölgyes, lösztölgyes növényzetű terület, jellemzően barna erdőtalajokkal és barnaföldekkel. Kelet felé csatlakozik hozzá a Nézsa-Csöväri-domság (6), mely 155 és 445 méter közötti tengerszint feletti magasságú, erősen tagolt domság. Mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú, agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal, növénytakaróját tatarjuharos lösztölgyesek és cseres tölgyesek jellemzik. A fenti kistáj keleti határát a Galga-völgy (7) képezi, ami 122 és 255 méter magasságú, megközelítőleg észak–déli irányú, átlagosan 1,5 km szélességű folyóvölgy. Északi részén mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, délen mérsékelt meleg-száraz éghajlatú. Folyómenti fűz-éger ligeterdő borítja, uralkodó talajtípusa a barnaföld. A Galga-völgy Nógrád megyére eső területének délkeleti részéhez kapcsolódik az Ecskendi-domság (8). Magassági értékei 149 és

321 méter között váltakoznak, mérsékelt meleg, száraz éghajlatú. Cseres- és gyertyános-tölgyes, helyenként erdőssztyepp növényvilágú, talajviszonyait tekintve nagyrészt barnaföldekkel. Ehhez keletről a Cserhátalja (9) csatlakozik, mely 125 és 320 méter közötti magasságú domság. Északi részén mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, déli fele pedig mérsékelt meleg-száraz. Kiterjedt erdőssztyepp-erdők, cseres-tölgyesek, gyertyános-tölgyesek borítják. Jellemzőek itt a barnaföldek és a csernozjom barna erdőtalajok. A Galga völgyétől induló kistájcsoport negyedik tagja a völgy északi részéhez csatlakozó Központi-Cserhát (10). Nyugaton a Galga, keleten a Zagyva völgye határolja, 160 és 574 méter közötti tengerszint feletti magasságú, völgymedencékkel tagolt, alacsony középhegység. Mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú, kisebb erdőfoltokkal, völgyalji vizes rétekkel, patakmenti fűzligetekkel és cseres-tölgyes erdőkkel. Talajviszonyait agyagbemosódásos barna erdőtalajok jellemzik. A Cserhát-vidék középtája északon a Terényi-domság (11), a Szécsényi-domság (12), a Litke–Etesi-domság (13) és a Karancs (14) kistájában folytatódik nyugatról kelet felé, a már említett Középső-Ipoly-völgytől délre. A Terényi-domság 144 és 528 méter közötti magasságú, északi, keleti és déli irányból alacsony középhegységekkel, illetve térvonulatokkal határolt dombvidék. Mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú, cseres- és gyertyános-tölgyes növénytakarójú, talajtípusait agyagbemosódásos barna erdőtalajok és barnaföldek alkotják. A Szécsényi-domság 147 és 453 méter közötti magasságú, tagolt domság. Éghajlata mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz. A jellemző talajtípus az agyagbemosódásos barna erdőtalaj, cseres- és gyertyános-tölgyes erdőkkel, a völgyekben ligeterdőkkel és nedves rétekkel. A Litke–Etsi-domság 175 és 403 méter közötti magasságú, hegységközi domság. Éghajlata mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, uralkodó talajtípusa az agyagbemosódásos barna erdőtalaj, jellemző növénytakarói a cseres-tölgyesek, kisebb részben pedig a gyertyános-tölgyesek és a bükkösök. A Karancs kistáj vulkáni eredetű tömegeből és közepes magasságú dombokból álló, 184 és 727 méter közötti magasságban fekvő, mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlattal rendelkező, agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal jellemezhető, cseres-tölgyes, gyertyános-tölgyes és bükkös növénytakarójú terület. Délkelet felé az észak-magyarországi medencék középtája következik, elsőként a Zagyva-völgy (15). A 125 és 376 méter közötti magasságú folyóvölgy mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, de a déli részeken már mérsékelt meleg-száraz éghajlatú. A jellemzően réti öntéstalajjal borított terület domináns növényzete a puhafa ligeterdő.

I. A TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET BEMUTATÁSA

1. kép. Nógrád megye kistájainak beosztása: 1. Központi-Börzsöny, 2. Börzsönyi-peremhegység, 3. Középső-Ipoly-völgy, 4. Nógrádi-medence, 5. Kosdi-dombság, 6. Nézsa-Csövári-dombság, 7. Galga-völgy, 8. Ecskendi-dombság, 9. Cserhátalja, 10. Központi-Cserhát, 11. Terényi-dombság, 12. Szécsényi-dombság, 13. Litke-Etesi-dombság, 14. Karancs, 15. Zagyva-völgy, 16. Mátralába, 17. Nyugati-Mátra, 18. Magas-Mátra, 19. Medves-vidék, 20. Felső-Tarnai-dombság, 21. Pétervásári-dombság

Ehhez a megye déli részén a Mátra-vidék Mátralába (16) kistája csatlakozik, 182 és 517 méter közötti magasságával, déli részén hűvös-mérsékelt nedves, észak felé haladva mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlattal. Jellemző talajtípusa a barna erdőtalaj, a magasabban fekvő részeken bükkösökkel, az alacsonyabb régiókban tölgyesekkel. Az előbbi körülöleli a megye területére benyúló Nyugati-Mátra (17) kistajat, mely 153 és 805 méter közötti tengerszint feletti magasságú vulkáni középhegység és medencedombság. A terület északi fele hűvös-mérsékelt nedves, déli része mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú. Jellemző barna erdőtalajokkal borított, tölgyes növénytakarójú. Ettől délre, mindössze kisebb részben csak a megye területére a Magas-Mátra (18).

A megye északkeleti részén található a Medves-vidék (19) 200 és 638 méter közötti magasságú, északon tagolt középhegysége, délen pedig ennek erősen felszabdalt

dombsága következik. Mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú, a 400 méter feletti területeken pedig hűvös-mérsékelt nedves az éghajlat. Jellemzően agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal, alacsonyabb részeken zonális cseres-tölgyes, magasabb területein gyertyános-tölgyes növénytakaróval. Keleti irányban a részben már Heves megye területére eső Felső-Tarnai-dombság (20) 187 és 520 méter közötti tengerszint feletti magasságú dombsága következik, melynek éghajlata mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz. Itt jellemzőek az agyagbemosódásos barna erdőtalajok, cseres-tölgyes, a völgyekben gyertyános-tölgyes növénytakaróval. A megye északkeleti sarkában pedig a Pétervásári-dombság (21) található, mely Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyére is kiterjed. A 150 és 542 méter közötti magasságú, hegyközi dombság általában mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz éghajlatú. Uralkodó talajtípusa az anyagbemosódásos barna erdőtalaj, cseres-tölgyes növénytakaróval.²

² GYÖRFFY-ZÓLYOMI 1994; DÖVÉNYI 2010; MEZŐSI 2011, 309.-339.

II. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

A mai Nógrád megye honfoglalás és államalapítás kori lelőhelyeinek kutatása érdemben alighanem báró Nyáry Jenő, majd Nyáry Albert munkásságával kezdődött meg. 1871 októberének végén a pilinyi Leshegyen 5 sirt tárt fel a Nyáry család idősebbik tagja, melyekről már néhány hónappal később, 1872. január 4-én, a Magyar Történelmi Társulat ülésén megtartott előadásán be is számolt, az előkerült sírokat egyértelműen magyarnak meghatározva.³ A következő évben pedig már a szakemberek és az érdeklődők is olvashatták beszámolóját az *Archaeologiai Közlemények* IX. kötetének lapjain.⁴ A megye máig ismert egyetlen arany és elektron tárgyakból álló kincslelete valamikor az 1878-as év környékén, vagy azt megelőzően kerülhetett elő Sósartyán-Aranyosgödör területén, melyet azonban sajnos ma már nem lehet lokalizálni.⁵ 1891-ben Balassagyarmaton Múzeum Egyesület létesült, azonban szakképzett kutató hiányában – az első főállású régész, Patay Pál személyében, csak 1950-ben került Nógrád megyébe⁶ – feltárásokat ebben az időben még nem végeztek. Ilyenekre például ekkor még csupán a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak – Pósta Bélának vagy Márton Lajosnak – a nógrádi tevékenysége jelentett.⁷ 1894-ben, a közelgő millenium alkalmából Pósta a pilinyi Sirmányhegyen is folytatott kutatásokat, melynek nagyobb léptékű feltárására azonban csak az 1901. év végén került sor, amikor is Nyáry Albert annak délkeleti felén 78 sirt ásott ki, melyeket példás gyorsasággal a következő évi *Archaeologiai Értesítőben* már közzé is tett.⁸ Dolgozatában a sírok leírásán felül azok alapos elemzése is helyet kapott. A munkát a rákövetkező évben ugyanezen domb déli oldalán folytatta, további 82 temetkezést feltárva. Az ásatás ezen periódusát bemutató munkája 1904-ben jelent meg nyomtatásban, az első periódus ismertetéséhez hasonlóan részletes elemzéseket is adva.⁹ Nem csu-

pán korát megelőző temetőterképet készített,¹⁰ hanem topográfiai térképén együtt ábrázolta a sirmányhegyi és a leshegyi lelőhelyeket is a településhez viszonyított helyzetükben [2. kép]. 1905-ben pedig Egyházasgerge határában, a Sirmány nevű területreszen végzett kutatást. Célja annak vizsgálata volt, hogy vajon az említett név utalhat-e a területen elhelyezkedő egykori temetőre, mint ezt a környék más lelőhelyei esetében korábban megfigyelte – vagyis ez már egy mai fogalmaink szerinti tervátsátnak is tekinthető. Kutatása további 11 sírral gazdagította a megye korabeli leletanyagát,¹¹ s néhány évvel később ezt további 5-6 sír anyagával egészítette ki Kondor Vilmos.¹² Pintér Sándor szécsényi ügyvéd főként néprajzi érdeklődése mellett a régészet iránt is nyitott volt. Elsősorban Szécsény környékén végzett kutatómunkát, az ő 19. század végi beszámolóiból értesült a szakma a Szécsény körzetében, Pórpáston és az Apáti-pusztán előkerült temetőkről.¹³ 1911-ben látott napvilágot a *Magyarország vármegyéi és városai* című sorozat keretein belül Nógrád vármegye kötete, melyben a terület 10–11. századi temetőit Márton Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre mutatta be,¹⁴ 13 lelőhelyet felsorolva, s azokról hosszabb-rövidebb leírást is adva.¹⁵ Darnay (Dornyai) Béla Salgótarján és környékének helytörténetét kutatva kísérté figyelemmel a környék régészeti lelőhelyeit, melyeken többször mentett leleteket vagy folytatott hitelesítő ásatásokat. Ő gyűjtötte össze az 1932-ben Karancsalja-Lapostetön szántás közben előkerült honfoglalás kori sír anyagát is, 1939-ben pedig a Karancslapujtó-Nyárvas-dülön előkerült 4 sírral együtt röviden közölte is azt a *Vándortűz* című folyóirat hasábjain.¹⁶ Különböző korszakok, köztük a 10–11. század emlékeit is tartalmazó magángyűjteménye az 1950-es években – sajnos egykori állapotát tekintve akkor már csupán töredékeiben – került a szécsényi múzeumba.

³ NÉMETH 1996, 20.

⁴ NYÁRY 1873.

⁵ PINTÉR 1887, 433.

⁶ PATAY 1975, 21; GUBA 2014, 18.

⁷ PATAY 1954, 13.

⁸ NYÁRY 1902.

⁹ NYÁRY 1904.

¹⁰ KOVÁCS 2013, 567.

¹¹ NYÁRY 1906, 276–278; NYÁRY 1906a; NYÁRY 1909; NYÁRY 1936.

¹² MÁRTON 1911, 343; MNM R. A. XVI.263/1985.

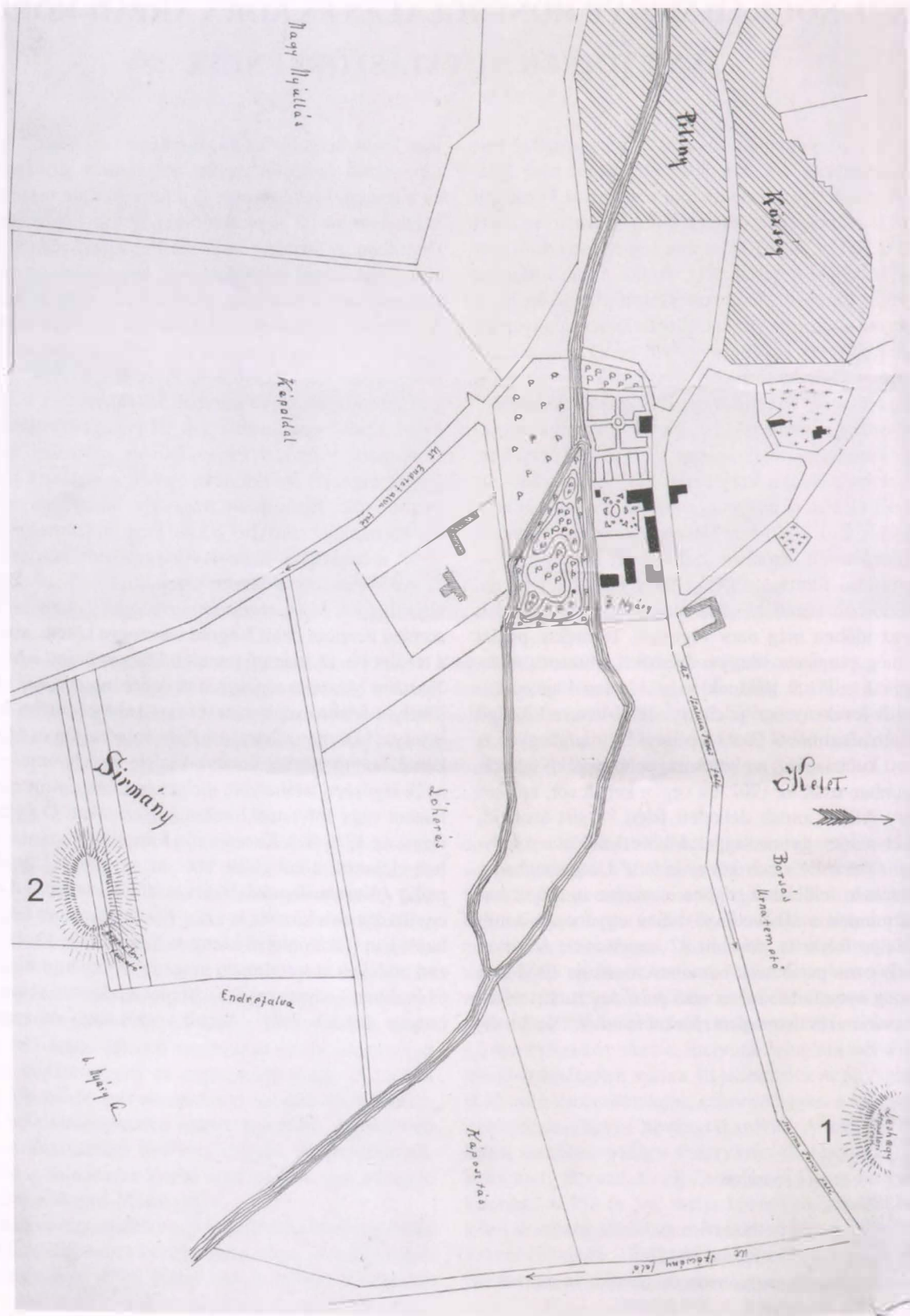
¹³ PINTÉR 1887, 432–433.

¹⁴ KOVÁCS–SZVIRCSEK 1985, 41.

¹⁵ MÁRTON 1911.

¹⁶ DARNAY 1948.

II. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

2. kép. Piliny település környékének honfoglalás és kora Árpád-kori lelőhelyei Nyáry Albert vázlatán:
1. Leshegy, 2. Sirmányhegy

II. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

Neki köszönhető, hogy a Salgótarjáni Szénbányászati Vállalat is létrehozott igazgatóságán egy régészeti gyűjteményt, melynek anyaga a későbbiekben ugyancsak a közgyűjteményt gyarapította.¹⁷ 1936-ban – az azóta Pest megyéhez csatolt Pencen és Rádon – Gallus Sándor tárt fel korabeli temetkezéseket,¹⁸ Sósartyán-Murahegyen pedig Zichy István és Horváth Tibor kutatta meg egy szőlőaláfgatás nyomán előkerült sír környezetét. Ennek eredményeként összesen 5 sirt tártak fel, valószínűleg ez azonban csupán a temető egy részlete lehetett.¹⁹ Nógrádkövesden több periódusban Patay Pál folytatott leletmentést, melynek során 4 honfoglalás kori sirt is megmentett.²⁰ A *Nógrád Megye Műemlékei* című monográfiában Patay röviden összefoglalta a megye honfoglalás kori lelőhelyei révén az egykori népesség életéről levonható tanulságokat is, egyebek mellett röviden ismertetve életmódjuk, társadalmuk, gazdálkodásuk, megtelepedési formájuk jellegzetességeit, s már ekkor felhívta a figyelmet arra, hogy a 11. századi temetőkben megfigyelhető pogány temetkezési szokások alapján „az ősi életmód, ruházat, fegyverzet nem máról holnapra tűnt el.”²¹ 1957-ben önálló tanulmányt szentelt a Nógrádi-dombvidék 10–11. századi településtörténetének, melynek alapját a már említett nógrádkövesdi temető közzététele adta. Munkájában különböző részletességgel mutatta be a megye korabeli lelőhelyeit, elemzésben azonban a közigazgatási határokon át kitekintve Pest megye releváns temetőire is. Megállapításokat fogalmazott meg az itt megfigyelt sírkertek szerkezetére, földrajzi elhelyezkedésére vonatkozóan, s kitért a 10–11. századi népesség kontinuitásának kérdésére is.²² 1975-ben pedig összefoglalva Nógrád megye másfél évszázados régészeti kutatásának történetét, sorra vette a fontosabb 10–11. századi lelőhelyeket.²³ A *Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleleteit* bemutató leletkataszter 26 lelőhelyet tartott számon a megyéből 1959-ig.²⁴ Szőke Béla főként a Piliny környé-

ki temetőket vonta be elemzésébe, máig ható érvényű műve megalkotásakor.²⁵ A Karancsalja-Lapostetön előkerült sír környezetében 1964 októberének elején Dienes István végzett – eredménytelen – hitelesítő ásatást,²⁶ s még ebben az évben közölte az innen nem messze előkerült, mind ez idáig egyedülálló karancslapujtői öv rekonstrukcióját, annak keleti párhuzamával együtt.²⁷ Dienes az 1968. szeptember 13-án, a Magyar Nemzeti Múzeumban összehívott értekezleten vetette fel többek között Nógrád megye korabeli leletanyagának kiadását is, melyet a tervek szerint Gádor Judit gyűjtött volna össze.²⁸ Gádor ugyanezen év szeptemberében leletmentő ásatást folytatott Sósartyán-Zúdótetőn, mely 12 sír dokumentálását eredményezte.²⁹ Ezzel a feltárással csaknem párhuzamosan – mindössze néhány héttel később –, az onnan kevesebb, mint 1000 méterre lévő Sósartyán-Hosszútetőn Fodor István egy 10–11. századi temető 46 sírját tárta fel, melyek közül a 30. számút 1973-ban önálló tanulmányban ismertette is az *Archaeologiai Értesítő*ben.³⁰ Egy évvel korábban pedig hitelesítő ásatást végzett a sósartyán-murahegyi temetőben, sajnos azonban eredménytelenül.³¹ A szécsényi Forgách kastélyba – a mai Kubinyi Ferenc Múzeum épületébe – 1973-ban került átszállításra a megye – második világháború folytán sajnos 90%-ban megrongálódott vagy megsemmisült³² – régészeti gyűjteménye a balassagyarmati Palóc Múzeumból,³³ melyből 1975 áprilisának végén nyílt meg az első állandó régészeti kiállítás.³⁴ Ennek a honfoglalás korát bemutató részében háttérrel segítéssel mutatják be a karancslapujtői övet és annak keleti analógiáját, illetve a sírokban talált egyéb leletek alapján ábrázolták a korabeli harcosok viseletét, fegyverzetét, ruházatát. A korszakot bemutató tárlóban pedig azon 10. században nyitott temetők emlékéanyagából állítottak össze válogatást, melyek használata átnyúlt a 11. századba is. A későbbiekben helyet kapott a Nógádsáp-Tatárkán feltárt temető bemutatása is, a leletek mellett több kinagyított

¹⁷ PATAY 1975, 20–21.

¹⁸ PATAY 1975, 21.

¹⁹ FODOR 1996a, 406; KFM R. A. 179.91.

²⁰ PATAY 1957, 58–59.

²¹ PATAY 1954.

²² PATAY 1957.

²³ PATAY 1975.

²⁴ FÉK.

²⁵ SZŐKE 1962.

²⁶ DIENES 1965.

²⁷ DIENES 1964.

²⁸ KOVÁCS 2015b, 996.

²⁹ GÁDOR 1969; GÁDOR 1969a.

³⁰ FODOR 1973.

³¹ FODOR 1996a.

³² PATAY 1975, 21.

³³ HÉJJ 1976, 245.

³⁴ GUBA 2014, 18.

sírfotót is megjelenítve.³⁵ Nógrád megye 1945 és 1975 között végzett régészeti kutatásait Héjj Csaba ismertette korszakonként elkülönítve, munkájában 9 honfoglalás és kora Árpád-kori lelőhelyet feltüntetve.³⁶ Soós Virág két ásatási évadban, 1981–1982 folyamán – a kiállítás kapcsán már említett – Nógrádsáp-Tatárkán tárt fel 20 sírt,³⁷ s ugyancsak az 1980-as években Jobbágyi területén további 4 honfoglalás kori sírt mentett meg a kutatás számára.³⁸ 1985-ben Tárnoki Judit a Kubinyi Ferenc Múzeum gyűjteményének bemutatása során számolt be a térség fontosabb honfoglalás és kora Árpád-kori leleteiről és lelőhelyeiről.³⁹ 1992-ben Bátorterenyén került elő egy 10–11. századi sír,⁴⁰ 1994-ben pedig Kató Sára és Majcher Tamás mentette meg egy sajnos teljesen feldúlt temető néhány tárgyi leletét Szandán.⁴¹ A hon-

foglalás milicentenáriumra szervezett nagyszabású kiállítás több – esetenként addig csupán ásatási jelentésből ismert – lelőhelyet is az érdeklődők elé tárt a megyéből, Fodor István, Mesterházy Károly és Révész László munkája nyomán.⁴² A tudományos közlemények sorába kívánczik Vörös István dolgozata, mely a megye lovas temetkezéseit dolgozta fel.⁴³ A régészeti feltárások között 2001-ben Mohorán, Simonyi Erika vezetésével, egy korábban már bolygatott temető egy további sírja került dokumentálásra,⁴⁴ 2013-ban pedig egy kora Árpád-kori temető 4 síros részletét tárta fel Bóka Gergely. Nógrád megye honfoglalás kori lelőhelyeit – sajnálatos módon kéziratban maradt munkájában – János Judit gyűjtötte össze 2009-ben.⁴⁵ A piliny-leshegyi temető kritikai újraközlését 2015-ben Soós Rita publikálta.⁴⁶

³⁵ KFM R. A. 187.91.

³⁶ HÉJJ 1976, 252–253.

³⁷ Soós 1982a; Soós 1983.

³⁸ Soós 1981; Soós 1982.

³⁹ TÁRNOKI 1985.

⁴⁰ KATÓ 1994.

⁴¹ KATÓ–MAJCHER 1994.

⁴² FODOR 1996; FODOR 1996a; MESTERHÁZY 1996; RÉVÉSZ 1996a.

⁴³ VÖRÖS 2010.

⁴⁴ SIMONYI 2003.

⁴⁵ JÁNOS 2009.

⁴⁶ Soós 2015.

III. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán, Rád-Kishegy
(Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel

1. ALSÓTOLD-KERESZTI TÁBLA

1.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől nyugatra található, Ny-K-i irányban húzódó, erősen lekopott felületű dombháton szántás közben egy római császárkori telepet és egy abba beleásott, 10–11. századi temető csekély mélységben fekvő sírjait bolygatták meg 1961-ben. Harcos István helybeli tanító bejelentését követően Salamon Ágnes szállt ki a hely-

színre április 11-én, ahol kibontotta a részben már megbolygatott sírokat, illetve összegyűjtötte azok előkerült leleteit is. Sajnos az előkerült régészeti leletanyag ma már nem lelhető fel, s ismeretlen az embertani anyag sorsa is.⁴⁷

3. kép. Alsótold-Kereszti tábla (1:10000)

⁴⁷ SALAMON 1962.

I. ALSÓTOLD-KERESZTI TÁBLA

I.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1961. április 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 15–20 cm,⁴⁸ sh.: 180 cm, ssz.: 70 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírt talajművelés során érte bolygatás. *Megjegyzés:* a sír keleti vége vágta a „B” jelű objektumot.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1961. április 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: 8–10 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A talajművelés a sírt teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1961. április 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírt talajművelés során érte bolygatás.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1961. április 11.)

Nő. Csvh.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 20–35 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra billent. Bolygatott. A sírt talajművelés során érte bolygatás.

Mellékletei:

1–2. A balra billent koponya alatt, egymáson feküdt 2 db huzalkarika.

1. 1 db nyitott végű ezüst huzalkarika. Elveszett.

2. 1 db ezüst S-végű karika. Elveszett.

3. A koponya jobb oldalán helyezkedett el 1 db nyitott végű ezüst huzalkarika. Elveszett.

4. A jobb kézcsontok között volt 1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű. Elveszett.

5. A jobb szárcsapocscsont középrészének külső oldalán, a csonttal párhuzamosan feküdt 1 db vastű. Elveszett.

5. sír (1961. április 11.)

Férfi. Csvh.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40–70 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsonatok végei és a kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát a talajművelés roncsolta, majd a találók kibontották a sír ezen részét. *Megjegyzés:* a sírban valószínűleg koporsó nyoma volt megfigyelhető. Vágta az „E” jelű objektumot.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán, a járomcsontnál feküdt 1 db „nagy” S-végű bronzkarika.⁴⁹ Elveszett.

2. A jobb térdkalács alatt feküdt 1 db „nagy” S-végű bronzkarika.⁵⁰ Elveszett.

I.3. ÉRTÉKELÉS

A dombon elhelyezkedő – sajnos pontosabban ma már nem lokalizálható – temető egy korábban felhagyott császárkori telep felett helyezkedett el, ebből fakadóan a sírok többször is szuperpozícióban voltak annak települési objektumaival. A kutatóárkos módszerrel folytatott feltárással kissé sematikus temetőterképe [4. kép] alapján úgy tűnik, legalább két sírsorral számolhatunk, azonban bizonyára maradhattak még temetkezések a földben, ezt Salamon Ágnes beszámolója is valószínűsíti. A vázak

helyzete a korszakban általános, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, koporsó nyoma egyedül az 5. sír esetében volt megfigyelhető. A leletanyag sorsa sajnos ismeretlen, ezért csak azok leírását tudtam közreadni. A főként egyszerű karikaékszerek egy szegényesebb közösség temetőjét körvonalazzák, melynek használata az S-végű karikák és a sodrott gyűrű alapján inkább már a II. század irányába mutat.

I.4. IRODALOM

SALAMON 1962; HÉJJ 1976, 252; KFM R. A. VII. 143/1961.

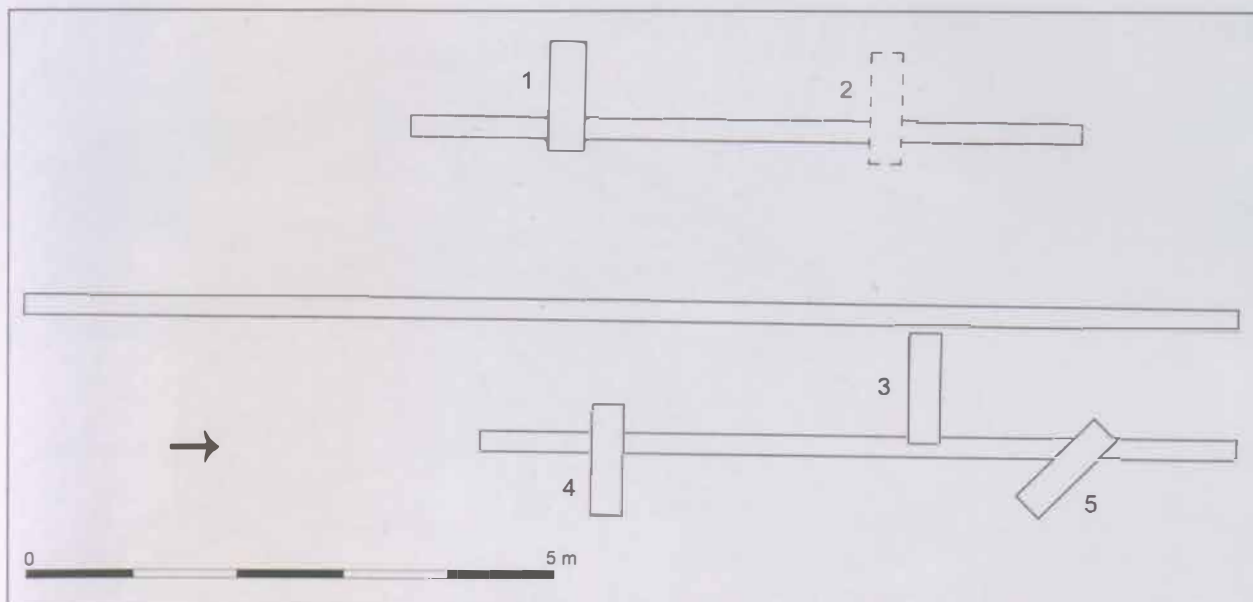
⁴⁸ A sírmélység tekintetében a sírlapok és a temetőterkép információi nem minden esetben állíthatók párhuzamba egymással, ezért ahol eltérés volt, ott mindkét értéket szerepeltettem.

⁴⁹ KFM R. A. VII. 143/1961.

⁵⁰ KFM R. A. VII. 143/1961.

2. BALASSAGYARMAT

4. kép. Alsótold-Kereszti tábla

2. BALASSAGYARMAT

2.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Wiesinger Károly főgimnáziumi tanár ajándékként került egy kengyelpárból és egy agyagedényből álló lelet-együttes a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe, melynek lelőhelyeként Balassagyarmat van feltüntetve.

Sajnos további információ nem ismert, sem az előkerülés körülményeiről, sem az esetleges leletösszefüggésekről, így csupán valószínűsíthetjük, hogy ezek egy lovas sír megmaradt emlékei lehetnek.⁵¹

2.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára ovális alakban áttört, enyhén összeszűkülő nyakkal csatlakozik a lapos, külső oldalukon enyhén gerincelt szárakhoz. Talpalója kissé ívelt, három bordával erősített. M.: 15,2×13 cm (MNM R. T. ltsz. 41/1909.2.) [1. tábla 1].⁵²
2. 1 db körte alakú, aszimmetrikus, kovácsolt vaskengyel. Fordított trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz

számára fordított trapéz alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13,35×10,4 cm (MNM R. T. ltsz. 41/1909.3.) [1. tábla 2].

3. 1 db szürkésbarna színű, kézikorongon készült agyagedény. Kihajló pereme lekerekített, vállá alatt bekarcolt csigavonalas mintával díszített. M.: 12,5 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 5,7 cm (MNM R. T. ltsz. 41/1909.1. – elveszett).⁵³

2.3. IRODALOM

PATAY 1957, 60; FÉK 40. sz.

⁵¹ PATAY 1957, 60.

⁵² A táblákon szereplő tárgyak 1:1-es méretarányban szerepelnek, kivéve az agyagedények, kengyelek, hevedercsatok, zablák, szűrő- és vágófegyverek, íjcsontok és tegezvasalások. Az ettől eltérő arányokat külön jeleztem.

⁵³ PATAY 1957, 60, XIII. T/3.

3. BÁTONYTERENYE-HÁRSASHEGY

5. kép. Balassagyarmat (1:10000)

3. BÁTONYTERENYE-HÁRSASHEGY

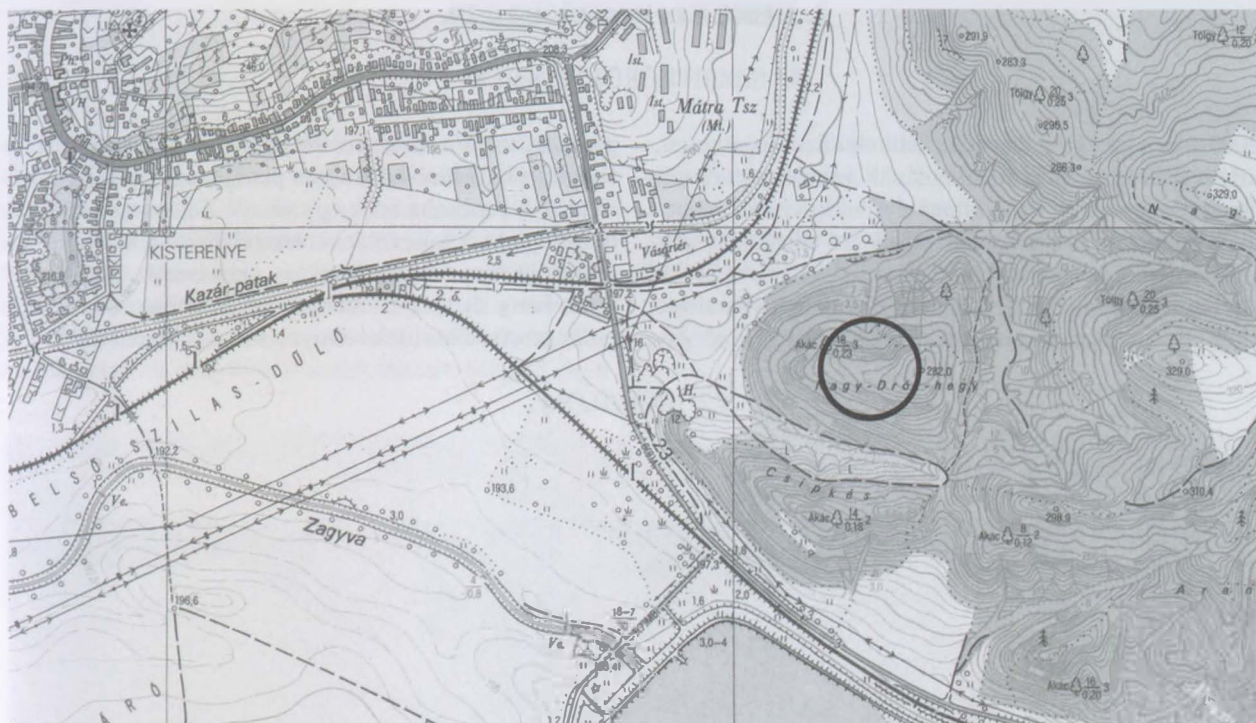
3.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A környezetéből kiemelkedő domb platójának középső részén, 1992-ben két kisterenyei lakos illegális régészeti kutatás keretében egy kutatóárkot ástott. Ezzel megbolygattak egy bronzkori telcpljeniséget és egy 10–11. századi sírt. A rablóásatás során előkerült tárgyakat –

néhány műkereskedőhöz került darab kivételével – a Kubinyi Ferenc Múzeumnak sikerült megszerezni, a munkát pedig leállítani. Feltárássra azonban nem került sor, a leletanyag pedig azóta sajnálatos módon elkallódott.⁵⁴

⁵⁴ KATÓ 1994.

3. BÁTONYTERENYE-HÁRSASHEGY

6. kép. Bátortereny-Hársashegy (1:10000)

3.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1992.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?,
ssz.: ? Bolygatott. A sírt a rablóásatás során feldúlták.

Mellékletei:

1. 1 db huzalkarika. Elveszett.
2. 1 db félhold alakú csüngő. Elveszett.

3.3. ÉRTÉKELES

Sajnos az előkerült sír esetében feltárás hiányában nem lehetett megállapítani, hogy temető részét képezte-e, avagy egymagában állt. Ugyancsak kérdéses, hogy a sírban lehettek-e még a leírtakon felül további tárgyak is, de ennek lehetősége nem zárható ki. A töredékes

leletanyag alapján a sír keltezésében egyedül a *félhold alakú csüngő* nyújthat némi támpontot, ezek első típusai a 10. század második felében már megjelenhettek, legnagyobb számban azonban az ezredforduló környékén voltak használatban, egészen a 12. századig.⁵⁵

3.4. IRODALOM

KATÓ 1994.

⁵⁵ PETKES 2013, 214.

4. BERCEL-BÁSTYA U. 29.

4. BERCEL-BÁSTYA U. 29.

4.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2009-ben a Bástya u. 29. szám alatt található ingatlanon, a település középkori templomának közelében végzett építkezés során, az itt található épület kitermelt pince-tömbjének falában bolygatott sírok és telepjelenségek váltak megfigyelhetővé. Ennek nyomán feltárássra került egy kora Árpád-kori temető több, rendszertelen sírsor által alkotott része is, melyet azonban már a késő Ár-

pád-kor, majd a középkor folyamán is bolygatás ért, a település közművesítése során pedig még egy vízvezető árok is roncsolta azok egy részét. Sajnos az ásatásról összefoglaló dokumentáció nem található a Kubinyi Ferenc Múzeum Adattárában, így nem ismert, hogy pontosan hány sír került feltárássra, mint ahogy az azokból esetlegesen előkerült leletanyag sorsa is kérdéses.⁵⁶

4.2. IRODALOM

KFM R. A. ltsz. n.

7. kép. Bercel-Bástya u. 29. (1:10000)

⁵⁶ KFM R. A. ltsz. n.

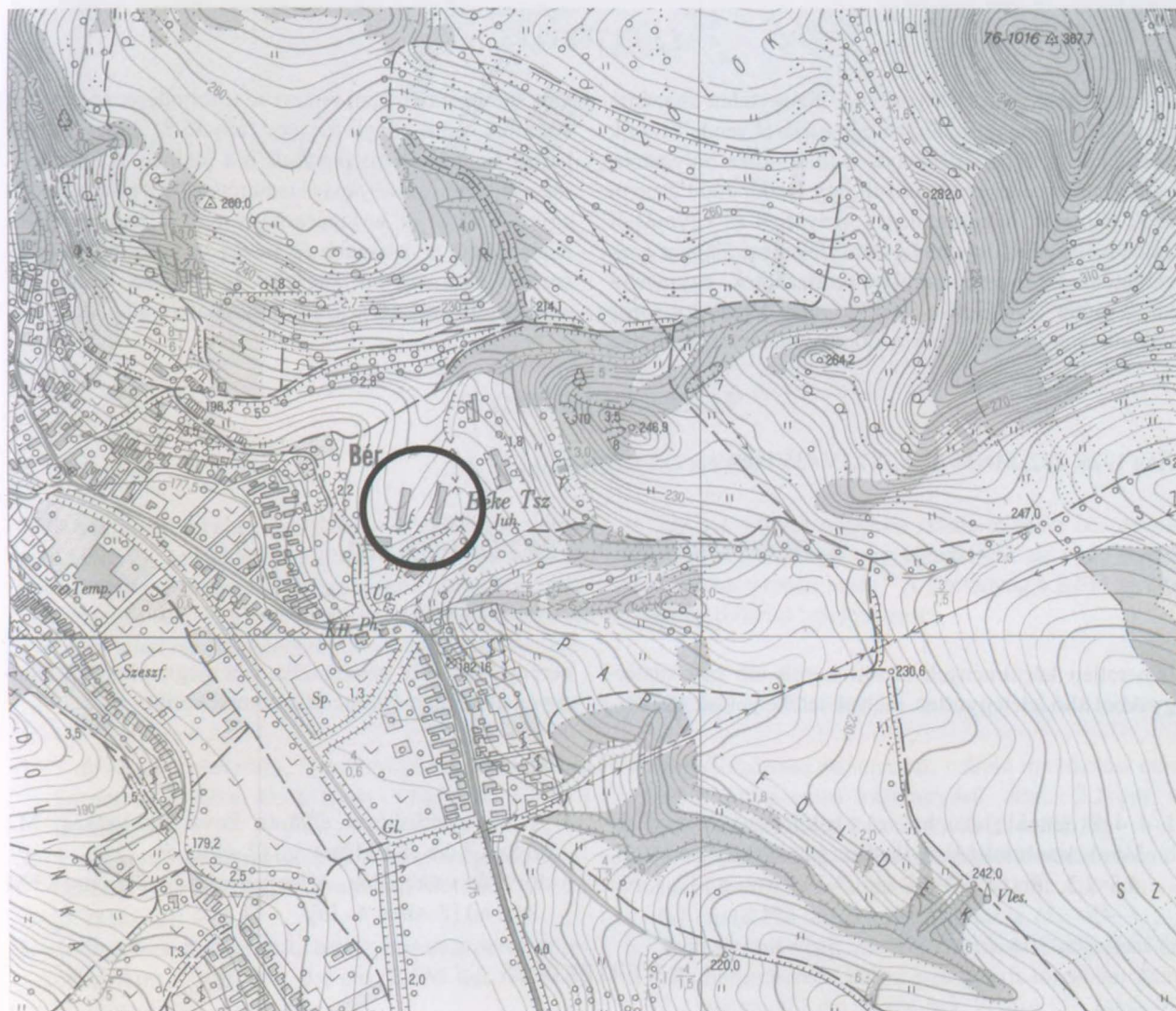
5. BÉR-TSZ MAJOR

5. BÉR-TSZ MAJOR

5.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A falu észak-északkeleti szélén, a Béke Tsz területéhez tartozó Záhonya-dűlőben, egy szerelőműhely alapozási munkálatai során 1967. október 10-én a munkások egy sírra bukkantak. Erről másnap a községi tanács értesítette a Palóc Múzeumot, melynek nyomán a helyszínre október 14-én Gádor Judit szállt ki. Sajnos azonban a váz rossz megtartása miatt már csak a sír helyét tudta megfigyelni, de begyűjtötte annak leleteit. Megfigyelése

szerint a lejtős domboldal tolólapos munkagéppel történő alakítása során több, Ny-K-i tájolású, egymástól kb. 2 méter távolságban elhelyezkedő, 35–50 cm mélységű sírt is átvágtak. Mivel a további munkát október 14-én befejezték, így a lelőhely veszélyeztetettsége megszűnt, feltárássra ezért nem is került sor.⁵⁷ A leletanyag a KFM gyűjteményében került beletárolásra.

8. kép. Bér-Tsz major (1:10000)

⁵⁷ HÉJ 1976, 252.

5.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1967. október 10.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 180 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,23 cm, Ssz.: 0,5 cm (KFM ltsz. 71.45.1.) [1. tábla 3].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,6 cm, hv.: 0,33 cm, Ssz.: 0,75 cm (KFM ltsz. 71.45.2.) [1. tábla 4].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, sima, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,17 cm (KFM ltsz. 71.45.4.) [1. tábla 5].
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, sima, nyitott végű huzalkarika. M.: 2,5×2,4 cm, hv.: 0,16 cm (KFM ltsz. 71.45.5.) [1. tábla 6].
5. 1 db félköríves átmetszetű ezüst karikagyűrű. Átm.: 2,4 cm, sz.: 0,4 cm (KFM ltsz. 71.45.3.) [1. tábla 7].

5.3. ÉRTÉKELÉS

A domb oldalában elhelyezkedő, bizonytalan sírszámú temetőnek sajnos mindössze egy sírjáról rendelkezünk adatokkal. A többi sír, melyet a földmunka bolygatott, valószínűleg teljesen elpusztult, így Gádor Judit csupán azok tájolását, hozzávetőleges mélységét és egymástól való távolságát tudta megfigyelni. Jelentése alapján ezek vélhetően sorba vagy sorokba rendeződtek, egymástól kb. 2 méter távolságban. Valószínűleg tehát egy soros jellegű temető került elő a domb oldalában, melynek

kapcsán azonban nem ismert se kiterjedése, se egykori sírszáma, mint ahogy az sem zárható ki, hogy maradtak érintetlen temetkezések is a földben. A feldúlt sírok esetleges leletanyaga is ismeretlen, így a keltezésben egyedül az 1. sír anyagára hagyatkozhatunk, melynek leletei közül a vastagabb és vastag huzalú ezüst S-végű karikák és a zárt karikagyűrű nyújthatnak támpontot, melyek a temető 11. századi használatára utalnak.

5.4. IRODALOM

Héj 1976, 252; MNM R. A. XXIV.435/1967.

6. BORSOSBERÉNY-PETŐFI ÚT 203.

6.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Ismeretlen körülmények között került elő egy vastárgyakból álló leletegyüttes, melyek lelőhelyeként Borsos-

berény-Fő út 203. számú telke van megnevezve. A leletanyag a Kubinyi Ferenc Múzeumba került.

6.2. LELETLEÍRÁSOK

1-4. 4 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovásoltvas nyilcsúcs. M.: 4,5×2,5, 4,6×2,6, 4,5×2,3, illetve 4,2×2,2 cm (KFM ltsz. n.) [2. tábla 1-4].

5. 1 db nyéltüskével ellátott, kovásolt vaskés. M.: 6,8×2,2 cm (KFM ltsz. n.) [2. tábla 5].
6-10. 5 db vas töredék. A legnagyobb h.: 3,2 cm (KFM ltsz. n.) [2. tábla 6-10].

6.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos az előkerült tárgyak leletkörülményeit illetően nem rendelkezünk adatokkal, így a nyilcsúcsok és a vastárgyak talán egy fegyveres sír emlékei lehetnek,

azonban óvatosságra int, hogy a leletek között egy avar kori nyilcsúcs is található, tehát nem zárható ki, hogy különféle leletek kerültek egymás mellé.

7. CSERHÁTHALÁP

9. kép. Borsosberény-Petőfi út 203. (1:10000)

7. CSERHÁTHALÁP

7.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1958-ban Cserháthaláp település – közelebről sajnos nem ismert – területéről kerültek kora Árpád-kori leletek a Palóc Múzeum gyűjteményébe. Sajnos további információk sem az előkerülés körülményeiről, sem az esetleges leletösszefüggésekről nem állnak rendelkezés-

re, így – a tárgyak nagyobb száma ellenére is – csupán feltételezhetjük, hogy egy elpusztított sir vagy temető megmaradt nyomai ezek.⁵⁸ A leletanyag a KFM gyűjteményében került beletárolásra.

7.2. LELETLEÍRÁSOK

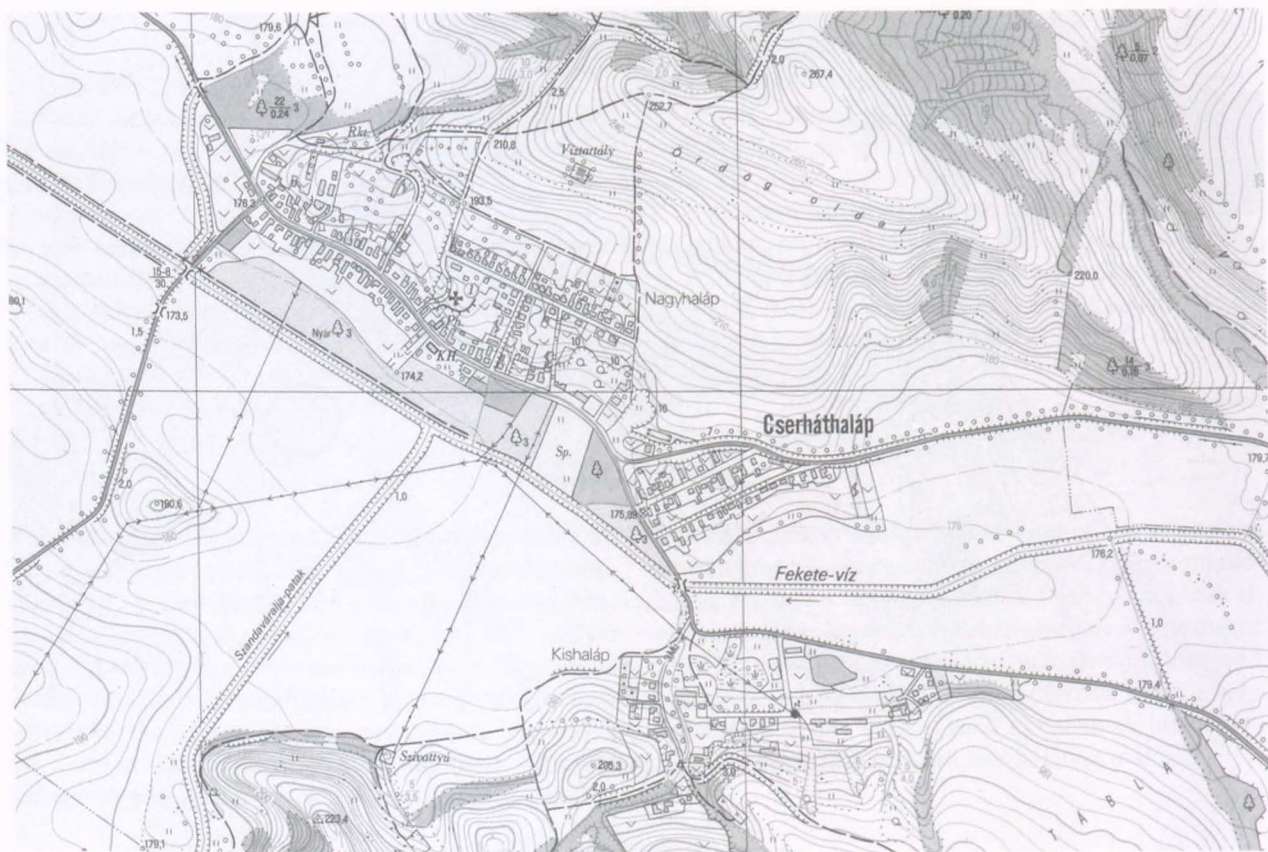
1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű állatfejes bronz karperec töredéke. H.: 6,5 cm (KFM ltsz. 71.49.1.) [2. tábla 11].
2. 1 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarperec töredéke. H.: 7,1 cm, hv.: 0,5 cm (KFM ltsz. 71.49.2.) [2. tábla 12].
3. 1 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarperec töredéke. Átm.: 7 cm, hv.: 0,4 cm (KFM ltsz. 71.49.3.) [2. tábla 13].
4. 1 db félköríves átmetszetű, szélein rovátkolást utánzóan öntött ezüst karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, v.: 0,4×0,3 cm (KFM ltsz. 71.49.4.) [2. tábla 14].
5. 1 db nyitott végű, szélein rovátkolást utánzóan öntött hárombordás bronz pántgyűrű. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,7 cm (KFM ltsz. 71.49.5.) [2. tábla 15].
6. 1 db nyitott végű, szélein rovátkolást utánzóan öntött hárombordás bronz pántgyűrű töredéke. Átm.: 2,1 cm, sz.: 0,7 cm (KFM ltsz. 71.49.6.) [2. tábla 16].

7.3. IRODALOM

HÉJ 1976, 247.

⁵⁸ HÉJ 1976, 247.

8. CSERHÁTSURÁNY-HALMOK

10. kép. Cserháthaláp (1:10000)

8. CSERHÁTSURÁNY-HALMOK (Terényi úti homokbánya)

8.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1954. június 15-én a Cserhátsurány és Terény közti út mentén fekvő Halmok nevű domb északi oldalában található homokbányában, a helyi iskola igazgatója, Daróczy Ferenc egy iskolai osztálykirándulás alkalmával a leszakadó part oldalából kiálló emberi csontokra lett figyelmes. Az előkerült sírt a tanulókkal kibontotta, majd annak leleteit a váz koponyájával és egyéb emberi csontokkal együtt átadta a Palóc Múzeumnak. A csontok vizsgálata során Patay Pál megállapította, hogy ugyanitt

előkerült egy 8-10 év körüli gyermek váza is, melyről azonban már nem lehetett eldönteni, hogy az előbbi temetkezéssel közös sírgödörben volt-e, avagy önálló temetkezés lehetett. A helyszínre Patay szállt ki, aki a helyiek elmondásából megtudta azt is, hogy gyakran kerültek elő emberi csontok a bánya területén, s javaslatot tett a homokbánya melletti partszegély feltárására is, erre azonban akkor nem került sor, a Kubinyi Ferenc Múzeumba került leletanyag pedig azóta elkallódott.⁵⁹

⁵⁹ PATAY 1957, 64–65.

8. CSERHÁTSURÁNY-HALMOK

11. kép. Cserhátsurány-Halmok (1:10000)

8.2. SÍRLEÍRÁSOK

1–2. (?) sír (1954. június 15.)

Fiatalfelnőtt, 8–10 éves körüli gyermek. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt teljesen feldúlták. *Megjegyzés:* nem lehet eldönteni, hogy a 8–10 éves körüli gyermek ebben a sírban volt-e, avagy önálló sírba temették.

Mellékletei:

- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,1×1,5 cm (KFM ltsz. 55.38.2. – elvesztett).⁶⁰
2. 1 db kerek átmetszetű, vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperc. Törött. M.: 18,9×16,9 cm, hv.: 0,36 cm (KFM ltsz. 55.38.1. – elvesztett).⁶¹

8.3. IRODALOM

PATAY 1957, 64–65; FÉK 176. sz.; HÉJ 1976, 252; KISS 1985, 308; KFM R. A. 181.90; MNM R. A. 29.G.I.

⁶⁰ PATAY 1957, 65, XIII. T/6.

⁶¹ PATAY 1957, 63, XIII. T/7.

9. CSESZTVE-ISKOLADOMB

9.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A csesztvei iskola udvarán található homokdomb oldalában, a partoldal folyamatos omlása következtében 1903-ban egy sír vált láthatóvá, melyet iskolás gyerekek fedeztek fel. Az előkerült temetkezést Hámornyk Mihály tanító bontotta ki, majd a leletről értesítette Nyáry Albertet. Nyáry a helyszínre kiszállva megállapította, hogy az előkerült sírban egy Ny–K-i tájolású női váz helyez-

kedett el. A találók elmondása szerint ezt megelőzően, a domb oldalának levágásakor másik két temetkezés is előkerült. További megfigyelésekre azonban Nyárynak nem volt lehetősége, a dombot borító akácós erdő pedig meggátolta a sírok környékének módszeres megkutatását. Az előkerült leletanyag sorsa bizonytalan, azok ma már nem lelhetők fel.⁶²

9.2. SÍRLEÍRÁSOK

1–2. sír (1903 körül)

Nemük, koruk bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

3. sír (1903)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz a találók elmondása szerint „*oldaltfekve*”⁶³ helyezkedett el, egyik kezének csontjai valószínűleg hiányoztak. *Meg-*

jegyzés: az alsó állkapocs bal oldalán ezüsttárgy okozta patina nyoma volt látható, lelet azonban ott nem került elő.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs jobb oldalán feküdt 1 db karika, mely „*a szokott egyszerű formát mutatja, alsó részén egy kék üvegyönggyel lefelé álló tuskéjén*”.⁶⁴ Elvesztett.
2. 1 db orsókarika. Átm.: 4 cm, sz.: 2 cm. Elvesztett.
3. 1 db agyagedény. M.: 18 cm, sz. átm.: 12 cm. Elvesztett.

9.3. ÉRTÉKELÉS

A csesztvei iskola udvarán egy bizonytalan sírszámú temető legalább 3 előkerült sírjáról rendelkezünk információval, melyek közül azonban részletesebben sajnos csupán az utolsó ismert. Az előkerült gyönggyel díszített karika leírása alapján annak pontos típusát nem tudom meghatározni, mégis talán inkább egy *fülbevaló* lehetett, de nem zárható ki teljesen az sem, hogy egy gyönggyel díszített S-végű karika volt, a „*szokott*”⁶⁵ forma megnevezést ugyanis Nyáry gyakran az S-végű karikákra vonatkozóan használta a piliny-sírmányhegyi tárgyak leírásánál. Az *orsókarikák* nem számítanak elterjedtek a korabeli temetkezésekben, a 10. századi sírokban fel-

tételezhetően avar hatásként értékelhetők.⁶⁶ Az *agyagedény* formája, esetleges díszítése sajnos nem ismert, s a rendelkezésre álló beszámolók alapján nem került elő belőle olyan lelet, mely utalt volna az abban elhelyezett étel- vagy italmelléklet jellegére. Nyáry felvetette, hogy az állkapocs bal oldalán megfigyelt, ezüsttárgy okozta patina alapján „*valószínűleg pénz*”⁶⁷ érintkezett ott a csonttal, ez azonban csupán feltételezés lehet. Az orsógomb és az agyagedény, valamint a talán S-végű karika alapján a lelőhely a 10–11. századon belül sajnos nem keltezhető pontosabban.⁶⁸

9.4. IRODALOM

NYÁRY 1904a; MÁRTON 1911, 340; FÉK 177. sz.; KISS 1969, 182.

⁶² NYÁRY 1904a.

⁶³ NYÁRY 1904a.

⁶⁴ NYÁRY 1904a.

⁶⁵ NYÁRY 1902, 229.

⁶⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 358.

⁶⁷ NYÁRY 1904a.

⁶⁸ A lelőhely azonosításában Benedek Marianna (Madách Imre Emlékmúzeum) és Pallman Imre (Csesztve Polgármesteri Hivatal) segítségét szeretném megköszönni.

10. EGYHÁZASGERGE-SIRMÁNY

12. kép. Csesztve-Iskoladomb (1:10000)

10. EGYHÁZASGERGE-SIRMÁNY (Liptagerge)

10.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település közelében lévő magasabb, lassan emelkedő domboldalt nevezik Sirmánynak. A domb tetején egykor szőlőtőkék sorakoztak, míg alsó felét a Doborda-patak által kettészelt vizenyős rész határolta. Ezen a területen már a 19. század folyamán is több esetben kerültek elő régészeti leletek. A terület elnevezése készítette arra Nyáry Albertet, hogy ott kutatást végezzen, hiszen megfigyelése szerint a Sirmány név más településeken rendszerint régészeti korú temető helyét jelölte. Az 1905. december 6. és 9. között elvégzett ásatás során 11 „egy csomóban”⁶⁹ elhelyezkedő sírt tárt fel, megjegyezte azonban, hogy a kevésbé mélyre ásott sírokat a területen a földmunka vagy az erózió elpusztíthatta, hiszen már a feltárást megelőző években is kerültek elő itt temetkezések. A helyszínen megfigyelte azt is, hogy a temetések sorokba rendeződve történtek, a vázak helyzete pedig a korszakban általános, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A csontvázak átlagosan 165 cm hosszúak voltak,

a legmagasabb egyén pedig a 180 cm-es magasságot is elérte életében. Mindössze egyetlen gyermeksír került elő, azonban emellett több fiatalkorú személy sírja is megfigyelhető volt. Ritkán volt csak észlelhető a sírt borító deszkalap, teljes koporsót pedig nem tudott dokumentálni. A sírok leletei között különböző bronz- és ezüsttárgyak voltak, ezek között a legnagyobb számban a gyűrűk különböző formái képviseltették magukat. A temető egyik legszebb lelete egy zárt állatfejű karperec volt, de előkerült egy hegyesedőre vagy lemezre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű is. A temetőben 1 db nyílcsúcs, valamint több 11. századi érme meglétét is rögzítette. Nyáry munkáját követően néhány évvel később, 1910 körül Kondor Vilmos erdőmérnök vizsgálta eredményesen a területet. A munkában részt vevő Virlics Gyula elmondása alapján a kutatóárkos módszerrel folytatott feltárást kb. 5-6 sírt kutattak meg, melyek leletei a Palóc Múzeumba kerültek.

⁶⁹ NYÁRY 1906, 277.

10. EGYHÁZASGERGE-SIRMÁNY

1953. április 7-én Patay Pál az egyházasgergei általános iskola segítségével kezdett feltárást a területen, a temető hitelesítése és annak még földben lévő sírjainak feltárása céljából. A munkát a Nyáry- és a Kondor-féle ásatások területén akarta elkezdni, sajnos azonban ez a terület ekkor növényzettel csaknem teljesen beültetett volt, feltárást így csak Gordo Mihály, kb. 76×62 méteres földjén volt lehetősége. A kutatóárokokkal végzett munka során azonban korabeli sírok itt nem kerültek elő,

kb. 85 cm-es mélységig a talaj bolygatását lehetett megfigyelni. Más irányba sajnos a növényzet miatt nem terjeszthette ki a munkát, így azt két nap múltán befejezték. A területen megfigyelte ugyanakkor, hogy a szántásban többször kerültek elő emberi csontok, melyek a sírkert helyét jelölik. A temető antropológiai leletanyagának egy része a Magyar Természettudományi Múzeumban található, míg a régészeti leletanyag ma meglévő része a KFM gyűjteményét gazdagítja.⁷⁰

13. kép. Egyházasgerge-Sirmány (1:10000)

10.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1905. december 6–9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kimozdult és a felső bordákon helyezkedett el, míg a jobb alkar- és kézcsonok az alsó csigolyáknál feküdtek.

Melléklete:

1. A bal kézcsonok között 1 db nyitott végű ezüst huzalgűrű feküdt. Elveszett.

2. sír (1905. december 6–9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsonok valószínűleg a medence széle alatt feküdtek.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1905. december 6–9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok a felkarcsontra merőleges helyzet-

⁷⁰ PATAY 1957, 64; MAKRA 2007, 37.

10. EGYHÁZASGERGE-SIRMÁNY

ben az alsó bordákon, míg a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldali csecsnyúlványánál feküdt 1 db bronz huzalkarika. Átm.: 2,5 cm. Elveszett.
2. A koponya alatt helyezkedett el 1 db vastag, nyitott végű huzalkarika, „*mely szinte érthetetlen, hogy hogyan fonódhatott a hajba súlyánál és alakjánál fogva*”.⁷¹ Elveszett.
- 3–4. Mindkét kar alkarcsontjain volt egy-egy kerek át-metszetű bronzhuzalból készült karperec, „*melyeknek kerek, vékony teste lapokba és csúcsos végbe részelve hajlik össze*”.⁷² Átm.: 6 cm. Elvesztek.
- 5–6. Mindkét kéz csontjai között feküdt egy-egy nyitott, egymásra hajló végű pántgyűrű, melyek közül az egyik hárombordás változat volt. Elvesztek.

4. sír (1905. december 6–9.)

Neme bizonytalan, kb. 20 éves. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medence széle alatt feküdtek, míg a bal alkar és kéz csontjai az alsó csigolyákon helyezkedtek el.

Mellékletei:

- 1–2. „*Bal karjának felső része alatt*”⁷³ feküdt 2 db I. András (1046–1060) H8 = CNH I. 11. típusú ezüst-érme. Elvesztek.
3. A bal kézcsontok között feküdt 1 db hegyesedő-re vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű. Átm.: 2,4 cm⁷⁴ [3. tábla 1].

5. sír (1905. december 6–9.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírból csak a váz szétszóródott csontjai maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1905. december 6–9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírból csak a váz szétszóródott csontjai maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

7. sír (1905. december 6–9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, mindkét alkar csontjainak végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1905. december 6–9.)

Nő. Csvh.: 177 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. *Megjegyzés:* a váz alatt koporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

1. A jobbra fordult koponya arccsontja alatt feküdt 1 db I. István (1000–1038) H1 = CNH I. 1. típusú ezüstérme. Elveszett.
2. A jobb alkarcsontokon volt 1 db zárt, rovátkolást utánzóan öntött, Kovács 1994 4b típusú állatfejes bronz karperec. M.: 7,4×6 cm, v.: 0,8 cm. Elveszett⁷⁵ [3. tábla 3].
- 3–4. A jobb kézcsontok között volt 2 db háromszög át-metszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött, zárt karikagyűrű. Átm.: 2,4 cm. Elvesztek⁷⁶ [3. tábla 2].

9. sír (1905. december 6–9.)

Idős személy. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontokon feküdt 1 db nyitott végű, Kovács 1994 1a típusú állatfejes bronz karperec. M.: 7,4×6,5 cm. Elveszett⁷⁷ [3. tábla 4].
2. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott végű, közepén két bordával, szélein rovátkolást utánzóan öntött pántgyűrű. Átm.: 2,3 cm. Elveszett⁷⁸ [3. tábla 5].
3. Az alsó csigolyák környékén feküdt 1 db „*nyitott végű vékony karperecz*”.⁷⁹ Elveszett.
4. Előbbi karperecen feküdt 1 db nyitott végű, hárombordás, a két szélén futó árokban (?) pontozott díszítésű pántgyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elveszett⁸⁰ [3. tábla 6].

⁷¹ NYÁRY 1906, 277.

⁷² NYÁRY 1906, 277.

⁷³ NYÁRY 1906, 277.

⁷⁴ NYÁRY 1906, 278, 1. ábra.

⁷⁵ NYÁRY 1906, 278, 2. ábra.

⁷⁶ NYÁRY 1906, 278, 3. ábra.

⁷⁷ NYÁRY 1906, 278, 4. ábra 1.

⁷⁸ NYÁRY 1906, 278, 4. ábra 3.

⁷⁹ NYÁRY 1906, 278.

⁸⁰ NYÁRY 1906, 278, 4. ábra 2.

10. sír (1905. december 6–9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 169 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a jobb alkarcsonatok végei és a kézcsonatok az alsó csigolyákon feküdtek. *Megjegyzés:* a váz felett deszkalap nyomai látszóttak.

Mellékletei:

1. A koponya alatt meghatározhatatlan érme nyomai voltak megfigyelhetők. Elveszett.
2. A koponyától mintegy 30 cm-re feküdt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,5×2 cm. Elveszett⁸¹ [3. tábla 7].

11. sír (1905. december 6–9.)

Férfi, 20–25 éves. Csvh.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1. A szájüregben került elő 1 db I. István (1000–1038) HI = CNH I. 1. típusú ezüstérme. Elveszett.
2. A jobb kézcsonatok között volt 1 db négyzetes átmeteszettű, nyitott, hegyesedő végű bronzgyűrű. Átm.: 2,3 cm. Elveszett⁸² [3. tábla 8].

Az 1910-ben, Kondor Vilmos által feltárt sírok leletei:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,2×2,1 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,32 cm (KFM ltsz. 51.544.)⁸³ [3. tábla 9].
2. 1 db kerek átmetszetű fehérfehér huzalból készült, bordázott (?) S-végű karika. Hiányos. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,3 cm (KFM ltsz. 51.545.)⁸⁴ [3. tábla 10].
3. 1 db bronzból öntött, félköríves átmetszetű, felületén kettős árokkal díszített karikagyűrű. Átm.: 1,9 cm, v.: 0,3×0,1 cm (KFM ltsz. 51.546.)⁸⁵ [3. tábla 11].
4. 1 db bronzból öntött, nyitott, kiszélesedően elapadó végein egy-egy egymással szemben lévő, félkörívesen bemélyedő résszel ellátott – egykor talán foglalatoss – gyűrű. M.: 1,9×1,7 cm, v.: 0,36×0,12 cm, a kiszélesedő vég sz.: 0,5 cm (KFM ltsz. 51.547.) [3. tábla 12].
5. 1 db bronzból öntött, számárhátíves átmetszetű, felső részén ferdén rovatkolást utánozóan öntött díszítésű karikagyűrű. Átm.: 2,4 cm, v.: 0,46×0,27 cm (KFM ltsz. 51.548.)⁸⁶ [3. tábla 13].
6. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, hegyesedően lekerekített végű, bronz huzalgűrű. M.: 2,3×2,1 cm, v.: 0,36×0,2 cm (KFM ltsz. 51.549.)⁸⁷ [3. tábla 14].

10.3. ÉRTÉKELÉS

A minden bizonnyal nem teljesen feltárt temetőben legkevesebb 16-17 sirt tártak fel. Sajnos azonban az nem ismert, hogy a két periódus helyszínei egymáshoz képest miképpen helyezkedtek el. Így azt sem tudjuk, hogy a későbbi folytatólágon kapcsolódott-e a korábbihoz, avagy közöttük bizonyos távolság volt. Nem ismert sem az 1910-es munka során előkerült sírok leírása, sem a leletek esetleges kontextusa. Ráadásul az első feltárás leletanyaga sajnos ma már nem lelhető fel, így csupán azok leírásaira és rajzaira támaszkodhatunk. A temetkezések a korszak szokásai alapján valószínűleg többé-kevésbé szabályos sorokba rendeződhetnek. Nyáry bevezetőjében kiemelte az elhunytak „*kelet felé fektetésnek igyekezetét*”,⁸⁸ ami így bizonyára a Ny–K-i főirányhoz igazodó tájolásra utal. A halottakat a korszakban általában hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben hantolták el, s mint írja, nem fektettek figyelmet „*a kezek hováhelye-*

zésére”.⁸⁹ A temetés során az egyik vagy mindkét alkar has környékére fektetése mellett megfigyelhető volt az alkar felkarra történő merőleges behajlítása is, s így a kéz a mellkasra került. A koponya jobb vagy bal oldalra fordulása a testet körbevevő *koporsóra* utalhat, melynek famaradványai több esetben is megfigyelhetőek voltak. Vasszeg vagy -kapocs azonban nem került elő, így ezeket vélhetően facsapolással illesztették össze. A sírokból származó leletanyagot illetően *obulusként* helyezték az elhunyt szájába a 11. sírból származó I. István (1000–1038) érmét. A 8. sírban egy hasonló veret vélhetően a fejre került a temetés során, mely azután a koponya elfordulásakor eshetett a feltáráskor megfigyelt, arccsont előtt található helyére. A 10. sírban valószínűleg ugyancsak az elhunyt szájába tették az obulust, így kerülhetett az a koponya alá, melynek típusa azonban nem ismert. A 4. sírban pedig a bal felkarcsont felső

⁸¹ NYÁRY 1906, 278, 5. ábra.

⁸² NYÁRY 1906, 278, 6. ábra.

⁸³ PATAY 1957, 64, XIII. T/12.

⁸⁴ PATAY 1957, 64, XII. T/13.

⁸⁵ PATAY 1957, 64, XII. T/14.

⁸⁶ PATAY 1957, 64, XII. T/15.

⁸⁷ PATAY 1957, 64, XII. T/16.

⁸⁸ NYÁRY 1906, 276.

⁸⁹ NYÁRY 1906, 276.

II. IPOLYVECE-GÖRGEI U.

része alatt feküdt I. András (1046–1060) 2 db érméje. Az obulust tartalmazó sírok között egy-egy felnőtt nő és férfi, továbbá egy ugyancsak felnőtt korba lépett személy sírja ismert, összhangban azzal a jelenséggel, hogy az obolusadás szokása a magyarság körében elsősorban a felnőttekre volt jellemző.⁹⁰ Az ékszerek között alacsonyabb a hajkarikák száma, ezek közül mindössze a 3. sír karikáinak helyzete ismert, melyek a bal csecsnylvány-nál, illetve a koponya alatt voltak. Ezek *simá, nyitott végű huzalkarikák*, közülük az egyik vélhetően vastagabb huzalú darab volt. Nyáry meg is jegyezte, hogy „szinte érthetetlen, hogy hogyan fonódhatott a hajba súlyánál és alakjánál fogva.”⁹¹ További 2 db *S-végű karika* került elő 1910-ben: vékony és vastag huzalú változatok. Három sírból összesen 5 db *karperecet* ismerünk. Egy-egy huzalkarperecet viselt mindkét karján a 3. sírba temetett, bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy, s ugyancsak 2 db *karperec* került elő a 9. sírből is. Az idős váz jobb karján 1 db Kovács 1994 la típusú *állatfejes karperec*, míg a csigolyák környékén egy további *huzalkarperec* volt; ez utóbbi talán másodlagos helyzetben. A 8. sírba temetett felnőtt pedig a jobb karján viselte a Kovács 1994 4b típusú állatfejes karpe-

recét. Mindegyik karperecet tartalmazó sírban *gyűrű* is volt, mely tárgytypus a temető legnagyobb darabszámú ékszerét alkotja. Az ismert esetekben döntően 1 db gyűrűt viseltek, mindössze a 3. sírban volt mindkét kézen egy-egy *pántgyűrű*, melyek közül az egyik *simá, nyitott végű*, míg a másik a hárombordás típusba tartozik. A 8. sírban pedig az elhunyt jobb kezén volt 2 db háromszög átmetszetű *karikagyűrű*. A további darabok között *simá, nyitott végű bronz és ezüst huzalgyűrűk, nyitott végű pántgyűrűk, karika- és egykor talán foglalattal ellátott, valamint hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüstgyűrűk* vannak. Ezeket a bal és a jobb kézen egyaránt viselhették felnőtt korú férfiak és nők.

A temető(rész) keltezését az előkerült I. István (1000–1038) és I. András (1046–1060) érmék alapján a 11. századra tehetjük. Az, hogy négy sírből is került elő korabeli érme, vélhetően arra mutat, hogy a közösséget már elérte a korabeli pénzforgalom, így a 11. század második negyede előtt talán nem kezdtek el ide temetkezni. A későbbi érmék hiánya pedig valószínűleg a temető 11. század harmadik negyedében történő felhagyására utalhat. Természetesen ez csupán a feltárt sírokra érvényes.

10.4. IRODALOM

NYÁRY 1906, 276–278; HAMPEL 1907, 174–175; MÁRTON 1911, 343; PATAY 1957, 64; PATAY 2010, 8; FÉK 273. sz.; MNM R. A. XVI.263/1985.

II. IPOLYVECE-GÖRGEI U.

II.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Rados Károly ajándékként került a Kubinyi Ferenc Múzeum gyűjteményébe ös- és Árpád-kori leletek kíséretében 2 db fülbevaló és 2 db *karperec*, melyek Ipolyvecén kerültek elő, a Görgei utca mentén, a vasútállomástól kb. 100 méterre található kisebb magaslaton. A találok elmondása alapján házalapozási munkálatok során kb. 70

cm mélységben 3 Ny–K-i tájolású sírt találtak, középen egy felnőtt, két oldalán pedig 1-1 gyermek vázát, ezek valamelyikéből származnak a leletek. A helyi lakosok elmondása szerint a sírok környékén korábban nyílhegyek is előkerültek. A leletek végül a KFM gyűjteményében kaptak leltári számot.

II. 2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: csaknem 200 cm, t.: Ny–K, sm.: kb. 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt házalapozási munkálatok során dülták fel.

Melléklete: ?

2. sír

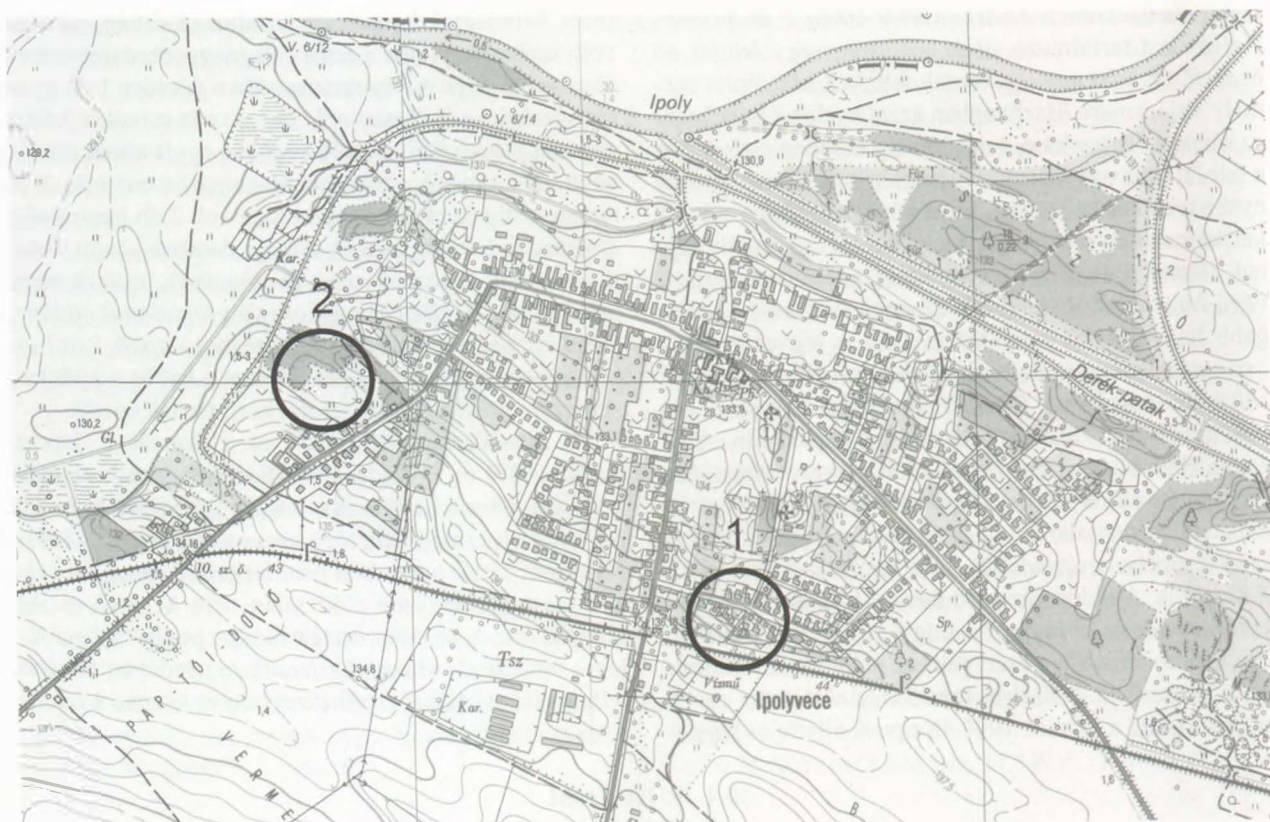
Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt házalapozási munkálatok során dülták fel.

Melléklete: ?

⁹⁰ KOVÁCS 2006, 234.

⁹¹ NYÁRY 1906, 277.

12. IPOLYVECE-RÁKÓCZI ÚT

14. kép. Ipolyvece, 1: Görgői u., 2: Rákóczi út (1:10000)

3. sír

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sirt házalapozási munkálatok során dűlták fel.

Melléklete: ?

Szórvány:

1-2. 1 db kétrét hajlított, sodrott filigránhuzalból készült kosarakkal ellátott ezüst fülbevaló. Karikáján 3,

csüngő részén pedig 8 db, rombusz alakban elhelyezett kosár látható. A teljesebb példány m.: 4,4×2,3 cm (KFM ltsz. 71.47.1-2.) [4. tábla 1-2].

3-4. 2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec. M.: 8,7×6,2 cm, hv.: 0,4 cm, illetve hv.: 0,4 cm (KFM ltsz. 71.47.3-4.) [4. tábla 4-5].

5. 1 db bronzból öntött, kerek, közepén áttört, hátoldalán két szeggel ellátott bronzveret. Átm.: 1,7 cm (KFM ltsz. 71.47.5.) [4. tábla 3].

12. IPOLYVECE-RÁKÓCZI ÚT

12.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Káposzta Ferenc, Ipolyvece Dózsa u. 93. szám alatti lakos 1967-ben levélben tájékoztatta az *Élet és Tudomány* szerkesztőségét, hogy a település határában, a Rákóczi út közelében homokkitermelés közben több sirt is megbolygattak, melyekből különféle leletek kerültek elő.⁹²

Ezek közül 1 db fülbevalóról és 2 db gyűrőről maradt fenn tudósítás. Április 22-én Gádor Judit tartott helyszíni szemlét, ahol begyűjtötte az előkerült leleteket,⁹³ amiket 1971-ben vettek leltárba a KFM gyűjteményében.

⁹² Sajnos a szerkesztőség archívumában a kérdéssel levél már nem található meg.

⁹³ HÉJ 1976, 252.

13. JOBBÁGYI-HERMANN KÁROLY SZŐLŐJE

12.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,6 cm, hv.: 0,37 cm, Ssz.: 0,7 cm (KFM ltsz. 71.46.2.) [4. tábla 6].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,39 cm, Ssz.: 0,9 cm (KFM ltsz. 71.46.3.) [4. tábla 7].
3. 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,9 cm (KFM ltsz. 46.1.1.) [4. tábla 8].
4. 1 db fél bronz fülesgomb. M.: 2,2×1,3 cm (KFM ltsz. 71.46.5.) [4. tábla 9].
5. 1 db nyitott végű ezüst pántgyűrű. Átm.: 2 cm, sz.: 0,6 cm (KFM ltsz. 71.46.2.) [4. tábla 10].

12.3. ÉRTÉKELÉS

A település határában minden bizonnyal egy soros jellegű temető helyezkedett el, melynek bizonytalan számú sírja vált a homokbányászat áldozatává. Kérdéses, hogy a leletek között volt-e, s ha igen, milyen összefüggés. Az elő-

került leletanyag alapján az ismeretlen sírszámú temető valamikor a 11. század folyamán lehetett használatban. Mivel a kérdéses területen ma egy mesterséges tó helyezkedik el,⁹⁴ ezért további sírok előkerülése nem várható.

12.4. IRODALOM

HÉJJ 1976, 252; Kiss 1985, 357; KFM R. A. 150/1967.

13. JOBBÁGYI-HERMANN KÁROLY SZŐLŐJE

13.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A község határában 1904-ben, Hermann Károly szőlőjében tökeültetés során bolygattak meg és nagy részben bizonyára el is pusztítottak egy temetőt, melyből „száznál több váz” került elő.⁹⁵ A temető honfoglalás és kora Ár-

pád-kori leleteit még ebben az évben a tulajdonos a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Sajnos azonban ezek pontos lelőhelye ma már nem lokalizálható, a régészeti leletek ma is az MNM gyűjteményében találhatóak.⁹⁶

13.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db nyitott, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült karika. M.: 2,9×2,7 cm, hv.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.8.) [5. tábla 1].
2. 1 db nyitott, enyhén ovális átmetszetű bronzhuzalból készült karika. M.: 3,2×2,9 cm, hv.: 0,23×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.9.)⁹⁷ [5. tábla 2].
3. 1 db nyitott, enyhén ovális átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,3×6,7 cm, hv.: 0,4×0,38 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.1.)⁹⁸ [5. tábla 3].
4. 1 db nyitott, félköríves átmetszetű, egyenesre vágott, egymásra hajló végű, deformált huzalkarika. M.: 2,7×2,1 cm, sz.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1908.10.) [5. tábla 4].
5. 1 db bronzból öntött, nyitott, egyenesre vágott végű, hárombordás pántgyűrű. A szélső két bordát rovátkolást utánozó díszítés borítja. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,78 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.5.)⁹⁹ [5. tábla 5].
6. 1 db bronzból öntött, nyitott, egyenesre vágott végű, hárombordás pántgyűrű. A szélső két bordát rovátkolást utánozó díszítés borítja. Hiányos. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,68 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.6.)¹⁰⁰ [5. tábla 6].
7. 1 db lapos, nyitott, egyenesre vágott, kissé egymásra hajló végű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, sz.: 0,74 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.2.) [5. tábla 7].
8. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, kissé hegyesedő végű bronz pántgyűrű. M.: 2,15×2 cm, sz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.3.) [5. tábla 8].

⁹⁴ Az információt Molnár Jánosnak (Ipolyvecc Polgármesteri Hivatal) szeretném megköszönni.

⁹⁵ HAMPEL 1907, 172.

⁹⁶ HAMPEL 1907, 172–173.

⁹⁷ HAMPEL 1907, 173, 4.

⁹⁸ HAMPEL 1907, 173, 1.

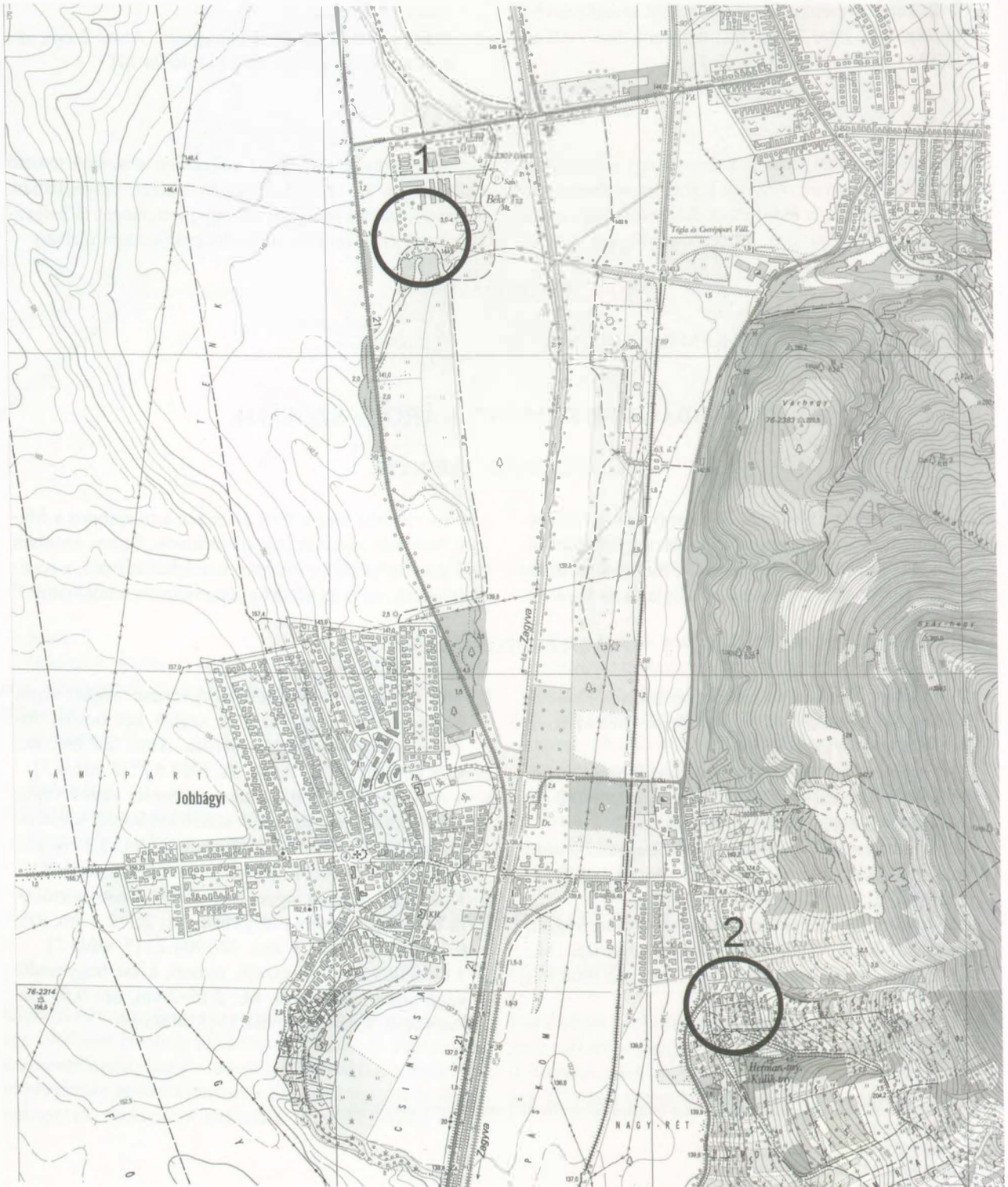
⁹⁹ HAMPEL 1907, 173, 3.

¹⁰⁰ HAMPEL 1907, 173, 2.

13. JOBBÁGYI-HERMANN KÁROLY SZÖLŐJE

9. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,4×2,38 cm, sz.: 0,63 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1094.4.) [5. tábla 9].

10. 1 db enyhén félköríves átmetszetű bronz huzalgűrű. Hiányos. M.: 2,1×1,6 cm, sz.: 0,36 cm (MNM R. T. ltsz. 42/1904.7.) [5. tábla 10].

15. kép. Jobbágyi, 1: Kavicsbánya, 2: Mátra u. 25. (1:10000)

14. JOBBÁGYI-KAVICSBÁNYA

13.3. ÉRTÉKELÉS

Mint említettem, sajnos a temető pontos helyzete nem lokalizálható, így a mai helynevek alapján legfeljebb feltételezhetjük, hogy a település délkeleti határában található, ma is szőlővel beültetett, a Zagyva folyásának irányába lejtő domboldalon helyezkedett el. Ismétlem azonban, mindez csupán feltételezés. Így nem ismert biztosan az sem, hogy alkothattott-e valamelyik másik, Jobbágyi környékén előkerült temetővel egy lelőhelyet. A sírkerttel kapcsolatosan az egykori beszámolókból ugyan száznál több váz előkerüléséről értesülünk, azonban még ha valóban egy ekkora temető semmisült is itt meg, az akkor is kérdéses marad, hogy ez mind a vizsgált korszakba tartozott-e, avagy más korú temetkezések is voltak-e közöttük. A leletanyagban található *sima*, *nyitott végű huzalkarikák* a 10–11. századon belül pontosabban nem keltezhetőek. Az egyetlen megmaradt

karperec egy *hegyesedő végű huzalkarperec*, melynek típusa már a 10. század elejétől használatban lehetett, de igazán elterjedté azonban csak a század második harmadában vált, s egészen a 11. század második feléig megtalálható volt.¹⁰¹ A gyűrűk között többségében *egyszerű, nyitott végű pántgyűrűk* vannak, valamint igényesebb kivitelű *hárombordás pántgyűrűk*. Ez utóbbiak a 10. század utolsó harmadától jelenhettek meg, s használatuk a 11. század közepéig megfigyelhető volt.¹⁰² Sajnos a töredékes leletanyag alapján a temető keltezését illetően legfeljebb feltételezhetjük, hogy a 10. század második felében kezdhették csak használni, felső határát tekintve pedig csupán a 11. század jelölhető ki. Negatív érvként talán figyelembe lehetne venni bizonyos tárgytipusok, illetve a korabeli érmék hiányát, ezek azonban kézen-közön el is kallódhattak.

13.4. IRODALOM

HAMPEL 1904, 438; HAMPEL 1907, 172–173; MÁRTON 1911, 343–344; FÉK 516. sz.

14. JOBBÁGYI-KAVICSBÁNYA

14.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Zagyva folyó völgyének teraszos oldalán, a szurdok-püspöki Tsz-majortól délre található kavicsbánya területén, az 1980-as években Soós Virág négy honfoglalás

kori sírt tárt fel, melyekről azonban se dokumentáció nem került a KFM adattárába, se leletanyag a múzeum raktárába.

14.2. IRODALOM

FK R. A. 600/103/2005; LLTK Ad. 1015/2013.

15. JOBBÁGYI-MÁTRA U. 25.

15.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1980-ban a település Mátra u. 25. számú ingatlanán, két újonnan felépített lakóépület mögött elhelyezkedő homokdomb oldalában függőleges támfal kialakítását kezdték el, melynek során a munkagép sírokat bolygatott meg. Kiss Endre építésvezető bejelentése nyomán Soós Virág szállt ki a helyszínre, ahol megállapította, hogy a gép 4 sírt vágott át, melyek közül 3 Ny–K-i (2–4. sír), míg a negyedik (1. sír) K–Ny-i tájolású volt. Az ott dolgozó munkások elmondása alapján ezek mindegyikében

egy-egy agyagedény volt, melyek a combcsontok között helyezkedtek el. Ezek közül az egyik edény a 4. számú sírban még eredeti helyén volt megfigyelhető. A következő év áprilisában a munkálatok folytatása során további 2 temetkezés került elő, az egyik melléklet nélküli volt, míg a másikban csiholót és kovát találtak. Ezúttal is Soós Virág szállt ki a helyszínre, ahol megállapította, hogy a temetőt a korábbi építkezések valószínűleg teljesen elpusztították, mivel az előkerült sírokat három

¹⁰¹ LANGÓ 2000, 38–40.

¹⁰² GIESLER 1981, 109–110.

oldalról beépített terület határolja, a domb magasabban fekvő oldala felé pedig már nem lehetett temetkezéseket megfigyelni. Az előkerült leletanyag a Kubinyi Ferenc Múzeumba került.¹⁰³

15.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1980)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: K–Ny, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a munkagép bolygatta.

Mellékletei:

1. A combcsontok között helyezkedett el 1 db barnás-szürke színű, homokkal és csillámmal soványított, kézzel formált agyagedény. Pereme enyhén kihajló, nyaka alatt bekarcolt hullám-, majd csigavonalas díszítéssel ellátott. M.: 13 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 7 cm (KFM ltsz. n. – elveszett).
2. A sírban „*kisebb, elkallódott, nem meghatározható csonttöredékek*”¹⁰⁴ is voltak, valószínűleg állatcsontok. Elvesztek.

2. sír (1980)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a munkagép bolygatta.

Melléklete:

1. A combcsontok között volt 1 db vörösesbarnás színű, homokkal és aprókavicccsal soványított agyagedény, mely enyhén kihajló pereme alatt bekarcolt vonalköteggel és hullámvonalas díszítéssel ellátott. M.: 13 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 7,5 cm (KFM ltsz. n. – elveszett).

3. sír (1980)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a munkagép bolygatta.

Melléklete:

1. A combcsontok között volt 1 db vörösesbarna színű, homokkal és aprókavicccsal soványított, kézikorongon készült agyagedény. Pereme kihajló, vállán bekarcolt hullámvonalas díszítéssel ellátott. M.: 14,5 cm, sz. átm.: 11,5 cm, f. átm.: 8 cm (KFM ltsz. n. – elveszett).

4. sír (1980)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír nyugati részét a munkagép bolygatta, *in situ* helyzetben valószínűleg csak a medencétől lefelé eső része maradt.

Melléklete:

1. A combcsontok között volt 1 db kézikorongon készült agyagedény. Elveszett.

5. sír (1981. április 11–18.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. 1 db csiholóacél. Elveszett.
2. 1 db kovakő. Elveszett.

6. sír (1981. április 11–18.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

15.3. ÉRTÉKELÉS

Soós Virág megfigyelése alapján „*a megmenthető sírkert 1 sírsorból állt, további sírok előkerülése ebben a vonalban már nem valószínű*”.¹⁰⁵ A későbbiekben azonban Tárnoki Judit beszámolójában a sírok két sorban történő elhelyezkedéséről olvashatunk.¹⁰⁶ A leletek ugyan a feltárási napló szerint bekerültek a KFM gyűjteményébe,

ma már azonban nem azonosíthatók. A keltezés tekintetében az ásató helyszíni megfigyelése mellett, mely az *agyagedényeket* a 9–10. századra keltezte,¹⁰⁷ Tárnoki Judit közlése szolgálhat még támpontul, ahol ezek koraszakolásaként a 10–11. század szerepel.¹⁰⁸

15.4. IRODALOM

Soós 1981; Soós 1982; KFM R. A. 205.91.

¹⁰³ Soós 1981; Soós 1982.

¹⁰⁴ KFM R. A. 205.91.

¹⁰⁵ KFM R. A. 205.91.

¹⁰⁶ TÁRNOKI 1982, 383–384.

¹⁰⁷ Soós 1981; Soós 1982.

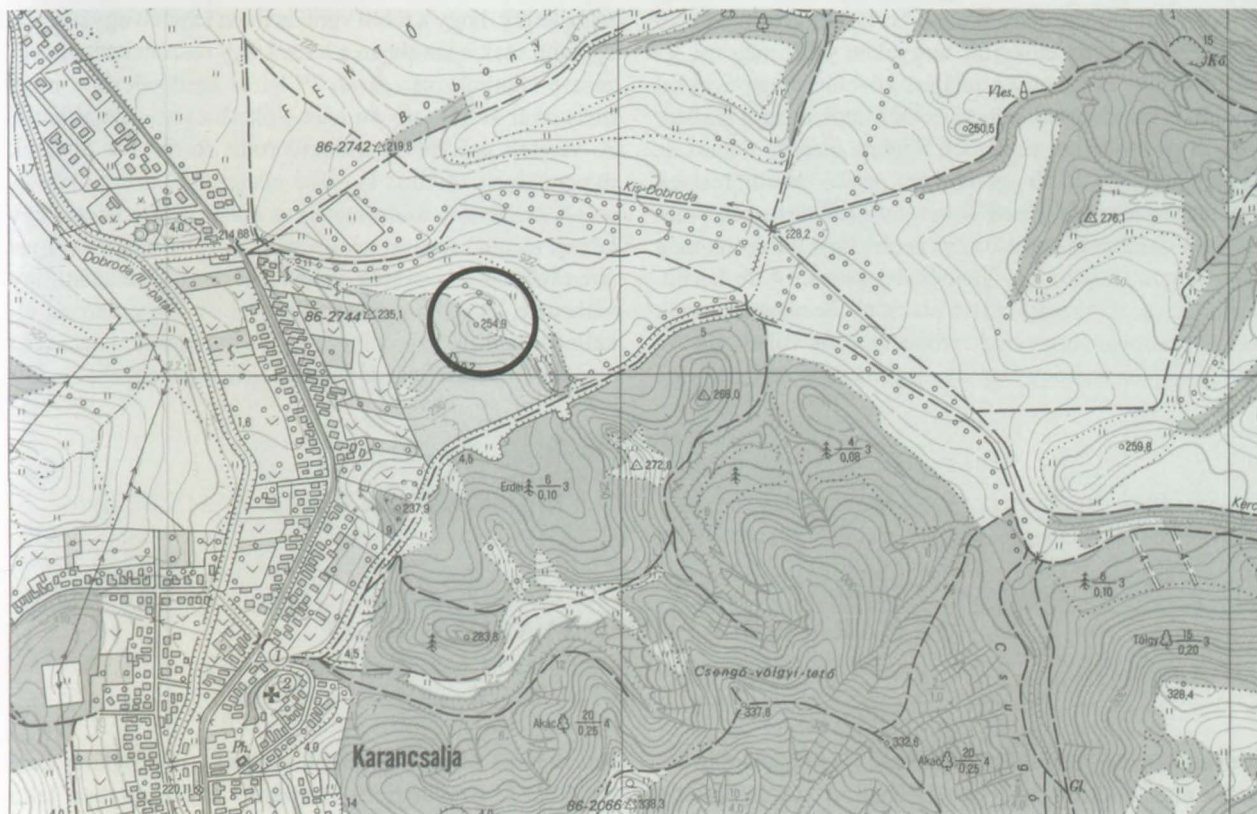
¹⁰⁸ TÁRNOKI 1982, 383–384.

16. KARANCSALJA-LAPOSTETŐ

16.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település északkeleti határban lévő dombok második, Karancs-hegység felé eső csúcsán, vélhetően annak a szurdok felőli részén, Menczel Mátyásné egykori parcelláján, 1932 tavaszán szántás közben Tóth Mátyás egy honfoglalás kori sirra bukkant, melyből egy töredékes kengyel és egy zabla került elő. A későbbiekben ugyanitt mállékony szijmaradványokkal együtt legalább 26 db „gomb” és „pityke” is előkerült, utóbbiak közül 22 db teljesen ép állapotban. Darnay (Dornyai) Bélát 1938. május 15-én tájékoztatta az előkerült leletekről Zacsó József és Payer Antal, a tárgyak közül azonban ekkor már csupán a lószerszámok és 6 db veret volt fellelhető.¹⁰⁹ A helyszínen Darnay még a sir előkerülése után hat évvel is talált csontokat, többek között lócsontokat is, az

előkerült leleteket a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. 1964. október 2–5. között Dienes István vezetésével folyt hitelesítő feltárás az ekkor már a Béke Tsz tulajdonában lévő területen.¹¹⁰ Ennek során a dombtetőn – közel a domb felső pereméhez – három szelvényt és két kutatóárkot nyitottak, ezekben azonban korabeli temetkezés nem került elő, és sajnos nem sikerült megállapítani az I. számú sír helyét sem. A helybeliek beszámolója alapján komolyabb esőzések után a domboldalon lezúduló víz nagyobb mennyiségű homokot hord az országút felé eső területre, vagyis a domb folyamatos kopása során nem zárható ki az egykori temetkezések pusztulása sem. Az embertani anyag sorsa bizonytalan, a régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.¹¹¹

16. kép. Karancsalja-Lapostető (1:10000)

¹⁰⁹ DARNAY 1948, 20.

¹¹⁰ DIENES 1965.

¹¹¹ PATAY 1957, 60.

16.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1932 tavasza)

Férfi. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–4. 4 db ezüstből öntött, ötszög alakú, középpontján kidomborodó veret. Felületükön három borda által kialakított koncentrikus minta látható, ezek felett a veret szélső csúcsaihoz keresztben egy-egy szélesebb minta fut, a veret sarkaiban kissé kicsúcsosodva, s ilyen minta alkotja a veretek szélét is. A felület bordázott díszítésű része aranyozott. Hátoldalukon a felső és a két alsó sarokban egy-egy elkalapált végű aklaszeg látható. 3 db hiányos. M.: 2,45×2,35 cm (MNM R. T. Itsz. 22/1939.1.)¹¹² [6. tábla 1–4].

5. 1 db kissé aszimmetrikus, tört szájasú, kovácsoltvas csikózábla. A négyzetes átmetszetű szájasok végeibe egy-egy lapos karika csatlakozik, melyek közül a hosszabb szájasához kapcsolódó nagyobb. A szájasok h.: 17 cm, a zablakarikák átm.: 5, illetve 6 cm (MNM R. T. Itsz. 22/1939.3.)¹¹³ [6. tábla 5].

6. 1 db körte alakú kovácsolt vaskengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz, melyen valószínűleg egykori huzalberakásra utaló enyhe vajatok láthatók. Talpalója ívelt, két szélén bordával ellátott. M.: 13,5×10 cm. Hiányos (MNM R. T. Itsz. 22/1939.2.)¹¹⁴ [6. tábla 6].

16.3. ÉRTÉKELÉS

A leletek alapján a dombon egy férfi sírja került elő, mely minden bizonnyal lócsontokat is tartalmazott, kérdés azonban, hogy az előkerült tárgyakon felül még mi lehetett benne. Az, hogy a találást követően még évekkel később is kerültek elő emberi és lócsontok is, arra utalhat, hogy a sír egy része vélhetően földben maradt. Sajnos az egykor legalább 26 db „gomb” és „pityke” közül, melyek egy része a ma is fellelhető övveretek közé tartozott, s melyeknek darabjaira széteső szija is megfigyelhető volt még a sír megtalálásakor, gyűjteménybe csupán 4 db került. Noha ez a szám meglehetősen alacsony, de részben annak alapján azonban, hogy ezek azonos típusok voltak, illetve annak alapján is, hogy Darnay megemlítette, hogy az elő-

került „pitykék” közül 22 db teljesen ép volt,¹¹⁵ talán feltételezhetjük, hogy a többi veret is ilyen lehetett egykor. Ezt egyedül csak a korábban a leletek egy részének megnevezésére alkalmazott „gomb”¹¹⁶ leírás kérdőjelezheti meg, mely akár kétféle típusú lelet előkerülését is sugallhatja. A veretek erősebben kidomborodó formája a korszak övvereteinek körében kevésbé elterjedt változatot képvisel. A csikózábla aszimmetrikus kialakítása a kantár egy kézzel történő fogását szolgálta.¹¹⁷ A körte alakú kengyel sírba helyezése a nyereg sírba tételét is valószínűsíti, így vélhetően legalább a másik kengyel és a hevedercsat elkallódásával is számolhatunk. A töredékes leletanyag alapján a sír a 10. századon belül nehezen keltezhető.

16.4. IRODALOM

DARNAY 1948, 20–21; PATAY 1957, 60; FÉK 526. sz.; DIENES 1964, 37–39; DIENES 1965; PATAY 1975, 20; HÉJJ 1976,

252; KFM R. A. 23–73; MNM R. A. XIX.272/1965.

17. KARANCSLAPUJTÓ-NYÁRVAS-DÜLŐ

17.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település déli, Karancsalja felé eső részén, a Dobrodapatak által határolt Nyárvas-dülőben, a környezetében lévő dombok legmagasabbikától, a Varjútetőtől közvetlenül északra elhelyezkedő hegyes csúcsú domb tetején volt Tóth Péter helyi lakos földje. Ezen a területen 1939-

ben szántás során bolygattak meg egy honfoglalás kori temetőt. A sírokat Solti Horváth László helyben lakó adóügyi jegyző fedezte fel. Néhány nappal később újabb leleteket említenek a beszámolók, sajnos azonban ezekről már nem dönthető el, hogy az újabb sírokból, vagy

¹¹² DIENES 1964, 38, 15. kép.

¹¹³ DIENES 1964, 38, 14. kép.

¹¹⁴ DIENES 1964, 38, 14. kép.

¹¹⁵ DARNAY 1948, 20.

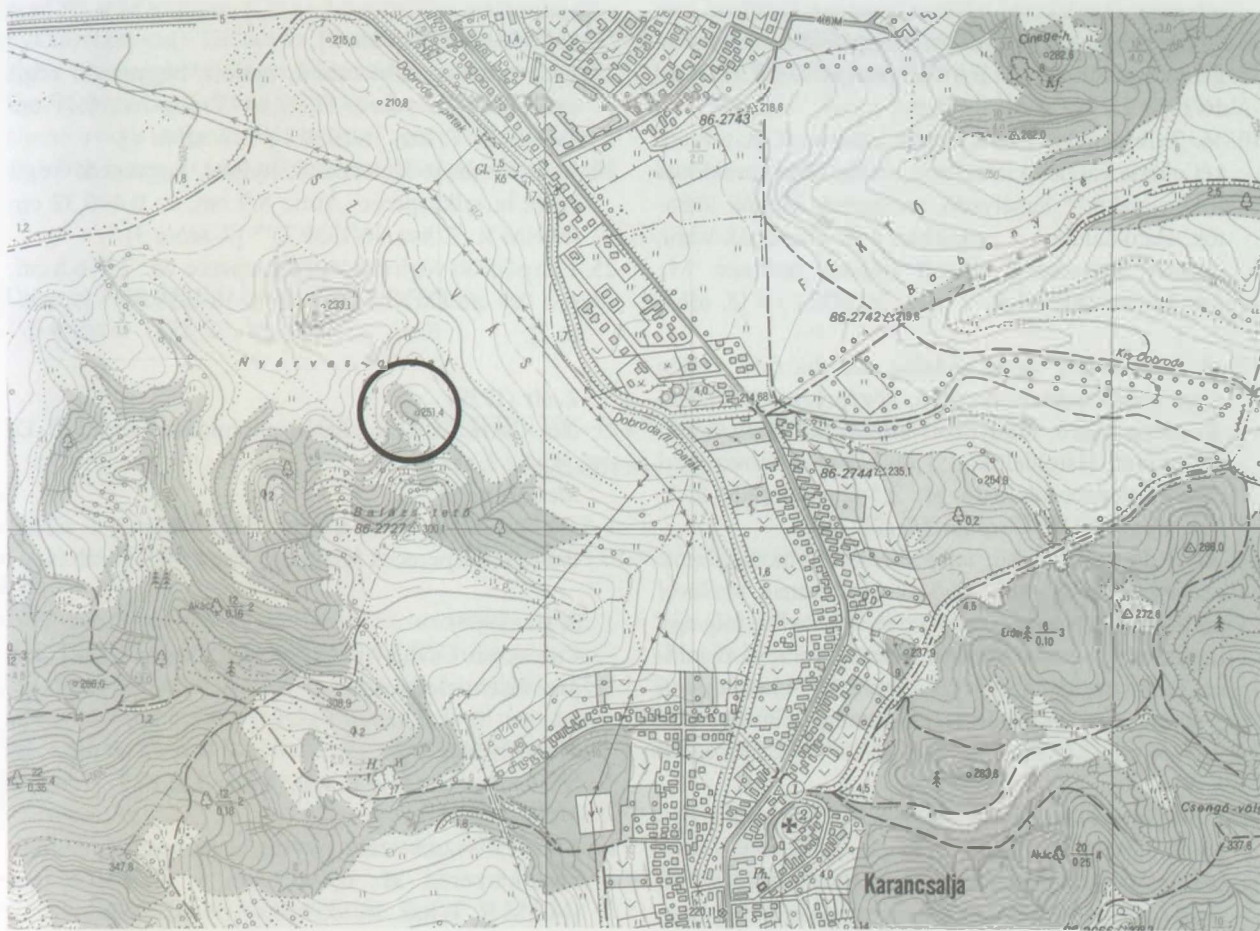
¹¹⁶ DARNAY 1948, 20.

¹¹⁷ DIENES 1966, 220.

17. KARANCSLAPUJTÓ-NYÁRVAS-DÜLŐ

még a korábban előkerült I. számú sírből származnak-e, s nem ismertek a fellelt további sírok előkerülési körülményei sem. Az előkerült leletekről Csengödy Lajos salgótarjáni lelkész értesítette Darnay (Dornyai) Bélát, aki már másnap Soltival együtt kiszállt a helyszínre, ahol további tárgyakat is talált. Az összegyűjtött leleteket Darnay juttatta el a Magyar Nemzeti Múzeumba,¹¹⁸ ahol azokat még abban az évben leltárba vették. Fettich

Nándor Darnayval együtt a területen 1939. június 30–31-én mentőásatást folytatott, sajnos azonban addigra már több sír helyzete is csupán a szemtanúk elmondása alapján volt rekonstruálható, s a sírok leletanyagának egy része is elkallódott vagy összekeveredett. A temető antropológiai leletanyagának egy része a Magyar Természettudományi Múzeumban található, míg a régészeti leletanyagot a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi.¹¹⁹

17. kép. Karancslapujtó-Nyárvas-dülő (1:10000)

17.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1939)

Férfi. Csvh.: ?, t.: a találók elmondása szerint É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–22. Veretes öv csatja, veretei és függesztője.

1. 1 db téglalap alakú, végén karéjosan záródó, csuklós csatkarikával ellátott, öntött ezüst övcsat. A karika középvonalában árkolt, míg a csatpecek annak indulásánál háromszög alakban lemélyedő, aranyozott. A csat-test szélét – a karikához csatlakozó rész kivételével

¹¹⁸ DARNAY 1948, 20–21.

¹¹⁹ DIENES 1964; MAKRA 2007, 37.

- gyöngyözött mintát utánzó keret alkotja, felületén heraldikus liliom alakú,¹²⁰ lemélyedő, aranyozott minták láthatók. Hátoldalán a sarkokban 4 db elkalapált végű, ellentett lemezkével ellátott szegecsek találhatók. M.: 8,9×3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.1.)¹²¹ [7. tábla 1].
- 2–9. 8 db kissé téglalap alakú, öntött ezüstveret. Egyik oldaluk karéjos kialakítású, felületükön heraldikus liliom alakú,¹²² lemélyedő, aranyozott minták láthatók. Hátoldalukon a sarkokban 4 db elkalapált végű, ellentett lemezkével ellátott szegecsek találhatók, az egyik példánynál egyet az előlap felől átütött szegecscsel pótoltak. M.: 3,8×3,6 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.2.)¹²³ [7. tábla 2–9].
- 10–16. 7 db négyzet alakú, öntött ezüstveret. A veretek két oldala karéjos kialakítású, felületükön heraldikus liliom alakú,¹²⁴ lemélyedő, aranyozott minták láthatók. Hátoldalukon a sarkokban 4 db elkalapált végű, ellentett lemezkével ellátott szegecsek találhatók. M.: 3,6×3,6 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.2.)¹²⁵ [8. tábla 1–7].
- 17–18. 2 db ovális, egyik oldalán csúcsba futó, szélén négy gömböcskével díszített, közép részén bemélyedő csepp alakú, aranyozott mintával ellátott öntött ezüstveret. Hátoldalukon 3 db ellentett lemezkével ellátott szegecsek találhatók. M.: 2,5×2 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.3.)¹²⁶ [8. tábla 11–12].
- 19–20. 2 db pajzs alakú, felső oldalán homorú, öntött ezüstveret. Felületük alsó részén, annak szélével párhuzamosan lemélyedő vonalas minta fut, míg egy hasonló, félköríves minta a veretek homorú oldalánál található, így osztva fel a felületet. Hátoldalukon 3 db ellentett lemezkével ellátott szegecsek láthatók. M.: 2,1×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.5.)¹²⁷ [8. tábla 8–9].
21. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos, abban egy gömb alakú kiemelkedő mintával rendelkező, ezüsből öntött szíjvég. Szélén vékony, díszítetlen sáv fut, majd gyöngyözött mintát utánzó díszítés, míg a veret középső részén – esetenként annak díszítetlen széléig kinyúló – növényi minta figyelhető meg. A minta mélyebben fekvő részei aranyozottak. Hátoldalán 3 db ellentett lemezkével ellátott szegecsek találhatók. M.: 4,5×1,55 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.4.)¹²⁸ [8. tábla 10].
22. 1 db kerek, háromágú, bronzból öntött függesztő. Az ágak középpontjában félgömb alakú elem látható, innen egy-egy „V” alakú, kerek mintában végződő elem indul, míg az ágak karikához csatlakozó – itt utóbb karéjosá váló – részeinél egy-egy félgömb alakú elem található. M.: 4×3,9 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.6.)¹²⁹ [9. tábla 1].
23. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalkarperec. M.: 7,8×7,7 cm, hv.: 0,41 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.8.)¹³⁰ [9. tábla 4].
24. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalkarperec. Átm.: 8,9 cm, v.: 0,4×0,32 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.7.)¹³¹ [9. tábla 3].
25. 1 db pödrott végű ezüst pántkarperec. M.: 7,5×6,8 cm, sz.: 0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.9.)¹³² [9. tábla 2].

2. sír (1939)

Nö. Csvh.: ?, t.: a találók elmondása szerint É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete(i):

1–? Valószínűleg ebből a sírből került elő az 1. sírnál említett karperecek közül egy vagy több darab is.

3. sír (1939)

Csecsemő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

4. sír (1939)

Nö. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,4×6,7 cm, v.: 0,35–0,26 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.10.)¹³³ [9. tábla 5].
- 1 db nyitott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×2 cm, sz.: 0,32 cm (MNM R. T. ltsz. 16/1939.11.)¹³⁴ [9. tábla 6].

¹²⁰ BOLLÓK 2015, 252.

¹²¹ DIENES 1964, 19, 2. kép 1.

¹²² BOLLÓK 2015, 252.

¹²³ DIENES 1964, 19, 2. kép 2–9.

¹²⁴ BOLLÓK 2015, 252.

¹²⁵ DIENES 1964, 19–22, 2. kép 10–16.

¹²⁶ DIENES 1964, 22, 2. kép 17–19.

¹²⁷ DIENES 1964, 22, 2. kép 20–21.

¹²⁸ DIENES 1964, 22, 2. kép 22.

¹²⁹ DIENES 1964, 22, 2. kép 18.

¹³⁰ DIENES 1964, 22, 3. kép 7.

¹³¹ DIENES 1964, 22, 3. kép 8.

¹³² DIENES 1964, 22, 3. kép 9.

¹³³ DIENES 1964, 22, 3. kép 11.

¹³⁴ DIENES 1964, 22, 3. kép 10.

18. KISTERENYE-BÁNYAKAPITÁNYSÁG

17.3. ÉRTÉKELÉS

A temetőről beszámoló híradások alapján 4 sír előke-rülése feltételezhető, az azonban kérdéses, hogy ez a sírkert egykori teljes sírszámát jelenti-e.¹³⁵ Ugyancsak kérdéses a gyűjteménybe került leletek közti kapcsolat, valamint az első és második sír É–D-i tájolása is két-kedésre adhat okot, még akkor is, ha ez a fajta irányítás nem számít ismeretlennek a korabeli sírok esetében, s a mai Nógrád területéről is ismert ilyen (Kisterenye-Bányakapitányság). Dienes István feltételezte, hogy az 1. sírba lócsontok és lószerszám is került a temetés során,¹³⁶ erre vonatkozóan újabb adatot, mely ezt megerősítené avagy megcáfolná, magam sem találtam, abban azonban bizonyára egyetérthetünk Dienessel, hogy vél-

hetően nem a sírok egykori teljes leletanyagát ismerjük ma már. A temető vezérlelete kétségtelenül az 1. sírból származó *veretes övgarnitúra*, melynek közlésére Dienes önálló tanulmányt szentelt, a krjukovo-kuzsnovói 505. sír öve alapján rekonstruálva is azt.¹³⁷ A temető keltezését illetően az öv keleti párhuzama nyomán fogalmazódott meg a kutatásban, hogy az a 10. század első harmadában kerülhetett földbe.¹³⁸ A temető további leletei közül a *pödrött végű ezüst pántkarperecek* azonban legkorábban a 10. század második negyedétől keltezhetők.¹³⁹ Így a temető keltezését tekintve valószínűleg a 10. század második negyede jöhet legkorábban számításba.

17.4. IRODALOM

DARNAY 1948, 20–21; PATAY 1957, 60; FÉK 92. sz.; DIENES 1964; PATAY 1975, 20; MESTERHÁZY 1996.

18. KISTERENYE-BÁNYAKAPITÁNYSÁG (Bányairoda)

18.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1922-ben a mai Bátorterenyéhez tartozó Kisterenyén, a településtől északra található ÉNy–DK-i irányú hosszú-kás domb délkeleti, a Vizslás-patak által határolt végén, az egykori Bányakapitányság irodaépületétől nem messze, szántás közben került elő egy sír. A leletről Ambrus

Béla helybéli tanító értesítette Darnay (Dornyai) Bélát, aki a helyszíntre kiszállva sajnos már csupán a sír tájo-lását tudta megfigyelni, s begyűjteni annak még meg-található leleteit, melyek azonban ma már sajnos nem azonosíthatók.¹⁴⁰

18.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1922)

Nő. Csvh.: ?, t.: É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–9. A nyakcsigolyák környékén volt 9 db gyöngy, ebből 4 db sajnos elporladt, a többi hengeres, opak üveg-gyöngy volt. M.: kb. 1 cm.¹⁴¹ Elvesztek.

10. Az alkarcsontok alsó végénél került elő 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkar-perec. Átm.: kb. 6–7 cm.¹⁴² Elveszett.

¹³⁵ DIENES 1964, 22.

¹³⁶ DIENES 1964, 23.

¹³⁷ DIENES 1964.

¹³⁸ MESTERHÁZY 1989, 238.

¹³⁹ RÉVÉSZ 1996, 92.

¹⁴⁰ DORNYAY 1936, 90–97.

¹⁴¹ DORNYAY 1936, 94, 6. kép 3.

¹⁴² DORNYAY 1936, 94, 6. kép 2.

18. KISTERENYE-BÁNYAKAPITÁNYSÁG

18. kép. Kisterenye-Bányakapitányság (1:10000)

18.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült sír esetében sajnos nem ismert, hogy magányos temetkezés volt-e, avagy temető részét képezte, mint ahogy az is homályban maradt, lehetek-e további leletei is. Ez utóbbiak közül egyedül a *rombusz átmet-*

szetű huzalkarperec nyújthat némi támpontot a sír keltezését illetően, melyek a 10. század végénél korábban nem helyezhetők, használatuk felső időhatárának pedig a 11. század vége – 12. század eleje tekinthető.¹⁴³

18.4. IRODALOM

DARNYAY 1936, 90–97; KISS 1985, 320; KFM R. A. 197.91.

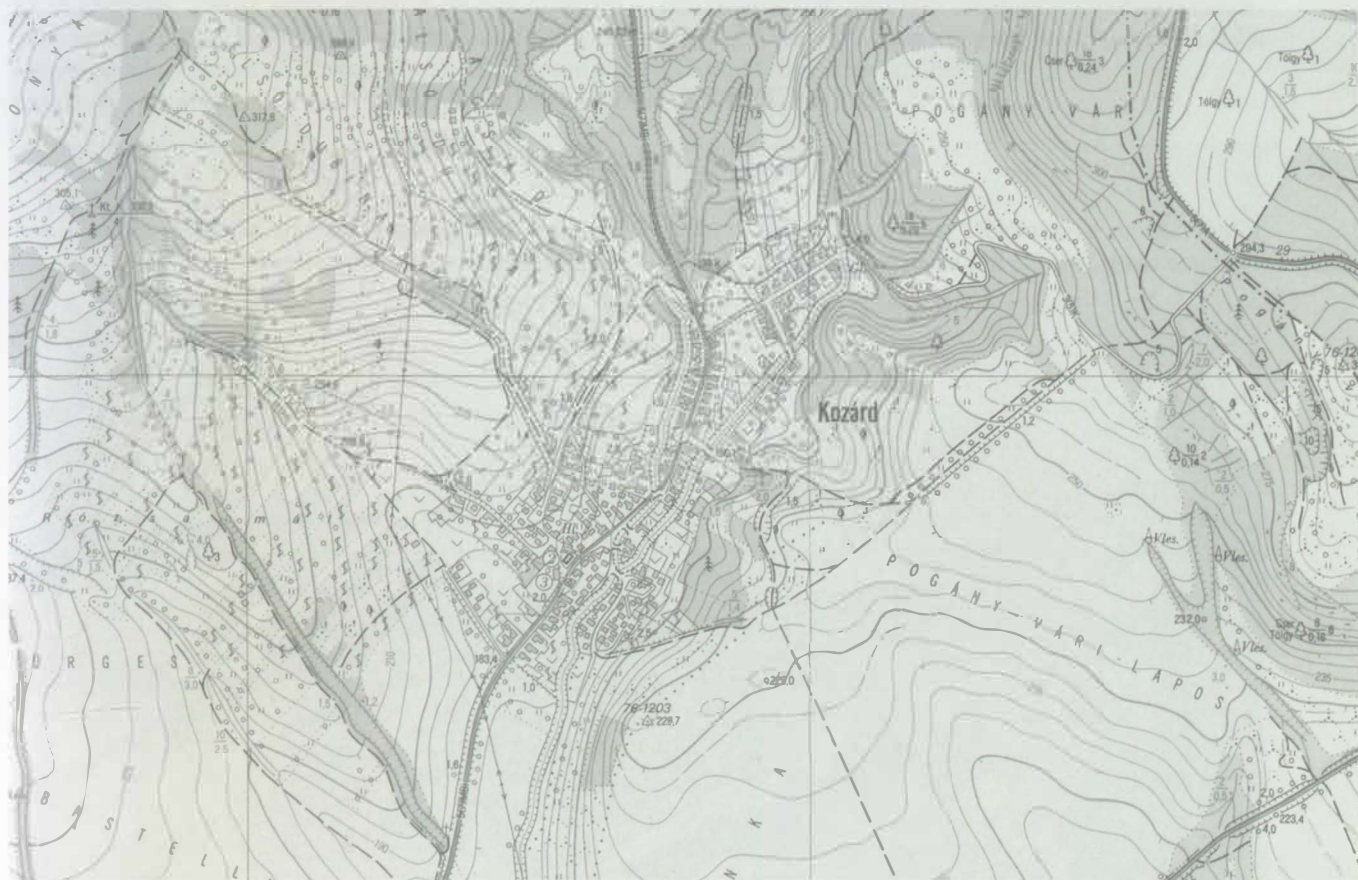
¹⁴³ SZABÓ 1980, 66; GIESLER 1981, 124; LANGÓ 2000, 40–41; RÉVÉSZ 2008, 417.

19. KOZÁRD

19.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Pintér Sándor szécsényi lakos magángyűjteményéből került néhány kora Árpád-kori lelet 1911-ben a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe, melyek állítólag Ko-

zárd településen vagy annak környékén kerültek elő, esetleges leletösszefüggéseik azonban nem ismertek.¹⁴⁴

19. kép. Kozárd (1:10000)

19.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, kissé spirális végén négyszeresen bordázott S-végű karika. M.: 2,4×1,72 cm, hv.: 0,42 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.237.) [10. tábla 19].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,82×1,5 cm, hv.: 0,23 cm, Ssz.: 0,66 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.237.) [10. tábla 20].
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,1×1,64 cm, hv.: 0,32 cm, Ssz.: 0,56 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.237.) [10. tábla 21].
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,68×1,24 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,32 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.238.) [10. tábla 22].

¹⁴⁴ FÉK 597. sz.

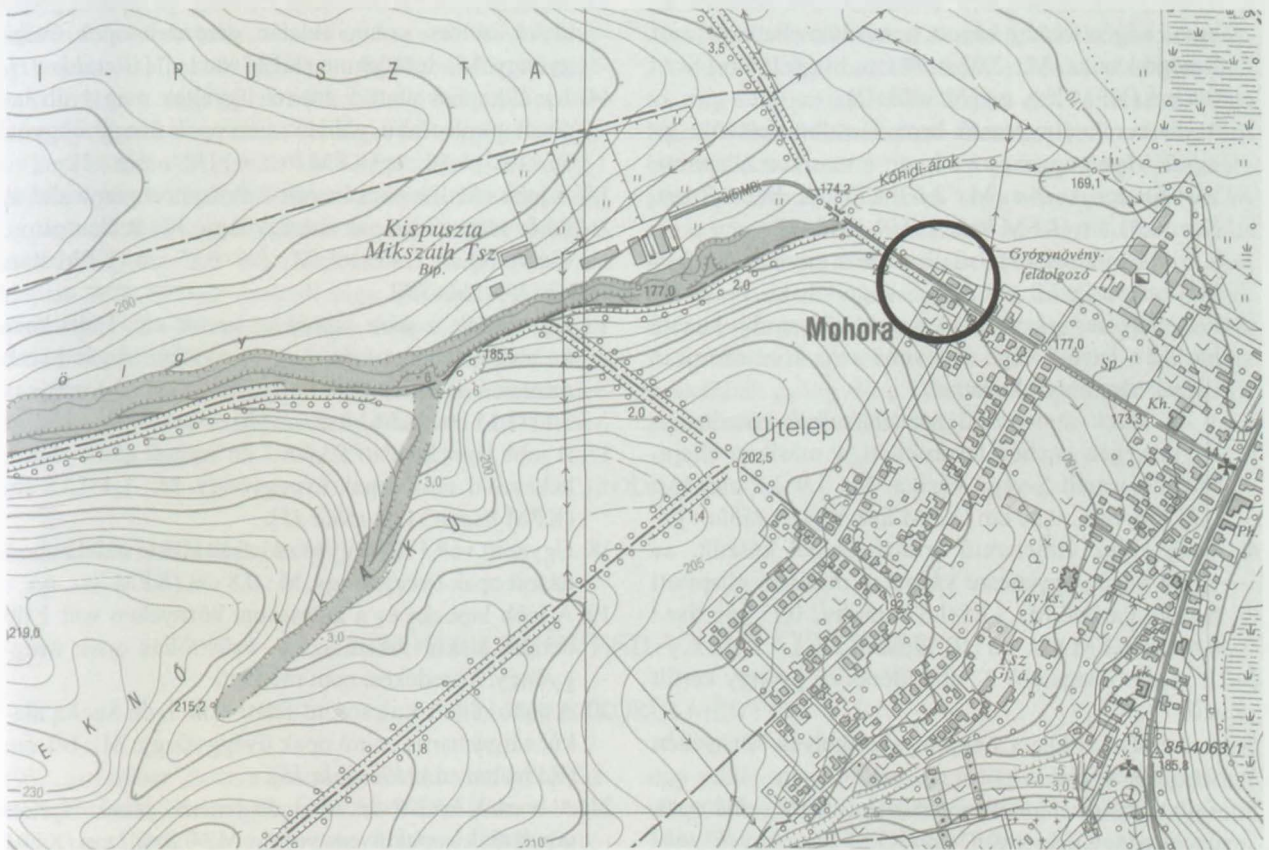

21. MOHORA-MADÁCH UTCA 18.

21.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2001. május 2–17. között a település szélén, egy mély úttal átvágott domb keleti oldalán, a tervezett szennyvízcsatorna nyomvonalán folyt feltárás Simonyi Erika vezetésével. Ennek során május 4-én egy 11 m²-es szondában egy kora Árpád-kori női sír került feltárássra, melyet azonban annak medencéje környékén teljesen elpusztított a korábban lefektetett szennyvízcsatorna.

A terület tulajdonosának beszámolója szerint ezt megelőzően a szennyvízderítő, a pince és a gázvezeték építése során is találtak két sírt, melyek mellett agyagedény melléklet is volt. Sajnos ez utóbbiakat azonban elajándékozták. A feltárás során előkerült leletanyag a Kubinyi Ferenc Múzeumban található.¹⁴⁶

21. kép. Mohora-Madách u. 18. (1:10000)

21.2. SÍRLEÍRÁSOK

1–2. sír

Nemük, koruk bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékleteik:

1–2. 2 db agyagedény. Elvesztek.

3–? Legalább 2 db, valószínűleg bronzhuzalból készült „tekeresztelt ékszer”¹⁴⁷ (S-végű vagy pödrött végű karikák?). Elvesztek.

¹⁴⁶ SIMONYI 2003.

¹⁴⁷ MNM R. A. 14.1./2002.

3. sír (2011. május 4.) [10. tábla 1]

Nő, mat. Csvh.: 157 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 75 cm, sh.: ?, szs.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra billent, a vállak csontjai felhúzott helyzetben voltak. Bolygatott. A koponya enyhén sérült, a sír középső részét pedig egy közműárok kiásása során teljesen elpusztították.

Mellékletei:

- 1–2. A jobb szemöldöksont mögött, egymáson fekvő helyzetben került elő 2 db S-végű karika, S-végükkel egymással ellentétes irányban.
- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, az egyik végén ferdére vágott, a másikon ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,07×1,94 cm, hv.: 0,18 cm, Szsz.: 0,5 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 2].
  - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, az egyik végén egyenesre vágott, a másikon ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,07×1,77 cm, hv.: 0,2 cm, Szsz.: 0,51 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 3].
- 3–4. A jobb kulcsont felső vége felett, egymáson fekvő helyzetben került elő 2 db S-végű karika, S-végükkel ellentétes irányban. Az alsó, vékonyabb huzalú karika a felső S-vége és a sima vége közé szorosan illeszkedve helyezkedett el.
- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, az egyik végén enyhén lekerekített, a másikon ellapított, deformált S-végű karika. M.: 1,9×1,2 cm, hv.: 0,27 cm, Szsz.: 0,56 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 4].
  - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, az egyik végén egyenesre vágott, a másikon ellapított S-végű karika. M.: 1,65×1,37 cm, hv.: 0,17 cm, Szsz.: 0,4 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 5].
- 5–21. A sírból legalább 17 db különböző gyöngy került elő.
- 5–11. Az alsó állkapocs és a nyakcsigolyák környékén feküdtek az alábbi gyöngyök:
    - 1 db négyágú, lapított gömb alakú, fehér színű opak üveggyöngy. M.: 1×0,7 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 6].
    - 1 db háromágú, lapított gömb alakú, fehér színű opak üveggyöngy. M.: 0,9×0,7 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 7].
    - 1 db kocka alakú (?), fehér színű, oldalán kettős árkolással díszített töredékes opak üveggyöngy. M.: 0,9×0,9 cm (KFM ltsz. n.).
  - 8–9. Legalább 2 db fekete színű, henger alakú, oldalának középrészén sávosan ezüsthóliával díszített opak üveggyöngy. M.: 1×0,7 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 8].
  - 10–11. 2 db (?) fekete színű, henger alakú, bordázott oldalának középrészén sávosan ezüsthóliával díszített opak üveggyöngy. M.: 1 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 9].
  12. Az állcsúcs alatt volt 1 db lapított gömb alakú, fehéres színű, kétszemesen körbefutó hullámvonalas mintát utánzó lemélyedő résszel, ebben egykor valószínűleg berakással ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,1×0,8 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 10].
  13. Az állkapocs bal oldalánál feküdt 1 db lapított gömb alakú, zöldes színű, oldalán gerezdelt opak üveggyöngy. M.: 1,3×0,9 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 11].
  14. Az állkapocs alatt 5 cm-rel figyeltek meg 1 db lapított gömb alakú, zöldes színű opak üveggyöngyöt. M.: 1,05×0,82 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 12].
  15. A jobb oldali lapockán volt 1 db lapított gömb alakú, fehér alapszínű opak üveggyöngy, két szélén piros, illetve fekete festéssel. M.: 0,9×0,75 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 13].
  16. Ugyancsak a jobb lapockán került elő 1 db kocka alakú, fehéres színű, egyik oldalán sárgás kerek mintával díszített opak üveggyöngy. M.: 1,1 cm, sz.: 1,15×1,15 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 14].
  17. A jobb lapocka alatt feküdt 1 db lapított gömb alakú, kékeszöld színű opak üveggyöngy. M.: 1,4×1,15 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 15].
  18. Ugyanitt volt 1 db négyzetes hasáb alakú, oldalán bordázott opak üveggyöngy. M.: 0,8 cm (KFM ltsz. n.).
  19. A jobb lapocka és a kulcsont környékén volt 1 db henger alakú, fekete színű, ezüsthóliás opak üveggyöngy. Töredékes, nem mérhető.
  20. A jobb oldali kulcsont felett volt 1 db kocka alakú, sárgásbarna színű opak üveggyöngy. M.: 1×1 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 16].
  21. A bordák között feküdt 1 db fehéres színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. M.: 0,8×0,7 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 17].
  22. A sírföldből került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hiányos karika. M.: 1,3×0,8 cm, hv.: 0,1 cm (KFM ltsz. n.) [10. tábla 18].

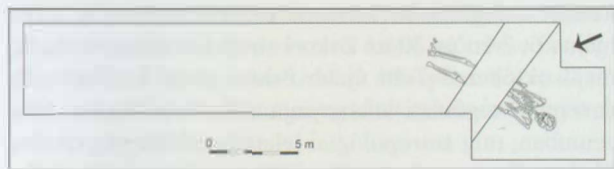
21.3. ÉRTÉKELEÉS

Egy bizonytalan sírszámú, kora Árpád-kori temető egy sírját tárták fel, további kettőt pedig elpusztítottak Mohorán. Kérdéses, hogy maradhattak-e további sírok a földben. A megnyitott szondában ugyan nem került elő további temetkezés, azonban annak mindössze 11 m²-re kiterjedő területe miatt a fenti lehetőséget elvetni sem

lehet [22. kép]. A feltárást megelőzően elpusztított sírok a 3. számú temetkezéstől keletre helyezkedtek el, így a temető egykori folytatását talán abba az irányba feltételezhetnénk.

A temetkezési szokásokat illetően csupán a 3. sírnál tehetünk észrevételeket, itt a váz a korszakban általános,

22. NÓGRÁDKÖVESD-VASÚTÁLLOMÁS

22. kép. Mohora-Madách u. 18.

hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A vállak csontjainak felhúzott helyzete talán a testet egykor szorosan körülvevő anyagra utalhat. Az ingatlan tulajdonosának elmondása szerint az 1. vagy a 2. sírból került elő 2 db agyagedény is, melyekben bizonyára a túlvilági *étel- vagy italmelléklet* került sírba. A 3. sírből 4 db *S-végű karika*, valamint 1 db bizonytalan típusú huzalkarika ismert, s valószínűleg ugyancsak fejékszerek lehettek az elpusztított sírokból előkerült „*tekercselt ékszerek*” is.¹⁴⁸ A megfogalmazás alapján talán S- vagy pödrött végű karikák. A 3. sírban ezek a koponya jobb szemöldöksontjánál és a kulcscsont mellett feküdtek. Érdekes a 3–4. számú karika helyzete, itt ugyanis a vastagabb ékszer sima és S-vége között lévő nyílásba szorosan illeszkedett a másik. Természetesen

ennek oka bizonyára a föld tömörödése okozta nyomás lehet, arra azonban kétségtelenül utal, hogy a két karika valószínűleg igen közel volt egymáshoz, talán eredetileg egymást részben fedve feküdtek. A sírból legnagyobb számban különböző *gyöngyök* kerültek elő. A legalább 5 db *ezüsthölygéses gyöngy* között van henger alakú, oldalán enyhén lemélyedő sávban hölygéses és vannak oldalukon bordázott darabok is. Az arany- és ezüsthölygéses gyöngytipusok a 9. század végéről, a 10. század első feléből nem ismertek, ezért azokat nem hozhatták magukkal a magyarok keleti szállásaikról, tehát valószínűleg már a Kárpát-medencében készültek.¹⁴⁹ Keltezésüket illetően a 10. század végétől történő használatukkal számolhatunk, 11. századi forgalmuk több korabeli érmével is igazolható, míg a használatuk felső határa a 12. század első fele lehetett. Érmével keltezhető azonban ebből az évszázadból már nem ismert.¹⁵⁰ A többi gyöngy üvegből készült, köztük *kocka alakú, három- vagy négyágú hengeres, lapított gömb alakú, kereszteződő berakott hullámvonalas mintával ellátott, sima lapított gömb alakú, illetve lapított gömb alakú, oldalán gerezdelt, továbbá gömb alakú, sávosan festett és henger alakú üvegyöngyök* voltak. A sír keltezésének tekintetében az S-végű karikák és az ezüsthölygéses gyöngyök a 11. század elejénél korábbi időpontot nem tesznek lehetővé.

21.4. IRODALOM

SIMONYI 2003; MNM R. A. 14.I./2002.

22. NÓGRÁDKÖVESD-VASÚTÁLLOMÁS

22.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1952. november 26-án a balassagyarmati Munkaerő Tartalék Hivatala Iskola igazgatója arról értesítette a Palóc Múzeumot, hogy Nógrádkövesden építkezés közben sírokat találtak, melyekből lócsontok is előkerültek. A helyszínre november 28-án Patay Pál szállt ki, aki megállapította, hogy a Nógrádkövesdi Kőbánya Vállalat vasúti telepétől és a Galga-pataktól keletre emelkedő, 223 méter magas domb tetején víztároló medence és a domb oldalában az ahhoz csatlakozó vízvezeték alapjainak kiásásakor kerültek elő a leletek. A medencének ásott kb. 2 méter mély gödörben sírok, míg a vízvezeték árkában kerámiadarabok voltak. Az előkerült négy sír között legalább kettő lovas temetkezés volt. Pataynak egy pár kengyelt,

egy zablát, egy ezüstlemez töredékét és két agyagedényt sikerült begyűjtenie, illetve azokról információt nyernie. Mivel a sírok csupán részben lettek bolygatva, a leletmentést a régész december 1–3. között végezte el.

Sajnos azonban a medence melletti, 1., 3–4. és 13. számú sírok¹⁵¹ feltárására statikai okokból csak az építkezés befejezése után nyílt lehetőség, így ezekről csupán helyszíni megfigyeléseket tehetett, s a leleteiket gyűjtötte össze. A munka ezért a vízvezeték nyomvonalában folyt tovább, ahol is december első és második napján két zsugorított szkíta sír került elő. A rákövetkező napon, a medencétől 10–11 méterre déli irányban húzott három, É–D-i irányú kutatóárokkaal történő vizsgálat azonban

¹⁴⁸ MNM R. A. 14.I./2002.

¹⁴⁹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 62.

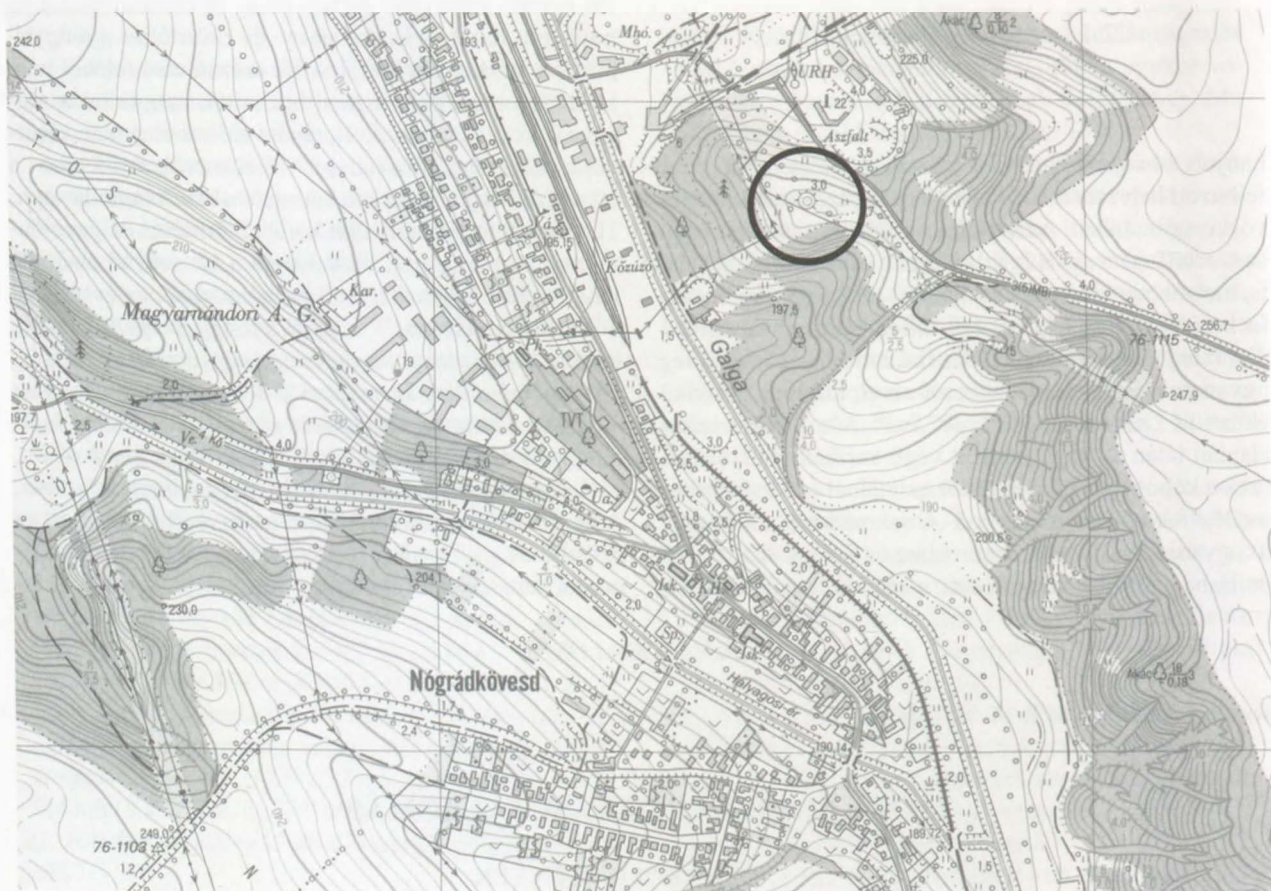
¹⁵⁰ RITÓK 1984, 102–103; SZILÁGYI 1994, 81, 107.

¹⁵¹ A sírok számozása nem az előkerülésük sorrendjében történt.

22. NÓGRÁDKÖVESD-VASÚTÁLLOMÁS

eredménytelennek bizonyult, így a munkát átmenetileg felfüggesztették. Időközben azonban az építkezés is leállt, így a leletmentés is későbbi időpontra tolódott.¹⁵² 1953. február 5-én egy őskori sír került feltárássra, majd április 22–24. között telepjelenségek mellett újabb őskori sírok. De ekkor nyílt végre lehetőség a korábban elő-

került honfoglalás kori temetkezések feltáráására is. 1953. május 6–7-én és 20-án őskori sírok és telepjelenségek, majd október 5–7-én újabb őskori sírok kerültek elő. A temető régészeti leletanyaga a Kubinyi Ferenc Múzeumban, míg antropológiai leletanyagának egy része a Magyar Természettudományi Múzeumban található.¹⁵³

23. kép. Nógrádkövesd-Vasútállomás (1:10000)

22.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1952. október 26–december 2.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: kb. Ny–K, sm.: kb. 100–110 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sirt a medence alapjának ásásakor találták, ekkor annak nyugati vége kivételével teljesen feldúlták.

Mellékletei:

1 1 db kovácsoltvas csikószablya. Elveszett.

2–3. 2 db kisebb méretű, kovácsolt vaskengyel. Elvesztettek.

3. sír (1952. október 26–december 2.) [11. tábla 1]

Férfi, 26–27 éves. Csvh.: ?, t.: Ny–K (280–100°), sm.: 100–120 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Valószínűleg a bal lábszárcsontok külső oldalán helyezkedett el a lókoponya, alatta pedig a lábszontok. Bolygatott. A medence ásásakor a sír ke-

¹⁵² MNM R. A. 26.N.I.

¹⁵³ PATAY 1957, 58–59; MAKRA 2007, 37.

leti végét elpusztították, ennek következtében a váznak a combcsontok középső részétől lefelé eső része is megsemmisült. *Megjegyzés:* az alsó állkapocs középső részén, a fogak alatt valószínűleg sötét színű patina nyoma volt megfigyelhető.

Mellékletei:

- 1–7. A homlokcsont középső részén, a koponyatető mögött, a szegycsont alsó részénél és a bal oldali alsó bordák végeinél feküdt 7 db téglalap alakú ezüstlemezke. A ma fellelhető példányok egy része rendkívül töredékes, esetleges összetartozásuk nem állapítható meg. Közülük 2 db örzi még az eredeti téglalap alakú formát, ezek közül az egyik csaknem ép, a hosszanti oldala mentén azonos irányból két ponton átlukasztott. M.: 2,5×1,7 cm. A lemezek között 2 db enyhén ívelt, illetve tompaszögben megtört (KFM ltsz. 55.2.3, 5, 9, 10.)¹⁵⁴ [11. tábla 2–6].
8. A jobb felkarcsont felső részének belső oldalán, a bordák szélén helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, aranyozott ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,6 cm (KFM ltsz. 55.2.6. – elveszett).¹⁵⁵
9. A bal alkarcsontok alsó végét körben övezve helyezkedett el 1 db ezüstlemezből készült pánt, melynek külső oldala egy részén megközelítőleg derékszög alakú, egy ponton átlukasztott. Átm.: kb. 7,5 cm, sz.: 1,1–0,8 cm (KFM ltsz. 55.2.11.)¹⁵⁶ [11. tábla 7].
10. A jobb alkarcsontok alsó végét körben övezve helyezkedett el 1 db ezüstlemezből készült pánt, mely egy részén három, karéjosan ívelődő részből áll. Átm.: kb. 8 cm, sz.: 1,3–0,8 cm (KFM ltsz. 55.2.12.)¹⁵⁷ [11. tábla 8].
- 11–16. A koponyától balra, megközelítőleg a felkarcsont külső vonalával párhuzamosan helyezkedett el 6 db nyilcsúcs, a kar csontjaival párhuzamosan pedig egészen az alkarcsontok középső részéig tegez fémvasalásai voltak megfigyelhetők.
11. 1 db deltooid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Feltáráskor megfigyelhető m.: 5,8×2,9 cm (KFM ltsz. 55.7.1.)¹⁵⁸ [11. tábla 9].
12. 1 db deltooid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Feltáráskor megfigyelhető m.: 5×2 cm (KFM ltsz. 55.7.2.)¹⁵⁹ [11. tábla 10].
13. 1 db deltooid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Feltáráskor megfigyelhető m.: 4,1×2 cm (KFM ltsz. 55.7.3.)¹⁶⁰ [11. tábla 13].
14. 1 db deltooid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Feltáráskor megfigyelhető m.: 5,3×1,9 cm (KFM ltsz. 55.7.4.)¹⁶¹ [11. tábla 11].
15. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Feltáráskor megfigyelhető m.: 5,6×2,9 cm (KFM ltsz. 55.2.7.5.)¹⁶² [11. tábla 12].
16. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Feltáráskor megfigyelhető m.: 7,2×2,2 cm (KFM ltsz. 55.7.6.)¹⁶³ [11. tábla 14].
17. A tegez a vasalások sirban mért hossza alapján 67 cm hosszú volt. A legnagyobb darab ma megfigyelhető m.: 7,8×1,2 cm (KFM ltsz. 55.2.4.) [12. tábla 1].
18. A tegezvasalások között került elő 1 db háromszög átmetszetű, a penge hossz tengelyében lévő nyélnyújtvánnyal ellátott, a penge hátához csúcsba futó hegyű, kovácsolt vaskés. M.: 5,8×1,2 cm (KFM ltsz. 55.2.4.) [12. tábla 2].
19. Az alsó csigolyák alatt figyeltek meg 1 db elkorrodódott vasdarabot. Megsemmisült.
- 20–21. A találók beszámolója alapján a lócsontok mellett került elő 2 db körte alakú kovácsolt vaskengyel. Téglalap alakú, felső oldalukon ívelt, a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 15,3×12,8, illetve 15,1×12,8 cm (KFM ltsz. 55.2.1–2.)¹⁶⁴ [12. tábla 3–4].
22. A találók beszámolója alapján a kengyelek mellett feküdt 1 db kovácsoltvas lánczabla. A 3 db nyolcas alakú szemből álló lánc utolsó karikáiba csatlakoznak a zabla eltérő méretű karikái. H.: 18 cm (KFM ltsz. 55.2.2.)¹⁶⁵ [12. tábla 5].
23. A jobb felkarcsont felső végének külső oldalánál fiatal juh vagy kecske *femur*-ja feküdt.

¹⁵⁴ PATAY 1957, 58, X. T/9–15.

¹⁵⁵ PATAY 1957, 58, X. T/8.

¹⁵⁶ PATAY 1957, 58, XIII. T/2.

¹⁵⁷ PATAY 1957, 58, XIII. T/1.

¹⁵⁸ PATAY 1957, 58, X. T/2.

¹⁵⁹ PATAY 1957, 58, X. T/3.

¹⁶⁰ PATAY 1957, 58, X. T/4.

¹⁶¹ PATAY 1957, 58, X. T/5.

¹⁶² PATAY 1957, 58, X. T/6.

¹⁶³ PATAY 1957, 58, X. T/7.

¹⁶⁴ PATAY 1957, 58, X. T/17–18.

¹⁶⁵ PATAY 1957, 58, X. T/16.

4. sír (1952. október 26–december 2.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: valószínűleg ÉNy–DK¹⁶⁶ (300–120°), sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A medence ásásakor a sír északnyugati része megsemmisült, valamint további részei is bolygatást szenvedtek, *in situ* helyzetben csak a lábszárcsontok alsó végei és a lábcsonatok maradtak. *Megjegyzés:* a sírra rátaláló munkások elmondása alapján a koponyától nyugati irányban, kb. 50 cm-re 2 db agyagedény helyezkedett el, ezek azonban valószínűleg nem a sírhoz tartoztak.

Melléklete:

1. A leletmentés során került elő 1 db nyitott, egyenesre vágott, egymásra hajló végű lapos bronz pántgyűrű. Törött. Átm.: 2,1 cm, sz.: 0,64 cm, v.: 0,2 cm (KFM ltsz. 55.3.1.)¹⁶⁷ [12. tábla 6].

13. sír (1953. április 24.)

Férfi, 30–35 éves. Csvh.: 174 cm, t.: ÉNy–DK (330–150°), sm.: 92 cm, sh.: 215 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra for-

dult. Bolygatott. A földmunka a sír egy részét feldúlta, *in situ* helyzetben csak a koponya, a felsőtest csontjai, a jobb felkar, a bal comb, a lábszárak és a lábak csontjai maradtak. *Megjegyzés:* szuperpozícióban a 12. számú őskori sírral, annak délnyugati széle felett helyezkedett el.

Mellékletei:

1. A sírföldből, a lábak csontjai mellől került elő 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,7×1,5 cm (KFM ltsz. 55.11.1.)¹⁶⁸ [12. tábla 7].
2. Ugyanonnán került elő 1 db háromszög átmetszetű, egyenes hátú, a penge középvonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, a penge hátához csúcshoz futó kovácsolt vaskés. M.: 9,3×1,2 cm (KFM ltsz. 55.11.2.)¹⁶⁹ [12. tábla 8].

Szórvány:

1961-ben került elő a temető területén 1 db kerek átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött bronz huzalkarperec. M.: 5×4,7 cm, hv.: 0,43 cm (KFM 71.50.1.) [12. tábla 9].

22.3. ÉRTÉKELÉS

A Galga egykori völgye által csaknem három oldalról övezett, a környezetéből kb. 28 méterrel kiemelkedő domb csúcsán, az itt elhelyezkedő vízmedence körül őskori telepjelenségek és sírok¹⁷⁰ mellett négy honfoglalás kori temetkezés is előkerült, sajnos azonban az egyik erősen bolygatott volt [24. kép].

Az alacsony sírszám miatt ezek között rendszer nehezen figyelhető meg, mégis talán az 1. és a 3. számú temetkezések alkothattak egy sort, a 4. és a 13. számú kissé eltér ezek vonalától. Kérdéses, hogy lehettek-e további temetkezések is a területen, a megkutatót felület nagysága miatt ez nem zárható ki. Különbségek mutatkoznak a sírok tájolásában, az általános Ny–K-i irány mellett észak felé eltérőek is vannak. A nemek arányát illetően mindössze 2 felnőtt férfiről rendelkezünk adatokkal, így ez érdemben nem vizsgálható. Az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, a végtagok esetleges behajlítása a bolygatások miatt szintén nem vizsgálható. Az 1. és 3. sír volt lovas sír, ebből az előbbi lószerszámainak helyzete bizonytalan, utóbbi azonban tényleges lovas temetkezés volt, ahol valószínűleg az elhunyt bal lábszárának külső oldalára, az alatta

lévő lábszárakra helyezték a ló fejét. Ennek alapján ez a lovas temetkezések összehajtott lóbőrös csoportjába sorolható.¹⁷¹ A lócsontok mellett előkerült *kengyelek* a körte alakú típusba tartoznak, míg a *zabla* a korszakban ritkább láncczabla típusát képviseli, ennek elsődleges célja a ló kisebb erőfeszítéssel történő megfelelő irányítása volt.¹⁷² A 3. sírban a jobb felkarcsontnál előkerült fiatal juh vagy kecske *femur* a sírba helyezett *ételmelléklet* bizonyítéka. A temetőben ritkábbak a ruhadiszek és az ékszerek. Az előbbire példa a 3. sírban a homlokcsonton, a koponya mögött és a bordákon megfigyelt 7 db ezüstlemezke, melyek valószínűleg *ruha- és/vagy fejjedő díszei* lehettek. Ugyancsak a ruha díszítésére szolgált az alkarcsontok végeinél lévő egy-egy ezüstpánt. Ez utóbbi azonban – a lemezek törékenysége miatt – minden bizonnyal nem a mindennapi élet során használt öltözék volt. Ebben a sírban volt továbbá 1 db sima, nyitott végű, aranyozott ezüst huzalkarika, mely vélhetően *fejékszer/hajkarika* volt. 1 db nyitott, egymásra hajló végű *pántgyűrű* sorolható még az ékszerek közé, mely a 4. sírban feküdt. Szórványként, a feltárás után 8 évvel került elő a temető területéről 1 db nyitott végű bronz *huzalkar-*

¹⁶⁶ A napló szerint Ny–K-i.

¹⁶⁷ PATAY 1957, 59, X. T/1.

¹⁶⁸ PATAY 1957, 59, X. T/20.

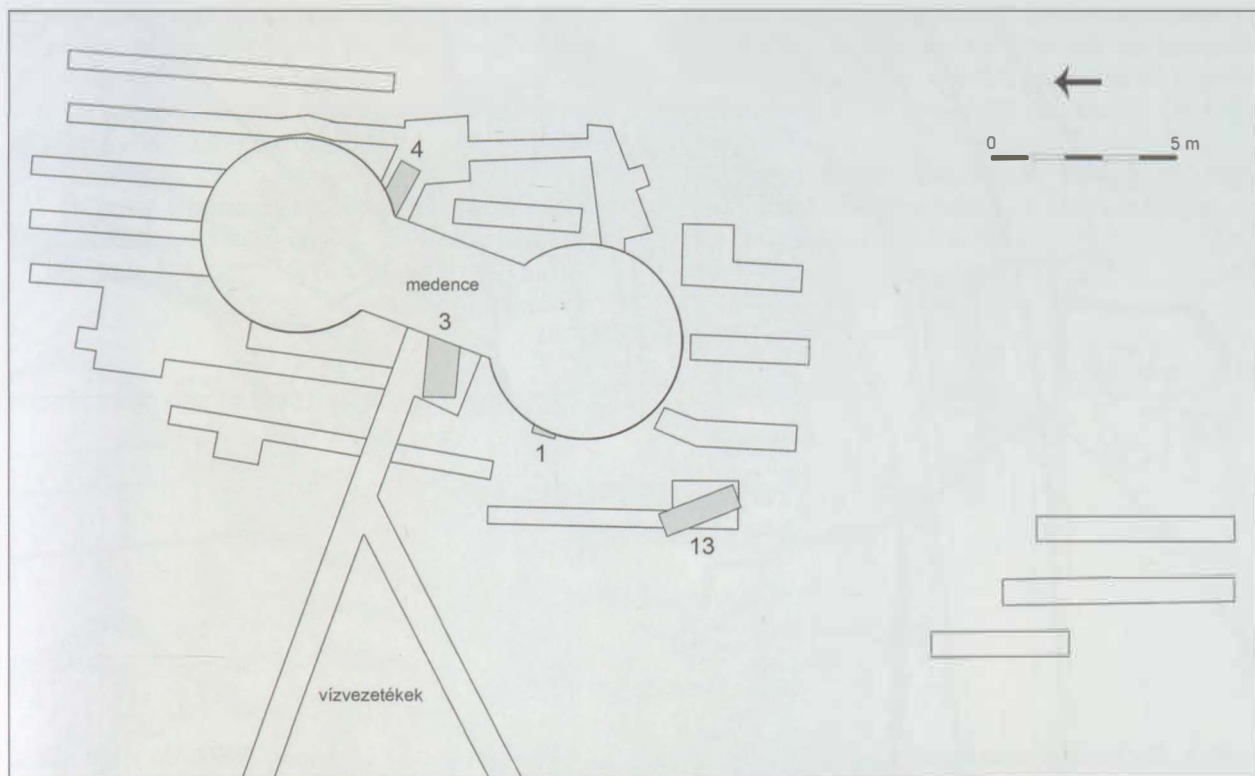
¹⁶⁹ PATAY 1957, 59, X. T/19.

¹⁷⁰ PATAY 1955b; PATAY 1956.

¹⁷¹ VÖRÖS 2013, 327.

¹⁷² DIENES 1966, 216.

23. PÁSZTÓ-BARTALOS-GYŰJTEMÉNY

24. kép. Nógrádkövesd-Vasútállomás

perec. A fegyverek, használati és munkaeszközök közül a 13. sírban 1 db *nyilcsúcs* volt, míg a 3. számú temetkezésbe az elhunyt felsőtestének és fejének bal oldalára fektették 6 db nyilcsúcsot tartalmazó vasveretes *tegez*-t, mely nyilásával a koponya mellett helyezkedett el. A használati és munkaeszközök közé sorolható a 3. és

a 13. sír *vaskése*, mindkettő férfisírban volt. Az előbbi esetben azt a tegez mellé, míg az utóbbinál – a nyilveszővel együtt – a bal láb mellé helyezték. A sírok keltezését illetően a leletanyag sajnos nem teszi lehetővé a 10. századon belüli pontosabb datálást.

22.4. IRODALOM

PATAY 1952; PATAY 1954; PATAY 1954a; PATAY 1955; PATAY 1955a; PATAY 1957, 58–59; MALÁN 1956; FÉK 744. sz.;

HÉJJ 1976, 252; KFM R. A. 181.91.; MNM R. A. 67.N.II.; 101.N.II.

23. PÁSZTÓ-BARTALOS-GYŰJTEMÉNY

23.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Bartalos Gyula egykori magángyűjteményében több Pásztóról előkerült tárgy is volt, melyek nagyobb része mára sajnálatos módon elveszett. Ezeknek sem pontos

lelőhelyük, sem esetleges leletösszefüggéseik nem ismertek, s ma már csupán 1 db tárgy található meg a Dobó István Vármúzeum gyűjteményében.¹⁷³

¹⁷³ Révész 2008, 253.

23. PÁSZTÓ-BARTALOS-GYŰJTEMÉNY

25. kép. Pásztó (1:10000)

23.2. LELETLEÍRÁSOK

1–5. 5 db ezüst S-végű karika.

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,8×1,2 cm, hv.: 0,3 cm. Elveszett¹⁷⁴ [13. tábla 1].

2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,57×1,4 cm, hv.: 0,12 cm. Elveszett¹⁷⁵ [13. tábla 2].

¹⁷⁴ Révész 2008, 253, 185. kép 2.

¹⁷⁵ Révész 2008, 253, 185. kép 3.

24. PILINY-LESHEGY

3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,95×1,5 cm, hv.: 0,3 cm. Elveszett¹⁷⁶ [13. tábla 3].
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett¹⁷⁷ [13. tábla 4].
5. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,5×1,35 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett¹⁷⁸ [13. tábla 5].
6. 1 db vastag, kerek átmetszetű, két, kétrét hajlított és szembecsavart bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec, a szálak közé iktatott filigrán-szálakkal díszítve. Átm.: 13,5 cm, hv.: 0,7 cm (DIV ltsz. n.).
7. 1 db bronzból öntött, zárt, Kovács 1994 lb (?)¹⁷⁹ vagy 1d¹⁸⁰ típusú állatfejes karperec. M.: 6,5×6,4 cm, v.: 0,4 cm. Elveszett¹⁸¹ [13. tábla 6].

23.3. IRODALOM

HAMPEL 1900, 676; FÉK 807. sz.; RÉVÉSZ 2008, 253.

24. PILINY-LESHEGY (Kövecses)

Horváth Ciprián – Soós Rita

24.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A községtől délkeletre magasodó Leshegyen, tetejének nyugati oldalán vagy ahhoz közel a domboldalon, 1871. október 28-án báró Nyáry Jenő kezdett próbafeltárással. Mivel a dombtetőn ekkor még jól látható falmaradványok helyezkedtek el, így Nyáry feltételezte, hogy a terület megkutatása további régészeti jelenségek előke-rülését is eredményezheti. Várakozása meg is hozta a ki-vánt eredményt, beszámolója szerint már egy ásonyom

mélységben ember- és állatcsontok kerültek elő. A tény-leges feltárást másnap végezte el, ekkor 5 sirt tárt fel. Ezeket azután 1872-ben már előadás formájában, majd – példamutató gyorsasággal – egy évvel később pedig az *Archaeologiai Közlemények* hasábjain is publikálta. A leletanyag nagyobb része a Magyar Nemzeti Múze-um gyűjteményében található, az embertani leletanyag azonban elveszett.¹⁸²

24.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1871. október 28–29.)

Férfi. Csvh.: „középtermetű”¹⁸³, t.: Ny–K, sm.: kb. 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Vélhetően a váz bal oldalán helyezkedett el a ló részleges váza, a koponya az emberi koponya mellett, míg lábszárcsontjai a váz mellett, a sír

hosszában. A váz jobb oldalán pedig egy kutya csontvá-za volt, melynek koponyája a két mellső lábának csont-jai között helyezkedett el, „leshelyzethen”.¹⁸⁴ A ló kb. 6 éves állat volt, a kutya pedig Nyáry beszámolója sze-rint „mostani vadászkutyáinknál valamivel kisebb”¹⁸⁵ termetű volt.

¹⁷⁶ RÉVÉSZ 2008, 253, 185. kép 4.

¹⁷⁷ RÉVÉSZ 2008, 253, 185. kép 5.

¹⁷⁸ RÉVÉSZ 2008, 253, 185. kép 6.

¹⁷⁹ KOVÁCS 1994, 126.

¹⁸⁰ RÉVÉSZ 2008, 253.

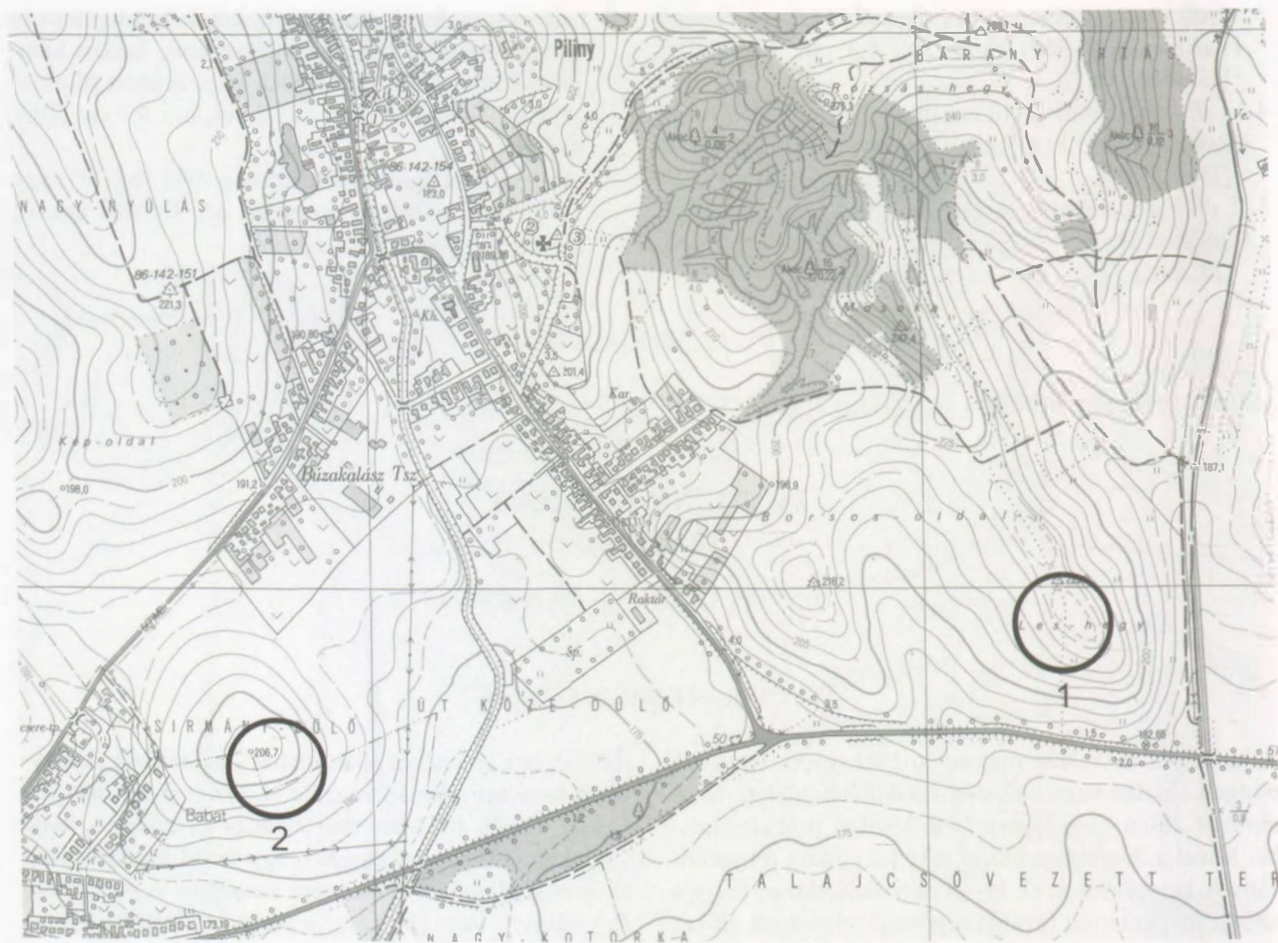
¹⁸¹ RÉVÉSZ 2008, 253, 185. kép 1.

¹⁸² NYÁRY 1873; SOÓS 2015. – Ugyancsak bizonytalan a Nyáry által a velencei Nemzeti Régészeti Múzeumnak adományozott leletek (GILLI 1999, 137–141) sorsa. A temetőt feltáró báró valószínűleg az 1876-ban Magyarországon megrendezett VIII. Nemzetközi Ős- és Koratörté- neti Kongresszuson ismerkedett meg az olasz Luigi Pigorinivel. Ennek a kapcsolatnak köszönhetően történhetett, hogy ajándék formájában Olaszországba is jutott néhány tárgy Pilinyből (GILLI 1999, 32–36). Ezeket, mint elveszett leleteket szerepeltetjük, melyek a következők: 1 db levél alakú dísz, 4 db rozettás lószerszámveret, 1 db vaskés.

¹⁸³ NYÁRY 1873, 16.

¹⁸⁴ NYÁRY 1873, 17.

¹⁸⁵ NYÁRY 1873, 17.

26. kép. Piliny, 1: Leshegy, 2: Sirmányhegy (1:10000)

Mellékletei:

- 1–3. A koponyatető mögött helyezkedett el 3 db aranylemez. Elveszttek.
4. Az aranylemezek mellett volt 1 db fekete színű, hengeres, fehér keresztvezető hullámvonallal, ennek közein kiemelkedő, vörös-fehér sugaras mintával, közepén sötétebb résszel díszített, virágszemes opak üveggyöngy. M.: 1,7×1,4 cm. Elvesztett.¹⁸⁶
- 5–6. A koponya szemeüregiben került elő 2 db hatszögletű, ezüsből öntött veret. Szélükön enyhén árkolt sáv fut, felületükön hálómintába szerkesztett növényi ornamensek láthatók.¹⁸⁷ A minta háttere aranyozott. Hátoldalukon 3 db ellentett lemezkével ellátott

szegecs található. M.: 2,2×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2345–46.).

- 7–28. Bőrmaradványokba ágyazódva kerültek elő a sírból a következő ezüstveretek:
- 7–16. 10 db, az 5–6. számú verettel megegyező ezüstdísz, melyek közül 1 db másodlagosan átfűrt (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2347–56.).¹⁸⁸ [14. tábla 1–12].
- 17–24. 8 db hatszögletű, ezüsből öntött, alsó sarkában kerek kiemelkedő elemmel díszített veret. Szélükön enyhén árkolt sáv fut, felületükön hálómintába szerkesztett növényi ornamensek láthatók.¹⁸⁹ 1 db másodlagosan átfűrt. M.: 2,4×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2337–44.).¹⁹⁰ [14. tábla 13–20].

¹⁸⁶ NYÁRY 1873, 18, 5. ábra.

¹⁸⁷ BOLLÓK 2015, 280.

¹⁸⁸ NYÁRY 1873, 18, 6. ábra; Révész. 1996b, 402–403. 1. kép.

¹⁸⁹ BOLLÓK 2015, 280.

¹⁹⁰ NYÁRY 1873, 18, 7. ábra.

- 25–26. 2 db hatszögletű, ezüsből öntött veret. Szélükön enyhén árkolt sáv fut, felületükön hálómintába szerkesztett növényi ornamente láthatók.¹⁹¹ A veretek alsó negyede áttört, a minta háttere aranyozott. Hátoldalukon 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 2,5×2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2335–36.) [14. tábla 21–22].
- 27–28. 2 db ezüsből öntött, pajzs alakú szíjvég, melyek leírásában Nyáry nem tett különbséget,¹⁹² így azok vélhetően egyformák voltak. Felső, karéjos oldaluk közepénél kerekded minta látható, míg a felületet aranyozott hátterű, líra alakú palmetták¹⁹³ díszítik. Hátoldalukon 5 db négyszögletes ellentett lemezkével ellátott szegecs található. Az egyik szíjvég alsó végénél másodlagosan átfűrt, a furatban szegeccsel ellátott. Ma már csak ez utóbbi található meg. M.: 5,6×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898/2334.)¹⁹⁴ [14. tábla 23].
- 29–39. A váz egyik – talán inkább jobb – oldalán íjvégsontok, vasveretes és csontlemezekkel díszített tegezben elhelyezett nyílcsúcsok voltak. A tegez vereteit Nyáry „kézvért maradványainak”¹⁹⁵ vélte, így valószínűleg a tegez egy része az alkar- és kézcsontok mellett lehetett.
- 29–30. 2 db ívelt átmetszetű íjvégsont. Alsó részük oldala és alja keresztirányú vágásokkal irdalt. H.: 26,4, illetve 24,6 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2357–58.)¹⁹⁶ [15. tábla 1].
31. 1 db ívelt átmetszetű íjmarkolatcsont. Két vége irdalt. M.: 12,2×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2360.) [15. tábla 2].
32. 1 db valószínűleg egykor íjvégsont, szélén keresztirányú vágásokkal irdalt töredéke. M.: 4,7×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2358.) [15. tábla 3].
- 33–39. Vasmerevítőkkal és csontlemezekkel díszített tegez, benne 6 db kovácsoltvas nyílcsúccsal.
33. Vasmerevítőkkal és valószínűleg a szájánál elhelyezkedő, egykor vörösre festett, téglalap alakú, felső oldalán két pontkörös mintával díszített, lapos, hátoldalán irdalt csontlemezzel szerelt tegez. M.: 8,2×2,8 cm. A tegez vasveretei közül 1 db két végén kiszélesedő fül maradt meg, ez 6,3×0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2359., 2370.)¹⁹⁷ [15. tábla 4–5].
34. 1 db rombusz alakú, kovácsoltvas, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs. M.: 6,1×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2369.)¹⁹⁸ [15. tábla 6].
35. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. A nyéltüskén megfigyelhető volt a spirálisan feltekert börszalaggal rögzített fából készült vessző egy darabja. M.: 7,8×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2367.)¹⁹⁹ [15. tábla 7].
36. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. A nyéltüskén megfigyelhető volt a spirálisan feltekert börszalaggal rögzített fából készült vessző egy darabja. M.: 6,9×2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2366.)²⁰⁰ [15. tábla 8].
37. 1 db pánccsűrű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. H.: 8,1 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2368.)²⁰¹ [15. tábla 9].
38. 1 db kovácsoltvas, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs. Elveszett.
39. 1 db kovácsoltvas, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs. Elveszett.
40. A váz mellett feküdt 1 db egyenes hátú, megközelítőleg a háromszög átmetszetű penge középtengelyében elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, a kés hátához ívelődően csúcsba futó pengével rendelkező vaskés. M.: 12,3×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2364.)²⁰² [15. tábla 10].
- 41–42. Valószínűleg a váz bal lábának csontjainál feküdt 2 db körte alakú kovácsolt vaskengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszj számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a lapos szárhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 15,5×12,7, illetve 14,6×12,7 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2371–72.)²⁰³ [16. tábla 1–2].

2. sír (1871. október 29.)

Nő, 20 év alatti. Csvh.: „*alacsony*”²⁰⁴, t.: Ny–K, sm.: kb. 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fek-

¹⁹¹ BOLLÓK 2015, 280.

¹⁹² NYÁRY 1873, 18.

¹⁹³ BOLLÓK 2015, 235.

¹⁹⁴ NYÁRY 1873, 18, 8. ábra.

¹⁹⁵ NYÁRY 1873, 17.

¹⁹⁶ HAMPEL 1900, 525, III. T/1–4.

¹⁹⁷ NYÁRY 1873, 17, 2–3. ábra; HAMPEL 1900, 524, III. T/5.

¹⁹⁸ HAMPEL 1900, 524, II. T/3.

¹⁹⁹ HAMPEL 1900, 524, II. T/5.

²⁰⁰ HAMPEL 1900, 524, II. T/8.

²⁰¹ NYÁRY 1873, 17, 1. ábra.

²⁰² NYÁRY 1873, 18, 4. ábra.

²⁰³ Feltételezen lehet: HAMPEL 1900, 526, IV. T/2–3.

²⁰⁴ NYÁRY 1873, 19.

vő, nyújtott helyzetű volt. A sírban – hasonlóan az 1. számú temetkezéshez – részleges ló- és teljes kutyacsontváz is volt. A ló 2-2,5 éves, kb. 157 cm-es marmagasságú állat, a kutya pedig hasonló a vadászkutyákhoz.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán feküdt egy-egy körte alakú, aranylemezből készült, oldalán hosszirányban filigránszálakkal felosztott mezőkkel, alsó részén pedig ugyancsak filigránszállal övezett kúp alakú kiemelkedéssel, felső oldalán pedig huzalfüllel rendelkező függő. M.: 3×1,7 cm. Elvesztek.²⁰⁵
- 3–77. Valószínűleg a nyakcsigolyák elülső részén helyezkedett el egy gyöngysor, mely a következő darabokból állt:
- 1 db kék színű, ovális átmetszetű, hasábalakú, áttetsző üvegyöngy, m.: 1,2×0,5 cm. 1 db fekete színű, háromágú hasáb alakú, opak üvegyöngy, m.: 1,3×0,8 cm. 1 db kék színű, kettős kónikus, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,7 cm. 1 db kék színű, egykor valószínűleg szürke bevonattal ellátott, henger alakú, áttetsző üvegyöngy, m.: 0,9×0,4 cm. 1 db fekete színű, háromtagú, oldalán fehér csíkos, opak rúdgyöngy, h.: 1,1 cm. 3 db fekete színű, kéttagú, oldalán fehér csíkos, opak rúdgyöngy, h.: 0,8 cm. 1 db fekete színű, oldalán fehér csíkos, opak szegmentgyöngy, átm.: 0,5 cm. 17 db fehéres színű, áttetsző, czüstsínű bevonattal ellátott szegmentgyöngy, átm.: 0,5–0,6 cm. 3 db fehéres színű, áttetsző, ezüstsínű bevonattal ellátott kéttagú rúdgyöngy, h.: 0,8–1 cm. 1 db fehéres színű, áttetsző, ezüstsínű bevonattal ellátott háromtagú rúdgyöngy, h.: 0,9 cm, átm.: 0,5–0,6 cm. 2 db kéttagú, kék színű, áttetsző rúdgyöngy, h.: 0,8–0,9 cm. 1 db háromtagú, vörösbarna színű, áttetsző rúdgyöngy, h.: 1,1 cm. 8 db fehéres színű, hengeres opak üvegyöngy, átm.: 0,5–0,6 cm. 4 db sárga színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,4–0,5 cm. 3 db sárga színű, hengeres opak üvegyöngy, átm.: 0,5 cm. 7 db sárga színű, korong alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,5 cm. 1 db fehéres színű, korong alakú, czüstsínű bevonattal ellátott opak üvegyöngy, átm.: 0,6 cm. 1 db kéttagú, barna színű opak rúdgyöngy, h.: 0,8 cm. 1 db sárga színű, csonkakúp alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,4 cm. 2 db fekete színű, korong alakú oldalán bordázott opak üvegyöngy, átm.: 0,5 cm. 3 db zöld

színű, hengeres, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,4 cm. 3 db fehéres színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,3–0,4 cm. 2 db zöld színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,3 cm. 1 db kéttagú, kék színű, oldalán enyhén bordázott, áttetsző rúdgyöngy, h.: 0,9 cm. Valószínűleg volt még legalább 1 db két- és 1 db háromtagú rúdgyöngy is egykor a füzérben (MNM ltsz. 44/1898.2453.).²⁰⁶ 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, világos, kereszteződő hullámvonallal díszített, ennek közein fehér alapon piros és fekete sugaras mintával ellátott, közepén fekete színű, virágszemes opak üvegyöngy, m.: 1,7×1,5 cm (MNM ltsz. 44/1898.2455.).²⁰⁷ 1 db lapított gömb alakú, közepén fehér színű, vonalas mintával díszített, fekete opak üvegyöngy, m.: 1,7×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2454.).²⁰⁸ Ez utóbbi 2 db-ot Nyáry „*a fej felső részén*”²⁰⁹ figyelte meg. A gyöngysor két végénél – így vélhetően a koponya vagy a nyakcsigolyák két oldalán, illetve alatta – volt egy-egy hordó alakú, palástján gerezdelt, végeinél egy-egy filigrán huzal alkotta gyűrűvel ellátott ezüstgyöngy.²¹⁰ Ma már csak 1 db található meg, erősen hiányos állapotban. M.: 2×1,1 cm (MNM R. T. 44/1898.2454.) [16. tábla 3–77].

78. A nyakcsigolyák környékén helyezkedett el 1 db niellódiszes, görög felirattal ellátott ezüstcsüngő. Félgömb alakú, oldalán sugarasan elhelyezkedő 8 db csepp alakú minta látható, gyűrűfüle a cseppek csúcspontjában lévő, kiemelkedő foglalatban ül. Sík lapján háromszög alakú poncnyomokkal övezett, kör alakú keretben görög betűs felirat látható: +K(υρ)ε βοηθει 'l(ω)áv<v>η, άμη<v> (Uram, segítsd meg Jónást, Ámen). M.: 1,8×1,3 cm. Hiányos (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2452.)²¹¹ [15. tábla 78].
- 79–80. 2 db Provence-i Hugó (926–931) Velencében vert²¹² érme, melyek közül legalább az egyik át volt lyukasztva. Elvesztek.²¹³
81. A jobb kézcsontok között feküdt 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatát körben 4 üreges hólyag díszíti, ezek felett hajlanak a foglalat háromszög alakú karmai a benne lévő kékeszöld színű üvegbetétre. Szalagszerű, közepén árkolt karikája a foglalat alatti részén kiszélesedő, valószínűleg egymáshoz hajló volt. M.: 2,4×1,9 cm. Elveszett.²¹⁴

²⁰⁵ NYÁRY 1873, 21, 22. ábra.

²⁰⁶ NYÁRY 1873, 21, 23. ábra.

²⁰⁷ NYÁRY 1873, 21, 25. ábra.

²⁰⁸ NYÁRY 1873, 21, 23. ábra.

²⁰⁹ NYÁRY 1873, 21; HAMPEL 1900, 518.

²¹⁰ NYÁRY 1873, 21, 23. ábra.

²¹¹ NYÁRY 1873, 22, 27. ábra.

²¹² COUPLAND–GIANAZZA 2015, 318.

²¹³ HAMPEL 1900, 523–524, I. T/24–25.

²¹⁴ NYÁRY 1873, 22, 26. ábra.

82–175. Veretes lábbeli díszei:

82–90. 9 db kerek, bronzból öntött, közepén áttört, külső és belső oldalán egy-egy díszítetlen sáv által közrefogott gyöngyözött mintával ellátott veret. Hátoldalukon 3 db elkalapált végű, ellentett lemezkével ellátott szegecs található. Átm.: 1,85 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2440–48.)²¹⁵ [17. tábla 1–9].

91–175. 85 db félgömb alakú bronzveret, hátoldalukon elkalapált végű, ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Ma már csak 64 db található meg. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2449.)²¹⁶ [17. tábla 10–73].

176. 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, egyenes hátú, a hát folytatásában elhelyezkedő nyél-tüskével ellátott, a penge középtengelyében csúcsba futóan hegyesedő kovácsolt vaskés. H.: 8,2 cm. Elveszett.²¹⁷

177. 1 db vaspecekkal ellátott, líra alakú bronzcsat, felületén 4 lemélyedő kerek mintával díszítve. Csatlakozó hiányzik. M.: 3×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2451.)²¹⁸ [18. tábla 5].

178. 1 db kovácsoltvas oldalpálcás zabló. A négyzetes átmetszetű, végeiken kissé megvastagodó oldalpálcák középrészéhez két ponton csatlakozik a lapos, megközelítőleg háromszög alakú, végén kerek (?) taggal ellátott fül, mely a pálcához csatlakozó részénél áttört. Hiányos. M.: 13,8×6,5 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2459.) [18. tábla 3].

179–180. 2 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. A megtalálható példány kissé aszimmetrikus, enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a háromszög átmetszetű szárhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13,7×11,8 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2457.)²¹⁹ [18. tábla 4].

181–243. Rozettás és levél alakú lószerszámveretek, melyek a következő darabokból állnak:²²⁰

181–182. A „*paripa szügyénél*”²²¹ feküdt 2 db levél alakú, enyhén ívelt ezüstdísz. A nagyobbik közepe levél alakban, míg a kisebbiké kerek formában lemélyített, aranyozott. Az előbbi felső oldalán T-alakú, növényi

mintás, hátoldalán 3 db elkalapált végű szegeccsel és alátétlemezzel ellátott, aranyozott bronzöntvény helyezkedik el, míg utóbbi rögzítését 2 db félgömbfejű szegecs szolgálta. A kisebbik példány ma már nem található meg. M.: 10,2×9,9, illetve 10×9,9 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898/2376.)²²² [18. tábla 1–2].

183–189. 7 db ezüsből öntött, kerek, füles rozettás veret. Félgömbszerűen kiemelkedő, gyöngyözött kerettel övezett középrészükből négy levél alakú minta mutat a vonal – pont – vonal kombinációval tagolt²²³ keret irányába. A háttér aranyozott. Felerősítésüket a hátoldalukon lévő 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs szolgálta. M.: 5,5–5,6×5,1 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2377–2381, 2382–84.)²²⁴ 1 db ezüsből öntött, ovális, füles veret. Félgömbszerűen kiemelkedő, gyöngyözött kerettel övezett középpontjából négy, levél alakú minta mutat a veret vonal – pont – vonal kombinációval tagolt²²⁵ pereme felé. A minta háttére aranyozott, felerősítésre a hátoldalukon lévő 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs szolgálta, m.: 4,9×4,7 cm. Ma már csak 6 db található meg (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2382–84.) [19. tábla, 20. tábla 1].

190–191. 2 db ezüsből öntött, ovális rozettás veret. Félgömbszerűen kiemelkedő, gyöngyözött kerettel övezett középpontjukból négy, szív alakú minta mutat a veret vonal – pont – vonal kombinációjával tagolt pereme²²⁶ felé. A minta háttére aranyozott, felerősítésükre a hátoldalukon lévő 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs szolgálta. M.: 4,7×4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2382–84.)²²⁷ [20. tábla 2–3].

192–204. 13 db ezüsből öntött, kerek veret. Félgömbszerűen kiemelkedő középpontjukból négy levél alakú minta mutat a veret ovális elemekkel tagolt pereme felé.²²⁸ A minta háttére aranyozott, hátoldalukon 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. M.: 3×2,9 cm. Ma 12 db található meg (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2385–96.)²²⁹ [21. tábla 1–12].

205–237. 32 db bronzból öntött, kerek veret. A veretek középpontjában félgömbszerűen kiemelkedő minta látható, melyekből három, levél alakú minta mutat

²¹⁵ NYÁRY 1873, 20, 17. ábra.

²¹⁶ NYÁRY 1873, 20, 18. ábra.

²¹⁷ NYÁRY 1873, 21, 20. ábra.

²¹⁸ NYÁRY 1873, 20, 19. ábra.

²¹⁹ NYÁRY 1873, 21, 21. ábra; HAMPEL 1900, 526, IV. T/3.

²²⁰ RÉVÉSZ 1996b, 403, 2. kép.

²²¹ NYÁRY 1873, 19.

²²² NYÁRY 1873, 19, 9–10. ábra.

²²³ BOLLÓK 2015, 319–320.

²²⁴ NYÁRY 1873, 19, 11. ábra.

²²⁵ BOLLÓK 2015, 319–320.

²²⁶ BOLLÓK 2015, 319–320.

²²⁷ NYÁRY 1873, 19–20, 12. ábra.

²²⁸ BOLLÓK 2015, 321.

²²⁹ NYÁRY 1873, 20, 15. ábra.

a veret körcekk ornamenssel díszített kerettel²³⁰ övezett széle felé. Felerősítésüket a hátoldalon lévő 3 db ellentett lemezkével ellátott szegecs szolgálta. Átm.: 2,7 cm. Ma 23 db található meg (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2402–25.)²³¹ [22. tábla].

238–239. 2 db ezüsből öntött, pajzs alakú nagyszíjvég. Félgömbszerűen kidomborodó középpontjuk gyöngysorkerettel övezett, melyből négy, levél alakú minta mutat a veretek ovális – kör – ovális szakaszokra bontott pereme felé, melyek rövidebb oldaláról a díszítőmező belseje felé egy-egy levél csatlakozik a középső kör alakú peremszakaszhoz.²³² A minta háttere aranyozott, a veretek hátoldalán 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs található. Az egyik szíjvég másodlagosan átfűrt. M.: 6,3×4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2397–98.)²³³ [21. tábla 13–14].

240–243. 4 db ezüsből öntött, pajzs alakú kisszíjvég. Félgömbszerűen kidomborodó középpontjukból négy, belső osztással tagolt, nyújtott ovális levél mutat a veretek vonal – pont – vonal kombinációval tagolt peremének sarkai felé.²³⁴ A minta háttere aranyozott, a veretek hátoldalán 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 4×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2399–2402.)²³⁵ [21. tábla 15–18].

3. sír (1871. október 29.)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Lócsontos lovas temetkezés volt. Bolygatott: a váz csontjai rendszertelenül feküdtek egymáson, továbbá megtartásuk is nagyon gyenge volt.

Mellékletei:

- 1–? A koponya körül pajzs alakú, széleiken gyöngyözött kerettel övezett, közepén áttört, egykor gyöngy- vagy üvegbetéttel ellátott (?) ezüstdíszek feküdtek. H.: 3,2 cm. Elvesztek.
3. „Közvetlenül a váz mellett”²³⁶ került elő 1 db szögletes, gyűrűfüles vasfoglatban lévő cápafog. M.: 3,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/18984.2452.)²³⁷ [20. tábla 4].

4–7. A bordákon helyezkedett el 4 db rombusz alakú, négyágú mintával, az ágak közein pedig egy-egy kisebb, hasonló elemmel díszített ezüstveret. H.: 1,8 cm. Elvesztek.²³⁸

8–9. Valószínűleg ugyancsak a felsőtest csontjain volt 2 db, négy-négy ponton átlukasztott I. Berengár (915–924) Paviában vert érme, melyből az egyik császárként való uralkodása alatt készült.²³⁹ Elvesztek.

4–5. sír (1871. október 29.)

Férfisírok. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Mindkét sír bolygatott volt, az egyik váz koponyája hiányzott. Mindkét sír lócsontos temetkezés volt, de nem ismert, hogy a lovak koponyái és lábszárcsontjai a sírokban hol helyezkedtek el.

Mellékleteik:

A sírok mellékletei sajnos nem választhatók szét.

- 1 db csontból készült, kissé csonkakúp alakú tömlőszáj [?]. Két szélén díszítetlenül hagyott sáv található, ezek között pedig egymást keresztező, bekarcolt vonalakkal álló díszítés. Az alsó sávban 4 db furat látható. M.: 5,4×4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2404.)²⁴⁰ [20. tábla 5].
- 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. A nyéltüskén megfigyelhető volt a spirálisan feltekert borszalaggal rögzített fából készült vessző egy darabja. M.: 5,5×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2365.)²⁴¹
- 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,6×2,7 cm. Elvesztett.²⁴²
- 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,8×2,7 cm. MNM R. T. ltsz. 44/1898.2473.)²⁴³ [20. tábla 6].
- 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, ívelt hátú, a hát vonalában futó nyélnyújtvánnyal, a penge középvonalához csúcsba futóan hegyesedő vaskés. M.: 25×2 cm. Elvesztett.²⁴⁴
- 1 db kovácsoltvas csiholó. Elvesztett.

²³⁰ BOLLÓK 2015, 328.

²³¹ NYÁRY 1873, 20, 16. ábra.

²³² BOLLÓK 2015, 318, 320.

²³³ NYÁRY 1873, 20, 13. ábra.

²³⁴ BOLLÓK 2015, 319–320.

²³⁵ NYÁRY 1873, 20, 14. ábra.

²³⁶ NYÁRY 1873, 23.

²³⁷ NYÁRY 1873, 22, 29. ábra.

²³⁸ NYÁRY 1873, 22, 28. ábra.

²³⁹ COUPLAND–GIANAZZA 2015, 318.

²⁴⁰ NYÁRY 1873, 23, 30. ábra.

²⁴¹ NYÁRY 1873, 22, 31. ábra.

²⁴² Feltételeken lehet: HAMPEL 1900, 524, II. T/2.

²⁴³ Feltételeken lehet: HAMPEL 1900, 524, II. T/3.

²⁴⁴ HAMPEL 1900, 526, IV. T/4.

24. PILINY-LESHEGY

7. 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, egyenes hátú, a penge középvonalában összeszűkülő nyélnyújtvánnyal ellátott, a penge hátához csúcsba futóan hegyesedő vaskés. M.: 11,5×1,4 cm. Elveszett.²⁴⁵

8. 1 db kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A kissé szögletes (?) átmetszetű oldalpálcá középehez két ponton csatlakozik a lapos, középen áttört szíjtartó fül. M.: 10×6 cm. Elveszett.²⁴⁶

9-? Ismeretlen számú kovácsolt vaskengyel. Elvesztek.

24.3. ÉRTÉKELÉS

A temetőben összesen 5 sír került feltárássra, azonban Nyáry egyéb teendői és a rossz időjárás megakadályozták abban, hogy a kutatást folytassa, melyet így „kedvezőbb időszakra”²⁴⁷ halasztott. Sajnos azonban a későbbiekben erre már nem került sor, így a temető nagy valószínűséggel nem tekinthető teljesen feltártnak,²⁴⁸ s értékelését tovább nehezíti, hogy sajnos a leletanyag egy része sem lelhető fel ma már. A közleményből nem derül ki, hogy Nyáry készített-e vázlatot a sírok elhelyezkedéséről, így ebben a kérdésben csak leírására támaszkodhatunk. Távolságukat illetően az 1. és 2. sír egymástól egy öl, vagyis kb. 190 cm távolságra, míg a 3. ennél valamivel kisebb távolságra volt, a 4. és az 5. pedig „közvetlen”²⁴⁹ a 3. számú mellett helyezkedett el, „közel egymáshoz”²⁵⁰. Vagyis valószínűleg sorba rendeződtek a sírok.²⁵¹ Mélységüket illetően csak az első kettőről van adat, ezek a feltáráskori járószinttől mérve kb. 30 cm mélyek voltak. Az erózió azonban – mint arról Nyáry is beszámolt – a domb tetejét erősen koptatta, így ez lehet az oka a kisebb sírmélységeknek, ami már önmagában is felveti a kevésbé mélyre ásott, gyengébb megtartású cse-csemősírok pusztulásának lehetőségét.²⁵² A vázak helyzetére nem találtunk utalást, valószínű azonban, hogy a korszakban általános, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetűek lehettek, Nagy Géza tudósítása alapján Ny-K-i tájolással.²⁵³ A sírok közül a 4. és az 5. is bolygatásnak esett áldozatul: „a csontok széthányva kincseiktől kifosztvák”²⁵⁴ voltak, s az egyik „harcosnak feje hiányzott”.²⁵⁵

Kérdés azonban, hogy ebben korabeli, avagy későbbi *rablást*, esetleg csupán a temetőt a későbbi években/évszázadokban ért, célzottan nem a sírok kifosztására irányuló bolygatást feltételezhetünk-e. Talán inkább az utóbbit támogatja, hogy az 1–2. sírt nem bolygatták meg, pedig mindkettő nagyobb számban tartalmazott nemesfém tárgyakat, így, ha korabeli rablásnak estek volna a 4–5. számú sírok áldozatul, bizonyára e kettő sem maradt volna érintetlen.

A sírok közül mindegyik²⁵⁶ tényleges *lovas temetkezés* volt. Sajnos a 2–3. és a 4–5. sírban lévő lócsontok helyzete nem ismert, az 1. sír lovas temetkezése azonban az ún. összegöngyölt lóbőrös²⁵⁷ temetkezések csoportjába sorolható. Amennyiben helytálló a 2. sírban lévő ló marmagasságának kb. 157 cm-es értéke, úgy az a korszakban kiemelkedőnek számít, a honfoglalás kori lovak marmagassága ugyanis átlagosan 138,3 cm volt.²⁵⁸ A 10–11. századi temetőkben a lócsontokkal összehasonlítva jóval ritkábban fordul elő, hogy a sírba egy leölt *kutya* tetemét is behelyezték volna. Ezek az ún. kutyas sírok közé sorolhatók, melyeknél a halottakkal együtt temették el a kutyákat.²⁵⁹ A jelenség magyarázata valószínűleg hasonló lehet, mint azoknál az eseteknél, ahol a temetőben a sírok közé ástak kutyákat, melyeket vélhetően gazdájuk halálakor öltek le, s temettek el, így az elhunytat tovább kísérhették a túlvilágon.²⁶⁰ A temetkezési szokásokat tekintve ebben a temetőben vált először megfigyelhetővé a *szemfedők* alkalmazása.²⁶¹

²⁴⁵ HAMPEL 1900, 526, IV. T/12.

²⁴⁶ HAMPEL 1900, 526, IV. T/6–7.

²⁴⁷ NYÁRY 1873, 23.

²⁴⁸ 2015. február 15-én a lelőhelyen Révész László (MNM, SZTE) vezetésével a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke és a Herman Ottó Múzeum közreműködésével műszeres lelőhely-felderítő vizsgálat folyt, sajnos azonban eredmény nélkül.

²⁴⁹ NYÁRY 1873, 23.

²⁵⁰ NYÁRY 1873, 23.

²⁵¹ RÉVÉSZ 1996, 402.

²⁵² KOVÁCS 2015, 31, 40.

²⁵³ NAGY 1893, 114.

²⁵⁴ NYÁRY 1873, 23.

²⁵⁵ NYÁRY 1873, 23.

²⁵⁶ A 3. sír leírásánál Nyáry ugyan nem említi a lócsontokat, de az első sír ismertetésénél arról tudósít, hogy mind az öt sírban volt ló (NYÁRY 1873, 17).

²⁵⁷ VORÓS 2013, 328.

²⁵⁸ VORÓS 2013, 331.

²⁵⁹ VORÓS 1990, 139.

²⁶⁰ BÁLINT 1971, 312.

²⁶¹ FODOR 1973a, 163.

az 1. sírban a koponya szemgödreiben előkerült veretek funkcióját már Nyáry helyesen ismerte fel. Mivel a sírban további 10 db is előkerült ebből az övveret típusból bõrmaradványokba ágyazódva, így valószínűleg az elhunyt övének 2 db veretét helyezték az arcot fedő szerves anyagú lepelre.

A *fejfedő* díszeihez tartozhattak azok az aranylemezek, melyek ugyancsak az 1. sírban, a koponyatető vége mögött feküdtek, s talán ugyanezt az elemet díszítette – a férfisírokra kevésbé jellemző tárgytypus – 1 db virágszemes gyöngy is. Ugyancsak a fejfedőt, vagy a ruházat nyaki részét, esetleg mindkettőt egyszerre is díszíthették azok a – bizonytalan számú – kő- vagy üvegbetéttel ellátott (?) veretek, melyek a koponya körül helyezkedtek el a 3. számú női sírban. Biztosabban határozhatók meg *ruhadísz*ként ugyanezen sír rombusz alakú veretei, melyek a mellkas magasságában lehettek a ruhára erősítve. Ugyancsak itt említhetjük meg, hogy a 2. sírban *veretes lábbeli* nyomai is előkerültek. Sajnos rekonstruálni ennek díszítőrendszerét nem lehet, azonban a veretekkel díszített lábbelikhez hasonlóan talán itt is a nagyobb kerek veretek lehettek a lábbeli középső részén, s ezt övezték a kisebbek.

Az ékszerek között *fülbevalók* csak a 2. sírból kerültek elő, itt egy aranylemezből készült, filigrándíszítéssel ellátott, körte alakú fülbevalópár volt. Pontos párhuzamát nem ismerjük a korszak leletanyagában, hasonló darabok Geszteréd-Kecskelátó-dűlő,²⁶² Jánosszállás-Katonapart²⁶³ és Nagyteremia²⁶⁴ lelőhelyéről kerültek elő. (Talán felvethető a szerves anyagú elemhez kapcsolt viselési helyzetük is.)

A 2. számú sír *görög feliratos, niellódíszes csüngője*²⁶⁵ – eredeti funkcióját tekintve pecsételője²⁶⁶ – egyedi a korabeli magyar szállásterület leletanyagában, ahol a niellódíszítés is rendkívül ritka, azt a balkáni-bizánci fémművességből származó importtárgyként értékelhetjük.²⁶⁷ A 3. sír *vasfoglatban lévő cápafoga*²⁶⁸ bizonyára hitvilági jelentéssel bírt viselője számára. Maga a fog azonban nem feltétlenül kereskedelmi tevékenység nyomán kerülhetett viselőjéhez, ugyanis az lpolytarnóci Arborétum környezetében megfigyelhető egy úgynevezett cápafogas réteg, melyben legalább 19 különböző fajta tengeri ragadozó maradványai voltak azonosíthatók.²⁶⁹

A 2. sírban a nyakcsigolyák elülső részén feküdt egy különböző tagokból álló *gyöngyosor*, mely legnagyobb számban ezüstszinű bevonattal ellátott, rúd- vagy szegmentgyöngyökből állt. Ezek sorából kiemelkedik 2 db nagyobb méretű, vonalas, illetve virágszemes mintával díszített gyöngy, melyeknek temetőből előkerült harmadik példánya a már említett 1. sírből ismert, valamint 2 db hordó alakú ezüstgyöngy.

A szemfedőknél már részben említett *övveretek* nagyobb része bõrmaradványokba ágyazódva feküdt. A kétféle veretek és a 2 db szíjvég inkább veretes övre utalnak, s nem veretekkel díszített lószerszámra. Az övnek sajnos nem került elő a csatja, de feltételezhető, hogy egyéb ékítményei is elkallódtak, vagy nem kerültek sírba, hiszen a sírba helyezett övet – mint a szemfedőknél már említettük – a temetés során megváltoztatták. Az öv rekonstrukciója nem lehetséges, azonban a hasonló leletek alapján bizonyára annak vízszintesen futó részén helyezkedtek el a kétféle szélesebb, míg lecsüngő részén a keskenyebb veretek, melyek sorát az egyik nagyszíjvég alakú veret zárta. Érdekes, hogy Nyáry 2 db ilyen szíjvég előkerüléséről számolt be. A keskeny és a széles veretek között egy-egy másodlagosan átfűrt, egy további széles veret estében pedig ma már nem állapítható meg, hogy a szegeccsel együtt kitört részt átfűrták-e. A nagyszíjvég esetében felmerül a lehetősége, hogy azonos öntőminta után készülhetett a kenézlői II/46. és 50. sír nagyszíjvégeivel.²⁷⁰

A 2. számú női sír *rozettás lószerszámdísz*ei a korszakra jellemző veretek közé sorolhatók. Ezek gyakori kísérői a nagyobb méretű, lemezből készült, középrészükön gyakran lemélyedő, aranyozott mintával ellátott, levél alakú díszek.²⁷¹ Jelen esetben ez utóbbiak vagy közülük valamelyik bizonyára a szügyelő díszítését szolgálta. A különböző méretű rozettás veretek alapján ez utóbbi és/vagy a farhám, valamint a kantár díszítésével is számolhatunk. Kérdéses az ugyanebből a sírből előkerült, bronzból öntött, vaspecekkel ellátott, *lira alakú csat* egykori szerepe. Ez a csattípus, mely a magyar honfoglalással jelent meg a Kárpát-medencében, változatos formában került felhasználásra, így megtalálhatók a lószerszám elemein is.²⁷² Mérete alapján azonban hevedercsatként történő alkalmazását kizárhatjuk, így ha a lószerszámok között keressük a helyét, úgy legin-

²⁶² KISS 1938.

²⁶³ BÁLINT 1991, 27–29.

²⁶⁴ HAMPEL 1900, 671.

²⁶⁵ A tárgy funkcionális meghatározásait összefoglalta: RÉVÉSZ 2011, 111, 3. jegyzet.

²⁶⁶ RÉVÉSZ 2011, 114.

²⁶⁷ RÉVÉSZ 2011, 114–115; BOLLÓK 2015, 206, 500.

²⁶⁸ NYÁRY 1873, 22. – Medvefogat említ: DIENES 1972, 48.

²⁶⁹ KOCSIS 2007.

²⁷⁰ BOLLÓK 2013, 433.

²⁷¹ HORVÁTH 2014, 294–296.

²⁷² RÉVÉSZ 1989.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

kább a kantáron lehetett, esetleg a viselet részeként az öv zárását szolgálva is sírba kerülhetett. Ez utóbbi elemre utalhat a sírból származó *vaskés* is. A használati vagy munkaeszközök ezen típusa az 1. sírban is megfigyelhető volt, ennek mérete meghaladja előbbiét.

A *fegyverzetet* az 1. és a 4–5. sírból előkerült íjász-felszerelés képviseli. Az 1. sírba *csontos íjat* és vasmezevítővel ellátott *tegez*t helyeztek, benne 6 db *nyilveszszővel*.²⁷³ Sajnos ez utóbbiak közül csak a páncélszűrő nyilcsúcs rajzát közölte Nyáry, a többi, Magyar Nemzeti Múzeumban található tárgy esetében nem lehet kizárni, hogy közöttük a Sirmányhegyen feltárt temető elsőként előkerült lovas sírjából származó darabok is vannak, azok ugyanis ennek a temetőnek a leletei közé keveredtek.²⁷⁴ Sajnos a nyilcsúcsok állapotában bekövetkezett változások miatt azok már nem azonosíthatók. Kérdéses, hogy a bizonytalan számú nyilcsúcs mellett volt-e tegez, illetve íj a bolygatott 4–5. számú sírokban.

A sírok keltezésében a korabeli pénzék a 915., illetve a 926. évet adják meg *terminus post quem* dátumként. Az érmék átlukasztása pedig azok bizonytalan idejű további használatának bizonyítéka. A három sírból is előkerült fegyverzet alapján az eltemetettek egy harci feladatokat

is ellátó közösséghez tartozhattak, ez azonban bizonyára nem mesterségesen szervezett volt, hiszen a 2. és a 3. sírba hantolt nők jelenléte ezt cáfolja. Ezért inkább egy kisebb létszámú, tehetősebb közösséget feltételezhetünk, melynek tagjai kivették a részüket a fegyveres eseményekből is, ez utóbbira vagy talán kereskedelemre utal leletanyaguk egy része, úgy mint az érmék avagy a görög feliratos csüngő. A csecsemő- vagy gyermeksírok hiánya talán azok kisebb mélységéből eredő pusztulásával magyarázható. Noha kérdéses, hogy hány sír maradhatott esetleg feltáratlan vagy pusztult el nyomtalanul, mégis valószínűnek látszik számunkra, hogy ebben az esetben nem egy több tucat síros temetővel állunk szemben. Ebből fakadóan pedig bizonyára jó eséllyel feltételezhetjük, hogy legfeljebb egy-két évtizedig lehetett használatban. Provence-i Hugo (926–931) átlukasztott érméi a 10. század második negyedével kezdődő időpontot adják. A temető felső időhatárát tekintve jóval nehezebb helyzetben vagyunk, ugyanis a tárgytípusok nagy része nehezen keltezhető a 10. vagy a 11. század elejéig terjedő időszakon belül, noha ebben az esetben az utóbbi kevésbé tűnik reálisnak. Így a magunk részéről a temetőt a 10. század második–harmadik negyedére keltezzük.

24.4. IRODALOM

NYÁRY 1873; PULSZKY 1891; HAMPEL 1900, 515–528; RÉVÉSZ 1996; SOÓS 2015.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY (Sirmánytető)

25.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A települést átszelő patak völgyétől nyugatra emelkedő, mintegy 206 méter magas domb D–DK-i oldalán helyezkedett el egy kora Árpád-kori temető, melynek első sírja 1876-ban árokásás során került felszínre. Ekkor kb. 1 méter mélységben egy lócsontokat is tartalmazó sírt találtak a munkások, mely „*szerszámkészleteket, fényes sárga karikákat – kapcsokat, karpereczeket és egy veres kövű gyűrűt*”²⁷⁵ tartalmazott. 1894-ben a honfoglalás 1000 éves évfordulója alkalmából lebonyolított feltárások között Pósta Béla, a báró Nyáry családnál töltött vendégsége alkalmával néhány napos ásatás keretében megkutatta a temető néhány további sírját is, melyek-

ből „*pár gyűrű, hajkarika és pénzecske*”²⁷⁶ került elő. Ezeket 1895. szeptember 17-én leltározták be a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. Ezt követően sajnos 9 sírt szántás során teljesen elpusztítottak, majd 1901 októberének végén kezdődtek meg a tervszerű ásatások a területen báró Nyáry Albert vezetésével. Ennek során összesen 78 temetkezést tárt fel, majd a következő év októberében további 82 sírt dokumentált. A temető régészeti leletanyagának egy kisebb része a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében, míg az embertani leletanyag egy része a Magyar Természettudományi Múzeumban található.²⁷⁷

²⁷³ A csonttárgyak természettudományos elemzése: Soós et al. é. n.

²⁷⁴ NAGY 1893, 114.

²⁷⁵ ORTVAY 1878, 126; NAGY 1893, 114; NYÁRY 1904, 52.

²⁷⁶ NAGY 1893, 114; NYÁRY 1904, 53.

²⁷⁷ NYÁRY 1902; NYÁRY 1904; LIPTÁK 1953, 307–316; MAKRA 2007, 37.

25.2. SÍRLEÍRÁSOK²⁷⁸**1. sír (1901. október)**

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

- 1 db nyitott, hegyesedő végű, bronz/réz pántgyűrű. Átm.: 1,5 cm, sz.: 0,5 cm. Elveszett.

2. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: 64 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. Valószínűleg a koponya környékén feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,5×2,3 cm. Elveszett²⁷⁹ [23. tábla 1].
- 2–3. A kulcsontok és a nyakcsigolyák környékén volt 2 db vastag huzalú S-végű karika. M.: 3×2,1 cm, illetve 2,1×1,8 cm. Elvesztek²⁸⁰ [23. tábla 2–3].
- 4–11. A nyakcsigolyák körül feküdt 6 db hatszög alakú ametiszt- és 2 db ugyancsak hatszög alakú, kék színű üveggyöngy. M.: 2,1×2, illetve 1,7×1 cm. Elvesztek²⁸¹ [23. tábla 4–5].
12. A bal kéz gyűrűs ujjának egyik csontján volt 1 db nyitott, egyenesre vágott végű bronz pántgyűrű. Átm.: 2 cm, sz.: 0,6 cm. Elveszett²⁸² [23. tábla 6].
13. A jobb kéz csontjai között volt 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettőscs csavart ezüstgyűrű. Átm.: 2,3 cm. Elveszett²⁸³ [23. tábla 7].

3. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A lábak csontjai terpesztett helyzetben voltak, közöttük helyezkedett el a koponya.

Mellékletei:

- 1–2. Valószínűleg a medence alsó részének szélein – „*Lágyékain két oldalt*”²⁸⁴ – feküdt egy-egy meghatározhatatlan ezüstérme. Elvesztek.

4. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A váz mellett feküdt 1 db érme. Elveszett.

5. sír (1901. október)

Fiatal leány. Csvh.: 154 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok erősen behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok így a bal oldali felső bordákon feküdtek, míg „*Jobb keze a térdhez téve*”²⁸⁵ volt. *Megjegyzés:* a sírban koporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–14. A koponya alatt „*beágyazva a fejpárnát alkotó mohacsomók közé*”²⁸⁶ volt megfigyelhető 12 db ezüst és 2 db bronz S-végű karika.
  - 1–12. 12 db S-végű ezüst huzalkarika.
  - 13–14. 2 db S-végű bronz huzalkarika.
- Sajnos Nyáry nem nevezte meg a rajzban bemutatott S-végű karikák anyagát, így csupán ezek leírását adhatom:
- 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,8 cm. Elveszett²⁸⁷ [23. tábla 8].
  - 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,6×1,3 cm. Elveszett²⁸⁸ [23. tábla 9].
  - 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,5×1,5 cm. Elveszett²⁸⁹ [23. tábla 10].
  15. A nyakcsigolyák környékén feküdt 1 db „*ólmos ezüst*”²⁹⁰ alapanyagú, félhold alakú csüngő. Felületének középrészén 3 db háromszög alakban elhelyezkedő, félgömb alakú minta található, s egy-egy ilyen látható a lunula csúcsainál is. Felületét a kiemelkedések között hármás farkasfog alakú minta díszíti. M.: 3,8×2,8 cm. Elveszett²⁹¹ [23. tábla 11].
  16. 1 db kerek, ezüsből öntött, kisebb, kéttagú csüngős dísz felső része. Kidomborodó középrészét árkolás

²⁷⁸ A sírokat folytatólagosan számozva közlöm, zárójelben szerepeltetve a feltáráson kiadott számokat is.

²⁷⁹ NYÁRY 1902, 227–228, II/1.

²⁸⁰ NYÁRY 1902, 227–228, II/6–7.

²⁸¹ NYÁRY 1902, 227–228, II/4–5.

²⁸² NYÁRY 1902, 227–228, II/3.

²⁸³ NYÁRY 1902, 227–228, II/2.

²⁸⁴ NYÁRY 1902, 228.

²⁸⁵ NYÁRY 1902, 228.

²⁸⁶ NYÁRY 1902, 228.

²⁸⁷ NYÁRY 1902, 228–229, V/9.

²⁸⁸ NYÁRY 1902, 228–229, V/8.

²⁸⁹ NYÁRY 1902, 228–229, V/7.

²⁹⁰ NYÁRY 1902, 228.

²⁹¹ NYÁRY 1902, 228–229, V/2.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

övezi, hátoldalán két fül található. M.: 2,2×1,7 cm. Elveszett²⁹² [23. tábla 12].

17. 1 db pödrott végű ezüst pántkarperec. Felületén ketős farkasfog alakú minta látható. Átm.: 7,2 cm, sz.: 0,7 cm. Elveszett²⁹³ [23. tábla 13].
18. A jobb kézcsontok között volt 1 db nyitott, egymás mellé hajló végű, valószínűleg félköríves átmetszetű huzalgűrű. Átm.: 1,8 cm. Elveszett²⁹⁴ [23. tábla 14].
19. 1 db nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű pántgyűrű. Átm.: 2,1 cm. Elveszett²⁹⁵ [23. tábla 15].
20. 1 db kerek, összenyomott végű huzalkarika. M.: 2,2×2,1 cm. Elveszett²⁹⁶ [23. tábla 16].

6. sír (1901. október)

Nő, „középkorú”²⁹⁷. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A karok csontjai szorosan a váz csontjai mellett voltak.

Mellékletei:

- 1–11. 11 db ezüst és bronz S-végű huzalkarika, „a szokott formában”²⁹⁸. Elvesztek.
12. 1 db bronzhuzalból hajlított, nagyobb méretű gyűrű. Elveszett.
13. A jobb kéz csontjai között került elő 1 db bronzgyűrű, mely felső részén kiszélesedő, oldalain pedig lapos. Elveszett.
14. 1 db rosszezüst karikagyűrű. Elveszett.

7. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A gyermek öt ujjának csontjait 1 db karikagyűrű fogta össze. Elveszett.

8. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 167 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 167 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mindkét kéz csontjai valószínűleg a medence széle alatt feküdtek.

Mellékletei:

1. Az állkapocs alatt került elő 1 db érme. Elveszett.
2. A bal kéz gyűrűs ujjpercén volt 1 db bronz karikagyűrű. Elveszett.
- 3–4. A bal kéz középső ujjának csontjain volt 2 db „laposra csiszolt”²⁹⁹ bronz karikagyűrű. Elvesztek.

11. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

12. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1901. október)

Fiatal férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mindkét alkar- és kézcsontjai a felkarcsontra megközelítőleg merőleges helyzetben, a bordákon feküdtek.

Mellékletei:

- 1–2. A jobb kézcsontok között volt 1 db „lapos keskeny”³⁰⁰ és 1 db „vékony”³⁰¹ karikagyűrű. Elveszett.

14. sír (1901. október)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott.

Melléklete: nem volt.

15. sír (1901. október)

Csecsemő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyáknál feküdt 1 db hatszögű ametisztgyöngy. Elveszett.

²⁹² NYÁRY 1902, 228–229, V/5.

²⁹³ NYÁRY 1902, 228–229, V/1.

²⁹⁴ NYÁRY 1902, 228–229, V/4.

²⁹⁵ NYÁRY 1902, 228–229, V/3.

²⁹⁶ NYÁRY 1902, 228–229, V/6.

²⁹⁷ NYÁRY 1902, 229.

²⁹⁸ NYÁRY 1902, 229.

²⁹⁹ NYÁRY 1902, 229.

³⁰⁰ NYÁRY 1902, 229.

³⁰¹ NYÁRY 1902, 229.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

16. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1 db bronz hajkarika. Elveszett.
- 1 db kisméretű bronzgyűrű. Elveszett.

17. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Függőleges helyzetben eltemetett koponya.

Mellékletei:

- 1 db két, kétrét hajlított és szembecsavart ezüsthuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 14,8×13,8 cm, hv.: 0,5 cm. Elveszett³⁰² [24. tábla 1].
  - 1 db nyitott, összenyomott végű ezüst huzalkarika. Átm.: 1,4 cm. Elveszett³⁰³ [24. tábla 2].
  - 3–6. 4 db kauri. Elvesztek.
- 7–? „Sok, nagyrészt élenyült sárga színű apró üvegpaszta gyöngyszem.”³⁰⁴ Elvesztek.

18. sír (1901. október)

Idős férfi. Csvh.: 185 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya „egészen visszafordulva”,³⁰⁵ arc részével lefelé feküdt.

Melléklete:

1. A koponya hátsó része alatt feküdt 1 db érme. Elveszett.

19. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A bordákon feküdt 1 db kerek vaslap. Elveszett.

20. sír (1901. október)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz a bal oldalán feküdt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán, a fülek magasságában feküdt egy-egy rosszezüst és bronz huzalkarika. Elvesztek.
3. 1 db közepén gerezdelt bronzgyűrű. Elveszett.

21. sír (1901. október)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1901. október)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1901. október)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete:

1. A sírföldből került elő 1 db nyitott, összenyomott végű bronzgyűrű. Elveszett.

24. sír (1901. október)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarsontok végei és a kézcsontok a medencében feküdtek, míg a bal a medence széle alatt volt.

Melléklete: nem volt.

26. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 162 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1 db nyitott, végei felé keskenyedő, kissé ívelt átmetsetű, ezüst pántgyűrű. Sz.: 0,8 cm. Elveszett.
- 1 db bronz karikagyűrű. Elveszett.
- 1 db lapos, felületén ferde rovátkolással díszített, ezüsből öntött karikagyűrű. Átm.: 2,1 cm, v.: 0,3 cm. Elveszett³⁰⁶ [23. tábla 17].

27. sír (1901. október)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

28. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz csontjai elporladtak.

Melléklete: nem volt.

³⁰² NYÁRY 1902, 229, XVII.

³⁰³ NYÁRY 1902, 229, XVII.

³⁰⁴ NYÁRY 1902, 229.

³⁰⁵ NYÁRY 1902, 229.

³⁰⁶ NYÁRY 1902, 230, XVII. – A közleményben a 17. sírből származóként van feltüntetve.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

29. sír (1901. október)
Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

30. sír (1901. október)
Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

31. sír (1901. október)
Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1901. október)
Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

33. sír (1901. október)
Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsontok a medence széle alatt feküdtek.

Melléklete:

1. 1 db bronzgyűrű. Elveszett.

34. sír (1901. október)
Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. 1 db közepén gerinccel ellátott, vékony ezüstgyűrű. Átm.: 1,5 cm. Elveszett.

35. sír (1901. október)
Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1901. október)
Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

37. sír (1901. október)
Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. „Mindkét keze hátára téve.”³⁰⁷

Mellékletei:

1. A koponya hátsó része alatt feküdt 1 db érme. Elveszett.
2. 1 db nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű ezüst pántgyűrű. Átm.: 2 cm. Elveszett³⁰⁸ [23. tábla 18].
3. 1 db nyitott, egyenesre vágott végű, hárombordás ezüst pántgyűrű. Átm.: 2,3 cm, sz.: 0,6 cm. Elveszett³⁰⁹ [23. tábla 19].

38. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. 1 db ezüstérme. Elveszett.

39. sír (1901. október)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db bronz hajkarika. Átm.: 2,3 cm. Elveszett.
- 2–5. 4 db bronz hajkarika. Elvesztek.
- 6–7. 2 db bronz hajkarika. Elvesztek.
- 8–9. 2 db „vastagabb nagyfejű”³¹⁰ hajkarika. Átm.: 1,1 cm. Elvesztek.
10. A jobb sarokcsont környékén tojáshej volt megfigyelhető. Elveszett.

40. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 176 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–3. A koponya hátsó része alatt feküdt 1 db érme, további 2 db pedig a váz csontjai alatt került elő. Elvesztek.

41. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A szájüregben került elő 1 db ezüstérme. Elveszett.

42. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb kéz csontjai hiányoztak.

³⁰⁷ NYÁRY 1902, 231.

³⁰⁸ NYÁRY 1902, 231, XXXVII.

³⁰⁹ NYÁRY 1902, 231, XXXVII.

³¹⁰ NYÁRY 1902, 231.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db bronzból öntött, szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített fülbevaló. M.: 2,1×1,9 cm. Elvesztett³¹¹ [23. tábla 20].
2. 1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 6 cm, hv.: 0,7×0,7 cm. Elvesztett³¹² [23. tábla 21].

43. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

44. sír (1901. október)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán feküdt egy-egy bronz huzalkarika. Átm.: 1,8 cm. Elvesztek.

45. sír (1901. október)

Idős férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebillent.

Mellékletei:

1. 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fejjel ellátott, négyágú csillag alakú mintával díszített bronzgyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elvesztett³¹³ [24. tábla 4].
2. 1 db kétágú, sodrott testű köpüvel ellátott, kovácsoltvas nyilcsúc. M.: 9,6×3,3 cm. Elvesztett³¹⁴ [24. tábla 3].

46. sír (1901. október)

Fiatal nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán feküdt egy-egy nyitott végű bronz huzalkarika. Elvesztek.

47. sír (1901. október)

Fiatal nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec. Átm.: 7 cm, hv.: 0,3 cm. Elvesztett.

2. 1 db nyitott végű, hárombordás ezüst pántgyűrű, szélein rovátkolt díszítéssel. Elvesztett.

48. sír (1901. október)

Neme bizonytalan, fiatal személy. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db háromrét hajlított vékony bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 14,4×13,9 cm, hv.: 0,4 cm. Elvesztett³¹⁵ [25. tábla 1].
- 2–3. A nyakperecre volt húzva 1 db nyitott, egyenesre vágott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű és 1 db ugyancsak nyitott, bronzból készült, egymásra hajló végű hárombordás pántgyűrű, szélein pontozott díszítéssel. Átm.: 2,1, illetve 1,7 cm, sz.: 0,7, illetve 0,6 cm. Elvesztek³¹⁶ [25. tábla 2–3].

49. sír (1901. október)

Fiatal férfi. Csvh.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. 1 db sodrást utánozóan öntött ezüst karikagyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3 cm. Elvesztett³¹⁷ [24. tábla 5].

50. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: 149 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db nyitott, egyenesre vágott végű, ezüst huzalkarperec. Hv.: 0,5 cm. Elvesztett.
2. 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű, bronz huzalkarperec, rákorrodált szövetlenyomattal. Hv.: 0,4 cm. Elvesztett.

51. sír (1901. október)

Csecsemő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyákon feküdt 1 db lapított gömb alakú, szintelen, áttetsző üvegyöngy. Átm.: 1,5 cm. Elvesztett³¹⁸ [24. tábla 6].

³¹¹ NYÁRY 1902, 231, XLII/2–3.

³¹² NYÁRY 1902, 231, XLII/1.

³¹³ NYÁRY 1902, 231–232, XLV/2.

³¹⁴ NYÁRY 1902, 231–232, XLV/1.

³¹⁵ NYÁRY 1902, 232, XLVIII/1.

³¹⁶ NYÁRY 1902, 232, XLVIII/2–3.

³¹⁷ NYÁRY 1902, 232–233, XLIX.

³¹⁸ NYÁRY 1902, 233, LI.

52. sír (1901. október)

Neme bizonytalan, valószínűleg felnőtt. Csvh.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

53. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 148 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. Az egyik láb térdkalácsánál feküdt 1 db kerek átmeteszetű bronzhuzalból készült, nyitott, hegyesedő végű huzalkarika. Átm.: 2 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett.

54. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: 152 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1 db I. Béla (1060–1063) ezüstérme. Elveszett.
- 2–3. 2 db bronzból öntött, szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített fülbevaló. M.: 3,6×2,4 cm. Elvesztek³¹⁹ [25. tábla 4–5].
- 4–5. 2 db zárt, sodrást utánozóan öntött, Kovács 1994 3c típusú állatfejes bronz karperec. Átm.: 7,4 cm, v.: 0,5 cm. Elvesztek³²⁰ [25. tábla 7].
6. 1 db nyitott, kissé egymásra hajló végű hárombordás pántgyűrű, szélein rovátkolt díszítéssel. Átm.: 2,3 cm. Elveszett³²¹ [25. tábla 6].

55. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

56. sír (1901. október)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz alatt fadeszka nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–8. 8 db sima, pödrött és S-végű ezüst huzalkarika.
1. 1 db nyitott végű, ovális ezüst huzalkarika. M.: 1,6×1,3 cm. Elveszett³²² [26. tábla 7].
2. 1 db nyitott, egymás mellé hajló végű, ezüst huzalkarika. M.: 1,2×1,1 cm. Elveszett³²³ [26. tábla 4].
3. 1 db nyitott, egyik végén cnyhén visszahajlított résszel rendelkező, egykor talán S-végű huzalkarika. M.: 1,5×1,2 cm. Elveszett³²⁴ [26. tábla 3].
4. 1 db pödrött (?) végű ezüst huzalkarika. M.: 1,3×1,2 cm. Elveszett³²⁵ [26. tábla 2].
5. 1 db S-végű huzalkarika. M.: 1,6×1,3 cm. Elveszett³²⁶ [26. tábla 1].
6. 1 db S-végű huzalkarika. M.: 1,8×1,5 cm. Elveszett³²⁷ [26. tábla 5].
7. 1 db S-végű huzalkarika. M.: 1,7×1,5 cm. Elveszett³²⁸ [26. tábla 6].
8. 1 db ezüst huzalkarika töredéke. M.: 1,5×0,9 cm. Elveszett³²⁹ [26. tábla 8].
- 9–12. 4 db szőlőfürtdíszes fülbevaló.
- 9–10. 2 db bronzból öntött, szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített fülbevaló. M.: 3,6×2,4 cm. Elvesztek³³⁰ [26. tábla 9–10].
- 11–12. 2 db bronzból öntött, szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített fülbevaló. M.: 3,1×2,1, illetve 2,4×2,1 cm. Elvesztek³³¹ [26. tábla 11–12].
- 13–36. A sírból gyöngyökkel és kaurival díszített nyaklánc került elő, mely a következő típusokat tartalmazza: 1 db átfürt kauri, m.: 2×1,5 cm. 23 db arany-, ezüst- és bronzszínű üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 8 db két- és 2 db háromtagú rúdgyöngy, h.: 0,6–0,9 cm, illetve 0,9 cm; 10 db szegmentgyöngy, átm.: 0,4–0,6 cm; 1 db gömb alakú üvegyöngy, átm.: 0,75 cm; 1 db hengeres üvegyöngy, m.: 0,75×0,6 cm. Elvesztek³³² [26. tábla 13–36].
37. 1 db kisebb átmérőjű, egymásra hajló végű, ezüst pántgyűrű. Elveszett³³³ [26. tábla 37].
38. 1 db ezüstérme. Elveszett.

³¹⁹ NYÁRY 1902, 232, LIV/1–2.

³²⁰ NYÁRY 1902, 232, LIV/4.

³²¹ NYÁRY 1902, 232, LIV/3.

³²² NYÁRY 1902, 233–234, LVI/13.

³²³ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/12.

³²⁴ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/12.

³²⁵ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/9.

³²⁶ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/10.

³²⁷ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/8.

³²⁸ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/9.

³²⁹ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/11.

³³⁰ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/3, 6.

³³¹ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/4–5.

³³² NYÁRY 1902, 233–234, LVI/15.

³³³ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/14.

39. 1 db pödrott végű, rosszezüst pántkarperec, felületén poncolt, folyamatosan hullámzó növényi indával díszítve.³³⁴ A karperecen rákorrodálódott vászon lenyomata volt látható. Több helyen törött. Átm.: 6,6 cm, sz.: 1,4 cm. Elveszett³³⁵ [26. tábla 38].
40. 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 7,5×6,4 cm, v.: 0,3 cm. Elveszett³³⁶ [26. tábla 39].
41. A jobb sarokcsont környékén tojásbély maradványai voltak megfigyelhetők. Elveszett.

57. sír (1901. október)

Kisleány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db I. István (1000–1038) ezüstérme. Elveszett.
2. 1 db bronzból öntött csörgő. Alsó felén kereszt alakú áttörés látható, melyet rovátkolt minták díszítenek a csörgő válláig. M.: 1,8×1,3 cm. Elveszett³³⁷ [26. tábla 40].

58. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A jobb felkar- és kulcsont környékén feküdt 1 db ezüsből öntött, rovátkolt díszítéssel ellátott fülesgomb. H.: 1,3 cm. Elveszett³³⁸ [27. tábla 1].
- 2–5. A jobb és bal oldali bordákon feküdt 2–2 db kerek ezüstrozetta.
- 2–3. 2 db rozetta középpontja kidomborodó, ezt övező hatágú mintával díszített, szélén gyöngyözött keretet utánzó minta fut. Széle több ponton átlukasztott. Átm.: 2,2 cm. Elveszték³³⁹ [27. tábla 2].
- 4–5. 2 db rozetta közepén félgömböszzerű kiemelkedés látható, melyeket bordák által közrefogott gyöngyözött keret övez. Széleiken lyukak láthatók. Átm.: 1,9 cm. Elveszték³⁴⁰ [27. tábla 3].

6. 1 db pödrott végű ezüst pántkarperec, felületén poncolt, kettős farkasfog alakú mintákkal díszítve. Átm.: 7,7 cm, sz.: 1,5 cm. Elveszett³⁴¹ [27. tábla 4].
7. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött karperec. Átm.: 7 cm, v.: 0,45 cm. Elveszett³⁴² [27. tábla 5].

59. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db ezüsből öntött fülesgomb. H.: 1,2 cm. Elveszett³⁴³ [26. tábla 41].
2. 1 db nyitott, egymásra hajló végű, rovátkolt díszítésű pántgyűrű. Átm.: 1,9 cm. Elveszett³⁴⁴ [26. tábla 42].

60. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb láb csontjai kifelé hajló helyzetben feküdtek, valószínűleg rendelkezés elváltozás volt látható rajtuk.

Melléklete:

1. A jobb kar csontjai alatt feküdt 1 db „éremalakú vékony, lapos bronzlemez”.³⁴⁵ Elveszett.

61. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 195 cm, t.: Ny–K, sm.: kb. 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A sirleírás alapján nem zárható ki, hogy a váz bizonyos mértékben bal oldalt fekvő helyzetben volt. A váznál magasabban helyezkedett el a ló részleges váza. A lókoponya a bal oldalán feküdt, észak felé fordítva, a koponya csigolyái alatt voltak a két mellső lábszár csontjai, majd kissé távolabb a hátsó lábaké. A ló 8 éves, erősen fejlett kosorrú mén volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya „alsó részén”³⁴⁶ feküdt 2 db ezüst huzalkarika. Elveszték.
3. A váz jobb oldala mellett feküdt 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, egyenes hátú, megközelítőleg a penge középtengelyében elhelyezkedő

³³⁴ BOLLÓK 2015, 264.

³³⁵ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/2.

³³⁶ NYÁRY 1902, 233–234, LVI/1.

³³⁷ NYÁRY 1902, 234, LVII/1–2.

³³⁸ NYÁRY 1902, 234, LVIII/4.

³³⁹ NYÁRY 1902, 234, LVIII/3.

³⁴⁰ NYÁRY 1902, 234, LVIII/5.

³⁴¹ NYÁRY 1902, 234, LVIII/2.

³⁴² NYÁRY 1902, 234, LVIII/1.

³⁴³ NYÁRY 1902, 235, LIX/2.

³⁴⁴ NYÁRY 1902, 235, LIX/1.

³⁴⁵ NYÁRY 1902, 235.

³⁴⁶ NYÁRY 1902, 235.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

- nyéltüskével, s a penge hátához hajló hegygel ellátott, kovácsolt vaskés. M.: 9,2×1,3 cm. Elveszett³⁴⁷ [27. tábla 6].
4. Ugyancsak a váz jobb oldalán feküdt 1 db lant alakú, végein visszahajlított vascsiholó. M.: 6,3×3,9 cm. Elveszett³⁴⁸ [27. tábla 7].
5. A váz mellett feküdt 1 db obszidián. H.: 2,4 cm. Elveszett³⁴⁹ [27. tábla 8].
- 6–7. A combesontok között, egymással érintkező helyzetben feküdt 2 db ovális ijmarkolatot borító csontlemez. M.: 10,4×2,4, illetve 9,2×2,4 cm. Elvesztek³⁵⁰ [28. tábla 1–2].
8. Tegez fémvasalásai és szereléke. A legnagyobb darab h.: 12,4 cm. Elvesztek³⁵¹ [28. tábla 2].
- 9–11. A jobb lábfej csontjainak külső oldalán feküdt 3 db nyilcsúcs.
9. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,4×2,1 cm. Elveszett³⁵² [28. tábla 4].
10. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,7×3,3 cm. Elveszett³⁵³ [23. tábla 3].
11. 1 db kétágú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. A nyéltüskén megmaradt a fából készült vessző egy darabja is. M.: 7,2×3,3 cm. Elveszett [28. tábla 5].
12. A lókoponya szájában volt 1 db négyzetes átmetszetű, tört szájvasú, aszimmetrikus csikózabla, melynek visszahajlított végeibe kapcsolódnak a lapos zablakarikák, melyek közül az egyik nagyobb. A szájvas h.: 14,6 cm, a karikák átm.: 3,5, illetve 3,1 cm. Elveszett³⁵⁴ [27. tábla 9].
- 13–14. A ló mellső és hátsó lábszárcsontjai között feküdt a körte alakú, kovácsolt vaskengyelpár. Felső oldalán ívelt, a kengyelszj számára ovális áttöréssel ellátott füleik a nagyobb kengyelen enyhén, míg a másiknál erősebben összeszűkülő nyakkiképzéssel csatlakoznak a háromszög átmetszetű szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 13,8×11,8, illetve 13,7×12,3 cm. Elvesztek³⁵⁵ [29. tábla 1–2].

15. A kengyelek felett helyezkedett el 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 8×6,5 cm. Elveszett³⁵⁶ [27. tábla 10].

62. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: 172 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

63. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* az elhunyt erősen vízfejű volt.

Melléklete:

- 1 db téglalap alakú, a csatkarikán túlnyúló pecekkel ellátott vascsat. M.: 3,8×2,7 cm. Elveszett³⁵⁷ [29. tábla 3].

64. sír (1901. október)

Nő, 20 év körüli. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a nyakcsigolyáktól lefelé patinanyomok voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1 db B típusú gömbsorcüngős fülbevaló ezüst huzalkarikája. Oldalán a huzal hurkos kialakítása gátolta meg annak fülben való átfordulását, alsó részén pedig ugyancsak hurkos kialakítás szolgált a csüngő beakasztására. A karikához kapcsolódva gyapjuszál maradványa is megfigyelhető volt. M.: 2,6×1,2 cm. Elveszett³⁵⁸ [30. tábla 1].
- A nyakcsigolyáknál feküdt 1 db ezüsthuzal. Lehetőséges, hogy a fülbevaló részét alkotta egykor. H.: 2,4 cm. Elveszett³⁵⁹ [30. tábla 2].
- Valószínűleg a nyakcsigolyák környékén került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült nyakperec, mely ellaposodó végein átfűrt. M.: 11,2×8 cm, hv.: 0,3 cm. Elveszett³⁶⁰ [30. tábla 7].

³⁴⁷ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/11.

³⁴⁸ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/2.

³⁴⁹ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/17.

³⁵⁰ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/7–8.

³⁵¹ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/4–6, 12–14, 16, 18–19.

³⁵² NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/10.

³⁵³ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/9.

³⁵⁴ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/1.

³⁵⁵ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/1.

³⁵⁶ NYÁRY 1902, 235–236, LXI/2/3.

³⁵⁷ NYÁRY 1902, 238, LXIX.

³⁵⁸ NYÁRY 1902, 236–238, LXIV/5.

³⁵⁹ NYÁRY 1902, 236–238, LXIV/7.

³⁶⁰ NYÁRY 1902, 236–238, LXIV/2.

- 4–6. 3 db kauri, melyek valószínűleg a nyakperec közepében helyezkedtek el. Elveszték.
7. 1 db aranyozott ezüsből készült négyzetes rozetta. Közepén félgömbösrű kiemelkedés látható, innen a sarkok irányába egy-egy kerek elemmel elválasztott négyágú minta mutat. M.: 1,7×1,7 cm. Elveszett³⁶¹ [30. tábla 3].
8. 1 db kiszélesedően lekerekített végű vas pántkarperec. Átm.: 6,9 cm, sz.: 1,5 cm. Elveszett³⁶² [30. tábla 6].
9. 1 db kovácsolt vaskés penge irányából csúcsba futó töredéke. H.: 5 cm. Elveszett³⁶³ [30. tábla 5].
10. 1 db kova. M.: 2,2×1,8 cm. Elveszett³⁶⁴ [30. tábla 4].
11. 1 db „27 mm. hosszú négyoldali bronztárgy, két vége élesre fenve”.³⁶⁵ Elveszett.

65. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán feküdt egy-egy ezüst huzalkarika. Elveszték.
3. A nyakcsigolyákon helyezkedett el 1 db négyágú, át-tetsző, sárga színű üvegyöngy. M.: 1,6×1,5 cm. Elveszett³⁶⁶ [29. tábla 4].

66. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

67. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* az egyik kéz csontjain patinás elszíneződés volt megfigyelhető, de a gyűrűt vagy gyűrűket az állatjárások a sírból elmozdították.

Melléklete:

1. A szájuég jobb oldalán került elő 1 db érme. Elvesztett.

68. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a koponya

jobb oldali járomcsontján patinás elszíneződés volt megfigyelhető, de lelet nem került elő.

Melléklete: nem volt.

69. sír (1901. október)

Nő, 20–30 év közötti. Csvh.: 152 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–3. A nyakcsigolyák környékén feküdt 3 db ezüst S-végű karika.
1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,9×1,6 cm, v.: 0,45 cm. Elveszett³⁶⁷ [29. tábla 5].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,9×1,6 cm, v.: 0,45 cm. Elveszett³⁶⁸ [29. tábla 6].
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,9×1,6 cm. Elveszett.
- 4–12. A nyakcsigolyákon és azok környékén sárga és kék színű, opak üvegyöngyökből álló nyaklánc feküdt, mely az alábbi típusokat tartalmazta: 2 db három- és 1 db kétágú rúdgyöngy, h.: 1,4–1,5, illetve 1,4 cm. 1 db korong alakú gyöngy, átm.: 0,6 cm. 3 db gömb alakú vagy szegmentgyöngy, átm.: 0,6 cm. 1 db oldalán bordázott, valószínűleg szegmentgyöngy, átm.: 0,65 cm. 1 db nagyobb, talán kereszteződő hullámvonallal díszített üvegyöngy, átm.: 0,9 cm. Elveszték³⁶⁹ [29. tábla 7–15].

70. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

71. sír (1901. október)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence széle alatt feküdtek.

Melléklete:

1. A bal felkarcsont külső oldalán, hegyével valószínűleg a sír fej felőli vége irányába mutató helyzetben feküdt 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. „A nyílvesző meglevő felső része aranyozva volt”,³⁷⁰ a nyéltüskét „örsoros háncskötés

³⁶¹ NYÁRY 1902, 236–238, LXI/2. – A közleményben a 61. sír tábláján szerepel.

³⁶² NYÁRY 1902, 236–238, LXIV/1.

³⁶³ NYÁRY 1902, 236–238, LXIV/3.

³⁶⁴ NYÁRY 1902, 236–238, LXIV/4.

³⁶⁵ NYÁRY 1902, 238.

³⁶⁶ NYÁRY 1902, 238, LXV.

³⁶⁷ NYÁRY 1902, 238–239, LXIX/2.

³⁶⁸ NYÁRY 1902, 238–239, LXIX/1.

³⁶⁹ NYÁRY 1902, 238–239, LXIX/3.

³⁷⁰ NYÁRY 1902, 239.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

*erősítette*³⁷¹ a nyílcsúcshoz viszonyítva vékony, mindössze 0,7 cm vastag fából készült vesszőhöz. M.: 7,4×3 cm. Elvesztett³⁷² [29. tábla 16].

72. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz alatt famaradványok nyomai voltak megfigyelhetők, s „az egész sírban erősebb égetés nyomai”³⁷³ látszottak.

Mellékletei:

- 1–3. 3 db S-végű ezüst huzalkarika.
1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,9×1,3 cm. Elvesztett³⁷⁴ [31. tábla 1].
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm. Elvesztett³⁷⁵ [31. tábla 2].
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm. Elvesztett³⁷⁶ [31. tábla 3].
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű huzalkarika. M.: 1,5×1,3 cm. Elvesztett³⁷⁷ [31. tábla 4].
5. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakpercec. Hurkos vége előtt a huzalszálak többször fel voltak tekercselve a sodratra. Elvesztett.
6. A nyakperecre húzva feküdt 1 db sodrást utánzóan öntött (?) rosszezüst karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elvesztett.
- 7–8. 2 db kauri. Elvesztek.
- 9–10. A nyakcsigolyákon feküdt 1 db kék színű, áttetsző, négyélű hasáb alakú és 1 db korong alakú, fekete színű üvegyöngy. Elvesztek.

73. sír (1901. október)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz alatt famaradványok nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–8. 8 db ezüst és bronz hajkarika. Elvesztek.
- 9–10. 2 db összehajlított, kisebb ezüst hajkarika. Elvesztek.

11–13. A nyakcsigolyákon valószínűleg korong alakú, kék színű üvegyöngyök feküdtek. Elvesztek.

14. Ugyanitt helyezkedett el 1 db félhold alakú ólomtárgy, talán egy lunula. M.: 3,2×2,6 cm. Elvesztett³⁷⁸ [29. tábla 17].

15. 1 db pödrött végű, bronz pántkarperec. A karperec két szegeccsel volt összeerősítve, oldalán rákorrodálódott textildarabbal. Átm.: 6,6 cm, sz.: 0,7 cm. Elvesztett³⁷⁹ [29. tábla 18].

16. 1 db nyitott, kissé egymásra hajló végű, hárombordás ezüst pántgyűrű. Átm.: 2,3 cm. Elvesztett³⁸⁰ [29. tábla 19].

74. sír (1901. október)

Fiatal nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1–2. 2 db rosszezüsből készült, alsó ívén huroksorral díszített fülbevaló. Az ovális karika szélesebb felén található huroksoros díszítést a karikára spirálisan feltekercselt huzalszálak határolják két oldalt. M.: 2,4×2,4, illetve 2,4×2,1 cm. Elvesztek³⁸¹ [31. tábla 5–6].

75. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: 144 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz a „jobb oldalra fektetve”³⁸² helyezkedett el. *Megjegyzés:* a váz alatt famaradványok nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–2. A kulcsontok környékén feküdt egy-egy bronzból öntött fülesgomb. H.: 1 cm. Elvesztek³⁸³ [30. tábla 8–9].
- 3–6. A sírból 4 db aranyozott ezüst ruhadísz került elő.
- 3–4. 2 db kerek, aranyozott ezüstrozetta. Félgömbszerűen kiemelkedő középpontjukat gyöngyözött keret övezi, majd egy sima borda után egy üresen hagyott sáv következik, a díszek ugyancsak gyöngyözött kerettel övezett széléig. Felerősítésük 3 lyukon át történt. Átm.: 2,7 cm. Elvesztek³⁸⁴ [30. tábla 10–11].

³⁷¹ NYÁRY 1902, 239.

³⁷² NYÁRY 1902, 239, LXXI.

³⁷³ NYÁRY 1902, 239.

³⁷⁴ NYÁRY 1902, 239–240, LXXIII/1.

³⁷⁵ NYÁRY 1902, 239–240, LXXIII/2.

³⁷⁶ NYÁRY 1902, 239–240, LXXIII/3.

³⁷⁷ NYÁRY 1902, 239–240, LXXIII/4.

³⁷⁸ NYÁRY 1902, 240, LXXIII/3.

³⁷⁹ NYÁRY 1902, 240, LXXIII/1.

³⁸⁰ NYÁRY 1902, 240, LXXIII/2.

³⁸¹ NYÁRY 1902, 240, LXXIV/1–2.

³⁸² NYÁRY 1902, 240.

³⁸³ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/3–4.

³⁸⁴ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/6–7.

5. 1 db kerekded, közepén egy borda által kijelölt csepp/levél alakú mezővel, ezt pedig gyöngyözött kerettel övezett mintával díszített, aranyozott ezüstrozetta. Felerősítése lyukakon átfűzött textilszállal történt. Átm.: 2,2 cm. Elvesztett³⁸⁵ [30. tábla 12].
6. 1 db kerek, öntött, középpontjában félgömbszerű kiemelkedéssel, ezt pedig sugarasan elhelyezkedő, ugyancsak kerek elemekből álló mintával díszített veret. Eredetileg a hátoldalán lévő szegecsekkel erősítették fel, majd ezek letörése után átfűrták. Átm.: 2,1 cm. Elvesztett³⁸⁶ [30. tábla 13].
7. 1 db vékony, háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec. M.: 6,6×6 cm, v.: 0,3 cm. Elvesztett³⁸⁷ [30. tábla 14].
8. A jobb kézcsontok között volt 1 db lépcsős fejű karikagyűrű. Átm.: 2,1 cm. Elvesztett³⁸⁸ [30. tábla 15].
9. Ugyancsak a jobb kézcsontok között feküdt 1 db közepén árkolt, lapos bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elvesztett³⁸⁹ [30. tábla 16].
10. 1 db háromszög (?) átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű, ezüst huzalgűrű. Átm.: 2,4 cm. Elvesztett³⁹⁰ [30. tábla 17].

76. sír (1901. október)

Kisgyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyákon volt 1 db nagyobb, valószínűleg szemes üvegyöngy. Elvesztett.

77. sír (1901. október)

Nő. Csvh.: 154 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db hajkarika. Elvesztettek.
3. A medence környékén feküdt 1 db vaskarika. Elvesztett.

78. sír (1901. október)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–9. A nyakcsigolyák környékén feküdtek az alábbi díszek: 1 db másodlagosan összehajtott, közepén ki-

domborodó, kerek bronzveret, átm.: 2,5 cm. 1 db lapított gömb alakú, barna színű, keresztvezető, berakott (?) hullámvonallal díszített, szemes üvegyöngy, átm.: 1,3 cm. 1 db lapított gömb alakú, sárgásfehér színű, szürke szemekkel ellátott üvegyöngy, átm.: 1 cm. 1 db szürke színű, vörös szemekkel ellátott üvegyöngy, átm.: 0,8 cm. 4 db kisebb, lapított gömb alakú, sárga színű üvegyöngy, átm.: 0,6 cm.³⁹¹ 1 db ölomdarab, m.: 2,5×1,4 cm.³⁹² Elvesztettek [31. tábla 7–13].

79. sír (1. sír, 1902. október 8.)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüstkarika. Átm.: 3 cm, hv.: 0,3 cm. Elvesztett.
2. 1 db ezüstgyűrű. Belső átm.: 1,7 cm. Elvesztett.

80. sír (2. sír, 1902. október 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya egyik oldalára fordulva feküdt.

Mellékletei:

1. Az arckoponya alatt feküdt 1 db I. István (1000–1038) ezüstérme. Elvesztett.
2. 1 db bronz karikagyűrű. Átm.: 2 cm. Elvesztett.

81. sír (3. sír, 1902. október 8.)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db bronz S-végű karika.
1. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén elhegyesedő, a másikon S-végű karika. M.: 2,8×2,7 cm, hv.: 0,28 cm. Elvesztett³⁹³ [31. tábla 14].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, a másikon S-végű karika. Elvesztett.
3. 1 db rombusz átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egyik végén egyenesre vágott, a másikon elhegyesedő, összenyomott végű gyűrű. Átm.: 2,5 cm, hv.: 0,3 cm. Elvesztett³⁹⁴ [31. tábla 15].

³⁸⁵ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/8.³⁸⁶ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/5.³⁸⁷ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/1.³⁸⁸ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/9.³⁸⁹ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/10.³⁹⁰ NYÁRY 1902, 240–241, LXXV/2.³⁹¹ NYÁRY 1902, 241, LXXVIII/1.³⁹² NYÁRY 1902, 241, LXXVIII/2.³⁹³ NYÁRY 1904, 60, 3/1.³⁹⁴ NYÁRY 1904, 60, 3/2.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

82. sír (4. sír, 1902. október 8.)

Neme bizonytalan, idős személy. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

83. sír (5. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebíllent helyzetben a felső bordákon feküdt.

Melléklete:

1. A szájüregben helyezkedett el 1 db I. András (1046–1060) H8 = CNH I. 11. típusú ezüstérme. Elveszett.

84. sír (6. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebíllent helyzetben, a felső bordákon feküdt.

Melléklete: nem volt.

85. sír (7. sír, 1902. október 9.)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebíllent helyzetben, a felső bordákon feküdt.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs alatt feküdt 1 db I. András (1046–1060) H8 = CNH I. 11. típusú ezüstérme. Elveszett.

2–3. 2 db bronz S-végű huzalkarika, az S-vége mindkétőnek hiányzott. Elvesztek.

86. sír (8. sír, 1902. október 9.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír teljesen elpusztult.

Melléklete: nem volt.

87. sír (9. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

88. sír (10. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.

89. sír (11. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Mellékletei:

1. 1 db I. András (1046–1060) H8 = CNH I. 11. típusú ezüstérme. Elveszett.

2. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurok-kampós végű nyakperec. Középső részénél eltört, itt a huzalokat egykor egymáshoz „bogyoták”³⁹⁵. Átm.: 16 cm. Elveszett.

90. sír (12. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.

91. sír (13. sír, 1902. október 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjainak láb felőli részét a talajművelés megsemmisítette.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont alatt feküdt 1 db érme. Elveszett.

2. 1 db tojásdad alakú bronz huzalkarika. Elveszett.

92. sír (14. sír, 1902. október 10.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: 185 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a sírföldben kerámia- és tűzködarabok voltak.

Melléklete:

1. A homlokcsonton helyezkedett el 1 db érme. Elveszett.

93. sír (15. sír, 1902. október 10.)

Gyermek. Csvh.: 106 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű huzalkarika. Átm.: 0,6 cm. Elveszett.

94. sír (16. sír, 1902. október 10.)

Férfi. Csvh.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek.

Mellékletei:

1. Valószínűleg a nyakcsigolyákon helyezkedett el 1 db rombusz átmetszetű vashuzalból készült, végein el-laposodóan kiszélesedő, szeggel záródó nyakperec. Átm.: 18 cm, hv.: 1×0,9 cm. Elveszett³⁹⁶ [32. tábla I].

³⁹⁵ NYÁRY 1904, 60.

³⁹⁶ NYÁRY 1904, 61, 16/1.

- 2-7. A váz két oldalán feküdt 6 db nyilcsúcs.
2. 1 db villás szárú, nyéltüskéje felső végén kisebb gyűrű alakú kiképzéssel ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 10,2×3,6 cm. Elveszett³⁹⁷ [32. tábla 2].
  3. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,5×2,6 cm. Elveszett³⁹⁸ [32. tábla 3].
  4. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,7×2 cm. Elveszett³⁹⁹ [32. tábla 4].
  5. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,9×2,1 cm. Elveszett⁴⁰⁰ [32. tábla 6].
  6. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,5×2 cm. Elveszett⁴⁰¹ [32. tábla 5].
  7. 1 db valószínűleg deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,5×2,5 cm. Elveszett.

95. sír (17. sír, 1902. október 10.)

Nő. Csvh.: 157 cm, t.: Ny-K, sm.: kb. 80-100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. Valószínűleg a nyakcsigolyákon helyezkedett el 1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Átm.: 17,5 cm, hv.: 0,35 cm. Elveszett⁴⁰² [33. tábla 1].
- 2-3. Az alkarcsontokon feküdt egy-egy bronz huzalkarperec.
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 7,1×7 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett⁴⁰³ [33. tábla 2].
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén egyenesre vágott, másikon hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,4×6,4 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett⁴⁰⁴ [33. tábla 4].
4. A jobb kéz gyűrűs ujjpercén feküdt 1 db nyitott, hegyesedő, egyik végén egyenesre vágott, másikon lekerekített, felületén egymást keresztező farkasfog

alakú mintával díszített rosszezüst pántgyűrű. Átm.: 3,3 cm. Elveszett⁴⁰⁵ [33. tábla 3].

5. A bal kézcsontok között volt 1 db nyitott, lekerekített végű pántgyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elveszett⁴⁰⁶ [33. tábla 5].

96. sír (18. sír, 1902. október 10.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: 157 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1-2. Mindkét kéz mutatóujjának egyik percén volt egy-egy gyűrű.
1. 1 db rombusz (?) átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű huzalgűrű. Átm.: 2,3 cm. Elveszett⁴⁰⁷ [31. tábla 16].
2. 1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánozóan öntött karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elveszett⁴⁰⁸ [31. tábla 17].

97. sír (19. sír, 1902. október 10.)

Idős nő. Csvh.: 145 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek.

Mellékletei:

- 1-2. Mindkét alkar csontjain egy-egy rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec helyezkedett el. M.: 7,6×7,4 cm. Elveszték⁴⁰⁹ [31. tábla 20].
- 3-4. A bal kéz mutatóujjának egyik percén volt 2 db gyűrű.
3. 1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánozóan öntött karikagyűrű. Átm.: 2,4 cm. Elveszett⁴¹⁰ [31. tábla 18].
4. 1 db nyitott, egyenesre vágott végű, hárombordás pántgyűrű, a bordák között rovátkolást utánozóan öntött díszítéssel. Átm.: 2,4 cm. Elveszett⁴¹¹ [31. tábla 19].

³⁹⁷ NYÁRY 1904, 61, 16/2.

³⁹⁸ NYÁRY 1904, 61, 16/3.

³⁹⁹ NYÁRY 1904, 61, 16/4.

⁴⁰⁰ NYÁRY 1904, 61, 16/6.

⁴⁰¹ NYÁRY 1904, 61, 16/5.

⁴⁰² NYÁRY 1904, 62, 16/1.

⁴⁰³ NYÁRY 1904, 62, 16/2.

⁴⁰⁴ NYÁRY 1904, 62, 16/3.

⁴⁰⁵ NYÁRY 1904, 62, 16/4.

⁴⁰⁶ NYÁRY 1904, 62, 16/5.

⁴⁰⁷ NYÁRY 1904, 62-63, 18/2.

⁴⁰⁸ NYÁRY 1904, 62-63., 18/1.

⁴⁰⁹ NYÁRY 1904, 63, 19/3.

⁴¹⁰ NYÁRY 1904, 63, 19/2.

⁴¹¹ NYÁRY 1904, 63, 19/1.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

98. sír (20. sír, 1902. október 11.)

Idős férfi. Csvh.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: kb. 80–100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra billent.

Mellékletei:

1. A jobb kézsontok között volt 1 db karikagyűrű. Elveszett.

99. sír (21. sír, 1902. október 11.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1–4. 4 db S-végű karika.

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, másikon S-végű karika. M.: 2×1,6 cm. Elveszett⁴¹² [31. tábla 21].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, másikon S-végű karika. M.: 1,9×1,2 cm. Elveszett⁴¹³ [31. tábla 22].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén hegyesedőre lecsipett, másikon S-végű karika. M.: 2,1×1,7 cm. Elveszett⁴¹⁴ [31. tábla 23].

4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Belső átm.: 1,6–1,7 cm. Elveszett.

5–8. 4 db gyöngy.

5–6. 2 db gömb alakú, áttetsző üvegyöngy. Átm.: 0,5 cm. Elvesztek [31. tábla 24–25].⁴¹⁵

7. 1 db kettős kónikus, oldalán bordázott, valószínűleg ezüstoffliás üvegyöngy. Átm.: 0,8 cm. Elveszett⁴¹⁶ [31. tábla 26].

8. 1 db henger alakú, oldalán bordázott, valószínűleg ezüstoffliás üvegyöngy. Átm.: 0,8 cm. Elveszett⁴¹⁷ [31. tábla 27].

100. sír (22. sír, 1902. október 11.)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei: nem volt.

101. sír (23. sír, 1902. október 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebillent helyzetben a felső bordákon feküdt.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs jobb oldalán feküdt 1 db érme. Elveszett.

2. 1 db ezüst S-végű huzalkarika. Belső átm.: 1,6 cm. Elveszett.

3. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű huzalkarika. Átm.: 0,6 cm. Elveszett.

4. 1 db bronz karikagyűrű. Belső átm.: 1,9 cm. Elveszett.

102. sír (24. sír, 1902. október 11.)

Fiatal férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebillent helyzetben a felső bordákon feküdt.

Mellékletei:

1–2. 2 db gyűrű. Elvesztek.

103. sír (25. sír, 1902. október 11.)

Csecsemők. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Három csecsemő váza.

Mellékleteik: nem voltak.

104. sír (26. sír, 1902. október 11.)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya felpolcolt helyzetben volt. *Megjegyzés:* a váz alatt famaradványok voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

1–3. 3 db S-végű huzalkarika.

1. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,9×1,7 cm. Elveszett⁴¹⁸ [34. tábla 1].

2. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm. Elveszett⁴¹⁹ [34. tábla 2].

3. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,7–1,8 cm. Elveszett.

4–12. 9 db kisebb S-végű huzalkarika.

4. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm. Elveszett⁴²⁰ [34. tábla 3].

5. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,4 cm. Elveszett⁴²¹ [34. tábla 4].

6. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.

7. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.

⁴¹² NYÁRY 1904, 63, 21/1.

⁴¹³ NYÁRY 1904, 63, 21/2.

⁴¹⁴ NYÁRY 1904, 63, 21/3.

⁴¹⁵ NYÁRY 1904, 63, 21/4, 7.

⁴¹⁶ NYÁRY 1904, 63, 21/5.

⁴¹⁷ NYÁRY 1904, 63, 21/6.

⁴¹⁸ NYÁRY 1904, 63–64, 26/5.

⁴¹⁹ NYÁRY 1904, 63–64, 26/8.

⁴²⁰ NYÁRY 1904, 63–64, 26/7.

⁴²¹ NYÁRY 1904, 63–64, 26/6.

8. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.
9. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.
10. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.
11. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.
12. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,3–1,4 cm. Elveszett.
13. A nyakcsigolyákon feküdt 1 db félhold alakú, bronzból öntött csüngő, melyet a felerősítésre szolgáló bordázott, hengeres elem alatt 3 db háromszög alakban elhelyezkedő félgömb alakú elem díszít, s egy-egy hasonló látható a csüngő csúcsaiban is. Ezek között kettős farkasfog alakú lemélyedő elemekből álló díszítés található. A csüngőt vékony lenszára függesztve viselték egykor. M.: 4,5×3,2 cm. Elveszett⁴²² [34. tábla 5].
- 14–19. Ugyancsak a nyakcsigolyákon feküdt 6 db lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,3–0,4 cm. Elveszték⁴²³ [34. tábla 6–11].
- 20–21. A jobb kéz gyűrűs ujjpercén helyezkedett el 2 db gyűrű.
20. 1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánozóan öntött karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm. Elveszett⁴²⁴ [34. tábla 13].
21. 1 db nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű pántgyűrű. Átm.: 2,4 cm. Elveszett⁴²⁵ [34. tábla 12].
22. A bal kézcsontok között volt 1 db lépcsős fejű, pontkörös mintákkal díszített karikagyűrű. M.: 2,1×1,9 cm. Elveszett⁴²⁶ [34. tábla 14].

105. sír (27. sír, 1902. október 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mindkét alkarcsont végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek.

Mellékletei:

1. A koponya alatt feküdt 1 db huzalkarika. Elveszett.
2. A bordák alatt feküdt 1 db huzalkarika. Elveszett.

106. sír (28. sír, 1902. október 13.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 152 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya előrebillent helyzetben a felső bordákon

feküdt, míg mindkét alkar és kéz csontjai az alsó csigolyákon voltak.

Melléklete:

1. Az egyik kéz csontjai között volt 1 db nyitott, egyik végén elhegyesedő, a másikon tagolt, hengeres elemben végződő, középrészén egykor ugyancsak hengeres taggal ellátott bronzkarika. M.: 2×1,95 cm, hv.: 0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.)⁴²⁷ [31. tábla 28].

107. sír (29. sír, 1902. október 13.)

Férfi. Csvh.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek. *Megjegyzés:* a sírban a koponyánál és a lábak csontjainál égetés nyomai voltak megfigyelhetők.

Melléklete:

1. Az egyik láb csontjain „kisebb tyúkfejta”⁴²⁸ teljes csontváza feküdt. Elveszett.

108. sír (30. sír, 1902. október 13.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.**109. sír** (31. sír, 1902. október 13.)

Idős férfi. Csvh.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A jobb kéz csontjai között volt 1 db vékony, rovátkolt díszítésű gyűrű. Elveszett.
2. A bal kéz csontjai között volt 1 db valószínűleg hárombordás pántgyűrű. Elveszett.

110. sír (32. sír, 1902. október 13.)

Idős nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A gerincsigolyák rendellenes helyzetben feküdtek, vélhetően az elhunyt gerince már életében is elváltozást szenvedett.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldali csecsnyúlványának a környékén volt 1 db egymásra hajló végű, ovális ezüst huzalkarika. Elveszett.
- 2–3. Mindkét kéz csontjai között feküdt egy-egy kopott karikagyűrű. Elveszték.

⁴²² NYÁRY 1904, 63–64, 26/1.

⁴²³ NYÁRY 1904, 63–64, 26/9–10.

⁴²⁴ NYÁRY 1904, 63–64, 26/3.

⁴²⁵ NYÁRY 1904, 63–64, 26/4.

⁴²⁶ NYÁRY 1904, 63–64, 26/2.

⁴²⁷ NYÁRY 1904, 64, 28.

⁴²⁸ NYÁRY 1904, 64.

111. sír (33. sír, 1902. október 13.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A rendellenesen fejlődött, s így rövidebb bal kar kézcsontjai a combcsonton voltak.

Melléklete: nem volt.

112. sír (34. sír, 1902. október 13.)

Középkorú nő. Csvh.: 147 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a bal kéz csontjai a combcsonton voltak.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontokon volt 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, melynek sarkait utólagosan laposra reszelték. Átm.: 7 cm. Elveszett.
2. A jobb kéz középső ujjának egyik percén volt 1 db nyitott végű, kettős árkolással díszített, hárombordás (?) pántgyűrű. Belső átm.: 2,2 cm. Elveszett.
3. A bal kéz gyűrűs ujjának egyik percén volt 1 db vékony, rovátkolt díszítésű ezüst karikagyűrű. Elveszett.

113. sír (35. sír, 1902. október 13.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

114. sír (36. sír, 1902. október 13.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. Az állkapocsnál feküdt 1 db érme. Elveszett.
- 2–4. A bal kéz gyűrűs ujjpercén volt 3 db gyűrű.⁴²⁹
- 2–3. 2 db kissé „D” átmetszetű karikagyűrű. Átm.: 2,4 cm. Elvesztek [34. tábla 16–17].
4. 1 db négyzetes átmetszetű, nyitott, lekerekített végű huzalgyűrű. Átm.: 2,5 cm. Elveszett [34. tábla 15].

115. sír (37. sír, 1902. október 13.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 60 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya alatt/mögött feküdt 2 db S-végű karika.
1. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2,4×2 cm. Elveszett⁴³⁰ [35. tábla 1].
2. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,9 cm. Elveszett⁴³¹ [35. tábla 2].
3. Valószínűleg ugyancsak a koponya alatt volt 1 db nyitott végű huzalkarika. M.: 3,2×3 cm. Elveszett⁴³² [35. tábla 3].
4. A koponya bal oldalán, a csecsnyúlvány környékén helyezkedett el 1 db nyitott, egymás mellé hajló végű huzalkarika. M.: 3,4×2,8 cm. Elveszett⁴³³ [35. tábla 4].
5. A nyakcsigolyákon feküdt 1 db vastag, kerek átmetszetű, két kétrét hajlított és szembecevart bronz-huzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 16,1×14,5 cm, hv.: 0,65 cm (MNM R. T. ltsz. 52/1950.2.)⁴³⁴ [35. tábla 12].
- 6–12. Ugyancsak a nyakcsigolyák környékén feküdt legalább 7 db gyöngy.
- 6–7. 2 db kisebb, gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,4 cm. Elvesztek⁴³⁵ [35. tábla 5–6].
8. 1 db lapított gömb alakú, oldalán körben berakott vonalas díszítéssel ellátott üvegyöngy. Átm.: 1,4 cm. Elveszett⁴³⁶ [35. tábla 7].
9. 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. Átm.: 1,4 cm. Elveszett⁴³⁷ [35. tábla 8].
10. 1 db henger alakú üvegyöngy. M.: 1,8×1 cm. Elveszett⁴³⁸ [35. tábla 9].
11. 1 db korong (?) alakú üvegyöngy. Átm.: 1,2 cm. Elveszett⁴³⁹ [35. tábla 10].
12. 1 db henger alakú, berakott szemes/vonalas (?) díszítéssel ellátott üvegyöngy. Átm.: 0,7 cm. Elveszett⁴⁴⁰ [35. tábla 11].
13. A jobb kéz középső ujjának egyik percén volt 1 db nyitott, egyenesre vágott, egymás fölé hajló végű hárombordás pántgyűrű, a szélső bordákon rovátkolt díszítéssel. Átm.: 2,4 cm. Elveszett⁴⁴¹ [35. tábla 13].

⁴²⁹ NYÁRY 1904, 65, 36.

⁴³⁰ NYÁRY 1904, 65–66, 37/3.

⁴³¹ NYÁRY 1904, 65–66, 37/4.

⁴³² NYÁRY 1904, 65–66, 37/5.

⁴³³ NYÁRY 1904, 65–66, 37/6.

⁴³⁴ NYÁRY 1904, 65–66, 37/1.

⁴³⁵ NYÁRY 1904, 65–66, 37/8, 14.

⁴³⁶ NYÁRY 1904, 65–66, 37/9.

⁴³⁷ NYÁRY 1904, 65–66, 37/10.

⁴³⁸ NYÁRY 1904, 65–66, 37/11.

⁴³⁹ NYÁRY 1904, 65–66, 37/12.

⁴⁴⁰ NYÁRY 1904, 65–66, 37/13.

⁴⁴¹ NYÁRY 1904, 65–66, 37/2.

14. A gyűrű közelében feküdt 1 db kilencágú csillag alapterületű, csonkakúp alakú, közepén kör alakban áttört, öntött ezüsttárgy. Átm.: 2,6 cm. Elvesztett⁴⁴² [35. tábla 14].

116. sír (38. sír, 1902. október 14.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 154 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a sírföldben szén- és kagylóhéj darabok, valamint lófej vagy lófog⁴⁴³ volt.

Mellékletei:

1–2. Az alsó állkapocs alatt feküdt 2 db érme. Elveszttek.

117. sír (39. sír, 1902. október 14.)

Férfi. Csvh.: 168 cm, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. A jobb kézcsontok között volt egy tégladarab és 1 db érme. Elveszttek.
3. Ugyancsak a jobb kézcsontok között volt 1 db rovátkolt díszítésű karikagyűrű. Elvesztett.
- 4–5. A bal kézcsontok között feküdt 1 db kova és 1 db érme. Elveszttek.

118. sír (40. sír, 1902. október 14.)

Nő. Csvh.: 154 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–3. A koponya hátsó részének bal oldala alatt feküdt 3 db ezüst S-végű karika.
  1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,4 cm. Elvesztett⁴⁴⁴ [34. tábla 18].
  2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,2×1,6 cm, hv.: 0,4 cm. Elvesztett⁴⁴⁵ [34. tábla 19].
  3. 1 db ezüsthuzalból készült S-végű karika. Hv.: 0,4 cm. Elvesztett.
- 4–5. A koponya hátsó részének jobb oldala alatt feküdt 2 db ezüst S-végű karika.
  4. 1 db ezüsthuzalból készült S-végű karika. Hv.: 0,4 cm. Elvesztett.
  5. 1 db ezüsthuzalból készült S-végű karika. Hv.: 0,4 cm. Elvesztett.

6. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott végű, közepén árkokkal díszítésű ezüst pántgyűrű. Átm.: 2,4 cm, sz.: 0,6 cm. Elvesztett⁴⁴⁶ [34. tábla 20].

119. sír (41. sír, 1902. október 14.)

Fiatallány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db S-végű huzalkarika.
  1. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2,1×2 cm. Elvesztett⁴⁴⁷ [34. tábla 21].
  2. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,8 cm. Elvesztett⁴⁴⁸ [34. tábla 22].

120. sír (42. sír, 1902. október 14.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

121. sír (43. sír, 1902. október 14.)

Fiatallány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok az alsó csigolyákon feküdtek.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsontok alsó része alatt feküdt 1 db tyúktojás. Elvesztett.

122. sír (44. sír, 1902. október 14.)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a sír Ny-i végében égetés nyoma volt látható.

Mellékletei:

1. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén volt 1 db enyhén D átmetszetű, bronz karikagyűrű. Átm.: 2,4 cm. Elvesztett⁴⁴⁹ [34. tábla 23].
2. A bal kézcsontok között volt 1 db ezüst karikagyűrű, középrészén kiemelkedő domborulattal. Átm.: 2,5 cm. Elvesztett⁴⁵⁰ [34. tábla 24].
3. A bal kézfej csontjainál helyezkedett el 1 db levél alakú, kovácsoltvas, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs, megmaradt a fából készült vesszőjének egy darabja is. M.: kb. 8,5×2 cm. Elvesztett⁴⁵¹ [34. tábla 25].

⁴⁴² NYÁRY 1904, 65–66, 37/7.

⁴⁴³ VORÓS 2010, 369.

⁴⁴⁴ NYÁRY 1904, 66, 40/3.

⁴⁴⁵ NYÁRY 1904, 66, 40/2.

⁴⁴⁶ NYÁRY 1904, 66, 40/1.

⁴⁴⁷ NYÁRY 1904, 66, 41/1.

⁴⁴⁸ NYÁRY 1904, 66, 42/2.

⁴⁴⁹ NYÁRY 1904, 66–67, 44/4.

⁴⁵⁰ NYÁRY 1904, 66–67, 44/3.

⁴⁵¹ NYÁRY 1904, 66–67, 44/1–2.

123. sír (45. sír, 1902. október 14.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. Valószínűleg a nyakcsigolyák környékén helyezkedett el 1 db gyöngy. Elveszett.

124. sír (46. sír, 1902. október 14.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 146 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előrebillent helyzetben, a felsőtest csontjain feküdt.

Mellékletei:

1. 1 db bronz S-végű huzalkarika. Elveszett.
2. 1 db nyitott végű ezüstkarika. Elveszett.
- 3–4. Mindkét alkar csontjain volt egy-egy rosszszűst huzalkarperec.
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű rosszszűst huzalkarperec. Átm.: 6×6,8 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett.
4. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű rosszszűst huzalkarperec. Átm.: 6×6,8 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett.
5. A jobb kézcsontok között volt 1 db pántgyűrű. Elveszett.
6. A bal kézcsontok között volt 1 db karikagyűrű. Belső átm.: 2–2,1 cm. Elveszett.

125. sír (47. sír, 1902. október 14.)

Férfi. Csvh.: 168 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.**126. sír** (48. sír, 1902. október 14.)

Idős nő. Csvh.: 156 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontokon feküdt 1 db kerek átmetszetű rosszszűst huzalból készült, nyitott, egyik végén egyenesre vágott, a másikon elhegyesedő végű huzalkarperec. Átm.: 7,5 cm, hv.: 0,4 cm. Elveszett⁴⁵² [34. tábla 26].

2. A bal alkarcsontokon feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec. M.: 7,1×6,2 cm, hv.: 0,3 cm. Elveszett⁴⁵³ [34. tábla 27].
3. A jobb kéz középső ujjpercén volt 1 db nyitott, egyenesre vágott végű hárombordás pántgyűrű, szélein rovátkolást utánozó díszítéssel. Átm.: 2,6 cm. Elveszett⁴⁵⁴ [34. tábla 28].
4. A bal kézcsontok között volt 1 db enyhén félköríves átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű pántgyűrű. Átm.: 2,3 cm. Elveszett⁴⁵⁵ [34. tábla 29].

127. sír (49. sír, 1902. október 14.)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz alatt fadszka nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–3. A koponya alatt vagy annak környékén feküdt 1 db sima és 2 db S-végű karika.
1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, az egyik végén megvastagodó, míg a másikon elvékonyodó, összenyomott végű huzalkarika. M.: 2,7×2,5 cm. Elveszett⁴⁵⁶ [36. tábla 1].
2. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,8 cm. Elveszett⁴⁵⁷ [36. tábla 2].
3. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 2,8×2,6 cm. Elveszett⁴⁵⁸ [36. tábla 3].
4. A koponya bal oldalán, a csecsnyúlvány környékén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű, ovális ezüst huzalkarika. M.: 2,5×2 cm. Elveszett⁴⁵⁹ [36. tábla 4].
- 5–16. A nyakcsigolyákon különböző gyöngyök, csörgők és csüngők feküdtek.
5. 1 db bronzból öntött, gyűrűfüles, hengeres csüngő. M.: 3,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.6.)⁴⁶⁰ [36. tábla 5].
- 6–7. 2 db gyűrűfüllel ellátott csörgő. M.: 2,55×1,3 cm, illetve 2,5×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.4. – a második tárgy elveszett)⁴⁶¹ [36. tábla 6–7].
8. 1 db fehér színű bevonattal ellátott, belül szürkésbarna színű, trapéz alakú üveggyöngy. Átm.: 2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.5.)⁴⁶² [36. tábla 8].

⁴⁵² NYÁRY 1904, 67, 48/1.

⁴⁵³ NYÁRY 1904, 67, 48/2.

⁴⁵⁴ NYÁRY 1904, 67, 48/3.

⁴⁵⁵ NYÁRY 1904, 67, 48/4.

⁴⁵⁶ NYÁRY 1904, 67–68, 48/3.

⁴⁵⁷ NYÁRY 1904, 67–68, 48/1.

⁴⁵⁸ NYÁRY 1904, 67–68, 48/2.

⁴⁵⁹ NYÁRY 1904, 67–68, 48/4.

⁴⁶⁰ NYÁRY 1904, 67–68, 48/6.

⁴⁶¹ NYÁRY 1904, 67–68, 48/9–10.

⁴⁶² NYÁRY 1904, 67–68, 48/15.

- 9–11. 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán vörös színű, spirálisan futó és szabálytalan vonalú berakott vonalas mintával díszített opak üvegyöngy. Átm.: 1,6–1,7 cm (MNM R. T. 56/1935.5.)⁴⁶³ [36. tábla 10–12].
12. 1 db fekete színű, kettős kónikus, oldalán egyetlen hullámvonalból álló, lemélyített, ebben egykor valószínűleg berakott mintával díszített opak üvegyöngy. Átm.: 1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.5.)⁴⁶⁴ [36. tábla 9].
- 13–14. 2 db sárgás színű, lapított gömb alakú, keresztződő hullámvonalas mintát utánzó, vörös színű berakással díszített üvegyöngy. Átm.: 1,2 cm. Elvesztetek⁴⁶⁵ [36. tábla 13–14].
15. A bal alkarcsontokon feküdt 1 db rombusz átmetszetű, élein lecsiszolt, nyitott, egyenesre vágott végű huzalkarperec. Átm.: 7,7 cm, v.: 0,7×0,7 cm. Elvesztett.
16. 1 db kisebb, spirálisan feltekert, hárombordás pántgyűrű. M.: 1,1×1,1 cm, sz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.3.)⁴⁶⁶ [36. tábla 15].
17. 1 db kisebb, nyitott, egymásra hajló végű pántgyűrű. Átm.: 1 cm. Elvesztett⁴⁶⁷ [36. tábla 16].
18. A bal kéz csontjai között volt 1 db nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű pántgyűrű. M.: 2,3×2 cm. Elvesztett⁴⁶⁸ [36. tábla 17].

128. sír (50. sír, 1902. október 14.)

Fiatal nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A koponya környékén feküdt 1 db közepes méretű huzalkarika. Elvesztett.
2. Ugyancsak a koponya környékén helyezkedett el 1 db ezüst huzalkarika. Átm.: 0,6 cm. Elvesztett.
3. A bal kéz csontjai között feküdt 1 db négyzetes átmetszetű karikagyűrű. Belső átm.: 1,8 cm. Elvesztett.

129. sír (51. sír, 1902. október 14.)

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyákon helyezkedett el 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec, melynél a hurkos vége előtt a huzal sűrűn fel van tekercselve. Elvesztett.

2. A bal kéz középső ujjának egyik percén volt 1 db nyitott végű, rosszezüst pántgyűrű. Belső átm.: 1,7 cm, sz.: 0,4 cm. Elvesztett.
3. A jobb kéz mutatóujjának egyik percén volt 1 db nyitott, egymásra hajló végű rosszezüst pántgyűrű. Elvesztett.

130. sír (52. sír, 1902. október 15.)

Neme bizonytalan, idős személy. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1–3. A váz összeroppant koponyáján helyezkedett el 3 db huzalkarika, melyekből az egyik kisméretű, vékony huzalú volt. Elvesztettek.

131. sír (53. sír, 1902. október 15.)

Neme bizonytalan, idős személy. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

132. sír (54. sír, 1902. október 15.)

Férfi. Csvh.: 172 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar csontjai valószínűleg a felkarra merőleges helyzetben voltak, így a kéz csontjai a bal kar csontjainál feküdtek.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapcsón helyezkedett el 1 db érme. Elvesztett.
2. A bal felkarcsont felső végénél és a kulcscsontnál figyeltek meg 1 db másik érmét. Elvesztett.

133. sír (55. sír, 1902. október 15.)

Idős nő. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A jobb kézcsontok között feküdt 1 db karikagyűrű. Elvesztett.

134. sír (56. sír, 1902. október 15.)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya felpolcolt helyzetben feküdt. *Megjegyzés:* a váz alatt fadeszka nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–3. A nyakcsigolyák környékén különböző gyöngyök feküdtek, ezek között ezüst- vagy aranyfóliás na-

⁴⁶³ NYÁRY 1904, 67–68, 48/14, 16–17.

⁴⁶⁴ NYÁRY 1904, 67–68, 48/13.

⁴⁶⁵ NYÁRY 1904, 67–68, 48/11–12.

⁴⁶⁶ NYÁRY 1904, 67–68, 48/8.

⁴⁶⁷ NYÁRY 1904, 67–68, 48/7.

⁴⁶⁸ NYÁRY 1904, 67–68, 48/5.

gyobb méretű darabok is voltak, azonban csupán 3 db volt felvehető állapotban, a többi megsemmisült.

1. 1 db hosszúkás, négyoldalú ametisztgyöngy. M.: 1,8×1,4 cm. Elveszett⁴⁶⁹ [36. tábla 18].
2. 1 db zöldes színű, hosszúkás gyöngy félbevágott része. M.: 1,5×1,1 cm. Elveszett⁴⁷⁰ [36. tábla 19].
3. 1 db sárgás színű, henger alakú üveggyöngy. M.: 1×0,9 cm. Elveszett⁴⁷¹ [36. tábla 20].
4. A bal kézcsontok között feküdt 1 db nyitott, egyenesre vágott, kissé egymásra hajló végű pántgyűrű, felületén beütögetett pontsorokkal díszítve. Átm.: 2 cm. Elveszett⁴⁷² [36. tábla 21].

135. sír (57. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 185 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya előrebílt a felső bordákra, a bal kézcsontjai ökölbe összeszorított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. A bal kéz gyűrűs ujjának egyik percén volt 1 db bronz pántgyűrű. Sz.: 0,7 cm. Elveszett.

136. sír (58. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 153 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

- I–10. A koponya körül helyezkedett el 10 db S-végű karika. Belső átm.: 1–1,3 cm. Elvesztek.
- II. A bal kéz csontjai között volt 1 db karikagyűrű. Belső átm.: 1,8 cm. Elveszett.

137. sír (59. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

138. sír (60. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

139. sír (61. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

140. sír (62. sír, 1902. október 15.)

Férfi. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya a felső bordákra billent helyzetben volt, míg az alkar- és kézcsontok egymás mellett, a medencére hajlított helyzetben feküdtek.

Melléklete: nem volt.

141. sír (63. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 143 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya a felső bordákra billent helyzetben volt.

Mellékletei:

- I–2. Valószínűleg a koponya vagy a felsőtest csontjai környékén feküdt 2 db bronz huzalkarika. Átm.: 2,5 cm. Elvesztek.

142. sír (64. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott: a váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.

143. sír (65. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott: a váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.

144. sír (66. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A kézcsontok egymáson fekvő helyzetben voltak a medencén vagy az alsó csigolyákon, a bal helyezkedett el felül.

Melléklete:

- I. Az egyik ujjpercen volt 1 db nyitott, egymás mellé hajló végű, rombusz átmetszetű huzalgyűrű, melyet a gyermek számára utólagosan összenyomtak. M.: 2,3×1,9 cm. Elveszett⁴⁷³ [36. tábla 22].

145. sír (67. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 152 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs alatt feküdt 1 db S-végű huzalkarika. Átm.: 2,5 cm. Elveszett.
2. A bordákon helyezkedett el 1 db érme. Elveszett.

⁴⁶⁹ NYÁRY 1904, 69, 56/4.

⁴⁷⁰ NYÁRY 1904, 69, 56/3.

⁴⁷¹ NYÁRY 1904, 69, 56/2.

⁴⁷² NYÁRY 1904, 69, 56/1.

⁴⁷³ NYÁRY 1904, 69, 66.

3 A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db nyitott végű, ívelt átmetszetű pántgyűrű. Belső átm.: 1,7 cm. Elvesztett.

4. A bal kézcsontok között volt 1 db hegyesedőre vagy lemezre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű. Elvesztett.

146. sír (68. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 145 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya a felső bordákra billent helyzetben volt.

Mellékletei:

1. Az állkapocs alatt helyezkedett el 1 db „közép nagyságú”⁴⁷⁴ huzalkarika. Elvesztett.
2. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott, egymásra hajló végű gyűrű. Átm.: 2 cm. Elvesztett.

147. sír (69. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

148. sír (70. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

149. sír (71. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz érintette a 148. sírban előkerült váz lábfejeének csontjait.

Melléklete: nem volt.

150. sír (72. sír, 1902. október 15.)

Csecsemő. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

151. sír (73. sír, 1902. október 15.)

Neme bizonytalan, idős személy. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mindkét alkar csontjai a medencére hajlított helyzetben voltak, a kézcsontok érintkeztek egymással.

Melléklete: nem volt.

152. sír (74. sír, 1902. október 15.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 176 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. Az állkapocs bal oldalán feküdt 1 db érme. Elvesztett.

153. sír (75. sír, 1902. október 15.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

154. sír (76. sír, 1902. október 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 168 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. Az alsó állkapocs és a csigolyák kimozdultak eredeti helyzetükből.

Melléklete:

1. A bal kéz csontjai között volt 1 db bronz huzalgyűrű, rákorrodálódott szövetmaradvánnyal. Belső átm.: 1,9 cm. Elvesztett.

155. sír (77. sír, 1902. október 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás a sírt teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

156. sír (78. sír, 1902. október 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya valószínűleg bal oldalára fordult.

Mellékletei:

1. A balra fordult koponya arccsontja alatt feküdt 1 db érme. Elvesztett.
- 2-3. A koponya két oldalán helyezkedett el egy-egy „vékony lapos”⁴⁷⁵ karika. Átm.: 1,7-1,8 cm. Elveszttek.

157. sír (79. sír, 1902. október 16.)

Leány, 13-14 éves. Csvh.: 120 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz alatt fadeszka nyoma volt megfigyelhető.

Mellékletei:

1. „Keletre fordult feje alatt”⁴⁷⁶ feküdt 1 db érme. Elvesztett.
2. A koponya egyik csecsnýúlványán feküdt 1 db bronz huzal darab. Elvesztett.
- 3-5. A koponya környékén feküdt 3 db valószínűleg S-végű karika.
- 3-4. 2 db ezüst S-végű huzalkarika. Átm.: 2,6 cm. Elveszttek.
5. 1 db bronz S-végű huzalkarika. Átm.: 1,3 cm. Elvesztett.
- 6-21. A nyakcsigolyák körül feküdt 16 db gyöngy.

⁴⁷⁴ NYÁRY 1904, 70.

⁴⁷⁵ NYÁRY 1904, 70.

⁴⁷⁶ NYÁRY 1904, 70.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

- 6–9. 4 db hordó alakú, aranyfóliás üveggyöngy. Átm.: 1,1–0,9 cm. Elvesztek⁴⁷⁷ [36. tábla 23].
- 10–11. 2 db zöld színű, kettős kónikus üveggyöngy. Átm.: 1 cm. Elvesztek⁴⁷⁸ [36. tábla 24–25].
- 12–20. 9 db sötétbarna színű, hordó, illetve lapított gömb alakú, ezüstfóliás üveggyöngy. M.: 0,8×0,7, illetve 0,8×0,9 cm. Elvesztek⁴⁷⁹ [36. tábla 26–30].
21. 1 db világos színű, lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,5 cm⁴⁸⁰ [36. tábla 31].

158. sír (80. sír, 1902. október 16.)

Fiatal leány. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a váz alatt fadieszka nyoma volt megfigyelhető.

Mellékletei:

1. A koponya alatt feküdt 1 db ezüst huzalkarika. Átm.: 2,9 cm. Elveszett.
2. 1 db szögletes (?) átmetszetű, nyitott, egyik végén és a huzal közepénél nagyobb átmérőjű gombbal rendelkező huzalkarika. Átm.: 1,8 cm. Elveszett.

159. sír (81. sír, 1902. október 16.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

160. sír (82. sír, 1902. október 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A váznak csupán a fele maradt meg.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek:

Az 1894-ben feltárt sírok egyikéből származik az alábbi tárgy:

1. 1 db bronzbólöntött, lekerekített sarkú háromszög átmetszetű karikagyűrű. Átm.: 2,3 cm, v.: 0,4×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 115/1895.2.) [36. tábla 32].
A leltárkönyv információi szerint az alábbi tárgyak kerültek még az MNM gyűjteményébe erről a feltárásról:
- 2–3. 2 db bronz „hajgyűrű”⁴⁸¹ (MNM R. T. ltsz. 115/1895.5–6. – elvesztek).
4. 1 db félbe törött ezüstérme (MNM R. T. ltsz. 115/1895.8–9. – elveszett).
5. 1 db bronz karperec, mely a váz alkarcsontjain feküdt (MNM R. T. ltsz. 115/1895.1. – elveszett).
- 6–7. 2 db bronzgyűrű (MNM R. T. ltsz. 115/1895.3–4. – elvesztek).

A sírleírásoknál már szerepeltek az alábbi tárgyak, azonban konkrét sírokhoz kötésük, s így azonosításuk sem lehetséges, de mivel ezek fellelhetők az MNM gyűjteményében, ezért indokolt részletes leírásukat adni:

8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,8×2,5 cm, hv.: 0,23 cm, Ssz.: 0,37 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.1.) [37. tábla 1].
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Az S-vég hiányos. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,47 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.1.) [37. tábla 2].
10. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,9×2,57 cm, hv.: 0,6 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.1.) [37. tábla 3].
11. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Az S-vég hiányos. M.: 1,9×1,5 cm, hv.: 0,43 cm, Ssz.: 0,62 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.1.) [37. tábla 4].
12. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kisebb méretű karika. M.: 1,3×1 cm, hv.: 0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.3.) [37. tábla 5].
13. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, végei irányába hegyesedő huzalkarika. M.: 2,7×2,45 cm, hv.: 0,42 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 6].
14. 1 db kissé ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, végei irányában hegyesedő huzalkarika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,3×0,28 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 7].
15. 1 db enyhén téglalap átmetszetű, nyitott, végei irányába kissé elhegyesedő huzalgűrű. M.: 2,3×2,18 cm, hv.: 0,3×0,27 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 8].
16. 1 db rombuszátmetszetű bronzhuzalból készült S-végű (?) huzalkarika. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,27×0,27 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 9].
17. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, végei irányába kissé hegyesedő huzalgűrű. M.: 2,36×2,15 cm, hv.: 0,22×0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 10].
18. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,35×2,15 cm, sz.: 0,14 cm, v.: 0,1 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 11].
19. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, végei irányába enyhén kiszélesedő, összenyomott végű bronzgyűrű. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,26 cm, v.: 0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 12].

⁴⁷⁷ NYÁRY 1904, 70, 79/2.

⁴⁷⁸ NYÁRY 1904, 69, 56/5–6.

⁴⁷⁹ NYÁRY 1904, 70, 79/1, 3–4., 7–8.

⁴⁸⁰ NYÁRY 1904, 70, 79/9.

⁴⁸¹ NYÁRY 1904, 53.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

20. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, enyhén egymásra hajló végű bronzgyűrű. M.: 2,3×2,1 cm, sz.: 0,6 cm, v.: 0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 13].
21. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, végei irányába hegyesedő bronzgyűrű. M.: 2,15×2,1 cm, sz.: 0,66 cm, v.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 14].
22. 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronzgyűrű. M.: 2,3×2,25 cm, sz.: 0,73 cm, v.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 15].
23. 1 db félköríves átmetszetű ezüst karikagyűrű. M.: 2,33×2,3 cm, v.: 0,44×0,22 (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 16].
24. 1 db téglalap átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,05 cm, v.: 0,33×0,23 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 17].
25. 1 db félköríves átmetszetű bronz karikagyűrű. M.: 2,6×2,5 cm, v.: 0,55×0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 18].
26. 1 db lencse átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, v.: 0,44×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 19].
27. 1 db félköríves átmetszetű, alsó felén keskenyebb bronz karikagyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, v.: 0,33×0,19 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 20].
28. 1 db lapos fehérém karikagyűrű. M.: 2,15×2,05 cm, sz.: 0,39 cm, v.: 0,1 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 21].
29. 1 db félköríves átmetszetű, külső oldalán sodrást utánzóanöntött, bronz karikagyűrű. M.: 2,15×2,1 cm, sz.: 0,38 cm, v.: 0,19 cm (MNM R. T. ltsz. 56/1935.2.) [37. tábla 22].

25.3. ÉRTÉKELÉS

A temető feltárása a Ménes-patak széles völgyében elhelyezkedő,⁴⁸² homokkal kevert agyagos talajú domb déli, délkeleti oldalán, megközelítőleg azonos nagyságú⁴⁸³ részén folyt 1901 októberében [27. kép], s egy évvel később. A második feltárási év közleményében Nyáry arról tudósít, hogy „*Tavalyi lelhelyem a Sirmányhegy délkeleti részén terült el. Az idén a déli oldal került felkutatás alá.*”⁴⁸⁴ A Sirmányhegy elhelyezkedését mutató vázlatrajzon szerencsére az első feltárás területe fel van tüntetve [28. kép 1–2], így a második ásatási periódust csak ennek a területnek a nyugati oldalán feltételezhetjük. Nyáry gyakorlatias gondolkodását ismerve bizonyára ennek határán, vagy annak közvetlen közelében jelölte ki a munkaterületet [28. kép 3]. Sajnos ez utóbbi leközölt összesítő térképén nincs jelölve égtáj, ezért itt is csupán feltételezhetjük, hogy – az első periódus térképéhez hasonlóan – itt sem a Ny–K-i iránynak megfelelően húzta Nyáry a téglalap alakú sírgödröket, hanem arra épp merőlegesen. Ennek alapján valószínűleg annak leghosszabb oldala csatlakozhatott a korábbi feltárás sírokkal kijelölt hosszabb széléhez. Ezek kikövetkeztethető nagysága megközelítőleg hasonló,⁴⁸⁵ 39, illetve 32 méter, amihez ha hozzászámítjuk az előbbi déli részén azt a kb. 6 méteres sávot, ahol temetkezések már nem voltak, csaknem azonos területet kapunk. Érvélem súlyát azonban gyengítheti, hogy a térkép a közleményben épp fordított helyzetben jelent meg, mint az általam feltételezett irányítás.

A temető tehát a kissé szabálytalanul ovális kiemelkedés déli, délkeleti, vízfolyás felőli oldalán helyezkedett el, a dombtetőtől indulóan, a domboldal mintegy feléig.⁴⁸⁶ A temető helyének kiválasztásában bizonyára nem hanyagolható el a természetes víz szerepe, a domb és a patak topográfiai helyzetét tekintve ugyanis a dombnak legközelebb az a része fekszik a patakhoz, ahol a temető található. Kérdés, hogy a domb tetejére mekkora mértékben nyúlt be a temető, mint ahogy az is, hány sír maradt a földben vagy pusztult mára el.

27. kép. Piliny-Sirmányhegy délkelet felől, az 1901. évi feltárás során

⁴⁸² NYÁRY 1902, 210.

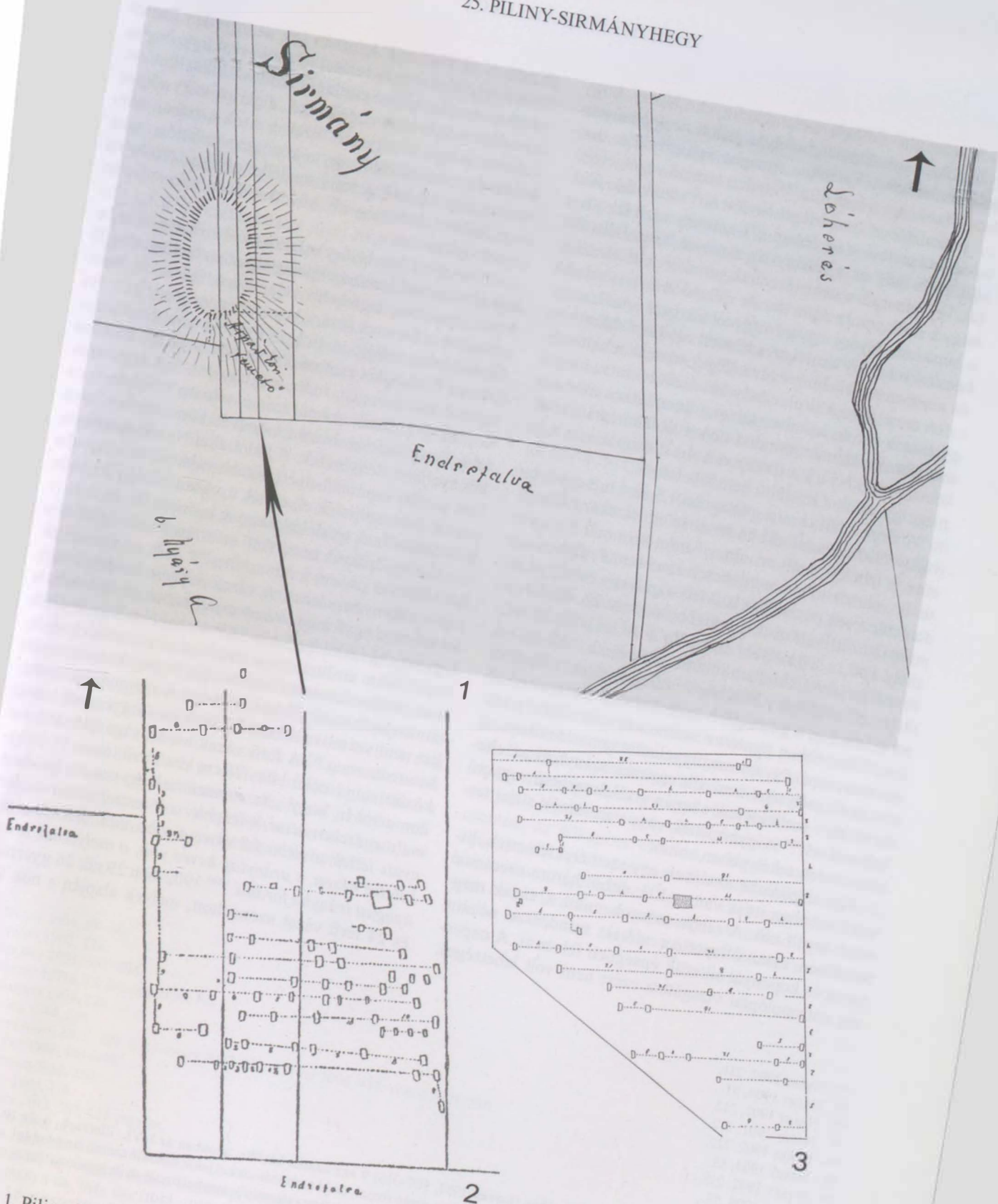
⁴⁸³ NYÁRY 1904, 50.

⁴⁸⁴ NYÁRY 1904, 50.

⁴⁸⁵ „Nagyságra nézve a két terület csaknem egyforma lehet.” (NYÁRY 1904, 50.)

⁴⁸⁶ NYÁRY 1902, 211.

25. PILINY-SIRMÁNYHEGY

kép. 1. Piliny-Sirmányhegy rajza a feltárás első periódusával, 2. az 1901-ben feltárt terület összesítő térképe, 3. az 1902-ben feltárt terület összesítő térképe

Már az első feltárás során megfigyelte Nyáry, hogy a talajviszonyok döntően befolyásolták a sírok elhelyezkedését, azokat a homokos agyagba ásták, míg a „*nehézebb, sikeres fekete föld*”⁴⁸⁷ már a temető végét jelzi.

A temetőben összességében 169 sirt tártak fel, illetve semmisítették meg, ebben 171 személy váza feküdt, s ehhez jön még az a néhány sír, amelyet Pósta Béla tárt fel. Így bizonyára nem tévedünk, amikor feltételezzük, hogy a sírok száma elérhette, sőt vélhetően meg is haladta a kétszázat. Nyáry ugyan megpróbálkozott annak megbecslésével, hány temetkezés lehetett egykor a sírkertben, ez azonban legfeljebb hozzávetőleges adatnak tekinthető.

A temetőben a sírok elhelyezkedését tekintve megfigyelhetők sorok, azonban mivel a kutatóárkos módszer miatt bizonyára nem minden sír került feltárásra a területen, illetve Nyáry a térképen a sírok számát nem adta meg, így sorokat kijelölni nem lehetséges.

A sírok közti távolság átlagban 1,5 és 4 méter között volt, szélsőséges esetekben azonban ennek akár többszöröse is lehetett, amit azonban – mint arra már Nyáry is utalt – okozhatott az esetlegesen kisebb mélységbe ástott temetkezések pusztulása is. Mélységük egy és négy ásonyom között változott, a legtöbb azonban kb. 40–50 cm mély volt, a legmélyebbek pedig a 39. számú, 95 cm-es mélységével,⁴⁸⁸ valamint a 61. számú, kb. 100 cm-rel. A temetőben Nyáry beszámolója alapján nem különböztek el területileg a gazdagabb mellékleteket tartalmazó sírok,⁴⁸⁹ bár ebben pontosan számozott temetőtérkép hiányában csupán Nyáry megfigyelésére támaszkodhatunk, s a sírok mélysége sem állt egyenes arányban az eltemetettek – mellékleteik alapján – vélelmezhető vagyoni helyzetével.⁴⁹⁰ A gyermekek vagy csecsemők sírjai természetesen sekélyebben voltak.

Egy sírgödörbe általában egy személyt temettek, kivétel azonban itt is van: a 103. sírból három csecsemő váza került elő. A talajviszonyok miatt a vázak meg lehetőségen rossz állapotban voltak, mindössze néhány vázat és koponyát sikerült épségben felvenni. A népesség antropológiai vizsgálata ezért nem volt lehetséges.

A nemek és életkorok kapcsán így az egyetlen forrást Nyáry helyszíni megfigyelései jelentik, csakúgy, mint a vázakon megfigyelhető esetleges elváltozásokat illetően: rendellenes fejlődést, vízfejtőséget, a gerinc vagy végtag deformitását is feljegyezte. Ezek a sírok azonban nem különböznek a többitől, így a közösség vélhetően nem vetette ki magából a testi rendellenességgel született vagy baleset, betegség stb. következtében megváltozott képességű társait.

Mivel 1901-ben Nyáry mindössze 3 sírban észlelt famaradványokat, vasszeget pedig egyetlen esetben sem,⁴⁹¹ ezért úgy vélte, legfeljebb valamilyen fadestekát használhattak a temetés során, koporsót nem. Az 1902. évi feltárás ismertetőjében 4 olyan sírról ír, ahol az elhunyt falapon feküdt, két esetben a fejét polcolták fel, koporsó nyomát azonban nem tudta megfigyelni.⁴⁹² A koporsókra utaló észlelések számát természetesen befolyásolta a talaj összetétele is, hiszen a nedves környezetben ezek könnyebben elenyésztek. A halottakat Nyáry megfigyelése szerint koporsó helyett inkább valamilyen vászonba csavarva temethették el, ennek nyomait néhány kaperec külső oldalának oxidálódása meg is őrizte.⁴⁹³

A sírgödörökről nem volt információ, de 1902-ben két sírban is „*könnyű hamuréteg*”⁴⁹⁴ volt, ez valószínűleg égetés nyoma lehet. A vázak fekvése kevés kivétellel teljesen egyforma, a koponyák azonban elfordultak. Egy-egy váz feküdt a jobb, illetve a bal oldalán a temetőben.⁴⁹⁵ Mint említettem, a vázak nemi és életkori adatainak meghatározását illetően csak Nyáry közleményére támaszkodhatunk,⁴⁹⁶ aki 1901-ben a bizonytalan eseteket nem számítva 40 nő, 20 férfi és 15 gyermek nemét határozta meg.⁴⁹⁷ A férfi vázak hosszúsága 148–195 cm között, míg a nőké 149–175 cm között változott.⁴⁹⁸ 1904-ben arról ír, hogy „*Az eltemetettek egynek kivételével, mely egészben kissé kelet felé volt testtel fordítva, hanyatt lettek a sírba fektetve, s több mint felénél a fej keletre nézett, s aránylag kevés volt, a melyeknek arcza nyugati irányba fordult.*”⁴⁹⁹ 1902-ben 29 nő, 26 gyermek és 24 férfi vázat azonosított, melyek alapján a nők 143

⁴⁸⁷ NYÁRY 1902, 211.

⁴⁸⁸ NYÁRY 1904, 53.

⁴⁸⁹ NYÁRY 1902, 212.

⁴⁹⁰ NYÁRY 1902, 212.

⁴⁹¹ NYÁRY 1902, 212.

⁴⁹² NYÁRY 1904, 53.

⁴⁹³ NYÁRY 1902, 213.

⁴⁹⁴ NYÁRY 1904, 53.

⁴⁹⁵ NYÁRY 1902, 213.

⁴⁹⁶ Lipták Pál 1953-ban publikált dolgozatában (LIPTÁK 1953, 307–316) 9 váz adatait közölte, azonban az I–VI., illetve 4., 6. és 10. számmal jelölt vázak nem azonosíthatók kétséget kizáróan a feltárás során római, majd arab számokkal jelölt hasonló számú sírokkal (pl. az I. számú Nyáry meghatározása szerint gyermek volt, míg Lipták *mat.* korú férfiról ír, így valamelyik meghatározás nyilvánvalóan téves), ezért ezeket nem vettem figyelembe.

⁴⁹⁷ NYÁRY 1902, 214.

⁴⁹⁸ NYÁRY 1902, 214.

⁴⁹⁹ NYÁRY 1904, 53.

és 168 cm közötti, míg a férfiak 152 és 185 cm közötti magasságúak lehettek.⁵⁰⁰

A lábak általában nyújtva, esetleg terpesztett helyzetben (3. sír) voltak. Ez utóbbi sírban a koponya a víz „szétnyitott lábai közé téve”⁵⁰¹ került elő, így lehetséges, hogy az illető levágott fejét a temetés során a lábai közé helyezték, s talán ugyancsak levágták a 18. sírba temetett idős férfi fejét is, melyet arccal előre, a mellkasra helyeztek. A karok között jóval nagyobb változatosság ismert, jellemző a has tájára hajlított helyzet, de megfigyelték az alkar erőteljesebb visszahajlítását is. A különleges esetek között egy ún. koponyatemetkezés is volt (17. sír). Az elhunyt fejének önmagában való eltemetése ritka eset a magyar szállásterületen.⁵⁰² Ezt a szokást esetenként a kutatás kényszerű okokkal magyarázza, olyan esetekben kerülhetett sor erre, mikor az illető teljes testének eltemetésére nem volt lehetőség, míg máskor a halott visszajárását megakadályozó óvintézkedésként értelmezi.⁵⁰³

Az ételmellékletek közé sorolható a 107. sírban nyugvó férfi váz egyik lábának csontjain lévő kisebb tyúkfejű csontváza. A tyúkok, mint ételmellékletek a korszak más sírjaiban is felbukkannak,⁵⁰⁴ de általában nem egészben. Ezzel szemben az avar korban jóval gyakoribbnak számított, vélhetően ennek a szokásnak a továbbélésével magyarázható egyes 9. századi temetőkben is.⁵⁰⁵ A kutatás többségében hitvilági okokkal magyarázza a sírokba helyezett *tojások* szerepét.⁵⁰⁶ Ezek itt az izületi végződés⁵⁰⁷ környékén találhatók. A sirmányhegyi temetőben kizárólag fiatal leányok sírjaiból ismert, két esetben a jobb sarokcsont mellett, míg a harmadikban a jobb alkarcsontok alsó része alatt volt egy-egy tojás. Ezekben az esetekben inkább valóban a hitvilág elemei (újjászületés szimbóluma?) közé sorolhatjuk ezeket, azonban vannak olyan esetek is, amikor ételmelléklet voltak is jogszerűen feltételezhető.⁵⁰⁸

A temető antropológiai anyagához hasonlóan sajnos a tárgyi emléktárhely is erősen hiányos. Az 1876-ban előkerült sír leleteiből csak a nyilcsúcsok maradtak meg, ezek azonban a leshegyi temető anyagával összekeveredhetnek.⁵⁰⁹ Az 1894-es feltárás anyagából egyetlen gyűrű azonosítható, míg az ezt követően kiszántott 9 sírből nem maradt meg lelet. Sajnos az 1901–1902. évi feltárás tárgyi anyaga is szinte kizárólag csak Nyáry közleményeiből ismert, annak csupán elenyésző töredéke található meg ma az MNM gyűjteményében.

A 28+? sírből előkerült, 30–34 db⁵¹⁰ érme között az egyetlen kis bizánci⁵¹¹ (?) érme sajnos a feltárás során elkallódott, az 1894. évi ásatás során előkerült bizonytalan számú érme kibocsátója pedig nem ismert, így ezeken felül 1901-ben 15 db Árpád-kori veret került elő, kibocsátóik szerint 2 db I. István (1000–1038), 1 db Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046), 5 db I. András (1046–1060), egy-egy Béla *dux* (1048–1060) és *rex* (1060–1063), 2 db Salamon (1064–1074) és 1 db I. László (1077–1095) érme a 2 db meghatározhatatlan mellett.⁵¹² 1902-ben pedig további 18 db érme gazdagította a kutatás forrásbázisát: 1 db I. István (1000–1038) H1a = CNH I. 2., 3 db I. András (1046–1060) H8 = CNH I. 11., 1 db Salamon (1064–1074) H15 = CNH I. 20. és 6 db H17 = CNH I. 22., továbbá I. László (1077–1095) 1 db bizonytalan típusú, 1 db H21 = CNH I. 25., 2 db H22 = CNH I. 26., 1 db H24 = CNH I. 30., 1 db H25 = CNH I. 31. és 1 db H27 = CNH I. 33.⁵¹³ Sajnos azonban az érmék pontos számának és típusának megítélése sem mentes a bizonytalanságtól. Ezekkel kapcsolatban a második periódus kapcsán Nyáry megjegyzi, hogy csak férfisírokban volt érme, melyek „legtöbbször a fej körül feküdték”⁵¹⁴ a homlokcsonton, az állkapocs csúcán, a fogak között, a tarkó alján, az elbillent koponya alatt, a szájüregből lecsúszva, s mindössze egy esetben figyelte csak meg az elhunyt jobb és bal kezeibe adott érméket. A temető egészét tekintve az érméket tartalmazó sírok között mindössze

⁵⁰⁰ NYÁRY 1904, 59–60.

⁵⁰¹ NYÁRY 1902, 228.

⁵⁰² SZARKA 2003, 303–304.

⁵⁰³ BALINT 1971a, 75; BOLLÓK 2015, 117.

⁵⁰⁴ BÓKONYI 1994, 226.

⁵⁰⁵ SZÓKE 1994, 255.

⁵⁰⁶ TETTAMANTI 1975, 109; ISTVÁNOVITS 2003, 357; RÉVÉSZ 2008, 437; VÖRÖS 2008, 230.

⁵⁰⁷ K. ÉRY 1968, 103–104.

⁵⁰⁸ HORVÁTH 2014, 230.

⁵⁰⁹ NAGY 1893, 114.

⁵¹⁰ KOVÁCS 2013, 567, 424. jegyzet.

⁵¹¹ KOVÁCS 2011, 163.

⁵¹² NYÁRY 1902, 225.

⁵¹³ NYÁRY 1904, 56. – Bakay Kornél tudósítása szerint: I. István (1000–1038) 3 db, Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) 1 db, I. András (1046–1060) 8 db, Béla *dux* (1048–1060) és I. Béla (1060–1063) egy-egy és I. László (1077–1095) 7 db érme ismert (BAKAY 1978, 183). Kovács László szerint a 6 db sírhoz köthető – 2 db I. István, 1 db I. Béla, 3 db I. András – érmén felül 2 db I. István, 1 db Péter, 1 db I. Béla, 16 db Salamon és 7 db I. László veret volt a sírokban (KOVÁCS 2013, 567, 424. jegyzet).

⁵¹⁴ NYÁRY 1904, 59.

1 lett női vázként meghatározva, emellett pedig 11 férfi, 4 fiatal leány vagy kisleány, 1 felnőtt korú személy és legalább 11 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz. Ez utóbbiak közül a 116., 145. és a 152. számú sírba – a csontváz hossza alapján – valószínűleg felnőtt korú személyeket temettek. A sírok többségébe egyetlen érme került, négy sírban volt 2 db, ezek egyetlen bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező vázat nem számítva mind férfisírok voltak, mint ahogy az egyetlen 3 darabot tartalmazó is. Az érmék általában a koponya környékén kerültek elő, a koponyán vagy az elbillent koponya alatt fekvő érmékben talán a fejre – szemre, szájra, homlokra – helyezett érméket láthatunk (80., 92., 132., 156. sír). Valószínűleg a temetés során az elhunyt szájába helyeztek 1 db érmét, így ez a feltáráskor a szájüregben, az alsó állkapocs vagy a koponya hátsó része alatt volt megfigyelhető (10., 37., 41., 67., 83., 85., 157. sír). A 18. sír esetében a beszámoló szerint az arccal lefelé fekvő koponya tarkórészén került elő 1 db érme, így ha ebben az esetben a fejet a temetés során valóban levágták, s azt az említett helyzetben temették el, akkor az érmét itt annak tarkórészére helyezték. A 2 db érmét tartalmazó sírok között a 117. számú férfi mindkét kezébe helyeztek egyet-egyét a temetés során, a szintén a kezek ügyébe helyezett tégladarab, illetve kova mellé. A 3. sírban a medence két oldalán lévő érmék a has tájékára történő helyezéssel tanúskodnak, míg a 116. sír 2 db érme talán az elhunyt szájába és szájára (?) kerülhetett. Az egyetlen 3 db érmét tartalmazó sírban a temetés során talán az elhunyt szájába 1 db, felsőtestére pedig 2 db került. A kissé hiányos adatok alapján úgy tűnik fiatal leányok esetében csak a szájba helyezték az érmét, míg férfiak esetében kerülhetett a szájba, a fejre avagy a felsőtest, illetve a has tájára is.

Fejékszerek. A fülbevalók és a fejékszerek alkotta csoport nagyobb részét természetesen utóbbiak adják. Az 1894. évi feltáráson előkerült 2 db bizonytalan típusú bronz hajkarika kivételével az előkerült darabok *S-végű*, vagy *sima nyitott végű huzalkarikák* voltak, mely utóbbiak a temető legalább 26 sírjából kerültek elő, legkevesebb 56 db. Sajnos sok esetben a sírbéli helyzetre vonatkozó információ hiánya nem teszi lehetővé a funkció megítélését, ezt esetenként a karika mérete segíthet eldönteni, amikor az gyűrűnek nem lett volna alkalmas, ám itt is kérdés lehet, hogy nem nyakdíszként szolgált-e? Síronként 1 és 10 közötti számban ismertek, ez utóbbi azonban csupán egy sírra vonatkozik, az esetek többségében 1-2 db került csak belőlük sírba. *S-végű* karikával együtt is használták természetesen, így ennél a közösségnél is igazolható, hogy az utóbbiak nem szorították ki a sima huzalkarikákat. Egy férfisír mellett döntően

nők és fiatal leányok sírjaiban dokumentáltak. *S-végű huzalkarikák* a temető 19 sírjából kerültek elő, összesen legkevesebb 85 db. Bronz és ezüst/rosszezüst változatuk egyaránt ismert: a 42 db ismeretlen anyagú karika mellett 13 db bronz és 30 db ezüst. Sajnos pontos méreteik ismeretének hiányában besorolásuk csupán korlátok között lehetséges. Sem a feltárási beszámolóknak, sem a fennmaradt leletanyagban nem található jele az *S-végek* bordázott kialakításának, ugyanakkor Fehér Géza a temetőből származó bordázott *S-végű* karikákról ír egyik tanulmányában,⁵¹⁵ létezésüket így tehát nem zárhatjuk ki. Az ismert esetekben fiatal leányok és felnőtt nők sírjaiból kerültek elő, többségében 1–3 közötti számban, de négy olyan sír is volt, melyekben 10–14 db ilyen karika volt. Viseleti megfigyeléseket sajnos nem tehetünk. Egy sírből I. András (1046–1060) érme, további négy temetkezésből pedig ismeretlen, I. István (1000–1038) és I. László (1077–1095) között uralkodó király érméjével együtt kerültek elő, megerősítve, hogy a pilinyi közösség csak a 11. századtól használta ezt a tárgytípust.

A fülbevalók között a 64. sírből 1 db B típusú *gömb-sorcsüngős fülbevaló* került elő, melynek karikájának oldalán a huzal hurkos kialakítása gátolta meg annak fülben való átfordulását, alsó részén pedig egy ugyancsak hurkos kialakítás szolgált a csüngő beakasztására. Sajnos ez utóbbi nem került elő, azonban a sír leletei között megtalálható volt egy vékony, egyenes huzal-darabka, ami akár ennek a részét is alkothatta egykor. Jóval nagyobb számban ismertek az ún. *szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített fülbevalók*, melyeknek két változata különíthető el. Noha mindkét variáns öntött, az 56. sír egyik fülbevalópárja kevésbé utánozza a valódi granulált díszítést, míg a másiknál, valamint a 42. és az 54. sírből előkerült ékszereknél ez még jobban megfigyelhető. Noha sírbéli helyzetük nem ismert, mégis úgy gondolom, helyesebb valamilyen szerves anyagú elemmel összekapcsolt viseletét feltételezni ezeknek, csakúgy, mint az ún. *huroksorral díszített fülbevalóknak* is. Ez utóbbi ékszerek a 74. sírből kerültek elő párban, egy fiatal nő egyedüli fém ékszereiként. Úgy tűnik a fülbevalók mellett ritkán alkalmaztak díszítésként hajkarikákat is, erre egyedül az 56. sír szolgáltat példát. Ugyan gyűrűként használták fel a 106. sírből előkerült, egyik végén elhegyesedő, másikon tagolt, hengeres elemben végződő, középrészén ugyancsak hengeres taggal ellátott huzalkarikát, azonban ez a tárgy egykor valószínűleg egy szőlőfürtdíszes fülbevaló karikája lehetett, melyet a fürtös elem letörése után használhattak fel másodlagosan gyűrűként.

A temetőben a *gyöngyöket* természetesen elsősorban nők és fiatal leányok sírjaiban találjuk, ritkáb-

⁵¹⁵ FEHÉR 1954, 94.

ban bukkannak csak fel bizonytalan nemű gyermekek és újszülöttek mellett, ez utóbbi esetben mindig csak egy-egy, de a gyermeksírok között is van kettő, melyekbe csak egy-egy gyöngy került. Ezek így vélhetően nem az elhunyt életében viselt ékszerei voltak, hanem valószínűleg érzelmi vagy hitvilági okokból kapták a továbbélőktől a temetés során. A gyöngyök a további sírokban 2–23 közti darabszámban kerültek elő, többségében valószínűleg nyakláncként felfűzve, esetenként azt további elemekkel kiegészítve. Típusaik szerint az ásványi eredetű, hosszúkás, négy- vagy hatoldalúra csiszolt *ametisztgyöngyök* a temető három sírjából ismertek. *Két- vagy háromtagú rúd-*, illetve ezek darabolásával/eltörésével létrejött *szegmentgyöngyök* az 56. és a 69. sírból kerültek elő, mindkét esetben gyöngysorba fűzve. A rúdgyöngyökkel ellentétben, melyek csak az 1901. évi feltáráson kerültek elő, *arany- vagy ezüstfóliás gyöngyöket* csak a következő évi kutatás során feltárt sírokból ismerünk. Ezek között hengeres, kettős kónikus, hordó vagy lapított gömb alakúak vannak. Érdekes, hogy fóliás gyöngy csak gyermek vagy fiatal leány mellett került sírba. Több gyöngy esetében is megfigyelhető volt *szemes vagy keresztvezető hullámvonalas díszítés*. Sajnos megfelelő leírás és rajz hiányában pontos típusaik nem állapíthatók meg, azonban valószínűbb, hogy itt a hullámvonalas mintát utánzó rátét- vagy berakott mintával számolhatunk inkább, csakúgy, mint a gyöngyökre felvitt szemek esetében. Többször a gyöngyökkel együtt alkalmaztak *kaurit* is díszítésre, ez 4 sírből került elő, ebből egyben nem volt más, csak gyöngy. Két sírből összesen 3 db *csörgő* dokumentált. Ezek között 1 db körte alakú, alsó, kereszt alakban kivágott részén rovátkolt díszítésű, míg a másik 2 db kerek. Utóbbiak egy felnőtt nő, míg előbbi egy kislány sírjából került elő, I. István (1000–1038) érmével egyetemben.

Az 5. és a 104. sírből származó *félhold alakú csüngők* díszítésükben több hasonló vonást is mutatnak: mindkettő felületén megtalálhatók a félgömb alakúan kiemelkedő, valamint a farkasfog alakot mutató minták. Mindkettő fiatal leány sírjából származik, csakúgy, mint az a hasonló, félhold alakú tárgy, mely a 73. sírban volt. A lunulák váci párhuzamaira már Nyáry felhívta a figyelmet.⁵¹⁶

A temetőből 9 sírből került elő egy-egy *nyakperec*. Ezek közül 1 db készült vasból, míg a többi bronz vagy ezüst felhasználásával. A 94. számú férfisírből előkerült, robusztus vas nyakperec tudomásom szerint egyedülálló a korszak leletanyagában. Noha nyakpercek ritkán

ugyan férfisírokban is megfigyelhetők, s a vas, mint alapanyag más temetkezések hasonló nyakperceinél is felbukkan, mégis utóbbiak ehhez képest jóval cizelláltabbnak tekinthetők. Különbség továbbá, hogy a vas nyakpercekkel eltemetett személyek nagy többségében gyermekek voltak, akik sírjába vélhetően babonás céllal került ez a tárgy.⁵¹⁷ A többi nyakperec közül egy-egy két, kétrét hajlított és szembe savart bronz-, illetve ezüsthuzalból készült, vélhetően mindkettő vastagabb huzalú változat, míg 4 darab esetében bronz-, 1 darabnál pedig ezüsthuzalt hajtottak háromrét a nyakperec készítése során. Ezek között az 1 db ezüst vékony huzalból készült, míg a 48. és a 95. sír bronz nyakpercei 0,4 cm-t meg nem haladó vastagságukkal szintén ebbe a csoportba sorolhatók. Egyedi a 64. sír egyetlen ezüsthuzalból készült, ellaposodó végén átfúrt nyakperce. Ezek a tárgyak az egyetlen vas nyakpercet leszámítva az ismert esetekben női sírokból kerültek elő.

A kizárólag nők és fiatal leányok sírjaiból kb. fele-fele arányban, egymagukban vagy párosan viselt *karperecek* között elsőként a 64. sír *kiszélesedően lekerekített végű pántkarperecét* említem meg, mely azonban eltérően a típus elsőprő többségét adó bronz és ezüst változatoktól, vasból készült. Nem ez azonban az egyetlen eset, hogy értékeesebb nyersanyagból készült forma vasból készült változata bukkann fel, ilyen a fentebb már említett vas nyakperec is. Ezekben a tárgyakban az értékeesebb nyersanyagú darabok utánzatait láthatjuk, noha bizonyos esetekben, elsősorban gyermekek temetkezéseinél, nem zárhatók ki babonás okok sem.⁵¹⁸ A 0,7–1,5 cm széles, bronz-, ezüst- vagy rosszezüst lemezből készült karperecek között a legnagyobb számban a *pödrött végű pántkarperecek* vannak jelen. Kialakításuk szerint ritkábban azonos szélességűek teljes hosszukon, gyakoribb, hogy végeik irányába szélességük csökken. 3 db díszített példány került elő, ebből 2 db az utóbbi csoportba sorolható, vagyis végeik irányába keskenyedők, felületükön pedig kettős farkasfog alakú minta fut, míg a harmadik, teljes hosszán azonos szélességű karperec külső oldalát poncolt, folyamatosan hullámozó növényi minta⁵¹⁹ díszíti. Ez a típus nők és fiatal leányok sírjaiból ismert, mindig egy-egy került sírba. Ezzel szemben a *huzalkarpereceket* gyakorta viselték párosan, mindkét kézen egyet-egyét, ugyancsak nők és fiatal leányok. Két típusuk különíthető el, a bronz és az ezüst/rosszezüst felhasználásával készült, *kerek átmeteszettű, végei irányába hegyesedő*, illetve az *egyenesre vágott végű* variáns, míg a másik,

⁵¹⁶ NYÁRY 1902, 228; NYÁRY 1904, 64.

⁵¹⁷ HORVÁTH 2014, 320.

⁵¹⁸ HORVÁTH 2004, 463.

⁵¹⁹ BOLLÓK 2015, 264.

a rombusz átmetszetű, végei irányába hegyesedő, vagy egyenesre vágott végű változat alapanyaga minden esetben bronz, ezek éleit utólagosan változó mértékben lapra is reszelhették. Ez utóbbiakat egymagukban vagy párosan viselhették, más típussal együtt nem került elő. Síronként egy-egy bronzból készült, *sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec* került elő a 47., 58. és a 75. sírból, minden esetben felnőtt nők mellől. A zárt, *állatfejes karperecek* között 2 db, Kovács László felosztása szerinti 3c típusú⁵²⁰ ismert egy felnőtt nő sírjából. A típus használati ideje a 11. század első felétől igazolható,⁵²¹ ezt ez a sír is megerősíti, a karperecek mellett ugyanis I. Béla (1060–1063) érme is előkerült. Sajnos az 1894. évi feltáráson a váz alkarjának csontjain előkerült karperec típusa nem ismert.

A temetőben legkevesebb 58 sírból ismertek különböző gyűrűként használt ékszerek, legalább 89 db, amiből azonban 13 db típusa ismeretlen. Ezek férfi-, női és gyermeksírokban egyaránt megtalálhatók, az utóbbiak részére esetenként utólagosan méretre alakítva. Az ismert eseteket tekintve 18 női, 13 férfi és 12 gyermek mellett volt ilyen ékszer, a 14 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező és további 1 felnőtt váz mellett. Síronként 1–3 közti darabszámban figyelték meg, ez utóbbi esetek egyikében, a 114. sírban mindhárom a bal kéz gyűrűs ujján volt, egy sajnos bizonytalan típusú Árpád-kori érmével kísérve. A gyűrűket eredeti funkciójuktól eltérően is felhasználhatták pl. összenyomva, gyöngysorba fűzve vagy nyakperekre illesztve is. A sírok közül, melyekbe gyűrűként meghatározható – de mint említettem nem feltétlenül ilyen funkcióban használt – ékszerek kerültek, 58% 1 darabot, 35% 2 darabot, míg 7% 3 darabot tartalmazott. Ez utóbbi darabszám a biztos eseteket tekintve csak felnőtt nők sírjainál igazolt, míg a gyermeksírokban csak egy-egy gyűrű volt. A gyűrűk típusait illetően a 75. sír *lépcsős fejű gyűrűjét* Szőke Béla és Paola Korošec is a 10–11. század fordulójára tartotta jellemzőnek,⁵²² míg Jochen Giesler ezt az időintervallumot kissé kiszélesítve, a 10. század utolsó és a 11. század első harmadát jelölte meg.⁵²³ A 45. sír ékszere a leírás alapján leginkább a *pajzs alakúan kiszélesedő fejű, pentagrammával díszített gyűrűkkel* mutatható rokonságot. A balkáni eredetű típust részletesen Keszi

Tamás elemezte, véleménye szerint ezek a 10. század végére mentek ki a forgalomból.⁵²⁴ Eredményeit a rétközi leletanyag elemzése is megerősítette.⁵²⁵ A zárt karikagyűrűk között további félköríves, négyzetes, háromszög vagy téglalap alakú átmetszettel rendelkező darabok vannak. Anyaguk sajnos az esetek többségében ismeretlen, nagyobb részük egyszerű, díszítetlen, de közepén árkolt, utólagosan rovátkolt vagy már eleve rovátkolást utánzóan öntött darabok is találhatóak közöttük. Mivel ezeket utólagosan nem lehetett alakítani, ezért nem meglepő, hogy a kiegyenlített férfi és női sírok mellett számuk a gyermeksírokban alacsony. A zárt, *sodrást utánzóan öntött karikagyűrűk* Szőke Béla véleménye szerint az ezredforduló táján jelentek meg.⁵²⁶ A zárt karikagyűrűk 10–11. századi keltezését Szőke Béla Miklós és Vándor László is elfogadta.⁵²⁷ Legutóbb Révész László keltezte a zárt karikagyűrűket a 10. század utolsó harmadától a 11. század végéig terjedő időszakra.⁵²⁸ A pántgyűrűk többségének sajnos szintén nem ismert az anyaga; ahol erre adatokkal rendelkezünk, ott úgy tűnik a rossz ezüst volt az elterjedtebb, számuk több mint kétszerese a bronz változatokénak. Többségében öntött, az egyszerűbb változataiknál lemezből kivágott darabok. Általában teljes hosszukon egyenletes szélességű, egyesek végű, ritkán végeik irányába keskenyedő példányok. Többségében díszítetlenek, de rovátkolt, farkasfog alakú vagy közepén árkolt mintával díszített is felbukkan. A pántgyűrűk között nagyobb számban kerültek elő a hárombordás pántgyűrűk. Az egyszerű változatoktól eltérően ezek minden esetben öntött darabok, igényesebb változataiknál a széleken futó árkok bepontosított díszítéssel, vagy a széleken futó bordák rovátkolással is ellátottak voltak. A gyűrűknek ez a típusa Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától keltezhető a 11. század közepéig.⁵²⁹ A huzalgyűrűk között kerek vagy rombusz átmetszetű, nyitott végű változatok találhatóak, melyek többségének anyaga sajnos nem ismert. A temetőből 2 db *hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgyűrű* került elő, a 2. sírból származó ezüsből, míg a 145. sírból előkerült ékszer bronzból készült. Sajnos utóbbi rajza nem ismert, előbbi azonban jól illeszkedik a törtezüst leletek hasonló leleteinek körébe, melyek elterjedési területe a Kárpát-medencére

⁵²⁰ Kovács 1994, 126–127.

⁵²¹ Vö. Kovács 1994, 132–137.

⁵²² Szőke 1962, 98; Korošec 1999, 133–134.

⁵²³ Giesler 1981, 110, Taf. 53.

⁵²⁴ Keszi 1999, 139, 142.

⁵²⁵ Istvánovits 2003, 307.

⁵²⁶ Szőke 1962, 97.

⁵²⁷ Szőke–Vándor 1987, 76.

⁵²⁸ Révész 2008, 371.

⁵²⁹ Giesler 1981, 109–110.

korlátozódik, az azzal szomszédos területeken már nem található meg, kivéve keleti irányban.⁵³⁰

A ruházatot díszítő elemek között *préselt rozetták* az 58., 64. és a 75. sírból kerültek elő. Utóbbi sír 3 db, két-féle típusú aranyozott ezüstrozettát tartalmazott, melyeket a széleiken lévő lyukak segítségével erősítettek fel, s vélhetően ezekkel egy garnitúrához tartozott a sírból előkerült *kerek, öntött veret* is. Az 58. sírből 2-2 db kerek ezüstrozetta került elő a jobb és a bal oldali bordákon fekvő helyzetben, melyek így vélhetően a ruha elülső részét díszítették, két sorban. 1 db aranyozott ezüsből készült, négyzetes rozetta volt a 64. sírban, sírbéli helyzete azonban nem ismert. 1 db, egykor *kisebb kéttagú csüngős veret* felső tagja az 5. sírből dokumentált. Itt kell megemlíteni a ruha zárását szolgáló *fülesgombokat* is, melyek három sírből ismertek, közülük az 58–59. sírből egy-egy ezüst (az előbbi rovátkolt díszítésű), míg a 75. sírből a kulcsontok környékéről egy-egy bronz változat dokumentált. Szemmel láthatóan kapcsolódnak a fémdíszekkel ellátott ruhákhoz, az 58. és a 75. sírban is együtt fordultak elő, tehát az esetek egy részében fémgombokkal a fémdíszekkel ellátott ruhákat zárták, a 75. sír megfigyelései alapján valahol a vállak környékén. Az *öv* zárását szolgálta a 63. sír téglalap alakú vascsatja és talán hasonló funkció tétélezhető fel a 77. sír vázának medencéjén megfigyelt vaskarika esetében is. A 115. sírből előkerült *csillag alakú ezüstitárgy* szerepét sajnos sírbéli helyzetének ismeretlen volta miatt nehéz megítélni, bronzból öntött párhuzama a maroskarnai szórványleletek⁵³¹ között megtalálható, sajnos azonban ez sem visz közelebb a funkció meghatározásához.

A *használati és munkaeszközök* ritka leleteknek számítanak a temetőben. *Vaskés* a 61. és a 64. sírből ismert, előbbi egy férfi váz jobb oldalán, míg utóbbi egy női váz mellett került elő, helyzete sajnos nem ismert. A tűzgyújtáshoz használatos *csiholó* a 61., míg *kova* a 64. és a 117. sírba került. A 61. sírban a csiholó is a váz jobb oldalán feküdt, feltehetően a kés közelében, így talán az elhunyt övére akasztva került mindkettő a sírba, a csiholó valószínűleg kisebb tarsolyban. A 64. sírből előkerült kova helyzete sajnos nem ismert, de itt sem látom akadályát az övre kapcsolt készség sírba helyezésének. Ezek az esetek megerősítik Istvánovits Eszter⁵³² megfi-

gyelését, miszerint az ilyen esetekben a sírba helyezett *öv* feltételezése is jogos. A 117. sírban viszont az elhunyt bal kezébe helyezték a kovát 1 db érmével együtt, ennek talán hitvilági oka lehetett. Feltételezhetően az 1876-ban előkerült sírban megfigyelt „szerszámkészletek”⁵³³ is valamilyen használati- és/vagy munkaeszközök, esetleg *fégyverek* (?) lehettek. Ez utóbbiak elemei közül az íjászfelszerelés körébe tartozó tárgyakat ismerünk. Az 1876-ban előkerült sírban valószínűleg legalább 2 db nyílcsúcs lehetett, így mérlegelni kell a tegez meglétének lehetőségét is, ami akár új feltételezésére is alapot adhatna. Sajnos ezek ma már nem azonosíthatók, valószínűleg a leshegyi temető leletei közé keveredtek.⁵³⁴ A temetőben további két férfit temettek el íjászfelszereléssel. Azokban az esetekben, amikor a sírből csupán 1 db nyílcsúcs került elő, mérlegelni kell, hogy a nyílvevő az illető életében betöltött hivatására utaló jelként, vagy egyéb okból kerülhetett-e a sírba. Ezért ezeket – annak ellenére, hogy minden esetben férfi váz mellől kerültek elő – a magam részéről nem sorolnám egyértelműen a fégyveres temetkezések körébe. A 61. sírba temetett férfi mellé markolatán *csontlemezzel ellátott íjat*, 3 db *nyílvevőt* és *vasmerevítővel ellátott tegez*t helyeztek. Nyáry a tegez fém vereteit a kantár, illetve a nyereg elemeinek határozta meg, mivel „*oly helyen lettem őket, hol megfelelőbb volt nyeret keresnem*”.⁵³⁵ Tegezhez tartozásukat azért is vetette el, mert „*lelőhelyük nem egyezik meg azzal, a hol a nyílcsúcsokat találtam, s ha tegez lett volna a sírban, úgy inkább hiszem, hogy ebbe tették volna a vesszőket, mint a pusztá földbe a lábfejhez*”.⁵³⁶ Ezért jelen esetben fel kell vetni a lehetőségét, hogy a jobb lábfej csontjai mellett lévő nyílvevőket nem a tegezbe töltve helyezték a sírba, ami talán egy halottas szokás lehetett. A 94. sírban nyugvó férfi mellé 6 db nyílvevőt tettek a test két oldalára. A nyílcsúcsok között ritkább változatot képvisel a villás és a kétágú változat, a 45., 61., illetve a 94. sírből. Mivel a villás darabok főként vízimadarak vadászatára szolgáltak,⁵³⁷ ezért a 94. sírba helyezett nyílcsúcsok talán az illető vadászattal kapcsolatos tevékenysége nyomán kerültek sírba, nem pedig utalásként harci feladataira.

A temetőben két sírban volt megfigyelhető *lovas temetkezés*.⁵³⁸ A fentebb már említett, 1876-ban előkerült

⁵³⁰ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 74–75; KOVÁCS 2016, 203–204.

⁵³¹ GÁLL 2013, 338, 172. tábla.

⁵³² ISTVÁNOVITS 2003, 326.

⁵³³ ORTVAY 1878, 126; NAGY 1893, 114; NYÁRY 1904, 52.

⁵³⁴ NAGY 1893, 114.

⁵³⁵ NYÁRY 1902, 224.

⁵³⁶ NYÁRY 1902, 224.

⁵³⁷ RÉVÉSZ 1996a, 45.

⁵³⁸ A 116. sírban Nyáry beszámolója szerint „*a koponya mellett egy lőfej hevert*”, a sírleírásoknál viszont már csak azt említi, hogy „*a koponya mellett egy lőfog*” volt (NYÁRY 1904, 54, 66), ezért ebben az esetben valószínűbbnek tűnik, hogy a sírban csak egy lőfog lehetett, s az nem részleges lovas temetkezés volt.

sírba a ló részleges váza mellett valószínűleg a lószerszám is bekerülhetett, noha erről nem szólnak a vizsgálataink. Ugyancsak elhelyezték a ló részleges vázát a 61. sírba is, a leírás alapján valószínűleg ún. öszszegöngyölt lóbőrös temetkezésként,⁵³⁹ amit már Nyáry is helyesen ismert fel, beszámolt róla, hogy a háts tulajdonképpen felszerszámozva került a sírba: így a *csikó-zabla* a ló szájába, míg a *nyereg* a *körte alakú kengyelekkel* és a *hevedercsattal* együtt a „*hiányzó háthelyen*”,⁵⁴⁰ a lábszárcsontok közé került.

A temetőben *szerves anyagok maradványainak* csupán kisebb, a fémtárgyak korrodálódása következtében megőrződött maradványai ismertek az 56., 73. és a 154. sírből. Ez utóbbinál egy gyűrűhöz korrodálva volt megfigyelhető egy kisebb textilmaradvány, ami „*kender, szövése egyszerű vászonkötés, fonalbeállítás a 1 cm.-re 15-18 fonal*”⁵⁴¹ volt. A 104. sírből származó lunulában pedig megmaradt a vékony zsinór, melyre függesztve azt viselték, ez „*kétágú cernázott fonal, s anyaga len*”,⁵⁴² illetve Nyáry beszámol a halottat körülfogó vászon korrodálódott maradványairól is.⁵⁴³

Sajnos a sírok számozásának hiánya megakadályozza, hogy a temető belső időrendjére vonatkozóan következtetéseket vonjunk le, pedig ez rendkívül fontos lehetne annak eldöntéséhez is, hogy vajon „*két külön temetőről, vagy egyazon temetőnek két részéről van-e itt szó*”.⁵⁴⁴ Az egy év különbséggel feltárt 78, illetve 81 sír valóban több különbséget is mutat. Ezek egy részére éles szemmel már a feltárásról beszámoló közleményében Nyáry is rámutatott. Megfigyelte, hogy a második feltárása során az előkerült ékszerek többségében ezüsből, míg korábban főként bronzból készültek, aminek kronológiai szerepet tulajdonított.⁵⁴⁵ Továbbá az ezüst alapanyag nagyobb tisztaságú is volt, ritkábban ötvözték. Érzekelte azt is, hogy az előkerült tárgytípusokat tekintve is különbség mutatkozik a két rész között, pl. a pántkarpereceket „*csupa vékony karika váltja fel, nyitott, kihegyezett végekkel*”,⁵⁴⁶ vagyis huzalkarperecek, illetve, hogy a szőlőfürtdíszes fülbevalók erről a területről hiányoznak. Az érmék alacsonyabb száma mellett szembetűnő különbség mutatkozik azok összetételében is. A később feltárt temetőrészben gyakoribbak Salamon (1064–1074) és I. László (1077–1095) veretei, hiányoznak viszont Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) és

Béla hercegként és királyként (1060–1063) veretett érméi, míg 1901-ben I. András (1046–1060) érméi kerültek elő a legnagyobb számban. Sajnos az egyetlen bizánci (?) érme meghatározás nélkül kallódott el, kérdés, hogy ez lehetett-e egy 10. századi fegyveres akció vagy épp adó nyomán a magyarsághoz került veret. A fejékszerként viselt sima huzal- vagy S-végű karikák és a nyakperecek nem mutatnak jelentős különbségeket, azonban a fülbevalók már hiányoznak a második területről. A gyöngyök között úgy tűnik arany- vagy ezüsthálós példányok 1901-ben nem kerültek elő, szemben a rúdgyöngyökkel és a kaurikkal, melyeket csak ebből az évből közöltek. A karperecek között a második feltárás során nem került elő pódrött végű, sodrott, pánt és állatfejes változat, utóbbi kettő azonban az egy évvel korábbi ásatáson is csak egy-egy sírből ismert. A huzalkarperecek között viszont gyakoribb a rombusz átmetszetű. Ez egy évvel korábban csak egy sírből dokumentált.⁵⁴⁷ A második feltárás területén nem kerültek elő fülesgombok, ezek a fém ruhadíszekkel együtt csak az első feltárás során voltak dokumentálhatók, megerősítve a két tárgytípus közti kapcsolatot. Fegyverzet mindkét részben sírba került, az elsőként feltárt területen azonban csontos íjat tartalmazó sír is volt (61. sír). Munkaeszközök csaknem kizárólag 1901-ben voltak dokumentálhatók. Az 1876-ban előkerült lovas sír helye sajnos ismeretlen, a másik ilyen temetkezés 1901-ben került elő.

Sajnos Nyáry második feltárásának térképe nem illeszthető hozzá egyértelműen az elsőről készült vázlatához, azonban – mint már említettem – vélhetően annak nyugati oldalához csatlakozott. Emiatt véleményem szerint nem lehet különválasztani a két részt, azok egy temetőhöz tartozhattak, a megfigyelhető különbségek inkább arra mutatnak, hogy a nyugati rész fiatalabb. Ez azonban abból a szempontból lehet megkérdőjelezhető, hogy életszerűnek mégis inkább az tűnne, hogy a sírok a domb teteje irányából húzódnak annak alja felé. Nyáry megállapítása szerint pedig a terület keleti oldalán kezdtek el a temetkezéseket, s onnan haladtak déli és délnyugati irányba.⁵⁴⁸ Természetesen nem zárható ki egy nem egyenes irányú feltöltődés sem, így a kérdést jelenleg helyesebb nyitva hagyni.

Az első sírokat talán még a 10. század végén, vagy az ezredforduló környékén áshatták, majd a temető töretle-

⁵³⁹ VÖRÖS 2013, 328.

⁵⁴⁰ NYÁRY 1902, 235.

⁵⁴¹ NYÁRY 1904, 54.

⁵⁴² NYÁRY 1904, 54.

⁵⁴³ NYÁRY 1902, 213–214.

⁵⁴⁴ SZÓKE 1962, 31.

⁵⁴⁵ NYÁRY 1904, 57.

⁵⁴⁶ NYÁRY 1904, 57–58.

⁵⁴⁷ NYÁRY 1904, 58.

⁵⁴⁸ NYÁRY 1904, 56.

26. PILINY-FLESSIG-GYŰJTEMÉNY

nül folytatódhatott a 11. században is. A leletanyagban – sajnos megfelelő temetőterkép és embertani vizsgálat hiányában másból nem tudok kiindulni – véleményem szerint nem figyelhető meg olyan mértékű elkülönülés az egyes sírok között, melyek azt sugallnák, hogy itt egy korábbi temető mellé – mely lovas, fegyveres sírokat tar-

talmazott – a későbbiekben egy újabb települt. I. László (1077–1095) érméi a temető 11. század utolsó negyedében történő használatát igazolják, így legfeljebb kb. egy évszázadon át temetkezhetek ide. Noha a teljes sírszám nem ismert, a bizonytalan értékkel 170 felett feltételezhető temetkezések száma is ezt támogathatja.

25.4. IRODALOM

NYÁRY 1902; NYÁRY 1904; HAMPEL 1907, 177–191.

26. PILINY-FLESSIG-GYŰJTEMÉNY

26.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Flessig-gyűjteményből származóként szerepel több tárgy is a Magyar Nemzeti Múzeum tárlóiban, melyek Patay Pál véleménye szerint feltehetőleg Piliny-Sirmányhegyről származnak.⁵⁴⁹ Ezek között szerepel 2 db nyakperec, melyek azonban nem feleltethetők meg a temetőről ismert közleményekben a rajzos ábrákon bemutatott egyik ilyen tárgynak sem, így egyedül az ábra nélküli 89. és 129. sír nyakpereceivel lehetnének azonosíthatók. Azonban előbbi eltörése után annak szálait egymásba „bagozták”,⁵⁵⁰ míg utóbbinál a hurkos vég

előtt a huzalt feltekereselték⁵⁵¹ – ezek a jegyek pedig egyik kérdéses példány esetében sem láthatók, ezért nem sorolhatók egyértelműen az említett temető leletei közé, a leltári számok alapján a Flessig-gyűjteménybe tartoztak. Ugyancsak Piliny-Flessig-gyűjtemény szerepel egy félhold alakú csüngő kapcsán is, azonban ez sem azonosítható egyik rajzban bemutatott sirmányhegyi lunulával sem, csakúgy, mint az ugyanitt szereplő 2 db nyilcsúcs sem.⁵⁵²

26.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db vastag, kerek átmetszetű, két, kétrét hajlított és szembeçsavart bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec, a szálak közé iktatott, sodrott filigránszálakkal díszítve. M.: 14,5×14,8 cm, hv.: 0,66 cm (MNM R. T. ltsz. 52/1950.2.) [38. tábla].
2. 1 db vastag, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 13,7×14,1 cm, hv.: 0,46 cm (MNM R. T. ltsz. 52/1950.3.) [39. tábla 1].
3. 1 db bronzból öntött, félhold alakú csüngő. Felső oldalán kisebb bordázott cső szolgált a felfüggesztésre,

- alatta, valamint a függő csúcsaiban egy-egy kisebb félgömb alakú minta található, ezek között pedig több sorban farkasfog alakú minták húzódnak. M.: 3,1×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 52/1950.4.) [39. tábla 2].
4. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 9,4×2,6 cm (MNM R. T. 52/1950.5.) [39. tábla 3].
5. 1 db köpüs, háromszög alakú, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,9×2 cm (MNM R. T. 52/1950.6.) [39. tábla 4].

26.3. IRODALOM

PATAY 1957, 63, 15. jegyzet.

⁵⁴⁹ PATAY 1957, 63, 15. jegyzet.

⁵⁵⁰ NYÁRY 1904, 60.

⁵⁵¹ NYÁRY 1904, 69.

⁵⁵² Gallus Sándor további 1 db állatfejes ezüst karperecet említ, mely tudomása szerint 1936-ban vagy azt megelőzően a rád-kishegyi temetőből került a Flessig-gyűjteménybe (MNM R. A. 105.P.II.), ennek azonban nem akadtam a nyomára.

27. PILINY-NYÁRY-GYŰJTEMÉNY

27.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Báró Nyáry Jenő gyűjteményéből került Piliny helymegjelöléssel néhány tárgy a Magyar Nemzeti Múzeumba. Közelebbi előkerülési helyükről és leletkörülményeiről sajnos nem rendelkezünk információval, egyedül a bekerülés éve alapján lehet feltételezni, hogy ezek nem

a sirmányhegyi temető 1901–1902-ben feltárt részéből kerülhettek elő, az azonban nem zárható ki, hogy az említett sírkert korábban feltárt vagy előkerült sírjainak leletanyagáról van szó.⁵⁵³

27.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db végei irányába elkeskenyedő, pödrott végű bronz pántkarperec. Átm.: 5,3×4,4 cm, sz.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.1062.)⁵⁵⁴ [13. tábla 7].
2. 1 db kerek, bemélyedő középrészén aranyozott bronzveret, hátoldalán füllel. Átm.: 2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.1961. – elveszett).⁵⁵⁵
- 3–5. 3 db bronzból öntött, kisebb, kéttagú csüngős veret. H.: 3,9 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.1063–1065.)⁵⁵⁶ [13. tábla 8–10].

27.3. IRODALOM

PATAY 1957, 63; FÉK 819. sz.

28. PILINY, PILINY KÖRNYÉKE (?)

28.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A fent már bemutatott tárgyakon felül további olyan leletek is találhatóak a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében Piliny megnevezéssel, melyek azonban nem azo-

nosíthatók a Nyáry Jenő vagy Albert által feltárt sírok egyik leletével sem, ezért itt szerepeltetem őket.

28.2. LELETLEÍRÁSOK

Piliny lelőhely megnevezéssel:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egykor valószínűleg S-végű karika. M.: 1,7×1,7 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.1045.) [40. tábla 1].
- 2–8. 7 db átllyukasztott kauri. Egy részük erősen töredékes, a legnagyobb m.: 2,3×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.) [13. tábla 11–14].

„Piliny?” lelőhely megnevezéssel:

- 1–2. 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, lefelé hegyesedő, spirálcüngős karika. M.: 2,7×1,9 cm, illetve 2,5×1,5 cm, hv.: 0,14 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.5.) [40. tábla 2–3].

3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, pödrott végű karika. M.: 2,9×2,4 cm, hv.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.3.) [40. tábla 4].
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, pödrott végű karika. M.: 2,95×2,45 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.3.) [40. tábla 5].
5. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, másfélszeres S-végű karika. M.: 1,95×1,35 cm, hv.: 0,11 cm, Ssz.: 0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.4.) [40. tábla 6].
6. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, S-végű karika. M.: 2,6×2,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 7].

⁵⁵³ PATAY 1957, 63.

⁵⁵⁴ PATAY 1957, 63, XIII. T/5.

⁵⁵⁵ PATAY 1957, 63, XIII. T/11.

⁵⁵⁶ PATAY 1957, 63, 4. kép.

28. PILINY, PILINY KÖRNYÉKE (?)

7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. M.: 3×2,5 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,41 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 8].
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. Az S-vég felületén enyhe vonalak láthatók. M.: 2,16×1,8 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 9].
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. M.: 1,76×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 10].
10. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,26 cm, Ssz.: 0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 11].
11. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,25 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 12].
12. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, S-végű karika. M.: 1,86×1,8 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 13].
13. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, S-végű karika. M.: 1,62×1,45 cm, hv.: 0,33 cm, Ssz.: 0,75 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 14].
14. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, S-végű karika. M.: 1,7×1,41 cm, hv.: 0,32 cm, Ssz.: 0,69 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.2.) [40. tábla 15].
15. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymásra hajló végű huzalkarika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,17 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.6.) [40. tábla 16].
16. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű huzalkarika. M.: 2,3×2,05 cm, hv.: 0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.6.) [40. tábla 17].
17. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű huzalkarika. M.: 2,18×1,85 cm, hv.: 0,16 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.6.) [40. tábla 18].
18. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű huzalkarika. M.: 2×1,7 cm, hv.: 0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.6.) [40. tábla 19].
19. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű huzalkarika. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,12 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.6.) [40. tábla 20].
20. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hurok-kampós záródású karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,11 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.9.) [40. tábla 21].
21. 1 db kissé ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, egymás mellé hajló végű huzalkarika. M.: 2,3×1,84 cm, hv.: 0,18×0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.8.) [41. tábla 1].
- 22–24. 3 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2,75×2,6 cm, 1,95×1,92 cm, illetve 1,82×1,78 cm, hv.: 0,2×0,2 cm, 0,16×0,16 cm, illetve 0,15×0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.7.) [41. tábla 2–4].
25. 1 db félköríves átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött, bronz karikagyűrű. Átm.: 2,15 cm, sz.: 0,35 cm, v.: 0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.10.) [41. tábla 5].
26. 1 db kerek átmetszetű, ívelt bronzhuzal darabka. M.: 3,45×1,5 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.11.) [41. tábla 6].
27. 1 db félhold alakú csüngő. A vékony, lapos félhold felső részéhez forrasztással erősítették hozzá a szalagszerű, végein kiszélesedően ellaposodó fület. M.: 2,4×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 35/1952.12.) [41. tábla 7].

Piliny-Leshegy lelőhely megnevezéssel, pontosabban nem azonosítható, 44/1898 jelzéssel:

1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű vonalas mintával díszített opak üvegyöngy. M.: 1,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.) [41. tábla 8].
2. 1 db bronzból öntött, kerek, középrészén ötágú bemélyedő mintával díszített, hátoldalán szegeccsel ellátott veret. Átm.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.) [41. tábla 9].
3. 1 db ovális átmetszetű, rovátkolt díszítésű, öntött bronz karikagyűrű. M.: 2,25×2 cm, sz.: 0,27 cm, v.: 0,45 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.) [41. tábla 10].
- 4–5. 2 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás kisszíjvég. Felületük középpontjában félgömb alakban kiemelkedő elem található, melyből négy levél alakú minta mutat a szíjvégek díszítetlen kerettel övezett sarkainak irányába. Hátoldalukon 4 db ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 3,7×1,75 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2465–2466.)⁵⁵⁷ [41. tábla 11–12].
6. 1 db lencse alakú, bronzból öntött, szélén sodrott szálakat utánzó mintával díszített, közepén nagyobb, két csúcsában pedig kisebb átmérőjű áttöréssel ellátott tárgy. Előoldala aranyozott, hátoldala sima. M.: 5,4×3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2467.)⁵⁵⁸ [41. tábla 13].
7. 1 db bronzlemezről préselt, szélén gyöngyözött kerettel övezett, egykor talán rombusz alakú dísz. M.: 2,9×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2478.) [41. tábla 14].
8. 1 db bronzból öntött, fejénél kiszélesedően ellaposodó, spirálisan visszahajtott végű tű. H.: 11 cm,

⁵⁵⁷ HAMPEL 1900, 520, I. T/10–11.

⁵⁵⁸ HAMPEL 1900, 520, I. T/8.

29. RIMÓC-TEPLOMDOMB

a fej sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2474.)⁵⁵⁹ [41. tábla 15].

9. 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, nyéltüskével ellátott, kovácsolt vaskés. M.: 6,4×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2475.) [41. tábla 16].

10. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 4,9×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 44/1898.2473.) [41. tábla 17].

Az 1–3. számú tárgyak nem azonosíthatók a piliny-leshegyi temető Nyáry által bemutatott leleteivel,

ezért vagy szórványként kerültek elő, és nem kerültek be a közleménybe, vagy nem innen származnak. A 4–5. számú rozettás kisszívvegeket és a 6. számon látható aranyozott bronztárgyat Hampel József⁵⁶⁰ a temető leletei között mutatta be, azonban már ő is megjegyezte, hogy Nyáry ezeket nem közölte, így lehetséges, hogy tévedésből kerültek a leletek közé.⁵⁶¹ Hampel ábráját átvéve a leshegyi temető leletei között szerepeltette azokat Márton Lajos⁵⁶² is. A többi tárgy nem lelőhelye nem azonosítható.

29. RIMÓC-TEPLOMDOMB (Szelhegyi szőlők)

29.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1885 tavaszán a Szelhegyi szőlőkben tökeültetés során csontvázas sírok kerültek elő, melyekről „marokszámra szedték föl az arany és ezüst fülbevalókat”.⁵⁶³ Az ezüstkarikák közül 8 darabot megmentett Pintér Sándor, né-

hány tárgy az esztergomi múzeumba került, az aranytárgyaknak azonban nyoma veszett. Feltárássra a terület beültetettsége miatt nem kerülhetett sor. A leletanyag sorsa ismeretlen.⁵⁶⁴

29. kép. Rimóc-Templomdomb (1:10000)

⁵⁵⁹ HAMPEL 1900, 526, IV. T/9.

⁵⁶⁰ HAMPEL 1900, 520.

⁵⁶¹ Valószínűleg nyomdahiba folytán szerepel a törteli és a kenézlői szívveg László Gyula könyvében „Pilin” lelőhelyéről származóként (LÁSZLÓ 1943, 81, XIV. T.).

⁵⁶² MÁRTON 1911, 342.

⁵⁶³ PINTÉR 1886, 45.

⁵⁶⁴ PINTÉR 1886, 45.

30. SALGÓTARJÁN

29.2. LELETLEÍRÁSOK

1-? Bizonytalan számú S-végű karika.

3. 1 db Kovács 1994 5c típusú⁵⁶⁵ állatfejes karperec.

4-? I. István (1000–1038) és az „utána következő királyok”⁵⁶⁶ denárai.

29.3. IRODALOM

PINTÉR 1886, 45; PINTÉR 1887, 433; MÁRTON 1911, 340;
PATAY 1957, 64; FÉK 860. sz.

30. SALGÓTARJÁN

30.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Darnay (Dornyai) Béla kezdeményezésére jött létre a Salgótarjáni Szénbányászati Vállalat telephelyén egy régészeti gyűjtemény, mely különböző korok tárgyi emlékeit tartalmazta. Ebből került 1971-ben a vállalat ajánlókaként a Palóc Múzeum gyűjteményébe néhány tárgy,

melyek között kora Árpád-kori leletek is vannak, sajnos azonban pontos lelőhelyük vagy leletkörülményeik ismerete nélkül, így csupán feltételezhetjük, hogy a város területéről vagy annak közeléből származnak. A leletanyag a KFM gyűjteményében került beletárolásra.

30.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,5×1,3 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,55 cm (KFM ltsz. 71.52.10.) [42. tábla 1].
- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,1×1,8 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,46 cm (KFM ltsz. 71.52.11.) [42. tábla 2].
- 3–6. 4 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 3,1×2,8 cm, hv.: 0,18 cm, m.: 2,6×2,5 cm, hv.: 0,18 cm, m.: 2,7×1,8 cm, hv.: 0,14 cm, m.: 2,2×0,9 cm, hv.: 0,2 cm (KFM ltsz. 71.52.6.) [42. tábla 3–6].
- 1 db kerekded, domború díszítéssel ellátott bronzveret, hátoldalán 2 db füllel. M.: 1,5×1,2 cm (KFM 71.52.8.) [42. tábla 7].
- 1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec töredéke. H.: 8,2 cm, v.: 0,56×0,56 cm (KFM ltsz. 71.52.1.) [42. tábla 8].
- 1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarika töredéke. H.: 1,9 cm, v.: 0,18×0,18 cm (KFM ltsz. 71.52.7.) [42. tábla 9].
- 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgűrű. Átm.: 2,6 cm, v.: 0,4×0,4 cm (KFM ltsz. 71.52.2.) [42. tábla 10].
- 1 db félköríves átmetszetű, nyitott végű bronz pántgűrű. M.: 2,3×2,1 cm, sz.: 0,5 cm (KFM ltsz. 71.52.3.) [42. tábla 11].
- 1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgűrű. M.: 1,6×1,6 cm, sz.: 0,4 cm (KFM ltsz. 71.52.4.) [42. tábla 12].
- 1 db nyitott végű bronz pántgűrű, külső oldalán poncolt kör alakú mintákkal díszítve. M.: 2,2×1,7 cm, sz.: 0,3 cm (KFM ltsz. 71.52.5.) [42. tábla 13].
- 1 db hárombordás bronz pántgűrű töredéke. M.: 1×1 cm, sz.: 0,6 cm (KFM ltsz. 71.52.9.) [42. tábla 14].

⁵⁶⁵ Kovács 1994, 127.

⁵⁶⁶ FÉK 860. sz.

30. kép. Salgótarján (1:10000)

31. SÓSHARTYÁN-ARANYOSGÖDÖR (Zsunnyapuszta)

31.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Sóshartyán Aranyosgödör nevű – ma már sajnos pontosan nem azonosítható – részén került elő II. Theodosius (408–450) arany solidusa és 1 db elektron S-végű karika, mely „urnatőredékkal együtt”⁵⁶⁷ volt. Az együttes érté-

kelése és a tárgyak egymáshoz való viszonya is többféle megközelítést kapott az első közlemények óta eltelt több mint egy évszázad alatt, legutóbb Prohászka Péter elemzte őket, megállapítva, hogy az érme és a huzalkarika

⁵⁶⁷ PINTÉR 1887, 433.

31. SÓSHARTYÁN-ARANYOSGÖDÖR

31. kép. Sósarton, 1: Hosszútető, 2: Murahegy, 3: Zúdótető (1:10000)

valószínűleg egy kora Árpád-korban elrejtett kincslelet lehetett.⁵⁶⁸ Arra vonatkozóan azonban nem rendelkezünk további információval, hogy lehetett-e más – gyűj-

teménybe azonban nem került – tárgy is ezek mellett. Az előkerült leletek – az edénytörödékek kivételével – a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.⁵⁶⁹

31.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db rombusz átmetszetű elektronhuzalból készült, egyik végén lekerekített, másikon bordázott S-végű karika. M.: 2,55×2,38 cm, v.: 0,24×0,24 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. A. ltsz. 86/1911.244.)⁵⁷⁰ [43. tábla 1].
2. 1 db II. Theodosius (408–450) aranyérme (MNM R. A. ltsz. 86/1911.245.)⁵⁷¹

31.3. IRODALOM

PINTÉR 1887, 433; HAMPEL 1905, 438; FEHÉR 1954; FEHÉR 1956, 277; MESTERHÁZY 1983, 144; KOVÁCS 1989, 58–59;

FODOR 1996a, 403; PROHÁSZKA 2008, 197–200, 213.

⁵⁶⁸ PROHÁSZKA 2008, 197–200.

⁵⁶⁹ PINTÉR 1887, 433.

⁵⁷⁰ FEHÉR 1956, 287, *Abb.* 1/11.

⁵⁷¹ PROHÁSZKA 2008, 213.

32. SÓSHARTYÁN-MURAHEGY (Murárhegy, Nagyszőlőtető, Öregszőlők)

32.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délnyugati irányban fekvő Murahegyen, Adorján Miklós József földjén 1936-ban szőlőművelés során 4 sír került elő. A helyszínre a Magyar Nemzeti Múzeumból Horváth Tibor és Zichy István szállt ki, ahol megfigyelték az előkerült sírok maradványait, s feltártak egy további temetkezést, melyet azonban szintén megbolygatott a földmunka. Az egykori földtulajdonos fiának visszaemlékezése szerint a szőlőskert végében

faültetés során emberi koponyát találtak, s a hegytetőn a második világháború alatt épített bunker alapjainak kiásásakor is kerültek elő emberi csontok. A helyszínen 1972 novemberében Fodor István vezetésével folyt hi-telesítő ásátás, ekkor azonban újabb sírokat nem tudtak megfigyelni. Az előkerült leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményét gazdagítja, míg az embertani anyag sajnálatos módon elveszett.⁵⁷²

32.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1936)

Nő. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott.

A sírt a talajművelés részben megsemmisítette.

Mellékletei:

1. 2 db ezüsből készült, B típusú gömbsorcűngős fülbevaló. Ovális karikájuk felső részén kettős kónikus gombban végződő elem található, mely meggátolta annak fülben történő átfordulását. A karika alsó, kisé kiszélesedő felén két gyűrű fogja közre a csűngő hurkos kialakítású felső végét, melyen összesen négy, két félből összeállított üreges gomb található, ezeket a huzalra spirálisan feltekereselt vékony fém-szálak választják el egymástól. A csűngő huzaljának alsó vége visszahajlított. Eredeti h.: 8,5 cm, a karika m.: 3,1×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.1.)⁵⁷³ [43. tábla 2].
2. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, bronz pántkarperec. M.: 6,3×6,3 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.2.) [43. tábla 3].

2. sír (1936)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a talajművelés részben megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1936)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a talajművelés részben megsemmisítette.

Mellékletei:

1. 1 db barna színű mázzal bevont, kétfülű, agyagból készült amfora. Alján talpas perem található, szája

kiszélesedő, a nyak és a vállak között helyezkedik el a két ovális átmetszetű fül. Nyaka alól kiindulva, megközelítőleg az edény legnagyobb kiszélesedéséig bekarcolt egyenes- és hullámvonal alakú minták váltakozó sora található. M.: 29,3 cm, sz. átm.: 7,2 cm, f. átm.: 10 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.3.)⁵⁷⁴ [43. tábla 4].

2. 1 db aszimmetrikus, négyzetes átmetszetű tört szájasakkal, ezek végein lapos karikákkal ellátott, kovácsoltvas csikózábla. A szájasak h.: 10,9, illetve 10,2 cm, a karikák átm.: 6,8, illetve 6,7 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.5.) [44. tábla 1].
- 3–4. Körte alakú vaskengyelpár.
3. 1 db körte alakú, aszimmetrikus, kovácsolt vaskengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára ugyancsak téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,2×12 cm. Törött, hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.4.) [44. tábla 2].
4. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára fordított trapéz alakú áttöréssel ellátott, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×12,9 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.4.) [44. tábla 3].

4. sír (1936)

Férfi. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a talajművelés részben megsemmisítette.

Mellékletei:

- 1–5. 5 db ezüsből öntött, kerek, bemélyedő középrészén aranyozott veret. Hátoldalukon 2 db ellentett lemez-kével ellátott szegecs helyezkedik el. Átm.: 1,5 cm.

⁵⁷² FODOR 1996a.

⁵⁷³ DIENES 1972, 84, 44. kép; RÉVÉSZ 2014, 59, 48. kép.

⁵⁷⁴ FODOR 1996a, 406, 1. kép.

32. SÓSHARTYÁN-MURAHEGY

Ma már csak 4 db található meg (MNM R. T. ltsz. 12/1936.7.) [45. tábla 1–4].

6. 1 db háromszög alakú, alsó felén karéjos kialakítású, felső csúcsában ovális áttöréssel rendelkező, rozsszezüstből öntött függesztőveret. Hátoldalán bronz szorítólemez található, mely a verettel egybeöntött, a négy elkalapált végű szegecs elhelyezkedésének megfelelően átlukasztott. M.: 5,4×2,4 cm (MNM R. T. 12/1936.6.)⁵⁷⁵ [45. tábla 5].
- 7–13. Vasmerevítővel ellátott tegez, benne 6 db nyílcsúccsal.
7. Tegez kovácsoltvas merevítői. A legnagyobb m.: 12,2×3,8 cm (MNM R. T. ltsz.12/1936.9.) [45. tábla 12].
8. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,9×2,8 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.8.) [45. tábla 6].
9. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2×1,7 cm. Hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.8.) [45. tábla 7].
10. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,3×2 cm. Hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.8.) [45. tábla 8].
11. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,6×2,2 cm. Hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.8.) [45. tábla 9].
12. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,5×1,8 cm. Hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.8.) [45. tábla 10].
13. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,7×2,4 cm. Hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.8.) [45. tábla 11].
14. 1 db tört szájasú, aszimmetrikus, kovácsoltvas csikószabla. A négyzetes átmetszetű szájasak végeit visszahajlították, ezekbe kapcsolódott egykor a 2 db lapos zablakarika. A szájasak h.: 8,5, illetve 8,1 cm, a karikák átm.: kb. 6,3, illetve 4,2 cm. Törött, hiányos (MNM R. T. 12/1936.12.) [46. tábla 1].

15. 1 db D alakú, lapos, kétszattatú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,9×5 cm. Csatpecke hiányzik (MNM R. T. ltsz. 12/1936.10.) [46. tábla 2].
16. 1 db legyező alakú, aszimmetrikus, kovácsolt vaskengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszij számára szabálytalan fordított trapéz alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,8×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.11.) [46. tábla 4].
17. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszij számára ovális áttöréssel ellátott, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14×8,8 cm. Törött, hiányos (MNM R. T. ltsz. 12/1936.11.) [46. tábla 3].

5. sír (1936)

Nő (?). Csvh.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. A váz medencéjén feküdt 2 db ezüstből öntött, kerek, bemélyedő középrészén aranyozott veret. A nagyobbik hátoldalán 2 db ellentett lemezkével ellátott szegecs, míg a kisebbik hátoldalán 2 db fül szolgálta a felerősítést. Átm.: 1,6, illetve 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 12/1936.13.) [46. tábla 5–6].

Darnay (Dornyai) Béla magángyűjteményéből került a balassagyarmati Palóc Múzeumba néhány tárgy, melyek valószínűleg ugyancsak a Murahegyről származnak:

- 1–4. 4 db ezüstből öntött, kerek, kör alakban bemélyedő középrészén aranyozott veret. Hátoldalukon egykor két-két elhajlított szeg volt található, ezek egy részét szegeccsekké alakították. Átm.: 1,5 cm (KFM ltsz. 71.51.2.1–4.)⁵⁷⁶ [47. tábla 1–4].
5. 1 db kerek, közepén kör alakban áttört, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret. Átm.: 1,9 cm (KFM ltsz.71.51.1.)⁵⁷⁷ [47. tábla 5].

32.3. ÉRTÉKELÉS

A Murahegy csúcsának közelében, valószínűleg annak délkeleti lejtőjén⁵⁷⁸ előkerült, bizonytalan sírszámú temető 5 sírjáról rendelkezünk adatokkal, kérdés azonban, hogy egykor mekkora kiterjedésű lehetett a sírkert, mint ahogy azt is csak feltételezhetjük, hogy nem minden tárgy került gyűjteménybe a sírokból. Erre utal, hogy Darnay (Dornyai) Béla tudósítása szerint a szőlő-

ben „ember- és lócsontokra, ékszerekre (függők, gyöngyök stb.), kardra, kőedényre stb.” bukkantak.⁵⁷⁹ Sajnos a temetkezési szokások kapcsán alig rendelkezünk információkkal, s nem ismert a sírok egymáshoz való viszonya sem. Bizonyára valamilyen folyékony halmazállapotú anyagot tartalmazott a 3. sírba helyezett mázas, agyagból készült *amfora*, mely a mai napig pontos pár-

⁵⁷⁵ FODOR 1975, 294, 84. kép.

⁵⁷⁶ PATAY 1957, 60, XIV. T/42–45.

⁵⁷⁷ PATAY 1957, 60, XIV. T/46.

⁵⁷⁸ FODOR 1996a, 406.

⁵⁷⁹ DORNAY 1936a, 4.

33. SZALMATERCS-FEHÉRLÓ-DÜLŐ

huzam nélkül áll a korszak Kárpát-medencei leletanyagában. Az egykor főként bor tárolására szolgáló edény kereskedelmi úton vagy zsákmányként kerülhetett a Kárpát-medencébe.⁵⁸⁰ Ékszerek mindössze az I. sírból maradtak meg, ezek között B típusú ezüst *gömborscsüngős fülbevalópár* ismert. Ugyanebből a sírból származik egy bronzból készült, *kiszélesedően lekerekített végű pántkarperec* is, melynek mérete talán inkább felnőtt nőre utalhat, semmint kislányra. A ruhadíszek között *kerek, bemélyedő középrészén aranyozott ezüstveretek* találhatóak. Ezek közül 5 db a 4. számú férfisírban volt. Az ilyen vereteket általában ruhadíszként határozza meg a kutatás, de ebben az esetben nem lehet kizárni, hogy az alább említendő függesztőveret nyomán a sírban talán egykor meglévő ijtegez díszítésére is szolgálhattak, noha a földmunka során előkerült lelet értékelése bizonytalan.⁵⁸¹ Az 5. sír 2 db-ot tartalmazott a típusból, melyek a váz medencéjén helyezkedtek el, míg további 5 db hasonló veret került az MNM gyűjteményébe Darnay (Dornyai) Béla jóvoltából, melyek vagy a megfigyelt első 4 sír valamelyikéből, vagy egy ismeretlenül elpusztított temetkezésből származnak.⁵⁸² A fegyverzet elemei között a 4. számú sírből vasmerevítőekkel ellátott, legalább 6 db nyílvevesszőt tartalmazó *tegez* került elő. Lehetséges, hogy ugyancsak a fegyverzet elemeihez tartozott az a már említett háromszög alakú *függesztőveret*, mely

ugyanebben a sírban volt. Ezeket általában tarsoly⁵⁸³ vagy készneléti ijtegez⁵⁸⁴ függesztőinek határozza meg a kutatás, természetesen másodlagosan felhasználva azonban egyéb funkciót is kaphattak. A tárgy felülete *sima*, ennek a tárgytípusnak a díszítőrendszere azonban gyakran alkalmazza a szabad indaszárban végződő félpalmetták kombinációit.⁵⁸⁵ Figyelemre méltó, hogy több ilyen tárgyat is ismerünk ún. köznépi jellegű temetők sírjaiból,⁵⁸⁶ ami jól mutatja, hogy egy tárgy eredeti használati módjától kiindulva mekkora utat járhatott be földbe kerüléséig. A sírokból kettő legalább lószerszámokat is tartalmazó, jelképes *lovas temetkezés* volt, ebből egy férfi és egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja. A lószerszámok között a 4. sírban 1 db *legyező alakú kengyel* 1 db *körte alakú kengyellel* volt párban, s ez utóbbi típus került elő párban a másik temetkezésből is. A zablák mindegyike karikás *csikó-zabla* volt, egyik ugyan rosszabb megtartású, de úgy tűnik, mindegyik az aszimmetrikus változatot képviselte. Mindössze egyetlen esetben maradt meg a nyerget rögzítő *hevedercsat*: a 4. sírban egy D alakú, kétosztatú lapos vascsat volt. A temető korhatározását illetően sajnos a leletanyag alig nyújt támpontot, így a 10. századon belül nehezen keltezhető. Sírszáma ismeretlen, azonban vélhetően nem lehetett nagy, ez pedig használati időtartama szempontjából is lényeges.

32.4. IRODALOM

PATAY 1957, 60; FÉK 907. sz.; FODOR 1996a; KFM R. A. 179.91.

33. SZALMATERCS-FEHÉRLÓ-DÜLŐ

33.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település keleti szélével határos Fehérló-dülő az Ispán-hegy nyugati irányba lejtő oldalán helyezkedik el, melyet két oldalról a település övez. Ezen a területen szántás során egy 10–11. századi sirt vagy temetőt bolygattak

meg, melynek leletei 1950-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, míg az embertani anyag sorsa bizonytalan.⁵⁸⁷

⁵⁸⁰ MESTERHÁZY 1991, 165–168; FODOR 1996a, 406.

⁵⁸¹ RÉVÉSZ 1991, 36.

⁵⁸² FODOR 1996a, 406.

⁵⁸³ FODOR 1996a, 406.

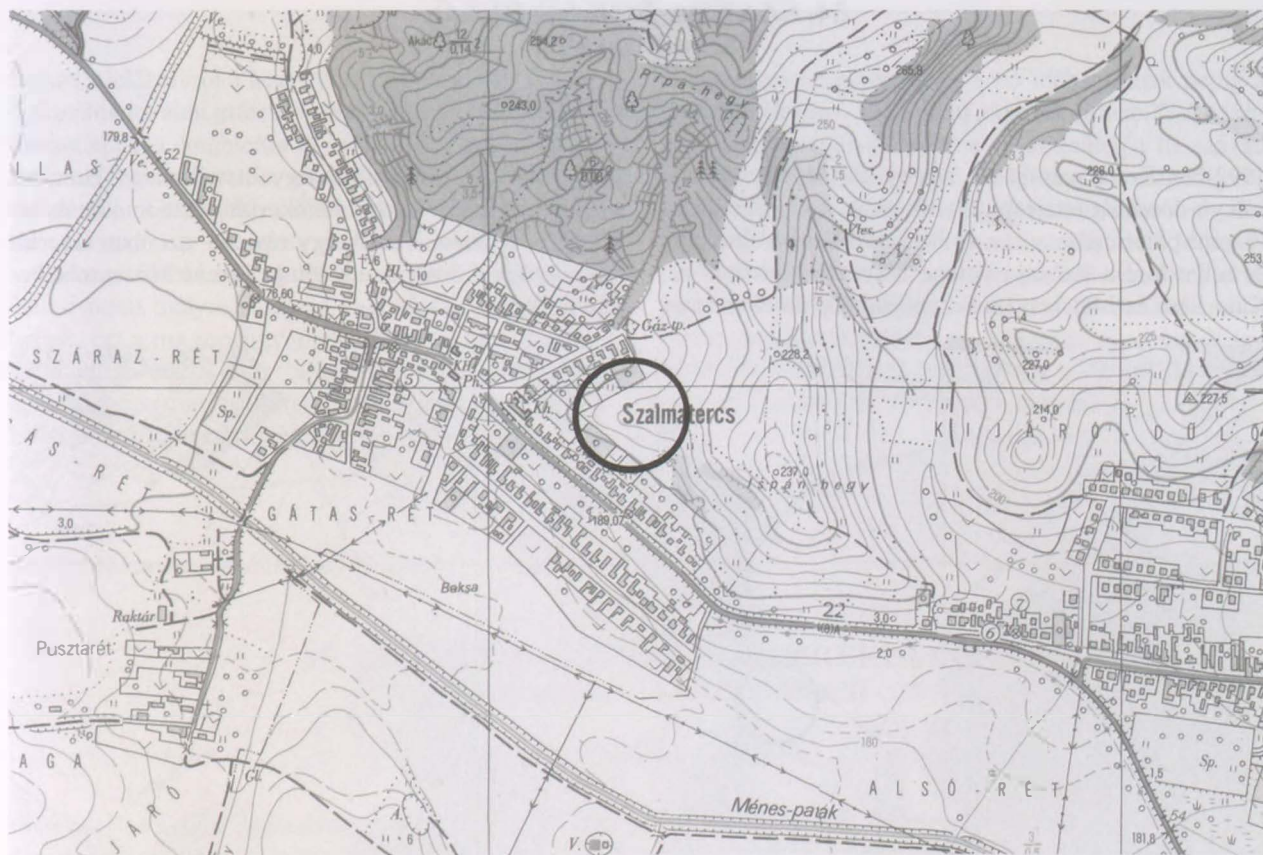
⁵⁸⁴ RÉVÉSZ 1991.

⁵⁸⁵ BOLLÓK 2015, 233.

⁵⁸⁶ Pl. Sorokpolány-Berekalja 115. sír (KISS 2000, 163), Tiszalök-Kisfástanya (TÓTH 2014, 79).

⁵⁸⁷ PATAY 1957, 60.

33. SZALMATERCS-FEHÉRLŐ-DÜLŐ

32. kép. Szalmatercs-Fehérlő-dűlő (1:10000)

33.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db fehérfém-ből öntött, félhold alakú csüngő. Felfüggesztésére felső oldalán elhelyezkedő, cső alakú, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött elem szolgált, alatta 3 db, háromszög alakban elhelyezkedő félgömbszerű kiemelkedés látható, s egy-egy hasonló minta figyelhető meg a lunula csúcsaiban is. A tárgy felületét hármás farkasfog alakú minta is díszíti. M.: 3,6×3 cm (MNM R. T. ltsz.101/1950.1.) [47. tábla 6].
2. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű, deformálódott bronz huzalkarperec. Külső oldalán helyenként farkasfogmintát utánzó vonalás díszítés látható. M.: 8,7×6,9 cm, v.: 0,68×0,68 cm (MNM R. T. ltsz. 101/1950.2.) [47. tábla 8].
3. 1 db rombusz átmetszetű, bronzból öntött, nyitott, hegyesedő végű huzalgűrű. Átm.: 2,45 cm, v.: 0,38×0,38 cm (MNM R. T. ltsz. 101/1950.3.) [47. tábla 7].

33.3. IRODALOM

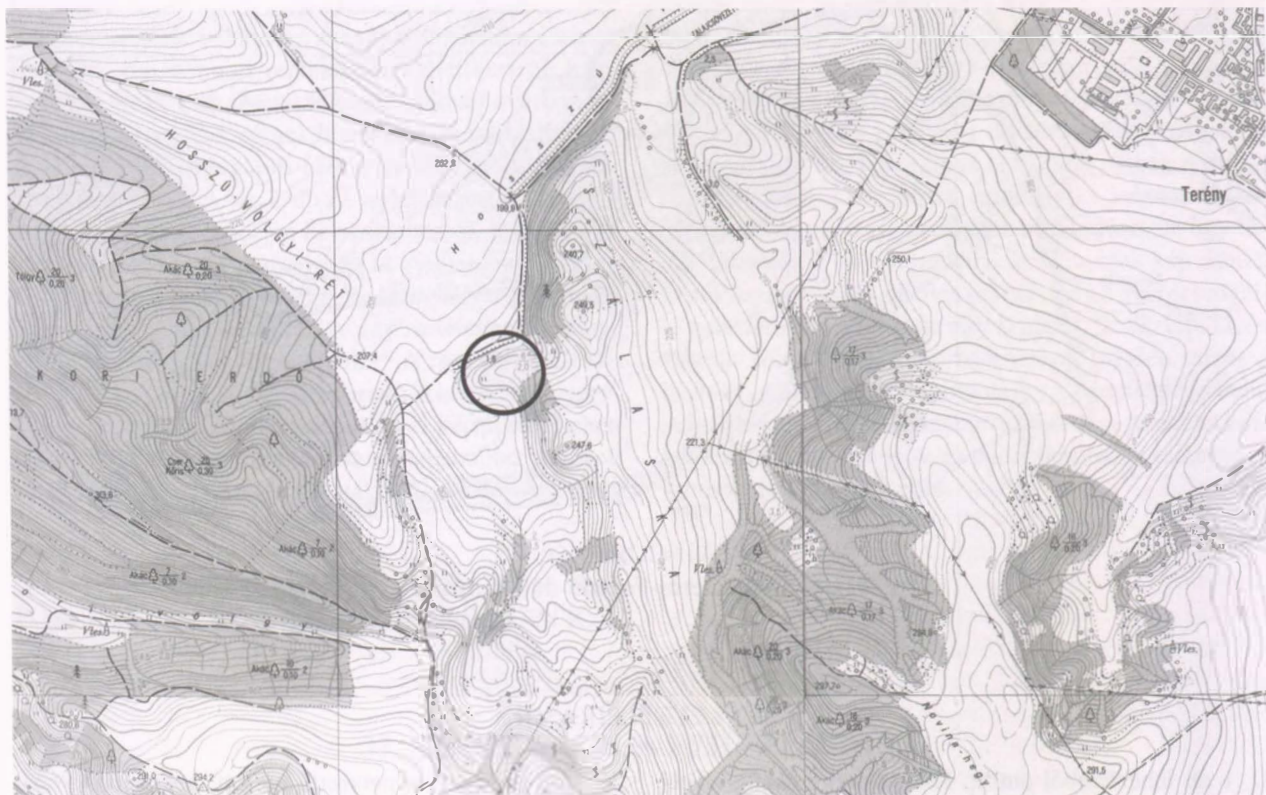
PATAY 1957, 60; FÉK 933. sz.; HÉJJ 1976, 252; KFM R. A. 182.91.

34. SZANDA-BOKÁK-DÜLŐ (Szandaváralja)

34.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1992-ben Szandaváralja és Terény között, egy Ny–K-i irányú dombhát tetejének 20-30 cm-es mélységet érintő gépi planirozása során emberi csontok kerültek elő. A helyszínre a Kubinyi Ferenc Múzeum munkatársai, Kató Sára és Majcher Tamás szálltak ki, de ekkor már

csak a temető feldúlt sírjait figyelhették meg. Feltárássra nem került sor, a sírokból előkerült vázcsontokat és leleteket – legalábbis azok egy részét – azonban sikerült összegyűjteni, melyek a Kubinyi Ferenc Múzeumba kerültek.⁵⁸⁸

33. kép. Szanda-Bokák-dűlő (1:10000)

34.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1–4. 4 db oldalán enyhén bordázott, zöld színű, szürke bevonattal ellátott, opak szegment üvegyöngy. Átm.: 0,85–0,92 cm (KFM ltsz. 93.6.3.) [48. tábla 1–4].
- 5–7. 3 db üvegyöngy [48. tábla 5–7].
5. 1 db sárga színű, opak szegment üvegyöngy. M.: 0,4×0,28 cm (KFM ltsz. 93.6.4.).
6. 1 db fehér színű, opak szegment üvegyöngy. M.: 0,4×0,29 cm (KFM ltsz. 93.6.4.).
7. 1 db fehér színű, csonkakúp alakú opak üvegyöngy. M.: 0,39×0,36 (KFM ltsz. 93.6.4.).
8. 1 db bronzból öntött, rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec. M.: 7,4×7 cm, v.: 0,56–0,54 cm (KFM ltsz. 93.6.1.) [48. tábla 8].
9. 1 db nyitott, egyenes végű, hárombordás bronz pántgyűrű. Törött, hiányos. Sz.: 0,63 cm (KFM ltsz. 93.6.2.) [48. tábla 9].
10. 1 db kovácsoltva scsiholó. Elveszett.

⁵⁸⁸ KATÓ–MAJCHER 1994, 63.

34.3. ÉRTÉKELES

Sajnos a lelőhelyről a begyűjtött leleteken felül alig rendelkezünk további információval. A helyszíni megfigyelések alapján a dombtetőn egy több sírsorból álló temető volt, melynek ismeretlen számú sírja esett a földmunka áldozatául. Kiterjedése és az elpusztított sírok száma nem ismert, mint ahogy az sem, maradhattak-e esetleg a földben további temetkezések. A sírok a földmunka által érintett mélység alapján valószínűleg sekélyek lehettek, ezt a ma megfigyelhető állapotot természetesen a dombtető eróziója is befolyásolhatta. A leletanyag összefüggései sem ismertek, a *rombusz átmetszetű huzalkarperecek* használatával a 10. század végénél ko-

rábban nem számolhatunk, felső időhatárának pedig a 11. század vége – 12. század eleje tekinthető.⁵⁸⁹ A *többtagú rúdgyöngyök* elterjedése valószínűleg a 10. század második felére tehető,⁵⁹⁰ használatuk a 11. századig töretlen,⁵⁹¹ a sárga színű darabok forgalma azonban valószínűleg leszűkíthető a 11. század elejéig tartó időszakra.⁵⁹² A *hárombordás pántgyűrűk* keltezését tekintve Jochen Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától számolhatunk a 11. század közepéig,⁵⁹³ így a temetőt valószínűleg legkorábban a 10. század végén vagy a 11. század elején kezdték használni.

34.4. IRODALOM

KATÓ-MAJCHER 1994; KFM R. A. 218.93.

35. SZÉCSÉNY-APÁTIPUSZTA, BEREKDÜLŐ (Ludányhalászi, Szécsényhalászi)

35.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1886 őszén a Ludányhalásziban tartózkodó Pintér Sándor tudomására jutott, hogy az Apáti-pusztán, annak Berek-dülő nevű részén, gróf Pejacevich Arthur birtokán, szántás közben emberi csontokat forgatott ki az eke. A munkát a föld tulajdonosa a sírok előkerülése után leállította, majd Pintérrel együtt kiszállt a helyszínre. Itt a megbolygatott 4-5 sír még földben maradt részeit Pintér kibontotta, melyekben „*több ezüst, bronzgyűrűt, karikat és fülfüggőt leltünk, és (...) az (...) egyik csontváz jobbkezeből l. András magyar király ezüstérmét vet-*

tem ki”.⁵⁹⁴ Sajnos a vázak fekvése és a sírgödrök már nem voltak megfigyelhetők, a sötétedés beállta pedig megakadályozta a további kutatást. Pintér kérésére ezért a területet akkor kivették a további művelés alól, a feltárás elvégzéséig. Erre ősz végén került sor, amikor 6 munkással a temető kiterjedését és a sírok egymáshoz való viszonyát próbálta megállapítani, a későbbi teljes feltárás érdekében. Ekkor 3 sírt tárt fel a félkör alakú domb déli részén. Megfigyelései szerint itt a sírok alja ki volt „*simitva*”.⁵⁹⁵

35.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1886 ősz)

Férfi. Csvh.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: 15 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. A szájuregben volt 1 db meghatározhatatlan ezüstérme. Elveszett.

2. sír (1886 ősz)

Nő. Csvh.: 166 cm, t.: Ny–K, sm.: 72 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Megjegyzés: a sírföldben, a váz csontjai felett néhány cm-rel volt 1 db kék színű üveg karperec töredéke. Elveszett.

Mellékletei:

A jobb felkarcsont végénél és a kulcsont környékén különböző díszek (?) feküdtek.

⁵⁸⁹ SZABÓ 1980, 66; GIESLER 1981, 124; LANGÓ 2000, 40–41; RÉVÉSZ 2008, 417.

⁵⁹⁰ OBENAU 2010, 227.

⁵⁹¹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 63.

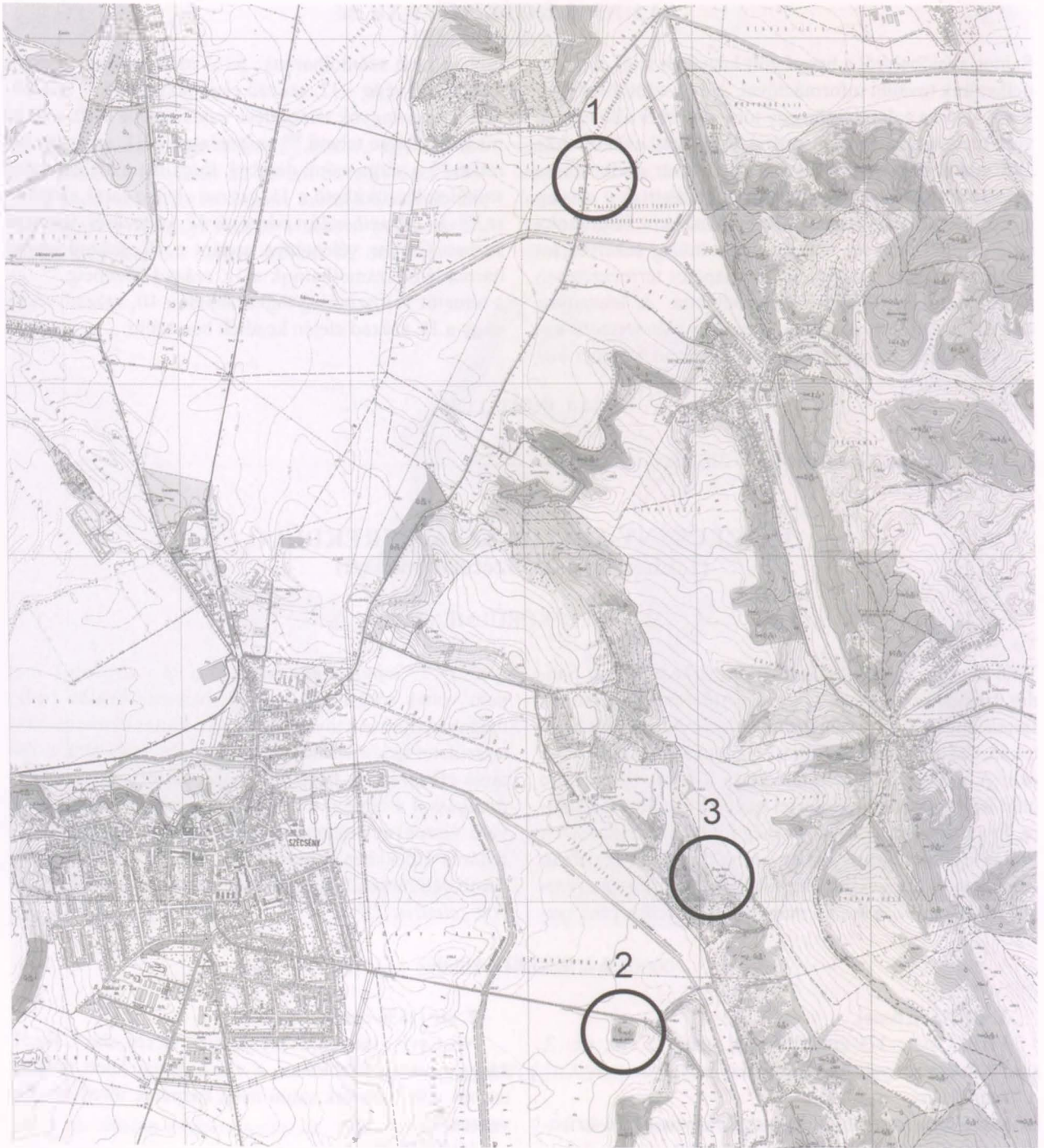
⁵⁹² SZILÁGYI 1994, 107.

⁵⁹³ GIESLER 1981, 109–111.

⁵⁹⁴ PINTÉR 1887, 430.

⁵⁹⁵ PINTÉR 1887, 432–433.

35. SZÉCSÉNY-APÁTIPUSZTA, BEREKDŰLŐ

34. kép. Szécsény, 1: Apátipusztá, 2: Kerekdomb, 3: Öreghegy (1:10000)

35. SZÉCSÉNY-APÁTIPUSZTA, BEREKDŰLŐ

1. A koponya bal oldalán a csecsnyúlvány magasságában helyezkedett el 1 db „függő”.⁵⁹⁶ Elveszett.
- 2–5. 4 db kauri. Elvesztek.
- 6–7. 2 db „pasztagyöngy”.⁵⁹⁷ Elvesztek.
- 8–11. 4 db zöld színű üvegyöngy. Elvesztek.
12. 1 db fog. Elveszett.
13. 1 db átfűrt bronztárgy. Elveszett.
14. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db gyűrű. Elveszett.
15. A bal kéz egyik ujjpercén volt 1 db gyűrű. Elveszett.
16. A medence környékén feküdt 1 db vaskarika. Elveszett.
17. Ugyancsak a medence környékén volt 1 db rozsdás vaseszköz, valószínűleg egy vaskés. Elveszett.
18. A lábsontok végeinél volt 1 db vörösbarna színű, korongon készült, kihajló pereme alatt bekarcolt hullám-, alatta pedig egyenes vonalkötegekkel díszített

anyagedény, szájával lefelé fordított helyzetben. M.: 12,7 cm, sz. átm.: 12,5 cm, f. átm.: 6,7 cm. KFM ltsz. 71.12 [48. tábla 10].

3. sír (1886 ősze)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

1886. évi szórványleletek:

1. 1 db I. András (1046–1060) ezüstérme, mely az egyik váz jobb kezének csontjai között volt. Elveszett.
- 2–5. 4 db S-végű huzalkarika. Elvesztek.
- 6–? „fülfüggők”.⁵⁹⁸ Elvesztek.
- 8–? „karikák”.⁵⁹⁹ Elvesztek.
- 10–? Ezüst- és bronzgyűrűk. Elvesztek.

35.3. ÉRTÉKELÉS

Az ismeretlen sírszámú temetőnek tehát mintegy 7-8 sírja kerülhetett elő, ebből 4 vagy 5 szántás során, további 3 pedig az ezt követő feltárás eredményeképpen. Bizonyára azonban maradhattak még sírok a földben, mint ahogy el is pusztulhattak az idők folyamán. Pintér az első sírok előkerülése utáni, 3 feltárt sírt eredményező kutatását a későbbi teljes feltárás előkészületének tekintette, melynek célja a temető kiterjedésének felmérése volt, azonban erre sajnos azután mégsem került sor. Az első temetkezések leletanyaga nem választható szét síronként, a leírás alapján úgy tűnik, főként karikaékszerek kerültek elő ekkor. Pintér a temetőt ismerető közleményében ezekről a sírokról megjegyzi, hogy „az egyik csontváz koponyájának homlokcsontján négy egymás mellé helyezett ily karikát találtam, hajlandó vagyok hinni, hogy ezen karikák nem csak a fület, hanem az akkori divat szerint a homlokra lehajló hajfonatot is díszítették. Ezen ékszer jellemzője a vastagabb kilapított végének S alakra idomítottsága...”⁶⁰⁰ Eszerint tehát az egyik váz homlokcsontján 4 db S-végű karika feküdt. Véltetően az öv csatját vagy az arra akasztott készség részét alkothatta a 2. sírból, a medence tájáról előkerült vaskarika, s erre az övre lehetett kapcsolva a vaskésként valószínűsíthető tárgy is. A korszak sírjaiból előkerült

agyagedények kapcsán általában az étel- vagy italmelléklet adásának szokása merülhet fel, a 2. sírból előkerült edény azonban szájával lefelé fordított helyzetben feküdt, így kérdés, hogy tartalmazott-e egykor valamit. Az italt vagy a pépes állagú ételt bizonyára kizárhatjuk, legfeljebb valamilyen szilárd állagú enivalóra ráfordítva tudom elképzelni. A sír földjéből előkerült kék színű üveg karperec megítélése kérdéses. A bizánci üveg karperecek típusa ugyan ritkán, de felbukkan a korszak sírjaiban,⁶⁰¹ mivel azonban maga a tárgy elveszett, így nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy ez lehetett a terület korábbi periódusból származó megtelepedésének az emléke, mely a sírfölddel együtt került be, vagy akár korabeli tárgy is, melyet azután a sírba talán a temetés során dobtak be, ezért volt a sírföldben, s nem az elhunyt karján. Bizonyára obulusként helyezték az egyik elhunyt szájába az I. sírban megfigyelt meghatározhatatlan érmét, s egy másik személy jobb kezébe pedig I. András (1046–1060) veretét. Ez utóbbi alapján a temető a II. század közepén még használatban lehetett, kérdés azonban, hogy már ezt megelőzően is temetkeztek-e ide, avagy csak valamikor a II. század középső évtizedeitől kezdődően.

35.4. IRODALOM

PINTÉR 1887, 430–433.

⁵⁹⁶ PINTÉR 1887, 431.

⁵⁹⁷ PINTÉR 1887, 431.

⁵⁹⁸ PINTÉR 1887, 430.

⁵⁹⁹ PINTÉR 1887, 430.

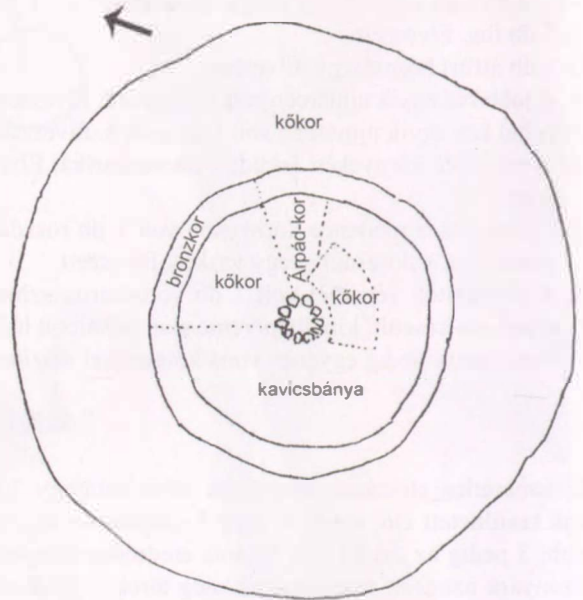
⁶⁰⁰ PINTÉR 1887, 433.

⁶⁰¹ Pl. Tiszalök-Rázom 10. sír (TÓTH 2014, 119).

36. SZÉCSÉNY-KEREKDOMB (Szent György-hegy, Szent György-vár)

36.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Szécsény és Nagylóc között futó műút déli oldalán található a környezetéből kiemelkedő, kerekded alaprajza nyomán Kerekdomb névvel illetett, kb. 30 méter magas és hasonló átmérőjű magaslat, melyet Szent György várának is neveznek, az egykor itt állt, valószínűleg Szent Györgynek szentelt templom nyomán.⁶⁰² A dombon elsőként a város akkori orvosa által – Pulszky Ágoston anyagi támogatásával – folytatott feltárás eredményei sajnos csak töredékesen ismertek, így kérdéses, hogy már ekkor kerültek-e elő korszakunkba tartozó temetkezések. Ezt követően Pintér Sándor kutatott a területen, ekkor azonban főként őskori jelenségeket figyeltek meg. Ezek nyomán 1874-ben az Archaeologiai Társulat megbízásából Pulszky Károly dolgozott a Pintér által megkutatott területen, melynek során a domb tetején, a korábban már Pintér Sándor által vizsgált területen nyílhegyek, kések, pántok, szegek, egy kulcs és egy I. Ulászló (1440–1444) érme mellett néhány I. András (1046–1060) pénz is előkerült. Ekkor készítette el Kiss Mihály a Kerekdomb összesítő térképét is [35. kép].⁶⁰³ 1880-ban került a Magyar Nemzeti Múzeumba Kósa János bizonytalan körülmények között a Kerekdombon talált leletegyüttese, mely 4 db S-végű karikát tartalmazott.⁶⁰⁴ 1887. június 18–19-én Pintér Sándor és a földterületet a várostól bérlő Vancsó Béla húsz munkással kiterjedtebb ásatást végzett, melynek eredményeként a domb tetején és északkeleti oldalán 15 Ny–K-i tájolású sírt tártak fel. Ezek közül két sírban II. Béla (1131–1141) érméjét figyelték meg a váz koponyája alatt, egy leány sírjában pedig – mely a domb tetején helyezkedett el – hegyikristályból, ametisztből és „szarúból”⁶⁰⁵ készült gyöngyszemek voltak. A sírok további leletei között bronz és ezüst S-végű karikákról számoltak be.⁶⁰⁶ Pintér feltételezte továbbá, hogy az ezen a területen, mintegy 40 évvel korábban talált sírok is ennek a temetőnek lehetnek a részei, melyekből azonban csak embercsontok kerültek elő.⁶⁰⁷ Sajnos ez utóbbi feltárás kissé rendszertelenül folyt, ezért 1907-ben Nyáry Albert szállt ki a területre, ahol mai kifejezéssel élve hitelesítő ásatást folytatott. Ekkor azt állapította meg, hogy a dombtető

35. kép. Szécsény-Kerekdomb

keleti és északi részén őskori lelőhely található, míg a köztük lévő részen feküdt a kora Árpád-kori temető. Egy kisebb, az eddigi kutatások által nem érintett helyen feltárásra is lehetősége nyílt. Itt azonban a vázak olyan sűrűn feküdtek egymáson, hogy sem a sírok rendszerét, sem az előkerült leletek kontextusát nem lehetett megállapítani, így csupán azok felsorolását adhatta. Beszámolt továbbá a korábban itt előkerült, ám elkallódott aranytárgyakról, s ugyaninnen származó „néhány amethyst gyöngyszemet [...] egy helybéli ügyvéd óraláncán” látott.⁶⁰⁸ 1934. december 7-én Szécsény főjegyzője értesítette a Nemzeti Múzeumot, hogy a Kerekdombon három iparos egy temetkezést talált, melyből 2 db nagyobb méretű S-végű és 1 db nyitott végű bronz huzalkarika került elő. A leletanyag ma már nem azonosítható.⁶⁰⁹

⁶⁰² NYÁRY 1907, 223.

⁶⁰³ NYÁRY 1907, 223.

⁶⁰⁴ HAMPEL 1907, 195.

⁶⁰⁵ PINTÉR 1887, 432.

⁶⁰⁶ Nyáry beszámolója szerint „bronz és ezüst függők, karikák és gyűrűk” kerültek elő (NYÁRY 1907, 225).

⁶⁰⁷ PINTÉR 1887, 432–433.

⁶⁰⁸ NYÁRY 1907, 226.

⁶⁰⁹ PINTÉR 1887, 432–433; NYÁRY 1907; PATAY 1957, 64.

36.2. LELETLEÍRÁSOK

1874. év:

- 1–2. Legalább 2 db I. András (1046–1060) érme. Elvesztek.
3–? Bizonytalan számú nyílcsúcs. Elvesztek.
5–? Bizonytalan számú vaskés. Elvesztek.

1880. év:

- 1–4. 4 db S-végű huzalkarika. Elvesztek.

1887. év:

- 1–2. 2 db II. Béla (1131–1141) érme. Elvesztek.
3–? Hegyikristály, ametiszt- és „szarú-”⁶¹⁰ gyöngyök. Elvesztek.
6–? Bronz és ezüst S-végű karikák. Elvesztek.

1907. év:

1. 1 db Salamon (1064–1074) ezüstérme. Elveszett.
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 3,6×3,1 cm. Elveszett⁶¹¹ [48. tábla 11].
3–4. 2 db S-végű ezüst huzalkarika. Átm.: 1,75 cm. Elvesztek.
5. 1 db sodrott ezüsthuzalból készült S-végű karika. Átm.: 2 cm. Elveszett⁶¹² [48. tábla 12].
6–8. 3 db S-végű bronz huzalkarika. Átm.: 2 cm. Elvesztek.

9. 1 db S-végű bronz huzalkarika. Átm.: 2,5 cm. Elveszett.
10. 1 db vékony huzalú S-végű karika. Átm.: 2,5 cm. Elveszett.
11. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, ugyancsak sodrott filigránszállal díszített S-végű karika, „*melybe vászonszövet van betapadva*”⁶¹³ Átm.: 2,5 cm. Elveszett⁶¹⁴ [48. tábla 13].
12. 1 db hegyesedő végű bronz huzalkarperec töredéke. H.: 9 cm. Elveszett⁶¹⁵ [48. tábla 14].
13. 1 db üveggyöngy. Elveszett.
14. 1 db ezüst pántgyűrű. Elveszett.
15. 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, ket-tősen csavart ezüstgyűrű. Átm.: 2,75 cm. Elveszett⁶¹⁶ [48. tábla 15].
16. 1 db bronz fejgyűrű, mely kiszélesedő részén díszítetlen. Átm.: 2,5 cm. Elveszett⁶¹⁷ [48. tábla 16].
17. 1 db háromszög átmetszetű pengéje középvonalában lévő nyélnyújtvánnyal ellátott, kovácsolt vaskés. H.: 14 cm. Elveszett.⁶¹⁸

1934. év:

- 1–2. 2 db S-végű bronzkarika. Elvesztek.
3. 1 db bronz huzalkarika. Elveszett.

36.3. ÉRTÉKELÉS

A Kerekdombon egy bizonytalan sírszámú temető legalább 18–20 sírja került elő több periódusban, feltárás vagy földmunka során. Nem ismert azonban, hogy az itt elhelyezkedő temető ún. soros jellegű volt-e, avagy templomhoz igazodott, esetleg a soros temetőre települt a későbbiekben a templom körüli. Az 1907-es feltárás során megfigyelhető volt, hogy „*a hullák oly sűrűn voltak egymásra rakva, hogy az összekeveredett csontokat alig lehetett megkülönböztetni egymástól*”⁶¹⁹ – ez így talán templom körüli temetőre vagy annak egy részére vonatkozhat. A sírok korszakolását illetően a kora Árpád-kor mellett az Árpád-kort követő temetkezésekről is olvashatunk, így ennek lehetősége sem zárható ki. A temetkezési szokások tekintetében gyakorlatilag nem rendelkezünk adatokkal. Vélhetően *obulus*ként helyezték az elhunytak

szájába II. Béla (1131–1141) egy-egy érméjét az 1907. évi feltárás két sírjában, s hasonló felhasználása feltételezhető a további érméknek is. Sajnos a pénzek mellett előkerült tárgyak közül csupán a *kerek, díszített bronzlap* esetében valószínűsíthető, hogy az a Salamon (1064–1074) érmével egy sírból került elő. A hajkarikák között döntően *S-végű karikák* találhatók, ezüsből és bronzból készült változatban egyaránt. Ki kell emelni az 1 db sodrott ezüsthuzalból és 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, filigránszállakkal díszített példányt. A sodrott huzalú S-végű karikák a típus későbbi változatai közé sorolhatók.⁶²⁰ A gyöngyök között *hegyikristály és ametisztgyöngyök* voltak, a szaruból (?) készült gyöngyértékelése bizonytalan. 1 db *hegyesedő végű bronz huzalkarperec* mellett 4 db gyűrű képviselte a kar és a kéz ékszerait.

⁶¹⁰ PINTÉR 1887, 432.

⁶¹¹ NYÁRY 1907, 230, VII. kép 1.

⁶¹² NYÁRY 1907, 230, VII. kép 4.

⁶¹³ NYÁRY 1907, 230.

⁶¹⁴ NYÁRY 1907, 230, VII. kép 3.

⁶¹⁵ NYÁRY 1907, 230, VII. kép 2.

⁶¹⁶ NYÁRY 1907, 230, VII. kép 5.

⁶¹⁷ NYÁRY 1907, 230, VII. kép 6.

⁶¹⁸ NYÁRY 1907, 230, VI. kép

⁶¹⁹ NYÁRY 1907, 230.

⁶²⁰ SZÓKE 1962, 89; ARADI 1998, 114; FUSEK 1998, 105.

37. SZÉCSÉNY-ÖREGHEGY

Ez utóbbiak közül 1 db egy *hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű* volt. A tört-ezüst leletek körébe sorolható típus elterjedési területe a Kárpát-medencére korlátozódik, az azzal szomszédos területeken már nem található meg, kivéve keleti irányban.⁶²¹ A használati és munkaeszközök, fegyverek között bizonytalan számú *nyílcsúcs* és kés ismert. Előbbiek talán már nem tegezben, hanem csupán egy-egy nyílvevessző formájában kerültek sírba, így kevésbé dönthető el egyértelműen ezekkel kapcsolatosan a sírba helyezők szándéka. *Kések* soros és templom körüli temetők sírjaiból egyaránt dokumentáltak, így kronológiai értékük alacsony.

A temető keltezésében I. András (1046–1060), Salamon (1064–1074) és II. Béla (1131–1141) érméi a 11. század középső részétől legalább a 12. század középső harmadának elejéig terjedő időszakot igazolják, ennek az előkerült leletanyag sem mond ellent, melynek későbbi darabjai a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű és a sodrott, filigránszálás S-végű karika. A sima huzalkarikák, a huzalkarperec és a vaskés jelezhetnének a 11. század közepét megelőző, sőt, akár 10. századi környezetet is, a nyílvevesszőkkel egyetemben, azonban ez jelenleg csupán mint lehetőség merülhet fel.

36.4. IRODALOM

PINTÉR 1887, 432–433; NYÁRY 1907; PATAY 1957, 64; MNM R. A. 59.N.II.
FÉK 944. sz.; KISS 1985, 323; KOVÁCS 2013a, 267;

37. SZÉCSÉNY-ÖREGHEGY

37.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Szentgyörgyalját északkeletről szegélyező hegyvonulat középső tagján, az Öreghegyen 1885 márciusában, vagy nem sokkal azt követően szőlőműveléshez kapcsolódó földmunkák során sírokat találtak, melyeket a munkások feldúltak. A területre Pintér Sándor szállt ki, aki azonban sajnos már csak a sírok pusztulását konstatálhatta. Az előkerült 3 temetkezés – Pintér megállapítása szerint – női vázakat rejtett, a középső csoportja alapján maga, míg a két szélső alacsony testalkatú, leírása szerint „középszerű”⁶²² volt. Leleteik között 4 db bronz és 2 db ezüst „tekerceses fülgyűrű”,⁶²³ 1 db nyakban viselt

bronzékszer, 3 db karperec, melyek közül az egyik zárt, farkába harapó kígyót utánoz, 6 db gyűrű, 1 db „antik csat”⁶²⁴ és különböző tárgyak töredékei voltak, összesen 24 db. Pintér véleménye szerint a lelet „római kori barbárnak látszik”,⁶²⁵ s azokat római temetkezéseknek írta le Nyáry Albert is.⁶²⁶ A későbbiekben azonban Pintér arról számolt be, hogy az Öreghegyen S-végű karikák kerültek elő,⁶²⁷ s erről tudósított Márton Lajos is Nógrád megye honfoglalás kori emlékéanyagát összefoglaló művében.⁶²⁸ Sajnos a leletanyag ma már nem azonosítható.

37.2. LELETLEÍRÁSOK

Mint említettem, a leletanyag ma már nem lelhető fel, így kérdéses, hogy az valójában milyen tárgyakat is tartalmazott. A tekerceses fülgyűrűk azonban nagy valószínűséggel S-végű karikák lehettek, hiszen ilyenek előkerülé-

séről számolt be 1887-ben Pintér Sándor is.⁶²⁹ Kérdéses a karperecek és a gyűrűk korszakolása, mint ahogy a farkába harapó kígyót utánzó karperec besorolása is.

37.3. IRODALOM

PINTÉR 1886, 45–46; FÉK 945. sz.

⁶²¹ SZÖKE-VÁNDOR 1987, 74–75.

⁶²² PINTÉR 1886, 46.

⁶²³ PINTÉR 1886, 46.

⁶²⁴ PINTÉR 1886, 46.

⁶²⁵ PINTÉR 1886, 46.

⁶²⁶ NYÁRY 1907, 222.

⁶²⁷ PINTÉR 1887, 433.

⁶²⁸ MÁRTON 1911, 341.

⁶²⁹ PINTÉR 1887, 433.

38. SZÉCSÉNY-PÓRPÁSTPUSZTA

38. SZÉCSÉNY-PÓRPÁSTPUSZTA

38.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1900-as évek elején – a ma már sajnos nem lokalizálható – Pórpástpuzta területén kora Árpád-kori sírokat tártak fel, melyek leleteiből Pintér Sándor ajándékként

1902-ben több darab is a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került, melyek sajnos azóta már nem lelhetők fel.⁶³⁰

38.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db I. István (1000–1038) HI = CNH I. 1. típusú ezüstérme (MNM R. T. ltsz. 122/1901–39. – elveszett).
2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika (MNM R. T. ltsz. 122/1901–32. – elveszett).
- 3–4. 2 db világos vörös színű „kögyöngy”⁶³¹ (MNM R. T. ltsz. 122/1901–37–38. – elvesztek).
5. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec (MNM

R. T. ltsz. 122/1901–33. – elveszett).

6. 1 db rovátkolt díszítésű bronz karikagyűrű (MNM R. T. ltsz. 122/1901.36. – elveszett).

7. 1 db vaspecekkel ellátott, bronzból öntött líra alakú csat (MNM R. T. ltsz. 122/1901.34. – elveszett).⁶³²

8. 1 db bronzból öntött, háromküllős szíjelosztó karika. Átm.: 2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 122/1901.35. – elveszett).⁶³³

38.3. IRODALOM

HAMPEL 1902, 86; HAMPEL 1907, 194–195; MÁRTON 1911, 343; PATAY 1957, 64; FÉK 946. sz.; PATAY 1975, 19.

39. SZÉCSÉNY

39.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A II. világháború előtt került a Palóc Múzeum gyűjteményébe 2 db sodrott bronz karperec, melyek lelőhelyeként Szécsény van feltüntetve. Közlebbi adat sajnos sem pon-

tos lelőhelyükről, sem előkerülésük körülményeiről nem áll rendelkezésre, így csupán feltételezhetjük, hogy ezek egy korabeli temetkezés megmaradt emlékei lehetnek.

39.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db vékony, ovális átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg hurkos-kampós végű karperec. Egykori kampós vége sérült, azt másodlagosan a hurkos végén áthúzva, annak nyakánál tekercselték fel. M.: 5,4×5,4 cm, v.: 0,26 cm (KFM ltsz. 51.550.) [49. tábla 1].

2. 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec. Hurkos vége sérült, másodlagosan kampósra alakított. M.: 7,1×6,8 cm, v.: 0,35 cm (KFM ltsz. 51.551.) [49. tábla 2].

40. SZÉCSÉNY-KÖRNYÉKE, IPOLY MEDER (?)

40.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szécsény környékéről – talán az Ipoly medréből – került elő egy kétélű vaskard, mely kezdetben Pintér Sándor

gyűjteményét gazdagította, majd ajándékozás útján a Magyar Nemzeti Múzeum Fegyvertárába került.⁶³⁴

⁶³⁰ HAMPEL 1902, 86.

⁶³¹ HAMPEL 1902, 86.

⁶³² PATAY 1957, 64, 5. kép.

⁶³³ PATAY 1957, 64, 6. kép.

⁶³⁴ Kovács 1995, 175.

41. SZURDOKPÜSPÖKI

40.2. LELETLEÍRÁS

- I. 1 db kovácsoltvas, U típusú kétélű kard. Félköríves markolatgombján és keresztvasán tausirozás egykori nyomai láthatók, pengéjén vércsatorna fut. H.: 90,1 cm (MNM R. T. Itsz. 46/1935).⁶³⁵

40.3. IRODALOM

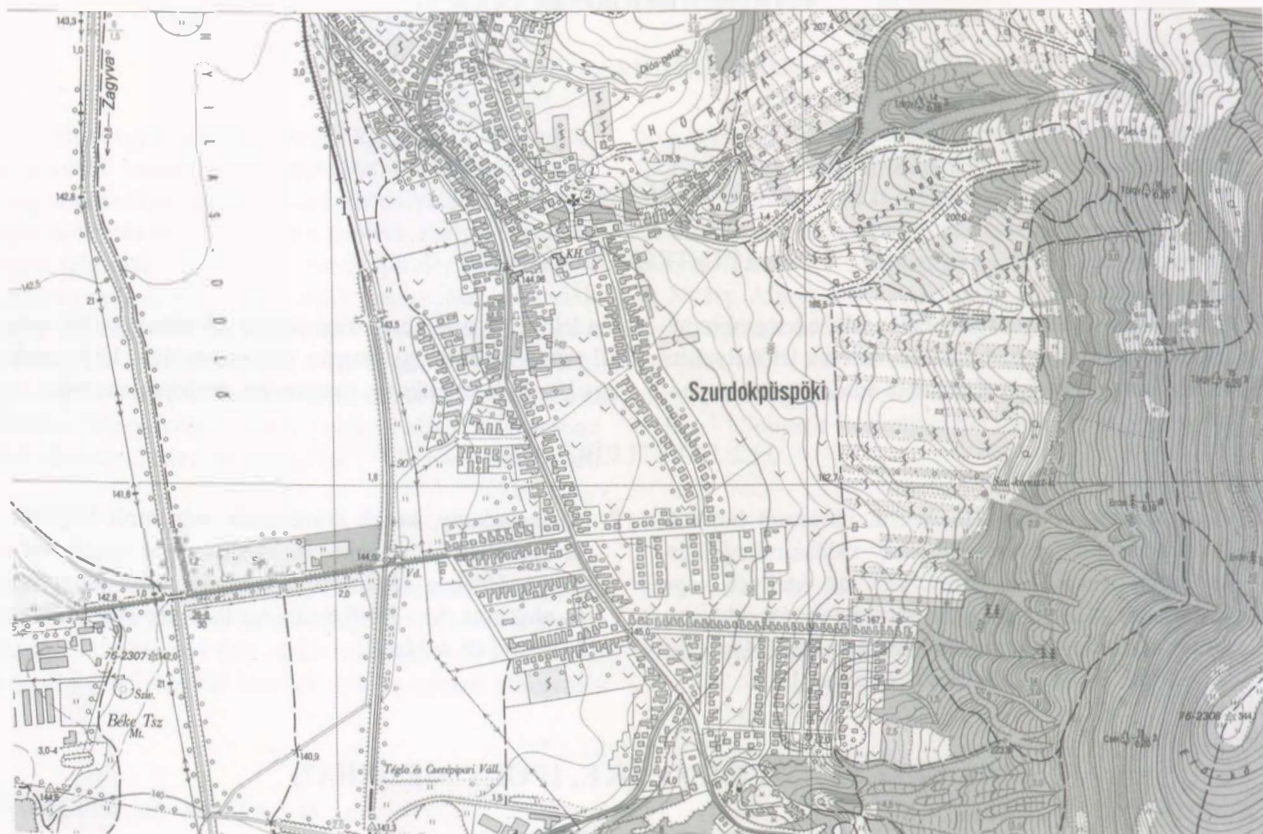
Kovács 1995, 175.

41. SZURDOKPÜSPÖKI

41.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Oroszi József szurdokpüspöki asztalosmester tulajdonában volt néhány honfoglalás kori lelet, valamint emberi koponyák. Pontos lelőhelyükre sajnos a tulajdonos már nem tudott visszaemlékezni. Elbeszélése alapján lehetséges, hogy a településtől keletre fekvő Derzsi szőlők,

vagy a vele szomszédos Kaszaper területén kerültek elő. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában található dokumentumok viszont az ezek közelében lévő Pusztafalut jelölik meg lelőhelyként. Sajnos a leletanyag ma már nem azonosítható.⁶³⁶

36. kép. Szurdokpüspöki (1:10000)

⁶³⁵ Kovács 1995, 158, 4. kép 5.

⁶³⁶ PATAY 1957, 60.

42. SZÜGY-ÁLLAMI GAZDASÁG

41.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kovácsoltvas csikózábla. H.: 30 cm, a karikák átm.: 7,5 cm. Elveszett.
2. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. M.: 16×13,5 cm. Elveszett.
3. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. M.: 14,5×12,5 cm. Elveszett.
4. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Füle valószínűleg téglalap alakú volt, míg szárai laposak. M.: 14,5×12,5 cm. Elveszett.

41.3. IRODALOM

PATAY 1957, 60; FÉK 1065. sz.; KFM R. A. 180.91; MNM R. A. 144.III.

42. SZÜGY-ÁLLAMI GAZDASÁG

42.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1969-ben épületalapozás közben került a felszínre „3 K-Ny-i fekvésű, 1,5, illetve 2,5 m⁶³⁷ mélységű sír, melyekből „X. sz.-i edények és egy vaskés került elő.”⁶³⁸ A sírokból előkerült edényeket a későbbiekben a találók átadták a Palóc Múzeumnak, amire azonban a sírok előkerüléséről a bejelentést megtették, a munkálatokat befe-

jezték, így feltárára végül nem került sor. A bizonytalan sírszámú temető leletanyaga a KFM gyűjteményében található, azonban a dokumentációnak nem sikerült a nyomára akadni, így csupán az ásatási jelentésben szereplő adatok alapján ítélni lehet meg a lelőhelyet.⁶³⁹

37. kép. Szügy-Állami Gazdaság (1:10000)

⁶³⁷ GÁDOR 1970.

⁶³⁸ GÁDOR 1970.

⁶³⁹ GÁDOR 1970.

43. VIZSLÁS-TÖVISES-VÖLGY

42.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db vörösesbarna színű, homokkal és aprókavics-csal soványított, kézikorongon készült agyagedény. Pereme enyhén kihajló, nyaka és válla felett bekarcolt vonalas díszítés látható. M.: 13 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 7,5 cm. (KFM ltsz. 71.3.1.) [50. tábla 1].
2. 1 db barna színű, homokkal és aprókavics-csal soványított, kézikorongon készült agyagedény. Enyhén kihajló peremének felső oldala bekarcolt hullámvo-nalakkal, válla és hasa pedig hullám- és egyenes vo-nalkötegekkel díszített. M.: 13 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 7,5 cm (KFM ltsz. 71.3.2.) [49. tábla 3].
3. 1 db agyagedény. Elveszett.

42.3. IRODALOM

GÁDOR 1970; HÉJJ 1976, 252.

43. VIZSLÁS-TÖVISES-VÖLGY

43.I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Vizslás-patak völgyének nyugati oldalán elhelyezke-dő, ÉNy-DK-i irányú domb keleti oldalán, terepbejárás során ő- és császárkori leletek mellett került elő 1 db

honfoglalás kori ezüstveret is, mely azonban sajnos ma már nem azonosítható.

43.2. IRODALOM

FK R. A. 600/1685/002/2004.

38. kép. Vizslás-Tövisek-völgy (1:10000)

44. ZSÚNY

44.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nagylóctól délkeletre, valószínűleg a Zsúny-puszta megnevezésű területről származik több 10–11. századi lelet, melyek Pintér Sándor szécsényi ügyvéd gyűjteményéből kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba 1911-ben vagy azt megelőzően. A leletkataszter Zsúnypuszta lelőhely-név alatt ugyan a Sóshartyán-Aranyosgödör/Zsunnya-

puszta lelőhelyről előkerült II. Theodosius érméből és S-végű karikából álló leletgyűttest említi,⁶⁴⁰ ebben az esetben azonban a kettő között valószínűleg nincs kapcsolat, s ez a bizonytalan megítélésű, talán egy lelőhelyről előkerült együttes Zsúny Alsó-, Felső- vagy Középpuszta⁶⁴¹ területéről származik.

39. kép. Zsúny (1:10000)

44.2. LELETLEÍRÁSOK

1 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, bordázott S-végű karika. M.: 1,8×1,45 cm, hv.: 0,21 cm,

Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.232.) [50. tábla 2].

⁶⁴⁰ FÉK 908. sz.

⁶⁴¹ Cs. SEBESTYÉN–SZVIRCSEK 1989, 147.

45. GALGAGYÖRK-MELEG-VÖLGY

2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,8×2,55 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.228.) [50. tábla 3].
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,75×2,6 cm, hv.: 0,25 cm, Ssz.: 0,53 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.229.) [50. tábla 4].
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,1×1,35 cm, hv.: 0,25 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.231.) [50. tábla 5].
5. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 2,7×2,5 cm, hv.: 0,23 cm, Ssz.: 0,46 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.230.) [50. tábla 6].
6. 1 db henger alakú, zöld színű, kockásra vagdalt felületű, áttetsző üveggyöngy. M.: 0,7×0,95 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.236a.) [50. tábla 7].
7. 1 db kettős kónikus, sárga színű, oldalán bordázott, áttetsző üveggyöngy. Átm.: 1,5 cm, m.: 1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.236a.) [50. tábla 8].
8. 1 db ovális átmetszetű, nyitott, lekerekített végű fehér-fém huzalkarika. M.: 3,05×2,95 cm, v.: 0,27×0,21 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.234.) [50. tábla 9].
9. 1 db ovális átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,55×2,15 cm, v.: 0,35×0,27 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.235.) [50. tábla 10].
10. 1 db sodrást utánozóan öntött bronz karikagyűrű. M.: 2,6×2,55 cm, v.: 0,3×0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.233.) [50. tábla 11].
11. 1 db hengeres bronztárgy. Átm.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.236a.) [50. tábla 12].
12. 1 db ívelt bronzpánt. M.: 1×0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.236a.) [50. tábla 13].
13. 1 db alsó felén kiszélesedő, felső részén kerek átmetszetű szegeccsel összefogott bronztárgy. M.: 1,3×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 86/1911.236a.) [50. tábla 14].

45. GALGAGYÖRK-MELEG-VÖLGY

(Pest megye)

45.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település déli részén, a Galga árteréből kiemelkedő, megközelítőleg ÉNy–DK-i irányban elnyúló domb északnyugati végénél, 1933. őszen földmunka során sírokra bukkantak. A területre 1933. szeptember 11-én Patay Pál szállt ki, ahol egy 27×15 méteres területen kutatóárkos módszerrel 12 temetkezést és 4 telepobjek-

tumot tárt fel. A leletanyag egy része sajnos elveszett, míg a másik része Patay közreműködésével került a Pálóc Múzeum gyűjteményébe, ahol azokat 1953. március 8-án vették leltárba. A leletanyag ma is fellelhető része a KFM gyűjteményében található.⁶⁴²

45.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírban a váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.

2–4. sír (1933. szeptember 11.)

Nem bizonyultak temetkezéseknek.

5. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírban a váz csontjai közül csak a bordák egy része és az egyik lábszárcsont volt.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1933. szeptember 11.)

Nem bizonyult temetkezésnek.

7. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírban a váz csontjai közül csak a lábszárak csontjai voltak.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1933. szeptember 11.)

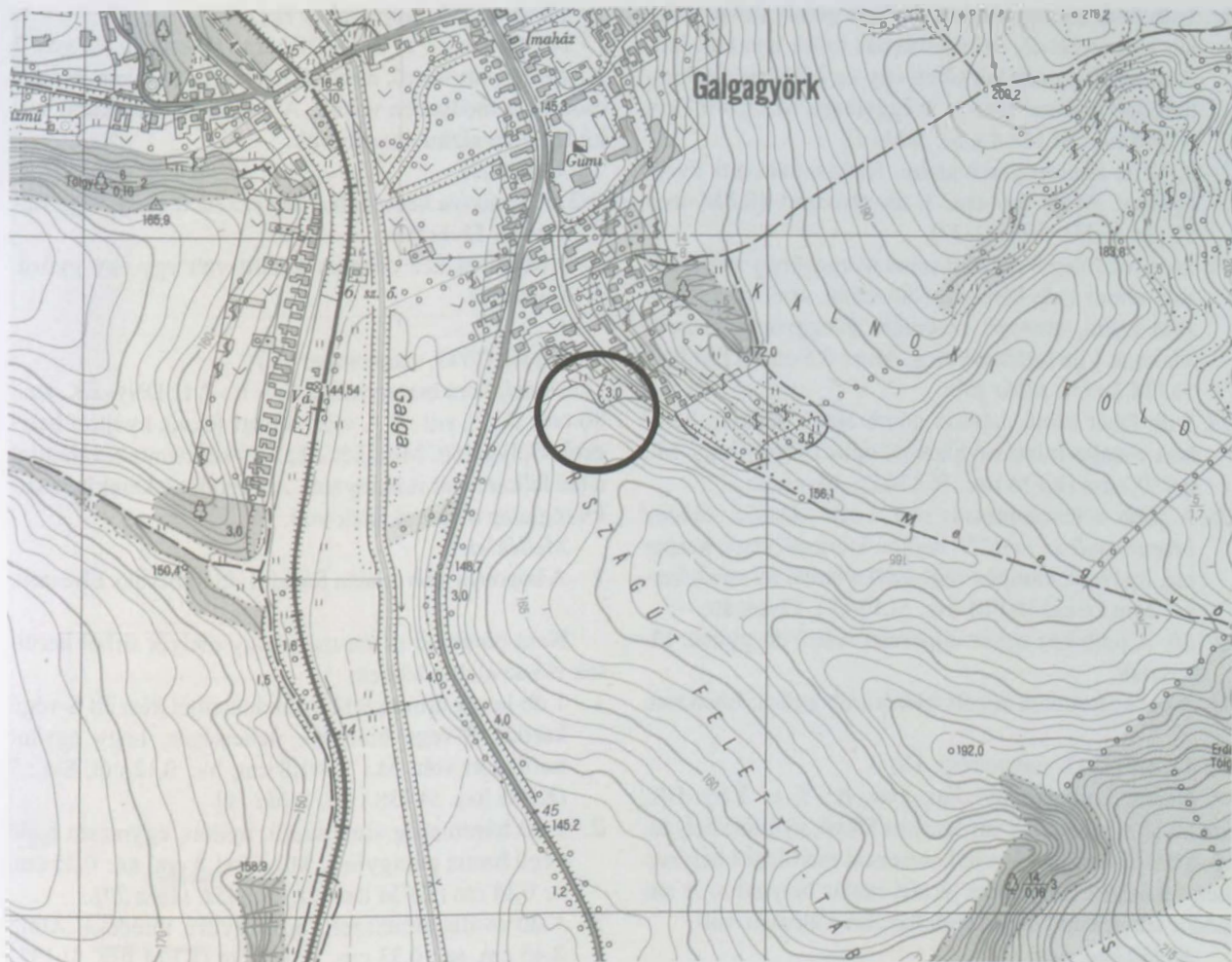
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és a kézcsonatok a medencén feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1933. szeptember 11.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsonatok a medencén voltak. Bolygatott. A sírt a te-

⁶⁴² MRT 11, 7/4.

40. kép. Galgagyörk-Meleg-völgy (1:10000)

metés után érte bolygatás. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és a kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírt a temetés után érte bolygatás. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb kézcsontok között volt 1 db bronzgyűrű. Elveszett.

12. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsontok hiányoztak. Bolygatott. A sírt a temetés után érte bolygatás. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A bal kézcsontok között volt 1 db gyűrű (?). Elveszett.
2. A síról került elő 1 db további gyűrű is. Elveszett.

13. sír (1933. szeptember 11.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és a kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1-44. A nyakcsigolyáknál helyezkedett el 35 db egész és 9 db fél gyöngy. Ezek közül ma az alábbiak találhatóak meg:

1. 1 db fehéressárgás színű, lapított gömb alakú, oldalán keresztvezető, szürkésbarnás színű berakott hullámvonallal, ezek közeiben egy-egy fehér, kidomborodó szemmel ellátott üveggyöngy. M.: 1,1×0,7 cm (KFM ltsz. 51.134.4.) [51. tábla 1].
- 2–18. 17 db lapított gömb alakú, fehér színű opak üveggyöngy. Átm.: 0,6 cm. 1 db elveszett (KFM ltsz. 51.134.3.) [51. tábla 2–17].
- 19–26. Eredetileg 8 db zöld színű üveggyöngy volt a sírban, ebből 1 db kéttagú, zöld színű, áttetsző és 5 db zöld színű, áttetsző szegment üveggyöngy ismert. Ma csak 1 db található meg. Átm.: 0,5 cm (KFM ltsz. 51.134.2.) [51. tábla 18].
27. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú, oldalán berakott vonalas mintával díszített opak üveggyöngy. M.: 0,9×0,7 cm (KFM ltsz. 51.134.2.). Elveszett.
28. A jobb alkarcsontokon volt 1 db „kettős, vékony bronzhuzalból font”⁶⁴³ hurkos-kampós végű karperrec, melynek kampós vége előtt a huzal fel van tekerve. Átm.: 6 cm (KFM ltsz. 51.134.1.). Elveszett.
- 29–30. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 2 db gyűrű. Elvesztek.
31. A bal kézcsontok között feküdt 1 db gyűrű. Elveszett.

14. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a bal alkarcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben feküdtek. Bolygatott. A sírt rablás bolygatta. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

15. sír (1933. szeptember 11.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1–2. A koponya két oldalán helyezkedett el egy-egy fülbevaló. Elvesztek.

3–4. Mindkét kéz csontjai között volt egy-egy gyűrű. Elvesztek.

16. sír (1933. szeptember 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. Mindkét alkar- és kézcsontok, valamint a bal felkarcsont is hiányzott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db fülbevaló. Elveszett.

Nem dönthető el ma már, hogy melyik sírból kerültek elő az alábbi leletek:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. S-vége hiányzik, lehetséges, hogy egykor bordázott volt. M.: 1,9×1,8 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: ? (KFM ltsz. 51.138.) [51. tábla 19].

2. 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, egymásra hajlított végű bronz pántgyűrű. M.: 1,9×1,8 cm, sz.: 0,35 cm, v.: 0,14 cm (KFM ltsz. 51.136.) [51. tábla 20].

3. 1 db ovális átmetszetű bronzgyűrű töredéke. Átm.: 2,45 cm, sz.: 0,33 cm, v.: 0,2 cm (KFM ltsz. 51.137.) [50. tábla 21].

4. 1 db bronzgyűrű. Átm.: 2,3 cm (KFM ltsz. 51.135. – elveszett).

45.3. ÉRTÉKELÉS

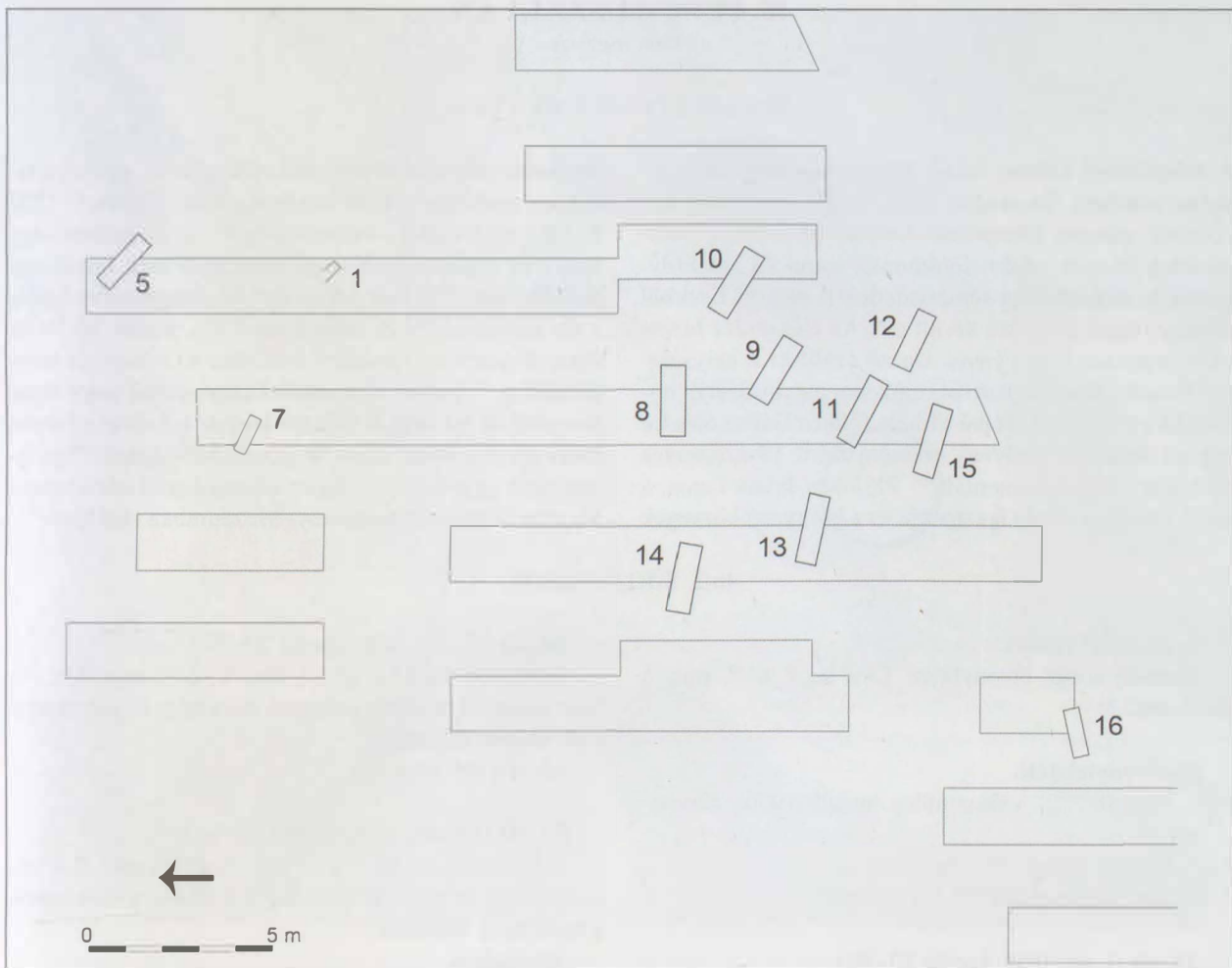
A mintegy 15×27 méteres területen, kutatóárkos módszerrel folytatott feltárás során 12 sír került elő [41. kép]. A temető azonban vélhetően nem tekinthető teljesen feltártnak, bizonyára pusztulhattak is el sírok az idők folyamán, pl. nem ismert egyetlen gyermek- vagy csecsemősír sem. A temetőterkép alapján úgy tűnik, ezek a sírok valószínűleg egy nagyobb temető nyugati szélén helyezkedtek el.⁶⁴⁴ A tájolások a Ny–K-i főirányhoz igazodnak, többé-kevésbé szabályosan azonban csak a 8. számút tájolták így, attól többségében északi irányba térnek el (9–15. sír), egy esetben pedig dél felé (16. sír). A temetkezési szokások tekintetében a szűkös információk alapján a sírgödörök többségében egyszerű, lekerekített sarkú téglalap

alakú aknasírok lehettek, melyekbe az elhunytakat háton fekvő, nyújtott helyzetben fektették. A karok fektetésében a test melletti nyújtott helyzet mellett megfigyelhető a jobb (9. sír) vagy mindkét alkar has környékére hajlítása (8., 10., 13., 15. sír), vagy egy esetben a bal alkar felkarra merőleges behajlítása is (14. sír). Az 1930-as években végzett földmunka mellett a sírokat bizonyos idővel a temetés után is érthette bolygatás, a 9., 11–12. és a 14. sírt a temetést követően kirabolták, de nem zárható ki, hogy a sírok közül több is ilyen dűlőnek esett áldozatul.

A sírok leletanyagának egy része elkallódott, más része pedig sajnos már nem köthető konkrét sírokhoz. A 15–16. sír fülbevalói nem ismertek, de úgy gondolom,

⁶⁴³ MNM R. A. II.34/1962.

⁶⁴⁴ MRT II, 7/4.

41. kép. Galgagyörk-Meleg-völgy

ezek esetében nem lehet kizárni azt sem, hogy ezek huzalkarikák lehettek, melyeket fejésként viselt egykori tulajdonosuk, csakúgy, mint a bizonytalan számú sírból előkerült *S-végű karikát*. Ennek megtalálható példányának vége sajnos hiányzik, de a csonk középső részén egy mélyedés figyelhető meg, így nem lehet kizárni, hogy egykor bordázott lehetett. Ez a megoldás a 11. század középső részétől tejedt el a karikák között.⁶⁴⁵ Gyöngyök egyedül a 13. sírből ismertek, a mára megfogyatkozott gyöngyosor-

ban rúd- és szegmentgyöngyök, egyszerű lapított gömb alakú és egy rátétdiszes, valamint egy szemesgyöngy található. A 13. sír *fonott karperece* a kutatás jelen állása szerint a 10. század végétől jelenhetett meg.⁶⁴⁶

A szegényes leletanyagot tartalmazó temetőredék keltezését illetően a 10. század második fele⁶⁴⁷ és a 10–11. századra történő datálás bukkant fel a kutatásban,⁶⁴⁸ a töredékes leletanyag alapján magam inkább annak ezredforduló körüli keltezését tartom valószínűnek.

45.4. IRODALOM

TETTAMANTI 2001, 18; MNM R. A. II.34/1962; MRT 11, 7/4.

⁶⁴⁵ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 57.

⁶⁴⁶ SZABÓ 1980, 66–67.

⁶⁴⁷ TETTAMANTI 2001, 18.

⁶⁴⁸ MRT 11, 7/4.

46. PENC-TUSZKULÁN

(Pest megye)

46.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől keletre fekvő Menyecske-hegy déli oldalán található Tuszkulán nevű önálló kis domb kb. 200×100 méteres kiterjedésű tetején, 1936 telén, valószínűleg február végén, földmunka során 22 sírt bolygattak és valószínűleg semmisítettek is meg.⁶⁴⁹ Ezekből néhány függő és gyűrű került elő. Az előkerülés híre 1936. március 5-én Fényes Dezső szállt ki a helyszínre,⁶⁵⁰ majd a balassagyarmati múzeum megbízásából április 20. és 30. között Pápai Mihály földjén Gallus Sándor végzett feltárást, melynek eredményeként 18 szegényes mellékletű sírt dokumentált.⁶⁵¹ 1951-ben Jakus Lajos, a helyi általános iskola igazgatója és a környező községek

régészeti, néprajzi emlékeinek elkötelezett gyűjtője talált egy melléklet nélküli sírt Berta János földjén.⁶⁵² 1952 és 1955 között több – valószínűleg 4 – sír is részben vagy egészben a szántásnak esett áldozatul, ezek közül egy temetkezést 1953-ban Jakus tárt fel, megmentve belőle 1 db hajkarikát.⁶⁵³ A helyszínen 1956. május 18–19-én Patay Pál tartott szemlét,⁶⁵⁴ ő közölte a Gallus-felé sírok leírását is.⁶⁵⁵ Sajnos a temető leletanyagának nagy része elveszett, a ma még fellelhető leletek a Kubinyi Ferenc Múzeum és a Jakus Lajos Múzeumi Kiállítóhely⁶⁵⁶ gyűjteményét gazdagítják, míg az antropológiai leletanyag a Magyar Természettudományi Múzeumban található.⁶⁵⁷

46.2. SÍRLEÍRÁSOK

1–22. sír⁶⁵⁸ (1936)

Nemük, koruk bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Szórványleletek:

1–? „Függők”⁶⁵⁹ – valószínűleg huzalkarikák. Elvesztek.

?–? „Néhány gyűrű”⁶⁶⁰ Elvesztek.

?–? 2 db „pecsétgyűrű”⁶⁶¹ Elvesztek.

23. sír (I. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A sírt földmunka során érte bolygatás, a vázból csak a lábak csontjai maradtak meg.

Melléklete:

1. Az egyik bokacsont mellett feküdt 1 db kovácsolt vaskés. Elveszett.

24. sír (II. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

25. sír (III. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1–5. A nyakcsigolyák környékén feküdt 2 db bronz- és 2 db üveggyöngy, valamint 1 db ólomból készült „érem”⁶⁶² Elvesztek.

6–7. Valószínűleg ugyancsak a nyakcsigolyák környékén került elő 2 db „halántékgyűrű”⁶⁶³ Az ásatási napló a nyakdiszek között említi ezeket, így helyzetük ezek környékére lokalizálható. Elvesztek.

⁶⁴⁹ MNM R. A. 105.P.II.

⁶⁵⁰ MNM R. A. 105.P.II.

⁶⁵¹ MRT 9, 22/12.

⁶⁵² MRT 9, 22/12.

⁶⁵³ MNM R. A. 100.R.II.

⁶⁵⁴ KFM R. A. 270/1956.

⁶⁵⁵ PATAY 1957, 63.

⁶⁵⁶ Az 1936-ban Gallus Sándor által feltárt 10–11. századi temetőjének 12 sírjából előkerült leleteit az MNM-be szállították: <http://muzeum.penc.hu/penc-muzeum-penc-tortenete-menu/penc-muzeum-a-falu-tortenetebol-menu> – letöltve 2015. december 4.

⁶⁵⁷ PATAY 1957, 63; MRT 9, 22/12; MAKRA 2007, 46; MNM R. A. 105.P.II; 111.R.II.

⁶⁵⁸ A sírokat folytatólágos sorrendben átszámoztam, az eredeti sírszámot zárójelben közlöm, a feltárási időpontjával együtt.

⁶⁵⁹ MNM R. A. 105.P.II.

⁶⁶⁰ MRT 9, 22/12; MNM R. A. 105.P.II.

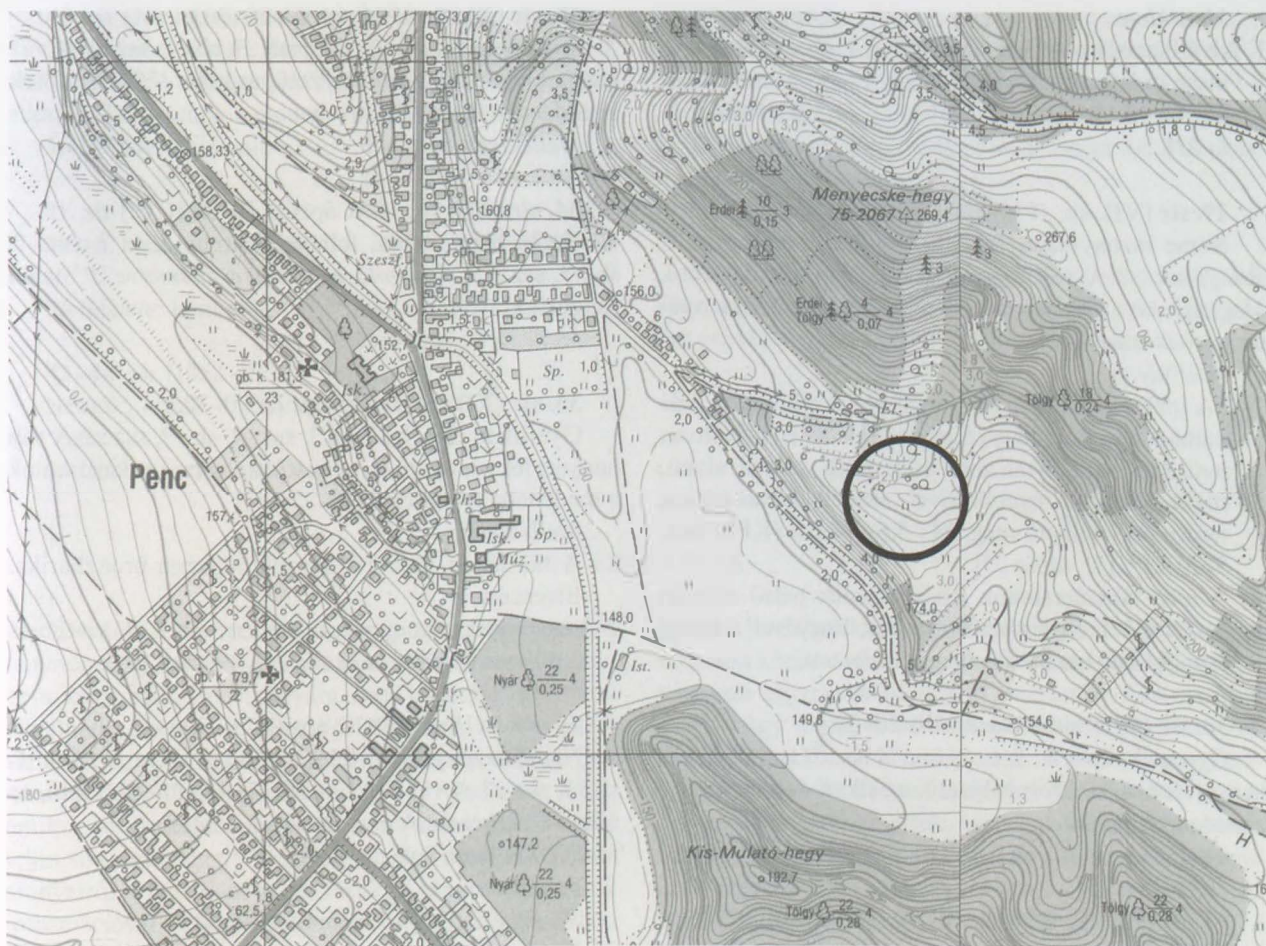
⁶⁶¹ MRT 9, 22/12; MNM R. A. 105.P.II.

⁶⁶² PATAY 1957, 63.

⁶⁶³ PATAY 1957, 63.

46. PENC-TUSZKULÁN

42. kép. Penc-Tuszkulán (1:10000)

8. Az egyik felkarcsont belső oldalánál volt 1 db tojás. Elveszett.

26. sír (IV. sír, 1936. április 20–30.)

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsonkok a medencén feküdtek. Bolygatott. A váz csontjai közül csak a lábak csontjai maradtak meg. A sír élére állított kövekkel volt „körülrakva”.⁶⁶⁴

Melléklete: nem volt.

27. sír (V. sír, 1936. április 20–30.)

Férfi, 40-45 éves. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A „kezek a medence jobb oldala mellett összerakva”⁶⁶⁵ voltak.

Mellékletei:

1–2. A jobb felkarcsont alatt, hegyükkel a koponya felé mutató irányban helyezkedett el 2 db kovácsoltvas nyílscúcs. Elvesztek.

28. sír (VI. sír, 1936. április 20–30.)

Férfi, 40-45 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsonkok a medencén feküdtek.

⁶⁶⁴ PATAY 1957, 63.

⁶⁶⁵ PATAY 1957, 63.

Melléklete:

1. Az állkapocs alatt helyezkedett el 1 db nyitott végű, kissé ovális, egyik végén elhegyesedő bronz huzalkarika. M.: 3,1×2,9 cm (KFM ltsz. 51.553.)⁶⁶⁶ [51. tábla 22].

29. sír (VII. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. *Megjegyzés:* a sírban 3,5 cm széles koporsódeszka nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

- 1–3. A jobb felkarcsont alatt, hegyükkel a koponya felé mutató irányban helyezkedett el 3 db kovácsoltvas nyílcsúcs. Ebből ma már csak 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs található meg. M.: 5,6×1,8 cm (KFM ltsz. 51.554.)⁶⁶⁷ [51. tábla 23].
4. A jobb lábszárcsontok felső végének belső oldalán került elő 1 db kovácsolt vaskés, hegyével a lábfejcsonthai felé mutató irányban. Elveszett.

30. sír (VIII. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

31. sír (IX. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

32. sír (X. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya egyik oldalára fordult, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A váz csontjai szorosan egymás mellett feküdtek, a vállknál mindössze 30 cm szélességben.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsontok mellett helyezkedett el 1 db kovácsolt vaskés, hegyével a koponya felé mutató irányban. Elveszett.

33. sír (XI. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

34. sír (XII. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? „*Guggoló helyzetben eltemetve*”,⁶⁶⁸ talán zsugorított helyzetű váz.⁶⁶⁹

Melléklete: nem volt.

35. sír (XIII. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1. A bordákon feküdt 1 db nyitott végű bronzkarika. Elveszett.
- 2–3. Az egyik kéz ujjpercei mellett volt 1 db kisebb és 1 db vastagabb bronzkarika. Elvesztek.

36. sír (XIV. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

37. sír (XV. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

38. sír (XVI. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

39. sír (XVII. sír, 1936. április 20–30.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

⁶⁶⁶ PATAY 1957, 63, XII. T/1.

⁶⁶⁷ PATAY 1957, 63, XII. T/2.

⁶⁶⁸ PATAY 1957, 63.

⁶⁶⁹ MNM R. A. 105.P.11.

47. RÁD-KISHEGY

40. sír (XVIII. sír, 1936. április 20–30.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

41. sír (1951)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

42–44. sír (1952–1955)

Nemük, koruk bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletük: nem volt.

45. sír (1953)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db nyitott végű bronz huzalkarika (JLMK ltsz. 58.26.1. – elveszett).

Szórvány:

Valószínűleg ebből a temetőből került elő 1 db pödörött végű bronz pántkarperec. Átm.: 6,5×5,6 cm, sz.: 0,8 cm (JLMK ltsz. 58.26.2.)⁶⁷⁰ [51. tábla 24].

46.3. ÉRTÉKELÉS

Az ÉNy-DK-i irányú ovális dombtetőn elhelyezkedő temetőnek 45 sírjáról maradt fenn több-kevesebb adat, ez a szám azonban bizonyára még legalább egy sírral növelhető, a szórványként előkerült karperec is valószínűleg egy bolygatott vagy elpusztított, esetleg „*fel nem tárt sírból származik*”.⁶⁷¹ Aligha tévedünk tehát, amikor feltételezzük, hogy ez nem az egykori temető teljes sírszáma lehet.⁶⁷² Az eltemetettek nemi és életkori arányairól, a temetkezési szokásokról alig rendelkezünk információval, a sírgödörök valószínűleg a korszakban általános aknasírok voltak, melyekben ritkán koporsó

nyomai is előbukkantak, s bizonyára valamilyen testet szorosan körbevevő anyag miatt feküdtek annak csontjai szorosan egymás mellett a 32. sírban is. A sírleírások alapján úgy tűnik, relatíve magas lehetett az elhunytak kezeinek has környékére fektetése. A leletanyag egyszerű tárgyakból áll, melyek csaknem kivétel nélkül mindössze leírásokból ismertek, így sajnos a temető keltezésében is alig-alig nyújtanak érdemi segítséget. A temető egy szegényesebb közösségről árulkodik, melynek tagjait a 10. század valamely részében temették el, esetleg a 11. század elején.

46.4. IRODALOM

PATAY 1957, 60; FÉK 814. sz.; PATAY 1975, 21; MRT 9, 100.R.II. 22/12; TETTAMANTI 2001, 18; MNM R. A. 100.P.II;

47. RÁD-KISHEGY

(Pest megye)

47.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől keletre, a Rádi-patak és a Penci-ág között kiemelkedő domb tetején egy nagyobb kiterjedésű temető sírjai kerültek elő több alkalommal, már az 1930-as évek eleje óta. 1932-ben Gerengay Pál információja alapján 9 sír került elő, melyek leletei között „szlavon”⁶⁷³

ezüstpénzek is voltak.⁶⁷⁴ 1932–1936 között bizonytalan számú sír semmisülhetett meg, melyek leleteiből csupán egyetlen karperec maradt meg.⁶⁷⁵ 1936 tavaszán Gallus Sándor végzett feltárást a területen, melynek során 22 sír előkerülését rögzítette, ezek között lovas sírok is vol-

⁶⁷⁰ PATAY 1957, 63, XIII. T/4.

⁶⁷¹ MNM R. A. 98.Cs.II.

⁶⁷² PATAY 1957, 60.

⁶⁷³ MRT 9, 25/5.

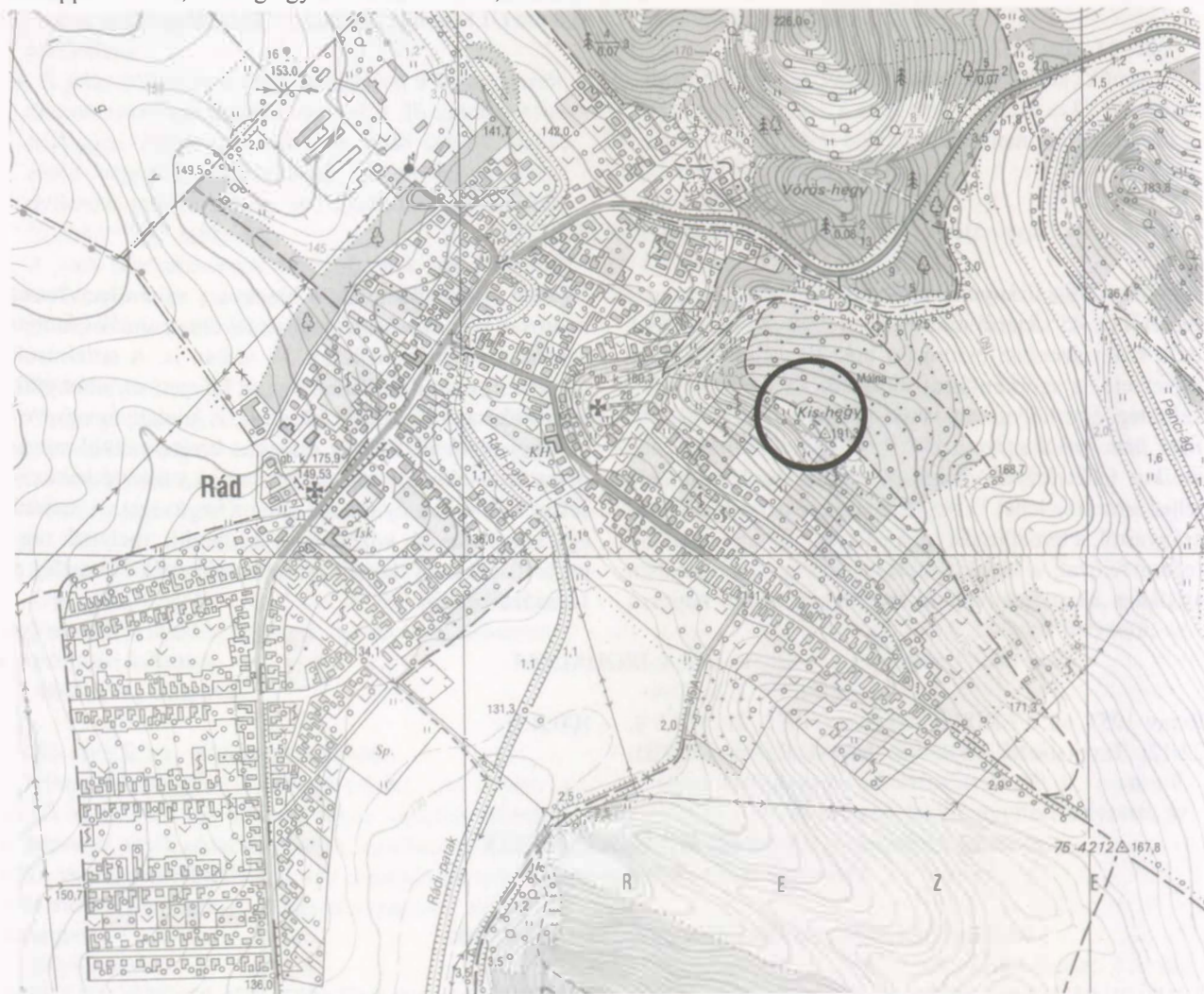
⁶⁷⁴ MRT 9, 25/5.

⁶⁷⁵ MRT 9, 25/5.

47. RÁD-KISHEGY

tak.⁶⁷⁶ 1953–1954-ben egy pince beomlása nyomán került felszínre egy újabb lovas sír.⁶⁷⁷ 1956. május 19-én hasonló körülmények között került elő egy másik lovas temetkezés, melyet a felfedező részben kibontott. Az előkerült leletek egy részét Jakus Lajos, a helyi általános iskola igazgatója gyűjtötte össze, a sírnak még földben lévő részét pedig Patay Pál tárta fel május 25-én.⁶⁷⁸ Patay ekkor a sír környékén is végzett egy kisebb szondázó kutatást, azonban újabb sír ekkor nem került elő. Néhány hónappal később, de még ugyanebben az évben, október

19–25. között Patay 17 további temetkezést tárt fel itt.⁶⁷⁹ 1971-ben ismét Jakus Lajos mentette meg egy előkerült sír leletanyagát,⁶⁸⁰ mellyel együtt így a temetőnek legkevesebb 51 sírjával számolhatunk. Az antropológiai anyagot Lipták Pál dolgozta fel,⁶⁸¹ a régészeti leletanyag a KFM, az MNM, az MNM Mátyás Király Múzeuma, a váci Tragor Ignác Múzeum és a Jakus Lajos Kiállítóhely gyűjteményébe került, míg az antropológiai leletanyagot a Magyar Természettudományi Múzeum őrzi.⁶⁸²

43. kép. Rád-Kishegy (1:10000)

⁶⁷⁶ MNM R. A. 105.P.II.

⁶⁷⁷ MRT 9, 25/5.

⁶⁷⁸ KFM R. A. 271/1956.

⁶⁷⁹ KFM R. A. 522/1956.

⁶⁸⁰ MRT 9, 25/5.

⁶⁸¹ LIPTÁK 1953, 316–326.

⁶⁸² LIPTÁK 1953, 316; PATAY 1957, 60–63; MRT 9, 25/5; MAKRA 2007, 46.

47. RÁD-KISHEGY

47.2. SÍRLEÍRÁSOK

1–9. sír (1932)

A sírokról nem áll rendelkezésre információ.

Mellékletei:

1. 1 db római kori érme. Elveszett.
2. 1 db „szlavon”⁶⁸³ ezüstérme. Elveszett.
3. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült S-végű karika. M.: 1,4×1,3 cm, hv.: 0,19 cm (TIM ltsz. 52.5.0.)⁶⁸⁴ Elveszett.
4. 1 db kerek átmetszetű huzalból készült, legalább kétszeres S-végű karika. M.: 2,4×1,9 cm, hv.: 0,15 cm (TIM ltsz. 52.5.41.)⁶⁸⁵ Elveszett.
5. 1 db rosszezüstből sodrást utánzóan öntött, zárt, Kovács 1994 3b típusú állatfejes karperec. M.: 8,1×7,7 cm, v.: 0,6 cm (TIM ltsz. 52.5.39.)⁶⁸⁶ [51. tábla 25].

10. sír (I. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, lábának csontjai térben behajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. Az egyik felkarcsont felső részének belső oldala és a bordák között helyezkedett el 1 db tojás. Elveszett.

11. sír (II. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi, 35–40 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a lábak csontjai egymásra fektetett helyzetben voltak.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya környékén – talán annak két oldalán – helyezkedett el 2 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 1,3×1,1, illetve 1,4×1,3 cm, hv.: 0,14, illetve 0,14 cm (KFM ltsz. 51.555.1–2.)⁶⁸⁷ [51. tábla 26–27].
3. 1 db félhold alakú, felső oldalán átlukasztott, bronzlemezből készült tárgy. M.: 7,5×3,4 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [51. tábla 28].
4. 1 db kettőbe hajlított bronzlemezből készült, átfürt, szegecsekkel ellátott szíjszorító csatlemez. M.: 3,8×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [51. tábla 29].
5. A váz bal oldala mellett íjborító csontlemezek helyezkedtek el, ezek sírban mért hossza alapján a

fegyver 160 cm hosszú lehetett (KFM ltsz. 51.555.3. – elvesztek).

6. Az ícsontok mellett tegez fémvasalásai voltak megfigyelhetők. A legnagyobb h.: 22,8 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [52. tábla 1].
- 7–? A tegezvasalások között bizonytalan számú kovácsoltvas nyílcsúcs feküdt. Elvesztek.
9. A sírból került elő 1 db kovakö. Elveszett.
10. A jobb comb- és lábszárcsontok érintkezési helyének külső oldalán feküdt 1 db kovácsoltvas hevedercsat. Töredékes (KFM ltsz. 51.555.4.).
11. A lábfejek csontjai között volt 1 db kovácsoltvas zablá. Elveszett.
- 12–13. „Az egymásra fektetett lábfejek”⁶⁸⁸ felett volt 2 db kovácsolt vaskengyel. Elvesztek.

12. sír (III. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarika, m.: 1,4×1,3 cm, hv.: 0,2 cm. Az egyik elveszett (KFM ltsz. 51.556.)⁶⁸⁹ [52. tábla 2].

13. sír (IV. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi, 35–40 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az egyik láb csontjainak középrészénél helyezkedett el a ló koponyája, míg a lábszárak csontjai a váz lábcsontjainak végeinél voltak.

Mellékletei:

1. A váz bal oldalánál tegez fémvasalásai voltak megfigyelhetők. H.: 3,8, illetve 2,8 cm (KFM ltsz. 51.557.1.) [52. tábla 3].
- 2–7. A tegezvasalások között volt 6 db kovácsoltvas nyílcsúcs, melyek közül azonban ma már csak 1 db bizonytalan típusú található meg. H.: 4,3 cm (KFM ltsz. 51.557.2.) [52. tábla 4].
- 8–13. A tegezvasalások mellett íjmarkolat és íjvég borító csontlemezek feküdtek, ezek helyzete alapján az íj 120 cm hosszú lehetett. A markolatlemez m.: 13,1×2,2 cm, az íjvégcsontról m.: 18,2×1,8 cm (KFM ltsz. 51.557.3.)⁶⁹⁰ [52. tábla 5].

⁶⁸³ MRT 9, 25/5.

⁶⁸⁴ PATAY 1957, 60, XIII. T/9.

⁶⁸⁵ PATAY 1957, 60, XIII. T/10.

⁶⁸⁶ PATAY 1957, 60, XIII. T/8.

⁶⁸⁷ PATAY 1957, 60, XI. T/12–13.

⁶⁸⁸ PATAY 1957, 60.

⁶⁸⁹ PATAY 1957, 60, XIV. T/14.

⁶⁹⁰ PATAY 1957, 60, XI. T/15–18.

14. A medencénél volt 1 db kis „bronzcsengő és kis bronz csüngő fele”.⁶⁹¹ Elvesztek.
- 15–16. A ló lábszárcsontok között feküdt 2 db kovácsolt vaskengyel. Elvesztek.
17. Ugyanott helyezkedett el 1 db kovácsolt vaszabla. Elveszett.

14. sír (V. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–? A nyakcsigolyák környékén „pasztagyöngyök”⁶⁹² feküdtek. Elvesztek.

15. sír (VI. sír, 1936. május 4–7.)

Nő, 25-30 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.**16. sír** (VII. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi, 25-30 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.**17. sír** (VIII. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.**18. sír** (IX. sír, 1936. május 4–7.)

Nő, 30-35 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.**19. sír** (X. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi, 25-30 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Megjegyzés: a koponyán 5,6×3,6 cm-es tényleges trepanáció volt megfigyelhető.*Melléklete:* nem volt.**20. sír** (XI. sír, 1936. május 4–7.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?,

ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.**21. sír** (XII. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.**22. sír** (XIII. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyáknál volt 1 db kis „bronz gomb”.⁶⁹³ Elveszett.
  2. A váz bal oldalán tegez vasmerevítői és csont lemezbörítései voltak megfigyelhetők. A ma megtalálható csontból készült darabok között 4 db egyenes, pontkörmintákkal díszített csontlemez, melyek közül 3 db keskenyebb, míg a negyedik szélesebb, hátoldalán irdalt, m.: 9,3×0,6, 3,7×0,6, 6,7×0,7, 7,3×1,4 cm. 1 db szélesebb, díszítetlen, hátoldalán irdalt, két ponton átfúrt, ezek közül az egyikben korrodálódott vasszegecs található, m.: 8,7×2,7 cm. A fémvasalások közül a legnagyobb h.: 9,8 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [52. tábla 6].
  - 3–? A tegezvasalások között bizonytalan számú kovácsoltvas nyilcsúcs helyezkedett el. Elvesztek.
  - 5–6. A lábak csontjainál volt 2 db trapéz alakú, kovácsolt vaskengyel. Száraik szögletes átmetszetűek, melyekhez összeszükülő nyakkal kapcsolódik a legyező alakúan kiszélesedő, téglalap alakban áttört fül. Talpalójuk ívelt. Az egyik kengyel füle hiányos. M.: 15,7×11 cm, illetve 14×10,6 cm (KFM ltsz. 51.558.1–2.)⁶⁹⁴ [53. tábla 1–2].
  7. Ugyanott helyezkedett el 1 db kovácsoltvas zabla. Elveszett.
  8. Az egyik boka magasságában volt 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat, m.: 4,4×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [53. tábla 3].
- 23. sír** (XIV. sír, 1936. május 4–7.)
- Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a lábak csontjai térdben meghajlított helyzetben voltak.
- Mellékletei:*
1. Valószínűleg a koponya környékén volt 1 db bronz „fülbetaló”.⁶⁹⁵ Elveszett.
  2. A nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Hurkos vége hiányzik. M.: 13,5×13,4 cm, hv.: 0,32 cm (KFM ltsz. 51.559.)⁶⁹⁶ [54. tábla].
- 3–10. Ugyanott helyezkedett el 2 db gyöngy és 6 db „ólomcsüngő”.⁶⁹⁷ Elvesztek.

⁶⁹¹ PATAY 1957, 61.⁶⁹² PATAY 1957, 61.⁶⁹³ PATAY 1957, 61.⁶⁹⁴ PATAY 1957, 61, XI. T/19–20.⁶⁹⁵ PATAY 1957, 61.⁶⁹⁶ PATAY 1957, 61, XI. T/23.⁶⁹⁷ PATAY 1957, 61.

24. sír (XV. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

25. sír (XVI. sír, 1936. május 4–7.)

Nő, 40 év körüli. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya egyik oldalára billent, „*alsó karja behajlítva*”⁶⁹⁸ volt.

Mellékletei:

1–2. Valószínűleg a koponya környékén helyezkedett el 2 db „*nagy ezüst fülbevaló*”⁶⁹⁹ Elvesztek.

26. sír (XVII. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

27. sír (XVIII. sír, 1936. május 4–7.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A felső bordákon feküdt 1 db nyitott végű bronz huzalkarika. Elveszett.

2–? A nyakcsigolyák környékén üveggyöngyök voltak. Elvesztek.

28. sír (XIX. sír, 1936. május 4–7.)

Nő, 30–35 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya egyik oldalára billent, a lábak csontjai térdben behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 15,2×14,7 cm, hv.: 0,38 cm (KFM ltsz. 51.560.1.)⁷⁰⁰ [55. tábla 1].

2. A jobb oldali felső bordákon feküdt 1 db „*bronzkarika*”⁷⁰¹ Elveszett.

3–4. Mindkét alkar csontjain volt egy-egy kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 6×5,7 cm, hv.: 0,3 cm. Az egyik elveszett (KFM ltsz. 51.560.2.)⁷⁰² [55. tábla 2].

5–? A nyakcsigolyák környékén „*üveg- és pasztagyöngyökből, ólom érmékből, valamint bronzcsüngők-ből*”⁷⁰³ álló „*fűzér*”⁷⁰⁴ volt. Elvesztek.

29. sír (XX. sír, 1936. május 4–7.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya egyik oldalára billent.

Mellékletei:

1. A bordákon, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben feküdt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, kovácsoltvas nyilcsúcs. H.: 6,4 cm (KFM ltsz. 51.561.1. – elveszett).⁷⁰⁵

2–3. A lábak csontjainál, hegyükkel a lábfejek irányába mutató helyzetben feküdt 2 db kovácsoltvas nyilcsúcs. Sajnos csak az egyik maradt meg, egy deltoid alakú, nyéltüskével ellátott típus. M.: 6,5×1 cm (KFM ltsz. 51.561.2.)⁷⁰⁶ [56. tábla 1].

4. A láb alsó részének csontjai mellett feküdt 1 db „U” alakú vaspánt. M.: 4,2×1,2 cm (KFM ltsz. 51.561.3.) [56. tábla 2].

30. sír (XXI. sír, 1936. május 4–7.)

Nő, 30–35 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

31. sír (XXII. sír, 1936. május 4–7.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a lábak csontjai térdben behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1954)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. 1 db tört szájvasú, kissé aszimmetrikus kovácsoltvas csikózabla. A szögletes átmetszetű szájvasak végeit visszahajtották, az így létrejött lyukba csatlakoznak a zabla lapos karikái. A szájvasak h.: 7,2, illetve 7 cm, a karika átm.: 5,6 cm (JLKM ltsz. 58.25.3.5.)⁷⁰⁷ [56. tábla 3].

⁶⁹⁸ PATAY 1957, 61.

⁶⁹⁹ PATAY 1957, 61.

⁷⁰⁰ PATAY 1957, 61, XI. T/25.

⁷⁰¹ PATAY 1957, 61.

⁷⁰² PATAY 1957, 61, XI. T/24.

⁷⁰³ PATAY 1957, 61.

⁷⁰⁴ PATAY 1957, 61.

⁷⁰⁵ PATAY 1957, 61, XI. T/22.

⁷⁰⁶ PATAY 1957, 61, XI. T/21.

⁷⁰⁷ PATAY 1957, 61, XII. T/5.

2. 1 db valószínűleg legyező alakú, kovácsolt vaskengyel. Szárai laposak, talpalója ívelt. Hiányos. M.: 16 cm (JLKM ltsz. 58.25.3.6.)⁷⁰⁸ [56. tábla 4].
3. 1 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel trapéz alakú, áttört füle. Talpalója ívelt. M.: 13,4×9,8 cm (JLKM ltsz. 58.25.3, 5–7.)⁷⁰⁹ [56. tábla 5].
3. 1 db sárgásbarna színű, henger alakú opak üvegyöngy. M.: 1,5×1 cm⁷¹² (VTIM ltsz. 84.18.1.) [57. tábla 2].
4. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú, kereszteződő berakott hullámvonallal díszített opak üvegyöngy. M.: 1×0,5 cm⁷¹³ (VTIM ltsz. 84.18.1.) [57. tábla 3].
5. 1 db fehér színű opak üvegyöngy⁷¹⁴ (VTIM ltsz. 84.18.1. – elveszett).

33. sír (1. sír, 1956. május 19–25.)

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: kb. ÉNy–DK, sm.: kb. 25–30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírnak csak az egyik sarka volt megfigyelhető, itt *in situ* helyzetben volt a valószínűleg É–D-i tájolású lókoponya, mely északi irányba nézett.

Mellékletei:

- 1–3. 3 db kovácsoltvas nyilcsúcs (JLKM – elveszett).
4. 1 db valószínűleg ijborító csontlemez (JLKM – elveszett).
5. A ló fogai előtt volt 1 db kovácsoltvas csikózabla, karikái azonban nem voltak rajta (JLKM – elveszett).
6. 1 db kovácsolt vaskengyel (JLKM – elveszett).

34. sír (2. sír, 1956. október 19.)

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: ÉNy–DK (321–141°), sm.: 35 cm, sh.: kb. 92 cm, ssz.: 28 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A koponya, a bordák és egy lábszárcsont töredéke maradt csak *in situ* helyzetben, a váz többi csontját a szántás mozdította ki, illetve semmisítette meg.

Mellékletei:

1. A váz jobb oldalán volt 1 db Jovianus (363–364) egy ponton átlukasztott bronzérme⁷¹⁰ (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett).
- 2–5. A nyakcsigolyák környékén feküdt egy kb. 10 cm átmérőjű nyaklánc, mely az alábbi elemekből állt:
  2. 1 db vaslánc. A szemek átm.: 1,1–1,2 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1.)⁷¹¹ [57. tábla 1].
  - 3–5. 3 db üvegyöngy.

35. sír (3. sír, 1956. október 19.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 80–85 cm, t.: ÉNy–DK (297–111°), sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, kissé jobb oldalán fekvő. Bolygatott. Újkori beásás mozdította el a váz bal lábának csontjait és a bal alkar- és kézcsontokat.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák környékén, az állkapocs bal sarkánál feküdt 1 db lapított gömb alakú, füles, alsó részén kereszt alakú bevágással ellátott vascsőrgő. M.: 2,8×2,2 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1.)⁷¹⁵ [57. tábla 4].
2. A csörgő mellett volt 1 db átfűrt kauri. M.: 2,7×1,7 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett).⁷¹⁶
3. A kauri mellett, az állkapocs bal ága előtt volt 1 db szürke színű, lapított gömb alakú, fehér szemekkel ellátott opak üvegyöngy, melynek nyílásán vékony vashuzal volt átfűzve. M.: 1,2×0,8 cm (VTIM ltsz. 84.19.2.)⁷¹⁷ [57. tábla 5].
4. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. M.: 1,2×0,8 cm, hv.: 0,1 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1.)⁷¹⁸ [57. tábla 6].
5. A nyakcsigolyák alatt volt 1 db levágott sarkú négy-szögletes hasáb alakú, minden oldalán egy-egy 8-as alakú mintával díszített üvegyöngy. M.: 1,2×1 cm (VTIM ltsz. 84.19.4.)⁷¹⁹ [57. tábla 7].
6. A koponya bal oldala mellett helyezkedett el 1 db kisebb méretű, egymásra hajló végű bronz pántkarika. Átm.: 1 cm, sz.: 0,5 cm (VTIM ltsz. 84.19.3.)⁷²⁰ [57. tábla 8].

⁷⁰⁸ PATAY 1957, 61, XII. T/6.

⁷⁰⁹ A JLKM 58.25.4. számon egy deformálódott bronzkarika szerepel, melyről azonban sem adattári, sem irodalmi említés nincs (MRT 9, 25/5). – PATAY 1957, 61, XII. T/7.

⁷¹⁰ PATAY 1957, 61, XIV. T/1.

⁷¹¹ PATAY 1957, 61, XIV. T/2.

⁷¹² PATAY 1957, 61, XIV. T/3–5.

⁷¹³ PATAY 1957, 61, XIV. T/3–5.

⁷¹⁴ PATAY 1957, 61, XIV. T/3–5.

⁷¹⁵ PATAY 1957, 61, XIV. T/6.

⁷¹⁶ PATAY 1957, 61, XIV. T/7.

⁷¹⁷ PATAY 1957, 61, XIV. T/8.

⁷¹⁸ PATAY 1957, 61, XIV. T/9.

⁷¹⁹ PATAY 1957, 61, XIV. T/10.

⁷²⁰ PATAY 1957, 61, XIV. T/11.

36. sír (4. sír, 1956. október 22.)

Neme bizonytalan, fiatal személy. Csv. h.: kb. 130 cm (a nyakcsigolyák végéig), t.: ÉNy–DK (318–138°), sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok csaknem teljesen a felkarcsontra visszahajlított helyzetben voltak, a kézcsontok a kulcsonton helyezkedtek el, míg a jobb alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben feküdtek. A bal láb csontjai térdben kissé kifelé hajlított helyzetben voltak. Bolygatott. Újkori beásás semmisítette meg a koponyát, melynek csak alsó állkapcsa maradt a helyén. *Megjegyzés:* nem zárható ki, hogy a bal térd patológiásan torzult volt.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák körül helyezkedett el 1 db vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hurok-kampós záródású nyakperec. M.: 15×14,5 cm, hv.: 0,42 cm (VTIM ltsz. 84.20.1.)⁷²¹ [58. tábla 1].
2. A jobb alkarcsontok felső részén helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 8×7,6 cm, hv.: 0,6 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett).⁷²²
3. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db hárombordás, rosszezüst pántgyűrű. Átm.: 2 cm, sz.: 0,6 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett).⁷²³

37. sír (5. sír, 1956. október 19.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 63 cm, t.: ÉNy–DK (319–139°), sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.**38. sír** (6. sír, 1956. október 19.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 80–85 cm, t.: ÉNy–DK (298–118°), sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. Talajművelés nyomán a koponya teteje, a medence és a lábak csontjai is hiányoztak.

Melléklete:

1. A koponya mögött 1 db átfúrt állatcsonttöredék volt. Elveszett.

39. sír (7. sír, 1956. október 19.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 80–85 cm, t.: ÉNy–DK (318–138°), sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás a koponya felső

részét megsemmisítette, továbbá bolygatta a karok és a lábak csontjait is, melyek így rendszertelenül feküdtek.

Melléklete: nem volt.**40. sír** (8. sír, 1956. október 20.)

Gyermek. Csv. h.: 118 cm (a nyakcsigolyákig), t.: ÉNy–DK (312–132°), sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A talajművelés a váz csontjait csaknem teljesen feldúlta, illetve megsemmisítette. A medence lényegesen mélyebben feküdt, mint a felsőtest csontjai.

Melléklete:

1. A jobb kéz patinás ujjpercei között volt 1 db Keszi 1999 D2 típusú bronzgyűrű, pajzs alakúan kiszélesedő fején hatágú csillag alakú mintával díszítve, melynek háttérét kerek pontok töltik ki. Átm.: 2 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett)⁷²⁴ [58. tábla 2].

41. sír (9. sír, 1956. október 22.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. Újkori beásás mozdította el a váz csontjainak nagy részét, melyek közül *in situ* helyzetben csak a bal kar, a bal láb és a jobb lábszár csontjai maradtak.

Mellékletei:

A rendszertelenül fekvő csontok között, másodlagos helyzetben kerültek elő az alábbi tárgyak:

1. A kimozdult koponya alatt feküdt 1 db kerek átmetszetű, bronzból öntött karika. Átm.: 2,9 cm, hv.: 0,3 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett).⁷²⁵
2. 1 db sodrást utánozóan öntött, zárt, ezüstözött, Kovács 1994 3b típusú állatfejes bronz karperec. M.: 8,1×7,6 cm, v.: 0,6 cm (VTIM ltsz. 52.5.39.)⁷²⁶ [57. tábla 10].
3. 1 db egykor foglalat, annak két oldalánál 3-3 granulált gömböcsl ellátott, karikáján hárombordás, rosszezüst pántgyűrű. Deformált. V.: 0,4 cm (VTIM ltsz. 84.21.2.)⁷²⁷ [57. tábla 9].

42. sír (10. sír, 1956. október 23.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 152 cm, t.: ÉNy–DK (319–139°), sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon feküdtek, az ujjpercek pedig a jobb felkarcsont végén voltak.

⁷²¹ PATAY 1957, 61, XIV. T/13.⁷²² PATAY 1957, 62, XIV. T/12.⁷²³ PATAY 1957, 62, XIV. T/14.⁷²⁴ PATAY 1957, 62, 3. kép.⁷²⁵ PATAY 1957, 62, XIV. T/16.⁷²⁶ PATAY 1957, 62, XIV. T/15.⁷²⁷ PATAY 1957, 62, XIV. T/17.

Mellékletei:

1–2. Az állkapocs és a jobb kulcscsont között, valamint a szegycsont alatt feküdt egy-egy gomba alakú rosz-szezüst fülesgomb, az egyik feje rovátkolt díszítésű. H.: 1,1, illetve 1,2 cm (VTIM ltsz. 84.22.1–2.)⁷²⁸ [58. tábla 3–4].

43. sír (11. sír, 1956. október 22.)

Gyermek. Csv. h.: max. 70 cm, t.: ÉNy–DK (322–142°), sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

44. sír (12. sír, 1956. október 23.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 95 cm, t.: ÉNy–DK (312–132°), sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya a bal oldalán feküdt, a karok csontjai könyökben enyhén behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A jobb oldali *mandibulánál* volt 1 db rosszezüst huzalkarika, ráhúzott, kisebb méretű karikával. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,1 cm (VTIM ltsz. 84.23.1.)⁷²⁹ [58. tábla 5].
2. A bal oldali *mandibulánál* feküdt 1 db ovális rosszezüst huzalkarika, ráhúzott, kisebb méretű karikával. M.: 1,9×1,5 cm, hv.: 0,1 cm (VTIM ltsz. 84.23.1.)⁷³⁰ [58. tábla 6].

45. sír (13. sír, 1956. október 23.)

Gyermek. Csv. h.: 92 cm, t.: ÉNy–DK (312–132°), sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

46. sír (14. sír, 1956. október 23.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 83 cm, t.: ÉNy–DK (316–136°), sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A bal alkar- és kézcsontok hiányoztak. A sárgódör középső része mélyebben feküdt, ezért a váz csontjai közül a medence is mélyebben helyezkedett el.

Melléklete: nem volt.

47. sír (15. sír, 1956. október 23.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 67 cm, t.: ÉNy–DK (317–137°), sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalánál, a sziklacsont mellett került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, kissé ovális, nyitott végű huzalkarika. Egyik vége egyenesre, másik hegyesedőre kialakított. Átm.: 1,7×1,6 cm, hv.: 0,15 cm (VTIM ltsz. 84.24.1.)⁷³¹ [59. tábla 1].
2. A nyakcsigolyákon feküdt 11. (Kopasz) Károly (840–875) átlukasztott blois-i dénára (VTIM ltsz. 84.24.2.)⁷³² [59. tábla 2].
- 3–14. A nyakcsigolyákon és a bal oldali felső bordán helyezkedett el – részben egymást követő sorban – 12 db lapított gömb alakú, fekete és barnásfekete színű opak üveggyöngy, melyek közül legalább 6 db-on fehér színű, kereszteződő hullámvonalas díszítés látható. Ma már csak 11 db található meg. Átm.: 0,6–0,8 cm (VTIM ltsz. 84.24.3.)⁷³³ [59. tábla 3–13].
15. A gerincsigolyákkal párhuzamosan, részben a csigolyák és a bal kulcscsont alatt feküdt 1 db végei irányába kiszélesedő vascsipesz. M.: 8,3×2,2 cm (VTIM ltsz. 84.27.4.)⁷³⁴ [59. tábla 14].
16. A jobb alkarcsontok alsó részén helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, összenyomott végű vas karperec. M.: 4,5×3,8 cm (VTIM 84.24.4.) [59. tábla 15].
17. A bal alkarcsontok felső részén volt 1 db hasonló vas karperec. H.: 2,4 cm (VTIM 84.24.6.) [59. tábla 16].
18. A jobb alkarcsontok alsó végénél, azok belső oldalán tojáshej darabok voltak megfigyelhetők. Elvesztek.

48. sír (16. sír, 1956. október 23.)

Gyermek. Csv. h.: kb. 95 cm, t.: ÉNy–DK (310–130°), sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

49. sír (17. sír, 1956. október 24.)

Neme bizonytalan, fiatal személy. Csv. h.: 151 cm, t.: ÉNy–DK (319–139°), sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon feküdt.

⁷²⁸ PATAY 1957, 62, XIV. T/18–19.

⁷²⁹ PATAY 1957, 62, XIV. T/20.

⁷³⁰ PATAY 1957, 62, XIV. T/11.

⁷³¹ PATAY 1957, 62, XIV. T/23.

⁷³² PATAY 1957, 62, XIV. T/24.

⁷³³ PATAY 1957, 62, XIV. T/25–33.

⁷³⁴ PATAY 1957, 62, XIV. T/22.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, kissé ovális, nyitott végű karika. Átm.: 2×1,9 cm, hv.: 0,1 cm (VTIM ltsz. 84.25.4.)⁷³⁵ [59. tábla 17].
2. A nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperc. Átm.: kb. 16 cm, hv.: 0,4 cm (VTIM ltsz. 84.25.1. – elveszett).⁷³⁶
3. A jobb alkarcsontok felső végénél volt megfigyelhető 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperc. M.: 6,7×6,7 cm, hv.: 0,5 cm (VTIM ltsz. 84.18.1.–27.1. – elveszett).⁷³⁷
4. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db kissé félköríves átmetszetű, nyitott végű, ezüstözött bronz pántgyűrű. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,25 cm (VTIM ltsz. 84.25.5.)⁷³⁸ [59. tábla 18].
5. A bal kéz egyik ujjpercén volt 1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű. Átm.: 2 cm, sz.: 0,3 cm (VTIM ltsz. 84.25.3.)⁷³⁹ [59. tábla 19].

50. sír (18. sír, 1956. október 24.)

Neme bizonytalan, fiatal személy. Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy–DK (310–130°), sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

51. sír (1971)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. 1 db három bronzgömbbel díszített csüngőjű fülbevaló (JLKM ltsz. 71.11.1–7. – elveszett).
2. 1 db ólomcsüngő (JLKM ltsz. 71.11.1–7. – elveszett).
- 3–? Sima, nyitott végű huzalkarikák (JLKM ltsz. 71.11.1–7. – elvesztek).
- ?–? Fehér, barna és szürke színű üvegyöngyök (JLKM ltsz. 71.11.1–7. – elvesztek).
- ?–? Vas láncszemek (JLKM ltsz. 71.11.1–7. – elvesztek).
- ?–? Bronzcsövecskék (JLKM ltsz. 71.11.1–7. – elvesztek).

Szórványleletek a 11. vagy a 13. sírból:

- 1–2. 2 db trapéz alakú kovácsolt vaskengyel. Száraik laposak, melyhez összeszűkülő nyakkal csatlakozik az alsó részén legyezőszerűen kiszélesedő, felső részén ívelt, a kengyelszija számára téglalap alakban áttört fül. Talpalójuk ívelt. M.: 14,8×11,5, illetve 13,5×11,5 cm (KFM ltsz. 51.562–563).⁷⁴⁰ [60. tábla 1–2].
3. 1 db poncolt díszítésű, nyitott, egymásra hajló végű rosszézüst pántgyűrű. Átm.: 2,1 cm, sz.: 0,6 cm (VTIM ltsz. 84.27.1.)⁷⁴¹ [59. tábla 20].
4. 1 db nyitott, összenyomott végű rosszézüst pántgyűrű. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,5 cm (VTIM ltsz. 84.27.1.)⁷⁴² [59. tábla 21].
5. A 2. vagy a 3. sírból kerülhetett elő 1 db fenőkö. M.: 4,1×2,3 cm (VTIM ltsz. 84.26.1.)⁷⁴³ [59. tábla 22].

47.3. ÉRTÉKELÉS

A fent ismertetett sírokon, leleteken felül Rád-Kishegyről további korabeli temetkezésekről és tárgyi leletekről is található beszámoló a korszakkal foglalkozó szakirodalomban.⁷⁴⁴ Ezek egy része azonban valószínűleg nem az általunk tárgyalt temetőhöz köthető,⁷⁴⁵ ezért nem szerepeltettem a katalógusban.

Rád-Kishegyen több periódusban került elő egy olyan lelőhely, melynek legkevesebb 50 sírjáról rendelkezünk több-kevesebb adattal. Sajnos azonban az elsőként megtalált 9 sírről néhány előkerült leleten kívül szinte semmilyen információ nem áll rendelkezésre, de ezek egyikéből (?) származhatnak az 1932-ben a váci

múzeumba került tárgyak. Ezt követően Gallus Sándor, Patay Pál, majd Jakus Lajos kutatta az előkerült temető változó nagyságú részét. Sajnos a temető nem teljes felületű feltárása mellett a leletanyag és a dokumentáció egy részének töredékes volta is megnehezíti a lelőhely objektív szempontú értékelését.

A sírok egymáshoz viszonyított elhelyezkedése csak az 1956. évi feltárás során előkerült 33–50. számúak esetén vizsgálható [44. kép], ezek soros jelleget mutatnak, de szabályosabb, ütemesen elhelyezkedő sírok alkotta sor csupán egy figyelhető meg, a 34., 37–39. és 48–49. számúakból álló. Természetesen nem zárható ki, hogy

⁷³⁵ PATAY 1957, 62, XIV. T/38.

⁷³⁶ PATAY 1957, 62, XIV. T/35.

⁷³⁷ PATAY 1957, 62, XIV. T/34.

⁷³⁸ PATAY 1957, 62, XIV. T/36.

⁷³⁹ PATAY 1957, 62, XIV. T/37.

⁷⁴⁰ PATAY 1957, 61, XII. T/3–4.

⁷⁴¹ PATAY 1957, 62, XII. T/39.

⁷⁴² PATAY 1957, 63, XII. T/40.

⁷⁴³ PATAY 1957, 62, XIV. T/41.

⁷⁴⁴ PATAY 1957, 60; BUDINSKÝ-KRIČKA–FETICH 1973, 70, *Abb.* 47/17–19.

⁷⁴⁵ MRT 9, 25/51.

egyes esetekben elpusztult temetkezések miatt foghíjas egy-egy sor (pl. 43–45. sír).

A *sírgödör*ről szinte semmilyen információ nem áll rendelkezésre, tájolásuk a Ny–K-i főirányhoz igazodó, északi irányú eltéréssel. Valószínűleg egyszerű aknasírok lehettek, melyek közül néhánynak az alja vélhetően nem egyenes, hanem középrészén mélyebb volt, erre utalhat a váz medencéjének több esetben is megfigyelt, mélyebben fekvő helyzete (40., 46. sír). Az 1936. évi feltáráson megfigyelt vázak nagy része hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben volt. Valószínűleg a sírok egy részében az elhunytak karjait a has tájékára hajtották. Gallus ugyan a sírok leírásánál ezt nem részletezi, azonban általánosságban megemlíti, hogy a kézfejek a medencén voltak a vázak túlnyomó részénél.⁷⁴⁶ Az 1956-ban feltárt sírok esetében rendelkezünk csak részletesebb információkkal az egyes végtagok helyzetét illetően. A karok nyújtott helyzete mellett több pozíciót is megfigyeltek: például azok könyökben történő enyhe behajlítását (44. sír), kissé erőteljesebb behajlításukat, amikor a kezek a has tájára kerültek (50. sír), a jobb kéz nyújtva, a bal alkar a felkarra csaknem merőlegesen hajlítva (42. sír), a jobb kar a has tájékára, míg a bal erőteljesebben, csaknem merőlegesen behajlítva (49. sír), a jobb csaknem merőlegesen, míg a bal alkar csaknem a felkarra visszahajtv (36. sír). A lábak fekvését illetően Gallus tudósítása szerint „*egy-egy csontvázaknál a lábak térdben meg voltak hajlítva*”,⁷⁴⁷ ezek főleg gyermek (10., 23., 31. sír), ritkábban felnőtt (28. sír) temetkezésekből ismertek, s megtalálható az az eset is, amikor csupán az egyik láb volt így hajlítva (36. sír).

Értelmellékletként, hitvilági céllal avagy bajelhárító szerepükben bízva is sírba kerülhetett a felkar és az alkar belső oldalán fekvő helyzetben megfigyelt *tojás* a 10. és a 47. számú gyermeksírban, mely itt is a Kárpát-medencében megfigyelt tendenciáknak megfelelően, ún. kőznépi jellegű temetőben található, főként gyermeksírokban.⁷⁴⁸

A temető leletanyagában az ékszerek között a fülbevalóként meghatározott tárgyak esetében nem zárhatjuk ki, hogy ezek egy része (23., 35. sír) fejékszerként viselt huzalkarika volt, egyedül az 51. sír három bronzgömbbel díszített csüngőjű *fülbevalóját* lehet ebbe a csoportba – talán a gömbsorcsőngős típusba (?) – sorolni.

Sima, nyitott végű bronz vagy ezüst huzalkarika – nem számítva a fülbevalóknál már említett bizonytalan eseteket – a temető 10. sírjából ismert, a bizonytalan eseteken felül felnőtt férfi és nő, de leggyakrabban

gyermek sírjaiból, melyeket 3 esetben párosan, a többi sírban egymagában találtak. Ugyanakkor mindössze 2 db *S-végű karika* dokumentált, sajnos mindkettő az 1932 körül előkerült sírból/sírokból, így lelökörnyezetük ismeretlen. Az egyik a korszak szinte csaknem kizárólagos többségét alkotó egyszeres, míg a másik a korszakban ritkább, legalább kétszeres S-végű példány volt.

A temetőből 4 sírből ismert *nyakperec*, ebből 3 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű, míg a negyedik egyetlen huzalból készült, ugyancsak hurkos-kampós végződéssel. Ezek 1 felnőtt nő mellett 3 fiatal személy vagy gyermek sírjából származtak.

Gyöngyök csaknem kivétel nélkül gyermeksírokból kerültek elő, 1 női temetkezés mellett további 2 sír tartalmazta ezt a tárgy típust, azonban semmi nem mond ellent annak, hogy ezek is női vagy gyermeksírok lehettek.

A 34. számú sírba temetett gyermek nyakába a gyöngyök közé fűzött néhány szemből álló *vasláncnak* vélhetően hitvilági jelentése lehetett a temetést végzők számára.⁷⁴⁹

A *karperecek* az ismert esetekben női, gyermek vagy fiatal személyek sírjaiból ismertek, melyek között 3 sírből nyitott, *hegyesedő végű bronz huzalkarperec* került elő, ebből egy sírban párosan voltak. Egy felnőtt és egy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz mellől származik egy-egy Kovács 1994 3b típusú *állatfejes karperec*. Ritka leletnek számítanak a korszak sírjaiban a vasból készült *karperecek*. A 47. számú gyermeksírban előkerült példányok rossz megtartásuk miatt nem vizsgálhatók, a feltáráskor megfigyelhető állapotuk karikaformát mutatott. A vas ékszerekben egyfelől láthatjuk nemesfém társaik olcsóbb utánpótlásait, de gyermekek esetében talán valószínűbb, hogy ezek a vastárgyaknak tulajdonított hitvilági szereppel magyarázhatóan kerültek sírba.

A temető 4 sírjából került elő *gyűrű*, egy felnőtt kivételével gyermek vagy fiatal korú személyek mellől, melyek egy sírban voltak párosan. Ezek közül 3 db *pántgyűrű*, az egyik pedig annak a típusnak a hárombordás változata, mely a 10. század utolsó harmadától keltezhető.⁷⁵⁰ Gyermeksírban került elő 1 db pajzs alakúan kisérsedő fején hatágú csillaggal díszített, bronzból készült (?) gyűrű. Kutatásunk bizánci, balkáni típusúnak határozta meg ezeket az ékszereket, s keltezésüket tekintve főként a 10. század első kétharmada szerepel hangsúlyosan, s a gyűrűk legkésőbb a század végére kimentek a divatból.⁷⁵¹ E gyűrűt talán csak a temetés alkalmával kapta az elhunyt

⁷⁴⁶ MNM R. A. 98. Cs. II.

⁷⁴⁷ MNM R. A. 105.P.II.

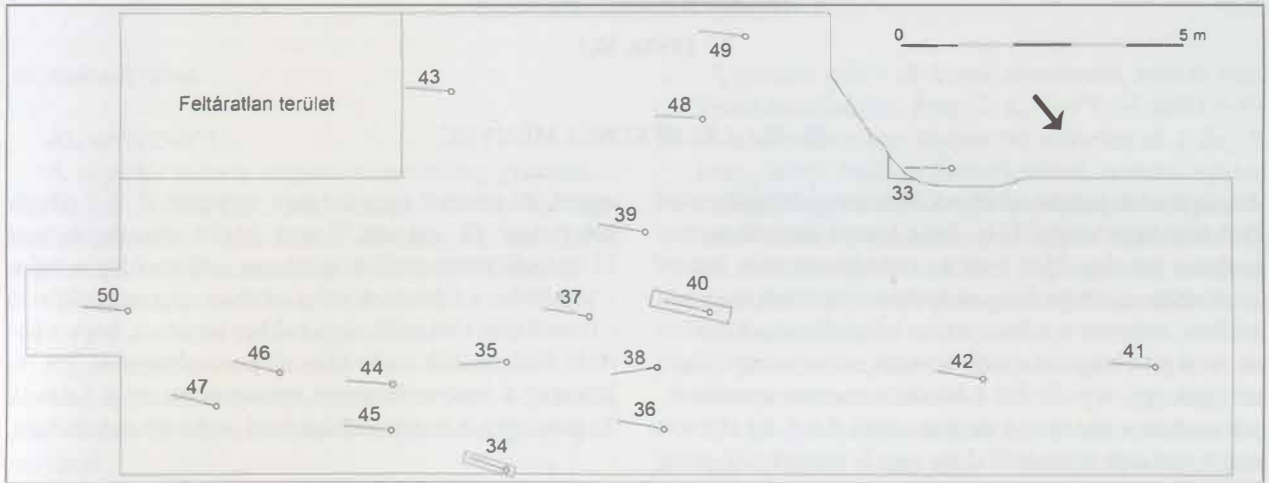
⁷⁴⁸ TETTAMANTI 1975, 109; ISTVÁNOVITS 2003, 357; RÉVÉSZ 2008, 437; VORÓS 2008, 230.

⁷⁴⁹ HORVÁTH 2004, 463–464.

⁷⁵⁰ GIESLER 1981, 109–110.

⁷⁵¹ KESZI 1999, 139, 142.

47. RÁD-KISHEGY

44. kép. Rád-Kishegy

gyermek, azt ugyanis nem lehetett kisebb ujjaira megfelelően méretre alakítani. Egy további fejes példány sérült volta miatt csak a pántgyűrűk közé sorolható be.

A ruházat egykori elemei között a 11. sír *övcsatjára* utaló szijszorító bronzlemeze említhető, melynek csatkarikája azonban nem került gyűjteménybe. A közösség két – egy férfi és egy ismeretlen nemű felnőtt korú – tagját temették el *fémgombbal* záródó ruhában, mely 1, illetve 2 db gomba alakú⁷⁵² típust tartalmazott.

A használati- és munkaeszközök között a 11. sír *kovaköve* mellett egy szörvány *fénökő*, valamint a korszak temetkezéseiben ritka típust képviselő *vascsipesz* említhető még, mely a 47. sírba temetett gyermek nyakcsigolyáinál került elő, egyéb nyakdíszekkel együtt, így valószínűsíthető nyakláncra kapcsolt szerepe.

4 férfi és egy bizonytalan nemi besorolású váz mellől került elő *íjászfelszerelés*, ebből 3 vagy 4⁷⁵³ esetben csontos íj és tegez, míg 2 esetben tegez, legfeljebb 6 db nyílesúccsal.

A fegyveres sírokhoz hasonlóan magasabb a *lovas temetkezések* száma is: 2 tényleges és 2 jelképes lovas temetkezés, az ismert esetekben férfiak mellől. A táblák között mindkét ismert példány a karikás *csikóablák*

közé sorolható, míg a kengyelek között párban 1 db *körte* és 1 db *legyező alakú*, illetve 2 sírban 2 db *trapéz alakú*, vállas kengyel volt, az egyetlen ismeretlen típusú pár mellett. A nyereg további részei között a 11. és a 22. sír *hevedercsatja* említhető.

A sírkert keltezését illetően sajnos korabeli pénzérme nem nyújt segítséget, II. (Kopasz) Károly (840–875) átlukasztott verete bizonyára a nyakban hordott díszként szolgált, jelen esetben azonban az a ritkább eset áll fenn, hogy nem a pénz keltezi a sírt, hanem éppen fordítva.

A Kishegyen temetkező közösség bizonytalan sírszámú temetőjének részleteit hozta felszínre a véletlen vagy a tervezett feltárás, melynek alapján 51+? számú sírral számolhatunk. A temetőben a nemek aránya megközelítőleg az életszerű állapotot tükrözi, csaknem azonos a női és a férfisírok aránya. A közösségen belül relatíve magas a lovas temetkezések és a fegyveres sírok aránya, így ez alighanem utalhat a közösség egyes tagjainak feladatára. Ebben a közösségben valószínűleg egy 10. századi falusi temetőt⁷⁵⁴ használó csoportot azonosíthatunk, mely sírkertjét a 10. század valamely részében nyitotta, s oda a leletanyag alapján a század második felében, s talán még az új évezred elején is temettek.

47.4. IRODALOM

PATAY 1957, 60–63; PATAY 1958; FÉK 846. sz.; MRT 9, 25/4; TETTAMANTI 2001, 18; MNM R. A. 98. Cs. II; 100.

R. II; 105. P. II; 111. R. II; JLKM R.A. 1.121.

⁷⁵² ANDRÁSI 2015, 154.

⁷⁵³ 4 íjcsontos sírt említ: BIRÓ 2013, 399.

⁷⁵⁴ KOVÁCS 2013, 530–532.

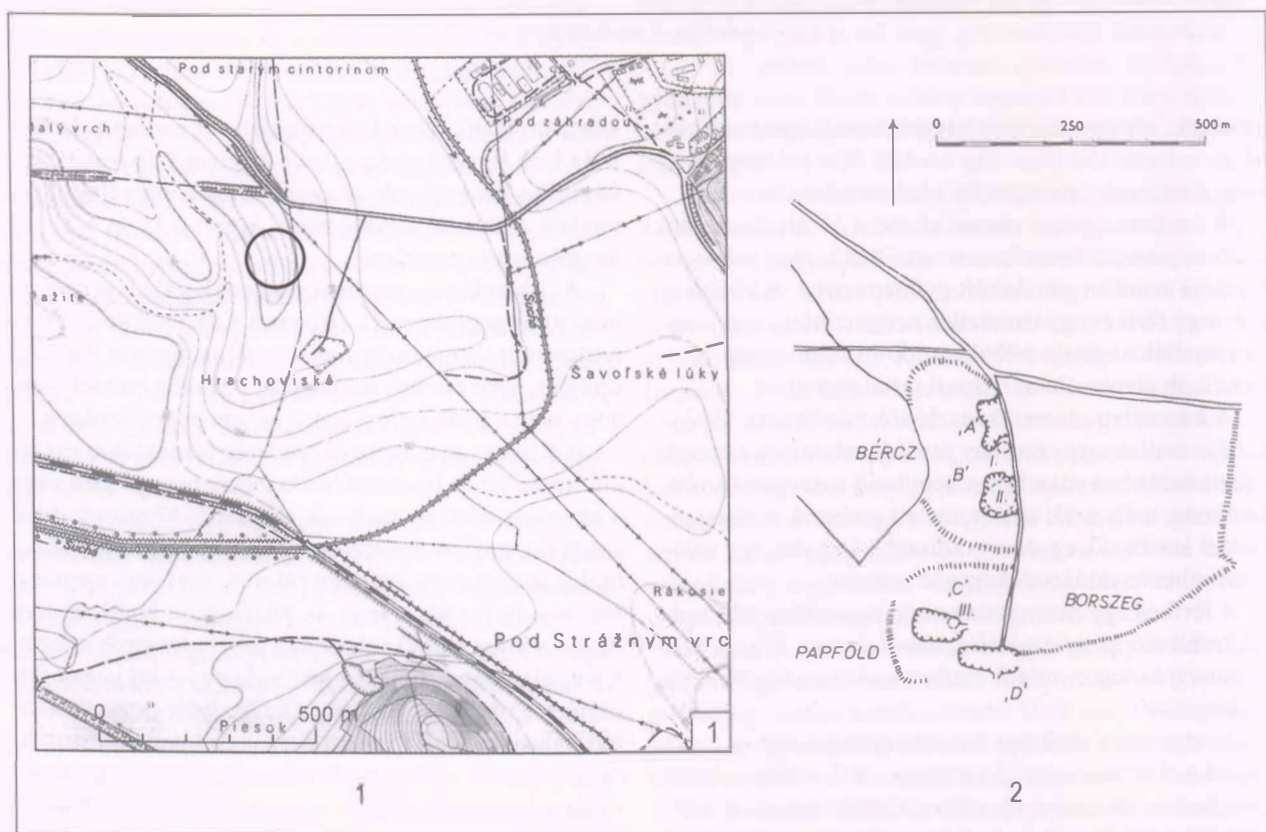
48–49. PERSE-BÉRCZ

(Prša, Sl.)

48–49.I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől keletre található, Száraz-víz könyöke által ölelt homokos talajú, ÉNy–DK-i irányú hosszúkás magaslaton [45. kép 1],⁷⁵⁵ 1948 és 1954 között több helyen és alkalommal folyt bányaművelést megelőző régészeti feltárás, melynek eredményeként telepjelenségek mellett az A–B jelű bányában több korszak sírjai is napvilágra kerültek [45. kép 2]. Ezek között a vaskori temetkezések mellett a következő sírokat tárták fel: 8 sír alkotott egy 5. századi temetőt,⁷⁵⁶ 2 sír egy 7. századi, 77 pedig

egy 8–9. századi nyughelyhez tartozott.⁷⁵⁷ 5–6 sír alkotott egy 10. századi,⁷⁵⁸ míg 30+24 temetkezés egy 11. századi sírkertet.⁷⁵⁹ A területen valószínűleg minden – legalábbis a feltárások időpontjában még megtalálható – temetkezés előkerült, ugyanakkor kérdéses, hogy a korábbi földmunkák során hány sír pusztulhatott el.⁷⁶⁰ A leletanyag a besztercebányai múzeumban és a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézetében található.

45. kép. Perse-Bércz

⁷⁵⁵ ZÁBOJNÍK 2008, 281, Obr. 4.

⁷⁵⁶ TOČÍK 1963, 122.

⁷⁵⁷ ZÁBOJNÍK 2002; ZÁBOJNÍK 2002a; ZÁBOJNÍK 2004, 106; ZÁBOJNÍK 2008, 277.

⁷⁵⁸ TOČÍK 1963, 122; TOČÍK 1978, 205.

⁷⁵⁹ TOČÍK 1992, 168.

⁷⁶⁰ TOČÍK 1963, 122.

48–49.2. SÍRLEÍRÁSOK⁷⁶¹

10. századi sírok:

42. sír (1950)⁷⁶²

A sírgödör mérete alapján valószínűleg gyermek.⁷⁶³ Csvh.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírgödör feltehetően hosszúkás aknasír volt. *Megjegyzés:* a sír keleti vége a 106. számú avar kori sír felett helyezkedett el.

Melléklete: ?

43. sír (1950)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: Ny–DNy–K–ÉK, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A medence táján volt 1 db vascsat rossz megtartású töredéke.
2. A medence jobb oldala mellett volt 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező kovácsolt vaskés töredéke. M.: 10×1,2 cm⁷⁶⁴ [61. tábla 1].
3. A jobb láb csontjai mellett volt 1 db vörös-barna-szürke színű, foltosra égett, kavicsal soványított, kihajló, ferdére vágott peremmel ellátott, nyakán két sorban bekarcolt hullám-, alatta pedig csigavonalal díszített, korongolt agyagedény. M.: 10,6 cm, sz. átm.: 10,2 cm, f. átm.: 6,9 cm⁷⁶⁵ [61. tábla 2].

76. sír (1950) [61. tábla 3]

Nő. Csvh.: ?, t.: K–Ny,⁷⁶⁶ sm.: 55–60 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkarcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben feküdtek. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldala mellett volt 1 db szőlőfürtdíszes, szürke fémből öntött fülbevaló. M.: 3,5×2,2 cm⁷⁶⁷ [61. tábla 4].

2–7. Ugyanott volt 6 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. Átm.: 2–2,2 cm⁷⁶⁸ [61. tábla 5–9].

8. A nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db vékony, kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg hurkos-kampós záródású, erősen töredékes és hiányos nyakperec. Hv.: 0,2 cm⁷⁶⁹ [61. tábla 10].

9–118. A nyakcsigolyáknál és a mellkas felső részének csontjain volt 110 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

25 db barna és feketés színű, hengeres, oldalán fehér spirális rátétmintával díszített üvegyöngy, h.: 1,1–1,4 cm. 10 db rúdgyöngy, 27 db barnás színű, lapított gömb alakú, némelyiken berakás nyomaival rendelkező üvegyöngy, 7 db két-, három-, négy- és öttagú aranyfóliás rúdgyöngy, h.: 1,3–2,5 cm. 12 db sárga, kék és zöld színű hengeres üvegyöngy, m.: 0,4–0,6 cm. 25 db sárga, kék és zöld színű, gömb alakú üvegyöngy, átm.: 0,4–0,7 cm. 1 db sárga színű, kéttagú rúdgyöngy, h.: 0,7 cm. 1 db kék színű kónikus üvegyöngy, átm.: 0,7 cm. 1 db dinnyemag alakú üvegyöngy, h.: 0,7 cm. 1 db dinnyemag alakú, berakott fenyőmintával díszített üvegyöngy⁷⁷⁰ [62. tábla 1–110].

119. A jobb alkarcsontok felső részén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű szürke fémből készült karperec. Átm.: 7,4 cm, hv.: 0,4 cm⁷⁷¹ [62. tábla 111].

120. A bal alkarcsontok alsó végein volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű szürke fémből készült karperec. Átm.: 7,4 cm, hv.: 0,45 cm⁷⁷² [62. tábla 112].

121–122. A jobb kéz csontjai között volt 2 db gyűrű.

121. 1 db enyhén félköríves átmetszetű, nyitott, kissé egymásra hajló végű pántgyűrű. Átm.: 2,1 cm, sz.: 0,4 cm⁷⁷³ [62. tábla 113].

⁷⁶¹ A sírokat a közleményekben szereplő korszakok szerinti besorolásuk szerint közlöm.

⁷⁶² A sír csak a feltárás összesítő térképén (Točík 1963, 122, *Obr.* 2.) szerepel (BÁLINT 1976, 242), a későbbiekben 5 (Točík 1968, 38–40.; Točík 1988, 232) vagy 6 (Točík 1963, 122; Točík 1978, 205) sír olvasható a 10. századi keltezéssel.

⁷⁶³ BÁLINT 1976, 242.

⁷⁶⁴ Točík 1968, 93, *Abb.* 27/2.

⁷⁶⁵ KVASSAY 1982, 149, XXIII. T./3.; Točík 1968, 93, *Abb.* 27/1.

⁷⁶⁶ A sír rajzon (Točík 1968, 39, *Abb.* 14.) ugyanakkor Ny–K-i tájolás látható.

⁷⁶⁷ Točík 1968, 93, *Abb.* 27/36, 55/8.

⁷⁶⁸ Točík 1968, 93, *Abb.* 27/3–6.

⁷⁶⁹ Točík 1968, 93, *Abb.* 27/29.

⁷⁷⁰ Točík 1968, 93, *Abb.* 27.

⁷⁷¹ Točík 1968, 93, *Abb.* 27/30.

⁷⁷² Točík 1968, 93, *Abb.* 27/34.

⁷⁷³ Točík 1968, 93, *Abb.* 27/31.

122. 1 db KESZI 1999 C típusú⁷⁷⁴ bronzgyűrű. Átm.: 2,2 cm⁷⁷⁵ [62. tábla 114].

123. A bal kéz csontjai között volt 1 db KESZI 1999 D1 típusú⁷⁷⁶ bronzgyűrű. Átm.: 2,2 cm⁷⁷⁷ [62. tábla 115].

124. A bal lábfej csontjainak végénél volt 1 db sötétszürke színű, fekete-barna foltosra égett, aprókaviccسال és csillámos homokkal soványított, kihajló, kissé lekerekített peremmel, nyaka alatt két bekarcolt hullám-, alatta pedig csigavonallal díszített agyagedény. M.: 11,7 cm, sz. átm.: 10,1 cm, f. átm.: 7,2 cm⁷⁷⁸ [63. tábla 1].

100. sír (1950) [63. tábla 2]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: ?, t.: Ny-ÉNy-K-DK, sm.: 71–75 cm, sh.: 213 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. Az állkapocs alatt volt 2 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 0,6 cm⁷⁷⁹ [63. tábla 3–4].
- 3–9. A koponyától déli irányba, egy börszalag okozta sötét színű elszíneződés sávjában volt 7 db kerek, középrészén lemélyedő aranyozott sávval övezett ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Átm.: 1,2 cm⁷⁸⁰ [63. tábla 5–11].
- 10–13. A veretek között volt 4 db kerek, közepén áttört, virágmintás aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található, több darab másodlagosan átfürt. Átm.: 2,2 cm⁷⁸¹ [63. tábla 12–15].
- 14–15. Ugyancsak a veretek között voltak aranylemez-töredékek is. M.: 1,2×1 cm⁷⁸² [63. tábla 16].
- 16–17. A sír keleti végében volt 2 db körte alakú, kovacsolt vaskengyel. Trapéz alakú, felső oldalukon domború füleik – melyek a kengyelszíj számára hosszukás áttöréssel rendelkeznek – külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,4×11,2 cm⁷⁸³ [63. tábla 17–18].

101. sír (1950. április 6.) [64. tábla 1]

Nő. Csvh.: ?, t.: Ny-K, sm.: 80 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 56–58 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt. *Megjegyzés:* a sír keleti vége részben a 83. számú avar kori sír felett helyezkedett el.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalán volt 2 db, négy és öt gyöngykoszorúval díszített, szőlőfürtös ezüst fülbevaló. M.: 3,7×2,3 cm⁷⁸⁴ [64. tábla 2–3].
- 3–4. Ugyanott volt 2 db szőlőfürtű bronz fülbevaló. M.: 2,1×2,1, illetve 2×1,9 cm⁷⁸⁵ [64. tábla 4–5].
- 5–7. A koponya bal oldalán volt 3 db – kétféle típusú – két-két gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtös bronz fülbevaló. M.: 3,2×2,4 cm⁷⁸⁶ [64. tábla 6].
8. Az állkapocstól jobbra, a felkarcsont felső végénél volt 1 db félhold alakú, rossz megtartású fehérfelem csüngő. Elpusztult.
9. A szájrégben volt 1 db két, egymás melletti ponton átlukasztott Naszr ibn Ahmad számánida emír (914–943) dirheme.⁷⁸⁷
- 10–204. A nyakcsigolyák környékén feküdt 195 db gyöngy, melyek az alábbi típusba sorolhatók: 6 db fekete színű, gömb alakú, fehér, vörös és zöld színű kereszteződő hullámvonallal, azok közein egy-egy virágszemmel díszített opak üveggyöngy, átm.: 1–1,2 cm. 1 db kék színű, gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy. Átm.: 1,5 cm. 20 db sárga, barna, fehér és lila színű két-, három-, négy-, öt- és kilenctagú rúdgyöngy. 12 db sárga színű, gömb alakú üveggyöngy. 2 db sárga színű, henger alakú üveggyöngy. 3 db gömb alakú, aranyszínű bevonattal ellátott üveggyöngy. 7 db vöröses színű agyaggyöngy. 19 db vörösbarna színű, gömb és lapított gömb alakú üveggyöngy. 5 db kék színű, hengeres üveggyöngy. 49 db gömb alakú üveggyöngy. H.: 0,8 cm. 71 db fekete színű, gömb, lapított gömb és dinnyemag alakú üveggyöngy.⁷⁸⁸

⁷⁷⁴ KESZI 1999, 134.

⁷⁷⁵ TOČÍK 1968, 93, *Abb.* 27/33.

⁷⁷⁶ KESZI 1999, 134.

⁷⁷⁷ TOČÍK 1968, 93, *Abb.* 27/32.

⁷⁷⁸ TOČÍK 1968, 93, *Abb.* 27/35; KVASSAY 1982, 151, XXIII. T/2.

⁷⁷⁹ TOČÍK 1968, 95, *Abb.* 29/1–2.

⁷⁸⁰ TOČÍK 1968, 95, *Abb.* 29/3–9.

⁷⁸¹ TOČÍK–DRENKO 1950, 173, *Obr.* 115; TOČÍK 1968, 95, *Abb.* 29/10–13., *Taf.* 58/13.

⁷⁸² TOČÍK 1968, 95, *Abb.* 29/14.

⁷⁸³ TOČÍK 1968, 95, *Abb.* 29/15–16.

⁷⁸⁴ TOČÍK–DRENKO 1950, 173, *Obr.* 114; TOČÍK 1968, 94, *Taf.* 28/1–2.

⁷⁸⁵ TOČÍK 1968, 94, *Taf.* 28/6–7.

⁷⁸⁶ TOČÍK 1968, 94, *Taf.* 28/3–5.

⁷⁸⁷ TOČÍK–DRENKO 1950, 173, *Obr.* 114; TOČÍK 1968, 94, *Taf.* 28/8; KOVÁCS 2011, 179.

⁷⁸⁸ TOČÍK–DRENKO 1950, 173, *Obr.* 114; TOČÍK 1968, 94, *Taf.* 28.

205. A mellkas csontjain, a gyöngyöktől kissé lejjebb volt 1 db fehér színű, spirális mintával díszített, gyűrűfűles üvegyöngy. H.: 2,5 cm⁷⁸⁹ [64. tábla 7–201].
- 206–207. A jobb alkarcsontok középrészén volt 2 db karperec.
206. 1 db pödrott végű ezüst pántkarperec. Átm. kb.: 6,5 cm, sz.: 1,2 cm⁷⁹⁰ [65. tábla 1].
207. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, végein körbefutó vonalas és kereszt alakú mintákkal díszítve. Átm.: 7,2 cm, hv.: 0,7 cm⁷⁹¹ [65. tábla 2].
208. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 6,9 cm, hv.: 0,4 cm⁷⁹² [65. tábla 3].
209. A bal alkarcsontokon volt 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykori nyakperecből átalakított karperec. Hv.: 0,3 cm⁷⁹³ [65. tábla 4].
- 210–211. A jobb kézcsonatok között volt 2 db gyűrű, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók.
210. 1 db KESZI 1999 C típusú⁷⁹⁴ bronzgyűrű. Átm.: 2,2 cm⁷⁹⁵ [64. tábla 202].
211. 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fején és karikájának fejhez közeli részén díszített, bronz karikagyűrű töredéke. Átm.: 2,2 cm⁷⁹⁶ [64. tábla 203].
212. A bal kézcsonatok között volt 1 db bronz (?) pántgyűrű töredéke. Sz.: 0,4 cm⁷⁹⁷ [64. tábla 204].
213. A mellkas csontjainak középső részén volt 1 db szögletes vascsat töredéke.
214. A combcsontok alsó végei között volt 1 db sötét-szürke színű orsógomb. Átm.: 1,8 cm⁷⁹⁸ [65. tábla 5].
215. A lábfejek csontjainak végeinél volt 1 db vöröses-barna színű, szürke foltosra égett, bekarcolt hullámköteggel és csigavonalas díszítéssel ellátott, korongolt agyagedény. M.: 9,8 cm, f. átm.: 8,4 cm⁷⁹⁹ [65. tábla 6].

103. sír (1950) [66. tábla 1]

Férfi. Csvh.: ?, t.: K–Ny, sm.: 65–70 cm, sh.: 195 cm, ssz.: 127 cm. Bolygatott. A sírgödör nyugati része téglalap alakú aknasír formáját mutatta. A sírban lócsontok is voltak. *Megjegyzés:* részben a 85. számú 5. századi és a 88. számú 8–9. századi sírok felett helyezkedett el.

Mellékletei:

1. A sír délkeleti részében volt 1 db B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló karikája. H.: 2,9 cm⁸⁰⁰ [66. tábla 2].
2. Ugyancsak a sír délkeleti részében volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű arany huzalkarika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,13 cm⁸⁰¹ [66. tábla 3].
- 3–4. A sír középső részétől keletre volt 2 db bronzlemez töredék.
- 5–9. A sír középső részén 3 db, attól keletre pedig további 2 db spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettával⁸⁰² díszített aranyozott ezüstveret helyezkedett el. Hátdoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,7×2,5 cm⁸⁰³ [66. tábla 4–8].
10. A lókoponya állkapocs része mellett volt 1 db tört, csuklós szájvasú, kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 8,8 cm, a karikák átm.: 5,5 cm⁸⁰⁴ [66. tábla 9].
11. A lókoponya állkapcsa mellett volt 1 db kerek, középrészén árkolt aranyozott ezüstveret. Átm.: 1,6 cm⁸⁰⁵ [66. tábla 10].
12. A sír középső részén volt 1 db nyílcsúcs töredéke.
13. Ugyanott volt 1 db kovácsolt vaskés. H.: 3,7 cm.
- 14–15. Ugyanott volt 2 db körte alakú, kovácsolt vaskengyel. Téglalap, illetve trapéz alakú füleik – melyek a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel rendelkeztek – külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: 14,5×12,3, illetve 14,2×12,2 cm⁸⁰⁶ [66. tábla 11–12].
16. A kengyelek mellett volt 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1×4,6 cm⁸⁰⁷ [66. tábla 13].

⁷⁸⁹ Točík 1968, 94, Taf. 28.

⁷⁹⁰ Točík 1968, 94, Taf. 28/12.

⁷⁹¹ Točík 1968, 94, Taf. 28/13.

⁷⁹² Točík 1968, 94, Taf. 28/17.

⁷⁹³ Točík 1968, 94, Taf. 28/16.

⁷⁹⁴ KESZI 1999, 134.

⁷⁹⁵ Točík 1968, 94, Taf. 28/15.

⁷⁹⁶ Točík 1968, 94, Taf. 28/14.

⁷⁹⁷ Točík 1968, 94, Taf. 28/18.

⁷⁹⁸ Točík 1968, 94, Taf. 28/19.

⁷⁹⁹ Točík 1968, 95, Abb. 29/17.

⁸⁰⁰ Točík 1968, 95, Taf. 29/22.

⁸⁰¹ Točík 1968, 94, Taf. 28/26.

⁸⁰² BOLLÓK 2015, 236.

⁸⁰³ Točík–DRENKO 1950, 173, *Ohr.* 115; Točík 1968, 94, Taf. 28/22–25.; BOLLÓK 2015, 238, 43. kép 12.

⁸⁰⁴ Točík 1968, 95, Taf. 29/18.

⁸⁰⁵ Točík 1968, 94, Taf. 28/21.

⁸⁰⁶ Točík 1968, 95, Taf. 29/20–21.

⁸⁰⁷ Točík 1968, 95, Taf. 29/19.

11. századi sírok:**1. sír** (1948–1950, 9. sír⁸⁰⁸) [67. tábla 1]

Nö. Csvh.: 140 cm, t.: É-ÉNy–D–DK, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1–3. A koponya két oldalán összesen 3 db huzalkarika feküdt.

1. A jobb csecsnnyúlványnál volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,2 cm, hv.: 0,25 cm, Ssz.: ?⁸⁰⁹ [67. tábla 2].

2–3. A bal csecsnnyúlványnál volt 2 db kerek átmetszetű ólomhuzalból készült, bizonytalan típusú karika. Átm.: 1,5 cm, hv.: 0,25 cm⁸¹⁰ [67. tábla 3–4].

4. A szájjüregben volt 1 db I. László (1077–1095) H 28 = CNH I. 34. típusú ezüstérme.⁸¹¹

5. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott, lekerekített végű, pontkörmintás pántgyűrű. Átm.: 1,8 cm, sz.: 0,4 cm⁸¹² [67. tábla 5].

2. sír (1948–1950, 10. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a földmunka csaknem teljesen elpusztította, a vázból csak a koponya néhány töredéke maradt meg.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1948–1950, 11. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a földmunka csaknem teljesen elpusztította, a vázból mindössze az egyik sípcsont töredéke maradt meg.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1948–1950, 12. sír) [67. tábla 6]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, lábainak csontjai a jobb oldalon, térdben behajlított helyzetben feküdtek. A koponya jobbra fordult, alatta és mögötte helyezkedtek el könyökben behajlított helyzetben a karok csontjai. A sírgödör valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1948–1950, 14. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a földmunka csaknem teljesen elpusztította, a vázból csak a koponya maradt meg.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1948–1950, 30. sír) [67. tábla 7]

Nö. Csvh.: 141 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. A sírgödör valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1–4. A koponya alatt volt 4 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. Átm.: 2,2 cm, hv.: 0,4 cm, Ssz.: 0,4cm⁸¹³ [67. tábla 8–11].

5. A bal kéz csontjai között volt 1 db I. László (1077–1095) ismeretlen típusú ezüstérme.

6. A jobb kéz csontjai között volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalgűrű. Átm.: 2,2 cm, hv.: 0,2 cm⁸¹⁴ [67. tábla 12].

7. sír (1948–1950, 39. sír) [67. tábla 13]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: 176 cm, t.: É-ÉNy–D–DK, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A szegycsont bal oldala mellett volt 1 db I. László (1077–1095) H 22 = CNH I. 26. (?) típusú ezüstérme.⁸¹⁵

2. A lábfejek csontjai között állatesontok feküdtek.

8. sír (1948–1950, 40. sír) [67. tábla 14]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: 171 cm, t.: É-ÉNy–D–DK, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyáknál volt 1 db hegyikristály gyöngy. M.: 1,6×1,5 cm⁸¹⁶ [67. tábla 15].

2. A mellkas jobb oldali csontjain volt 1 db I. László (1077–1095) H 28 = CNH I. 34. típusú ezüstérme.⁸¹⁷

3. A jobb kéz csontjai között volt 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgűrű. Átm.: 2,5 cm, sz.: 0,5 cm⁸¹⁸ [67. tábla 16].

⁸⁰⁸ A zárójelben szereplő sírszám a feltáráson kiadott eredeti sírszámot mutatja.

⁸⁰⁹ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/1.

⁸¹⁰ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/2–3.

⁸¹¹ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/4.

⁸¹² Točík 1992, 173, *Obr.* 119/5.

⁸¹³ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/6–9.

⁸¹⁴ Točík–DRENKO 1950, 174, *Obr.* 116; Točík 1992, 173, *Obr.* 119/10.

⁸¹⁵ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/11.

⁸¹⁶ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/13.

⁸¹⁷ Točík 1992, 173, *Obr.* 119/12.

⁸¹⁸ Točík–DRENKO 1950, 174, *Obr.* 116; Točík 1992, 173, *Obr.* 119/14.

9. sír (1948–1950, 41. sír) [67. tábla 17]

Nő. Csvh.: 153 cm, t.: É-ÉNY–D–DK, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A bal kulcscsontnál volt 1 db I. András (1046–1060) H 9 = CNH I. 12. féle ezüstérme.⁸¹⁹
2. Az alsó csigolyák felett volt 1 db vaspecekkal ellátott, líra alakú bronzcsat, zöld színű patina nyomával. M.: 2,7×2,5 cm⁸²⁰ [67. tábla 18]
3. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott végű ezüst pántgyűrű. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,3 cm⁸²¹ [67. tábla 19].

10. sír (1948–1950, 42. sír) [68. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: 140 cm, t.: NY–K, sm.: 70 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt, két hosszanti oldalán kövekkel kirakva.

Mellékletei:

1. Az alsó csigolyákon feküdt 1 db amorf bronztárgy.
2. A bal kézcsontok között volt 1 db ovális foglalat, annak szélén gyöngyözött kerettel ellátott bronz karikagyűrű. Átm.: 2 cm, sz.: 0,4 cm⁸²² [68. tábla 2].

11. sír (1948–1950, 44. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: É-ÉNY–D–DK, sm.: 55 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 53 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A medencénél volt 1 db rossz megtartású vascsat.
2. A bal kézcsontok között volt 1 db nyéltüskével ellátott, hátának vonalában csúcsba futó végű, háromszög átmetszetű pengével rendelkező vaskés. M.: 10×1,9 cm⁸²³ [68. tábla 3].

12. sír (1948–1950, 45. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 70 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- I–II. A nyakcsigolyáknál volt II db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. Átm.:

1,5 cm, hv.: 0,5 cm, Ssz.: 0,4–0,5 cm⁸²⁴ [68. tábla 4–14].

12. A jobb kéz csontjai között volt 1 db I. László (1077–1095) H 24 = CNH I. 28–30. (?) típusú ezüstérme.⁸²⁵
13. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db nyitott, egymásra hajló végű, két szélén félköríves vonalas mintákkal díszített ezüst pántgyűrű. Átm.: 1,5 cm, sz.: 0,4 cm.⁸²⁶
14. A lábfejek csontjainak végeinél volt 1 db agyagedény. Elveszett.

13. sír (1948–1950, 61. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 45–50 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.**14. sír** (1948–1950, 62. sír) [68. tábla 15]

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 45 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott. A sírgödör láb felőli vége elpusztult.

Melléklete:

1. A jobb kar középső részénél volt hegyével a koponya irányába mutató helyzetben 1 db nyéltüskével ellátott, a hát vonalában csúcsba futó végű, háromszög átmetszetű pengével rendelkező vaskés. M.: 14×2,2 cm⁸²⁷ [68. tábla 16].

15. sír (1948–1950, 62. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a földmunka teljesen feldúlta.

Melléklete: ?**16. sír** (1948–1950, 63. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 40 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A váz nagyrészt elpusztult, csak a koponya maradt meg belőle.

Melléklete: nem volt.

⁸¹⁹ Točík 1992, 173, Obr. 119/17. A sírból további 1 db I. László (1077–1095) érmet is említ: HUNKA 2013, 144, mely azonban a pénzeket ismeretető korábbi közleményekben (KOLNIKOVÁ 1967, 194; Točík 1992, 171) nem szerepel.

⁸²⁰ Točík 1992, 173, Obr. 119/15.

⁸²¹ Točík 1992, 173, Obr. 119/16.

⁸²² Točík 1992, 173, Obr. 119/18.

⁸²³ Točík 1992, 173, Obr. 119/19.

⁸²⁴ Točík 1992, 173, Obr. 119/20–27., 120/1–2.

⁸²⁵ Točík 1992, 173, Obr. 120/4.

⁸²⁶ Točík 1992, 173, Obr. 120/4.

⁸²⁷ Točík 1992, 173, Obr. 120/5.

17. sír (1948–1950, 64. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: NY–K, sm.: 55–60 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 55–60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, mindkét kar csontjai könyökben kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1948–1950, 75. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: NY–K, sm.: 20–30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A váz nagyrészt elpusztult, csak a lábak csontjai maradtak meg belőle.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1948–1950, 63. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 40 cm, sh.: 171 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. *Megjegyzés:* vágta a 81. számú, valószínűleg 11. századi sírt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. Átm.: 1,6 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ?⁸²⁸ [68. tábla 17].
2. Az állkapocs bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű huzalkarika. Hv.: 0,2 cm⁸²⁹ [68. tábla 18].
3. A mellkas csontjain volt 1 db rossz megtartású vas-tárgy. H.: 2 cm⁸³⁰ [68. tábla 19].

20. sír (1948–1950, 79. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 30 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 52 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1948–1950, 80. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ÉNY–DK, sm.: 25–30 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 61 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1948–1950, 107. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: 140 cm, t.: DNY–ÉK, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1948–1950, 109. sír)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: É–ÉNY–D–DK, sm.: 68 cm, sh.: 92 cm, ssz.: 37 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1948–1950, 112. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: NY–ÉNY–D–DK, sm.: 60 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1948–1950, 114. sír) [68. tábla 20]

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: É–ÉNY–D–DK, sm.: 55–62 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. *Megjegyzés:* a sírban fakoporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Melléklete:

1. A mellkas csontjainak helyén volt 1 db bronzhuzalból készült akasztó (?). H.: 1,5 cm, hv.: 0,2 cm⁸³¹ [68. tábla 21].

26. sír (1948–1950, 115. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: É–ÉNY–D–DK, sm.: 55 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1948–1950, 116. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: É–ÉNY–D–DK, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. *Megjegyzés:* a 117. számú avar kori sír felett helyezkedett el.

Melléklete: nem volt.

28. sír (1948–1950, 118. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: É–ÉNY–D–DK, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Mellékletei:

1. A bal combcsont mellett volt 1 db nyéltüskével ellátott, csúcsba futó végű, háromszög átmetszetű pengével ellátott vaskés. M.: 9,1×1,5 cm⁸³² [69. tábla 1].
2. Ugyanott volt 1 db vascsat.
3. Ugyanott volt 1 db vaskarika⁸³³ [69. tábla 2].

⁸²⁸ Točík 1992, 173, Obr. 120/7.

⁸²⁹ Točík 1992, 173, Obr. 120/9.

⁸³⁰ Točík 1992, 173, Obr. 120/8.

⁸³¹ Točík 1992, 173, Obr. 120/10.

⁸³² Točík 1992, 173, Obr. 120/11.

⁸³³ Točík 1992, 173, Obr. 120/12.

29. sír (1948–1950, 119. sír) [69. tábla 3]

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: É-ÉNY-D-DK, sm.: 35–40 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a karok csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponyán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Átm.: 1,7 cm, hv.: 0,4 cm, Ssz.: 0,45 cm⁸³⁴ [69. tábla 4].

30. sír (1948–1950, 126. sír)

Nő. Csvh.: ?, t.: É-ÉNY-D-DK, sm.: 45 cm, sh.: 175 cm, ssz.: 60–65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–6. A koponya két oldalán volt 6 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült karika, ebből legalább 4 db S-végű változat. Átm.: 1,4–1,9 cm, hv.: 0,2–0,3 cm, Ssz.: ?⁸³⁵ [69. tábla 5–10].
7. A jobb kézcsontok között volt 1 db I. László (1077–1095) ismeretlen típusú ezüstérme.

Szórvány:

- 1–2. 2 db nyitott végű bronz huzalkarika. Átm.: 1,4, illetve 1,5 cm.

Valószínűleg 11. századi sírok:

A 17–20., 51–59., 61., 81., 107A., 132–137. és a 141–142. sír tartozik ide, melyek esetében sajnos azonban csupán 25–40 cm-es mélységük és megközelítőleg É–D-i tájolásuk ismert.

48–49.3. ÉRTÉKELÉS

A feltárt honfoglalás és kora Árpád-kori sírok egykori száma sajnos bizonytalan, s noha valószínűleg az ásatások során még megtalálható mindegyik sirt sikerült feltárni,⁸³⁶ további bizonytalansági tényezőket okoz, hogy a kutatások megkezdése előtt elpusztult sírok száma is homályban marad. Nem mindenütt egyértelmű továbbá a temető területén feltárt sírok korszakolása és száma sem, a szakirodalom erről esetenként eltérő adatokat tartalmaz.⁸³⁷

A 10. századi temetőben lévő sírok száma egykor talán 6 lehetett, s ezzel a temető valószínűleg teljesen feltártnak tekinthető.⁸³⁸ A 11. századi sírkerthez sorolt 30 temetkezés mellett további 24, sajnos nagyon kis mélységben elhelyezkedő, ezért a földmunkák által csaknem teljesen elpusztított sír esetében feltételezhető még azok korszakba tartozása.⁸³⁹ Pusztulásuk miatt részletes dokumentálásukra azonban nem nyílt lehetőség, csupán helyzetük ismert, s esetleges leletanyagukat illetően sem rendelkezünk információkkal. Összesen tehát 54 sirt sorol a kutatás a 11. század emlékei közé. Ezek az avar kori sírokkal együtt szerepelnek az általam közölt temetőterképen [46. kép], melyet az eddig publikált összesítők⁸⁴⁰ alapján állítottam össze. Meg kell azonban jegyezni,

hogy ugyan a térkép készítése során próbáltam annak kritikai újraközlését is adni, ám ez bizonyára nem minden ponton sikerült maradéktalanul. Az elsőként megjelent temetőterképen nem szerepel a 10. (42.) számú 11. századi sír, ezt így az összesítőn a 11. századi sírokat ábrázoló térkép alapján helyeztem el, nem mentesen a bizonytalanságtól, mivel a térképeken a 41. és a 127., valamint a 9. és a 10. számú sírok távolsága egyaránt hasonló, kb. 1,7 méter volt. Így szuperpozíció hiányában valószínűbbnek tűnt számomra, hogy a 10. számú sír, a 127. számú avar kori temetkezés keleti oldalán helyezkedhetett el. A 13. (60.) számú 11. századi sír a publikációban a 61. számon található,⁸⁴¹ ez utóbbi 61. sír azonban az összesítő térkép⁸⁴² alapján a valószínűleg 11. századi sírok közé sorolható, s a 11. századi temetőt bemutató térképen⁸⁴³ nem is látható, ezért a két térkép egyesítésével próbáltam azt jelezni. Továbbá az eredeti térképhez képest eltérő a tájolása a 20. (79.) számú sírnak az 1992. évi publikáció ábráján. A 11. századi 21. (80.) számú sír az elsőként közzétett térképen pedig részben a 94. számú avar kori sír alatt van ábrázolva, bizonyára technikai hiba folytán.

A 10. századi sírok a feltárt terület középső részén koncentrálódnak,⁸⁴⁴ köztük 3 nő, 2 férfi és 1 gyermek (?)

⁸³⁴ Točík 1992, 173, Obr. 120/13.

⁸³⁵ Točík 1992, 173, Obr. 120/14–19.

⁸³⁶ Točík 1963, 122.

⁸³⁷ Kovács 2013, 556.

⁸³⁸ Bálint 1976, 243.

⁸³⁹ Točík–Drenko 1950, 174; Točík 1992, 168.

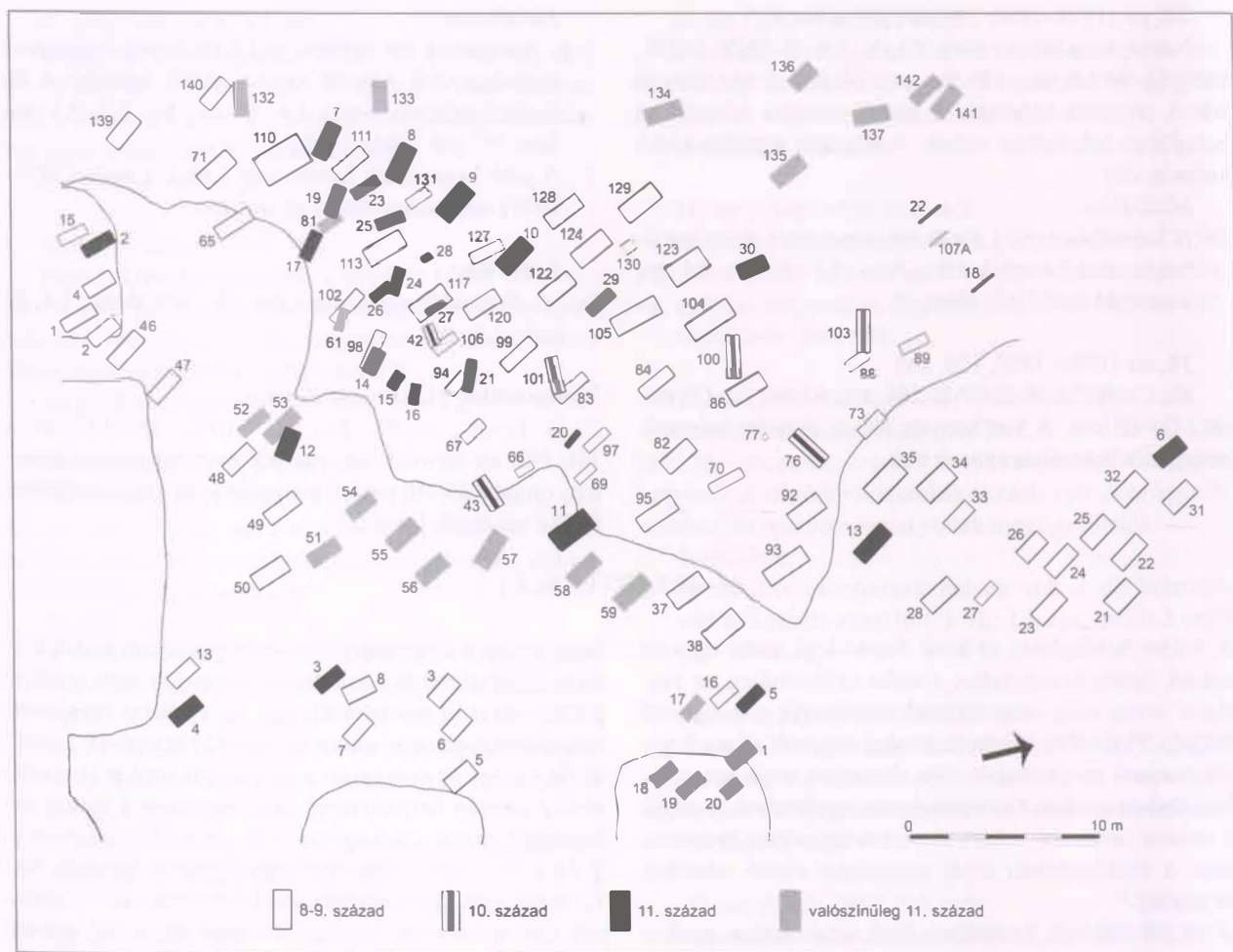
⁸⁴⁰ Točík 1963, 123, Obr. 2.; Bálint 1991, 179, Taf. LI. a; Točík 1992, 169, Obr. 115.; Zábonyik 1995, 223, Abb. 12.

⁸⁴¹ Točík 1992, 171.

⁸⁴² Točík 1963, 122, Obr. 2.

⁸⁴³ Točík 1992, 169, Obr. 115.

⁸⁴⁴ Točík 1978, 205.

46. kép. Perse-Bércz

sirja.⁸⁴⁵ Az elhunytak részére megásott *sirgödörök* a kor-szakban általános aknasírok voltak, irányításuk a Ny-K-i tengelyhez igazodott, esetenként természetesen északi vagy déli eltéréssel. Ugyanakkor két esetben is (76., 103. sír) az elhunytak helyzetét illetően fordított, K-Ny-i tájolás szerepel,⁸⁴⁶ mely ritkán bukkan csak fel a mai délnyugat-szlovákiai területek 10-11. századi temetőiben.⁸⁴⁷ A 42. és a 101. számú sír részben avar kori temetkezések felett helyezkedett el, azonban a mélységbeli különbségek miatt azokat nem bolygatták, nem így a 103. számú, melynek kiásása során részben feldúlták az alatta fekvő 88. számú avar kori sírt.

A sírok mindegyike tartalmazott valamilyen régészeti leletanyagot, az egyetlen kivétel a 42. számú le-

het.⁸⁴⁸ A fülbevalók/fejékszerek között *gömborsüngős fülbevaló* volt a 103. sírban, melynek azonban sajnos csupán töredékei maradtak fenn. Különböző *szőlőfürtű* ékszereket tártak fel a 76. és a 101. sírban, utóbbiból háromféle változat is előkerült, összesen 7 db, mely már száma alapján is utal arra, hogy ezeket – nevükkel ellentétben – nem a fülben viselték egykor.

A *sima, nyitott végű huzalkarikák* között a 76. sírből 6 db, míg a 100. sírből 2 db került elő. 1 db aranyhuzalból készült változat pedig a bolygatott 103. számú temetkezésből ismert.

Nyakperec a 76. sírban volt, 1 db vékony, kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg hurkos-kampós végű változat. A nő vagy fiatal leány nya-

⁸⁴⁵ TOČÍK-DRENKO 1950, 173; BÁLINT 1976, 243.

⁸⁴⁶ TOČÍK-DRENKO 1950, 171; TOČÍK 1968, 38-40.

⁸⁴⁷ TOČÍK 1988, 189.

⁸⁴⁸ BÁLINT 1976, 242.

kában különböző üvegyöngyökből álló *gyöngysort* is viselt, melyek között nagyobb számban hengeres, spirális mintával díszített üvegyöngyök, rúdgyöngyök, egyszerű gömb alakú, valamint vonalas mintával díszített, gömb alakú üvegyöngyök vannak. A 101. sírban az egyszerű gömb alakú gyöngyök mellett rúd-, valamint szemes és vonalas mintázatú üvegyöngyök voltak, továbbá 1 db félhold alakú csüngő.

Karperecek is a 76. és 101. sírból kerültek elő, előbbi 2 db nyitott végű huzalkarperecet, utóbbi pedig 2 db nyitott végű huzalkarperec mellett 1 db pödrött végű pánt-, és 1 db – valószínűleg nyakperecből átalakított – sodrott karperecet is tartalmazott.

Gyűrűk ugyancsak a két karperecet is tartalmazó temetkezésből ismertek. A 76. sírban 2 db KESZI 1999 C és D1 típusú⁸⁴⁹ karikagyűrű, 1 db pántgyűrű, míg a 101. számú temetkezésben 1 db KESZI 1999 C típusú⁸⁵⁰ karikagyűrű, 1 db kiszélesedő fején díszített karikagyűrű és 1 db pántgyűrű volt, vagyis mindkét sírban nagyon hasonló gyűrűkombinációk.

Kétféle típusú *ruhadíszek* voltak a 100. sírban, kisebb kerek veretek, valamint virág alakú, középen áttört ezüstdíszek, melyek egy börszalag okozta elszíneződő sávban feküdtek, ami vélhetően annak a ruhának, vagy a ruhára varrt börszalagnak lehetett a maradványa, melyre a vereteket egykor erősítették. A ruha díszének sorába tartozhattak az ugyanott előkerült aranylemezek is. A 103. sírből díszes öv egykori meglétére utal az az 5 db aranyozott ezüstveret,⁸⁵¹ melyhez talán továbbiak is tartozhattak egykor. Egyszerű övet zárhatott viszont a 43. és a 101. sírből előkerült vascsat. Erre az övre a 43. sírban *vaskés* is erősítve volt, az elhunyt derekának jobb oldalán. Ugyancsak eltemették a 103. sírban is az elhunytal annak kését, azonban a sír bolygatása miatt ma már nem állapítható meg, hogy dereka melyik oldalán, vagy a viseleti módtól esetleg eltérően a sírban hová került. A használati és munkaeszközök között egy további *orsógomb* említhető a 101. sírből.

Három sírből kerültek elő *étel- vagy italmelléklet* tárolására szolgáló agyagedények, ezek közül az a 43. sírban a jobb láb csontjai mellett, a 76. sírban a bal lábfej csontjainál, míg a 101. sírban a lábfejek csontjainak végénél volt.

A *lovas temetkezések* között a ló részleges váza is bekerült a 103. számú sírba, ahol a sír nagyfokú bolygatottsága ellenére annyi talán felvethető, hogy a ló feje talán az elhunyt lába mellett lehetett. A sírba a kengyelek és a hevedercsat alapján bekerült a *nyereg* is, a lókoponya mellett lévő zabla pedig talán a ló felkantározott fejének halvány nyoma lehet. Csak a lószerszámokat helyezték ugyanakkor az elhunyt mellé a 100. sírba, ahol a kengyelek alapján feltételezhető nyereg az elhunyt lábainak végeihez kerülhetett. A lószerszámok között *körte alakú kengyelek* és egyszerű *csikózábla* szerepel.

A 101. számú nő sírjában a koponya szájüregében volt Naszr ibn Ahmad számánida emír (914–943) dirheme, melyet így obulusként⁸⁵² is mellékelhettek, azonban az átlukasztott érme egykor vélhetően a nyakcsigolyánál megfigyelt gyöngysorba fűzve is elhelyezkedhetett, mely azután a temetés alkalmával, már megváltozott funkcióban került a sírba. Az érme alapján a sír megásának a 914. évi *terminus post quem* időpont⁸⁵³ jelölhető ki, a nyughely azonban vélhetően ennél később, a 10. század közepén,⁸⁵⁴ vagy csak a század utolsó harmadában létesült.⁸⁵⁵

Nehéz megítélni a temetőt használó közösség jellegét, mely gyakorolta ugyan a lovas temetkezés hagyományát, sírjaikban fémdíszes ruha és öv is felbukkant, mint azok az ún. szállási temetőkben⁸⁵⁶ is gyakorta megfigyelhetők. Leletanyaguk ugyanakkor az ún. falusi közösségek irányába is mutat kapcsolódást, sírszámuk viszont elmarad azokétól. Kérdéses természetesen, hogy a temető valamilyen okból fakadóan idejekorán megszakadt, avagy eredetileg is csak 6 személynek volt kijelölve.⁸⁵⁷

A 11. századi, soros elhelyezkedést mutató⁸⁵⁸ sírok a feltárt terület teljes egészén megtalálhatók, koncentráltabban azonban a déli, délnyugati részekben. A sírok közti kronológiai értékkel, esetleg valamilyen egyéb jelleggel bíró kapcsolatok ezen a részen is megfigyelhetők: a 24. és a 26. számú sír a temetőterkép alapján valószínűleg szuperpozícióban volt egymással, de az, hogy melyik volt az idősebb, sajnos nem állapítható meg. Az avar kori sírok közül pedig a 98. és a 117. számú felett volt a 14. és a 27. számú. Ugyancsak ezen a részen volt szuperpozícióban a 12. és a 19. sír is a vélhetően 11. századi, 53. és 81. számú sírral.

⁸⁴⁹ KESZI 1999, 134.

⁸⁵⁰ KESZI 1999, 134.

⁸⁵¹ A lókoponya környékén előkerült veretek funkciójával kapcsolatban azok lószerszámdíszként történő felhasználásának gondolata is megtalálható a szakirodalomban: TOČIK–DRENKO 1950, 172.

⁸⁵² KOVÁCS 2011, 179.

⁸⁵³ KOVÁCS 2011, 179.

⁸⁵⁴ BALINT 1976, 243; KOVÁCS 2013, 518.

⁸⁵⁵ KOVÁCS 2008b, 488.

⁸⁵⁶ KOVÁCS 2013, 521–530.

⁸⁵⁷ BALINT 1976, 243.

⁸⁵⁸ TOČIK–DRENKO 1950, 174; TOČIK 1978, 205.

Míg a 61. számú, valószínűleg 11. századi sír a 102. számú avar kori temetkezés felett helyezkedett el.

Az ismert *sírgödörök* egyszerű aknasírok voltak, melyek közül a 10. esetében annak két széle nagyobb kövekkel volt kirakva. Mivel nem az elhunyt testére vagy a sírra kerültek, így – ha gyakorlati funkciójuk volt – talán egy halottat borító deszkát tarthattak, esetleg a koporsót támaszthatták meg, vagy övezték két oldalról. A kövek sírokba helyezésének szokása a 9–10. században a mai Szlovákia délnyugati területén volt elsősorban megfigyelhető, mely szokás bizonyos esetekben funkcionális célt is szolgált.⁸⁵⁹ A magyarság megjelenését követően pedig elsősorban Zemplén (Zemplin, Sl.) környékén készítettek köpakolással ellátott sírokat.⁸⁶⁰ A 25. sírban részben megmaradtak a *fakoporsó* maradványai, talán a nyom nélkül elenyészett faládjára utalhatnak a valamelyik oldalukra fordulva fekvő koponyák is (6–8., 10–11., 14., 27. sír). Az elhunytakat általában hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették a sírba, ritka kivétel a 4. számú, ahol az elhunyt lábai jobb oldalon, térdben behajlított helyzetben voltak, karjait pedig könyökben behajlítva, a feje mögé és alá fektették. A 17. és a 29. sírban pedig az elhunyt karjai könyökben kissé behajlított helyzetben kerültek elrendezésre. A holtak tájolása nagy részben az északi főirányhoz igazodott, ami a korszak temetőiben ritkaság.⁸⁶¹ Néhány esetben pedig sajnos a váz csontjainak felszívódása miatt csak a sírgödör ÉNy–DK-i (15.), vagy É–ÉNy–D–DK-i vonalhoz igazítása ismert (2., 5. sír). A nemek arányait illetően kevés információval rendelkezünk, a bizonytalan eseteken felül 1 gyermek (23. sír) és 4 nő (1., 6., 9., 30. sír), továbbá 5 olyan eset ismert, mikor az elhunyt már felnőtt korba léptek (4., 7., 8., 10., 12. sír). Alacsonynak tűnik tehát a gyermeksírok száma, melyek arányát a bolygatás mellett természetesen okozhatta sírjaik kisebb mélysége és csontjaik gyengébb megtartása is.⁸⁶²

A temető leletanyagában a *fejékszerek* között az 1. sírban nyugvó nő 1 db bronz *S-végű karika* mellett 2 db bizonytalan típusú, ólomból készült karikát is viselt, aszimmetrikusan a feje két oldalán. A 6. sírban a női váz balra fordult koponyája alatt volt 4 db ezüst *S-végű karika*. A 12. számú, bizonytalan nemű és korú váz nyakcsigolyáinál volt 11 db ezüst *S-végű karika*, melyek így talán valamilyen fejdíszről leengedett szalagokon lehettek. A 19. sírből 1 db bronz *S-végű karika* került elő, az ugyancsak bizonytalan nemű és életkorú váz koponyája alól, míg az állkapocs bal oldalánál 1 db sima bronz huzalkarika volt. A 29. sírban 1 db ezüst *S-végű karika*

volt a bizonytalan nemű és életkorú váz koponyáján, míg 4 db *S-végű* és 2 db bizonytalan típusú bronzkarika volt a 30. sírban nyugvó elhunyt koponyájának két oldalán. Az *S-végű* karikák típusait illetően döntően azok közepes és vastaghuzalú változatai dokumentáltak, melyek azonban végeiken nem kaptak bordázott kialakítást. A temetőben annak szélső sírjaiból kerültek elő. Szórványként 2 db *sima*, *nyitott végű huzalkarika* dokumentált még.

A másutt oly gyakori gyöngyöket mindössze a 8. sír 1 db *hegyikristály gyöngye* képviseli, melyet az elhunyt nyakába akasztottak. A gyűrűk között *sima* (9. sír) és díszített *pánt-* (1., 12. sír), *huzal-* (6. sír), *hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst-* (8. sír), valamint foglalattal ellátott *karikagyűrűk* (10. sír) vannak, melyeket döntően az elhunytak jobb kezének egyik ujjára húztak – az *S-végű* karikákhoz hasonlóan – a temető szélein lévő sírokban nyugvó személyeknél.

Öv záróelemét alkotta a 9. sírből előkerült *lira alakú bronzcsat*, valamint a 11. sírban lévő – valószínűleg egyszerű – *vascsat*. Ez utóbbi által zárt övre erősítve kerülhetett sírba az elhunyt bal kezének csontjainál megfigyelt *vaskés*. A viseleti módtól eltérően, a halott jobb karjának könyök közeli részének külső oldalára, hegyével a fej felé fordítva helyezték *viszont* a sírba a kést a 14. számú temetkezésben. Talán egy övre akasztott tarsoly nyoma bukkant fel a 28. sírban, ahol az elhunyt bal combja mellett előkerült *vaskésen felül egy vascsat* és egy *vaskarika* is volt. A használati és munkaeszközök – az ékszerekkel ellentétben – a temető középső sírjaiban voltak megfigyelhetők.

Két sírből került elő *étel- vagy italmelléklet* nyoma, a 7. számú sírban a lábfejek csontjai között voltak állatcsontok, ami vélhetően valamilyen kisebb testű állatból készített húsétel lehetett, talán valamilyen szárnyas. A 12. sírban a lábfejek csontjainál volt 1 db, egykor étel- vagy italmellékletet tartalmazó agyagedény.

A temető 7 sírjából került elő 1–1 db⁸⁶³ korabeli *pénzérme*, az ismert esetekben nők (1., 6., 9. sír), vagy már felnőtt korú személyek (7. sír) mellől, melyeket obulusként a *szájüregbe* (1. sír), a bal (6. sír) vagy a jobb (12., 30. sír) kézbe, illetve a felsőtestre (7., 8., 9. sír) helyeztek a temetés során. Az érme között I. András (1046–1060) (9. sír) és I. László (1077–1095) (1., 6–8., 12., 30. sír) veretei vannak. Az érme a temetőben annak szélső sírjaiban voltak, hasonlóan az *S-végű* karikákhoz és a különböző gyűrűkhöz. A *fizetőeszközök* mellett az ezüst *S-végű* karikák, az ólom karikaékszerek és a *hegyesedőre* vagy *lemezesre kalapált, kettősen csavart gyűrű* is

⁸⁵⁹ HANULIAK 2004, 98–99.

⁸⁶⁰ TOČEK 1988, 185.

⁸⁶¹ BÁLINT 1976, 243.

⁸⁶² KOVÁCS 2015, 31, 40.

⁸⁶³ A 9. sír kapcsán I. András (1046–1060) érme mellett I. László (1077–1095) érmét is említi: HUNKA 2013, 144.

a temető 11. századi használatának bizonyítékai, mely I. László (1077–1095) érméinek nagyobb száma alapján talán inkább a 11. század utolsó negyedétől – esetleg annak végét nem is túllépve – lehetett használatban, s I. András (1046–1060) érméje csak vereteinek hosszabb forgalmáról tanúskodik. A sírkert belső időrendjét nehéz lenne egyértelműen meghatározni, negatív érvek alapján talán a középső rész lehetett az idősebb, a pontosabb korhatározó leletek innen hiányoznak, viszont csupán itt bukkannak fel a használati- és munkaeszközök.

A feltárt 30 és a sajnos csupán egykori meglétükben ismert további 24 sír a 11. századi falusi közösségek temetőinek jellemzőit mutatja.⁸⁶⁴

A lelőhely elemzése kapcsán természetesen nem lehetünk el szó nélkül az avarság és a magyarság kapcsolatainak kérdése mellett, hiszen a temető kiemelt szerepet játszott ennek vizsgálata során.⁸⁶⁵

A 8. században és a 9. századnak legfeljebb az első negyedében használt⁸⁶⁶ avar kori temető relativ kronológiai helyzetét illetően annak középső része – ahol a 10. századi sírok is elhelyezkednek – valószínűleg használati idejének középső és végső fázisának kezdeti része lehet, míg ennek nyugati sávja, illetve a temetőnek a délnyugati területe – ahol a dokumentált 11. századi sírok nagyobb tömbje található – annak utolsó, záró periódusába tartozhat.⁸⁶⁷ A 9. század első évtizedeiben történő lezárása a temetőnek⁸⁶⁸ legkevesebb 1 évszázados áthidalandó hiátust jelent a 10. századi sírok jelenlegi keltezéséhez képest. Ezért utóbbiak megásásának idején tehát már vélhetően nem volt érzékelhető az avar kori temető több sírja sem, hiszen a 83., 88. és 105. számúak felett helyezkedett el a 101., 103. és a 42. számú honfoglalás kori sír; azonban mivel előbbieik közül a 83. sír 148, míg a 105. számú 163 cm mély volt, így csak a 103. bolygatta meg az alatta fekvő, mindössze 46–48 cm mélyre ásott, 88. számú avar kori temetkezést. A sírok gödrei közül a 100. és a 103. tengelye csaknem párhuzamos egymással, míg a 42–43. és a 76. számú alkothat tájolásuk alapján egy másik csoportot, a Ny–K-i iránytól erőteljesebben eltérő vonalú gödrekkel. Irányítása szerint pedig e kettő között elhelyezkedve található a 101. számú. Tájolásukban tehát – leszámítva a több évszázaddal korábbi germán sírokat és két feltételeesen 11. századi temetkezést (132–133. sír) – a temető minden más sírjától különböznek. A 10. szá-

zadi temetőben itt együtt bukkannak fel a lovas temetkezés hagyománya a nagyszámú fejékszer viselettel, azonban soha nem egyazon sírban. A 103. számú temetkezésben a ló részleges váza mellett veretes öv, gömbsorcscsüngős fülbevaló és sima huzalkarika, a 100. sírban pedig a lószerszamos temetkezés mellett sima huzalkarikapár és fémdíszes ruha volt, míg a 76. és a 101. sírban – előbbi sima huzalkarikáit leszámítva – ezek hiányoznak, helyettük a fejékszerek között szőlőfürtös fülbevalók vannak. Nem csak az ékszerek típusa tér tehát el esetenként, hanem azok darabszáma is, hiszen – amennyiben a bolygattott 103. sír esetében is feltételezzük minden ilyen lelet előkerülését, akkor – a lovas sírokban csak 2 db fejékszer volt, míg a másik csoportban jóval nagyobb számú: 6 db huzalkarika és 1 db fülbevaló, illetve 7 db fülbevaló alkotta a fejékszer-garnitúrát, eltérő ékszerviseleti módról téve tanúbizonyságot, mely azonban érdekes módon darabszámában mindkét sírban azonos volt. Elkülönülnek továbbá a karperecek viseletében – sőt, a gyöngyöket tekintve – is, nem csupán a kardíszek megléte miatt, hanem abban is, hogy a 101. sírban összesen 4 db volt ebből az ékszerfajtából, ami ritkább a magyar szállásterület északkeleti részének sírjaiban. A 76. és a 101. sírban nyugvó személyeket azonos számú, és csaknem minden esetben azonos típusú gyűrűik is összeköthetik.

A 10. századi temetőben a korabeli sírokhoz viszonyítva nagy számban behelyezett étel- vagy italmelléklet adásának szokása a szláv népesség továbbélésének bizonyítéka lehet,⁸⁶⁹ míg az orsógomb felbukkanása avar hatásként értékelhető a korszak sírjaiban.⁸⁷⁰ Ugyanakkor hasonló vonás, hogy az eddig csak különbségeik vonatkozásában szereplő 76. és 103. sírba helyezett halottak tájolása egyaránt K–Ny-i irányú volt, noha gödreiket a főiránytól másfelé eltérő tengely mentén ásták meg.

Viseletükben, temetkezési szokásaikban tehát bizonyára elkülöníthetünk két csoportot, ezek a jegyek pedig megengedik eltérő kulturális hagyományokkal rendelkező személyek feltételezését is. Részletes természetudományos vizsgálatok hiányában azonban jelenleg ennél többet nem mondhatunk az elhunytakról.

A 10. századot követő sírok esetében már a közlemény két részre osztotta azokat: a vizsgált 11. századi, és a nem vizsgált, elpusztult sírokra, utóbbiak így feltételeesen kaptak 11. századi besorolást.⁸⁷¹ A sírokból lelet-

⁸⁶⁴ Kovács 2013, 518, 556.

⁸⁶⁵ Vö. Kovács 2013, 556; Révész 2013, 183.

⁸⁶⁶ ZÁBOJNÍK 2002; ZÁBOJNÍK 2002a; ZÁBOJNÍK 2004, 106; ZÁBOJNÍK 2008, 277.

⁸⁶⁷ ZÁBOJNÍK 1995, 223, 271–272., *Abb.* 12.

⁸⁶⁸ Kérdésként merülhet fel ugyanakkor, hogy pontosan hány sír pusztult el a temetőben (TOČIK 1950, 164), mely becslés szerint mintegy 200 síros is lehetett (TOČIK 1963, 177; ZÁBOJNÍK 2008, 277), s a temető elpusztult sírjai annak melyik részéhez tartozhattak, befolyásolhatnák-e a temető jelenlegi keltezését?

⁸⁶⁹ TOČIK 1988, 188.

⁸⁷⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 358.

⁸⁷¹ TOČIK 1992, 168, *Ohv.* 115.

anyag csak a vizsgált csoportból ismert, annak alapján keltezésük egyértelmű, míg az elpusztult síroknak sajnos csak tájolásuk és hozzávetőleges mélységük adatolt. A sírok É–D-i tájolása markáns eltérést jelez a korszak Ny–K-i irányításától, s így az avar kori sírokkal mutat inkább hasonlóságot, esetenként pedig a temetkezések is mintegy azok sorában találhatók (13., 29. sír).⁸⁷² A temetőtérrépre pillantva valóban az avar kori sírok sorában elhelyezkedőnek tűnik több 11. századi sír is, azonban ez talán csak mai temetőtérrépkünk fölé hajolva ennyire egyértelmű. Ha helyes a meglátás, hogy a 10. századi sírok megásáskor részben már nem voltak érzékelhetők az avar kori sírok, úgy ez a 11. századi sírok esetében természetesen fokozottan igaz. Az itt is megfigyelhető szuperpozíciók is mutatják, hogy a 8–9. századi sírok helye nagyobb részben már nem volt érzékelhető. Ez természetesen nem zárja ki az avar korból továbbélő személyek sírjait, de talán még jobban megerősíti a véletlen szerepét, hiszen a sírok nyomait bizonyára nem láthatták már – akár avar leszármazottak voltak, akár nem – azok a személyek, akik ide temetkeztek. Természetesen az lehetséges, hogy valamelyik 11. századi sír kiásása során esetleg rábukkantak egy vagy több kisebb mélységű korábbi temetkezésre – melyet/melyeket esetleg teljesen kibontva meg is semmisítettek, s ezért nem volt megfigyelhető ilyen már a feltárás során – s így annak alapján ismertté vált előttük a korábbi temető megléte. Bár a 11. századi sírok sekélyebb mélysége inkább ellene szólna egy ilyen felvetésnek (arról az elméleti kérdésről nem is beszélve, felismerhették-e évszázadok múltán őseik hagyatékát, s ez milyen reakciót válthatott ki belőlük). A sorokhoz igazodás tehát inkább a véletlen műve lehet, semmint az avar kori sírok sorának szándékos folytatására való törekvés, hiszen ahány sírt az avar sorba helyezhetnénk, legalább annyi azok felett helyezkedik el (14., 21., 27. sír), vagy nem tartja a sírok szabályosabb rendjét és elhelyezkedését a sorban (7., 10. sír). Az, hogy ezeknek az eseteknek a száma mindössze néhány, úgy gondolom a két korszak temetkezéseinek azonos tájolására vezethető vissza, amit mutathat az is, hogy a jóval kisebb sírszámú 10. századi temetőben – mint említettem – a merőleges tájolások miatt 3 ilyen eset ismert.

Nehéz lenne pontosan megmondani, hogy a bizonyára nagyobb eséllyel érzékelhető 10. századi sírokhoz hogyan viszonyultak a 11. századiak. A 42–103–76–43. sírok által kijelölt, megközelítőleg téglalap alakú területen belül helyezkedik el a 20. és a 21. számú 11. századi temetkezés, a többség azonban ezt a téglalapot inkább körülveszi, tehát ezek feltehetően még érzékelhetők lehettek, ha csak nem azt feltételezzük, hogy csekély

mélységük miatt nyomtalanul elpusztultak az ide ásott 11. századi temetkezések.

Megfigyelhető, hogy az avar kori sírok tájolása jóval egységesebbnek tűnik a későbbieknél: míg a biztosan 11. századiak ezektől nyugati, addig a feltehetően 11. századiak nyugat és kelet felé is mutatnak eltérést. Előbbiek mélysége a temetőben a 300 cm-t is elérhette, s a csupán néhány, 46–50 cm-es mellett a többség 80–150 cm mélyre volt ásva. A biztosan 11. századiak mélysége 20–80 cm között változott, a vélhetően 11. századiak esetében pedig 25–40 cm volt, utóbbiak már az avar kor végétől a sírgödrök méretében megfigyelhető, általánosan csökkenő tendenciát mutatják.⁸⁷³

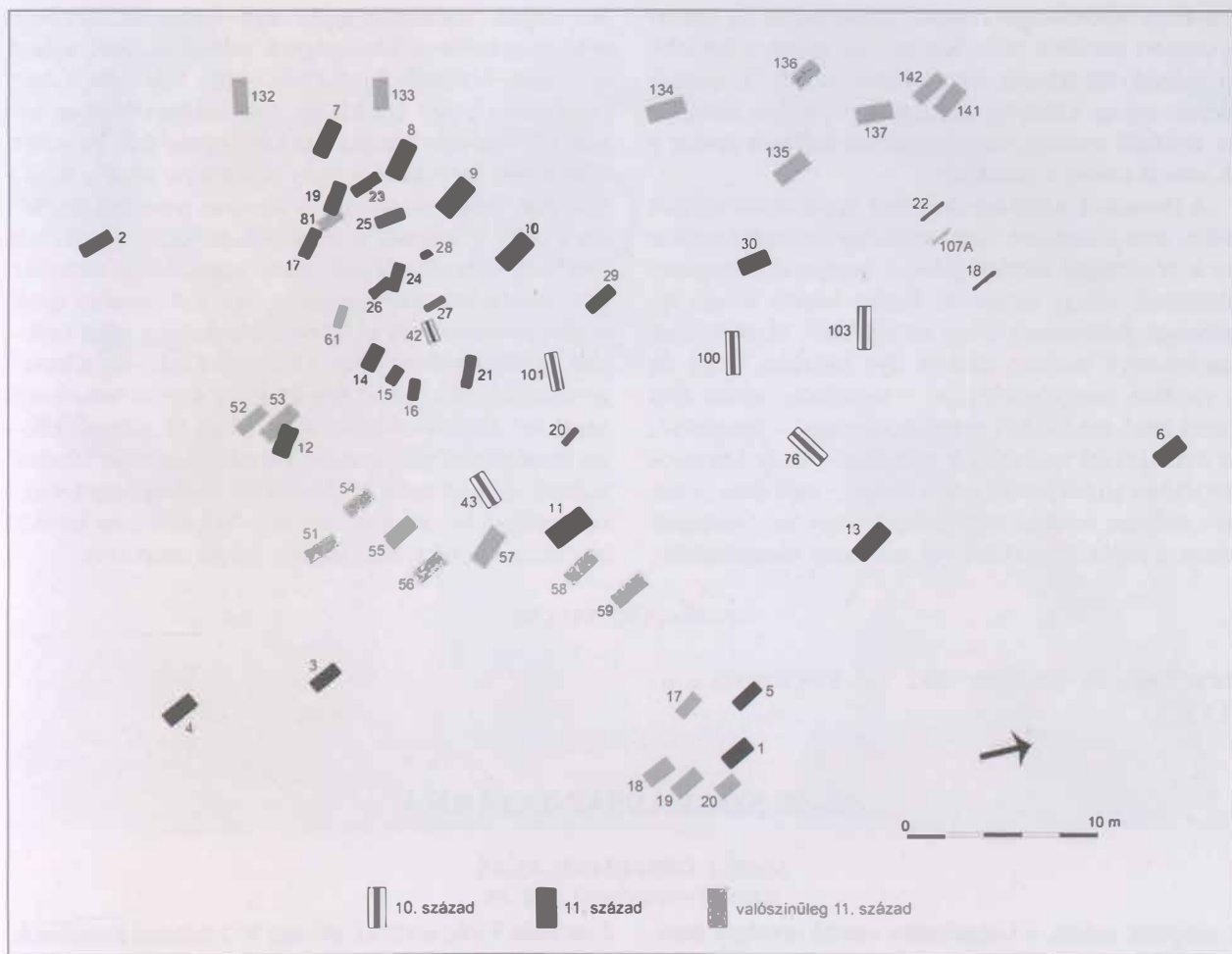
A 11. századi sírok tárgyi leletanyagában nem figyelhető meg továbbélő avar kori vonás (véltetően a nagyszámú fejékszer viseletben sem ennek nyomát láthatjuk), de ilyeneket talán 2 évszázad távlatában már nem is igen várhatnánk. Egyedül tehát tájolásuk és horizontálstratigráfiai helyzetük mutat ebbe az irányba, míg ékszerkészletük, obulusadásuk szokása már a kora Árpád-kor jellemzőit tükrözi.

Nagy vesztesége a kutatásnak, hogy a feltételesen 11. századiként meghatározott sírokról gyakorlatilag nem rendelkezünk információkkal, hiszen a megfigyelt relatív kronológiai helyzetük szerint ezek fiatalabbak, mint az avar koriak, de – legalább részben – idősebbek, mint a bizonyosan 11. századi temetkezések, hiszen néhol megfigyelhetően az előbbieket felett helyezkedtek el, az utóbbiak viszont vágták némelyiküket. Tájolásukban pedig a döntő északi irány mellett nyugati vagy keleti irányítás is megfigyelhető volt (132–133. sír). Pusztulásuk miatt leletanyaguk ugyan nem ismert, azt azonban nehezen tartom elképzelhetőnek, hogy egykor nem is tartalmaztak mellékleteket, kérdés azonban, hogy milyen. Mivel kikerültek a 10. századi sírokat tartalmazó temetőrészt, így talán jogos a feltételezés, hogy ezeket érzékelhették, s figyelembe is vehették sírjaik megásása során. Azt azonban nem tudnám megmondani, hogy a lehetősége reálisan merülhet-e fel annak, hogy legalább részben egykorú lehet-e a 10. századival, vagyis két, sírjaik tájolása alapján – a már említett 132–133. sírt kivéve – eltérő temetkezési szokásokat követő közösség használhatta-e legalább egy rövid ideig ugyanazt a temetőt a 10. század végén, vagy az ezredforduló évtizedeiben [47. kép].

Az elmondottak alapján – nem kis részben azonban információink alacsony száma miatt – mégis fel kell vetni annak a lehetőségét, hogy az utóbbi csoport részben vagy egészben korábban használta a dombtetőt, mint az a közösség, melynek tagjait a bizonyosan 11. századi sírokba

⁸⁷² BÁLINT 1976, 243.

⁸⁷³ SZÓKE 1994, 253.

47. kép. Perse-Bércz, honfoglalás és kora Árpád-kori sírok

temetett személyekkel azonosítunk. Tájéolásuk – és némelyik sír elhelyezkedése (51., 81. sír) – természetesen itt is felvethetné egy avar kori népességgel való kapcsolat lehetőségét, azonban ez csak a temető újranyitása mellett képzelhető el, hiszen annak folyamatosságát a 102. és 61. sírnál megfigyelt szuperpozíció, a 140. és 132. egymáshoz viszonyított elhelyezkedése, illetve az avar kori sírokhoz viszonyított csekély mélység meggyőzően cáfolja.

A több korszakban is temetkezőhelynek használt homokdomb jó példája annak, hogy ugyanazon terület különböző korszakokban, egymást követően megtelepedett csoportok is alkalmasnak ítélték meg temetkezési helynek.⁸⁷⁴ Ettől függetlenül természetesen a 8–9. századi temetőt használó népesség 10. századi, majd az ezredfordulót követő, 11. századi helyben maradása sem lehetetlen, ugyanakkor, ha így is volt, megválaszolandó

kérdés marad, miért hagyták fel temetőjüket a 9. század elején, hiszen a magyarság a történelmi adatok alapján csak évtizedekkel később jelenhetett meg először a környéken, s jelenleg ismert sírjaik alapján pedig ennél évtizedekkel később települt csak meg ott. Logikus magyarázatnak tűnik lakóhelyük valamilyen okból történő elhagyása, hiszen talán jogos a feltételezés, hogy helyben maradásuk révén – egyéb kényszerítő körülmény hiányában – be nem tett korábbi sírkertjüket használták volna tovább. Ha így történt, az avar kori népesség mai Perse környéki jelenléte szempontjából a későbbiekben egy másik avar korból továbbélő csoport felbukkanása sem zárható ki, akár áttelepítések révén⁸⁷⁵ sem. Erre azonban már a 11. században, esetleg a 10. század végén kerülhetett csak sor – legalábbis elemzett temetők alapján – hiszen az avar kori sírokhoz északi irányú tá-

⁸⁷⁴ Kovács 2013, 518.

⁸⁷⁵ A Felső-Tisza-vidék temetői kapcsán ennek lehetőségét felvetette: Istvánovits 2003, 448.

jolásában hasonlóságot mutató, valószínűleg 11. századi csoport esetében talán felmerülhet ugyan a korábbi, 10. század végi jelenlét, de a biztosan ismert 11. századi csoport anyagi kultúrája már a kora Árpád-kor jellegzetes vonásait mutatja, megnyugtatóan keltezve ezeket a 11. század utolsó évtizedeire.

A jövődö kutatás feladata lesz ugyanakkor választ találni arra a kérdésre, hogy másképp értelmezhetjük-e ezt a közösséget/közösségeket a magyarság megtelepedésének északi területén? Reális lehet-e annak lehetőségét feltételezni, hogy itt egy zárt, részben avar hagyományú csoport élhetett úgy békében, hogy az új rendhez megjelenésükben – legalábbis annak fém részei által számunkra megállapíthatóan – igazodtak, de temetkezési szokásaikat tekintve – mely bizonyos mértékben eltérő hitvilágukra is utal – más úton jártak (az esetleges további különbségek vagy hasonlóságok sajnos a régészet eszközeivel már nem vizsgálhatók).

Ha sirjaik tájolása alapján egy homogén, részben avar hagyományú közösségnek tekintjük őket, akkor itt – jobb kifejezés hiányában – egy aprócska „*avar rezervátum*”, egy etnikailag, szokásaiban részben elkülönülő csoport nyoma bukkant volna fel? Ez azért is érdekes, mert néhány más temetőben azok a sírok, melyeket tájolásuk alapján – azonban a temető területén lévő 8–9. századi előzmények nélkül – ugyancsak továbbelő avarokkal hozhatnánk kapcsolatba, többször is a korszakban hagyományos, Ny–K-i tájolású sírok között helyezkednek el.⁸⁷⁶ Feltételezhetően tehát utóbbiak egymás mellett éltek a Magyar Királyság többségét kitevő, a nap járását követő irány szerint temetkező népekkel. Míg azonban a valószínűleg 11. századi sírokat megásó közösség esetében elméletileg talán lehetett valamilyen kapcsolat a 10. századi sírokba temetettekkel, addig a bizonyosan 11. századiak esetében köztük már nem tudok azonosítani egy másik csoportot.

48–49.4. IRODALOM

Točík 1968, 38–40; Točík 1992, 168–177; Kovács é. n., CCCI.

50–51. NÓGRÁDSÁP-TATÁRKA

50–51.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A település szélén, a Galgahutára vezető országút mentén található a környezetéből mintegy 7 méter magasan kiemelkedő dombtetőn elhelyezkedő, kisebb méretű föld-fa szerkezetű erősség. Ennek központi részén, 1981 februárjának végén a helybeli általános iskola 8. osztályos diákjai egy gazdag 10. századi sírra bukkantak, melyet részben meg is bolygattak, s ennek során többek között előkerült néhány aranyozott ezüstveret is. Ezeket az iskolában megmutatták Rédler István pedagógusnak, majd a meglévő 18 darabot – melyek között Rédler visszaemlékezése szerint „*zablaveret, övcsat, s ehhez hasonló tárgyak voltak*”⁸⁷⁷ – Ter György, az iskola igazgatója gyűjtötte össze tőlük. Ezek sorában az őv jó megtartású bőr maradványával együtt aranyozott ezüstveretek, egy nyilcsúcs, egy vastöredék, emberi csontok, zöld patinás lófogak és lábszárcsontok is voltak. Az előkerült sirt körbekerítették, majd jelentették az esetet a szécsényi múzeumnak. A bejelentés nyomán a helyszínre 1981. március

2-án Soós Virág szállt ki, aki egy 8×2 méteres kutatóárok nyitását követően megfigyelte, hogy a kiásott gödörbe a csontok egy részét visszatemették, míg más részük a gödör szélén feküdt. Itt került elő a medencecsont egy zöld patinás töredéke, egy koponyatöredék és egy ugyancsak zöld patinás lófog is. Ezt követően elvégezték a sír még földben maradt részének feltárását (1. sír), valamint sáncátvágást is végeztek az erőd egymással szemben elhelyezkedő két oldalán is. Az április 4-ig tartó munka során, 8 kutatóárral mintegy 150 m²-es terület megkutatására került sor, melynek eredményeként az előkerült lovas sírtól délre, a domboldalon egy soros jellegű temető 12 sírját dokumentálták (2–13. sír). A munkát a következő évben folytatták, ekkor a soros temető további 7 sírja került feltárásra (14–20. sír), melyek leletei a Kubinyi Ferenc Múzeum gyűjteményébe kerültek.⁸⁷⁸

A környezetéből mintegy 7 méter magasan kiemelkedő, háromszög alapterületű, csonkakúp alakú domb⁸⁷⁹ te-

⁸⁷⁶ HORVÁTH é. n.

⁸⁷⁷ VÉGH 1997, 4.

⁸⁷⁸ A temető földolgozását Fodor István (MNM) végzi. Összefoglaló bemutatása az általam elérhető dokumentációk (KFM R. A. 139.88; 196.91; 205.91; MNM R. A. 238/1981; II/25/1981.) és a publikációk (TÁRNOKI 1982, 384; Soós 1982a; Soós 1983; Soós 1983a; FODOR 1996; VÉGH 1997; VÖRÖS 2010) adatai, illetve a leletanyag egy részének személyes vizsgálata alapján történik.

⁸⁷⁹ NOVÁKI-SÁNDORFI 1992, 54.

48. kép. Nógrádsáp-Tatárka

tején elhelyezkedő, a 12. század végén vagy a 13. század elején⁸⁸⁰ emelt föld-fa szerkezetű crösség területén és annak körárkán kívül, az első sírtól délre,⁸⁸¹ a domb oldalában 8 kutatóárokkaal összesen 20 sírt tártak fel,⁸⁸² ezzel azonban a temető valószínűleg nem tekinthető teljesen feltártnak.⁸⁸³ Fel kell vetni továbbá a lehetőségét annak is, hogy már az első sír előkerülését megelőzően is kerülhetett vagy kerülhettek elő, illetve pusztulhattak, vagy pusztulhattak el sírok a temetőből, ugyanis Patay Pál információja szerint Trevalec Ferenc, egykori nógrádsápi lakos az 1922. évet megelőzően a Tatárkán ásás közben egy kardot, valamint egyéb tárgyakat talált.⁸⁸⁴ Ennek alapján lehetséges, hogy ekkor itt egy kardos/szablyás sírt bolygattak

meg. A feltárás során pedig megfigyelhető volt az is, hogy az erősség 6,8 méter átmérőjű, kb. 60 cm széles és 40 cm mély körárka, mely palánk alapozása lehetett, mindkét oldalán legalább egy-egy sírt elpusztított.⁸⁸⁵ A temetőben a sírok sorokba rendeződtek, ezekből legalább négy volt megfigyelhető a feltáráson, melyeket 12⁸⁸⁶ vagy 13⁸⁸⁷ sír alkotott, ezek az erősség körárkán kívül feküdtek.⁸⁸⁸ Sajnos a feltárásról összesítő térkép nem áll rendelkezésünkre, de a leírások alapján valószínűleg egymáshoz közelebb megásott sírok alkotta sorokkal és lazább szerkezetben, egymástól kissé távolabb lévő sírok alkotta sorokkal is számolhatunk. A sírok tájolása sajnos sokszor ismeretlen, a Ny–K-i főirányhoz igazodó irányítás azonban csupán

⁸⁸⁰ FODOR 1996, 400.

⁸⁸¹ Soós 1983a, 16.

⁸⁸² Soós Virág 21 sírt említ (Soós 1983a, 16). 24 feltárt sír olvasható Antal Elemér radiológiai vizsgálatának eredményeit bemutató munkájában, míg annak zárójelentésében 26 sír szerepel (KFM R. A. 196.91.).

⁸⁸³ FODOR 1996, 400.

⁸⁸⁴ MNM R. A. II/25/1981.

⁸⁸⁵ Soós 1982a, 80.

⁸⁸⁶ Soós 1982a, 80.

⁸⁸⁷ TÁRNOKI 1982, 384; VÉGH 1997, 3.

⁸⁸⁸ VÉGH 1997, 3.

egy sír esetében dokumentált, a többi északi irányban tért el ettől. Információink a *sírgödrök* tekintetében is elégtelenek, mindössze egyetlen lekerekített sarkú téglalap (1. sír), és egy fej felőli végén lekerekített, míg láb felőlin egyenesen záródó aknasír (5. sír) ismert. Mélységük 27 és 160 cm között változik, úgy tűnik azonban két fő csoportra oszthatók, 27–75, illetve 105–160 cm-es mélységükkel. Ez utóbbi épp az elsőként előkerült sír mélysége volt; azonban a már említett körárok kialakítása során feltöltés került a sírra,⁸⁸⁹ s emiatt nem zárható ki, hogy a többi mélyebb sír esetében is ez az oka a nagyobb értéknek. *Koporsóra* a faszervezet okozta elszíneződések utaltak három sírnál is (4–6. sír), egyiknél a deszka kb. 2 cm vastag lehetett. A *vázak helyzete* a korszakban általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a karok közül a jobb alkarokat a has tájékára hajlították négy esetben (2., 9–10., 13. sír), míg mindkét alkar hasonló behajlítása egy sírnál dokumentált (4. sír). A temetőben a fejésként viselt ékszerek között *sima, nyitott végű huzalkarikák* bizonytalan anyagból készült, ismeretlen darabszámú példányai kerültek elő [49. kép 1–2], míg az *S-végű karikáknak* 9 db különféle – köztük nagyméretű – változata ismert bronzból és ezüsből [49. kép 3–11]. Gyöngyök a temető 1982-ben feltárt sírjaiban voltak. Ezek *hordó alakú, kék és fehér színű üvegyöngyök* [50. kép 3–4]. A 13. sírből egy *vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec* [51. kép] ismert. Ezek használatával a kutatás a 10. század középső harmadától számol.⁸⁹⁰ Mérete alapján a nyak- és a karperecek között helyezkedik el egy további, háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű ékszer, melyet talán egy gyermek nyakpereceként határozhatunk meg [50. kép 1]. A karperecek között 1 db *ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec* dokumentált a 13. számú női sírből [50. kép 2], s valószínűleg 2 db *veretrátétes ezüst pántkarperec* is azonosíthatunk a leletek között [50. kép 5–6], azok egy ékszerré legalább is nem illeszthetők össze. A gyűrűk között a törtezüst leletek körébe sorolható 1 db *hegyesedőre vagy lemezesre*

kalapált végű, kettősen csavart gyűrű is volt [49. kép 12], melyek elterjedési területe leginkább a Kárpát-medencére korlátozódik, az azzal szomszédos területeken már nem található meg, kivéve keleti irányban.⁸⁹¹ Keltezésüket tekintve a 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.⁸⁹² A további gyűrűk között bronz *karika*- [49. kép 13] és *huzalgyűrű* is található. A ruhadíszek között kell megemlíteni a 4. sír másodlagos felhasználású, körülnyírt *rozettás veretét*, mely a férfi váz bal oldali lapockacsontján feküdt. Egy-egy kerek, illetve egy-egy kerek és téglalap alakú *aranylemezke* volt az 5. sírban nyugvó felnőtt koponyájának két oldalán, illetve a medence bal oldalán [49. kép 17–21]. Ezek talán valóban halotti öltözék díszei lehettek egykor,⁸⁹³ de felmerült szemfedőn történő alkalmazásuk is.⁸⁹⁴ Előkerült továbbá 1 db egykor *kéttagú, nagyobb csüngős ezüstveret* felső tagja is [49. kép 15]. Keltezésüket illetően a kutatás a 10. század második negyedétől feltételezi ezek használatát, részben megfelelő keleti párhuzamaik hiányában.⁸⁹⁵ A magyar szállásterület temetőiben főként a Tisza–Körös–Maros vidékén bukkannak fel.⁸⁹⁶ A temető vezérleleteinek kétségtelenül az 1. sír *aranyozott ezüstveretei* tekinthetők, összesen 25 ép és 1 db töredékes [49. kép 14] darab. Ezek funkcióját illetően általában övveretekként szerepel az összes,⁸⁹⁷ de megtalálható a lószerszámon,⁸⁹⁸ a ló kantárján⁸⁹⁹ történő felhasználásuk gondolata is. A sírből előkerült veretek két nagyobb csoportba oszthatók, egyfelől a virágmintás pajzs és szív alakú veretek, másfelől a fordított pajzsra emlékeztető, ló-tuszbimbó alakú (?)⁹⁰⁰ díszítéssel ellátottak, melyek ugyancsak két kisebb csoportra bomlanak, az egyik ugyanis a többitől eltérően áttört. Sajnos a veretek szegecseinek hosszát illetően nem rendelkezem adatokkal, így ez nem visz közelebb a funkció meghatározásához. Nem zárható ki, hogy valóban kétféle veretekkel díszítették az övet,⁹⁰¹ hiszen a korszak leletanyagában vannak példák arra, hogy markánsan különböző vereteket szegecselnek egy-egy övre,⁹⁰² sőt, egy-egy oda nem illő veret,⁹⁰³ esetleg

⁸⁸⁹ FELD 2010, 222; NOVÁKI 2010, 244; MNM R. A. XXV.238/1981.

⁸⁹⁰ SZABÓ 1980, 52; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

⁸⁹¹ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 74–75.

⁸⁹² Vö. KOVÁCS 2015a, 203–204.

⁸⁹³ MNM R. A. 238/1981.

⁸⁹⁴ FODOR 1996, 400.

⁸⁹⁵ BÁLINT 1977, 126–127; MESTERHÁZY 1989, 249.

⁸⁹⁶ BÁLINT 1991, 123–132.

⁸⁹⁷ FODOR 1996, 400.

⁸⁹⁸ MNM R. A. XXV.238/1981.

⁸⁹⁹ SOÓS 1983a, 16.

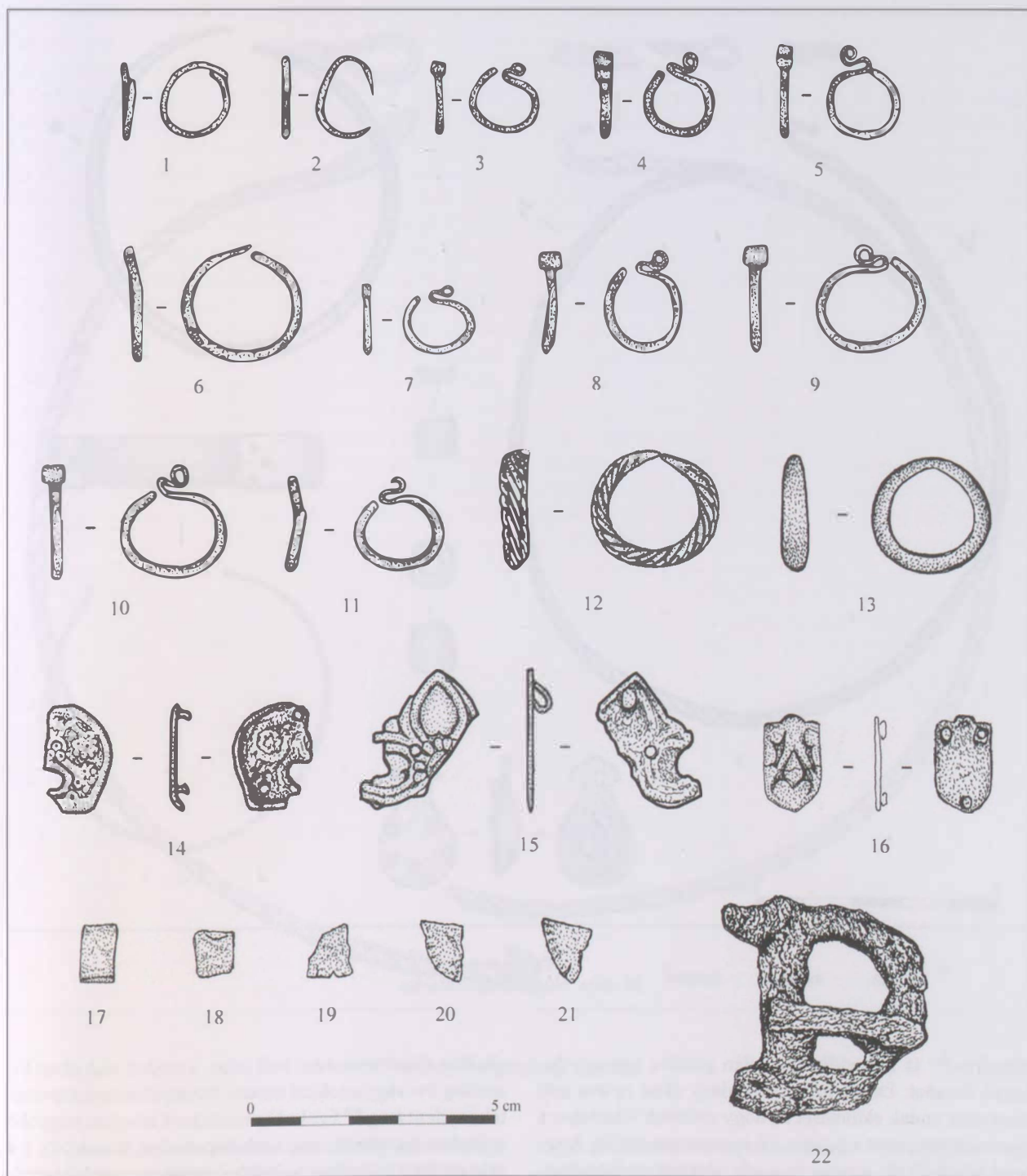
⁹⁰⁰ BOLLÓK 2015, 273.

⁹⁰¹ FODOR 1996, 402.

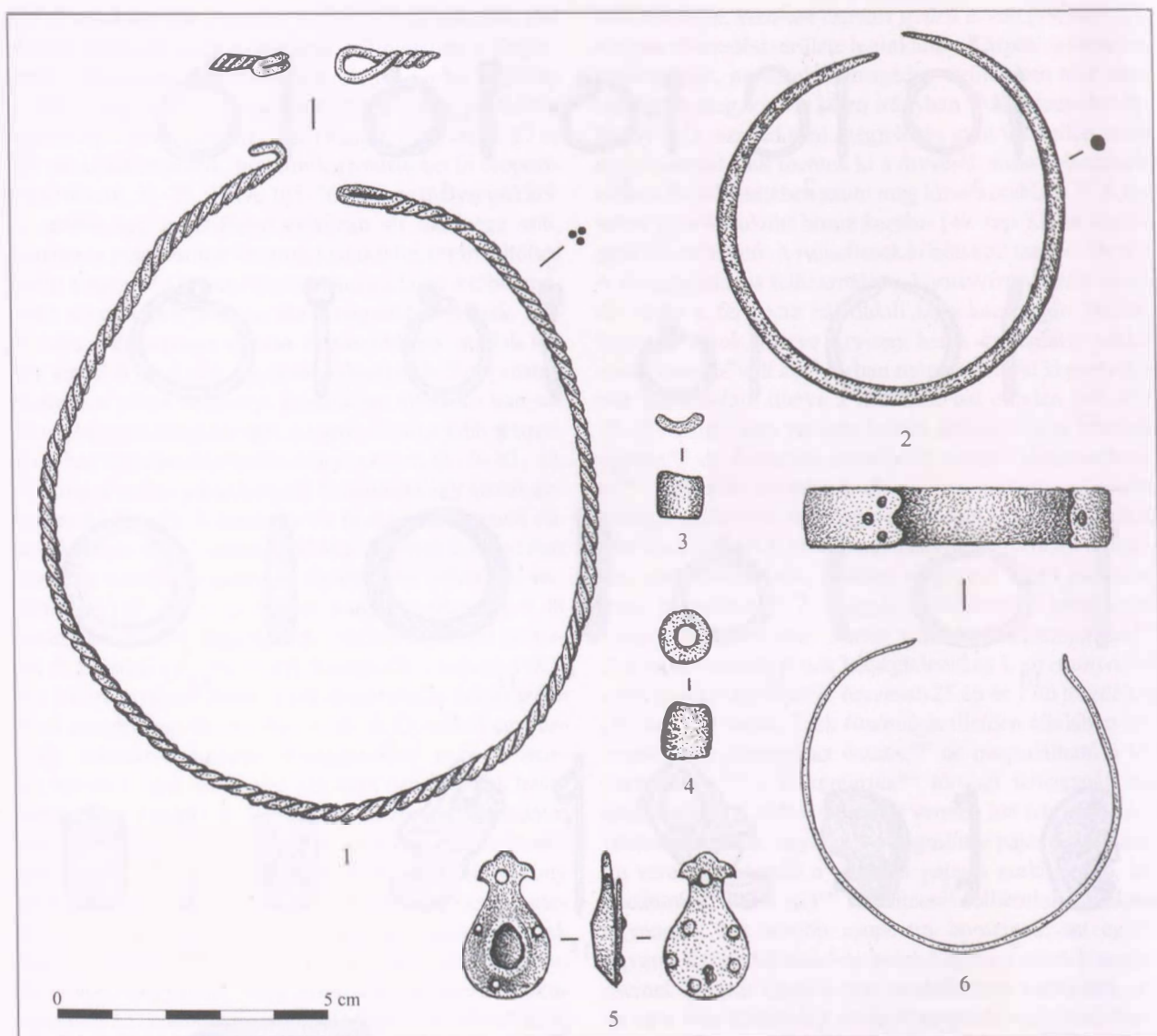
⁹⁰² PL. NEPPER 2002, 395–396.

⁹⁰³ PL. MESTERHÁZY 1996a.

50-51. NÓGRÁDSÁP-TATÁRKA

49. kép. Nógrádsáp-Tatarca

50. kép. Nógrádsáp-Tatarca

pénzérme⁹⁰⁴ is felkerülhetett, talán pótolva egy-egy hiányzó darabot. De az információhiány okán nyitva kell hagynunk annak eldöntését is, hogy utóbbiak lehetek-e a lószerszámon, amit a patinás lókoponya sem zár ki. A veretek közül 10 db, a pajzs és a szív alakúak az összekapcsolt palmettákkal, vagy az ún. virágmintákkal díszített veretek közé sorolhatók. Ezek ismert példányait Bollók Ádám gyűjtötte fel, megfigyelése szerint több jel is arra utal, hogy ez a forma a Kárpát-medencében már csak ar-

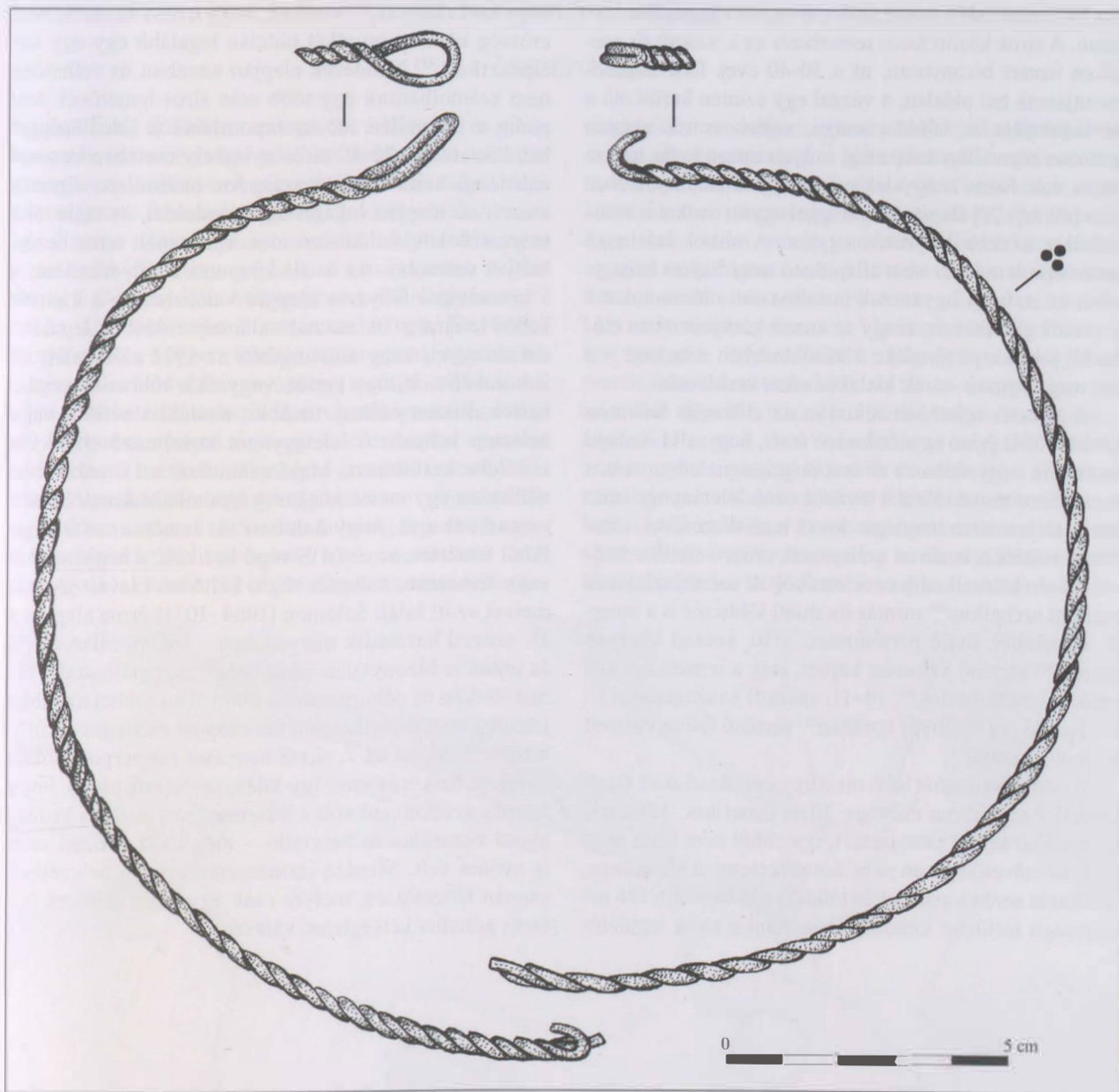
chaikus díszítőelemként volt jelen, s eredeti alakjában kizárólag öv- vagy azokkal azonos formájú lószerszámveretekben jelent meg.⁹⁰⁵ Ezeknél a vereteknél átlagban nagyobb arányban figyelhető meg azok kopottsága, ennek oka – a már említett archaikus voltuktól eredő hosszabb használat mellett – a finomabb kidolgozású motívumtípus sérülékenyebb volta is lehetett.⁹⁰⁶ A jelenlegi adatok alapján úgy tűnik, hogy az indás-virágos mintázatú veretek a magyar szállásterület északi sávjában voltak megtalálhatók.

⁹⁰⁴ Pl. BENE-LŐRINCZY-TÖRK 2002, 364.

⁹⁰⁵ BOLLÓK 2013, 429.

⁹⁰⁶ BOLLÓK 2013, 438–439.

51. kép. Nógrádsáp-Tatárka

A 2 db hosszúkás veret és a hasonló szíjvég valószínűleg bőrtarsoly függesztőszíján helyezkedett el.⁹⁰⁷ További 1 db ezüst *kisszíjvég* ismert a sírok egyikéből [49. kép 16]. Az 5. sírból került elő a temető egyetlen *használati és munkaeszköze*, egy vaskés, melyet az elhunyt térdére helyeztek a temetés során, egy nyilvessző mellé. A temetőből előkerült *fegyverek* között elsőként az 1. sír vasmere-

vítókkal ellátott, bizonytalan számú – de legalább 5 db – nyilvesszőt tartalmazó tegezét említhetjük, benne egy, a korszakban ritkább gyűjtőnyílscúccsal, de a sírból íj csontlemezei is előkerültek.⁹⁰⁸ A 4. sírban nyugvó férfi bokacsontjai között volt 1 db rombusz alakú nyílscúccsal ellátott nyilvessző. Ugyancsak 1 db nyilvesszőt helyeztek az 5. sírba temetett felnőtt jobb térdére a temetés során.

⁹⁰⁷ FODOR 1996, 401.

⁹⁰⁸ KFM R. A. lt. sz. n.

Az 1922 előtt talált *kard/szablya* értékelése sajnos bizonytalan. A sírok között *lovas temetkezés* az I. számú sír esetében ismert bizonyosan, itt a 30-40 éves férfi lábszárcsontjainak bal oldalán, a vázzal egy szinten került elő a ló koponyája és lábszárcsontjai, sajnos ennek alapján azonban nem állapítható meg, milyen típusú lovas temetkezés volt. Noha kengyelek nem kerültek elő, a *hevedercsat* [49. kép 22] alapján a nyereggel együtt azokat is valószínűleg a sírba helyezték egykor. A sírból származó *zabla* típusa ma már nem állapítható meg. Sajnos bizonytalan az is, hogy ugyancsak tartalmazott-e lócsontokat a 7. számú gyermeksírről, avagy az annak környezetében előkerült lókoponya töredéke a későbbiekben megásott – a sírt megbolygató – árok kialakításakor került oda.

A temető keltezését tekintve az előkerült Salamon (1064–1074) érme egyértelművé teszi, hogy a 11. század harmadik negyedében a sírkert még használatban volt, s ennek nem mond ellent a további sírok leletanyaga sem. Az I. sír azonban tényleges lovas temetkezésével, töredékes voltában is nívós aranyozott ezüst veretkészletével erősen kiemelkedik ezek sorából. A veretkészlet már említett archaikus⁹⁰⁹ mintázata miatt többször is a temető legkorábbi, nyitó periódusára, a 10. század középső részére⁹¹⁰ történő keltezést kapott, míg a temető ezt követően ezredfordulós,⁹¹¹ 10–11. századi használatával,⁹¹² s I. László (1077–1095) korában⁹¹³ történő felhagyásával számol a kutatás.

A lelőhelyen tehát több mint egy évszázad alatt ástak sírokat, ezekből ma mintegy 20-at ismerünk. Földrajzi kiterjedése sajnos nem ismert, így ebből nem lehet még csak hozzávetőlegesen sem következtetni a sírszámra. A feltárás során kutatóárkos módszerrel legalább 146 m² nagyságú területet kutattak meg, ahol a sírok legalább

négy sort alkottak,⁹¹⁴ s tudjuk, hogy a föld-fa szerkezetű erősség körárka mindkét oldalán legalább egy-egy sírt elpusztított.⁹¹⁵ Mindezek alapján azonban itt vélhetően nem számolhatunk egy több száz síros temetővel, ami pedig a használati idő szempontjából is jelentőséggel bír, hiszen egy 20-40 síros nyughely esetében kevéssé valószínű annak egy évszázados használata. Emiatt, s az I. sír alapján inkább úgy gondolom, itt vélhetően helyesebb két, különböző időben használt temetkezési hellyel számolni. Az I. sír központi elhelyezkedése,⁹¹⁶ s kronológiai helyzete alapján valószínűleg a kiemelkedés tetején a 10. század valamely részében legalább ezt az egyet, vagy amennyiben az 1922 előtt talált sír is korabeli volt, úgy kettőt, vagy akár többet is megáshattak, hiszen néhány további, melléklet nélküli vagy nehezen keltezhető leletanyagot tartalmazó sír ekkor is földbe kerülhetett. Majd valamikor a 11. században vélhetően egy másik közösség újra alkalmasnak ítélte a magaslatot arra, hogy halottait ide temesse, az ő sírjaikból ismertek az ezüst S-végű karikák, a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart gyűrű, melyet az itt talált Salamon (1064–1074) érme alapján a 11. század harmadik negyedében – illetve talán előtte és utána is bizonytalan ideig még – használhattak. Temetőterkép és dokumentáció hiányában többet azonban jelenleg nem mondhatok a két csoport esetleges elkülönítéséről. Mivel az I. sírral nem volt szuperpozícióban egyik temetkezés sem, így talán valószínűsíthető, hogy az még érzékelhető volt a felszínen, vagyis – ha kronológiai besorolásom helytálló – még több évtized után is nyoma volt. Mindez természetesen jelen helyzetben csupán feltételezés, melyre csak egy teljes felületű feltárás adhatna kétségtelen választ.

⁹⁰⁹ BOLLÓK 2013, 438.

⁹¹⁰ SOÓS 1982a, 80; FODOR 1996, 400.

⁹¹¹ TÁRNOKI 1982, 384; VÉGH 1997, 3.

⁹¹² SOÓS 1983a, 15–16.

⁹¹³ FODOR 1996, 400.

⁹¹⁴ SOÓS 1982a, 80.

⁹¹⁵ SOÓS 1982a, 80.

⁹¹⁶ MNM R. A. XXV.238/1981.

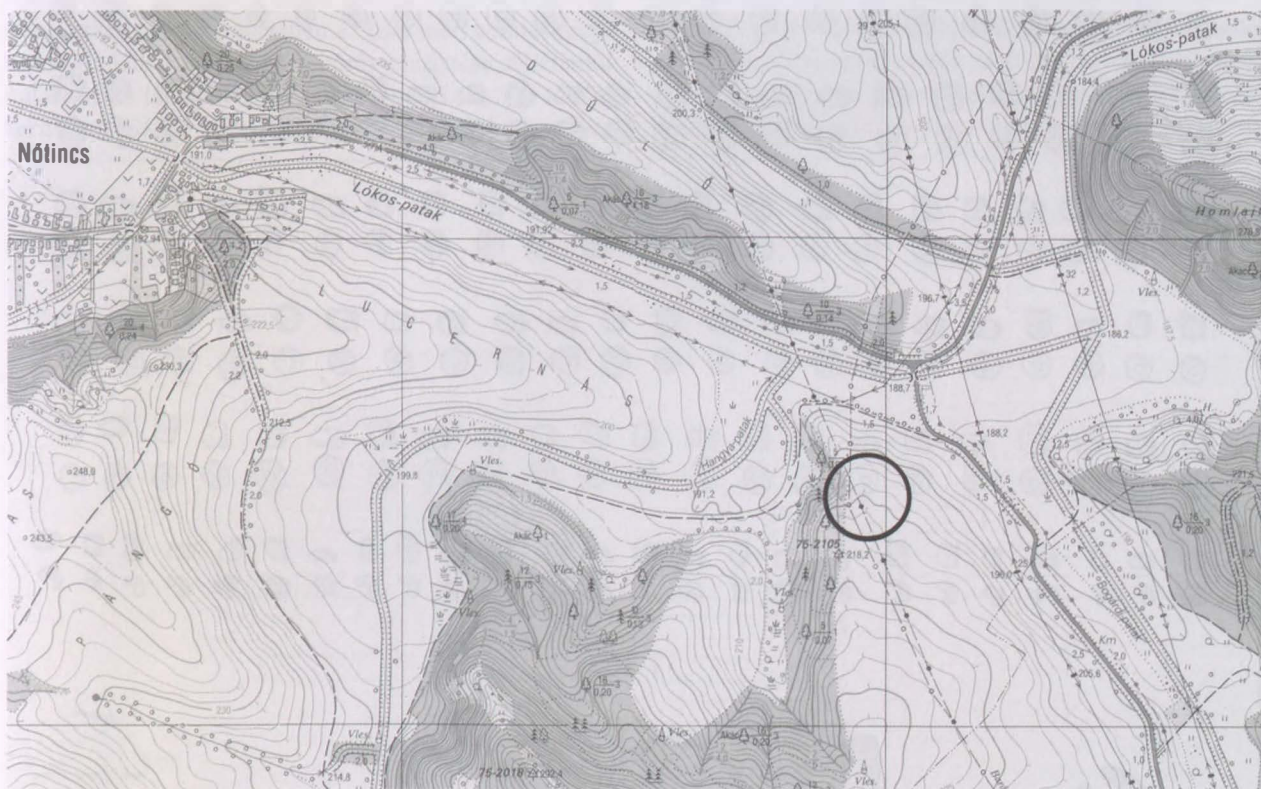
52. NÖTINCS-HÁRSAS

52.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A településtől délkeletre, a Bogárdi-, a Hangya- és a Lókos-patak összefolyásánál található domb északi oldalán, a magyar–szlovák tranzit gázvezeték építését megelőzően folyt régészeti feltárás Bóka Gergely vezetésével. A mintegy 2 méter szélességű nyomvonalon folytatott kutatás során került elő 4 kora Árpád-kori temetkezés is. A leletanyag a Dornay Béla Múzeumban kerül elhelyezésre.⁹¹⁷

Az alig több mint 2 méter szélességű, ÉK–DNy-i irányú sávban végzett feltárás során annak északkeleti részén előkerült 4 sír bizonyára egy további sírokat is tartalmazó temetőhöz tartozik. A sírok elhelyezkedése alapján folytatása nyugati és/vagy keleti irányba egyaránt elképzelhető, északi és dél irányba azonban kevésbé valószínű. A sírok többé-kevésbé egy vonalban helyezkednek el, köztük azonban 2–8,5 méter távolság figyelhető meg. A temetőrészletben 1 gyermek (1.), 1 *juvenis* korú fiatal személy (3.), 1 felnőtt (2.) és 1 bizonytalan nemi és életko-

ri adatokkal rendelkező személy (4.) sírja került feltárássá. Az elhunytak számára bizonyára a korszakban általánosan jellemző egyszerű *aknasírokat* készítettek, ezek közül azonban csupán az 1. számú esetben lehetett megfigyeléseket tenni, amely valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt. A sírokba a halottakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették, a 2. sírban a bal alkart a has tájékára helyezték. Tájolásuk a Ny–K-i főirányhoz igazodik. Egykori kisebb mélységük – az egyetlen pontosabban ismert adat az 1. sír 50 cm-es mélysége – és az erózió egyaránt hozzájárulhatott, hogy a mezőgazdasági művelés az 1., 3–4. számúakat is bolygatta. A sírok leletanyaga szegényes, ékszerek és obulusként adott korabeli *érmék* alkotják. A sírok feléből kerültek elő korabeli fizetőeszközök, a 2. számú temetkezésben I. András (1046–1060) érmét valószínűleg az elhunyt felsőtestének középső részére helyezhették, míg a 3. sírban I. István

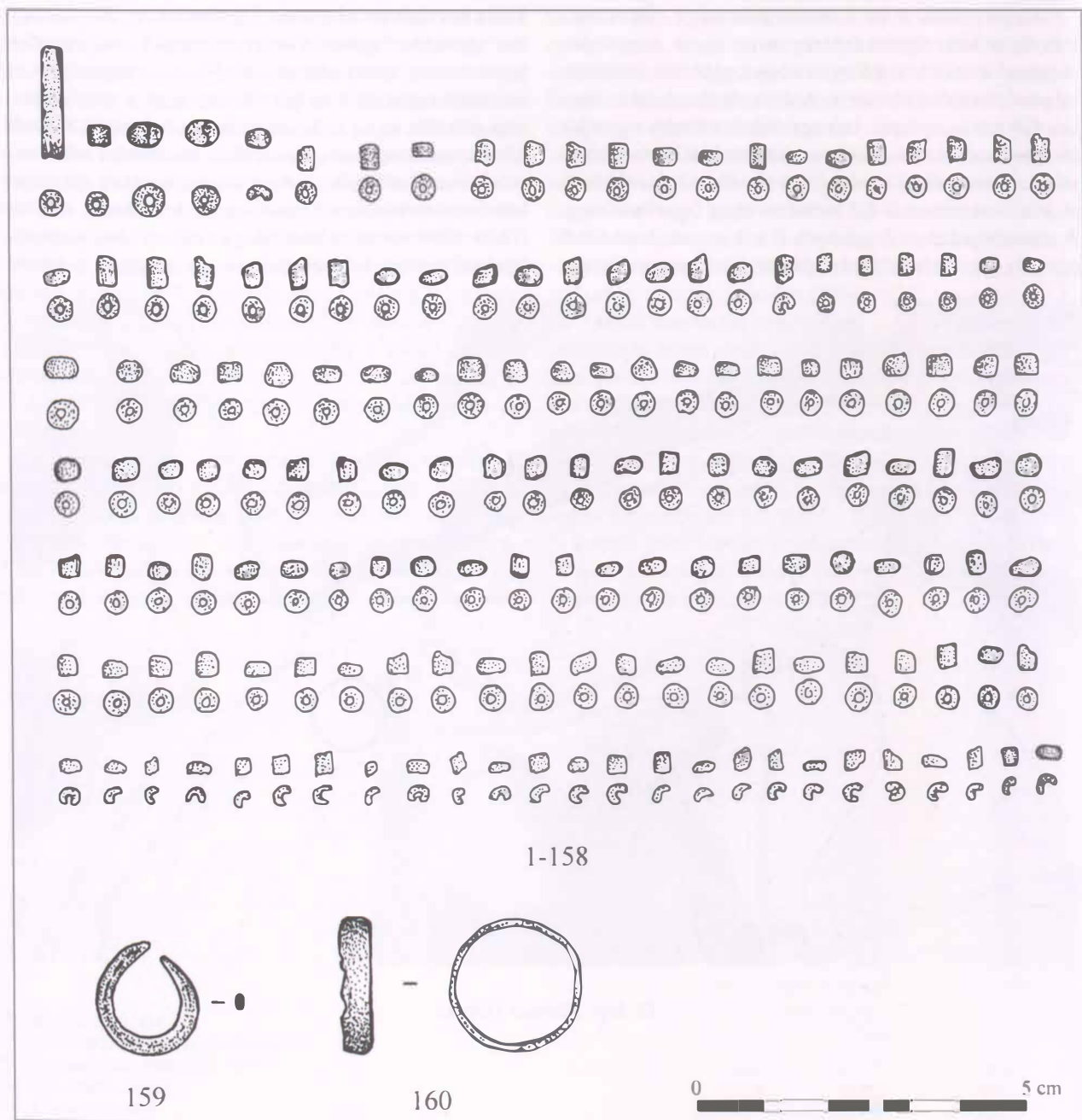
52. kép. Nötincs-Hársas

⁹¹⁷ A temető feldolgozását Fullár Zoltán (BIÜN) és Mészáros Melinda (BIÜN) végzi. A temetőre vonatkozó adatokat baráti szívességből közzétehetem itt.

52. NÖTINCS-HÁRSAS

(1000–1038) érme a has tájkára, egy meghatározhatatlan veret pedig a fejre vagy a szájba egyaránt kerülhetett. A sírok ékszerkészlete szegényes, az 1. számú gyermeket nyakában nagyszámú, apró gyöngyöt tartalmazó láncsal [53. kép 1–158], jobb kezének egyik ujján, esetleg markában – felnőtt méretű – bronz karikagyűrűvel [53. kép 160] bocsátották utolsó útjára. Fejékszerként szolgált a 2. sír egyszerű, nyitott végű bronzkarikája [53. kép 159]. A sírok leletanyaga alapján egy szegényes, ún. 11. századi falusias közösség képe bontakozhat ki, azonban

az egymástól távolabb fekvő sírok kisebb száma alapján nem zárható ki az sem, hogy csupán annak kezdő periódusát alkotja, melyet aztán valamiért felhagyott a közösség, vélhetően lakhelyének megváltozása miatt. Talán a sírok nagyobb távolsága miatt ez utóbbi a valószínűbb, mint az, hogy egy kisebb létszámú közösség létesítette, akik talán egymás közelébe ásták volna sirjaikat. Ha így van, akkor ez arra utalhat, hogy még a 11. században is relative gyakori lehetett a közösségek költözése, vagy a telepek kevésbé állandó volta.

53. kép. Nötincs-Hársas

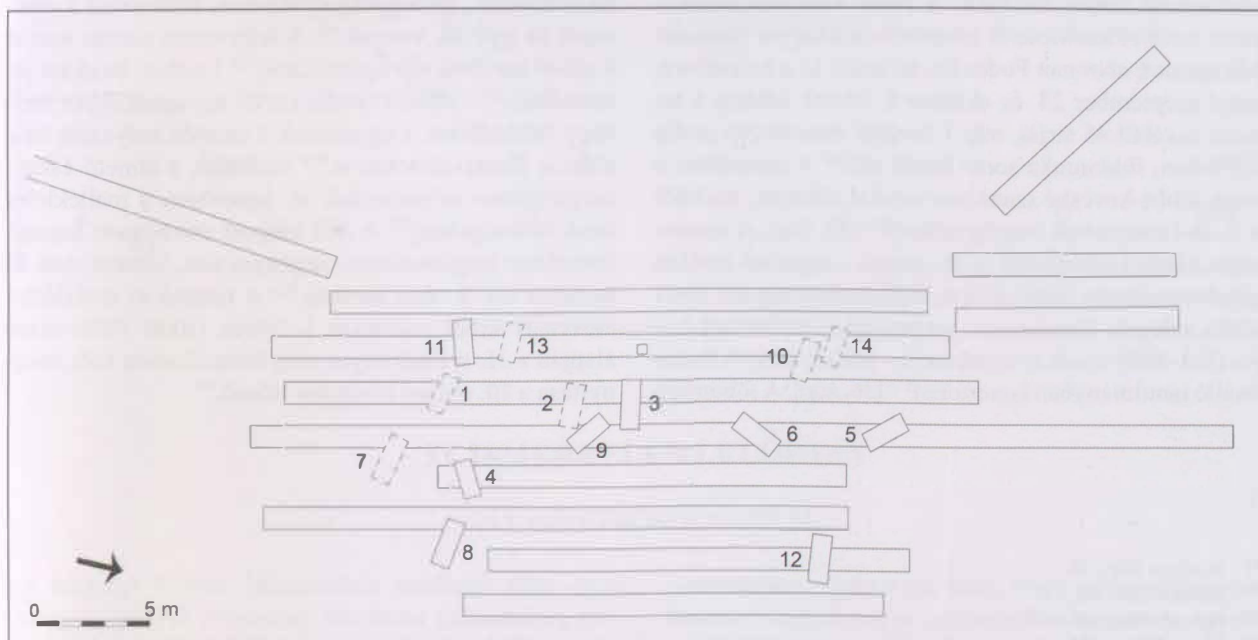
53. SÓSHARTYÁN-ZÚDÓTETŐ

53.1. ÖSSZEFOGLALÁS

1967 tavaszán Mester György sóshartyáni lakos jelentette a Palóc Múzeumnak, hogy a településtől délnyugatra fekvő domb északi oldalán csontvázakat találtak, melyek leleteit egyben át is adta a múzeumnak. A helyszínre április 4-én Erdélyi István szállt ki, ahol megállapította, hogy két Ny–K-i tájolású sír került elő, melyek közül az egyiknek már csupán a helyét lehetett megfigyelni, míg a másik szerencsére viszonylag bolygatatlan állapotban volt még. Ez utóbbit ki is bontották, noha a csontok rossz megtartása itt sem tette lehetővé azok közgyűjteménybe szállítását. 1967 telén újabb bejelentés érkezett sírok előkerüléséről, ezt követően 1968. július 5-én Gádor Judit szállt ki a helyszínre, az ekkor a Kishartyáni Mezőgazdasági Termelőszövetkezet tulajdonában lévő Zúdótetőre. Itt a szövetkezet agronómusa is megerősítette neki, hogy szántás közben többször is kerültek már elő sírokra utaló leletek. A terület ebben az időszakban gabonával volt bevetve, azonban a domb erősen lekopott gerincén elhelyezkedő temető esetében az őszi mélyszántás megkezdése előtt a megelőző feltárás elvégzése feltétlenül indokoltnak látszott. Erre szeptember 2. és 13. között került sor Gádor vezetésével, melynek eredményeként

12 sírt tártak fel. A leletanyag a Kubinyi Ferenc Múzeum gyűjteményébe került.⁹¹⁸

A zúdótetői temetőben földmunka, majd a kutatórkos módszerrel folytatott feltárás során [54. kép] megfigyelt 14 sír esetében kérdéses, hogy az mekkora része lehet az egykori teljes sírszámnak, ugyanis a feltárás által érintett terület nem vehető egyetlen oldalról sem megnyugtatóan lehatároltnak. A sírok elhelyezkedése meglehetősen rendszertelenséget mutat egymástól való távolságukat és irányításukat illetően is, láthatóan nem szabályos sorokban ásták meg azokat. A sírgödörök nem voltak megfigyelhetők, *koporsó* nyomai sem kerültek elő, azonban bizonyára valamilyen testet körülvevő anyagra utal a 10. sírban a karok csontjainak szorosan a felsőtest csontjain fekvő helyzete. *Ékszer*ekben a temető meglehetősen szegényes volt, hajkarikaként viselt egyszerű, *nyitott végű huzalkarika* mindössze 1 db került elő a 2. sírból. Nagyszámú *gyöngyöt* tartalmazott a 7. számú gyermeksír, melybe 130 db üveggyöngyből álló nyakláncot helyeztek, s talán ezek sorába volt fűzve az a bronzhuzal darabka is, ami a gyöngyök mellett került elő. A temető 3 sírjából 6 db karperecet ismerünk, síronként

54. kép. Sósartyán-Zúdótető

⁹¹⁸ A temető feldolgozását Fodor István (MNM) végzi. Összefoglaló bemutatása az általam elérhető dokumentációk (MNM R. A. XIX.352/1968.), a megjelent publikációk (GÁDOR 1969; GÁDOR 1969a; PATAY 1975, 21; HÉJ 1976, 252; FODOR 1996a, 404–406), valamint a leltárkönyv tárgyi leletanyagára vonatkozó adatai alapján történik.

2-2 darabot, egy bizonytalan nemű felnőtt 2 db *hegyesdű végű huzalkarperecet*, egy gyermek 2 db *kiszélesedően lekerekített végű pántkarperecet*, míg egy felnőtt férfi 1 db kétrét hajlított bronzhuzalból *sodrott karperecet* és 1 db *végein háromszög alakú elemekben záródó huzalkarperecet* viselt a ravatalon. A gyűrűk között a karperecet is tartalmazó első két temetkezésben 1 db *bordázott pántgyűrű*, illetve 1 db *rombusz alakú, fején kereszt ábrázolással ellátott karikagyűrű* volt, továbbá a 11. sírban 2 db *ezüst karikagyűrű* feküdt. A 7. sírban nyugvó gyermek ruháját zárhatta a lengőbordáknál megfigyelt bronz *fülesgomb*, míg a 10. sírba temetett férfi övén egy nyolcas alakú *vascsat* volt. A fegyverek között *csontos íj, tegez (?)* és *nyilvesszők* voltak a 2., tegez és nyilvesszők a 10., valamint nyilvesszők a 11. sírban. Ezek közül különösen érdekes a 10. sír, melyben a halottat a temetés során a

tegezre fektették. Ez utóbbinak a nyomát ugyan nem sikerült megfigyelni, azonban a nyilcsúcsok szabályos elhelyezkedése igazolja, hogy nem önmagukban, hanem valamilyen azokat összefogó, elhelyezkedésüket megtartó anyagban kerültek a sírba. Az elhunyt alá helyezett nyilvesszőknek további példáját egyedül egy bizonytalan esetből ismerem: Csikvándon a találó elmondása alapján a váz „*hátánál*” voltak a nyilcsúcsok.⁹¹⁹

A temetőből előkerült I. Berengár (888–915) érme sajnos a 899. évnél⁹²⁰ pontosabb *terminus post quem* időpont felállítására nem alkalmas, a leletanyag alapján annak használata a 10. században már megkezdődhetett, s akár még az ezredforduló környékén is temethettek ide, azonban a vélhetően kisebb sírszámú temető esetében talán realisabb legfeljebb néhány évtizedes használattal számolni, a 10. század valamely részében.

54. SÓSHARTYÁN-HOSSZÚTETŐ

54.1. ÖSSZEFOGLALÁS

1968 szeptemberében, a településtől délkeletre található Hosszútetőn mélyszántás során egy lovas sírt bolygatott meg az cke. Az előkerült leleteket Mester György helyi lakos gyűjtötte össze, s adta át a közeli Zúdótetőn feltárást vezető Gádor Juditnak. A Palóc Múzeum munkatársa a sír előkerüléséről értesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, ahonnan Fodor István szállt ki a helyszínre, majd szeptember 23. és október 8. között feltárta a temető további 45 sírját, míg 1 további temetkezés pedig 1970-ben, földmunka során került elő.⁹²¹ A temetőben a sírok többé-kevésbé szabályos sorokat alkottak, ezekből 6 É–D-i irányú volt megfigyelhető⁹²² [55. kép]. A temető sírjai közül kiemelkedik a 30. számú – egyebek mellett gömbsorcűngős fülbevalókat, hajfonatkorongpárt, levél alakú csűngős láncékszert, karpereceket és Jámbor Lajos (814–840) érmét is tartalmazó – női sír, melyet Fodor önálló tanulmányban ismertetett⁹²³ [56. kép]. A többnyire

20–40 cm mélységű sírok egy része sajnos bolygatott volt, a sírgödörök pedig az esetek többségében nem voltak megfigyelhetők.⁹²⁴ A feltárt sírok leletanyagában további gömbsorcűngős fülbevalók, *sima*, nyitott végű huzalkarikák, gyöngyök, nyakperccel, különböző karperecek és gyűrűk vannak.⁹²⁵ A fegyverzet elemei között 6 sírból kerültek elő nyilcsúcsok.⁹²⁶ 1 sírban bukkant fel szemfedő,⁹²⁷ 2 elhunyt mellé került agyagedényben étel- vagy italmelléklet, s ugyancsak 2 esetben helyezték be a sírba a lószerszámokat is.⁹²⁸ Utóbbiak a temető északi csoportjában helyezkedtek el, hasonlóan a mellékletes sírok többségéhez.⁹²⁹ A déli csoport maradandó anyagú leletekben meglehetősen szegényes volt, viszont csak itt kerültek elő S-végű karikák.⁹³⁰ A temető az utolsóként előkerült sírból származó I. István (1000–1038) érme alapján a 11. század elején még használatban volt, megnyitása a 10. század közepére tehető.⁹³¹

⁹¹⁹ HORVÁTH 2014, 26.

⁹²⁰ KOVÁCS 2011, 145.

⁹²¹ FODOR 1996a, 406–407.

⁹²² FODOR 1996a, 406.

⁹²³ FODOR 1973.

⁹²⁴ FODOR 1996a, 407.

⁹²⁵ FODOR 1996a, 407.

⁹²⁶ FODOR 1996a, 407.

⁹²⁷ FODOR 1973a, 164.

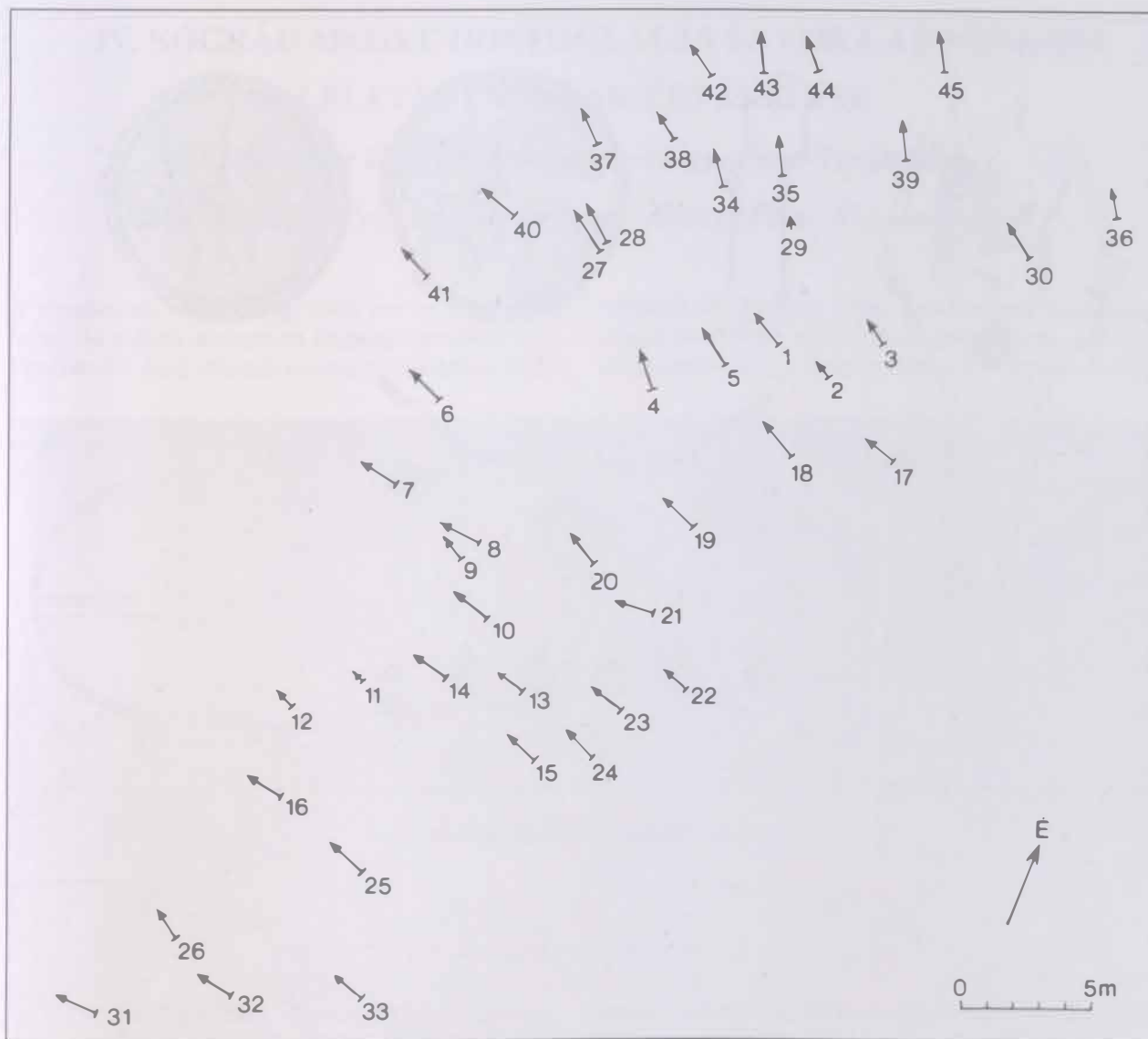
⁹²⁸ FODOR 1996a, 407.

⁹²⁹ FODOR 1996a, 407.

⁹³⁰ FODOR 1996a, 407.

⁹³¹ FODOR 1996a, 407.

55. ISMERETLEN LELŐHELY

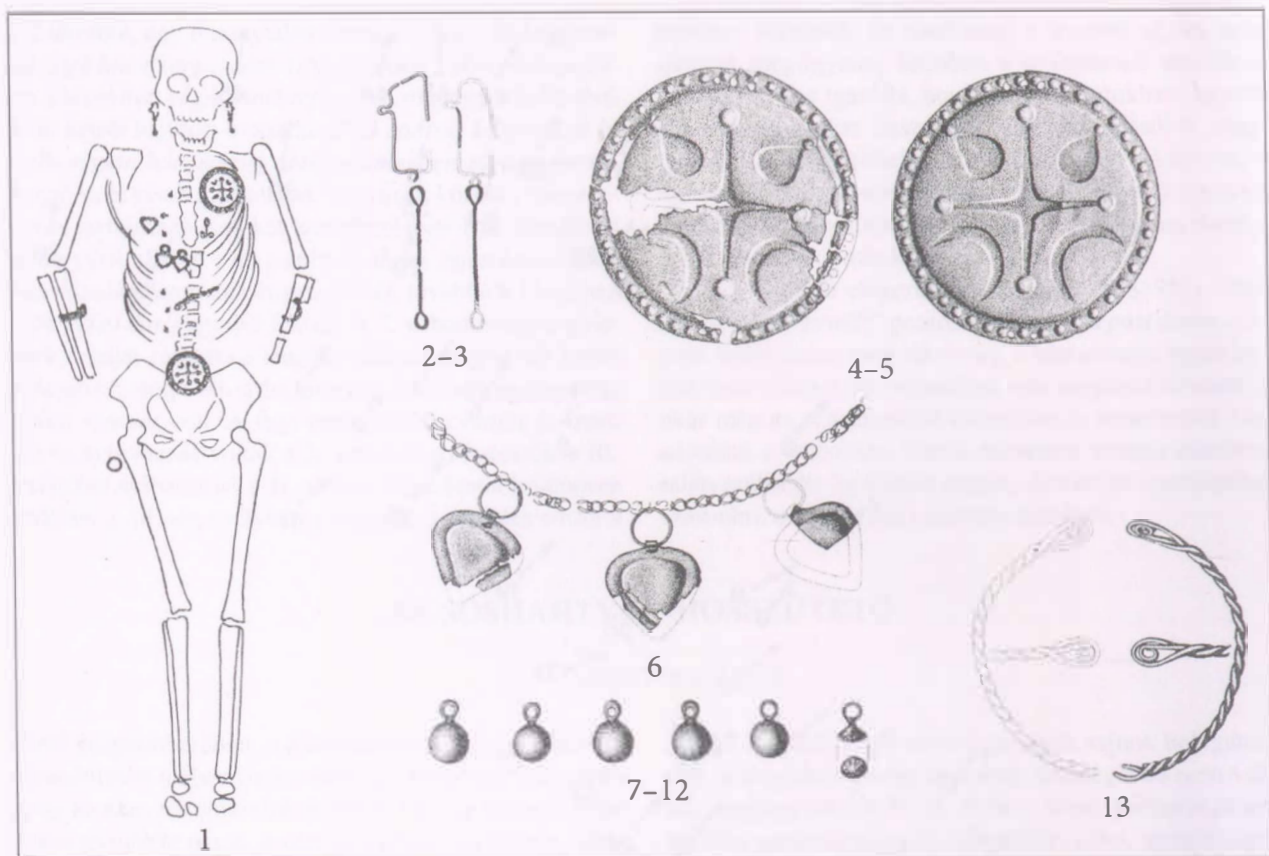
55. kép. Sósartyán-Hosszútető

55. ISMERETLEN LELŐHELY

55.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Kubinyi Ferenc Múzeumban található több olyan tárgy is, melyek a múzeum raktárába valószínűleg évtizedekkel ezelőtt kerülhettek be, beletárolásukra 1996-ban került sor, lelőhelyük, lelőkörülményeik azonban

ismeretlenek. Ezért azon felül, hogy valószínűleg valahonnan Nógrád megye területéről származnak, egyebet – magukon a tárgyak kínálta információkon felül – nem mondhatunk róluk.

56. kép. Sóshartyán-Hosszútető 30. sír

55.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Bronzból öntött ereklyetartó mellkereszt fele. Szárjai a végeik felé szélesedők, az előlapon elmosódott körvonalú megfeszített Krisztus-ábrázolás látható, míg a kereszt szárain a négy evangélista ugyancsak nehezen kivehető mellképe. Két hosszabbik szára végén található egy-egy rögzítőfül. M.: 7,9×4 cm (KFM ltsz. 96.9.1.).⁹³²
2. 1 db henger alakú, fekete színű opak üvegyöngy. Felületén fehér vonalas hálóminta látható, ezek közeiben

- pedig egy-egy közepén zöld, körülötte pedig piros alapon fehér kidomborodó virágszem. M.: 2,5×2,3 cm (KFM ltsz. 96.10.1.) [59. tábla 23].
- 3-4. Trapéz alakú kovácsolt vaskengyelpár. Szárjai téglalap átmetszetűek, nyakuk legyezőszerűen kiszélesedő, füleik felső oldala ívelt, a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 15,6×10,3, illetve 15,3×10,4 cm (KFM ltsz. 96.11.1-2.) [60. tábla 3-4].

⁹³² BÁRÁNY-OBERSCHALL 1953, 249.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

*Kiegészítve Galgagyörk-Meleg-völgy, Penc-Tuszkulán,
Rád-Kishegy (Pest megye) és Perse-Bércz (Prša, Sl.) temetőivel*

A vizsgálat alá vont, mintegy 2500 km²-es megye területéről 44 lelőhely szerepel az általam összeállított katalógusban [57. kép], ahonnan minimum 230-240 sír előke-

rüléséről van adatunk. Ehhez azonban még bizonytalan számú további sírt kellene hozzászámítanunk, s itt kell megemlíteni azt is, hogy a Jobbágyi-Hermann Károly

57. kép. A katalógusban bemutatott lelőhelyek: 1. Alsótold-Kereszti tábla, 2. Balassagyarmat, 3. Bátonyterenye-Hársashegy, 4. Bercel-Bástya u. 29., 5. Bér-Tsz major, 6. Borsosberény-Petőfi út 203., 7. Cserháthaláp, 8. Cserhátsurány-Halmok, 9. Cseştve-Iskoladomb, 10. Egyházasgerge-Sirmány, 11. Ipolyvece-Görgei u., 12. Ipolyvece-Rákóczi út, 13. Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, 14. Jobbágyi-Kavicsbánya, 15. Jobbágyi-Mátra u. 25., 16. Karancsalja-Lapostető, 17. Karancslapujtó-Nyárvas-dülő, 18. Kisterenye-Bányakapitányság, 19. Kozárd, 20. Lucfalva-Kisfalud határ, 21. Mohora-Madách u. 18., 22. Nógrádkövesd-Vasútállomás, 23. Pásztó-Bartalos-gyűjtemény, 24. Piliny-Leshegy, 25. Piliny-Sirmányhegy, 26. Piliny-Flessig-gyűjtemény, 27. Piliny-Nyáry-gyűjtemény, 28. Piliny, Piliny környéke (?), 29. Rimóc-Templomdomb, 30. Salgótarján, 31. Sóshartyán-Aranyosgödör, 32. Sóshartyán-Murahegy, 33. Szalmatercs-Fehérlő-dülő, 34. Szanda-Bokák-dülő, 35. Szécsény-Apátipusztá, 36. Szécsény-Kerekdomb, 37. Szécsény-Öreghegy, 38. Szécsény-Pórpástpusztá, 39. Szécsény, 40. Szécsény környéke, Ipoly meder (?), 41. Szurdokpüspöki, 42. Szügy-Állami Gazdaság, 43. Vizslás-Töviscs-völgy, 44. Zsúny, 45. Galgagyörk-Meleg-völgy, 46. Penc-Tuszkulán, 47. Rád-Kishegy, 48-49. Perse-Bércz, 50-51. Nógrádsáp-Tatárka, 52. Nőtincs-Hársas, 53. Sóshartyán-Zúdótető, 54. Sóshartyán-Hosszútető

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

szőlője esetében a sírszám az elbeszélés alapján „száznál több”⁹³³ volt. A mai Nógrád megyéből Nőtincs-Hársason 4+?, Nógrádsáp-Tatárkán 20+?, Sóshartyán-Zúdótetőn 14+?, Sóshartyán-Hosszútetőn pedig 47+?,⁹³⁴ sír növeli a kutatás forrásbázisát, amit a három, ma már Pest megye területén található lelőhely 112 ismert és további bizonytalan számú elpusztult, vagy máig feltáratlan sírja egészíthetne ki, Perse-Bércz mintegy 60 temetkezésével együtt.

A lelőhelyek többségén a sírok, temetők sajnos nagyobb arányban földmunka során kerültek napvilágra, s így gyakran csupán az előkerült leletek több-kevesebb részének begyűjtésére és a találok elbeszéléseinek rögzítésére volt lehetősége a helyszínrre kiszálló szakembereknek, legyen szó akár 19. vagy 20. századi esetekről. Ahol pedig a 19. század végén – 20. század elején tervszerűen végeztek kutatást, természetesen módon ott is általában a korszak szemléletmódjának megfelelően kutatóárkos

módszerrel dolgoztak, ami nem biztosítja kétséget kizáróan a sírok mindegyikének megtalálását, a temető minden irányból megfelelő lehatárolását. Emiatt pedig sajnos ki kell mondani, hogy egyetlen teljesen és hitelesen feltárt temetőt sem ismerünk a megye területéről, és nem tekinthető annak a három Pest megyei lelőhely sem, ami nagymértékben megnehezíti azok objektív értékelését. Ugyancsak fájó hiányossága a kutatásnak, hogy a feltárt sírok töredékét vizsgálta csupán antropológus szakember, így a nemi és életkori meghatározások gyakran csupán a nem, vagy a vázak méretéből adódó nyilvánvaló életkori adatok megállapítására korlátozódnak, amit gyaníthatóan nem egy esetben befolyásolt a váz mellett feltárt régészeti leletanyag is. Ebben esetenként közrejátszott természetesen a vázak rendkívül rossz megtartása is.

Az egyes lelőhelyeken megfigyelt temetkezések jellemző adatait az alábbi táblázat szemlélteti.

1. táblázat. A temetkezések adatai

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Alsótold-Kereszti tábla	1. sír	Neme, kora bizonytalan	15–20	1,26	Ny–K	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	8–10	?	Ny–K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	25	1,2	Ny–K	
	4. sír	Nő	20–35	1,2	Ny–K	
	5. sír	Férfi	40–70	1,26	ÉNy–DK	Koporsó nyoma (?)
Bátónyterenyec-Hársashegy	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
Bér-Tsz major	1. sír	Neme, kora bizonytalan	180	?	Ny–K	
	+ ? számú elpusztult sír	Nemük, koruk bizonytalan				
Cserhátsurány-Halmok	1–2. (?) sír	Fiatal felnőtt, 8–10 év körüli gyermek	?	?	?	Kettős sír (?)
Csestve-Iskoladomb	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	3. sír	Nő	?	?	Ny–K	
Egyházasgerge-Sirmány	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny–K	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny–K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny–K	
	4. sír	Neme bizonytalan, 20 év körül	?	?	Ny–K	
	5. sír	Gyermek	?	?	Ny–K	
	6. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny–K	
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny–K	
	8. sír	Nő	?	?	Ny–K	Koporsó nyoma
	9. sír	Idős személy	?	?	Ny–K	
	10. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny–K	Koporsó nyoma
	11. sír	Férfi, 20–25 év	?	?	Ny–K	
	+ további 5 vagy 6 sír	Nemük, koruk bizonytalan	?	?	?	
Ipolyvece-Rákózei út	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	kb. 70		Ny–K	

⁹³³ HAMPEL 1907, 172–173.

⁹³⁴ FODOR 1973; FODOR 1996a.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Ipolyvécse-Rákóczi út	2. sír	Gyermek	kb. 70		Ny-K	
	3. sír	Gyermek	kb. 70		Ny-K	
Jobbágyi-Kavicsbánya	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
Jobbágyi-Mátra u. 25.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	6. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
Karancsalja-Lapostető	1. sír	Férfi	?	?	?	
Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő	1. sír	Férfi	?	?	É-D	
	2. sír	Nő	?	?	É-D	
	3. sír	Csecsemő	?	?	Ny-K	
	4. sír	Nő	?	?	Ny-K	
Kisterenye-Bányakapitány-ság	1. sír	Nő	?	?	É-D	
	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
Mohora-Madách u. 18.	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	3. sír	Nő	75	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
Nógrádkövesd-Vasútállomás	3. sír	Férfi, 26-27 év	?	?	Ny-K	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK (?)	
	13. sír	Férfi, 30-35 év	92	1,62	ÉNy-DK	
Piliny-Leshegy	1. sír	Férfi	kb. 30	?	?	
	2. sír	Nő, 20 év alatt	kb. 30	?	?	
	3. sír	Nő	?	?	?	
	4. sír	Férfi	?	?	?	
	5. sír	Férfi	?	?	?	
Piliny-Sirmányhegy	1. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	2. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	3. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	4. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	5. sír	Leány	?	?	Ny-K	
	6. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	7. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	8. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	9. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	10. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	11. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	12. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	13. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	14. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	15. sír	Csecsemő	?	?	Ny-K	
	16. sír	Gyermek	?	?	?	
	17. sír	Nő	?	?	?	
	18. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	19. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	20. sír	Leány	?	?	Ny-K	
	21. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	22. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	23. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Leőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés	
Piliny-Sirmányhegy	24. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	25. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	26. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	27. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K		
	28. sír	Gyermek	?	?	Ny-K		
	29. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K		
	30. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	31. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	32. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	33. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	34. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	35. sír	Gyermek	?	?	Ny-K		
	36. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	37. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	38. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	39. sír	Leány	?	95	?	Ny-K	
	40. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	41. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	42. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	
	43. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K	
	44. sír	Fiatal leány	?	?	?	Ny-K	
	45. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	46. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	
	47. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	
	48. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	?	?	?	Ny-K	
	49. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	50. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	
	51. sír	Csecsemő	?	?	?	Ny-K	
	52. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	53. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	54. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	
	55. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	56. sír	Leány	?	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	57. sír	Kisleány	?	?	?	Ny-K	
	58. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	
	59. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K	
	60. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K	
	61. sír	Férfi	?	kb. 100	?	Ny-K	
	62. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	63. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	64. sír	Nő, 20 év körül	?	?	?	Ny-K	
	65. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K	
	66. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K	
	67. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	68. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	69. sír	Nő, 20-30 év között	?	?	?	Ny-K	
70. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K		
71. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K		
72. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma	
73. sír	Leány	?	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma	
74. sír	Nő	?	?	?	Ny-K		
75. sír	Nő	?	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma	
76. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K		

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
	77. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	78. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	79. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	80. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	81. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	82. sír	Neme bizonytalan, idős személy	?	?	Ny-K	
	83. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	84. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	85. sír	Leány	?	?	Ny-K	
	86. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	87. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	88. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	89. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	90. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	91. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	92. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	Ny-K	
	93. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	94. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	95. sír	Nő	kb. 80-100	?	Ny-K	
	96. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	Ny-K	
	97. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	98. sír	Férfi	kb. 80-100	?	Ny-K	
	99. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	100. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
Piliny-Sirmányhegy	101. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	102. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	103. sír	3 csecsemő	?	?	Ny-K	
	104. sír	Fiatal leány	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	105. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	106. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	107. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	108. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	109. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	110. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	111. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	112. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	113. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	114. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	115. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	116. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	117. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	118. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	119. sír	Leány	?	?	Ny-K	
	120. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	121. sír	Leány	?	?	Ny-K	
	122. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	123. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	124. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	125. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	126. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	127. sír	Nő	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Piliny-Sirmányhegy	128. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	129. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	130. sír	Neme bizonytalan, idős személy	?	?	Ny-K	
	131. sír	Neme bizonytalan, idős személy	?	?	Ny-K	
	132. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	133. sír	Nő	?	?	Ny-K	
	134. sír	Leány	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	135. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	136. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	137. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	138. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	139. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	140. sír	Férfi	?	?	Ny-K	
	141. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	142. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	143. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	144. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	145. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	146. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	147. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	148. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	149. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	150. sír	Csecsemő	?	?	Ny-K	
	151. sír	Neme bizonytalan, idős személy	?	?	Ny-K	
	152. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	153. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	154. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	155. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	156. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	
	157. sír	Leány, 13-14 év	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma
158. sír	Leány	?	?	Ny-K	Koporsó nyoma	
159. sír	Gyermek	?	?	Ny-K		
160. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K		
Sóshartyán-Murahegy	1. sír	Nő	?	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	4. sír	Férfi	?	?	?	
	5. sír	Nő (?)	80	?	ÉNy-DK	
Szécsény-Apátipuszta	1. sír	Férfi	15	?	Ny-K	
	2. sír	Nő	72	?	Ny-K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	20	?	Ny-K	
	+ további 4-5 sír	Nemük, koruk bizonytalan				
Szügy-Állami Gazdaság	1. sír	Neme, kora bizonytalan	150 vagy 250	?	K-Ny	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	150 vagy 250	?	K-Ny	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	150 vagy 250	?	K-Ny	
Galgagyörk-Mcleg-völgy	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Galgagyörk-Melcg-völgy	8. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	9. sír	Férfi	?	?	ÉNy-DK	
	10. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	13. sír	Nő	?	?	ÉNy-DK	
	14. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK	
	15. sír	Nő	50	?	ÉNy-DK	
	16. sír	Neme, kora bizonytalan	80	?	Ny-DNy-K-ÉK	
Penc-Tuszkulán	1-22. sír	Nemük, koruk bizonytalan	?	?	?	
	23. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	24. sír	Gyermek	?	?	?	
	25. sír	Gyermek	?	?	?	
	26. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	27. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	28. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	29. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	30. sír	Gyermek	?	?	?	
	31. sír	Gyermek	?	?	?	
	32. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	33. sír	Gyermek	?	?	?	
	34. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	35. sír	Gyermek	?	?	?	
	36. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	37. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	38. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	39. sír	Gyermek	?	?	?	
	40. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	?	
	41. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
42. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
43. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
44. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
45. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
Rád-Kishegy	1-9. sír	Nemük, koruk bizonytalan	?	?	?	
	10. sír	Gyermek	?	?	?	
	11. sír	Férfi, 35-40 év	?	?	?	
	12. sír	Gyermek	?	?	?	
	13. sír	Férfi, 35-40 év	?	?	?	
	14. sír	Gyermek	?	?	?	
	15. sír	Nő, 25-30 év	?	?	?	
	16. sír	Férfi, 25-30 év	?	?	?	
	17. sír	Férfi, 40-50 év	?	?	?	
18. sír	Nő, 25-30 év	?	?	?		

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Rád-Kishegy	19. sír	Férfi, 25-30 év	?	?	?	
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	21. sír	Gyermek	?	?	?	
	22. sír	Férfi	?	?	?	
	23. sír	Gyermek	?	?	?	
	24. sír	Gyermek	?	?	?	
	25. sír	Nő, 40 év körüli	?	?	?	
	26. sír	Gyermek	?	?	?	
	27. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	28. sír	Nő, 30-35 év	?	?	?	Koporsó nyoma
	29. sír	Férfi	?	?	?	
	30. sír	Nő, 30-35 év	?	?	?	
	31. sír	Gyermek	?	?	?	
	32. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
	33. sír	Neme, kora bizonytalan	kb. 25-30	?	ÉNy-DK	
	34. sír	Gyermek	35	0,26	ÉNy-DK	
	35. sír	Gyermek	50	?	ÉNy-DK	
	36. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	35	?	ÉNy-DK	
	37. sír	Gyermek	25	?	ÉNy-DK	
	38. sír	Gyermek	40	?	ÉNy-DK	
	39. sír	Gyermek	25	?	ÉNy-DK	
	40. sír	Gyermek	40	?	ÉNy-DK	
	41. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	35	?	?	
	42. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	50	?	ÉNy-DK	
	43. sír	Gyermek	40	?	ÉNy-DK	
	44. sír	Gyermek	50	?	ÉNy-DK	
	45. sír	Gyermek	65	?	ÉNy-DK	
	46. sír	Gyermek	35	?	ÉNy-DK	
	47. sír	Gyermek	45	?	ÉNy-DK	
	48. sír	Gyermek	20	?	ÉNy-DK	
49. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	45	?	ÉNy-DK		
50. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	55	?	ÉNy-DK		
51. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
Perse-Bércz	42. sír	Gyermek	?	?	Ny-K	
	43. sír	Neme, kora bizonytalan	40	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	76. sír	Nő	55-60	0,93	K-Ny	
	100. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	71-75	1,9	Ny-ÉNy-K-DK	
	101. sír	Nő	80	1,3	Ny-K	
	103. sír	Férfi	65-70	2,5	K-Ny	
	1. sír	Nő	40	?	É-ÉNy-D-DK	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	40	?	?	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	40	?	ÉNy-DK	
	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	60	1	ÉNy-DK	
5. sír	Neme, kora bizonytalan	80	?	?		
6. sír	Nő	30	?	ÉNy-DK		
7. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	20	?	É-ÉNy-D-DK		
8. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	30	?	É-ÉNy-D-DK		

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés	
Perse-Bércz	9. sír	Nő	35	?	É-ÉNy-D-DK		
	10. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	70	0,9	Ny-K		
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	55	0,95	É-ÉNy-D-DK		
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	70	1	ÉNy-DK		
	13. sír	Neme, kora bizonytalan	45-50	1,44	ÉNy-DK		
	14. sír	Neme, kora bizonytalan	45	1,8	ÉNy-DK		
	15. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	16. sír	Neme, kora bizonytalan	40	1,1	ÉNy-DK		
	17. sír	Neme, kora bizonytalan	55-60	0,98	Ny-K		
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	20-30	?	Ny-K		
	19. sír	Neme, kora bizonytalan	40	1,1	ÉNy-DK		
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	30	0,85	ÉNy-DK		
	21. sír	Neme, kora bizonytalan	25-30	0,97	ÉNy-DK		
	22. sír	Neme, kora bizonytalan	35	?	ÉNy-DK		
	23. sír	Gyermek	68	0,34	É-ÉNy-D-DK		
	24. sír	Neme, kora bizonytalan	60	1,14	Ny-ÉNy-K-DK		
	25. sír	Neme, kora bizonytalan	55-62	?	É-ÉNy-D-DK	Koporsó nyoma	
	26. sír	Neme, kora bizonytalan	55	0,65	É-ÉNy-D-DK		
	27. sír	Neme, kora bizonytalan	75	?	É-ÉNy-D-DK		
	28. sír	Neme, kora bizonytalan	45	?	É-ÉNy-D-DK		
	29. sír	Neme, kora bizonytalan	35-40	1	É-ÉNy-D-DK		
	30. sír	Neme, kora bizonytalan	45	1,1	É-ÉNy-D-DK		
	Nógrádsáp-Tatárka	1. sír	Férfi, 30-40 év	kb. 160	?	ÉNy-DK	
		2. sír	Nő	43	?	É-ÉNy-D-DK	
		3. sír	Gyermek	40	?	É-ÉNy-D-DK	
		4. sír	Férfi	60-75	?	É-ÉNy-D-DK	Koporsó nyoma
		5. sír	Neme, kora bizonytalan	152	?	É-ÉNy-D-DK	Koporsó nyoma
		6. sír	Neme, kora bizonytalan	105	?	Ny-K	Koporsó nyoma
		7. sír	Gyermek	137	?	É-ÉNy-D-DK	
		8. sír	Gyermek, kb. 5 éves	?	27	?	
9. sír		Felnőtt	?	?	?		
10. sír		Felnőtt	?	?	?		
11. sír		Gyermek	?	?	?		
12. sír		Gyermek	?	?	?		
13. sír		Nő, 40-60 év	?	?	?		
14. sír		Férfi, 40-60 év	?	?	?		
15. sír		Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
16. sír		Férfi, 50-60 év	?	?	?		
17. sír		Gyermek vagy férfi, 50-60 év	?	?	?		
18. sír		Gyermek	?	?	?		
19. sír		Gyermek	?	?	?		
20. sír		Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
Nőtincs-Hársas	1. sír	Fiatal	50	?	Ny-K		
	2. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	Ny-K		
	3. sír	Fiatal	?	?	Ny-K		
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	Ny-K		
Sóshartyán-Zúdotető	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	?	Ny-K		
	2. sír	Férfi	?	?	Ny-K		
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	ÉNy-DK		
	4. sír	Férfi	?	?	ÉNy-DK		

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Leőhely	Sírszám	Nem/életkor	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Sóshartyán-Zúdotető	5. sír	Nő	34	?	Ny–K	
	6. sír	Férő (?)	18	?	DNy–ÉK	
	7. sír	Gyermek	?	?	ÉK–DNy	
	8. sír	Férő	38	?	DK–ÉNy	
	9. sír	Nő	?	?	ÉNy–DK	
	10. sír	Férő	35	?	ÉNy–DK	
	11. sír	Férő	22	?	ÉNy–DK	
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	30	?	Ny–K	
	13. sír	Férő (?)	27	?	Ny–K	
	14. sír	Férő	?	?	Ny–K	

Az egyes temetőtípusokat tekintve valószínűleg templom cintermében helyezkedtek el a Bercel-Bástya utcai, s lehetséges, hogy a Szécsény-Kerekdombon feltárt sírok is. Sajnos a kutatás korlátozott volta és pontos megfigyelések hiányában azonban ezekben az esetekben nem lehet eldönteni, hogy a temető már kezdetétől fogva a templom mellett kapott-e helyet, avagy egy korábbi, soros jellegű sírkertre települt⁹³⁵ a későbbiekben. Hiteles és teljes feltárás hiányában a temetők nagysága csupán hozzávetőlegesen ítélhető meg. Bizonyosan magányosan eltemetett személy sírja nem ismert, egyedül talán csak a Karancsalján előkerült férfi temetkezés esetében valószínűsíthető ez. A kisebb sírszámú, s a honfoglaló magyarság karakterisztikus tárgyi anyagát és lovas sírokat tartalmazó, ún. szállási temetők⁹³⁶ közé leginkább Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő, Piliny-Leshegy és Sóshartyán-Murahegy lennének sorolhatók, noha az általunk ismert és egyik esetben sem hiteles, teljes feltárás során megállapított sírszámuk elmarad is ezek jellegzetes példáiétól.⁹³⁷ Esetleges családi jellegük⁹³⁸ a teljes feltárás hiánya mellett az ugyancsak hiányzó genetikai vizsgálat nyomán sem igazolható. A keleti párhuzamokkal rendelkező őv, a nyugati pénzek és a balkáni-bizánci csüngő, valamint az amőra mind-mind arról árulkodik, hogy az ott eltemetettek vagy személyesen vettek részt a kereskedelemben, és/vagy fegyveres akciók hasznélvezői is voltak. Sajnos teljes feltárás és legalább egy sír vélhető pusztulásának hiányában ugyancsak nehéz megítélni a nógrádsáp-tatárkai idősebb temető jellegét, de a magam részéről valószínűnek tartom, hogy egykor az isztek közé a temetők közé tartozott, vagy annak csupán kezdő részét alkotta, s erre utalhat a korábban előkerült, szűró-vágófegyvert tartalmazó sírról szóló beszámoló is. Ugyancsak nehéz megítélni a nógrádkövesdi vas-

útállomáson feltárt temető jellegét, melynek sírszáma szintén bizonytalan, vélhetően azonban a feltárás által vizsgált terület nagyságából adódóan sem lehetett túl nagy, s a lovas temetkezések ugyan megtalálhatók, de az előkerült további leletanyag nem tartalmazza azokat a karakterisztikus elemeket, melyeket a szállási temetők sajátosságai közé sorolhatunk. Azonban meg kell említeni, hogy a körülmények szerencsétlen voltából fakadóan talán épp azok a sírok pusztultak el, melyekben ezek megfigyelhetők lehettek, s így a sírkert helyét egyértelműen kijelölték volna.

Nógrád megye eddig ismert legnagyobb sírszámú temetője a Piliny-Sírmányhegyen feltárt, 169+? számú sírt tartalmazó nekropolisz volt. Jobbágyi-Hermann Károly szőlőjében ugyan több mint 100 sír előkerüléséről van adatunk, azonban erről sajnos további egyéb információval nem rendelkezünk. A fennmaradt alacsony számú leletanyag ezt a sírszámot ugyan önmagában még nem zárná ki, hiszen a teljes mennyiség egy része akár el is kallódhatott, azonban kérdéses, hogy ha valóban ilyen nagy volt a temető, akkor mindegyik temetkezés vizsgált korszakunkba tartozott-e. Sóshartyán-Hosszútetőn 46 sír került feltárára, s 1 további került elő évekkel később, földmunka során, így a temető egykori teljes sírszámát Fodor István 100 körül sejtí.⁹³⁹ 4 sír került feltárára Nőtincs-Hársas lelőhelyén, melyek az alig több mint 2 méter széles gázvezeték nyomvonalába estek, így aligha kétséges, hogy a temető – ha csupán néhányal is, de – ennél több, ma is a földben lévő sírt tartalmaz. Nógrádsáp-Tatárkán – véleményem szerint két közösség által használt temetőben – 20+?, míg Sóshartyán-Zúdotetőn 14+? számú sír került elő. Bizonytalan, hogy hány, és milyen jellegű objektumra utalnak az adatok Balasgyarmat, Bercel-Bástya u. 29., Ipolyvece-Rákóczi út,

⁹³⁵ Kovács 2013a, 239–241.

⁹³⁶ Kovács 2013, 521–530.

⁹³⁷ Kovács 2013, 521–530.

⁹³⁸ Kovács 2013, 512–513, 529.

⁹³⁹ Fodor 1996a, 407.

58. kép. Piliny és Szécsény környékének lelőhelyei a II. katonai felmérésen: 1. Szécsény-Apátipuszta, 2. Piliny-Sirmányhegy, 3. Piliny-Leshegy, 4. Szalmatercs-Fehérlő-dűlő

Kozárd, Lucfalva-Kisfalud határ, Piliny több magánygyűjteményének és a környékről valószínűsíthető leletek esetében. A mai megyehatáron túl nyugati irányban Galgagyörk-Meleg-völgy 16, Penc-Tuszkulán 45, míg Rád-Kishegy 51 sírral növeli a forrásbázist – azonban egyik temető sem teljesen feltárt. Ugyancsak helyesebb részben feltártnak tekinteni a perse-bérczi 11. századi temetőt,⁹⁴⁰ míg a 10. századi sírkert esetében a 6 sír valószínűleg annak teljes egésze lehet.⁹⁴¹

A sírkertek többsége szerkezetét tekintve az ún. soros jellegűek közé sorolható, a temetőtípussal kapcsolatban azonban nem tisztázott hány sír⁹⁴² számíthatunk már sornak, hiszen nem ritka, hogy a temetőterkép alapján mindössze egyetlen sír alapján lenne kijelölhető a sor.

Temetőt kerítő árok⁹⁴³ nem ismert, noha ilyenek megfigyelésére a régebbi feltárások során valószínűleg nem is fordítottak gondot, a csupán részlegesen feltárt temetők esetében pedig bizonyára nem volt rá lehetőség.

Vélhetően egy 11. század során elrejtett kincslet, vagy annak része lehetett a Sóshartyán-Aranyosgödörben, a beszámolók szerint agyagedénydarabokkal együtt előkerült arany solidus és elektron S-végű karika. Talán

nem alaptalan feltételezni, hogy egykor nagyobb számú tárgyból állt az együttes, hiszen a 2 db tárgyat talán kisebb életszerűtlen lehetett edénybe téve elásni. Nemesfém S-végű karikák és pénzérmék együttes elrejtése nem példa nélkül álló a korszak kincsletei között.

A temetők és sírok a környék domborzati viszonyait tekintve általában kisebb kiemelkedéseken találhatók, mely gyakorlat általános volt a 10–11. századi Kárpát-medencében.⁹⁴⁴ Sajnos a lelőhelyek egy részének (Balassagyarmat, Cserháthaláp, Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, Kozárd, Lucfalva-Kisfalud határ, Pásztó, Piliny, Salgótarján, Szécsény-Pórpáspuszta, Szécsény, Szurdokpüspöki, Zsúny) pontos elhelyezkedése nem ismert, esetenként kérdéses az is, hogy egy vagy több lelőhely, illetve milyen jellegű objektum leletanyaga keveredhetett esetleg egymás mellé.

A temetők topográfiai helyzetét illetően Sóshartyán-Murahegyen és Hosszútetőn is egyaránt a domb legmagasabb pontjától délre, illetve délnyugatra helyezkedett el a temető,⁹⁴⁵ melyek így – Soós Virág megfigyelése szerint – egymással szemben voltak.⁹⁴⁶ A Zúdótetővel kiegészíthető 3 lelőhely három különböző magasságú

⁹⁴⁰ KOVÁCS 2013, 556.

⁹⁴¹ BÁLINT 1976, 243.

⁹⁴² BENDE-LŐRINCZY 1997, 238.

⁹⁴³ SZABÓ 1970.

⁹⁴⁴ TETTAMANTI 1975, 87–88; SZÓKE-VÁNDOR 1987, 47.

⁹⁴⁵ FODOR 1973, 33.

⁹⁴⁶ KFM R. A. 179.91.

emelkedésen található, ennek oka Fodor István véleménye szerint a temetőket használó közösségek eltérő társadalmi helyzete lehet.⁹⁴⁷

A vízfolyások közelsége nyilván fontos tényező volt a lakóhelyek kiválasztásakor, így természetszerűleg a lakhelytől bizonytalan távolságban, de vélhetően nem messze, talán annak másik oldalán elhelyezkedő temető is annak közelségében volt, ezektől azonban változó távolságra, a mai medreket tekintve 60-80 és 600-700 méter között. A temetők többségükben a magaslat vízfolyás felőli oldalán voltak. Hasonló jelenséget a Kisalföld korabeli temetőinek elemzése során már Szóke Béla megfigyelt, ahol a vizek közelségében elhelyezkedő sírok, temetők azok partja fölé emelkedő teraszokon, vagy a közéjük ékelődő homokdombokon, több esetben a domb oldalán, de nem annak víz felőli részén, hanem a vízparttól 80-100 méter távolságban helyezkedtek el.⁹⁴⁸ A vízfolyás megtelepedést befolyásoló szerepe jól látszik a Ménes-patak vonala és Piliny–Szécsény környékbeli lelőhelyek esetében, ahol azok a patak völgyét övező dombokon helyezkednek el [58. kép].

A közösségek között megfigyelhető, hogy a gazdagabb leleteket tartalmazó, kisebb sírszámú, sokszor lovas sírt vagy sírokat tartalmazó temetők gyakrabban voltak közvetlenül a dombtetőn vagy annak szélénél (Karancsalja-Lapostető, Karancslapujtó-Nyárvas-dülő, Nógrád-kövesd-Vasútállomás, Nógrádsáp-Tatárka, Piliny-Leshegy), míg az ún. köznépi jellegűek inkább már a domb oldalán helyezkedtek el. Természetesen utóbbiak nagyobb sírszáma nyomán egy idő után már kényszerűen húzódtak a temetkezések a domboldal irányába, míg az erózió a tetőn lévő sírok amortizációjához vezetve befolyásolhatja mai képünket a temető kiterjedését illetően.

A *nemek aránya* temetőként változó lehet, a legnagyobb piliny-sírmányhegyi temetőben a bizonytalan eseteken felül 69 nő, 44 férfi és 41 gyermek volt, s az utóbbiak közül is mindössze 6 csecsemőről szól a tudósítás. Ez utóbbi sírkert – amennyiben a nem antropológus szakember által végzett meghatározások helytállóak – megerősítheti, hogy a 9–11. századi temetők esetében a női sírok aránya magasabb.⁹⁴⁹ Sósartyán–Zúdótétőn az adatok 1 nő, 6+2 (?) férfi és 1 gyermek sírjáról tanúskodnak. Rád-Kishegyen 5 nő, 7 férfi, 20 gyermek, 2 felnőtt és 7 bizonytalan nemű és életkorú személy sírja ismert. Penc-Tuszkulánon 11 felnőtt, 7 gyermek és 6 ismeret-

len nemi és életkori adatokkal rendelkező személyről van adat. A rádiótemető kivételével tehát alacsonynak tekinthető a gyermeksírok aránya, s még ezen belül is különösen a csecsemősíroké. Ennek oka bizonyára nem abban keresendő, hogy nem a közösség által használt temetőben helyezték őket örök nyugalomra, hanem a sírok kisebb mélységével vagy a váz csontjainak gyengébb megtartásával, illetve egyéb amortizáló tényezők fennállásával indokolható.⁹⁵⁰ Hozzá kell azonban tennem, hogy a fenti adatok döntően helyszíni meghatározáson alapulnak, sajnos antropológus egy temető teljes ember-tani anyagát sem vizsgálta.

A nógrádsápi vázak radiológiai vizsgálatát Antal Elemér végezte el, kiemelve, hogy a csontvázak a Kárpát-medencében talált vázakhoz képest szokatlanul magasak, erősek voltak, ugyanakkor relative sok betegségfajta és veleszületett rendellenesség is megfigyelhető volt rajtuk. Összesen 48 elváltozásos, 34 gyulladásoz, szerzett, fertőző, daganatos, táplálkozási és baleseti terheléses elváltozást dokumentált. Figyelemre méltó ezen felül, hogy a csonttörések kezelése magas fokú ismeretekről árulkodott, a gyógyult törések esetében ugyanis a törött csontvégek helyre illesztése olyan jól sikerült, hogy azok nyomait csupán mikroszkópos elemzéssel lehetett észlelni, mindössze egyetlen olyan eset volt, melyet nem megfelelően tettek helyre. Nagyon magas ugyanakkor a veleszületett rendellenességek aránya, ez 18 esetben volt megfigyelhető, ennek okai között a rokokó közötti házasságot is felvetette.⁹⁵¹ Piliny-Sírmányhegyen Nyáry rendellenes fejlődést, vízfejűséget, a gerinc vagy végtag deformitását jegyezte meg a vázaknál.⁹⁵²

Az elhunytakat vélhetően egyszerű, téglalap alakú sírgödörbe temették, sajnos azonban ennek alakjáról, méreteiről alig-alig maradt fenn adat. Emiatt nem ismert, lehettek-e köztük padkás vagy padmalys temetkezések, mint ahogy az sem, valamelyik rendelkezett-e épített szerkezettel. Méretük vélhetően igazodott az elhunyt magasságához. Hosszúságuk a szügyi temető alapján egészen 250 cm-ig terjedhetett, a többség azonban bizonyára rövidebb volt ennél, bár Piliny-Sírmányhegyen Nyáry megemlékezik róla, hogy a férfiak testmagassága a 195 cm-t is elérhette,⁹⁵³ így ezekben az esetekben is bizonyára 2 méter feletti hosszúságú gödröt ástak. Az avar kor végétől figyelhető meg a sírok méreteinek csökkenése, melyek az Árpád-korra érték el azt a szintet, mely

⁹⁴⁷ FODOR 1996a, 404, 406.

⁹⁴⁸ SZÓKE 1954, 136.

⁹⁴⁹ BAKAY 1975, 46.

⁹⁵⁰ KOVÁCS 2015, 31, 40.

⁹⁵¹ KFM R. A. 196.91.

⁹⁵² NYÁRY 1902, 213, 236; NYÁRY 1904, 65.

⁹⁵³ NYÁRY 1902, 214.

még racionális volt.⁹⁵⁴ A hossz- és keresztirányú metri-
kus adatok együttesen csupán néhány esetben ismertek,
így a sírgödörök alapterületére szinte nincs is adatunk.

A sírok *tájolása* általában a Ny–K-i főirányhoz iga-
zodott, ettől markánsan eltérő, É–D-i tájolás a karancs-
lapujtói 1–2. és a kisterenyei 1. sírnál ismert, valamint a
perse-bérczi temető sírjainak nagy részénél. Sajnálatos,
hogy Nyáry pontosságára törekvő pilinyi megfigyeléseit
nem lehetett értelmezni. Tendenciózan északi irányba
ternek el a tájolások a galgagyörki és a rádi temetőben.

A vázak többségben a korszakban általános, hanyatt
fekvő, nyújtott helyzetben voltak, természetesen a vég-
tagok különféle nyújtott helyzetűtől való eltéréseivel.
Unikális volta miatt érdemes megemlíteni a perse-bérczi
4. sírt, ahol az elhunyt lábait térdben behajlították, míg
karjait a feje mögött és alatt helyezték el.

Többes sírok. Piliny-Sirmányhegyen a 103. sír-
ba három csecsemőt temettek, s nem zárható ki, hogy
Cserhátsurányon is egy sírban feküdt a fiatal felnőtt és
a 8–10 év körüli gyermek. Az avar kori kettős és többes
temetkezéseket – módszertani igénnyel – Tomka Péter
elemezte,⁹⁵⁵ megállapításait azonban a 10. század eseté-
ben is érvényesnek tekinthetjük.⁹⁵⁶ A közös sírba teme-
tett nő és gyermek esetében valószínűleg egymáshoz köz-
zelálló, rokon személyekkel számolhatunk, de genetikai
vizsgálatok hiányában csupán feltételezhető, hogy anyát
és gyermekét helyezték így örök nyugalomra. A kettős
sírokat tekintve a két személy temetésére azonban nem
feltétlenül egy időpontban kerülhetett sor. *Koponyate-
metkezés* a pilinyi nagyobb temető 3., 17. és valószínűleg
18. sírjából közölt, a szokás ritkaságnak számít a ma-
gyar szállásterület korabeli temetőiben,⁹⁵⁷ amit a kutatás
többféle magyarázattal is illetett már: a halott visszatér-
ését megakadályozandó,⁹⁵⁸ vagy esetenként kényszerű
okokra visszavezethető.⁹⁵⁹ Az idősebb női elhunyt jobb
keze hiányzott a pilinyi 42. sír esetében, így ebben az
esetben azt – ha nem életében vesztette el – vélhetően
levágták,⁹⁶⁰ mely ugyancsak a halott visszatéréseivel
szembeni védekezés módja lehetett.⁹⁶¹

A 10–11. századi Kárpát-medencében a magyarságra
jellemző *koponyatrepanáció*⁹⁶² nyomára csak a mai me-
gye területén kívül, Rád-Kishegy 19. sírjában bukkan-
tak, ahol a 25–30 éves férfi koponyáján volt megfigyelhe-
tő egy tényleges beavatkozás.⁹⁶³ A Kárpát-medencében
megfigyelhető általános gyakorlatnak megfelelően itt is
férfi volt a trepanált személy.⁹⁶⁴ A 10. században a be-
avatkozást hosszabb idővel túlélők aránya 81,2% volt.⁹⁶⁵
A rádi esetében megfelelő vizsgálat hiányában sajnos
kérdéses, túlélhetette-e, s ha igen, mennyivel. A szomszéd-
os hevesi területen több hasonló sírban vagy temetőben
is megfigyelhető volt trepanáció,⁹⁶⁶ így nem lehet kizár-
ni, hogy néhány jelképes vagy kisebb tényleges beavat-
kozás nyoma talán csak elkerülte a 19. század végén,
20. század elején kutatást végzők figyelmét.

Koporsó nyomára az esetek nagy százalékában a
feltárás során megfigyelhető famaradványok, vagy
a fakoporsó okozta elszíneződések utaltak. A piliny-
sirmányhegyi temetőben Nyáry beszámolója többször
az elhunyt alatt megfigyelhető falapról tudósít, bizonyá-
ra ezekben az esetekben is jogos a koporsó feltételezése,
melybe akár még párna is kerülhetett a fej alá.⁹⁶⁷ Sajnos
azonban ezek az egykori szerkezet rekonstrukciójához
nem kínálnak elégséges adatokat. Koporsószeget egyetlen
esetben sem ismert, ami bizonyára arra utal, hogy a ko-
porsókat facsapolással állították össze. Az ismert sírszám-
ot tekintve azonban csupán néhány esetben bukkant
fel koporsó nyoma, ami az eseteknek alig néhány szá-
zaléka, így aligha tévedünk, amikor feltételezzük, hogy
a koporsós temetkezések száma egykor ennél jóval na-
gyobb volt,⁹⁶⁸ de ez vagy nem volt megfigyelhető, vagy
nem fordították rá kellő figyelmet.

Érmék. A korabeli sírokba különböző funkcióban
bekerült, döntően 9–10. századi Kárpát-medencén kívül
vert és a magyar pénzverés megindulása után készült ér-
mék összefoglalását a 2. táblázat tartalmazza.

Látható, hogy az érmék említett két fő csoportja
mellett ritkábban felbukkannak az antik világ fizető-
eszközei is. Ezek részint római kisbronz érmék voltak,
melyeket a rádi temetőből ismerünk (1–9., 34. sír), ott

⁹⁵⁴ SZÓKE 1994, 253.

⁹⁵⁵ TOMKA 1992, 71; TOMKA 2003, 14, 19, 11, jegyzet.

⁹⁵⁶ KOVÁCS 2015, 5–66; KOVÁCS 2016, 353–378.

⁹⁵⁷ SZARKA 2003, 303–304.

⁹⁵⁸ BÁLINT 1971a, 75; BOLLÓK 2015, 117.

⁹⁵⁹ SZARKA 2003, 301–303.

⁹⁶⁰ BÁLINT 1971a, 75.

⁹⁶¹ BÁLINT 1971a, 75; BOLLÓK 2015, 117.

⁹⁶² GRYNÆUS 1996, 56–89, IX. tábla; TOMKA 2000, 66–80.

⁹⁶³ NEMESKÉRI–KRALOVÁNSZKY–HARSÁNYI 1965, 353.

⁹⁶⁴ GRYNÆUS 1996, 86–89; JÓZSA–FÓTHI 2007, 9, 11.

⁹⁶⁵ JÓZSA–FÓTHI 2007, 9.

⁹⁶⁶ TOMKA 2000; RÉVÉSZ 2008.

⁹⁶⁷ NYÁRY 1902, 212–213.

⁹⁶⁸ PÁP 2010.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

2. táblázat. Érmék

Letőhely	Sírszám/ szórvány/ kincslet	Nem/kor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Egyházasgerge- Simány	4. sír	Neme bizonytalan, kb. 20 éves	I. András (1046–1060)	„Bal karjának felső része alatt”	2 db
	8. sír	Nő	I. István (1000–1038)	A jobbra fordult koponya arccsontja alatt	1 db
	10. sír	Neme, kora bizonytalan	?	A koponya alatt	1 db
	11. sír	Férfi, 20-25 éves	I. István (1000–1038)	A szájüregben	1 db
Piliny-Leshegy	2. sír	Nő, 20 év alatti	Provence-i Hugó (926–931)	?	2 db, legalább az egyik átlukasztott
	3. sír	Nő	I. Berengár (915–924), I. Berengár (888–924)	A felsőtest csontjain	1–1 db, négy-négy ponton átlukasztott
Piliny-Sirmányhegy	3. sír	Férfi	?	Valószínűleg a medence alsó részének szélein	2 db
	4. sír	Férfi	?	A váz mellett	1 db
	10. sír	Férfi	?	Az állkapocs alatt	1 db
	18. sír	Férfi	?	A koponya hátsó része alatt	1 db
	37. sír	Férfi	?	A koponya hátsó része alatt	1 db
	38. sír	Férfi	?	?	1 db
	40. sír	Férfi	?	A koponya hátsó része (1) és a váz csontjai alatt (2)	3 db
	41. sír	Férfi	?	A szájüregben	1 db
	54. sír	Nő	I. Béla (1060–1063)	?	1 db
	56. sír	Fiatal leány	?	?	1 db
	57. sír	Kisleány	I. István (1000–1038)	?	1 db
	67. sír	Férfi	?	A szájüregben	1 db
	80. sír	Neme, kora bizonytalan	I. István (1000–1038)	Az arckoponya alatt	1 db
	83. sír	Neme, kora bizonytalan	I. András (1046–1060)	A szájüregben	1 db
	85. sír	Fiatal leány	I. András (1046–1060)	Az állkapocs alatt	1 db
	89. sír	Neme, kora bizonytalan	I. András (1046–1060)	?	1 db
	91. sír	Neme, kora bizonytalan	?	A bal felkarcsont alatt	1 db
	92. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?	A homlokcsonton	1 db
	101. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Az állkapocs jobb oldalán	1 db
	114. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Az állkapocsnál	1 db
116. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Az állkapocs alatt	2 db	
117. sír	Férfi	?	A jobb és a bal kézcsontok között	2 db	
132. sír	Férfi	?	Az alsó állkapocson és a bal felkarcsont felső végénél	2 db	
145. sír	Neme, kora bizonytalan	?	A bordákon	1 db	
152. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Az állkapocs bal oldalán	1 db	
156. sír	Neme, kora bizonytalan	?	A balra fordult koponya arccsontja alatt	1 db	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány/ kincslet	Nem/kor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Piliny- Sirmányhegy	157. sír	Leány, 13-14 éves	?	Az elbillent koponya alatt	1 db
	1894. év feltárás	Neme, kora bizonytalan	?	?	?
Rimóc- Templombomb	Szórvány		I. István (1000–1038) és az „utána következő királyok”		?
Sóshartyán- Aranyosgödör	Kincslet		II. Theodosius (408–450)		1 db
Szécsény- Apátpuszta	1. sír	Férfi	?	A szájüregben	1 db
	1886. évi szórvány		I. András (1046–1060)	A jobb kézcsontok között	1 db
Szécsény- Kerekdomb	1874. évi szórvány	Neme, kora bizonytalan	I. András (1046–1060)	?	Legalább 2 db
	1887. évi szórvány	Nemük, koruk bizonytalan	II. Béla (1131–1141)	A koponya alatt	2 db
	1907. évi szórvány	Neme, kora bizonytalan	Salamon (1064–1074)	?	1 db
Szécsény- Pórpápuszta	Szórvány		I. István (1000–1038)	?	1 db
Rád-Kishegy	1–9. sír	Nemük, koruk bizonytalan	Római és „szlavon”	?	1-1 db
	34. sír	Gyermek	Jovianus (363–364)	A váz jobb oldalán	1 db, átlukasztott
	47. sír	Gyermek	II. (Kopasz) Károly (840–875)	A nyakcsigolyákon	1 db, átlukasztott
Pecse-Bércz	101. sír	Nő	Naszr ibn Ahmad számanida emír (914–943)	A szájüregben	1 db, átlukasztott
	1. sír	Nő	I. László (1077–1095)	A szájüregben	1 db
	6. sír	Nő	I. László (1077–1095)	A bal kézcsontjai között	1 db
	7. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095)	A szegycsont bal oldala mellett	1 db
	8. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095)	A mellkas jobb oldali csontjain	1 db
	9. sír	Nő	I. András (1046–1060)	A bal kulcscsontnál	1 db
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095)	A jobb kézcsontjai között	1 db
Nógrádsáp-Tatárka	30. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095)	A jobb kézcsontjai között	1 db
	6. sír	Neme, kora bizonytalan	Salamon (1064–1074)	A szájüregben	1 db
Nőtincs-Hársas	2. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. András (1046–1060)	A bal oldali bordák és csigolyák felett	1 db
	3. sír	Fiatal	I. István (1000–1038), ?	A bal oldali bordák és csigolyák felett, a koponya alatt	2 db
Sóshartyán- Zúdótető	2. sír	Férfi	Berengár (888–915)	Az alsó és a felső állkapcsok között	1 db, átlukasztott

egy esetben azt felfűzve viselték, míg a másik funkciója sajnos kérdéses. Különleges II. Theodosius arany solidusa, mely egy S-végű karikával együtt valószínűleg egy kincslet részét alkotta. Bizonytalan a megítélés a rádiómetérből (1–9. sír) származó szlavon ezüstérmének, míg a 49. sír II. (Kopasz) Károly érme a sírből származó gyöngyökkel együtt a nyak díszé lehetett. A 10. századi

zsákmányszerző akciókhoz köthető érmék közül 2 db még 9. századi, ezekben az esetekben tehát a sír keltezi az érmét. A 10. századi veretek között Berengár *imperator* 1 db, Berengár uralkodásának ismeretlen részében vert 1 db és Provence-i Hugó 2 db verete ismert, ezeket valószínűleg minden esetben díszként használták fel. Piliny-Leshegyen sajnos csak a 3. sír átlukasztott érméi-

nek helyzete ismert, ezek a felsőtest csontjain voltak, de a 2. sír érméi közül is legalább az egyik át volt ütve, tehát – valamely időben – díszként történő felhasználásuk igazolható. Sóshartyán-Zúdotetön Provence-i Hugó (?) töredékes, peremén átfürt érme az alsó és a felső állkapocs között, azok belső oldalán helyezkedett el. Az átlukasztott érmét tehát minden valószínűség szerint obulusként adták az elhunyttal, tehát egykori díszítőszerepéhez képest megváltozott funkcióban. Hasonló eljárásra példa a piliny-leshegyi 1. sír övveretekből készült szemfedője. A piliny-sírmányhegyi bizánci (?) érme – amennyiben valóban az volt – sajnos elkallódott, így csupán a 917. évi *terminus post quem* dátum megállapítására alkalmas.⁹⁶⁹ Sóshartyán-Hosszútetőn Kegyes Lajos érme vélhetően egy tarsolyba helyezve került a sírba.⁹⁷⁰ Perse-Bércz 101. sírjába az obulusként adott Naszr ibn Ahmad számanida emír (914–943) dirheme annak átlukasztása alapján egykor valószínűleg felfűzve, díszként szolgált.

Az Árpád-kori érmék között az ismert eseteket tekintve legkevesebb I. István (1000–1038) 8 db,⁹⁷¹ Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) 1 db, I. András (1046–1060) 15 db, Béla *dux* (1048–1060) 1 db, I. Béla (1060–1063) 1 db, Salamon (1064–1074) 11 db, I. László (1077–1095) 14 db és II. Béla (1131–1141) 2 db érme ismert, a sajnálatos módon nagyszámú bizonytalan eset mellett.⁹⁷² A magyarság körében – a szomszédos területekkel összehasonlítva – különösen elterjedt obulusadás szokásának⁹⁷³ példáiként értelmezhetők ezek a veretek. Ennek a szokásnak a magyarság körében való ismerete már az új hazába költözést megelőzően, a 9. század folyamán is feltételezhető.⁹⁷⁴

Ezek az érmék síronként 1–3 közti darabszámban kerültek elő, ez utóbbi azonban mindössze egy esetben ismert, ott a férfi váz koponyájának hátsó része és a váz csontjai között figyelték meg ezeket. Legalább 2 db-ot 6 sírban találtak, ebből három férfi sírja volt, ahol valószínűleg a medence alsó részének szélein, a jobb és a bal kézcsontok között, illetve az alsó állkapcson és a bal felkarcsont felső végénél voltak, valamint egy 20 év körüli váz „*bal karjának felső része alatt*”⁹⁷⁵ és egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy állkapcsa alatt, valamint egy fiatal esetben a koponya alatt

és a bal oldali bordák és csigolyák felett. Az 1 db obulust tartalmazó sírok között 9 férfi, 5 nő és 4 gyermek vagy fiatal leány sírja volt, 4 esetben pedig csupán az elhunyt felnőtt kora ismert, a 19 bizonytalan eset mellett. A női sírok esetében csak néhány sír kapcsán tudni az érme helyzetét, az a szájjüregben (1 esetben), a jobbra fordult koponya arccsontja alatt (1 esetben), a bal kulcscsontnál (1 esetben) vagy a bal kéz csontjai között (1 esetben) feküdt. A férfiak esetében többségében (7 esetben is) a szájjüregben, az alsó állkapocs alatt vagy a koponya hátsó részénél megfigyelt érmék valószínűleg a szájjüregbe, vagy a fejre kerülhettek eredetileg, ezen felül a váz mellett (1 esetben) figyelték meg, az egy ismeretlen eseten felül. A gyermekekénél többségében az állkapocs vagy a koponya alatt feküdtek, így a szájba vagy fejre tett helyzetükkel számolhatunk. Egy felnőtt korú váznál pedig a homlokcsonton volt. Az ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező vázak esetében pedig 4 ismeretlen, ugyancsak 4 esetben a szájjüregben, az állkapocs jobb és bal oldalán egy-egy sírban, az állkapocsnál és az alatt egy-egy sírban, a koponya alatt egy esetben, az oldalra fordult koponya arckoponyája alatt és az előtt egy-egy sírban, a felkarcsont alatt egy sírban, a jobb kézcsontok között három sírban, míg a felsőtesten két temetkezésben volt.

Az obulusként sírba helyezett pénzes temetkezések aránya sírkertenként eltérő lehetett a Kárpát-medencében, van ahol a 35% körüli arány sem ismeretlen.⁹⁷⁶ Sajnos a pontos értékek megállapításának sokszor gátja a temetők nem teljes és/vagy hiteles feltárása, a legnagyobb pilinyi temetőben az obulust tartalmazó sírok aránya kb. 16,5% volt, Perse-Bérczen 12,9%, Szécsény-Kerekdombon 20%, míg Egyházasgergén és Szécsény-Apátipusztán 25–25%. A nőtíncsi 4 sírből kettőben is volt érme, ami így 50%-ot tenne ki, ám a temetőnek mindössze 4 sírja ismert. Jóval alacsonyabb Nógrádsáp-Tatárkán, ahol az egyetlen sír csak 5%-os értéket ad, de a temető itt sem teljesen feltárt. Az obulusadás szokása a magyarság körében elsősorban a felnőttekre volt jellemző,⁹⁷⁷ a falusi temetőkben – melybe a pilinyi⁹⁷⁸ és a persei⁹⁷⁹ is sorolható – a csupán egy vagy több érmét rejtő sírokban általában férfi nyugodott, míg az egy vagy több érmét,

⁹⁶⁹ KOVÁCS 2011, 163; KOVÁCS 2013, 567, 424. jegyzet.

⁹⁷⁰ FODOR 1996a, 407.

⁹⁷¹ További 1 db került elő Sóshartyán-Hosszútető 46. sírjából (FODOR 1996a, 407).

⁹⁷² A piliny-sírmányhegyi temető érméit Réthy László meghatározta (NYÁRY 1904, 56), sajnálatos módon azonban a sírleírásokba ezek nem kerültek be, ezért a temető pénzei esetében azok nagy része nem értékelhető.

⁹⁷³ KOVÁCS 2010, 147–148.

⁹⁷⁴ KOVÁCS 2004, 46–47.

⁹⁷⁵ NYÁRY 1906, 277.

⁹⁷⁶ SZÖKE-VÁNDOR 1987, 78.

⁹⁷⁷ KOVÁCS 2013a, 244.

⁹⁷⁸ KOVÁCS 2013, 567.

⁹⁷⁹ KOVÁCS 2013, 556.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

de egyéb mellékleteket is tartalmazó sírok többségében nő.⁹⁸⁰ Mindez a persei és a pilinyi esetében is érvényes megállapítás, utóbbinál az 5 sírból, melyekben 2 vagy több érme volt, 4 férfi temetkezése, ezek közül mindössze egyben volt az érmén felül más, maradandó anyagból készült tárgy. Egy személy nem kérdéses, ám itt sem volt egyéb lelet a pénzeken felül. 9. századi és Árpád-kori érme bizonyosan egyetlen temetőből ismert együttesen: Sóshartyán-Hosszútető 30. és 46. számú temetkezéséből.

Fülbevalók. A tárgytypus értékelése sajnos nem mentes a bizonytalanságtól, hiszen esetenként nehezen választhatók el a fejékszerként viselt huzalkarikák a fülbevalók megnevezésű tárgycsoporttól, melyek azonban megnevezésük ellenére sem minden esetben lehettek bizonyosan a fül ékszerei.

Az egyik legnagyobb számban a *szőlőfürttel és gyöngykoszorúval díszített fülbevalók* ismertek, melyek a piliny-sirmányhegyi temetőből (42., 54., 56. sír) min-

den esetben nők vagy fiatal leány sírjából kerültek elő, 1, 2, illetve 4 darabot tartalmazva, míg a perse-bérczi sírkertben 2 nő sírjában (76., 101. sír) voltak, 1 és 7 db. Ezek a darabszámok már önmagukban is utalhatnak arra, hogy ezeket nem feltétlenül a fülben viselték, hanem inkább valamilyen szerves anyagú elembe akasztva. A bizánci előképekre visszavezethető ékszertípusnak többféle öntött változata ismert a magyar szállásterület temetőiből. Az egyszerűbb változatok azonban már nem valódi szőlőfürtdíszesek, hanem a különböző méretű gömböcskével díszített nemesfém fülbevalók öntött utánzatai,⁹⁸¹ melyek a 10. század második felétől keltezhetők.⁹⁸² Bizonytalan a piliny-sirmányhegyi 106. sír fülbevaló karikájának megítélése, mely akár szőlőfürtdíszes is lehetett egykor, s talán csüngőtágjának letörése után került a sírba másodlagos felhasználásban, gyűrűként.

Ugyancsak a Balkán irányából származtatja a kutatás az *alsó ívükön huroksorral díszített ékszereket*, melyek párban a pilinyi temető 74. sírjából kerültek elő. A sima,

3. táblázat. Fülbevalók

I.lőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Darab	Típus
Csesztve-Iskoladomb	3. sír	Nő	1	Fülbevaló, mely „a szokott egyszerű formát mutatja, alsó részén egy két üvegyönggyel lefelé álló tüskéjén”
Ipolyvece-Görgei u.	Szórvány		2	Filigránhuzalból készült, kosaras ezüst fülbevaló
Piliny-Leshegy	2. sír	Nő, 20 év alatti	2	Aranylemezéből készült, körte alakú, filigránszálakkal díszített fülbevaló
	42. sír	Nő	1	Szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített, bronzból öntött fülbevaló
	54. sír	Nő	2	Szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített, bronzból öntött fülbevaló
Piliny-Sirmányhegy	56. sír	Fiatallány	4	Szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített, bronzból öntött fülbevaló
	64. sír	Nő, 20 év körüli	1	B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló
	74. sír	Fiatallány	2	Alsó ívükön huroksorral díszített rosszezüst fülbevaló
	106. sír	Nemc, kora bizonytalan	1	Szőlőfürtdíszes fülbevaló (?)
Sóshartyán-Murahegy	1. sír	Nő	2	B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló
Galgagyörk-Melegvölgy	15. sír	Nő	2	?
	16. sír	Nemc, kora bizonytalan	1	?
	23. sír	Gyermek	1	?
Rád-Kishegy	25. sír	Nő, 40 év körüli	2	„nagy ezüst fülbevaló”
	51. sír	Nemc, kora bizonytalan	1	Három bronzgömbbel díszített csüngőjű fülbevaló
	76. sír	Nő	1	Szőlőfürtdíszes, sötét féműből készült fülbevaló
Perse-Bércz	101. sír	Nő	7	Szőlőfürtdíszes ezüst és bronz fülbevaló
	103. sír	Férfi	1	B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló

⁹⁸⁰ Kovács 2006, 234.

⁹⁸¹ MESTERHÁZY 1991, 154.

⁹⁸² GIESLER 1981, 145, Taf. 53; ISTVÁNOVITS 2003, 288.

ovális karikák hosszabb oldalán elhelyezkedő huroksorral, azok két végét a karikára spirálisan feltekert huzalzállal záró darabok a korszak temetkezéseiben a huroksoros ékszerek ritkább változatait képviselik, ugyanis a korabeli „*magyar temetőkhben*” főként S-végű karikákon fordul elő ez a díszítés.⁹⁸³ A változatos kialakítású huroksorral díszített ékszerekkel a kutatás többször is foglalkozott már az utóbbi évtizedek során, használatuk a Dráva–Száva közén már a 10. század utolsó harmadától feltételezhető,⁹⁸⁴ azonban a kutatásban hangsúlyosabban szerepel 11. századi keltezésük.⁹⁸⁵ A pilinyi ékszerek jó analógiáját kínálja az ipolykiskeszi-felsőkendereseki (Malé Kosihy, Sl.) temető 237. sírjának hasonló bronzkarikája.⁹⁸⁶ Ugyancsak huroksoros díszítés volt 1 db valószínűleg egykor S-végű ezüstkarián a temető 440. sírjában is, sajnos töredékes állapota miatt érdemben többet azonban nem lehet róla mondani,⁹⁸⁷ s nem zárható ki, hogy a sír másik S-végű karikája is tartalmazta egykor ezt a díszítést. Mindkét sírt a temető III. horizontjába sorolta Milan Hanuliak, ami besorolásában a 10. század 90-es éveit és a 11. század 80-as éveit közé tehető.⁹⁸⁸ Tiszalök-Vajasdomb 70. sírjából egy kisméretű huzalkarika társaságában került elő 2 db kerekded, egyik végén spirálisan visszahajlított ezüst karikapár, melyeknél a spiráltekercseket a karika sima végén szokatlanul hosszan feltekert spirális huzal övezi. Temetőben elfoglalt helye alapján nagy valószínűséggel a 11. századnál korábbi lehet.⁹⁸⁹

A fentiekhez hasonlóan a balkáni-bizánci területek irányába mutat a piliny-leshegyi 2. sír *aranylemezből készült, filigrándíszítéssel ellátott függője* is, melynek bizánci eredetére már a sírt feltáró Nyáry Jenő utalt.⁹⁹⁰ Hasonló ékszerek, ha elterjedtnek nem is számítanak a korszak lelőhelyein, esetenként mégis fel-fel bukkannak, pl. Geszteréd-Kecskelató-dülő,⁹⁹¹ Jánosszállás-Katonapart⁹⁹² vagy Nagyteremia lelőhelyeken.⁹⁹³

A honfoglaló magyarság jellegzetes, *gömbörcsüngős fülbevalói* Piliny-Sirmányhegy 64., Sósartyán-Murahegy 1. és Perse-Bércz 103. sírjából kerültek

elő, előbbi két sírban B típusú, ezüzből készült, utóbbiban ugyancsak B típusú, de bronz változat volt. Sajnos a pilinyinek csupán karikája ismert, melynek oldalán a huzal hurkos kialakítása gátolta meg annak fülben való átfordulását, alsó részén pedig ugyancsak hurkos kialakítás szolgált a csüngő beakasztására. Lehetséges, hogy a fülbevalóhoz tartozott a sírból előkerült vékony ezüst huzalszál is. A sóshartyáni fülbevalók karikáinak felső részéhez kisebb huzalval kapcsolódó kettős kónikus elem akadályozta meg az ékszer átfordulását, míg a karika kiszélesedő alsó felén egy-egy gyűrű fogta közre a csüngő hurkos kialakítású felső végét, melyen összesen négy, két félből álló üreges gomb található, ezeket a huzalra spirálisan feltekercselt vékony fémszálak választották el egymástól. Töredékes volta miatt nehéz rekonstruálni a persei darabot, itt valószínűleg két gyűrű alakú elem foghatta közre a csüngőt. További ilyen ékszerek kerültek elő Sósartyán-Hosszútető 5., 30. és 35. sírjából,⁹⁹⁴ ezek közül a 30. sír bronz ékszereinek karikáján a huzal „U” alakúra történő meghajlítása volt hivatott megakadályozni annak fülben történő átfordulását, míg alsó részén a hurkos kialakításhoz csatlakoztak a kétfelére hajlított huzalból sodrott, mindkét végükön hurokban végződő, gömbök nélküli csüngőtagok. A fülbevalókat a megyében mindeddig egyedülálló módon egykor 3 db csüngővel ellátott lánc köthette össze.

Nehéz megítélni a csesztvei 3. sír elveszett fülbevalóját, mely a beszámoló szerint „*a szokott egyszerű formát mutatja, alsó részén egy kék üvegyönggyel lefelé álló tüskéjén*”.⁹⁹⁵ Szintén kérdéses a rádi 51. sír három bronzgömbbel díszített fülbevalójának besorolása, mely az elveszett ékszer leírása alapján akár gömbörcsüngős változat is lehetne. Bizonyára nem helyben készült ékszerek lehetnek az ipolyvecei *filigránhuzalból készült, kosaras fülbevalók*, melyek analóg darabjait a morva területeken már a 9. században, vagy a 10. század első felében megtaláljuk,⁹⁹⁶ míg a Kisalföld északi részén a 10. század második feléből is ismertek.⁹⁹⁷ A magyar szállásterületen azonban ennél is később, zömmel a

⁹⁸³ MESTERHÁZY 1990, 105.

⁹⁸⁴ GIESLER 1981, 126–128; MINIC 1987; MESTERHÁZY 1990, 105; KESZI 1999, 139; OJA ET AL. 2009, EICHERT 2010, 97–98.

⁹⁸⁵ ÍRASNÉ 1997, 47.

⁹⁸⁶ HANULIAK 1994, 128, Tab. XLVII.

⁹⁸⁷ HANULIAK 1994, 136, Tab. LXXXV.

⁹⁸⁸ HANULIAK 1994, 68.

⁹⁸⁹ TÓTH 2014, 129, 191, 83. tábla.

⁹⁹⁰ NYÁRY 1873, 21.

⁹⁹¹ KISS 1938.

⁹⁹² BÁLINT 1991, 27–29.

⁹⁹³ HAMPEL 1900, 671.

⁹⁹⁴ FODOR 1996a, 407.

⁹⁹⁵ NYÁRY 1904a.

⁹⁹⁶ STAÑA 2006, 163–164.

⁹⁹⁷ TOČIK 1955, 491.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

10. század második felétől vagy a 11. századtól keltezhetők.⁹⁹⁸ Ugyancsak nem zárhatjuk ki, hogy a csupán leírásból ismert galgagyörki (15–16. sír) vagy rádi (23., 25. sír) ékszerek nem fülbevalók, hanem fejékszereként viselt huzalkarikák lehettek.

A korszakban használt fejékszerek egyik jellemző, nagyobb darabszámú csoportját a *sima, nyitott végű huzalkarikák* alkotják.

A tárgytypusból 16 lelőhelyről, legkevesebb 105+? db dokumentált, de Sóshartyán-Hosszútetőn⁹⁹⁹ is további darabok növelik a forrásbázist. 12 esetben női sírban

figyelték meg, 1 és 6 közti darabszámban, az ismert esetekben a koponya bal (Perse 76. sír) vagy mindkét oldalán (Alsótold 4. sír, Piliny-Sirmányhegy 46. sír), vagy ismeretlen helyen (Mohora 3. sír, Piliny-Sirmányhegy 17., 72., 77., 79. sír), a bal oldali csecsnyúlványnál (Piliny-Sirmányhegy 110. sír), a koponya alatt és annak környékén, valamint a bal oldali csecsnyúlványnál (Piliny-Sirmányhegy 127. sír), a koponya környékén (Piliny-Sirmányhegy 128. sír), a jobb oldali felső bordákon (Rád 28. sír). Megfigyelhető természetesen egyéb fejékszerekkel történő, így esetenként aszimmetrikus

4. táblázat. Sima, nyitott végű huzalkarikák

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Darabszám	Megjegyzés
Alsótold-Kereszti tábla	4. sír	Nő	2	Ezüst
Bátonyterenyec-Hársashegy	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1	?
Bér-Tsz major	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
Egyházasgerge-Sirmány	3. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
Jobbágyi-Hermann Károly szőlője	Szórvány		2	Bronz
Mohora-Madách u. 18.	3. sír	Nő	1	Bronz
Nógrádkövesd-Vasútállomás	3. sír	Férfi, 26-27 éves	1	Aranyozott ezüst
Piliny-Sirmányhegy	5. sír	Fiatal leány	1	?
	16. sír	Gyermek	1	Bronz
	17. sír	Nő	1	Ezüst
	20. sír	Fiatal leány	2	1 db bronz, 1 db rosszezüst
	39. sír	Fiatal leány	7	Bronz
	44. sír	Fiatal leány	2	Bronz
	46. sír	Fiatal nő	2	Bronz
	56. sír	Fiatal leány	3	Ezüst
	61. sír	Férfi	2	Ezüst
	65. sír	Gyermek	2	Ezüst
	72. sír	Nő	1	Ezüst
	73. sír	Fiatal leány	10	Legalább 1 db bronz és 3 db ezüst
	77. sír	Nő	2	?
	79. sír	Nő	1	Ezüst
	91. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
101. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Rombusz átmetsetű, egymás mellé hajló végű	
105. sír	Neme, kora bizonytalan	2	?	
110. sír	Idős nő	1	Ezüst	
115. sír	Neme, kora bizonytalan	2	?	

⁹⁹⁸ SZABÓ 1985, 46–47; MESTERHÁZY 1991, 163.

⁹⁹⁹ FODOR 1996a, 407.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Darabszám	Megjegyzés
Piliny-Sirmányhegy	124. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
	127. sír	Nő	2	1 db ezüst, 1 db ?
	128. sír	Fiatal nő	2	1 db ezüst, 1 db ?
	130. sír	Neme bizonytalan, idős személy	3	?
	141. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
	146. sír	Neme, kora bizonytalan	1	?
	158. sír	Fiatal leány	1	Ezüst
Salgótarján	Szórvány		4	Bronz
Zsúny	Szórvány		2	Fehérfém, bronz
Penc-Tuszkulán	25. sír	Gyermek	2	?
	28. sír	Férfi, 40-45 éves	1	Bronz
	35. sír	Gyermek	1	Bronz
	45. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
Rád-Kishegy	11. sír	Férfi, 35-40 éves	2	Ezüst
	12. sír	Gyermek	2	Ezüst
	27. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	28. sír	Nő, 30-35 éves	1	Bronz
	35. sír	Gyermek	1	Bronz
	41. sír	Felnőtt	1	Bronz
	44. sír	Gyermek	2	Roszezüst, ráhúzott karikával
	47. sír	Gyermek	1	Ezüst
	49. sír	Fiatal személy	1	Ezüst
	51. sír	Neme, kora bizonytalan	Legalább 2	?
Perse-Bércz	76. sír	Nő	6	Bronz
	100. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2	Ezüst
	103. sír	Férfi	1	Arany
Nógrádsáp-Tatárka	19. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	? sír	Neme, kora bizonytalan	Legalább 2	Bronz, ?
Nőtincs-Hársas	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
Sóshartyán-Zúdótető	2. sír	Férfi	1	Ezüst

kombinált viseletük is: Alsótold 4. sírjában a 2 db sima huzalkarika mellett 1 db S-végű volt, ám a sírt földmunka bolygatta, mely talán a 4. ékszer pusztulásával járt. Mohora-Madách u. 18. 3. sírjában 4 db S-végű karikával, Piliny-Sirmányhegy 72. sírjában 3 db S-végű karikával, a 127. sírban pedig 2 db S-végű karikával volt együtt a sima változat. Perse 76. sírjában a 6 db huzalkarika mellett 1 db szőlőfürtű díszes fülbevaló is volt.

Mindössze 6 férfisírban figyelték meg, ebből Nógrádkövesden a 3. sírban a jobb felkarcsont felső részének

belső oldalán volt 1 db, Piliny-Sirmányhegyen a 61. sírban a koponya alsó részén 2 db, Penc-Tuszkulánon a 28. sírban az állkapocs alatt 1 db, míg Rádon a 11. sírban a koponya környékén – talán annak két oldalán – helyezkedett el 2 db. Sóshartyán-Zúdótetőn a 2. és Perse-Bérczen a 103. sírban pedig csupán valószínűsíthetjük a karika koponya környéki helyzetét.

Gyermekek esetében a piliny-sirmányhegyi temetőben nagyrészt leányokról szólnak a beszámolók, ezt a besorolást azonban valószínűleg befolyásolhatták a vázak

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

mellett talált egyéb tárgyak is.¹⁰⁰⁰ Ebben a temetőben a legmagasabb az egy-egy síron belüli karikák száma, 7 (39. sír) és 10 db (73. sír), melyek helyzete azonban sajnos nem ismert, hasonlóan a 16. és 56. sír karikáihoz. A 20. sírban a koponya két oldalán, a fülek táján volt egy-egy, ugyancsak a koponya két oldalán a 44. sírban 2 db, a 65. sírban 2 db, a koponya alatt pedig 1 db a 158. sírban. Ugyanezen temetőben az 5. sírban 14 db ezüst és bronz S-végű karikával volt 1 db sima huzalkarika, az 56. sírban 3 db sima, 3 db S-végű, 1 db pödrott és 1 db talán ugyancsak S-végű karikával. Penc 25. sírjában a nyakcsigolyák környékén 2 db, a 35. sírban pedig a bordákon feküdt 1 db. Rád 12. sírjában helyzetük nem ismert, a 35. sírban a koponya bal oldala mellett 1 db, a 44. sírban a jobb és a bal oldali *mandibulánál* egy-egy, míg a 47. sírban a jobb oldali sziklacsont mellett volt 1 db.

Az ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező vázak esetén bizonytalan helyzetben volt 1 db 5 sírban (Bátonyterenye-Hársashegy, Piliny-Sirmányhegy 91., 101., 124. sír, Penc 45. sír), míg legalább 2 db 1 temetkezésben (Rád 51. sír). 1 db az állkapocs alatt (Piliny-Sirmányhegy 146. sír) vagy a felső bordákon (Rád 27. sír), illetve a koponya alatt (Nötincs-Hársas 2. sír) volt. 2 db ismeretlen helyen feküdt 2 sírban (Bér-Tsz major 1. sír, Piliny-Sirmányhegy 141. sír). A koponya bal csecsnyúlványánál és a koponya alatt egy-egy ugyancsak 2 sírban volt (Egyházasgerge-Sirmány 3. sír, Piliny-Sirmányhegy 115. sír). Az állkapocs alatt helyezkedett el 2 db 1 sírban (Perse-Bércz 100. sír), míg a koponya és a bordák alatt egy-egy darabot figyeltek meg Piliny-Sirmányhegy 105. sírjában. A piliny-sirmányhegyi 130. számú, idős korában elhunyt személy vázának koponyáján 3 db karika volt, melyből az egyik sima, nyitott végű volt. Rád 41. számú felnőtt vázának kimozdult koponyája alatt 1 db helyezkedett el. A 49. számú fiatal személy koponyájának jobb oldalán 1 db volt. Az együt-

tesen viselt darabokat tekintve Piliny-Sirmányhegy 101. sírjában 1 db S-végű karikával együtt, a 115. sírban 2 db S-végű karikával, míg a 124. sírban 1 db S-végű karikával voltak együtt.

Ezek döntő többségében kerek vagy kerekded átmet-szetűek, mindössze 1 db rombusz átmetsetű került elő Piliny-Sirmányhegy 101. sírjából.

Keltező értékük alacsony, úgy tűnik azonban, hogy többségében a 10. század második felétől használták a közösségek ezt az ékszerfajtat. A korainak meghatározható sírok – ha nem sokszor szerencsétlen előkerülési körülményeik okozzák – úgy tűnik csupán alacsonyabb számban tartalmazták ezt a tárgytipust.

Viseleti módjuk természetesen nem választható el az egyéb fejékszerként viselt karikáktól. Önmagukban sima karikákat 1 és 10 közti számban viseltek, többségében azonban 1 vagy 2 db volt, melyek közül 2 db esetén a koponya két oldalán, a csecsnyúlvány, a fül magasságában vagy a *mandibulánál* voltak, tehát elvileg fülbevalóként történő felhasználásuk sem vethető el, azonban mégis valószínűbb valamilyen szalaghoz kapcsolt móddal számolni. Sajnos se a 7, se a 10 db karika helyzete nem ismert, de bizonyára jogosan feltételezhetünk valamilyen szalagba vagy fejpánthoz kapcsolt viseleti módot. Egy esetben (Piliny-Sirmányhegy 130. sír) a koponyán fekvő helyzetük felvetheti a homlokpánton való viselést lehetőségét is, mint ez az alább tárgyalandó S-végű karikák esetében is feltételezhető.

A fejékszerek között a legnagyobb darabszámú csoportot az *S-végű karikák* alkotják, melynek legkevesebb 24 lelőhelyről legalább 192 példánya ismert, s a lelőhelyek sora kiegészíthető Sósartyán-Hosszútető 26. számú sírjával is [59. kép].¹⁰⁰¹ A bemutatott lelőhelyekről származó karikák jellemző adatait az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat. S-végű karikák

Leelőhely	Sírszám/ szórvány/kincslet	Nem/kor	Darabszám	Megjegyzés
Alsótold-Kereszti tábla	4. sír	Nő	1	Ezüst
	5. sír	Férfi	2	Bronz
Bér-Tsz major	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Ezüst
Cserhátsurány-Halmok	1. sír	Neme bizonytalan, fiatal felnőtt	1	Bronz
Egyházasgerge-Sirmány	1910. évi szórvány		2	1 db bronz, 1 db fehérfém
Ipolyvece-Rákóczi út	Szórvány		2	Ezüst
Kozárd	Szórvány		3+1	3 db ezüst, 1 db bronz
Lucfalva-Kisfalud határ	Szórvány		Legalább 2	?

¹⁰⁰⁰ Figyelmeztető a nemek szerint specifikusnak tekintett tárgytipusok módszerének buktatóira a sósartyán-hosszútetői 4. számú férfisír (FODOR 1973a, 164, 2. ábra), mely egyebek mellett 12 db gyöngyöt is tartalmazott.

¹⁰⁰¹ FODOR 1996a, 407.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány/kincslet	Nem/kor	Darabszám	Megjegyzés
Mohora-Madách u. 18.	1. vagy 2. sír	Nemük, koruk bizonytalan	Legalább 2	Bronz
	3. sír	Nő	4	Bronz
Pásztó-Bartalos-gyűjtemény	Szórvány	?	5	Ezüst
Piliny-Sirmányhegy	2. sír	Nő	3	1 db bronz, 2 db vastag huzalú ismeretlen anyagú
	5. sír	Fiatal leány	14	2 db bronz, 12 db ezüst
	6. sír	Nő	11	? bronz, ? ezüst
	56. sír	Fiatal leány	4	Ezüst
	69. sír	Nő, 20-30 éves	3	Ezüst
	72. sír	Nő	3	Ezüst
	81. sír	Nő	2	Bronz
	85. sír	Fiatal leány	2	Bronz
	99. sír	Gyermek	4	Bronz
	101. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
	104. sír	Fiatal leány	12	3 db nagyobb, 9 db kisebb ?
	115. sír	Neme, kora bizonytalan	2	?
	118. sír	Nő	5	Ezüst
	119. sír	Fiatal leány	2	?
	124. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	127. sír	Nő	2	?
	136. sír	Neme, kora bizonytalan	10	?
145. sír	Neme, kora bizonytalan	1	?	
157. sír	Leány, 13-14 éves	3	1 db bronz, 2 db ezüst	
Piliny	Szórvány		1	Bronz
Piliny?	Szórvány		10	5 db bronz, 4 db ezüst, 1 db bronz másfélszeres S-végű
Rimóc-Templomdomb	Szórvány		?	?
Salgótarján	Szórvány		2	1 db bronz, 1 db ezüst
Sóshartyán-Aranyosgödör	Kincslet		1	Elektron
Szécsény-Apátipusztá	1886. évi szórvány		4	?
	1880. évi szórvány		4	?
	1887. évi szórvány		?	Bronz és ezüst
	1907. évi szórvány		10	6 db bronz, 3 db ezüst, 1 db ?
	1934. évi szórvány		2	?
Szécsény-Öreghegy	Szórvány		Legalább 2 db	?
Szécsény-Pórpápusztá	Szórvány		1	Ezüst
Zsúny	Szórvány		5	1 db bronz, 4 db ezüst
Galgagyörk-Melgvölgy	Szórvány		1	Bronz

A táblázatot áttekintve látható, hogy a karikák elvéve ismertek csupán férfiak mellől, mindössze Alsótold 5. sírjából, ahol a bal oldali járomcsontnál és a bal szárcapocscsont külső oldalán volt egy-egy. A többség nő, fiatal leány vagy gyermek temetkezésében volt, hozzá kell azonban tenni, hogy a piliny-sirmányhegyi temetőn kívül csupán 2 sír esetében rendelkezünk nemi adatokkal, további egy esetben pedig az életkorra vonatkozó értékkel, így következtetéseink csaknem kizárólag a sirmányhegyi temetőt használó közösség szokásain alapulnak, melyet így nem biztos, hogy a megye teljes területe

tére érvényesnek tekinthetünk. Darabszámukat illetően 1 vagy 2 db karika volt a sírok többségében.

Nők esetében 1–11 között változik a karikák darabszáma, 1 db a koponya bal oldalán (Alsótold 4. sír), 2 db a koponyánál (Piliny-Sirmányhegy 127. sír), 3 db a koponya, a nyakcsigolyák és a kulcscsont környékén (Piliny-Sirmányhegy 2. sír), 3 db a nyakcsigolyáknál (Piliny-Sirmányhegy 69. sír), 4 db a jobb szemöldökcsont mögött és a jobb kulcscsonton (Mohora 3. sír) vagy a koponya alatt (Perse-Bércz 6. sír), 5 db pedig a koponya hátsó részének bal oldalánál (Piliny-Sirmányhegy

118. sír) volt. Bizonytalan helyen az alábbi darabszámú karikák ismertek: 2 db (Piliny-Sirmányhegy 81. sír), 3 db (Piliny-Sirmányhegy 72. sír) és 11 db (Piliny-Sirmányhegy 6. sír).

Gyermekek és fiatal leányok – főként az utóbbiak – esetében dokumentálták a legnagyobb számú készleteket: 2–14 db karikát. 3 db a koponyánál (Piliny-Sirmányhegy 157. sír), míg a csecsnyúlványnál egy további, bizonytalan típusú huzalkarika darabja is volt; 14 db pedig a koponya alatt (Piliny-Sirmányhegy 5. sír). Sajnos nem ismertek a nemi és életkori adatai azoknak a vázaknak, melynek homlokcsontján 4 db (Szécsény-Apátipuszta), koponyája két oldalán 4+? db (Perse-Bércz 30. sír) vagy nyakcsigolyáinál volt 11 db (Perse-Bércz 12. sír) S-végű karika. Ismeretlen helyen feküdt 2 db (Piliny-Sirmányhegy 85., 119. sír), 4 db (Piliny-Sirmányhegy 99. sír) és 12 db (Piliny-Sirmányhegy 104. sír).

A lelőhelyekről származó S-végű karikák között rendkívül alacsony számban ismert csupán a végén bordákkal rendelkező változat. A pilinyi nagy temető esetében pedig csak Fehér Géza beszámolója¹⁰⁰² alapján feltételezhetjük ilyenek egykori meglétét, a ma fellelhető leletanyagban és a feltárást közreadó beszámolókbán azonban ennek nincs nyoma.

Ez csaknem kizárólagosan egyszeres S-végű változatok voltak, mindössze Piliny? lelőhely megnevezéssel ismert 1 db másfélszeres és Rád-Kishegyről 1 db kétszeres S-végű karika. Az egynél többszörös típus felbukkan még a környező területeken: Letkés-Téglagátó II/61. sírjában,¹⁰⁰³ Szobon és Vác környékén,¹⁰⁰⁴ illetve Budapest 16. kerület Timur u. 50. sírjában, ahol a másfélszeres S-végű bordákkal ellátott volt.¹⁰⁰⁵

Kronológiai besorolásukat illetően Piliny-Sirmányhegy esetében öt S-végű karikát tartalmazó sírból került elő érme, ebből azonban sajnos csupán 1 db I. András (1046–1060) veret azonosítható. Temetőterkép ugyan nem áll rendelkezésre, de Nyáry korát megelőző feltárási módszerei és dokumentálása alapján jogosan feltételezhetjük, hogy valamilyen sorrend szerint tárta fel a sírokat, vélhetően egymás után az egymás szomszédságában találhatóakat. Az érmékben nem mutatkozik nagyobb hiátus a növekvő számú sírok között, azonban az S-végű karikák esetében a 6. sír után csak az 56. tartalmazta újra ezt a típust. Az érme említett folyamatos megléte miatt azonban ennek talán inkább az egyes csoportok szokásaiban, lehetőségeiben keresendő az oka, s nem abban, hogy ezek

még az S-végű karikák megjelenése és elterjedése előtti sírok voltak. Perse-Bércz 1., 6., 12. és 30. sírjában I. László (1077–1095) érmeivel voltak a karikák. Árpád-kori pénzt Egyházasgerge-Sirmány (I. István [1000–1038], I. András [1046–1060]), Nógrádsáp-Tatarka (Salamon [1064–1074]), Rimóc-Templomdomb (I. István [1000–1038] és az „utána következő királyok”), Szécsény-Apátipuszta (I. András [1046–1060]), Szécsény-Kerekdomb (I. András [1046–1060], II. Béla [1131–1141]), Szécsény-Pórpátpuszta (I. István [1000–1038]), továbbá Sóshartyán-Hosszútető (I. István [1000–1038]) tartalmazott. Ezek a 11. századi használat bizonyítékai, de meg kell jegyezni, hogy a nyugati irányú fegyveres akciókhoz köthető érme a rád-kishegyi S-végű karikát tartalmazó temetőből is ismert. Ez utóbbi temető besorolása véleményem szerint a 10. század második felétől akár a 11. század elejéig terjedő időszakra is tehető. Sajnos azonban a temető teljes feltárásának hiányában annak betelepítése érdemben nem vizsgálható, így az említett sírok egymáshoz való viszonya sem. Ez sem szól ellene azonban annak, hogy a karikák 10. század végi megjelenésével számoljunk. Továbbá figyelembe kell venni, hogy noha a szomszédos Heves megyében ugyan már megjelent a 10. század utolsó harmadában, de széleskörűen nem terjedt el még a 11. században sem.¹⁰⁰⁶ A sóshartyán-hosszútetői temető legkésőbbi periódusában bukkantak csak fel,¹⁰⁰⁷ ami I. István (1000–1038) érme alapján talán a 11. század első negyedének vége, második negyedének eleje lehet. Ennek alapján vizsgált területünkön is csupán a 11. századtól adatható nagyobb arányú elterjedésük. Használatuk a következő évszázad templom körüli temetőiben is megfigyelhető.¹⁰⁰⁸

Ahol együttesen kerültek elő, ott a síma huzalkarikákat is figyelembe véve a viseleti mód tekintetében az alábbi megállapításokat tehetjük: A koponya alatt megfigyelt karikák talán a hátul viselt copfba fűzött szalagokhoz lehettek kapcsolva (Piliny-Sirmányhegy 5., 115. sír), míg a nyakcsigolyáknál, a kulcscsontoknál vagy az állkapocs alatt fekvők talán a mellkas felső részére igazított hajfonatok, azokba fűzött szalagainak emlékei (Piliny-Sirmányhegy 2., 69., 145. sír). A csecsnyúlványnál megfigyelt karika pedig a fül magasságában – de nem abban – való viseleti helyzetre utal (Piliny-Sirmányhegy 157. sír). Sajnos a legnagyobb számúak közül csak a 14 db karikát tartalmazó piliny-sirmányhegyi 5. sír karikáinak helyzete ismert, ahol Nyáry megfi-

¹⁰⁰² FEHÉR 1954, 94.

¹⁰⁰³ BAKAY 1978, 112.

¹⁰⁰⁴ KÓVÁRI 1983, 43, IV. tábla.

¹⁰⁰⁵ ÍRÁSNE 1997, 51, 59, 18. kcp.

¹⁰⁰⁶ REVÉSZ 2008, 405.

¹⁰⁰⁷ FODOR 1996a, 407.

¹⁰⁰⁸ BODNAR 1988.

59. kép. A katalógusban bemutatott S-végű karikát tartalmazó temetők, szórvány- és kincsleletek:

1. Alsótold-Kereszti tábla, 5. Bér-Tsz major, 8. Cserhátsurány-Halmok, 10. Egyházasgerge-Sirmány,
12. Ipolyvece-Rákóczi út, 19. Kozárd, 20. Lucfalva-Kisfalud határ, 21. Mohora-Madách u. 18.,
23. Pásztó-Bartalos-gyűjtemény, 25. Piliny-Sirmányhegy, 27. Piliny-Nyáry-gyűjtemény,
28. Piliny, Piliny környéke (?), 29. Rimóc-Templomdomb, 30. Salgótarján, 31. Sósartyán-Aranyosgödör,
35. Szécsény-Apátipusztá, 36. Szécsény-Kerekdomb, 37. Szécsény-Öreghegy, 38. Szécsény-Pórpáspusztá,
44. Zsúny, 45. Galgagyörk-Meleg-völgy, 47. Rád-Kishegy, 49. Perse-Bércz, 51. Nógrádsáp-Tatárka,
- továbbá: 54. Sósartyán-Hosszútető

gyelte a koponya alatt egy „barnás, lazán összeálló anyag”¹⁰⁰⁹ maradványát, melybe beágyazódva voltak a karikák. Ebben az esetben tehát valószínűleg a koponya hátsó részénél voltak valamilyen szerves anyagra erősítve: hajfonatba fűzött szalagra, haját összefogó elemre. Másfajta lehetett ugyanakkor a pontosan megfigyelt mohorai 3. sír esetében a viseleti mód, ahol a kettő-kettő db karika a jobb oldali szemöldöksont mögött, egymáson fekvő helyzetben, illetve a bal kulcscsont felső vége felett, ugyancsak egymáson fekvő helyzetben volt. Valószínűleg a sírban végbement bomlási, tömörödési folyamatoknak a hatására a kulcscsontnál fekvő pár

esetében a vékonyabb huzalú karika a vastagabb sima és S-vége közé szorosan illeszkedő helyzetbe került, hiszen ilyen merev egységet alkotva bizonyára nehézkes és célszerűtlen lett volna viseletük. Mivel ennyire markánsan eltérő a két helyzet, talán gondolhatunk arra, hogy a szemöldöksontnál lévő lehetnek viseleti helyzetükben, míg a kulcscsontnál fekvők talán már a sírba sem eredeti helyükön kerültek be, ami, ha helytálló, akkor itt talán a homlok két oldalán voltak a karikák egy fejpánton, fejfedőn. A kulcscsontnál megfigyelt helyzete alapján pedig egymáshoz szorosan közel, vagy talán részben egymáson is, s így szorult egyik huzala a másik

¹⁰⁰⁹ NYÁRY 1902, 212.

sima és S-vége között lévő helyre, tehát valószínűleg a szerves anyaggal együtt kerültek így a sírba. Hasonló rekonstrukció látható a nyugati szláv területek S-végű karikáinak viseleti módja kapcsán, ahol a fejpánton egymáshoz közel helyezkedtek el az S-végű karikák.¹⁰¹⁰ Természetesen ez a fajta viseleti mód Kárpát-medencei sírok alapján is feltételezhető. Ezt azonban a jobb oldali karikák helyzete megkérdőjelezheti, hiszen, ha azok eredeti helyzetükben kerültek elő, akkor a feltételezett fejpántnak épnék kellett lennie, máskülönben nem maradt volna meg a helyén, így a karikák talán valamilyen erre, mint alapra applikált más szerves anyagon voltak, amit azután eltávolítottak a temetés során, s a kulcscsont környékére helyeztek. Természetesen ez csak – reményeim szerint nem túlságosan erőltetett – feltételezés, így egyedül annyi látszik biztosnak, hogy a karikák részben egymást fedve helyezkedtek el. A homlokon viselt S-végű karikák egykori létét a szécsény-apátípusztai egyik sír is megerősíti, ott ugyanis 4 db volt a homlokcsonton.

S-végű karikával együtt viselt fülbevaló csupán egyetlen sírból ismert: Piliny-Sirmányhegy 56. számú temetkezéséből, ahol 4 db szőlőfürttel és egy pár gyöngykoszorúval díszített bronz fülbevaló is volt, utalva a díszített fejfedőre, -pántra, melyen bizonyára a 8 db különböző – közte a 4 db S-végű – karika is helyet kapott, kérdés azonban, hogy annak melyik részén.

Pödrött végű karikák szórványként Piliny? lelőhelyéről ismertek, 2 db ezüsből készült, vastagabb huzalú példány, s pödrött vagy S-végű volt a sirmányhegyi 56. sír 1 db ezüst karikája is. A Dunántúl és az Alföld vonatkozásában eltérő számban megfigyelhető ékszerek megjelenése a kutatásban megtalálható vélemények szerint a 10. század harmadik negyedére tehető, s csupán rövid ideig tartó használat után, a 11. század elején ki is mentek a divatból.¹⁰¹¹ A keleti területeken azonban a vastagabb huzalból készült változatok a 11. század folyamán is használatban maradhettek.¹⁰¹²

Ritka lelet a korszak sírjaiban a *hurkos-kampós végű huzalkarika*, mely ugyancsak Piliny? lelőhelyéről ismert. Kísérőleletei és viseleti módja sajnos nem ismert, így közelebbit aligha mondhatunk róla, s nem vethető el más korszakba tartozása sem. Ezek az ékszerek a 9. század első kétharmadában megtalálhatók voltak a karoling Pannoniában, elterjedté azonban nem váltak. A típus bizonyos rokonságot mutat az ún. Köttlach I-es horizont nagyméretű hurkos-kampós vagy S-végű kampós éksze-

reivel.¹⁰¹³ A 10–11. századi leletek között a hurkos-kampós megoldás főként a nyak-, ritkábban a karpercek sajátossága, mely elvéve bukkan csak fel fejékszerűként viselt huzalkarikák esetében.

Lefelé hegyesedő spirálcsüngős karika egyedül Piliny? környékéről került gyűjteménybe, sajnos ugyancsak szórványként. Ezek az ékszerek a késő avar temetők későbbi sírjaiban ritkák, igazán csak a Karoling-kori temetőkben figyelhetők meg. Pannoniában többségében a 8–9. század fordulóján és a 9. század első harmadában voltak forgalomban.¹⁰¹⁴ A lefelé hegyesedő spirálcsüngős változatok a magyar szállásterületen hiányoznak, a magyar honfoglalás idejében, vagy nem sokkal utána tűntek el a viseletből.¹⁰¹⁵

A nyakban viselt ékszerek között elsőként a *nyakperceket* mutatom be, melyek jellemző adatait a 6. táblázat tartalmazza.

Összesen 7 lelőhelyről 21 példány ismert a tárgytipusnak, amit kiegészíthetünk a sóshartyán-hosszútetői 37. számú jelképes lovas temetkezésű férfi sírjából előkerült példánnyal [60. kép].¹⁰¹⁶

Vizsgált lelőhelyeink nyakpercei közül a leginkább egyedi a piliny-simányi 64. számú női sírból előkerült, egyetlen ezüsthuzalból készült, ellaposodó végein átfürt, vélhetően valamilyen ezeken átvezetett elemmel záródó példány. Részben hasonló zárómegoldás látható ugyanezen temető 94. sírjának rombusz átmetszetű vas nyakperceén, ahol azonban az egyik végben található szeg kapcsolódott a másik végen kialakított furatba. Ennek alapján nem zárható ki, hogy egykor a 64. sír ékszerre is hasonló módon zárult. A többi a nyakpercek korszakban elterjedt, hurkos-kampós záródású példányai közé sorolható, melyek egyetlen (Rád-Kishegy 36. sír) vagy kétrét hajlított (Perse-Bércz 76. sír), gyakrabban azonban három- (Cserhátsurány I. sír, Nógrádsáp-Tattárka 13. sír, Piliny-Sirmányhegy 48., 72., 89., 95. sír, Piliny-Flessig-gyűjtemény, Rád-Kishegy 23., 28., 48. sír, Perse-Bércz 101. sír) vagy négyrét hajlított (Piliny-Flessig-gyűjtemény, Piliny-Sirmányhegy 115. sír) bronzhuzalból; ritkábban pedig három- (Piliny-Sirmányhegy 129. sír) vagy négyrét hajlított (Piliny-Sirmányhegy 17. sír) czüsthuzalból készültek. A háromrét hajlított változatok többsége vékony huzalú, de itt már felbukkan a vastag huzalból készült változat is, igaz, csupán egy biztos esetben, ám nem lehet kizárni, hogy az ismeretlen metrikus adatokkal rendelkező háromrét hajlított huzalú

¹⁰¹⁰ BRATHER 2004, 134, Abb. 29.

¹⁰¹¹ SZÓKE 1962, 37; RÉVÉSZ 2008, 402.

¹⁰¹² BENE-LŐRINCZY 1997, 227–229.

¹⁰¹³ SZÓKE 1994, 270–271.

¹⁰¹⁴ SZÓKE 1994, 270; MÖLLER 2012, 468–469.

¹⁰¹⁵ SZÓKE 1962, 41, 44.

¹⁰¹⁶ FODOR 1996a, 407.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

6. táblázat. Nyakperek

Lelethely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Cserhátsurány-Halmok	1. sír	Neme bizonytalan, fiatal felnőtt	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	S-végű karika
Pásztó-Bartalos-gyűjtemény	Szórvány		1 db vastag, négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű, a szálak közé iktatott filigránszálakkal díszítve	
Piliny-Sirmányhegy	17. sír	Nő	1 db vastag, négyrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Kaurik, gyöngyök, huzalkarika
	48. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Gyűrűk
	64. sír	Nő, 20 év körüli	1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellaposodó végein átfűrt	Fülbevaló, kaurik, rozetta, karperec, kés, kova
	72. sír	Nő	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	S-végű karikák, huzalkarika, kaurik, gyöngyök, gyűrű
	89. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	I. András (1046-1060) denár
	94. sír	Férfi	1 db rombusz átmetszetű vashuzalból készült, ellaposodó végein szeggel záródó	Nyilcsúcsok
	95. sír	Nő	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Karperek, gyűrűk
	115. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db vastag, négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	S-végű és sima huzalkarikák, gyöngyök, gyűrű, ezüsttárgy
	129. sír	Nő	1 db vékony, háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Gyűrűk
Piliny-Flessig-gyűjtemény	Szórvány		1 db vastag, négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű, a szálak közé iktatott filigránszálakkal díszítve	
	Szórvány		1 db vastag, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	
Rád-Kishegy	23. sír	Gyermek	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Fülbevaló, gyöngyök, csüngők
	28. sír	Nő, 30-35 éves	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Huzalkarika, karperec, gyöngyök
	36. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	1 db egyetlen bronzhuzalból készült, hurkos-kampós záródású	Karperec, gyűrű
	49. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec	Huzalkarika, karperec, gyűrűk
Perse-Bérez	76. sír	Nő	1 db vékony, kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, valószínűleg hurkos-kampós végű nyakperec	Huzalkarikák, fülbevaló, gyöngyök, karperec, gyűrűk, agyagedény
	101. sír	Nő	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, valószínűleg hurkos-kampós végű nyakperec, karpereccé alakítva	Fülbevalók, gyöngyök, karperec, gyűrűk, csat, agyagedény, Naszir ibn Ahmad számanida emír (914-943) dirheme
Nógrádsáp-Tatárka	13. sír	Nő, 40-60 éves	1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	Karperec, gyűrű
	?		1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű	

nyakperek között is lehetnek ilyenek. A két, kétrét hajlított és szembe-savart huzalú példányok a vastag huzalok közé sorolhatók, ebből kettő kiegészítésként a huzalok közé illesztett, sodrott filigrándíszítést is magán hordoz (Pásztó-Bartalos-gyűjtemény, Piliny-Flessig-

gyűjtemény). Szokatlanul kicsi a mérete a nógrádsápi egyik nyakperecnek, azonban karperecnek még így is túl nagy lenne, ezért vélhetően egy gyermek ékszere lehetett ez.

60. kép. A katalógusban bemutatott nyakpercet tartalmazó sírok, temetők, szórványleletek: 8. Cserhátsurány-Halmok, 23. Pásztó-Bartalos-gyűjtemény, 25. Piliny-Sirmányhegy, 26. Piliny-Flessig-gyűjtemény, 47. Rád-Kishegy, 48. Perse-Bércz, 51. Nógrádsáp-Tatarka, továbbá: 54. Sósartyán-Hosszútető

A nyakpercek döntően nők, ritkábban fiatal személyek, illetve gyermekek sírjaiból kerültek elő. Egyedi volta miatt talán nem meglepő kivételként említhető a piliny-sirmányhegyi 94. számú sír, melybe egy felnőtt férfit temettek el, ám a korszakból ismert vas nyakpercek között¹⁰¹⁷ is egyedinek tekinthető torquessel. A bronz vagy ezüst nyakpercekkel eltemetett személyek sírjai minden esetben szegényesebb leletanyagot szolgáltatató temetőkből ismertek, ennek megfelelően kísérőleleteik is döntően egyszerű ékszerek – fejékszerek, gyöngyök, karperecek, gyűrűk stb. – voltak, továbbá egyetlen korabeli, I. András uralkodása alatt (1046–1060) veretett ezüstdenár. Sajnos a nyakpercek kísérő leletei azok pontosabb keltezéséhez nem nyújtanak számottevő se-

gítséget, a magam részéről mégis megkockáztatom a feltevést, hogy a vékony huzalú torquesek legkorábbi lehetséges megjelenési idejeként megállapított 10. század középső harmadánál¹⁰¹⁸ vizsgált területünkön talán kissé később, csak a század utolsó harmadától, vagy az ezredfordulótól számolhatunk használatukkal, mely aztán megmaradt a 11. század folyamán is. A sósartyán-hosszútetői 37. számú nyakpercet is tartalmazó férfisírban jelképes lovas temetkezés volt megfigyelhető.¹⁰¹⁹

Gyöngyök, csüngők. A rendkívül változatos, főként nyakban viselt tárgycsoport ismert példáit a 7. táblázat tartalmazza.

A félhold alakú csüngők nagyobb része sajnos szórványként került elő, mindössze három származik feltá-

¹⁰¹⁷ HORVÁTH 2014, 320.

¹⁰¹⁸ SZABÓ 1980, 52; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

¹⁰¹⁹ FODOR 1996a, 407.

7. táblázat. Gyöngyök

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Darabszám	Típus
Bátonyterenyé- Hársashegy	1. sír	Nemc, kora bizonytalan	1	Félhold alakú csüngő
Ipolyvece-Rákóczi út	Szórvány		1	Kék színű kéttagú rúdgyöngy
Kisterenyé- Bányakapitányság	1. sír	Nő	9	Hengeres, sötét színű opak üveggyöngy
Kozárd	Szórvány		1+1	Átfürt állatfog; csiga
Mohora-Madách u. 18.	3. sír	Nő	1+1+1+2+2+1+ 1+1+1+1+1+1+ 1+1+1	Négyágú, lapított gömb alakú (?), fehér színű opak üveggyöngy; háromágú (?), lapított gömb alakú, fehér színű opak üveggyöngy; kocka alakú (?), fehér színű opak üveggyöngy; henger alakú fekete színű, ezüstmintás opak üveggyöngy; henger alakú, fekete színű, oldalán bordázott ezüstmintás opak üveggyöngy; lapított gömb alakú, fehér színű, keresztteződő berakott hullámvonalas mintát utánozó üveggyöngy; lapított gömb alakú, zöldes színű, oldalán gerezdelt üveggyöngy; lapított gömb alakú, zöldes színű opak üveggyöngy; gömb alakú, fehér-piros-fekete színű festett üveggyöngy; kocka alakú, fehér színű, sárgás kerek mintával díszített opak üveggyöngy; lapított gömb alakú, kékes-zöldes színű opak üveggyöngy; négyzetes hasáb alakú, oldalán bordázott opak üveggyöngy; henger alakú, fekete színű, ezüstmintás opak üveggyöngy; kocka alakú, sárgás-barnás színű opak üveggyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy
Piliny-Leshegy	1. sír	Férfi	1	Lapított gömb alakú, fekete színű, keresztteződő hullámvonalas mintával díszített, virágszemes opak üveggyöngy
	2. sír	Nő, 20 év alatti	1+1+1+1+1+3+ 1+17+3+1+2+ 1+8+4+3+7+1+ 1+1+2+3+3+2+ 1+1+1+1+2+1	Kék színű, ovális átmetszetű hasáb alakú, áttetsző üveggyöngy; fekete színű, négyágú hasáb alakú, opak üveggyöngy; kék színű, kettős kónikus áttetsző üveggyöngy; kék színű, egykor valószínűleg sűrű bevonattal ellátott, henger alakú, áttetsző üveggyöngy; fekete színű, háromtagú, oldalán fehér csikos, opak rúdgyöngy; fekete színű, kéttagú, oldalán fehér csikos, opak rúdgyöngy; fekete színű, oldalán fehér csikos, opak szegmentgyöngy; fehér színű, áttetsző, ezüstszínű bevonattal ellátott kéttagú rúdgyöngy; fehér színű, áttetsző, ezüstszínű bevonattal ellátott háromtagú rúdgyöngy; kéttagú, kék színű, áttetsző rúdgyöngy; háromtagú, vörösbarna színű, áttetsző rúdgyöngy; fehér színű, hengeres opak üveggyöngy; sárga színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; sárga színű, hengeres opak üveggyöngy; sárga színű, korong alakú opak üveggyöngy; fehér színű, korong alakú, ezüst színű bevonattal ellátott opak üveggyöngy; kéttagú, barna színű opak rúdgyöngy; sárga színű, csonkakúp alakú opak üveggyöngy; fekete színű, korong alakú oldalán bordázott opak üveggyöngy; zöld színű, hengeres, áttetsző üveggyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; zöld színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; kéttagú, kék színű, oldalán enyhén bordázott, áttetsző rúdgyöngy; két- és háromtagú rúdgyöngy; lapított gömb alakú, fekete színű, keresztteződő hullámvonalas mintával díszített, fehér alapon piros és fekete mintával ellátott, közepén fekete színű, virágszemes opak üveggyöngy; lapított gömb alakú, fekete színű, közepén fehér színű, folytatott mintával díszített opak üveggyöngy; ezüstgyöngy; ezüstcsüngő
	3. sír	Nő	1	Vasfoglatban lévő állatfog
Piliny-Sirmányhegy	2. sír	Nő	6+2	Hatszög alakú ametiszt és kék színű, hatszög alakú üveggyöngy
	5. sír	Fiatal leány	1	Félhold alakú csüngő
	15. sír	Csecsemő	1	Hatszög alakú ametisztgyöngy
	17. sír	Nő	4+?	Kauri; sárga színű apró üveggyöngy
	51. sír	Csecsemő	1	Lapított gömb alakú üveggyöngy
	56. sír	Fiatal leány	1+10+10+1+1	Kauri; két- és háromtagú arany, ezüst és bronz színű rúdgyöngy; szegmentgyöngy; gömb alakú üveggyöngy; hengeres üveggyöngy
	57. sír	Kisleány	1	Csörgő
64. sír	Nő, 20 év körüli	3	Kauri	

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Darabszám	Típus
Piliny-Sirmányhegy	65. sír	Gyermek	1	Sárga színű, négyágú gyöngy
	69. sír	Nő, 20-30 éves	3+1+3+1+1	Sárga és kék színű, két- és háromtagú rúdgyöngy; korong alakú üvegyöngy; gömb alakú vagy szegmentgyöngy; oldalán enyhén bordázott szegmentgyöngy; nagyobb, valószínűleg kereszteződő hullámvonalas mintával díszített üvegyöngy
	72. sír	Nő	2+1+1	Kauri; kék színű négyélű hasáb alakú üvegyöngy; fekete színű, korong alakú üvegyöngy
	73. sír	Fiatal leány	3+1	Kék színű, korong alakú üvegyöngyök, félhold alakú csüngő (?)
	76. sír	Gyermek	1	Szemes (?) üvegyöngy
	78. sír	Gyermek	1+1+1+4	Barna színű, lapított gömb alakú, lemélyedő kereszteződő hullámvonalas mintával díszített szemes üvegyöngy; sárgás-fehér színű, lapított gömb alakú, szürke szemekkel ellátott üvegyöngy; szürke színű, vörös szemekkel ellátott üvegyöngy; sárga színű, lapított gömb alakú üvegyöngy
	99. sír	Gyermek	2+1+1	Gömb alakú üvegyöngy; kettős kónikus, oldalán bordázott, valószínűleg ezüsthíaliás gyöngy; henger alakú, oldalán bordázott, valószínűleg ezüsthíaliás üvegyöngy
	104. sír	Fiatal leány	6+1	Lapított gömb alakú üvegyöngy; félhold alakú csüngő
	115. sír	Neme, kora bizonytalan	2+1+1+1+1+1	Gömb alakú üvegyöngy; lapított gömb alakú, oldalán vonalas díszítéssel ellátott üvegyöngy; lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy; henger alakú üvegyöngy; korong (?) alakú üvegyöngy; henger alakú, berakott díszítéssel ellátott üvegyöngy
	123. sír	Gyermek	1	Gyöngy
	127. sír	Nő	1+3+1+2+2+1	Fehér színű bevonattal ellátott trapéz alakú üvegyöngy; fekete, lapított gömb alakú, vörös színű vonalas berakásokkal ellátott üvegyöngy; fekete, kettős kónikus, lemélyített vonalas díszítéssel ellátott gyöngy; sárga színű, lapított gömb alakú, kereszteződő hullámvonalas mintát utánozó vörös színű berakásokkal díszített üvegyöngy; csörgő; csüngő
	134. sír	Fiatal leány	1+1+1+?	Hosszúkás, négyoldalú ametisztgyöngy; zöldes színű, hosszúkás gyöngy; sárgás színű, henger alakú üvegyöngy; ezüst vagy aranyhíaliás gyöngy
157. sír	Leány, 13-14 éves	4+2+9+1	Hordó alakú, aranyhíaliás gyöngy; zöld színű, kettős kónikus üvegyöngy; sötétbarna színű, hordó, illetve lapított gömb alakú ezüsthíaliás üvegyöngy; lapított gömb alakú üvegyöngy	
Piliny-Flessig-gyűjtemény	Szórvány		1	Félhold alakú csüngő
Piliny	Szórvány		7	Kauri
Piliny?	Szórvány		1	Félhold alakú csüngő
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		1	Fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán vonalas folytatott mintával díszített üvegyöngy
Szalmatercs-Fehérlődülő	Szórvány		1	Félhold alakú csüngő
Szanda-Bokák-dülő	Szórvány		4+1+1+1	Zöld színű, szürke bevonattal ellátott, oldalán bordázott opak szegment üvegyöngy; sárga színű opak szegment üvegyöngy; fehéres színű, opak szegment üvegyöngy; fehéres színű, csonkakúp alakú opak üvegyöngy
Szécsény-Apátipuszta	2. sír	Nő	4+2+4+1	Kauri; üvegyöngy; zöld színű üvegyöngy; állatfog
Szécsény-Kerekdomb	1887. évi szórvány		?	Hegykristály, ametiszt- és „szaru”- gyöngy
	1907. évi szórvány		1	Üvegyöngy
Szécsény-Pórpátpuszta	Szórvány		2	Vörös színű „kőgyöngy”
Zsúny	Szórvány		1+1	Zöld színű, kockásra vagdalt felületű üvegyöngy; kettős kónikus, oldalán bordázott sárga színű üvegyöngy
Ismeretlen lelőhely, Nógrád megye	Szórvány		1+1	Ereklyetartó mellkereszt; henger alakú, fekete színű, hálómintás, opak virágszemes üvegyöngy

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Darabszám	Típus	
Galgagyörk-Meleg-völgy	13. sír	Nő	1+17+8+1	Fehéres-sárgás színű, oldalán keresztteződő hullámvonalas mintát utánozó berakással ellátott, lapított gömb alakú szemesgyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú üveggyöngy; zöld színű kéttagú és szegment üveggyöngy; fehér színű, oldalán berakott vonalas mintával díszített, lapított gömb alakú üveggyöngy	
Rád-Kishegy	Penc-Tuszkulán	25. sír	Gyermek	2+2+1	Bronz- és üveggyöngy; kerek ólomlap
	14. sír	Gyermek	?	Üveggyöngy	
	23. sír	Gyermek	2+6	Gyöngy; „ólomcsüngő”	
	27. sír	Neme, kora bizonytalan	?	„Üveggyöngyök”	
	28. sír	Nő, 30-35 éves	?	Üveggyöngyök; „ólomérmek, bronzcsüngők”	
	34. sír	Gyermek	1+1+1	Sárga hengeres, fehéres keresztteződő hullámvonallal díszített, fehéres üveggyöngy; vaslánc	
	35. sír	Gyermek	1+1+1+1	Kauri; üveggyöngy; hasáb alakú üveggyöngy; csörgő	
	38. sír	Gyermek	1	Átfürt állatcsont töredék	
	47. sír	Gyermek	12	Lapított gömb alakú, fekete és barnás-feketés színű, részben fehér ráfolyatott keresztteződő hullámvonalas mintával ellátott, opak üveggyöngy	
	51. sír	Neme, kora bizonytalan	?+?+1	Fehér, barna és szürke színű üveggyöngy; vas láncszemek; ólomcsüngő	
Perse-Bércz	76. sír	Nő	25+10+27+7+12+25+1+1+1+1	Barna és feketés színű, hengeres, oldalán fehér spirális rátétmintával díszített üveggyöngy; rúdgyöngy; barnás színű, lapított gömb alakú, némelyiken berakás nyomaival rendelkező üveggyöngy; két-, három-, négy- és öttagú aranyfóliás rúdgyöngy; sárga, kék és zöld színű hengeres üveggyöngy; sárga, kék és zöld színű, gömb alakú üveggyöngy; sárga színű, kéttagú rúdgyöngy; kék színű kónikus üveggyöngy; dinnyemag alakú üveggyöngy; dinnyemag alakú, berakott fenyőmintával díszített üveggyöngy	
	101. sír	Nő	6+1+24+12+2+3+7+19+1+49+71+1+1	Fekete színű, gömb alakú, fehér, vörös és zöld színű keresztteződő hullámvonallal, azok közein egy-egy virágszemmel díszített opak üveggyöngy; kék színű, gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy; sárga, barna, fehér és lila színű két-, három-, négy-, öt- és kilenctagú rúd üveggyöngy; sárga színű, gömb alakú üveggyöngy; sárga színű, henger alakú üveggyöngy; gömb alakú, aranyszínű bevonattal ellátott üveggyöngy; vöröses színű agyaggyöngy; vörösbarna gömb és lapított gömb alakú üveggyöngy; kék színű, hengeres üveggyöngy; gömb alakú üveggyöngy; fekete színű, gömb, lapított gömb és dinnyemag alakú üveggyöngy; fehér színű, spirális mintával díszített, gyűrűfűles üveggyöngy; félhold alakú csüngő	
	8. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Hegyikristály gyöngy	
Nógrádsáp-Tatárka	? sír	Neme, kora bizonytalan	?	Hordó alakú, kék és fehér színű üveggyöngyök	
Nötincs-Hársas	1. sír	Fiatal		Sárga, zöld, kék színű üveg- és korallgyöngyök	
Sóshartyán-Zúdótető	7. sír	Gyermek	1+8+23+97	Sötétkék színű, lapított gömb alakú üveggyöngy; gyöngyház színű, lapított gömb alakú üveggyöngy; kékeszöld színű, lapított gömb alakú üveggyöngy; fehér színű, gömb alakú üveggyöngy	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

rásból, ezek Piliny-Sirmányhegyen az 5. és a 104. számú sírban fiatal leányok mellett,¹⁰²⁰ míg Persén a 101. sírban egy felnőtt korú – vélhetően női – váz mellett voltak, megerősítve, hogy ez a tárgytípus elsősorban női és gyermeksírokból ismert, így termékenységgel összefüggő vagy bajelhárító szerepükkel számol a kutatás.¹⁰²¹ Időrendi helyzetüket tekintve a 10. század második felénél korábbra nem keltezhetők, legnagyobb arányban az ezredforduló táján lehettek használatban, majd az egész 11. század folyamán, sőt, ritkán még a 12. század elején is sírba kerülhettek.¹⁰²²

A Kárpát-medencében a megelőző történeti korszak után a honfoglaló magyarsággal jelenik meg újra a *kauricsigák* viselete.¹⁰²³ Mint arra már a kutatás többször is rámutatott, többségében nők és kisleányok sírjaiból kerültek elő. Nincs ez másként a vizsgált területen sem, ahol főként a piliny-sirmányhegyi temetőben (17., 56., 64., 72. sír), illetve Szécsény-Apátipusztán a 2. és Rád-Kishegyen a 35. sírből ismertek. Egyetlen esetben voltak csupán magukban, Piliny-Sirmányhegyen (66. sír), míg az esetek döntő többségében egyéb más gyöngyök, csörgő vagy állatfog sorába illesztve helyezkedtek el. A tárgytípus keltezését tekintve figyelemre méltó, hogy míg az Alföldön már a honfoglalás korában megtalálhatók, addig a nyugati területeken csak a kora Árpád-korban terjedtek el.¹⁰²⁴

Valószínűleg amulettként, bajelhárító szerepükben bízva¹⁰²⁵ hordták az átfúrt *állatfogakat és -csontokat*, melyek Kozárd, Piliny-Leshegy 3. sír, Szécsény-Apátipusztán a 2. és Rád-Kishegy 38. számú temetkezéséből ismertek. Az említett lelőhelyek közül a pilinyi 3. sírban lévő jellegét és időrendi besorolását tekintve is különbözik a többitől, melyek a biztosabb esetekben már az ezredfordulótól keltezhetők, bennük szegényesebb leletanyaggal eltemetett személyek nyugodtak. A pilinyi cápafoggal kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy viselője vélhetően sohasem látott életében olyan fajba tartozó állatot, melynek fogát nyakában viselte. Feltétlenül figyelemre méltó ezzel a tárgycsoporttal kapcsolatban Istvánovits Eszter gondolata, hogy amennyiben e leletek többsége valóban a „*közrendűek*” rítusára jellemző inkább, akkor itt egy olyan szokással állunk szemben, mely a honfoglalás kori elit és a köznép rítusának és hitvilágának (?)

eltérésére utalhat.¹⁰²⁶ Érmével keltezhetően az állatfogak sírba helyezésének szokása a 11. század közepén még – ha régióként eltérően is, de – igazolható, s ez a keltezés a szécsény-apátipusztai temető esetében is jó eséllyel feltételezhető.

Csörgő a piliny-sirmányhegyi 57. és 127., illetve a rád-kishegyi 35. számú temetkezéséből ismert, minden esetben női vagy gyermeksírokból, mely összecseng az a megfigyeléssel, miszerint a csörgők a korszak temetkezéseiben elsősorban gyermeksírokban voltak, ahol a nyak táján helyezkedtek el, az életben bizonyára hangjukkal jelezve a szülőknek, gyermekük merre jár.¹⁰²⁷ Gyermekek esetében egy-egy, míg a pilinyi 127. sírba temetett nő mellől 2 db került elő. Nők esetében másutt is megfigyelték a magyar szállásterület, illetve királyság temetőiben, hogy több darabot adtak az elhunytal, esetenként nem is a nyakra fűzve, hanem egyéb helyre téve,¹⁰²⁸ melyek így bizonyára inkább valamilyen esztétikai kiegészítő szereppel bírtak. Természetesen a tárgytípus sajátosságából eredően itt is a csörgő hangnak volt elsődleges szerepe, ám bizonyára más céllal, mint a gyermekek esetében, talán valamilyen mozgáshoz – tánchoz (?) – köthető tevékenység során.

A gyöngyök között ritkák az ásványi eredetűek: Piliny-Sirmányhegy 2. és 15. sírjából hatszög alakú, míg a 134. számúból hosszúkás, négyoldalú *ametisztgyöngy* ismert. Ugyancsak ametisztgyöngy volt Szécsény-Kerekdombon, *hegyikristály gyöngyök* mellett, utóbbi egy példánya Perse-Bércen is dokumentált, míg Szécsény-Pórpáston vörös színű „*kőgyöngy*”¹⁰²⁹ előkerüléséről szól a tudósítás. Nehéz megítélni az ugyancsak a szécsényi kerekdombon előkerült „*szaru*”¹⁰³⁰ gyöngyök jellegét.

A gyöngyök döntő többsége tehát üveg felhasználásával készült, változó színben és fényáteresztő képességgel.

A bevonattal ellátott gyöngyök között megkülönböztethetjük a tényleges fémfóliával ellátott, és a fémszínű bevonattal ellátott típusokat. Az *ezüst- vagy aranyfóliával* rendelkező gyöngyök különböző – henger, hordó, lapított gömb – alakban, esetenként oldalán bordázott kialakítással ismertek, gyakorlati szempontokat tekintve általában sötét színben, opak kivitelben, mely így kiemelte a gyöngyök közepén futó sávban elhelyezkedő ezüstfóli-

¹⁰²⁰ Sajnos a 73. sírből, ugyancsak egy fiatal leány mellől származó ólomtárgy funkciója bizonytalan, ezért nem említem meg itt.

¹⁰²¹ RÉVÉSZ 2008, 370–371.

¹⁰²² KRALOVÁNSZKY 1959; SZÓKE 1962, 90–91; GIESLER 1981, 130–131, *Taf.* 53; PETKES 2013, 214.

¹⁰²³ KOVÁCS 1999, 70–71; KOVÁCS 2008c, 119–133, 340–406.

¹⁰²⁴ SZÓKE 1962, 54; SZÓKE-VÁNDOR 1987, 62.

¹⁰²⁵ DIENES 1972, 46–52.

¹⁰²⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 297; vö. FODOR 2004, 5.

¹⁰²⁷ KOVÁCS 1988, 149–151.

¹⁰²⁸ KISS-TÓTH 2000, 249.

¹⁰²⁹ HAMPEL 1902, 86.

¹⁰³⁰ PINTÉR 1887, 432.

át. Ilyenek 1 nő és 3 gyermek, illetve fiatal leány mellett Mohorán a 3., Piliny-Sirmányhegyen pedig a 99., 134. és 157. sírban voltak, döntően ezüst-, utóbbiakban arany- és/ vagy ezüsthóliával. A jó minőségű arany- és ezüsthóliás rúdgyöngyök már a 9. század első felében megtalálhatóak voltak, a század közepétől azonban minőségük mind silányabbá vált, elmaradt arany- vagy ezüstbevonatuk is.¹⁰³¹ Használati idejüket Szóke Béla a 10. század utolsó negyede és a 11. század vége között határozta meg.¹⁰³² Szóke Béla Miklós és Vándor László véleménye szerint az arany- és ezüsthóliás gyöngytípus a 9. század végétől, a 10. század első felétől nem ismert, tehát nem hozhatták magukkal a magyarok keletről, így ezek valószínűleg már a Kárpát-medencében készültek, s kereskedelem útján Oroszországba és Svédországba is eljuthattak.¹⁰³³

A bevonattal ellátott gyöngyök másik fő csoportját azok a darabok alkotják, melyeket már nem hártva vékonyoságú, de még valós fémlemezkevel díszítettek, hanem azt az alapfémétől különböző szürkés vagy ezüstszínű, de már nem fémbevonat borítja. Ezek elsősorban a többtagú *rúd- és szegmentgyöngyök* esetében figyelhetőek meg, de ritkán henger és korong alakú változatban is. A rúd- és szegmentgyöngyök bevonat nélküli példányai megtalálhatóak már a 10. századi piliny-leshegyi 2. és a perse-bérczi 76. és 101. sírban, a piliny-sirmányhegyi 56. és 69. sírban, a szandai temetőben, Galgagyörkön a 13., Rádon pedig a 34. sírban.

Fémbevonattal készült gyöngy a piliny-leshegyi 2. és Penc-Tuszkulán 25. sírjából került elő. Előbbi gyöngyosorának hordó alakú ezüstgyöngyei Nyáry Jenő beszámolója szerint a különböző tagokból álló gyöngyfüzér két végén helyezkedtek el, meglátása szerint így alkotva a gyöngyosor záróelcsmét.¹⁰³⁴ Kérdéses, a gyöngyök önmagukban hogyan voltak összekapcsolhatóak, a leírás és a rajz nem jelöli, hogy azok belsejében egy fémbevonattal készült huzal futott volna végig, s annak esetleges kialakítása szolgálta volna a zárást. A megfigyelési viszonyok esetlegesen korlátozottak voltak, vagy a kissé szűkszavú leírás okozta információhiány ellenére azonban mégsem vethetjük el a lehetőséget. A korszak leletanyagában hasonló fémgyöngy belsejében átvezetett huzallal Nagydorog-Bezzegpusztáról közölt,¹⁰³⁵ de az ott előkerült 2 db gyöngy közül sajnos csak az egyik állapota teszi lehetővé, hogy annak viseleti módjáról következtetést vonjunk le. A publikáció ábrája és a leírás

alapján azonban valószínűbbnek látszik, hogy azt csüngőként használhatták,¹⁰³⁶ legfeljebb a másik példány töredékesége okozta bizonytalanság miatt hagyhatjuk mégis nyitva ennek a korszakban tudásom szerint ismeretlen megoldásnak a lehetőségét. Hasonló ezüstgyöngyök – ám azon átvezetett huzal nélkül – a koponya két oldalán feküdtek egy nyárlőrinci női sírban, ahol egy töredékes állapotú bronzgyöngy is előkerült, melynek egyik töredékén egy hurokszerű fül is megfigyelhető,¹⁰³⁷ s szintén nem volt fémhuzal a kunadacs-köztemetői 1. számú férfisír gyöngyében¹⁰³⁸ sem.

A gyöngyök tehát döntően női és gyermeksírokból kerültek elő, ritka lelet a férfiak mellett, azonban nem teljesen ismeretlen, amint a piliny-leshegyi 1. sír mellett a sóshartyán-hosszútetői 4. számú férfisír¹⁰³⁹ is mutatja, mely egyebek mellett 12 db gyöngyöt is tartalmazott, felhívva a figyelmet a nemek szerint specifikusnak tekintett tárgytipusok meghatározási módszereinek buktatóira. Legkevesebb 6 gyermek- vagy csecsemősírban volt csupán 1 db gyöngy, ezekben talán – főképp utóbbiak esetében – hitvilági funkciót, vagy a szerető rokonok túlvilágra adott ajándékát is láthatnánk.

A vizsgált terület temetőiből előkerült *karpereceknek* a 8. táblázatban összefoglalt példányait ismerjük.

A 10–11. századi karperec típusok alighanem egyik legelterjedtebb változatát a *nyitott végű huzalkarperecek* alkotják. Vizsgált területünk sírjaiban is ez az egyik legnagyobb darabszámban előkerült típus, legkevesebb 34 db sorolható ide, amihez csatlakozik Sóshartyán-Hosszútető 20. sírjának kerek átmetszetű példánya.¹⁰⁴⁰ A többségében kerek, ritkábban ovális átmetszetű karperecek nyitott vége általában hegyesedő, de egyenesre, illetve egyik végén egyenesre vágott, másikon elhegyesedő formában is ismert. Többségében bronzból (Cserhátaláp 2 db, Egyházasgerge-Sirmány 3. sír 2 db, Ipolyvece-Görgei u. 2 db, Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő 4. sír, Nógrádkövesd-Vasútállomás, Piliny-Sirmányhegy 50., 56., 95. sír 2 db, 124. sír 2 db, Sóshartyán-Zúdótető 2. sír, Rád-Kishegy 28. sír 2 db, 36., 49. sír, Perse-Bércz 101. sír 2 db), ritkábban ezüsthóliából/rosszezüsthóliából, szürke fémbevonattal készült (Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő 1. sír (?), Piliny-Sirmányhegy 50., 126. sír 2 db, Szécsényi-Kerekdomb, Perse-Bércz 76. sír 2 db). Sajnos sok esetben

¹⁰³¹ DEKÓVNA 1990, 233; SZÓKE 1994, 274.

¹⁰³² SZÓKE 1962, 89–90.

¹⁰³³ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 62.

¹⁰³⁴ NYÁRY 1873, 21.

¹⁰³⁵ HAMPEL 1907, 128–129; ÓDOR 1999, 157.

¹⁰³⁶ HAMPEL 1907, 129; HORVÁTH 2009, 109.

¹⁰³⁷ HORVÁTH 2009, 104, 107.

¹⁰³⁸ HORVÁTH 1993, 323.

¹⁰³⁹ FODOR 1973a, 164, 2. ábra.

¹⁰⁴⁰ KISS 1985, 323.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

8. táblázat. Karperecek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Cserháthaláp	Szórvány		1 db Kovács 1994, bizonytalan típusú állatfejes bronz, 2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	
Egyházasgerge-Sirmány	3. sír	Nemc, kora bizonytalan	2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	Huzalkarikák, gyűrűk
	8. sír	Nő	1 db Kovács 1994 4b típusú állatfejes karperec	I. István (1000–1038) érme, gyűrűk
Ipolyvece-Görgői u.	9. sír	Nem bizonytalan, idős személy	1 db Kovács 1994 1a típusú állatfejes karperec; 1 db „nyitott végű vékony karperec”	Gyűrűk
	Szórvány		2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	
Jobbágyi-Hermann Károly szülője	Szórvány		1 db enyhén ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő	1. sír (?)	Férfi	1 db kerek és 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalkarperec, 1 db pödrott végű ezüst pántkarperec	Öv veretei
	4. sír	Nő	1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyűrű
Kisterenye-Bányakapitány-ság	1. sír	Nő	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyöngyök
Nógrádkövesd-Vasútállomás	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott, rovatkolást utánzóan öntött bronz huzalkarperec	
Pásztó-Bartalos-gyűjtemény	Szórvány		1 db Kovács 1994 1b (?) vagy 1d típusú állatfejes karperec	
Piliny-Sirmányhegy	5. sír	Fiatal leány	1 db pödrott végű ezüst pántkarperec	S-végű karikák, félhold alakú csüngő, kisebb csüngős veret, gyűrűk
	42. sír	Nő	1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Fülbevaló
	47. sír	Nő, fiatal	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	Gyűrű
	50. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű, egyenesre vágott végű ezüst és 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
	54. sír	Nő	2 db Kovács 1994 3c típusú állatfejes bronz karperec	I. Béla (1060–1063) érme, fülbevalók, gyűrű
	56. sír	Fiatal leány	1 db pödrott végű díszített rosszezüst pántkarperec, 1 db hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Sima, pödrott (?) és S-végű huzalkarikák, fülbevalók, gyöngyök, kauri, gyűrűk, érme, tojás
	58. sír	Nő	1 db pödrott végű díszített ezüst pántkarperec, 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	Rozetták, öntött veret, fülesgomb
	64. sír	Nő, 20 év körül	1 db kiszélesedően lekerekített végű vas pántkarperec	Fülbevaló, nyakperec, kaurik, rozetta, vaskés, kova
	73. sír	Fiatal leány	1 db pödrott végű bronz pántkarperec	Huzalkarikák, gyöngyök, félhold alakú ölomtárgy, gyűrű
	75. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	Rozetták, öntött veret, fülesgombok, gyűrűk
95. sír	Nő	Egy-egy kerek átmetszetű, mindkét végén egyenesre vágott, illetve egyik végén hegyesedő, másikon egyenesre vágott végű bronz huzalkarperec	Nyakperec, gyűrűk	
97. sír	Nő, idős	2 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyűrűk	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Piliny-Sirmányhegy	112. sír	Nő, középkorú	1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyűrűk
	124. sír	Nemc, kora bizonytalan	2 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű rosszezüst huzalkarperec	S-végű és sima huzalkarika, gyűrűk
	126. sír	Nő, idős	Egy-egy kerek átmetszetű, mindkét végén hegyesedő, illetve egyik végén hegyesedő, másikon egyenesre vágott végű rosszezüst huzalkarperec	Gyűrűk
	127. sír	Nő	1 db rombusz átmetszetű, egyenesre vágott végű huzalkarperec	S-végű és sima huzalkarikák, csüngő, gyöngyök, gyűrűk
	1876. évi szórvány	Neme, kora bizonytalan	Valószínűleg 2 db bizonytalan típusú karperec	
	1894. évi szórvány	Neme, kora bizonytalan	1 db bizonytalan típusú karperec	
Piliny-Nyáry-gyűjtemény	Szórvány		1 db pödrött végű bronz pántkarperec	
Rimóc-Templomdomb	Szórvány		1 db Kovács 1994 5c típusú állatfejű karperec	
Salgótarján	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
Sóshartyán-Murahegy	1. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	Fülbevalók
Szalmatercs-Fchérló-dűlő	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, oldalán farkasfogmintát utánozó diszítéssel	
Szanda-Bokák-dűlő	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
Szécsény-Kerekdomb	1907. évi szórvány		1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
Szécsény-Pórpátpuszta	Szórvány		1 db háromrét hajlitott bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	
Szécsény	Szórvány		2 db háromrét hajlitott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	
Galgagyörk-Meleg-völgy	13. sír	Nő	1 db „kettős vékony” bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós végű huzalkarperec	Gyöngyök, gyűrűk
Penc-Tuszkulán	Szórvány		1 db pödrött végű bronz pántkarperec	
Rád-Kishegy	1-9. sír	Nemük, koruk bizonytalan	1 db rosszezüstből öntött, Kovács 1994 3b típusú állatfejű karperec	
	28. sír	Nő, 30-35 éves	2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Huzalkarika, nyakpercc, gyöngy nyaklánc
	36. sír	Fiatal személy	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Nyakpercc, gyűrű
	41. sír	Felnőtt	1 db bronzból öntött, ezüstözött, Kovács 1994 3b típusú állatfejű karperec	Karikaékszer, gyűrűk
	47. sír	Gyermek	2 db vas karperec	Huzalkarika, II. (Kopasz) Károly (840-875) érme, gyöngyök, csipesz, tojás
Perse-Bércz	49. sír	Fiatal személy	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Huzalkarika, nyakpercc, gyűrűk
	76. sír	Nő	2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű szürke fémből készült huzalkarperec	Huzalkarikák, fülbevaló, gyöngyök, gyűrűk, agyagedény
	101. sír	Nő	1 db pödrött végű ezüst pántkarperec, 2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db sodrott nyakperccből átalakított karperec	Fülbevalók, gyöngyök, gyűrűk, csat, agyagedény, Naszr ibn Ahmad számanida emír (914-943) dirheme
Nógrádsáp-Tatarka	13. sír	Nő, 40-60 éves	1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Nyakpercc, gyűrű
	? sír		1 db veretrátétes ezüst pántkarperec, 1 db veretrátétes ezüst pántkarperec töredéke	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Sóshartyán-Zúdotető	2. sír	Férfi	2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperce	I. Berengár (888–875) érme, huzalkarika, gyűrű, csontos íj, nyílesúcsok
	7. sír	Gyermek	2 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperce	Gyöngyök, huzalkarika, gyűrű, fülesgomb, vastárgy
	10. sír	Férfi	1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott és 1 db végein háromszög alakú elemekben záródó bronz huzalkarperce	Nyílesúcsok, övcsat

bizonytalan az elhunytak nemi és életkori besorolása, mégis úgy tűnik, gyermekek mellől nem ismert, noha nyitott végeik lehetővé tették volna a kisebb karokhoz történő utólagos igazítást. Csaknem kizárólag női sírokból ismerjük ezeket, az egyetlen kivétel a karancslapujtői férfi temetkezés, ennek karperece azonban eltér a huzalkarperceek döntő többségét kitevő formától, csupán hasonló átmetszete alapján soroltam ide. Sóshartyán-Zúdotetőn a 2. sírban Berengár (888–915) érmével együtt, Piliny-Sirmányhegyen pedig az 54. sírban I. Béla (1060–1063) veretével együtt volt.

A rombusz átmetszetű huzalkarperceek között elsőként a karancslapujtői 1. sírből származó ezüst karperecet említem, mely azonban ugyanezen sír kerek átmetszetű huzalkarperceéhez hasonlóan nem tekinthető a típus jellegzetes példányának, csupán átmetszete alapján sorolható ide. A többség bronzból öntött, hegyesedő végű (Kisterenye-Bányakapitányság, Nógrád-sáp-Tatarka 13. sír, Piliny-Sirmányhegy 42. sír, 97. sír 2 db, 112. sír, Salgótarján, Szalmatercs-Fehérlő-dülő, Szanda-Bokák-dülő), a mindössze 1 db egyenesre vágott, ismeretlen anyagból készült példány mellett (Piliny-Sirmányhegy 127. sír). Az ismert esetekben – a karancslapujtői kivételével – nők sírjaiból kerültek elő, a piliny-sirmányhegyi 97. sírban párban, az említett karancslapujtői pedig egy kerek átmetszetű huzalkarpercecel alkotva (?) párt.

A többféle hajlított huzalból sodrott karperecek 5 lelőhely legkevésbé 7 sírjából és szórványként ismertek, összesen 9 db. Ezek többségében két- (Sóshartyán-Zúdotető 10. sír), vagy háromrét hajlított bronz- (Piliny-Sirmányhegy 47., 58. sír, Szécsény-Pórpápuszta, Perse-Bércz 101. sír), ritkábban ezüsthuzalból (Piliny-Sirmányhegy 75. sír) készültek, s végeik – a kétrét hajlított kivételével – spirális kitöltést kaptak. Többségében felnőtt nők sírjaiban találjuk, de egy esetben férfi temetkezéséből is napvilágot látott. Általában a sír egyetlen

karperecét alkották, kivétel a már említett zúdotetői 10. számú férfisír, ahol egy huzalkarpercecel volt párban, valamint a piliny-sirmányhegyi 58. számú női temetkezés, melyben egy pödrött végű pántkarperce volt mellette. Ugyanebben az összeállításban figyelték meg Sóshartyán-Hosszútető 30. sírjában is.¹⁰⁴¹ A típus használatát legutóbb Aurel Dragotá a 10. század középső része és a 11. század eleje közé helyezte.¹⁰⁴² Talán egy garnitúrát alkottak a Szécsényből szórványként ismert karperecek is, melyek azonban már a hurkos-kampós záródású sodrott karperecek közé sorolhatók. A bemutatott leletanyagban ritkák a fonott karperecek, ilyen mindössze Galgagyörk 13. számú női sírjából dokumentált.

A terület 6 lelőhelyének 7 sírjából és szórványként került elő állatfejes karperec, melyet kiegészíthetünk Sóshartyán-Hosszútető 13. sírjának ékszerével.¹⁰⁴³ Típusaik szerint a legnagyobb számban a 3b (Rád-Kishegy 1–9., 41. sír) és 3c (Piliny-Sirmányhegy 54. sír 2 db) variáns ismert, mindegyikből kettő-kettő db, míg egy-egy képviseli az 1a (Egyházasgerge-Sirmány 9. sír), 1b (?) (Pásztó), 4b (Egyházasgerge-Sirmány 8. sír) és 5c (Rimóc-Templomdomb) változatokat az 1 db ismeretlen mellett (Cserháthaláp). Ezekből mindössze a sirmányhegyi 54. sírban voltak párban azonos típusok (3c), míg Egyházasgerge 9. sírjában egy nyitott végű karpereccel volt párban. A többi sírnál ezek alkották annak egyetlen karperecét, melyekbe az ismert esetekben nőt vagy felnőtt korú személyt temettek. Mivel ez a típus nem alakítható utólagosan, ezért érthető, hogy miért nem került elő gyermeksírból. Mindegyik szegényesebb leletanyagot tartalmazó temetőből származik, ezek közül jellegét tekintve kissé a rádi tér el. Keltezésüket illetően az 1a–b variáns forgalmával a 10. század második fele és a 11. század közepe között, a 3b használatával a 11. század elejétől számolhatunk, a 3c ugyancsak a 11. század első felétől keltezhető, a 4b pedig 11. századi környezetből ismert.¹⁰⁴⁴ Vizsgált területünkön az egy-

¹⁰⁴¹ FODOR 1973, 34.

¹⁰⁴² DRAGOTÁ 2015, 258.

¹⁰⁴³ FODOR 1975, 87. kép; Kiss 1985, 306; Kovács 1994, 127; FODOR 1996a, 407.

¹⁰⁴⁴ Vö. Kovács 1994, 132–137.

házasgergei 8. sírból I. István (1000–1038) érme, míg a piliny-sirmányhegyi 54. számú temetkezéséből I. Béla (1060–1063) verete is előkerült.

A *pántkarperecek* bronz (Sóshartyán-Murahegy 1. sír, Sóshartyán-Zúdótető 7. sír 2 db) változatban ismertek, női vagy gyermeksírból, utóbbi Zúdótetőn 2 db-ot is tartalmazott. 2 db veretrátétes aranyozott ezüst pántkarperec Nógrádsápról került elő.

Pödrött végű bronz vagy ezüst pántkarperecek többségében nők (Piliny-Sirmányhegy 58. sír, Perse-Bércz 101. sír) vagy fiatal leányok (Piliny-Sirmányhegy 5., 56., 73. sír) sírjaiból ismertek, az egyetlen kivétel a karancslapujtői 1. számú férfisír, melynek hasonló ékszere esetében azonban kérdéses, valóban ehhez a sírhoz tartozott-e egykor. A nemi és életkori adatok ismeretlenek Piliny-Nyáry-gyűjtemény és Penc-Tuszkulán esetében. A karperecek között a pilinyi 56. és 58. sírből származó poncolt díszítésű, mindkettő egy-egy másfajta – huzal-, illetve sodrott – karpereccel volt párban. (Ugyancsak sodrott és pödrött végű karperec volt együttesen a már említett sóshartyáni 30. sírban is.) A pödrött végű pántkarperecek használatával a 10. század második negyedétől számolhatunk,¹⁰⁴⁵ vizsgált területünk sírjai legalább a 11. század második negyedéig történő használatot igazolják.

Két lelőhely két sírjából került elő 3 db *vas karperec*. Ez Piliny-Sirmányhegy 64. sírjában a kiszélesedően lekerekített végű pántkarperecek formáját mutatja, míg Rádon a 47. sírnál rossz megtartásuk miatt csupán karikászerű alakjuk ismert. Előbbi egy 20 év körüli nő, utóbbi egy gyermek két karján volt, így az első esetben talán inkább a nemesfémből készült darabok olcsóbb utánpótlásának tarthatjuk, míg utóbbinál inkább a vastárgyak babonás erejébe vetett hittel magyarázható sírba helyezésük.

Bizonytalan típusú darabok: Egyházasgerge-Sirmány 9. sír, Piliny-Sirmányhegy szórvány, Sóshartyán-Zúdótető 7. sír, utóbbi leírása alapján végein háromszög alakú elemekben záródó bronz huzalkarperec volt.

Gyűrűk. Az egyik legnagyobb darabszámban előkerült ékszertípust a különböző gyűrűk alkotják, melyek egyes típusainak aránya azonban meglehetősen egyetlen képet mutat. Mindössze egyetlen példánya ismert a piliny-leshegyi 2. sírből származó *hólyagos fejű gyűrűk*nek, melyek típusa vélhetően az új hazába költözést követően terjedt el, a keleti területeken fellelhető öntött változatok új fajtájaként. Árpád-kori érmével egy sírból

mindeddig nem ismert, így használatuk a 10. század végén, 11. század elején vélhetően megszűnt.¹⁰⁴⁶

A leletanyagban ritkák az egyéb *foglalattal ellátott gyűrűk* is. Vörös színű kő- vagy üvegbetéttel ellátott gyűrű előkerüléséről Piliny-Sirmányhegy 1876. évi leletei kapcsán van adatunk, s valószínűleg foglalattal ellátott volt az egyházasgergei egyik szórvány gyűrű is, melynél azonban ma már csupán kiszélesedő végeinek kialakítása utal az egykor itt ülő foglalatra. A rád-kishegyi 41. sír gyűrűjén a foglalatot 3-3 granulált gömb határolja. A foglalattal ellátott gyűrűk egyszerűbb változataként értékelhető a perse-bérczi 10. sír bronzgyűrűje.

Lépcsős fejű gyűrű a piliny-sirmányhegyi 75. és 104. sírből került elő, utóbbi sírba temetett fiatal leány talán csak a temetés alkalmával kapta ezt a méretében nem változtatható ékszert. Míg a típus használatát Szóke Béla a 10–11. század fordulójára tartotta jellemzőnek,¹⁰⁴⁷ addig Jochen Giesler ezt az időintervallumot kissé kiszélesítve, a 10. század utolsó és a 11. század első harmadát jelölte meg.¹⁰⁴⁸

A *pajzs alakúan kiszélesedő fejű gyűrűket* Keszi Tamás dolgozta fel.¹⁰⁴⁹ A piliny-sirmányhegyi 45. sír gyűrűje egyedisége folytán leginkább az X típusba lenne sorolható, míg a rád-kishegyi 40. sírből a D2 típus¹⁰⁵⁰ ismert. Persén a 76. sírban C és D, míg a 101. sírban C típusú volt. Ezek a gyűrűk közismerten ritkák az S-végű karikákat is tartalmazó sírokban, így utóbbiak megjelenésekor már csak ritkán fordulhattak elő.¹⁰⁵¹ A pilinyi és a rádi temetők az említett kivételek közé sorolhatók.

A további, különböző *karikagyűrűk* között ovális (Piliny-Leshegy), félköríves (Bér-Tsz major, Cserháthaláp, Egyházasgerge, Piliny?), háromszög (Egyházasgerge 8. sír 2 db, Piliny-Sirmányhegy 96–97., 104. sír) vagy szamárhátíves (Egyházasgerge szórvány), illetve bizonytalan átmetszetű (Szécsény-Pórpátpusztá) bronzgyűrűk találhatóak, melyek közös jellemzője az oldalán vagy tetején *rovátkolást utánozóan öntött díszítésű* kivitel. Két további ilyen díszítéssel ellátott gyűrű pedig ezüsből (Piliny-Sirmányhegy 26., 112. sír), illetve kérdéses anyagból (Piliny-Sirmányhegy 117. sír) készült. Egy négyzetes átmetszetű karikagyűrű pedig díszítetlen volt (Piliny-Sirmányhegy 128. sír).

A további díszített változatok között *felületén kettős árokkal díszített* bronz karikagyűrű (Egyházasgerge szórvány), és *középen árkolt* bronz karikagyűrű (Piliny-Sirmányhegy 75. sír) van.

¹⁰⁴⁵ RÉVÉSZ 1996, 91–92.

¹⁰⁴⁶ HORVÁTH 2005.

¹⁰⁴⁷ SZÓKE 1962, 98.

¹⁰⁴⁸ GIESLER 1981, 110, Taf. 53.

¹⁰⁴⁹ KESZI 1999.

¹⁰⁵⁰ KESZI 1999, 133, 135.

¹⁰⁵¹ KESZI 1999, 139.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

9. táblázat. Gyűrűk

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Alsótold-Kereszti tábla	4. sír	Nő	1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	Sima és S-végű huzalkarikák, vastű
Bér-Tsz major	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db félköríves átmetszetű ezüst karikagyűrű	Sima és S-végű huzalkarikák
Cserháthaláp	Szórvány		1 db félköríves átmetszetű, oldalán rovátkolást utánzóan öntött díszítésű ezüst karikagyűrű; 2 db szélein rovátkolást utánzóan öntött hárombordás bronz pántgyűrű	
Egyházasgerge-Sírmány	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyitott végű ezüst huzalgyűrű	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyitott, egymásra hajló végű sima és 1 db nyitott, egymásra hajló végű hárombordás pántgyűrű	Sima huzalkarikák és karperecek
	4. sír	Neme bizonytalan, kb. 20 éves	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	I. András (1046–1060) érméi
	8. sír	Nő	2 db háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött karikagyűrű	I. István (1000–1038) érme, állatfejes karperec
	9. sír	Neme bizonytalan, idős személy	1 db nyitott, közepén két bordával, szélein rovátkákkal díszített pántgyűrű; 1 db nyitott, hárombordás, a bordákat elválasztó árkokban pontozott díszítésű pántgyűrű	Állatfejes- és huzalkarperec
	11. sír	Férfi, 20-25 éves	1 db négyzetes átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	I. István (1000–1038) érme
	1910. évi szórvány		1 db bronzból öntött, felületén kettős árokkal díszített karikagyűrű; 1 db bronzból öntött, kiszélesedően cillaposodó végein egy-egy félköríves bemélyedéssel ellátott – egykor talán foglalatós – pántgyűrű; 1 db számárhátíves átmetszetű, felső részén rovátkolást utánzóan öntött bronz karikagyűrű; 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
Ipolyvece-Rákóczi út	Szórvány		1 db nyitott végű ezüst pántgyűrű	
Jobbágyi-Hermann Károly szőlője	Szórvány		2 db hárombordás, szélén rovátkolt díszítésű bronz pántgyűrű; 3 db bronz pántgyűrű; 1 db enyhén félköríves átmetszetű bronz huzalgyűrű	
Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő	4. sír	Nő	1 db nyitott végű bronz pántgyűrű	Karperec
Kozárd	Szórvány		1 db nyitott, egymás mellé hajló végű, sodrott bronz huzalgyűrű	
Nógrádkövesd-Vasútállomás	4. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	
Piliny-Leshegy	2. sír	Nő, 20 év alatti	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű	Ló- és kutyacsontok, fülbevalók, gyöngyök, csüngő, Provence-i Hugó (925–931) érméi, veretes lábbeli, kés, lira alakú csat, lószerszámok, rozettás lószerszámveretek, levél alakú díszek

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kíséreltetek
Piliny- Sirmányhegy	1. sír	Gyermek	1 db hegyesedő végű bronz/réz pántgyűrű	
	2. sír	Nő	1 db bronz pánt- és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	S-végű karikák, gyöngyök
	5. sír	Fiatal leány	1 db valószínűleg félköríves átmetszetű huzal- és 1 db pántgyűrű	S-végű karikák, félhold alakú csüngő, kisebb csüngős dísz, karperec
	6. sír	Nő	1 db rosszezüst karika-; 1 db felső részén kiszélesedő bronz- és 1 db nagyobb méretű bronzgyűrű	S-végű karikák
	7. sír	Gyermek	1 db karikagyűrű	
	10. sír	Férfi	3 db bronz karikagyűrű	Érme
	13. sír	Férfi, fiatal	2 db karikagyűrű	
	16. sír	Gyermek	1 db bronzgyűrű	Hajkarika
	20. sír	Fiatal leány	1 db közepén gerezdelt bronzgyűrű	2 db huzalkarika
	23. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyitott, összenyomott végű bronzgyűrű	
	26. sír	Férfi	1 db ezüst pánt-, 1 db bronz karika- és 1 db díszített ezüst karikagyűrű	
	33. sír	Férfi	1 db bronzgyűrű	
	34. sír	Férfi	1 db közepén gerinccel ellátott ezüstgyűrű	
	37. sír	Férfi	1 db ezüst pánt- és 1 db hárombordás ezüst pántgyűrű	Érmék
	45. sír	Férfi, idős	1 db pajzs alakúan kiszélesedő fején négyágú csillag alakú mintával díszített bronzgyűrű	Nyílcsúcs
	47. sír	Nő, fiatal	1 db hárombordás ezüst pántgyűrű	Karperec
	48. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	2 db hárombordás bronz pántgyűrű	Nyakpercc
	49. sír	Férfi, fiatal	1 db sodrást utánozóan öntött ezüst karikagyűrű	
	54. sír	Nő	1 db hárombordás pántgyűrű	I. Béla (1060–1063) érme, fülbevalók, karperec
	56. sír	Fiatal leány	1 db kisebb méretű ezüst pántgyűrű	Érme, S-végű, pödrött és sima huzalkarikák, fülbevalók, karperecek, gyöngyök, kauri, tojás
	59. sír	Gyermek	1 db rovátkolt díszítésű pántgyűrű	Fülesgomb
	72. sír	Nő	1 db sodrást utánozóan (?) öntött, rosszezüst karikagyűrű	S-végű és sima huzalkarikák, nyakpercc, gyöngyök, kauri
	73. sír	Fiatal leány	1 db hárombordás ezüst pántgyűrű	Huzalkarikák, gyöngyök, félhold alakú csüngő (?), karperec
75. sír	Nő	1 db lépcsős fejű; 1 db közepén árkkolt bronz karika- és 1 db nyitott ezüst huzalgyűrű	Rozetták, fülesgombok, karperec	
79. sír	Nő	1 db ezüstgyűrű	Huzalkarika	
80. sír	?	1 db bronz karikagyűrű	I. István (1000–1038) érme	
81. sír	Nő	1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalgyűrű	S-végű karikák	
95. sír	Nő	1 db egymást keresztező farkasfog mintával díszített rosszezüst és 1 db nyitott, lekerekített végű pántgyűrű	Nyakpercc, karperecek	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Piliny- Sirmányhegy	96. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db rombusz (?) átmetszetű, hegyesedő végű huzalgyűrű; 1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolt díszítésű karikagyűrű	
	97. sír	Nő, idős	1 db háromszög átmetszetű, rovátkolást utánzóan öntött karikagyűrű; 1 db hárombordás pántgyűrű	Karperecek
	98. sír	Férfi, idős	1 db karikagyűrű	
	101. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz karikagyűrű	Érme, S-végű és sima huzalkarika
	102. sír	Férfi, fiatal	2 db gyűrű	
	104. sír	Fiatal leány	1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött karika-, 1 db pánt- és 1 db lépcsős fejű gyűrű	S-végű karikák, félhold alakú csüngő, gyöngyök
	106. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db valószínűleg egykor szőlőfürtdíszes fülbevaló karikájából kialakított gyűrű	
	109. sír	Férfi, idős	1 db rovátkolt díszítésű és 1 db valószínűleg hárombordás pántgyűrű	
	110. sír	Nő, idős	2 db karikagyűrű	Huzalkarika
	112. sír	Nő, középkorú	1 db hárombordás (?) pánt- és 1 db rovátkolt díszítésű ezüst karikagyűrű	Karperec
	114. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db karika- és 1 db négyzetes átmetszetű huzalgyűrű	Érme
	115. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db hárombordás, szélein rovátkolt pántgyűrű	S-végű és sima huzalkarikák, nyakpercc, gyöngyök, öntött ezüstartárgy
	117. sír	Férfi	1 db rovátkolt díszítésű karikagyűrű	Érmék, kova
	118. sír	Nő	1 db közepén árktolt ezüst pántgyűrű	S-végű karikák
	122. sír	Férfi	1 db bronz és 1 db ezüst karikagyűrű	Nyilcsűcs
	124. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db pánt- és 1 db karikagyűrű	S-végű és sima huzalkarika, karperecek
	126. sír	Nő, idős	1 db hárombordás, szélein rovátkolt díszítésű és 1 db pántgyűrű	Karperecek
	127. sír	Nő	1 db hárombordás pánt- és 2 db sima pántgyűrű	S-végű és sima huzalkarikák, gyöngyök, csüngő, csörgők, karperec
	128. sír	Nő, fiatal	1 db négyzetes átmetszetű karikagyűrű	Huzalkarikák
	129. sír	Nő	2 db rosszezüst pántgyűrű	Nyakpercc
	133. sír	Nő, idős	1 db karikagyűrű	
	134. sír	Fiatal leány	1 db pántgyűrű	Gyöngyök
	135. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz pántgyűrű	
136. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db karikagyűrű	S-végű karikák	
144. sír	Gyermek	1 db rombusz átmetszetű huzalgyűrű		
145. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db pánt- és 1 db hegyesedőre vagy lemezre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű	Érme, S-végű karika	
146. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db gyűrű	Huzalkarika	
154. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz huzalgyűrű		

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Piliny-Sírmányhegy	1876. évi szórvány	Neme, kora bizonytalan	1 db vörös színű kő- vagy üvegbetéttel díszített gyűrű	Lócsontok, „szerszámkészletek”, huzalkarikák, kapcsok, karperecek
	1894. évi szórvány		1 db bronz karikagyűrű; ? db bizonytalan típusú bronzgyűrű	?
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		1 db ovális átmetszetű, rovátkolt díszítésű bronz karikagyűrű	
Piliny?	Szórvány		1 db félköríves átmetszetű, külső oldalán rovátkolt díszítésű karikagyűrű	
Salgótarján	Szórvány		2 db rombusz átmetszetű bronz huzal-; 1 db sima és 1 db félköríves átmetszetű nyitott végű pánt-; 1 db nyitott végű, poncolt körmintákkal díszített pánt- és 1 db hárombordás pántgyűrű	
Szalmatercs-Fehérlő-dűlő	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
Szanda-Bokák-dűlő	Szórvány		1 db hárombordás bronz pántgyűrű	
Szécsény-Apátipuszta	2. sír	Nő	2 db gyűrű	„Függő”, kaurik, gyöngyök, állatfog, vaskarika, vaskés, agyagedény
	1886. évi szórvány		Ezüst- és bronzgyűrűk	
Szécsény-Kerekdomb	1907. évi szórvány		1 db hegyesedőre vagy lemezre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű; 1 db ezüst pántgyűrű, 1 db bronz fejsgyűrű	
Szécsény-Pórpátpuszta	Szórvány		1 db rovátkolt díszítésű bronz karikagyűrű	
Zsúny	Szórvány		1 db sodrást utánzóan öntött bronz karikagyűrű	
Galgagyörk-Meleg-völgy	11. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronzgyűrű	
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db gyűrű	
	13. sír	Nő	3 db gyűrű	Gyöngyök, karperec
	15. sír	Nő	2 db gyűrű	Fülbevalók
	Szórvány		1 db bronz pánt- és 2 db bronzgyűrű	
Penc-Tuszkulán	1–22. sír	Nemük, koruk bizonytalan	2 db pecsétgyűrű; ? db egyéb gyűrű	
	35. sír	Gyermek	2 db gyűrű	Huzalkarika
Rád-Kishegy	36. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	1 db hárombordás rosszezüst pántgyűrű	Nyak- és karperec
	40. sír	Gyermek	1 db Kesz1 1999 D2 típusú bronzgyűrű	
	41. sír	Felnőtt	1 db fejcs ezüstgyűrű, karikáján barázdákkal, fején domború mintával ellátva	Huzalkarika, karperec
	49. sír	Neme bizonytalan, fiatal személy	1 db ezüstözött bronz és 1 db bronz pántgyűrű	Huzalkarika, nyak- és karperec
Perse-Bércz	76. sír	Nő	1 db pántgyűrű, 1 db Kesz1 1999 C és 1 db Kesz1 1999 D1 típusú bronzgyűrű	Huzalkarikák, fülbevaló, gyöngyök, karperecek, agyagedény

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Típus	Kísérőleletek
Perse-Bércz	101. sír	Nő	1 db Keszi 1999 C típusú bronzgyűrű, 1 db fejes bronz karikagyűrű, 1 db bronzpántgyűrű	Fülbevalók, gyöngyök, karperecck, csat, agyagedény, Naszr ibn Ahmad számánida emír (914–943) dirheme
	1. sír	Nő	1 db pontkörmintás pántgyűrű	S-végű és bizonytalan típusú huzalkarikák, I. László (1077–1095) érme
	6. sír	Nő	1 db nyitott végű ezüst huzalgyűrű	S-végű karikák, I. László (1077–1095) érme
	8. sír	Nem bizonytalan, felnőtt	1 db hegyesedőre vagy lemezcsre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	Gyöngy, I. László (1077–1095) érme
	9. sír	Nő	1 db ezüst pántgyűrű	Líra alakú csat, I. András (1046–1060) érme
	10. sír	Nem bizonytalan, felnőtt	1 db foglalattal ellátott karikagyűrű	Bronztárgy
	12. sír	Nem, kora bizonytalan	1 db szélein díszített ezüst pántgyűrű	S-végű karikák, agyagedény, I. László (1077–1095) érme
Nógrádsáp-Tatárka	2. sír	Nő	1 db bronz karikagyűrű	
	13. sír	Nő, 40–60 év között	1 db vékony bronz huzalgyűrű	Nyakpercc, karperec
	? sír		1 db hegyesedőre vagy lemezcsre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű; 1 db huzalgyűrű	
Sóshartyán-Zúdotető	2. sír	Férfi	1 db bordázott, rovátkolt díszítéssel ellátott bronz pántgyűrű	I. Berengár (888–915) érme, huzalkarika, huzalkarperecek, esontos íj, nyílesúcsok
	7. sír	Gyermek	1 db kiszélesedő rombusz alakú fején egyenlő szárú kereszt ábrázolással díszített ezüstgyűrű	Gyöngyök, huzalkarika, fülesgomb, karperecck, vastárgy
	11. sír	Férfi	2 db ezüst karikagyűrű	Nyílesúcsok

A díszítetlen, illetve ebből a szempontból ismeretlen állapotú *karikagyűrűk* között bronz- (Nógrádsáp-Tatárka 2. sír, Piliny-Sirmányhegy 10., 26., 80., 101., 122. sír és szórvány) és ezüst- (Piliny-Sirmány 6., 122. sír, Sóshartyán-Zúdotető 11. sír), valamint kérdéses anyagú (Piliny-Sirmányhegy 7., 13., 98., 110., 114., 124., 133., 136. sír) változatokat találunk.

Ritkák a *sodrást utánozóan öntött* változatok, melyeknek bronz- (Zsúny) vagy ezüst- (Piliny-Sirmányhegy 49., 72. sír) változatai ismertek.

A *fejessgyűrűk* között Sóshartyán-Zúdotető 7. sírjában egy rombusz alakú fején kereszt alakú mintával ellátott gyűrű volt, míg Penc 22. sírjában ismeretlen típusú „*pecsétgyűrűk*” előkerüléséről van adat. Rád 41. számú temetkezésében pedig fején és karikáján díszített gyűrűk voltak. Fején díszítetlen volt a szécsény-kerekdombi bronz fejessgyűrű.

A különböző *pántgyűrűk* között megtalálhatók az egyszerű, díszítetlen példányok, melyek nyitott, teljes hosszán azonos szélességű vagy hegyesedő végei összeszenyomottak, illetve egymásra hajlóak is lehetnek. Az ismeretlen anyagú gyűrűkön felül (Egyházasgerge

3. sír, Piliny-Sirmányhegy 5., 134., 145., Salgótarján, Perse-Bércz 76. sír) bronz- (Jobbágyi-Hermann Károly szülője, Karancslapujtó 4. sír, Nógrádkövesd 4. sír, Nógrádsáp, Piliny-Sirmányhegy 1., 124., 126–127., 135. sír, Rád-Kishegy 49. sír, Perse-Bércz 101. sír) és ezüst- (Ipolyvece, Piliny-Sirmányhegy 26., 37., 56., 95., 129. sír, Szécsény-Kerekdomb, Perse-Bércz 9. sír) változatban is megtalálhatók. Ezek közül a rádi 49. sír bronzgyűrűje ezüstözött.

Díszített volt az a pántgyűrű, mely az egyházasgergei 9. sírből származik, ez *közepén két bordával, szélein rovátkolást utánozó díszítéssel ellátott. Rovátkolt díszítéssel* Piliny-Sirmányhegy 59. és 109., valamint Perse-Bércz 12. sírjából, Sóshartyán-Zúdotető 2. számú temetkezéséből, *egymást keresztező farkasfog mintával* a pilinyi temető 95. sírjából, *közepén árktolt díszítéssel* a 118. számú sírből, *poncolt körmintákkal* Salgótarjánból, *pontkörökkel* Perse-Bércz 1. sírjából ismert. Valószínűleg ugyancsak díszített pántgyűrűk voltak a piliny-sirmányhegyi 20. és 34. sírban, *gerezdelt*, illetve *gerinccel ellátott* változatban.

Hármas bordázatu pántgyűrűk. A nyitott, egyes, esetenként egymásra hajló végű típus cizellaltabb változatain a szélek (Cserháthaláp, Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, Piliny-Sirmányhegy 54., 115., 126. sír) vagy a bordák között rovátkolt díszítéssel (Egyházasgerge 9. sír, Piliny-Sirmányhegy 97. sír) is készülhettek, melyek az ismeretlen esetek kivételével (Egyházasgerge 3., 9. sír, Piliny-Sirmányhegy 54., 97., 109., 112., 127. sír) bronzból (Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, Piliny-Sirmányhegy 48. sír, Salgótarján, Szanda) vagy ezüsből (Piliny-Sirmányhegy 37., 47., 73., Rád-Kishegy 36. sír) öntött változatban ismertek. Keltezésüket tekintve Jochen Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától számolhatunk a 11. század közepéig.¹⁰⁵²

Hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, két-tősen csavart gyűrű többségében ezüst- (Egyházasgerge 4. sír, Nógrádsáp, Piliny-Sirmányhegy 2. sír, Szécsény-Kerekdomb, Perse-Bércz 8. sír), ritkán bronz- (Piliny-Sirmányhegy 145. sír) változatban ismert, nők vagy már felnőtt korba lépett személyek temetkezéseiből. A törtezüst leletek körébe sorolható gyűrűtípus elterjedési területe zömmel a Kárpát-medencére korlátozódik, az azzal szomszédos területeken már nem található meg, kivéve keleti irányban.¹⁰⁵³ Keltezésüket tekintve a 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.¹⁰⁵⁴ Vizsgált területünkön Egyházasgergén I. András (1046–1060), Piliny-Sirmányhegyen pedig egy ismeretlen típusú érme volt a gyűrűkkel.

Kétrét hajlitott ezüsthuzalból sodrott gyűrű Alsótold 4. sírjából, míg *szögletes átmetszetű huzalból sodrott gyűrű* Kozárdon került elő.

A *huzalgűrűk* között a kerek/ovális átmetszetű bronz- (Egyházasgerge szórvány) vagy ezüst- (Perse-Bércz 6. sír) darabok vannak, de felbukkannak félköríves bronz- (Jobbágyi-Hermann Károly szőlője), illetve félköríves átmetszetű, kérdéses anyagú (Piliny-Sirmányhegy 5. sír); négyzetes átmetszetű bronz- (Egyházasgerge 11. sír) és négyzetes átmetszetű kérdéses anyagú (Piliny-Sirmányhegy 114. sír); háromszög átmetszetű ezüst- (Piliny-Sirmányhegy 75. sír); rombusz/négyzetes átmetszetű bronz (Salgótarján, Szalmatercs), ezüst- (Piliny-Sirmányhegy 81. sír) és bizonytalan anyagú (Piliny-Sirmányhegy 96., 144. sír) változatok; a bizonytalan átmetszetű ezüst- (Egyházasgerge 1. sír) és ismeretlen anyagú, bizonytalan átmetszetű változatokon (Piliny-Sirmányhegy 154. sír) felül. A huzalgűrűk száma természetesen cezknél az eseteknél akár nagyság-

renddel is nagyobb lehetett, de sok esetben nem lehet egyértelműen megítélni az előkerült leletek funkcióját.

Adataink alapján a gyűrűk viselete a 10. századi közösségeknél nem számított elterjedtnek, mindössze a piliny-leshegyi, a karancslapujtői és a persei közösségeknél látható ennek néhány példája.

1 db gyűrű az esetek többségében az elhunyt jobb kezén volt, ez többségében női (Alsótold 4. sír, Nógrádsáp 2. sír, Piliny-Leshegy 2. sír, Piliny-Sirmányhegy 118., 133. sír, Perse-Bércz 1., 6., 9. sír), ritkábban férfi (Egyházasgerge 11. sír, Piliny-Sirmányhegy 98., 117. sír), gyermek (Rád-Kishegy 36., 40. sír) és ismeretlen nemi és életkor adatokkal rendelkező vázak (Piliny-Sirmányhegy 115., 146. sír, Galgagyörk 11. sír, Perse-Bércz 8., 12. sír) esetén ismert. 1 db gyűrű bal kézen történő viselete jóval ritkábban, ez női (Piliny-Sirmányhegy 128. sír) és gyermek- (Piliny-Sirmányhegy 134. sír) sírok mellett sajnos a legtöbb esetben ismeretlen nemi és életkor adatokkal rendelkező vázknál (Egyházasgerge 1., 4. sír, Piliny-Sirmányhegy 135–136., 154. sír, Perse-Bércz 10. sír) dokumentált.

2 db gyűrű 1 férfi váznak volt a jobb kézcsontjai között (Piliny-Sirmányhegy 13. sír), míg 5 nő (Piliny-Sirmányhegy 2., 110., 129. sír, Szécsény-Apátipuszta 2. sír, Galgagyörk 15. sír), 3 férfi (Piliny-Sirmányhegy 109., 122. sír, Sóshartyán-Zúdotető 11. sír) és 2 ismeretlen nemi és életkor adatokkal rendelkező váz (Egyházasgerge 3. sír, Piliny-Sirmányhegy 145. sír) esetében mindegyik kézen volt egy-egy, 1 további ismeretlen nemi és életkor adatokkal rendelkező váz esetén pedig még azt is megfigyelték, hogy a gyűrűk a jobb és a bal kéz mutatóujjain helyezkedtek el (Piliny-Sirmányhegy 96. sír).

3 db gyűrű esetében 1 férfival a bal kéz gyűrűsujján 1, míg a középsőn 2 darabot temettek el (Piliny-Sirmányhegy 10. sír). Egy ismeretlen nemi és életkor adatokkal rendelkező váznak mindhárom a bal kéz gyűrűs ujjpercén volt (Piliny-Sirmányhegy 114. sír), egy fiatal leány esetében 2 db a jobb, míg 1 db a bal kézen (Piliny-Sirmányhegy 104. sír), egy női váz esetében 2 db a jobb, 1 db a bal kézen (Perse-Bércz 76., 101. sír) volt, illetve 2 db volt a bal kézen, míg a harmadik helyzete kérdéses (Piliny-Sirmányhegy 75. sír). 1 db volt egy női váz jobb kezén, míg a másik 2 db helyzete ismeretlen (Piliny-Sirmányhegy 6. sír).

Amennyiben a gyűrű/gyűrűk mellett karperec/karperecek is az ékszerkészlet részét képezték, úgy az alábbi kombinációk figyelhetők meg: 1 db gyűrű és 1 db karperec a jobb kézen egy idős személy sírjában (Egyházasgerge 9. sír) és egy 40-60 éves nő esetében

¹⁰⁵² GIESLER 1981, 109–110.

¹⁰⁵³ SZÓKI-VÁNDOR 1987, 74–75.

¹⁰⁵⁴ Vö. KOVÁCS 2015a, 203–204.

(Nógrádsáp 13. sír) volt. 2 db gyűrűt viselt a jobb, míg 1 db karperecet a bal kezén egy nő (Egyházasgerge 8. sír), egy-egy gyűrű volt mindkét kezén, míg a sírból származó 2 db karperec helyzete sajnos ismeretlen egy nő esetében (Piliny-Sirmányhegy 95. sír). 2 db gyűrű a bal kézen, míg egy-egy karperec volt mindkét karon egy női sírban (Piliny-Sirmányhegy 97. sír). Mindkét kezén volt egy-egy gyűrű, míg a karperec a jobb kézen volt egy fiatal személy (Rád 49. sír) és egy nő esetében (Piliny-Sirmányhegy 112. sír). Egy-egy gyűrű és egy-egy karperec volt mindkét kezén egy nő (Piliny-Sirmányhegy 126. sír) és egy ismeretlen nemi és életkor adatokkal rendelkező váz esetében (Piliny-Sirmányhegy 124. sír). 1 db gyűrű a bal kézen, míg egy-egy karperec az elhunyt gyermek mindkét kezén volt Sós-hartyán-Zúdótető 7. sírjában. 2 db gyűrű a jobb, 1 db a bal kézen, míg a karperec a jobb kézen volt egy nő esetében (Galgagyörk 13. sír). A gyűrű és a karperec is a jobb kézen volt egy fiatal személy temetkezésében (Rád 36. sír). 1 db gyűrű a bal kézen, míg 2 db ismeretlen helyen, 1 db karperec pedig a bal kézen volt egy nő esetében (Piliny-Sirmányhegy 127. sír). Perse 76. sírjában mindkét karon karperec, a jobb kézen 2 db, míg a balon 1 db gyűrű volt. A 101. sírban 2-2 db karperec és 2 db gyűrű volt a jobb, míg 1 db a bal kézen.

A gyűrűk esetenként nem eredeti funkciójukban, hanem nyakperecre fűzve is megtalálhatók voltak, egy fiatal személy és egy nő esetében figyelték ezt meg (Piliny-Sirmányhegy 48., 72. sír). Mikor az elhunyt kezeibe obolust is helyeztek, úgy egy férfi esetében ezekből mindkét kézbe került egy-egy, míg gyűrűt a jobb kezén viselt (Piliny-Sirmányhegy 117. sír).

Ruha- és övdíszek. A viseleti elemek között *fejdísz*re utaló nyom a nógrádkövesdi 3. és a piliny-leshegyi 1. sírből ismert. Előbbinél a homlokcsont középső részén és a koponyatető mögött volt egy-egy téglalap alakú ezüstlemez, míg a pilinyi 1. sírban a váz koponyájának teteje mögött helyezkedett el 3 db aranylemezke 1 db gyöngy társaságában. Ezekben valószínűleg egy fejfedő díszait láthatjuk, mely annak elülső, homlokhoz közeli, vagy magasabban, a fej tetején elhelyezkedő részén volt dí-

szítve. Sajnos a pilinyi estében nem ismert, hogy a lemezkek át voltak-e lyukasztva, s ha igen, hány ponton, de ennek feltételezése alighanem megengedhető. A korszakból ismert sírok alapján úgy tűnik, hogy – a nőkkel ellentétben – a férfiak nem, vagy csak ritkább esetekben viseltek maradandó anyagból készült díszekkel ellátott fejfedőket. Ezek esetében – a női viseletben megtalálható fejdíszekhez hasonlóan – a legnagyobb nehézséget annak egykori szabásmintájának rekonstruálása jelenti.¹⁰⁵⁵ A leginkább egyértelmű a beregszászi sírból származó süvegcsúcspdísz,¹⁰⁵⁶ melynek felismerése nyomán a csúcson fejfedők meglete igazolhatóvá vált. A férfisírokból ismert egyéb fémdíszek többször a homlokcsonton helyezkedtek el,¹⁰⁵⁷ utalva annak díszített részére. A piliny-leshegyi 2. sírban a szemgödörökben megfigyelt 2 db ezüstveret alighanem *szemfedőre* volt erősítve.¹⁰⁵⁸ Mivel ezek megegyeznek az övre szerelt díszekkel, így bizonyára jogos a felvetés, hogy az öv megcsonkításával hozták létre a halottas szokásokhoz kapcsolódó elemet. Szemfedő a megye területéről Sós-hartyán-Hosszútető 4. sírjából ismert még.¹⁰⁵⁹

A leshegyi 3. számú női sírban a koponya körül pajzs alakú, széleiken gyöngyözött kerettel övezett, közepén valószínűleg áttört, egykor gyöngy- vagy üvegbetéttel ellátott ezüstdíszek feküdtek. Nyáry az általa „*függők*”-nek nevezett díszek számát sajnos nem közölte, azonban ezt a megnevezést alkalmazta¹⁰⁶⁰ a 2. sír függőire/fülbevalóira is, így a tárgyak meghatározása némiképp bizonytalan. Mégis fel kell vetni, hogy ezek fejfedő díszeiül szolgáló préselt vagy öntött ezüstitárgyak is lehettek. Ugyancsak utalhatnak fejpántra, fejfedőre a már többször említett, homlokon előkerült S-végű karikák, és a nagyobb darabszámú fülbevalót tartalmazó sírok is.

A *veretekkel díszített övek* között a legtöbb figyelmet alighanem a karancslapujtői készlet kapta, elsősorban annak keleti párhuzama¹⁰⁶¹ miatt. A hiányosan fennmaradt készlet újjáalkotására ez utóbbi alapján tett kísérletet Dienes István.¹⁰⁶² Az említett analógia, a krjukovoi 505. sír vereteinek vizsgálata feltehetően azok Volgavidéki eredetét valószínűsítette.¹⁰⁶³ Egy formai szempontból hasonló további veret sor alapján egyértelmű

¹⁰⁵⁵ HORVÁTH 2014, 273.

¹⁰⁵⁶ KOVÁCS 2003.

¹⁰⁵⁷ Pl. Tiszabeczdéd-Harangláb-dűlő 4. sír, ahol a homlokcsonton talált háromszög alakú, sarkaikon átfűrt ezüstlemezek minden bizonnyal valamilyen fejdíszhez tartozhattak (PROHÁSZKA–REVÉSZ 2004, 143, 165, 4. kép), csakúgy, mint a 8. sírban a koponya homlokán lévő lemezkek (ISTVÁNOVITS 2003, 320). A karos-cperjesszögi III/13. sírban a férfi váz koponyájának homlokcsontján 2 db átfűratlan ezüstlemez feküdt (REVÉSZ 1996, 37, 130. tábla). Tarnaörs-Szentandrás határ I. számú sírjában a koponya hátsó részén feküdt 1 db kerek, aranyozott ezüstdísz (REVÉSZ 2008, 276).

¹⁰⁵⁸ BALINT 1971a, 67.

¹⁰⁵⁹ FODOR 1973a, 164.

¹⁰⁶⁰ NYÁRY 1873, 21.

¹⁰⁶¹ DIENES 1964, 24.

¹⁰⁶² DIENES 1964, 29–30.

¹⁰⁶³ SAPRYKINA–ZELENTSOVA–MITOYAN 2009, 5.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

10. táblázat. Ruha- és övdíszek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	A ruha-, övdísz vagy csat típusa	Megjegyzés
Ipolyvece	Szórvány		1 db kerek, közepén áttört bronzveret	
Karancsalja-Lapostető	1. sír	Férfi	4 db ötszög alakú öntött ezüst övveret	Egykor 26 db volt, bőr öv maradványaival együtt
Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő	1. sír	Férfi	1 db öntött ezüst övcsat, 8 db téglalap alakú öntött ezüstveret, 7 db négyzet alakú öntött ezüstveret, 2 db ovális, középrészén bemélyedő öntött ezüstveret, 2 db kisebb pajzs alakú öntött ezüstveret, 1 db pajzs alakú kisszíjvég, 1 db háromágú bronz függesztő	
Nógrádkövesd-Vasútállomás	3. sír	Férfi, 26-27 éves	7 db téglalap alakú ezüstlemeze, 2 db átfűrt ezüstlemeze karpánt	
Piliny-Leshegy	1. sír	Férfi	3 db aranylemeze, 22 db öntött ezüst övveret, 2 db öntött ezüst nagyszíjvég	Az övveretek közül 2 db szemfedőn helyezkedett el
	2. sír	Nő	Veretes lábbeli 9+85 db bronzdisze; 1 db líra alakú bronzcsat	A csat funkciója kérdéses
	3. sír	Nő	? db pajzs alakú ezüstdísz; 4 db rombusz alakú ezüstveret	
Piliny-Simmányhegy	5. sír	Fiatal leány	1 db kisebb ezüst kéttagú esüngős veret felső része	
	58. sír	Nő	4 db ezüstrozetta	
	63. sír	Férfi	1 db téglalap alakú vascsat	
	64. sír	Nő, 20 év körüli	1 db négyzetes ezüstrozetta	
	75. sír	Nő	3 db ezüstrozetta, 1 db ezüstveret	
	77. sír	Nő	1 db vaskarika	
	78. sír	Gyermek	1 db kerek bronzveret	Másodlagosan összehajtott, a nyakláncba fűzve
Piliny-Nyáry-gyűjtemény	Szórvány		3 db kisebb, kéttagú csüngős bronzveret; 1 db kerek, középrészén bemélyedő aranyozott bronzveret	
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		1 db kerek, ötágú csillag alakú mintával díszített bronzveret; 1 db bronzlemezéből készült, rombusz (?) alakú dísz	
Salgótárján	Szórvány		1 db kerekded, domború díszítéssel ellátott bronzveret	
Sóshartyán-Murahegy	4. sír	Férfi	5 db közepén bemélyedő, kerek ezüstveret	
	5. sír	Nő (?)	2 db közepén bemélyedő, kerek ezüstveret	
	Szórvány		4 db közepén bemélyedő, kerek és 1 db közepén áttört kerek ezüstveret	
Szécsény-Apátipuszta	2. sír	Nő	1 db vaskarika	
Szécsény-Pórpápuszta	Szórvány	?	1 db vaspécckel ellátott, bronzból öntött líra alakú csat	
Vizslás-Tövise-völgy	Szórvány	?	1 db ezüstveret	
Rád-Kishegy	11. sír	Férfi	1 db övcsat szíjszorító bronzlemeze	A csatkarika hiányzik
Perse-Bérez	43. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db vas övcsat	
	100. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	7 db kerek ezüstveret, 4 db kerek, közepén áttört, virágmintás ezüstveret, aranylemeze töredékek	Bőrmaradványok okozta elszíneződésben
	101. sír	Nő	1 db vas övcsat	
	103. sír	Férfi	5 db aranyozott ezüst övveret, 1 db kerek ezüstveret	
	9. sír	Nő	1 db vaspécckel ellátott, líra alakú bronzcsat	
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db vascsat	
	28. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db vascsat, 1 db vaskarika	
Nógrádsáp-Tatárka	1. sír	Férfi, 30-40 éves	8 db fordított pajzs alakú és 2 db szív alakú aranyozott ezüst öv-, 2 db függesztőszíj veret, 1 db függesztőszíjra való szíjvég, 10 db fordított pajzs alakú öv- vagy lószerszámveret	

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	A ruha-, övdísz vagy csat típusa	Megjegyzés
Nógrádsáp-Tatarka	4. sír	Férfi	1 db körülnyírt aranyozott ezüstrozetta	
	5. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	4 db aranylemezke	
	? sír		1 db nagyobb kéttagú csüngős ezüstveret felső része vagy négyzetes veret, 1 db ezüst kisszíjvég	
Sóshartyán-Zúdótető	2. sír	Férfi	1 db közepén bemélyedő, kerek bronzveret	
	10. sír	Férfi	1 db nyolcas alakú vas övcsat	

e verettípus kereskedelmi forgalomban történő részvétele.¹⁰⁶⁴ Mivel a teljes öv nem ismert, így kérdés marad, hogy vajon a Karancs lábánál előkerült leletben a teljes öv, vagy csupán annak veretei forogtak-e a kereskedelemben. Szerkezetét tekintve hasonló övről számolt be Madaras László a nagykorú 6. számú sír kapcsán.¹⁰⁶⁵

Ugyancsak öv díszek voltak a karancsaljai sírból származó ezüstveretek, az egykor bőrmaradványokkal együtt megfigyelt legkevesebb 26 db veretnek azonban csupán töredéke került gyűjteménybe. A veretek száma alapján az öv teljes hosszán díszített lehetett, azt azonban nem tudjuk, mindegyik veret azonos volt-e a megőrzött 4 darabbal, avagy köztük másfélék is lehettek, mint ahogy azt sem, milyen volt az öv csatja, szíjvége, kapcsolódott-e hozzá mellékszík stb. Az, hogy mind a 4 db veret azonos, talán utalhat arra, hogy a teljes készlet ilyenekből állt. 5 db aranyozott ezüstveret ismert a persei 103. sírből, melyet ugyancsak öv díszeként határozhatunk meg.

Nógrádsáp-Tatarka 1. számú sírjának kétféle veretei közül a 10 db pajzs és a szív alakú az összekapcsolt palméttákkal, vagy ún. virágmintákkal díszített veretek közé sorolható, míg a másik típus a lótuuszimbó alakú (?) díszítésűek közé. Előbbi forma a Kárpát-medencében már csak archaikus díszítőelemként volt jelen, s eredeti alakjában kizárólag öv- vagy azokkal azonos formájú lószerszámvereteken jelent meg.¹⁰⁶⁶ Az, hogy az előkerült veretek markánsan eltérőek, még nem zárja ki, hogy kétféle veretekkel díszítették az övet,¹⁰⁶⁷ a korszak leletanyagában vannak példák arra, hogy markánsan különböző vereteket szegecselenek egy övre.¹⁰⁶⁸ Dokumentáció hiányában kérdéses, hogy a temető leletanyagában található ezüst kisszíjvég is ehhez az övhöz tartozott-e.

Az egyik legnagyobb darabszámú készlet a piliny-leshegyi 1. sírből látott napvilágot, ahol az öv csatja ugyan nem került elő, de a készlet ennek ellenére csak-

nem teljesnek tekinthető. A sirt feltáró Nyáry lószerszámdíszeknek határozta meg az előkerült vereteket, de jelen esetben mégis valószínűbb, hogy azok az övet díszítették. Az egyetlen elgondolkodtató kérdés a 2 db nagyszíjvég esete, ugyanis a veretes öveket ebből 1 db díszítette.

Ugyancsak a ruhadíszek közé sorolhatók azok a *nemesfém lemezkek*, melyek a már említett fejdíszek mellett a ruházatot is díszíthették, mint a nógrádkövesdi 3. sírban, ahol 5 db téglalap alakú ezüstlemez és 2 db ugyancsak ezüstlemezéből készült karpánt tette nivósabbá az öltözéket. A nógrádsápi 5. sírban pedig 4 db kör-cikk, illetve téglalap alakú aranylemezke volt a koponya két oldalán, illetve a bal oldali medencében. Ezek esetében a ravatalra készült ruha lehetősége is felvethető.

Préselt rozettát a nógrádsápi 4. sírban a bal oldali lapockán figyeltek meg, 1 db körülnyírt aranyozott példányt; Piliny-Sirmányhegyen az 58. sírban pedig a jobb és bal oldali bordákon volt kettő-kettő db ezüstrozetta, mely bizonyára a felsőruhát díszítette. A 64. sírban talált négyzetes rozetta alakra a négyzetes veretekkel mutat hasonlóságot. Sajnos egykori fekvése nem ismert, így ruhán belüli pontosabb elhelyezkedése nem rekonstruálható. A 75. sírban 3 db – kétféle típusú – rozetta és 1 db öntött veret helyezkedett el a ruházaton. A váz mellkasi részén volt 4 db rombusz alakú ezüstdísz a pilinyi 3. számú sírban, melyeknek már Nyáry valószínűsítette „Öltönydíszül”¹⁰⁶⁹ történő felhasználását.

A fejdísz és a ruhán egyaránt megfigyelték már a korszak temetkezéseiben az *egytagú és a csüngővel ellátott, kisebb kéttagú díszeket*, melyeket általában ingnyakdíszként nevesít a kutatás. Ezek egytagú változatai Piliny-Nyáry-gyűjtemény, Sóshartyán-Murahegy 4–5. sírjából és szórványként, Perse-Bércz 100. számú temetkezéséből, valamint Sóshartyán-Zúdótető 2. sírjából ismertek, míg csüngős változatban Piliny-Sirmány-

¹⁰⁶⁴ BOLLÓK 2015, 388.

¹⁰⁶⁵ MADARAS 2014, 38.

¹⁰⁶⁶ BOLLÓK 2015, 251.

¹⁰⁶⁷ FODOR 1996, 402.

¹⁰⁶⁸ PI. NEPPER 2002, 395–396.

¹⁰⁶⁹ NYÁRY 1873, 22.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELESE

hegy 5. sírjából és Piliny-Nyáry-gyűjteményből kerültek elő. Ezek általában csupán néhány darabból állnak, esetenként hiányos darabok is, így másodlagos felhasználásuk sem vehető el. Nógrádsáp-Tatárkáról ismert a terület egyetlen *nagyobb kéttagú csüngős vagy négyzetes verete*, melyet másodlagosan átfűrtak. Ugyancsak a ruhadíszek közé sorolhatók a persei 100. sír *kerek, középen áttört, virág alakú veretei* is.

A területen mindössze egyetlen esetben lehetett megfigyelni *veretekkel díszített lábbelit*, a pilinyi 2. sírban, ahol 94 db, kétféle típusú bronzdísz helyzetét figyelte meg Nyáry a váz lábcsontajain.

Övek meglétére a már említett veretek mellett az azokat záró *övcsatok* utalnak. Ezek között egyszerű – téglalap vagy nyolccas alakú – vascsatok (Piliny-Sirmányhegy 63. sír, Sósartyán-Zúdótető 10. sír, Perse-Bércz 11., 28., 43., 101. sír), illetve talán ugyancsak az öv zárására, vagy a tarsollyal valamilyen funkcióban szereplő vaskarikák vannak, de felbukkannak líra alakú csatok is (Szécsény-Pórpáspusztá, Perse-Bércz 9., 28. sír), melyek azonban Leshegyen a lószerszám részét is alkothatták. Rád-Kishegyen pedig 1 db övcsat bronz szíjszorító lemeze utalhat az övre.

Fülesgombok. A mindössze néhány lelőhelyről ismert, kisszámú fémgombok arra mutatnak, hogy a ruhák zárását döntően nem ilyenek alkalmazásával biztosították, még azok a közösségek sem, melyek sírjaiból gazdagabb leletanyag, esetenként pedig fémdíszes öltözék nyomai kerültek elő (pl. Karancslapujtó I. sír, Nógrádsáp I. sír, Piliny-Lcshegy 1–2. sír). Rögtön hozzá kell azonban ten- nem, hogy az említett sírok esetenként igen szerencsétlen

körülmények között kerültek elő, vagy a 19. század végének feltárási módszerei okán a megfigyelési lehetőségek korlátozottak lehettek az aprócska tárgyak esetében. Noha a fülesgombok minden társadalmi rétegnél megtalálhatók voltak,¹⁰⁷⁰ vizsgált területünkön mégis a szegényebb közösségek ruhájának gombolására szolgáltak.

Az ismert gombok tipológiai csoportjai között gömb (Piliny-Sirmányhegy 59. sír) és gomba alakú (Piliny-Sirmányhegy 58., 75. sír, Rád-Kishegy 22. 42. sír)¹⁰⁷¹ változatok találhatók, ebből a pilinyi 58. sír gomba alakú fülesgombja sugaras díszítéssel¹⁰⁷² rendelkezett.

Az egykori viseletre vonatkozóan csupán korlátozott rekonstrukcióval próbálkozhatunk meg. A sírokban – nemtől és kortól függetlenül – a jobb vagy a bal kulcscsontok fölött, a váll környékén fekvő 1 db gomb valószínűleg a „*kaftán*” gallérjának gombolására szolgált,¹⁰⁷³ ezt a pilinyi 58. sír esetében valószínűsíthetjük. A kulcscsontoknál fekvő egy-egy gomb esetében (Piliny-Sirmányhegy 75. sír) azok szolgálhattak a felsőruha gallérjának gombolására, esetleg egyik belül, míg a másik kívül gombolta a ruhát,¹⁰⁷⁴ melynek kivételét 4 db fémdísz is emelte. Ez az adat megerősíti András Réka – a Hajdú-Bihar megyei és a rétközi temetők elemzése alapján született – eredményeit, mely szerint ez a fajta mód a női temetkezésekhez köthető.¹⁰⁷⁵ Úgy tűnik tehát, nem volt jellemző a több fémgombbal záródó ruhák viselete, a kivétel a sósartyán-hosszútetői 4. sírba temetett férfi öltözéke lehet, mely 6 db fülesgombbal zárult, ezeket a váz bal oldali bordáin, az alsó csigolyák jobb oldalán és a bal medencelapáton figyelte meg Fodor István, illetve ugyanezen temető 30. sírja, melyben

11. táblázat. Fülesgombok

Lelelőhely	Sírszám /szórvány	Nem/kor	Darabszám	Síron belüli helyzet
Ipolyvece-Rákóczi út	Szórvány		1	
Piliny-Sirmányhegy	58. sír	Nő	1	A jobb felkar- és kulcscsont környékén
	75. sír	Nő	2	A kulcscsontok környékén egy-egy
Sósartyán-Zúdótető	7. sír	Gyermek	1	A bal oldali lengőbordáknál
Rád-Kishegy	22. sír	Férfi	1	A nyakcsigolyáknál
	42. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2	Az állkapocs és a jobb kulcscsont között, valamint a szegycsont alatt

¹⁰⁷⁰ ANDRÁSI 2015, 161.

¹⁰⁷¹ ANDRÁSI 2015, 153–155.

¹⁰⁷² ANDRÁSI 2015, 155.

¹⁰⁷³ ANDRÁSI 2015, 162.

¹⁰⁷⁴ ANDRÁSI 2015, 162.

¹⁰⁷⁵ ANDRÁSI 2015, 162.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

a női váz csigolyáitól jobbra volt 5 db fél és 1 db tömör gomb.¹⁰⁷⁶

A *használati és munkaeszközök* között a legnagyobb számban *vaskések* találhatóak. Ezek az ismert esetekben főként férfiak temetkezéseiből kerültek elő (Nógrádkövesd 3., 13. sír, Piliny-Leshegy 1., 4–5. sír, Piliny-Sirmányhegy 61. sír, Perse-Bércz 103. sír), ritkábbak a női sírokban (Piliny-Leshegy 2. sír, Piliny-Sirmányhegy 64. sír, Szécsény-Apátipusztá). Ezek a viseleti helyzettől eltérően a koponyától balra, a felkarcsonttal párhuzamosan (Nógrádkövesd 3. sír), a váz térd vagy láb közeli részén (Nógrádsáp 5. sír, Penc 23., 29. sír), illetve a sírföldben (Nógrádkövesd 13. sír) is lehettek. Természetszerűleg a viseleti módnak megfelelően a medence környékén (Szécsény-Apátipusztá 2. sír, Perse-Bércz 11., 28., 43. sír), s ugyancsak az egykori öv környékén, de fordított helyzetben, hegyével a koponya

irányába mutató helyzetben (Penc 32. sír, Perse-Bércz 14. sír) is megfigyelhetők voltak.

Sajnos a kések egy része ma már nem lelhető fel, az ismert példányok csupán kisebb számú tipológiai csoport meghatározását teszik lehetővé. A legnagyobb arányban a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével, az él irányából a háthoz csúcsba futó példányok ismertek (Nógrádkövesd 3., 13. sír, Piliny-Leshegy 1. sír, Piliny-Sirmányhegy 61. sír), de megtalálhatók a hát vonalában futó nyéltüskével ellátott és a penge középtengelyében csúcsba futó (Piliny-Leshegy 2., 4–5. sír) darabok is. Az első változat csak férfiak mellől került elő mindeddig. A kések sírba helyezését kronológiai értéke nehezen lenne meghatározható. Mindössze egyetlen sír tartalmazta ezt az eszközt a sósartyán-hosszútetői temetőben, a 8. sírban.¹⁰⁷⁷

12. táblázat. Kések

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Kés síron belüli helyzete
Borsosberény	Szórvány		
Nógrádkövesd- Vasútállomás	3. sír	Férfi, 26-27 éves	A koponyától balra, a felkarcsonttal párhuzamosan, a tegez közelében
	13. sír	Férfi, 30-35 éves	A sírföldben, a lábak csontjai mellett
Piliny-Leshegy	1. sír	Férfi	A váz mellett
	2. sír	Nő	?
	4. sír	Férfi	?
	5. sír	Férfi	?
Piliny-Sirmányhegy	61. sír	Férfi	A váz jobb oldala mellett
	64. sír	Nő, 20 év körül	?
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		?
Szécsény-Apátipusztá	2. sír	Nő	A medence környékén
Szécsény-Kerekdomb	1874. évi szórvány		
	1907. évi szórvány		
Szügy-Állami Gazdaság	Szórvány		
Penc-Tuszkulán	23. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Az egyik bokacsont mellett
	29. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A jobb lábszárcsontok felső végének belső oldalán, hegyével a lábfej csontjai irányába
	32. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A jobb alkarcsontok mellett, hegyével a koponya irányába
Perse-Bércz	43. sír	Neme, kora bizonytalan	A medence jobb oldala mellett
	103. sír	Férfi	?
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	A bal kézcsontok között
	14. sír	Neme, kora bizonytalan	A jobb kar csontjainak középső részénél, azok külső oldalán
	28. sír	Neme, kora bizonytalan	A bal combcsont mellett
Nógrádsáp-Tatárka	5. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A jobb térdkalácson

¹⁰⁷⁶ FODOR 1973, 34; FODOR 1973a, 164, 2. ábra.

¹⁰⁷⁷ FODOR 1996a, 407.

A további használati és munkaeszközök között a legnagyobb számban a tűzgyújtáshoz szükséges *csiholók és kovák* vannak, melyek helyzete sajnos csupán egy esetben ismert: Piliny-Sirmányhegy 61. sírjában a férfi váz jobb oldala mellett volt, talán egy kisebb zacskóban. Nagyobb arányban férfiak temetkezéseiben figyelték meg ezeket. Ritkább lelet a korszak temetkezéseiben az *orsókarika*, mely nem tartozik a honfoglalás kori temetkezések jellemző lelettárgyai közé, a 10. századi sírokban Istvánovits Eszter véleménye szerint feltételezhetően avar hatásként értékelhetők.¹⁰⁷⁸ Ugyancsak ritkábbak a fémből készült *tűk*, melyek egy része a viselettel összefüggésben is sírba kerülhetett. Még a tűknél is alacsonyabb számban ismertek a különböző *csipeszek*, melyeknek bronzból vagy vasból készült példányait ismerjük a nagyobb sírszámú, szegényesebb leletanyagú temetőkben, gyakran gyermeksírokból.¹⁰⁷⁹ Szob-Kiserdő 60. sírjában a 6 év körüli kisleány nyakdíszébe fűzve, gyöngyök, kereszt, állatfog, érme stb. közé volt illesztve egy vascsípesz.¹⁰⁸⁰ Szakcs-Deák F. u. 5. sírban a gyermek torquesére volt fűzve egy bronzcsípesz.¹⁰⁸¹ Ibrány-Esbó-halom

137. sírjában a 30-60 éves férfi váz bal combcsontján, keresztben helyezkedett el a vascsípesz.¹⁰⁸² Valkóvár-Lijeva Bara (Vukovár, Hr.) 86. sírjánál a gyermek váz bal oldali alsó bordáin figyelték meg a csípeszt,¹⁰⁸³ míg Csekej (Čakajovciačh, Sl.) temetőjének 621. számú férfi sírjánál a váz lábcsontjainak végei között volt a bronzlemezkből összezegecselt tárgy.¹⁰⁸⁴ Örménykút 13. lelőhely 60. sírjában a női váz bal oldali medencelapátjánál egy vaskés mellett volt 1 db vascsípesz.¹⁰⁸⁵ Amennyire a kisszámú adatból megítélhető, úgy tűnik sírba döntően kétféle módon helyezhették ezeket: a gyermekeknél gyakoribbnak számított a nyakban viselt, egyéb díszek sorába vagy fém nyakperecre akasztott mód, míg felnőtteknél a sírbéli helyzet változatosabb, az akár kisebb tarsolyban is a sírba kerülhetett. A tárgytipus keltezését illetően a csekeji darabot a 10. századra keltezte Maria Rejholcová,¹⁰⁸⁶ ezzel részben párhuzamos, vagy talán kicsit későbbi keltezése valószínűsíthető a rádi darabnak, mely akár az ezredforduló táján is földbe kerülhetett. A pilinyi temetőből egy díszített csont *tömlőszáj* is előkerült, míg a persei 101. sírban 1 db *orsógomb* volt.

13. táblázat. Használati és munkaeszközök

Leelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Tárgytipus	Síron belüli helyzet
Alsótold-Kereszti tábla	4. sír	Nő	Vastű	A jobb szákapoccsont középrészének külső oldalán
Csesztve-Iskoladomb	3. sír	Nő	Orsókarika	?
Jobbágyi-Mátra u. 25.	5. sír	Neme, kora bizonytalan	Csiholóacél, kovakő	?
Piliny-Leshegy	4. vagy 5. sír	Férfi	Csiholóacél	?
Piliny-Sirmányhegy	61. sír	Férfi	Csiholóacél, obszidián	A váz jobb oldala mellett
	64. sír	Nő, 20 év körüli	Kovakő	?
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		Bronztű	
Szanda-Bokák-dülő	Szórvány		Csiholóacél	
Rád-Kishegy	11. sír	Férfi, 35-40 éves	Kovakő	?
	47. sír	Gyermek	Vascsípesz	A gerincsigolyákkal párhuzamosan, részben a csigolyák és a bal kulcsont alatt
	Szórvány		Fenőkő	
Perse-Bércz	101. sír	Nő	Orsógomb	A combcsontok alsó végei között

¹⁰⁷⁸ ISTVÁNOVITS 2003, 358.

¹⁰⁷⁹ DEMO 2009, 423.

¹⁰⁸⁰ BAKAY 1978, 33, XXI.

¹⁰⁸¹ MÉSZÁROS 1962, 204, 11. kép.

¹⁰⁸² ISTVÁNOVITS 2003, 88, 74. tábla.

¹⁰⁸³ DEMO 2009, 105.

¹⁰⁸⁴ REJHOLCOVÁ 1995, 69, *Táb.* 621.

¹⁰⁸⁵ LISKA 1996, 180.

¹⁰⁸⁶ REJHOLCOVÁ 1995a, 52.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Fegyverek. A foglalkozásra történő utalásként vagy hitvilági céllal stb. egyaránt sirba helyezhetett fegyverzet vagy annak egyes elemei között a legnagyobb csoportot az íjászfelszerelés egyes részei alkotják.

A nyilvessző egykori sirba helyezésére utaló *nyilcsúcsok* között – úgy gondolom, el kell választani azokat az eseteket, amikor csupán 1 darabot tartalmazott a sir. Noha vizsgált területünkről ennek példái csak férfi (Nógrádkövesd 13. sir, Nógrádsáp 4. sir, Piliny-

14. táblázat. Fegyverek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Fegyver típusa
Borsosberény	Szórvány		4 db deltoid alakú, hosszú vágóélű nyilcsúcs
Egyházasgerge-Sirmány	10. sir	Nemc, kora bizonytalan	1 db deltoid alakú, rövid vágóélű nyilcsúcs
Nógrádkövesd-Vasútállomás	3. sir	Férfi, 26-27 éves	Tegez, 4 db deltoid alakú, rövid végóélű, 1 db villás szárú és 1 db levél alakú nyilcsúcs
	13. sir	Férfi, 30-35 éves	1 db deltoid alakú, rövid vágóélű nyilcsúcs
Piliny-Leshegy	1. sir	Férfi	Csontos ij, tegez, 1 db rombusz alakú, 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, 1 db levél alakú és 1 db páncélszűrő és 2 db bizonytalan típusú nyilcsúcs
	4-5. sir	Férfi	2 db deltoid alakú, hosszú vágóélű és 1 db rombusz alakú nyilcsúcs
Piliny-Sirmányhegy	45. sir	Férfi, idős	1 db kétágú, köpüvel ellátott nyilcsúcs
	61. sir	Férfi	Csontos ij, tegez, 2 db deltoid alakú és 1 db kétágú nyilcsúcs
	71. sir	Férfi	1 db rombusz alakú nyilcsúcs
	94. sir	Férfi	1 db villás szárú, 5 db deltoid alakú, rövid és hosszú vágóélű nyilcsúcs
	122. sir	Férfi	1 db levél alakú nyilcsúcs
	1876. évi szórvány	Férfi	?
Piliny-Flessig-gyűjtemény	Szórvány		1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott és 1 db háromszög alakú, köpüs nyilcsúcs
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		1 db rombusz alakú nyilcsúcs
Sóshartyán-Murahegy	4. sir	Férfi	Tegez, 3 db deltoid alakú, rövid és hosszú vágóélű, továbbá 3 db rombusz alakú nyilcsúcs
Szécsény-Kerekdomb	1874. évi szórvány		? db nyilcsúcs
Szécsény-Ipoly meder (?)	Szórvány		1 db U típusú kétélű vaskard
Penc-Tuszkulán	27. sir	Férfi, 40-45 éves	2 db nyilcsúcs
	29. sir	Nemc bizonytalan, felnőtt	3 db nyilcsúcs
Rád-Kishegy	11. sir	Férfi, 35-40 éves	Csontos ij, tegez, ? db nyilcsúcs
	13. sir	Férfi, 35-40 éves	Csontos ij, tegez, 6 db nyilcsúcs
	22. sir	Férfi	Tegez, ? db nyilcsúcs
	29. sir	Férfi	Tegez (?), 2 db deltoid alakú és 1 db ? típusú nyilcsúcs
	33. sir	Nemc, kora bizonytalan	Csontos ij (?), 3 db nyilcsúcs
Perse-Bércz	103. sir	Férfi	1 db nyilcsúcs
Nógrádsáp-Tatárka	1. sir	Férfi, 30-40 éves	Csontos ij, tegez, 1 db gyújtó és 4 db további nyilcsúcs
	4. sir	Férfi	1 db rombusz alakú nyilcsúcs
	5. sir	Nemc bizonytalan, felnőtt	1 db nyilcsúcs
	1922. évt megelőzően előkerült szórvány	Férfi	Kard/szablya (?)
Sóshartyán-Zúdótető	2. sir	Férfi	Csontos ij, 1 db deltoid alakú és 1 db rombusz alakú nyilcsúcs
	10. sir	Férfi	Tegez, 6 db deltoid, levél és ismeretlen alakú nyilcsúcs
	11. sir	Férfi	2 db deltoid alakú nyilcsúcs

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Sirmányhegy 45., 71., 122. sír, Perse-Bércz 103. sír), felnőtt (Nógrádsáp 5. sír) vagy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személyek (Egyházasgerge 10. sír) sírjaiból ismertek, mégis kérdéses lehet, hogy ez milyen jelentéssel, céllal került a sírba, különösen, hogy 1 db nyílcsúcs női temetkezésekből is előkerült már.¹⁰⁸⁷ Ezért nyilvánvaló, hogy utóbbi esetben nem az elhunyt foglalkozására való utalásként helyezték azt a sírba, s ez felvethető azokban az esetekben is, amikor a sírba idős korában elhunyt férfit temettek (Piliny-Sirmányhegy 45. sír), ahol talán helyesebb az egykori foglalkozására vonatkozó jelentést tulajdonítani ennek. További lehetséges magyarázat lehet az esetleges közösségi tulajdonból való részesedésre utaló szerepük is.¹⁰⁸⁸ 2 darabnál több nyílcsúcs férfiak és felnőtt személyek temetkezéseiből ismert, ezek között legalább 6-7 esetben fémvasalással ellátott tegez nyomai is megfigyelhetők voltak (Nógrád-kövesd 3. sír, Nógrádsáp 1. sír, Sósartyán-Murahegy 4. sír, Sósartyán-Zúdotető 10. sír, Rád-Kishegy 11., 13., 29. (?) sír). Az egykori tegez szerkezete azonban sajnos nem rekonstruálható, az viszont ismert, hogy többségében 6 db nyílcsúcsot tartalmazók kerültek elő. A nyílcsúcsok típusai a korszakban általános, deltoid, levél-, rombusz alakú, illetve a ritkább páncélszúró és villás szárúak voltak. Ezeket általában tüskével rögzítették a fa vesszőhöz, jóval ritkább a korszak temetkezéseiben a köpüvel ellátott nyílcsúcs, mely háromszög alakú pengével a Piliny-Flessig-gyűjteményben és kétágú, sodrott köpűjű változatban Piliny-Sirmányhegy 45. sírjából ismert. A felsorolás kiegészíthető Sósartyán-Hosszútető hat sírjával, ahol ugyancsak volt nyílcsúcs, ebből a 37. vagy 57. sírban 3 db, a 6. és 10. sírban kettő-kettő db, míg a 3. és 25–26. sírban egy-egy.¹⁰⁸⁹ Csontos íj legkevesebb 5 sírba került, ezek részben a fémvasalásos tegezeket is tartalmazó temetkezések voltak (Piliny-Leshegy 1. sír, Piliny-Sirmányhegy 61. sír, Sósartyán-Zúdotető 2. sír, Rád-Kishegy 11., 13. sír), ahol sajnos azonban az íj rekonstrukcióját a feltárási körülmények, illetve a dokumentáció állapota nem teszi lehetővé, mindössze azok 160 (?), illetve 120 cm-es mérete ismert. Ezzel gyakorlatilag a fegyverek felsorolásának végére értünk, hiszen csupán egy U típusú *kétélű vaskard* ismert Szécsénylpoly meder lelőhelyről és 1 db bizonytalan megítélésű kard/szablya Nógrádsápról. A fegyveres sírok között 11 sírban volt jelképes vagy tényleges lovas temetkezés.

Étel- és italmellékletek. Vizsgált területünkön ki-seb-b számban ismert csak étel- vagy italmelléklet egy-kori sírba helyezésére utaló nyom, melyeket tartalmazó sírok adatait – kiegészítve a rituális szokásokhoz (is) kapcsolható tojások sírba helyezésével – a 14. táblázat tartalmazza.

A másvilágra szánt ital vagy táplálék döntően agyagedényben került sírba, ezek helyzete azonban sajnos sok esetben nem ismert (Csesztve-Iskoladomb 3. sír, Mohora 1. és/vagy 2. sír, Sósartyán-Murahegy 3. sír, Szügy-Állami Gazdaság). Jobbágyi-Mátra u. mind a négy releváns sírjában a combcsontok között volt az edény, míg Szécsény-Apátipusztán a 2. sírban a lábcsonatok végénél. Érdekes az utóbbi sír edényének helyzete, mely szájjal lefelé fordított helyzetben volt. Persén a jobb vagy a bal láb mellett, illetve a lábfejek végénél figyelték meg. Ezek 10–12 (Balassagyarmat, Szécsény, Perse 43., 76. sír), illetve nagyobb, 18 cm magas (Csesztve), többségében kézikorongon készült edények voltak, csupán a jobbágyi 1. sír edénye készült kézzel. A balassagyarmati csigavonalas mintát kapott, míg Persén emellett hullámvonal vagy hullámköteg is megfigyelhető volt. Az edényekben étel- vagy italmaradványok megfigyelésére nem volt lehetőség. A lelőhelyek listája kiegészíthető a sósartyán-hosszútetői 4. sírral, ahol a férfi váz koponyájának bal oldalán volt a bekarcolt hullámvonalakkal díszített agyagedény,¹⁰⁹⁰ míg a 3. számú női sírből előkerült, bekarcolt hullám- és egyenes vonalakkal díszített edény¹⁰⁹¹ helyzete ma még ismeretlen.

Különleges a sósartyán-murahegyi 3. sír amforája, mely eredeti rendeltetését tekintve egykor főként bor tárolására szolgálhatott,¹⁰⁹² kérdés azonban, hogy a sírba milyen tartalommal került.

Az edények sírbéli helyzete és az eltemetettek nemi és életkori adatai között – részben talán a rendelkezésre álló információk erősen hiányos volta miatt – nem figyelhető meg szabályszerűség. A nógrádi lelőhelyek vonatkozásában érdemes megemlíteni, hogy Jobbágyi-Mátra u. esetében, a 6+? siros temető 4 sírjában, míg Szügy-Állami Gazdaság esetében valószínűsíthetően mindhárom feltárt sírban voltak agyagedények. Sajnos egyik temető sem tekinthető teljesen feltártnak, sőt, a jobbágyi korszakolása is kérdéses lehet, ám itt vagy a temetők egy-egy olyan részlete került napvilágra, melyet egy olyan csoport használt, mely halottait étel- vagy italmelléklettel temette el, vagy ez a temetőt használó egész közösségre jellemző lehetett egykor. Ezeken felül más,

¹⁰⁸⁷ HORVÁTH 2014, 304.

¹⁰⁸⁸ TOMKA 2000a, 22.

¹⁰⁸⁹ FODOR 1975, 62. kép; FODOR 1996a, 407.

¹⁰⁹⁰ FODOR 1973a, 164. 2. ábra.

¹⁰⁹¹ FODOR 1996a, 407.

¹⁰⁹² MESTERHÁZY 1991, 165–168; FODOR 1996a, 406.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

15. táblázat. Étél- és italmelléletek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Az ételmelléklet jellege	Sírbéli helyzet
Balassagyarmat	Szórvány		Agyagedény	
Csesztve-Iskoladomb	3. sír	Nő	Agyagedény	?
	1. sír	Ncmc, kora bizonytalan	Agyagedény, állatsontok (?)	A combcsontok között
Jobbágyi-Mátra u. 25.	2. sír	Ncmc, kora bizonytalan	Agyagedény	A combcsontok között
	3. sír	Ncmc, kora bizonytalan	Agyagedény	A combcsontok között
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A combcsontok között
Mohora-Madách u. 18.	1. és/vagy 2. sír	Ncmc, kora bizonytalan	2 db agyagedény	?
Nógrádkövesd- Vasútállomás	3. sír	Férfi, 26-27 éves	Fiatál juh- vagy kecskefemur	A jobb felkarcsont felső végének külső oldalán
	39. sír	Fiatál leány	Tojás	A jobb sarokcsont környékén
Piliny-Sirmányhegy	56. sír	Fiatál leány	Tojás	A jobb sarokcsont környékén
	107. sír	Férfi	Tyúk	Az egyik láb csontjain
	121. sír	Fiatál leány	Tojás	A jobb alkarcsontok alsó része alatt
Sóshartyán-Murahegy	3. sír	Ncmc, kora bizonytalan	Amfóra	?
Szécsény-Apátipusztá	2. sír	Nő	Agyagedény	A lábcsontok végeinél
	Szórvány		Agyagedény	
Szügy-Állami Gazdaság	Szórvány		Agyagedény	
	Szórvány		Agyagedény	
Penc-Tuszkulán	25. sír	Gyermek	Tojás	Az egyik felkarcsont belső oldalánál
Rád-Kishegy	10. sír	Gyermek	Tojás	Az egyik felkarcsont felső részének belső oldala és a felső bordák között
	47. sír	Gyermek	Tojás	A jobb alkarcsontok alsó végének belső oldalánál
	43. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A jobb láb csontjai mellett
	76. sír	Nő	Agyagedény	A bal lábfej csontjainak végénél
Perse-Bércz	101. sír	Nő	Agyagedény	A lábfejek csontjainak végénél
	7. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Állcsont	A lábfejek csontjai között
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A lábfejek csontjainak végénél

maradandó anyagból készült tárgyat nem, vagy csupán egyszerű munka- és használati eszközt tartalmaztak ezek a sírok, de azt is ritkán, aminek természetesen gazdasági oka is lehetett. Ugyancsak magas volt az edényes sírok aránya Persén is.¹⁰⁹³ Különálló vonás azonban a korszakban a Jobbágyiban megfigyelt combok közé helyezett edény. A megyében Szécsény-Apátipusztá esetében azokat a lábak végeihez helyezték, mely helyzet jellemző a korabeli temetkezésekre.¹⁰⁹⁴ A combok közé – a koporsó tetejének combok közeli részére (?) – helyezett agyagedényekre nem ismerek más példát vizsgált területünk sírjai között, legközelebb talán Ipolykiskeszi 202. sírja említhető, ahol az edény a lábszárcsontok között volt.¹⁰⁹⁵

Csontos húsételre utal a nógrádkövesdi 3. sírból származó fiatal juh- vagy kecskefemur, de ilyen szerepe is lehetett a jobbágyi 1. sírban megfigyelt kisebb csonttöredékeknek is. Ide sorolható még a piliny-sirmányhegyi 107. sírban nyugvó férfi váz egyik lábának csontjain megfigyelt kisebb tyúkfajta csontváza. A tyúk, mint ételmelléklet a korszak más sírjaiban is felbukkan,¹⁰⁹⁶ de általában nem egészben. Talán szintén egy szárnyas azonosítható a persei 7. sírban, melyet az elhunyt lábfejei közé tettek.

A kutatás többségében hitvilági okokkal magyarázza a sírokba helyezett tojások szerepét,¹⁰⁹⁷ de értelmezhető ételmellékletként is, melyeket a korabeli temetőkben különböző helyeken figyeltek meg.¹⁰⁹⁸ A mai Nógrád megye határain belül csak a piliny-sirmányhegyi temetőből

¹⁰⁹³ TOCÍK 1988, 188.

¹⁰⁹⁴ TETTAMANTI 1975, 104.

¹⁰⁹⁵ HANULIAK 1994, 127.

¹⁰⁹⁶ BÓKÓNYI 1994, 226.

¹⁰⁹⁷ TETTAMANTI 1975, 109; ISTVÁNOVITS 2003, 357; RÉVÉSZ 2008, 437; VÖRÖS 2008, 230.

¹⁰⁹⁸ DRAGOTÁ 2009.

ismert, ott mindhárom esetben fiatal leányok sírjában volt, két esetben a jobb sarokcsontnál (39., 56. sír), egy-nél pedig a jobb alkarcsontok alsó része alatt (121. sír). Ez utóbbi helyzethez hasonló a ma már Pest megye területén fekvő rádi temető 47. számú gyermeksírból előkerült tojás, míg ugyanezen temető 11. sírjából a gyermek váz felkarcsontjának belső oldalánál helyezkedett el, ugyanúgy, mint a penci 25. sírban feltárt gyermek váz esetében. Tehát abban nem mutatkozik különbség, hogy a tojások gyermekek sírjaiba kerültek, de azok helyzetét illetően már megfigyelhetők, annak tükrében, hogy a láb végéhez vagy a kar alsó vagy felső részének belső oldalára helyezték-e az egyes közösségek.

Figyelemre méltó, hogy az étel- vagy italmelléletek közül a csontos húsételre és az agyagedényben behelyezett táplálékra utaló nyomok elsősorban a kisebb temetőkben dokumentáltak, míg az olyan nagyobb sírszámú temetőnek, mint a piliny-sírmányhegyi, csupán egy temetkezése – itt nem számítva természetesen a tojásokat – tartalmazott húsételre utaló nyomot, azonban a teljes tyúk váza alapján ebben az esetben a teljes leölt és fogyasztásra elkészített (?) állat került a sírba, nem annak egy – bizonytalan mértékben feldolgozott és fogyasztásra előkészített – része.

Étel- és italmelléklet sírba helyezése, ha közösségenként minden bizonnyal változó módon, de még az ezredforduló, sőt a 11. század elején is igazolhatónak látszik.

Lovas sírok, lószerszámok. A lovas temetkezések között az ismert esetekben döntően férfiak sírjait találjuk (Karancsalja, Nógrádkövesd 3. sír, Nógrádsáp 1. sír, Piliny-Leshegy 1., 4–5. sír, Piliny-Sírmányhegy 61. sír, Sósartyán-Murahegy 4. sír, Rád-Kishegy 11., 13., 22., 33. sír, Perse-Bércz 103. sír) melyek mellett 2 női (Piliny-Leshegy 2–3.) sír említhető, ezek közül 10 férfi és a 2 női sírban voltak lócsontok is. Sajnos a lovas temetkezések típusainak meghatározása sokszor bizonytalan, az ismert esetekben a piliny-leshegyi 1. sír az ún. összegöngyölt lóbörös¹⁰⁹⁹ temetkezések csoportjába sorolható, míg a piliny-sírmányhegyi 61. valószínűleg az összehajtott lóbörös¹¹⁰⁰ csoportba. A nógrádkövesdi 3. sírban a váz lábánál lévő lókoponya alatt voltak a lócsontok, ami a lábhoz tett lóbörös temetkezést valószínűsítheti, míg a lábszárcsontok bal oldalán volt a nógrádsápi 1. sírban, pontosabb helyzetük azonban nem ismert. Rád-Kishegy 13. sírjában az egyik láb csontjainak középrészénél helyezkedett el a ló koponyája, míg a lábszárak csontjai a váz lábcsontjainak végénél voltak, ami ugyancsak

a lábhoz tett lóbörös csoport példája lehet.¹¹⁰¹ A lista kiegészíthető Sósartyán-Hosszútető 18. és 37. számú jelképes lovas temetkezésű sírjaival is.¹¹⁰²

A veretekkel díszített lószerszámoknak a rozettás változatai ismertek csupán, a piliny-leshegyi 2. sír lószerszámát „közel három fontot nyomó ezüst”,¹¹⁰³ több mint 60 db veret és dísz színesítette. A lószerszámveretek között a farhám/szügyhám és a kantár díszeként is felhasználható rozetták találhatók, kétféle méretű szíjvégekkel egyetemben. Kiegészítő díszítésként 2 db nagyobb, levél alakú ezüstdísz is helyet kapott a borszijaikon. Ugyancsak Piliny-Leshegy megnevezéssel található 2 db rozettás kisszíjvég is az MNM gyűjteményében, ezek lelőhelye esetében azonban csupán valószínűsíthetjük Piliny község területét, de korántsem bizonyos, hogy ezek a leshegyi temetővel hozhatók kapcsolatba.

A nyergek sírba helyezésére utaló *hevedersat* csak ritkábban került elő, ezek téglalap (Piliny-Sírmányhegy 61. sír, Perse-Bércz 103. sír) vagy D alakúak (Sósartyán-Murahegy 4. sír) lehetnek, a rossz megtartásából eredően bizonytalan típus mellett (Rád-Kishegy 11. sír). Biztosabban utalnak a nyereg sírba helyezésére a vaskengyelek. Ezeknek főként a *körte alakú* változatai jelennek meg, jóval ritkább az ettől eltérő. Megfigyelhetők vegyes garnitúrák is, körte alakú *legyező alakúval* volt párban két esetben (Sósartyán-Murahegy 4. sír, Rád-Kishegy 32. sír). Három sírből került elő *trapéz alakú, vállas kengyel pár* (Rád-Kishegy 11. vagy 13. és 22. sír) és hasonlósága alapján úgy gondolom, egy garnitúrának határozhatjuk meg az ismeretlen lelőhelyről származó kengyelpárt is. A kengyelek között a vizsgálható párok közül az egyik aszimmetrikus volt 3 esetben (Balassagyarmat, Sósartyán-Murahegy 3–4. sír). Egykori huzalberakás valószínűleg a karancsaljai példányt díszítette. Sajnos arra vonatkozóan, hogy a nyergek a sír mely részébe kerültek, kevés az adatunk, a nógrádkövesdi 3. sírban az a bal comb külső oldalára, a lókoponya orr része elé került. Kengyeleket ugyan nem ismerünk, de ennek ellenére valószínűleg a nyeret is sírba helyezték a nógrádkövesdi 1. sírnál is, mely vélhetően a bal láb külső oldalához került. Piliny-Sírmányhegy 61. sírjában a ló mellső és hátsó lábai között lehetett a nyereg. Rád-Kishegy 11. sírjában valószínűleg a jobb lábszár külső oldalán, a 22. sírban pedig a lábszáraknál, s a lista kiegészíthető a sósartyán-hosszútetői 18. és 37. sírral, ahol azt feltehetően az elhunyt lábaira helyezték.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁹ VORÓŠ 2013, 328.

¹¹⁰⁰ VORÓŠ 2013, 327–328.

¹¹⁰¹ Vö. VORÓŠ 2013.

¹¹⁰² FODOR 1996a, 407.

¹¹⁰³ NYÁRY 1873, 19.

¹¹⁰⁴ FODOR 1975, 64. kép; FODOR 1996a, 407.

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

16. táblázat. Lovas sírok, lószerszámok

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/kor	Ló- csontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Balassagyarmat	Szórvány	Nemc, kora bizonytalan	?	?	• 2 db körte alakú	Agyagedény (?)
Karancsalja-Lapostető	1. sír	Férfi	•	• Csikó	• 1 db körte alakú	
Nógrádkövesd-Vasútállomás	1. sír	Nemc, kora bizonytalan		• Csikó	• 2 db	
	3. sír	Férfi, 26-27 éves	•	• Lánczabla	• 2 db körte alakú	Ruha- és fejfedő díszek, huzalkarika, tegez, nyilcsúcsok, vaskés, állatcsont
Piliny-Leshegy	1. sír	Férfi	•	?	• 2 db körte alakú	Aranylemezek, gyöngy, övveretek, ij, tegez, nyilcsúcsok, kés, kutyacsontváz
	2. sír	Nő, 20 év alatt	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Fülbevalók, gyöngyök, ezüstcsüngő, Provcnc-i Hugó (926-931) érméi, gyűrű, veretes lábbeli, kés, rozettás lószerszámveretek, levél alakú díszek, líra alakú csat
	3. sír	Nő	•	?	?	Ruhadíszek, állatfog csüngő, I. Berengár (915-924) érméi
	4. sír	Férfi	•	?	?	?
	5. sír	Férfi	•	?	?	?
	Szórvány a 4. vagy 5. sírből			• Oldalpálcás	• ? db ? típus	
Piliny-Sirmányhegy	61. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Huzalkarikák, kés, csiholó, obszidián, csontos ij, tegez, nyilcsúcsok, hevedercsat
	1876. évi szórvány	Nemc, kora bizonytalan	•	?	?	„Szerszámkészletek, fényes sárga karikák, kapcsok, karpereczek és egy veres kövű gyűrű”
„Piliny-Leshegy”	Szórvány		?			2 db bronz rozettás kisszijvég
Sóshartyán-Murahegy	3. sír	Nemc, kora bizonytalan		• Csikó	• 2 db körte alakú	Amfóra
	4. sír	Férfi		• Csikó	• 1 db körte és 1 db legyező alakú	Ruhadíszek, függesztőveret, tegez, nyilcsúcsok, hevedercsat
Szurdokpüspöki	Szórvány		?	• 1 db csikó	• 3 db körte alakú	
Rád-Kishegy	11. sír	Férfi, 35-40 éves		• ?	• 2 db ?	Hevedercsat, huzalkarikák, övcsat, csontos ij, tegez, nyilcsúcsok, kova, bronztárgy
	13. sír	Férfi, 35-40 éves	•	• ?	• 2 db ?	Csontos ij, tegez, nyilcsúcsok, bronzcsüngő és bronzcsüngő fele
	22. sír	Férfi		• ?	• 2 db trapéz alakú	Gomb, tegez, nyilcsúcsok, hevedercsat
	32. sír	Nemc, kora bizonytalan		• Csikó	• 1 db körte és 1 db legyező (?) alakú	Bronzkarika (?)
	33. sír	Férfi	•	• Csikó	• 1 db ?	Csontos ij, nyilcsúcsok
	Szórvány a 11. vagy a 13. sírből				• 2 db trapéz alakú	
Perse-Bércz	100. sír	Nemc bizonytalan, felnőtt			• 2 db körte alakú	Huzalkarikák, ruhadíszek, aranylemezek
	103. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, fülbevaló, huzalkarika, bronzlemezek, nyilcsúcs, kés
Ismeretlen lelőhely, Nógrád megye (?)	Szórvány				• 2 db trapéz alakú	
Nógrádsáp-Tatárka	1. sír	Férfi, 30-40 éves	•	•	?	Övveretek, csontos ij, tegez, nyilcsúcsok, nyeregveretek, hevedercsat

IV. NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A zablák között a csikózablák túlsúlya mellett egy férfi- és egy női sírból került elő *oldalpálcás zabla* (Piliny-Leshegy 2., 4. vagy 5. sír), míg a 10 db *csikózabla* férfi (Karancsalja, Piliny-Sirmányhegy 61. sír, Sósartyán-Murahegy 4. sír, Rád-Kishegy 33. sír, Perse-Bércz 103. sír) és bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező vázak mellett volt (Nógrádkövesd I. sír, Sósartyán-Murahegy 3. sír, Szurdokpüspöki, Rád-Kishegy 32. sír). A vizsgálható zablák között a többség aszim-

metrikus volt, ez 3 férfi (Karancsalja, Piliny-Sirmányhegy 61. sír, Sósartyán-Murahegy 4. sír), és a bizonytalan besorolású rád-kishegyi 32. sírből ismert, célja a ló egy kézzel történő irányíthatóságában keresendő.¹¹⁰⁵ Különleges a nógrádkövesdi 3. sírből előkerült *lánczabla*, melynél a szájvasat egymásba kapcsolt, hosszúkás szemekből képzett lánc helyettesíti, ennek célja a ló könnyebb, kevesebb fizikai erőfeszítést igénylő irányítása volt.¹¹⁰⁶

¹¹⁰⁵ DIENES 1966, 220.

¹¹⁰⁶ DIENES 1966, 216.

V. RÉGÉSZETI ADATOK NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TÖRTÉNETÉHEZ

A Nógrádvár hegye,¹¹⁰⁷ vára¹¹⁰⁸ alapján elnevezett, szláv eredetű nevét tekintve „új várat” jelentő¹¹⁰⁹ Nógrád megye határai az Árpád-korban véglegesedtek. Korai területének kiterjedése ennek megfelelően vitatott kérdés a kutatásban.¹¹¹⁰

Györffy György vizsgálatai alapján a megye határai nyugati irányból megközelítőleg a Börzsöny gerince, Drégelypalánk és Balassagyarmat között nagyjából az Ipoly völgye, innen észak felé pedig hozzávetőlegesen a Kürtös-patak folyása mentén jelölhető ki. Hegygerincek képezték a határt az északi Zólyom és az északkeleti Hont megyék irányába, míg Gömör felé a Zagyvától keletre futott. Heves irányába nagyjából a Zagyva, míg Pest felé a rendkívül hiányos adatok alapján csak valószínűsíthetjük, hogy a mai Hatvan környékétől Kálló és Heréd között, részben a Vanyarc-patak környezetében, Vác vidékéig futott [61. kép].¹¹¹¹

A természetföldrajz kínálta viszonyok természetesen döntően befolyásolták a településtörténetet is. Ha a lelőhelyeket bemutató térképre pillantunk [57. kép], rögtön látható, hogy a megye egyes részei gyakorlatilag leletmentesek, a Cserhát területén pedig a folyók mélyebb völgyeiben bukkannak csak fel. Az, hogy a Börzsöny keleti felén szinte nem ismert lelőhely, nem érhet váratlanul, azonban némileg meglepő módon a Nógrádi-medence Ipolytól délre eső területén is alacsonyabb a lelőhelyek száma, ami pedig megtelepedésre kedvezőbb feltételeket nyújthatott. Alacsonyabb a lelőhelyek száma a Cserhátján, és úgy tűnik a Gödöllői-dombság irányába eső területen is.

Az I. fejezetben a természetföldrajzi környezet bemutatása során már említettem, hogy a mai megyehatárokon az egyes kistáj-beosztás szerint kirajzolódó egységek határai áthúzódnak, ezért úgy gondolom nem lesz haszon nélkül való a mai mesterséges közigazgatási egységnél kissé nagyobb kitekintésben szemlélni a Nógrád megyét is magába foglaló északnyugat-magyarországi részt. Ezért az alábbiakban elsőként Nógrád, majd az azt három – nyugati, déli és keleti – oldalról övező régió településtörténetének felvázolására teszek kísérletet. Az Ipolytól

északra következő terület azért nem került be a vizsgálatba, mert a mai Nógrád megye területe jelen ismereteink szerint csaknem a magyarság megtelepedési területének északi szélét alkototta, ugyanis a szállásterület temetőinek északi határát az Ipoly mentén fekvő lelőhelyek jelentik, illetve tovább a kissé északabbra fekvő Perse-Bérecz.¹¹¹² Ha tehát egy kissé nagyobb kitekintésben szemléljük ezt az északi régiót, vagyis – az általam önkényesen lehatároltan – megközelítőleg a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákospatak képzeletbeli vonalával körbezárt egységet, mintegy 90 további lelőhellyel egészíthető ki a katalógusban bemutatottak [62. kép].

Az egyes sírok, temetők értékelését sajnos nagyban megnehezíti azok nem teljes és/vagy hiteles feltártsága, az egyes gyűjteményekből származó leletek esetében pedig azok leletösszefüggései sem ismertek, és gyakran még az sem bizonyos, hogy egy vagy több lelőhely anyagát alkotják-e. Ennek ellenére, ahol legalább a leletanyag egy része ismert, azokat mégis megpróbáltam besorolni. Kategorizálatlanul maradtak viszont azok a lelőhelyek, ahol a leletanyag/dokumentáció nem fellelhető. Így maradt ki az értékelésből Bercel-Bástya u., Jobbágyi-Kavicsbánya és Vizslás-Tövises-völgy, továbbá a településtörténet szempontjából nem értékelhető az Ipoly medréből Szécsénynél előkerült – a megyéből egyecdként ismert – kétélű kard sem, hiszen az egy fegyveres konfliktus emléke vagy elveszített tárgy is lehet, csakúgy, mint a borsosberényi nyílcsúcsok. Azoknak a lelőhelyeknek az esetében, ahol teljes közlemény nem, csak egy összefoglaló értékelés született, ott adataim korlátozott volta természetesen befolyásolhatja következtetésem helytállóságát is. Ugyancsak torzíthatja az egykori valós képet, hogy a lovas és lószerszámos sírokat csaknem minden esetben a 10. századi temetkezések közé soroltam, noha közismert, hogy a lószerszámos temetési mód még a 11. század közepén is megtalálható lehetett.¹¹¹³ Az időbeli felosztást a 10., a 10–11. és a 11. század alkotja,¹¹¹⁴ melyeken belül, ahol lehetséges volt, próbáltam tovább szűkíteni az időintervallumot. A besorolásnál a régészeti leletanyagban kiemelt szere-

¹¹⁰⁷ GYÖRFFY 1998, 209.

¹¹⁰⁸ KRISTÓ 1994.

¹¹⁰⁹ FELD–SEBŐK 1994.

¹¹¹⁰ KRISTÓ 1994.

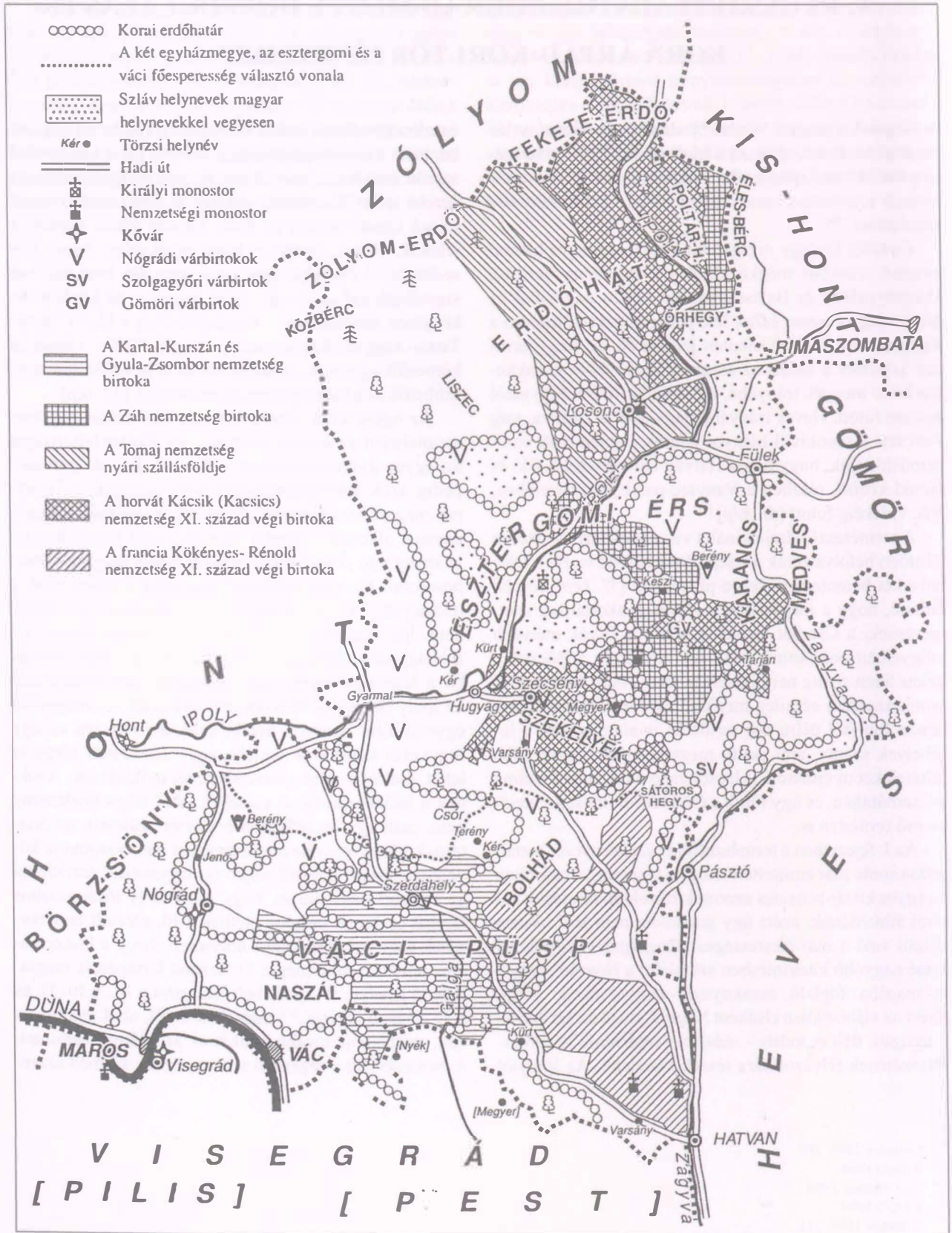
¹¹¹¹ GYÖRFFY 1998, 214.

¹¹¹² NEVIZÁNSZKY 1994, 173; NEVIZÁNSKY 2008, 277.

¹¹¹³ HORVÁTH 2014, 312.

¹¹¹⁴ Vö. HORVÁTH 2014, 311–312. – Észak-Magyarország esetében ettől eltérő periodizációt javasolt: BAKAY 1978, 190.

V. RÉGÉSZETI ADATOK NÓGRÁD MEGYE HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TÖRTÉNETÉHEZ

61. kép. Nógrád megye kialakulása Györffy György rekonstrukciója alapján

pet kaptak a korabeli pénzérmék, de az egyes tárgytípusok mellett – nehezen bizonyítható, mind inkább feltételezhető módon – a temetők sírszámát is próbáltam

figyelembe venni a keltezésnél. Mindezeket tekintve tehát az alábbi településtörténeti következtetéseket talán helyesebb felvetés jellegű gondolatokként kezelni.

V.1. NÓGRÁD MEGYE ÉS A DUNA–IPOLY–TARNA–ZAGYVA–RÁKOS-PATAK VONALÁVAL LEHATÁROLT RÉGIÓ TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI VÁZLATA: 10. SZÁZAD

Az egyes lelőhelyek között nem ismerem olyat, melynek már 9. századtól kezdődő folyamatos használatát feltételezhetnénk. Meg kell azonban jegyezni, hogy néhány lelőhely (pl. Piliny-Sirmányhegy, Piliny) olyan leletanyagot tartalmazott – pl. köpüs nyílcsúcs vagy hurkos-kampós végű karika – melyek gyakrabban bukkannak fel a magyarság megtelepedését megelőző, 9. századi sírokban, azonban nem ismeretlenek a honfoglalás utáni temetőkben sem, főként az említett nyílcsúcsok, melyek párhuzamait a Nógrád környéki részeken is felfedezhetjük. Így azután ebből természetesen még nem következtethetünk automatikusan továbbélő 9. századi népcsoportokra, különösen, hogy a pilinyi hurkos-kampós végű karika lelőköri körülményei bizonytalanok. A morva területeken már a 9. században, vagy a 10. század első felében megtalálhatók voltak az ipolyvecei fülbevalók jó párhuzamai,¹¹¹⁵ ezek a Kisalföld északi részén is felbukkannak a 10. század második felétől.¹¹¹⁶ Az Ipoly mentén fekvő lelőhelyen azok nyitott végű bronz huzalkarperecekkel együtt kerültek elő, így a temető 9. századi keltezése nem bizonyítható. Mint ahogy az érméknél már említettem, a 9. századi Kárpát-medencén kívül vert pénzt tartalmazó rádi sír – mely mellé a hasonló veret tartalmazó sóshartyán-hosszútetői 30. sír¹¹¹⁷ állítható – sem a magyarság 9. századi megtelepedésének emlékei.¹¹¹⁸ Természetesen azt se hihetjük, hogy a terület a magyarság megjelenéséig lakatlan volt, a 9. század végén helyben élő csoportok azonosítása azonban ma még nem megoldott.

A korabeli pénzek kínálta keltező értéket figyelembe véve az egyik legkorábbi temető a sóshartyán-zúdotetői lehetne Berengár király (888–915) érme alapján, azonban csupán elvben, mert nem tudjuk, mikor került földbe a veretet is tartalmazó sír, és az a temető legkorábbi periódusába sorolható-e. Leletanyaga alapján, mint a sodrott karperec, de főként a zárt karikagyűrű, nem zárható ki a 10. század végi, 11. század eleji használat sem.

A hat férfinak meghatározott sírból három is fegyveres volt, további két váz pedig feltételeesen kapott férfi besorolást, így a – bizonytalan mértékben feltárt – 14 sirt tartalmazó temetőben a férfisírok száma kétségtelenül magasabb, ami utalhat a közösség jellegére is. Berengár imperator (915–924) verete Piliny-Leshegyen került elő, ahonnan Provence-i Hugó (926–931) érmét is ismerjük. Az ugyancsak nem teljesen feltárt, de mégis vélhetően csupán kisebb számú sír okán ez utóbbi temető a 10. század második negyedében, vagy attól, annak valamely részétől fogva lehetett használatban, s a megyét tekintve kiemelkedő az 1. és a 2. sír leletgazdagsága, ugyanis a 10. században használt, kisebb sírszámú, lovas vagy lószerszámos sírokat is tartalmazó nógrádi nyughelyek között nem ismert még egy olyan, melyben két ilyen kiemelkedően gazdag leletanyagot tartalmazó temetkezést is találunk. Természetesen semmi nem támogatja, hogy itt férj és feleség sírja tárult a feltárást végző báró szeme elé, de arra utalnak, hogy a közösségben többen is éltek olyan személyek, akik temetése során a hátramaradók ezeket a tárgyakat sírba helyezhették. Ez a közösség bizonyára relatíve rövidebb időszakon belül áshatta meg a velük bizonytalan családi és/vagy társadalmi kapcsolatban álló személyek sírjait, majd valószínűleg elhagyta lakhelyét vagy kevésbé hihetően magának más temetőt választott. Veretes öve alapján a kutatás általános véleménye¹¹¹⁹ szerint a 10. század korábbi részébe sorolható a nógrádsáp-tatárkai 1. sír, melynek kapcsán azonban kérdéses, hogy magányos temetkezés volt-e, avagy egy kisebb temető részét alkotta, melyhez a bizonytalanul ismert, az 1922. évet megelőzően előkerült sír is sorolható lenne (továbbá van néhány más olyan leletet – pl. veretrátétes pántkarpereceket, nagyobb kéttagú csüngős vereteket – tartalmazó sír is, melyek esetében szintén nem zárható ki azok 10. századi keltezése). Mindenesetre, véleményem szerint, ettől/ezektől el kell választani a temető más részét kitevő sírokat, melyek már a 11. szá-

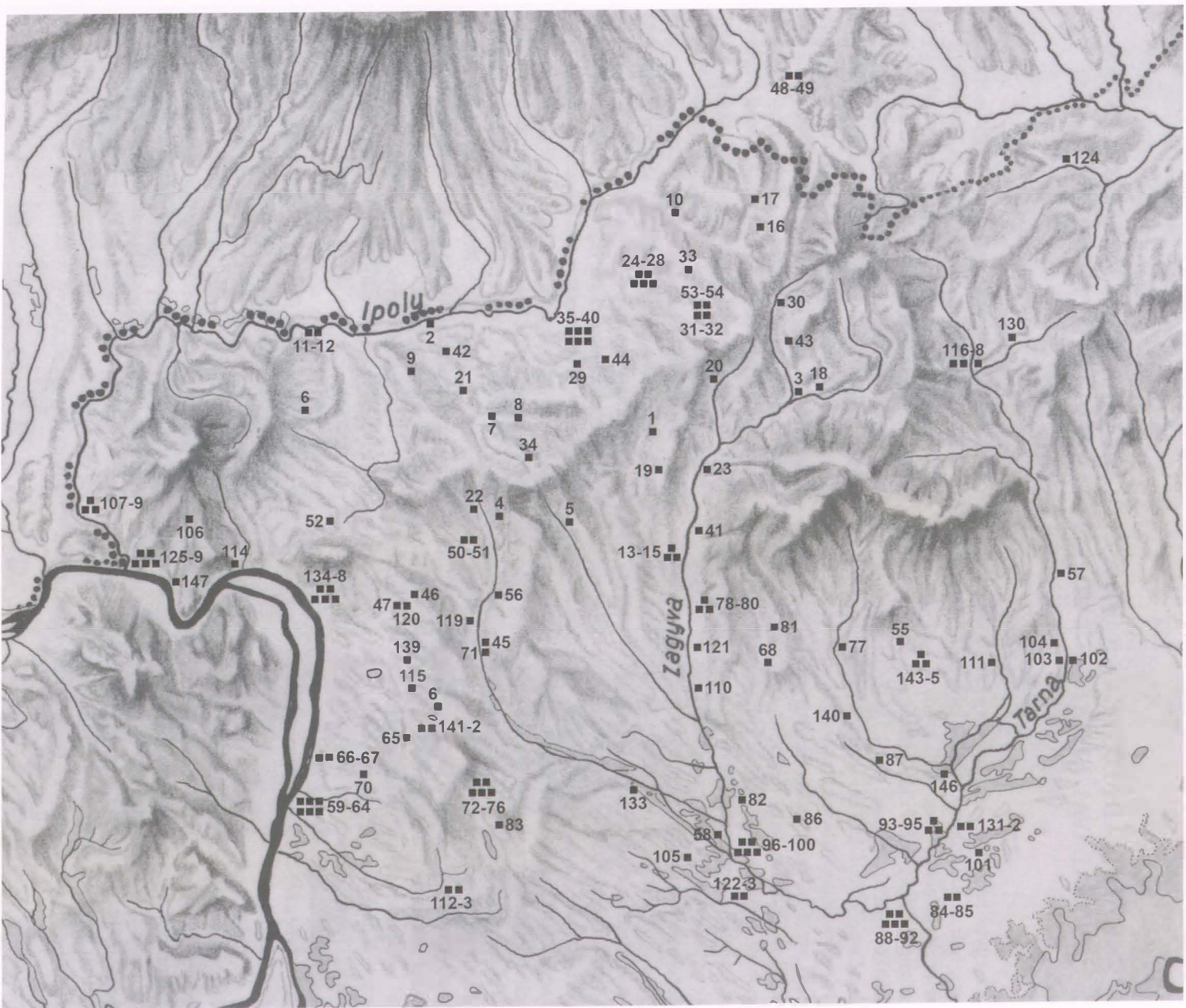
¹¹¹⁵ STAÑA 2006, 163–164.

¹¹¹⁶ TOČÍK 1955, 491.

¹¹¹⁷ FODOR 1973, 34.

¹¹¹⁸ A kutatásban ugyanakkor a 9. századi érméket tartalmazó sírok keltezésének felülvizsgálata újabb eredményeket hozhat a magyarság megtelepedésének vizsgálatára: TÜRK–LÖRINCZY 2015, 108–109.

¹¹¹⁹ Vö. BOLLÓK 2015, 250.

62. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert lelőhelyek: 1. Alsótold-Kereszti tábla, 2. Balassagyarmat, 3. Bátonyterenye-Hársashegy, 4. Bercel-Bástya u. 29., 5. Bér-Tsz major, 6. Borsosberény-Petőfi út 203., 7. Cserháthaláp, 8. Cserhátsurány-Halmok, 9. Csesztve-Iskoladomb, 10. Egyházasgerge-Sirmány, 11. Ipolyvece-Görgei u., 12. Ipolyvece-Rákóczi út, 13. Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, 14. Jobbágyi-Kavicsbánya, 15. Jobbágyi-Mátra u. 25., 16. Karancsalja-Lapostető, 17. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő, 18. Kisterenye-Bányakapitányság, 19. Kozárd, 20. Lucfalva-Kisfalud határ, 21. Mohora-Madách u. 18., 22. Nógrádkövesd-Vasútállomás, 23. Pásztó, 24. Piliny-Leshegy, 25. Piliny-Sirmányhegy, 26., Piliny-Flessig-gyűjtemény, 27. Piliny-Nyáry-gyűjtemény, 28. Piliny, Piliny környéke (?), 29. Rimóc-Templomdomb, 30. Salgótarján, 31. Sóshartyán-Aranyosgödör, 32. Sóshartyán-Murahegy, 33. Szalmatercs-Fehérlő-dűlő, 34. Szanda-Bokák-dűlő, 35. Szécsény-Apátipusztá, 36. Szécsény-Kerekdomb, 37. Szécsény-Öreghegy, 38. Szécsény-Pórpástupusztá, 39. Szécsény, 40. Szécsény-Ipoly meder (?), 41. Szurdokpüspöki, 42. Szügy-Állami Gazdaság, 43. Vizslás-Tövises-völgy, 44. Zsúny, 45. Galgagyörk-Meleg-völgy, 46. Penc-Tuszkulán, 47. Rád-Kishegy, 48–49. Perse-Bércz, 50–51. Nógrádsáp-Tatárka, 52. Nőtincs-Hársas, 53. Sóshartyán-Zúdotető, 54. Sóshartyán-Hosszútető, 55. Abasár-Bolt-tető, 56. Acsa-Homokbánya, 57. Aldebrő-Mocsáros, 58. Boldog-Téglaház-part, 59. Budapest-Árpádföld, Timur u., 60. Budapest-Cinkota, Bartl József telke, 61. Budapest-Mexikói út, 62. Budapest-Rákospalota, 63. Budapest-Rákospalota, Szent István tér, 64. Budapest-Rákospalota, Sín u., 65. Csomád, 66. Dunakeszi-Alagpusztá, 67. Dunakeszi, 68. Ecséd, 69. Erdőkertes-Aradi u., 70. Fót-Alagpusztá, 71. Galgagyörk-Kossuth Lajos utca, 72. Gödöllő-Öreghegy, Kaffka László birtok, 73. Gödöllő-Öreghegy, Lázár Vilmos u., 74. Gödöllő, 75. Gödöllő-Máriabesnyő, Szakál Mihály telek, 76. Gödöllő-Homokbánya, 77. Gyöngyös-Szent János templom, 78. Gyöngyöspata-Csákbereg-pusztá, 79. Gyöngyöspata-Kecskekő, 80. Gyöngyöspata-Póctető, 81. Gyöngyöstarján-Templomdomb, 82. Hort, 83. Isaszeg-Szentgyörgyi erdő, 84. Jászapáti-Homokbánya, 85. Jászapáti-Jászivány között, 86. Jászágó, 87. Jászárokszállás-Legény tanya, 88. Jászberény-Alsómuszály, 89. Jászberény-Csegelapos, 90. Jászberény-Necsőegyháza, 91. Jászberény-Négyszállás, 92. Jászberény-Szent Pál-halom, 93. Jászdózsa-Kápolnahalom, 94. Jászdózsa-Kápolnahalom, 95. Jászdózsa-Négyszállási iskola, 96. Jászfényszaru-Borjújárás, 97. Jászfényszaru-Csányi pusztá, 98. Jászfényszaru-Kórés, 99. Jászfényszaru-Szegek, 100. Jászfényszaru, 101. Jászszentandrás-Jónás tanya, 102. Kál-Legelő, 103. Kál-Legelő III., 104. Kompolt-Krumpliföld, 105. Kóka, 106. Kóspallag-Szent István u., 107. Letkés-Iskola, 108. Letkés-Téglaégető I., 109. Letkés-Téglaégető II., 110. Lőrinczy-Selypi-pusztá, 111. Ludas-Varjú-dűlő, 112. Nagytarcsa-Homokbánya, 113. Nagytarcsa-Temető u., 114. Nógrádverőce-Magyarút, 115. Örszentmiklós-Kárász Pál szőlője, 116. Pétervására-Ivádra vezető út, 117. Pétervására-Laktanya, 118. Pétervására-Vár, 119. Püspökhat van-Tsz tanya, 120. Rád-Újhegy, 121. Rózsaszentmárton-Felsőcser, 122. Szentlőrinc-káta-határ mente, 123. Szentlőrinc-káta-Pusztamonostor, 124. Szentsimon, 125. Szob-Bészob, 126. Szob-Ipolypart, 127. Szob-Kiserdő, 128. Szob-Koliba, 129. Szob-Vendelin,* 130. Tarnalesz-Berekfara, 131. Tarnaörs-Rajnapart, 132. Tarnaörs-Szentandrás határ, 133. Tura-Töviskés-dűlő, 134. Vác-Csörög, 135. Vác-Derecske-dűlő, 136. Vác-Hattyú u., 137. Vác-Hétkápolna, 138. Vác-Vár, 139. Váchartyán-Mogyoróspusztá, 140. Vámosgyörk-Motorhajtóanyag-tároló telep, 141. Veresegyház-Álom-hegy, 142. Veresegyház-Ráday u., 143. Visonta-Felsőrért, 144. Visonta-Petőfi u. 13., 145. Visonta, 146. Visznek-Kecskehegy, 147. Zebegény-Újvölgy

* Szob lelőhelyről a felsoroltakon kívül további leletek is találhatók a szakirodalomban (FÉK 1049. sz.; BAKAY 1978, 174, 202. jegyzet), ezeket azonban bizonytalan voltuk miatt nem szerepeltettem önálló lelőhelyként.

zadi részben szerepelnek majd. A 10. századon belül nehezebb támpontot találni a karancsaljai és a karancslapujtói lelőhelyek értékeléséhez, utóbbi ugyan I. sírjának veretes öve alapján a 10. század korai részére, első harmadára történő besorolást is kapott,¹¹²⁰ azonban ennek a verettípusnak a kereskedelmi forgalma,¹¹²¹ valamint a temető egyéb leletei alapján nem zárható ki annak a 10. század későbbi részére történő keltezése sem. A 10. századon belül nehezen pontosítható a nógrádkövesdi, a sóshartyán-murahegyi, a szurdokpüspöki lelőhelyek időrendje, míg a rád-kishegyi mutathat annak második fele irányába is. Ugyancsak kérdéses a balassagyarmati leletek pontosabb besorolása, melyek a terület egyik legészakabbi 10. századi lelőhelyét adhatnák. Valószínűleg a 10. századi emlékek közé sorolhatjuk a sajnos kissé bizonytalanul megítélhető Jobbágyi-Máttra utcában és a Szügy-Állami Gazdaság területén előkerült temetőket is.

A 10. század esetében tehát a megye északkeleti, illetve a Galga felső folyásától nyugatra eső részén mutatkozik egy-egy csoportja a lelőhelyeknek, ebből jóval markánsabb azonban az északkeleti, a Karancsalja–Piliny–Sóshartyán által jellemezhető, mintegy 10 km átmérőjű körben. Ebből a Karancs kistáján található Karancslapujtó és Karancsalja, míg a Litke–Etesidomszágon Piliny-Leshegy, Sóshartyán-Murahegy és -Zúdótető. Talán egy újabb nyoma lehet a 10. századi koncentráltabb megtelepedésnek a Középső-Ipoly völgyében megbúvó balassagyarmati és szügyi lelőhely, s talán egy újabb csoportot alkothatnak a Zagyva-völgyében a Jobbágyi-Máttra utcai és a szurdokpüspöki temetkezések. A Nézsa–Csövári-domszág 10. századi lelőhelyeit pedig Nógrádkövesd-Vasútállomás és Nógrádsáp-Tatárka képviseli.

A mai megye területéről kitekintve észak felé, a 10. századi nógrádi lelőhelyek tömbjétől kissé elszakadva egyedül az Ipolytól kissé távolabb fekvő Perse-Bércz lelőhelye utal a magyarság 10. századi megtelepedésére. A néhány síros temető átlukasztott dirheme alapján a

914. évi *terminus post quem* időpont¹¹²² állapítható meg. A sírok további leletanyagát tekintve azonban a nyughely vélhetően ennél lényegesen később létesült.¹¹²³ Keltezése alapján úgy tűnik, a 10. század első felében, közepén a zártabb települési tömb szélé kissé az Ipolytól még délebbre keresendő, legészakibb példáját így talán a piliny-leshegyi és a karancslapujtó sírok adják. A vizsgált területről eddig máshonnan nem ismert dirhem mellett egyes ékszerek a kereskedelmi tevékenység¹¹²⁴ szerepét hűzzák alá.

Keleti irányban a Tarna mentén fekvő Pétervására-Laktanya területén egy ezüstkarikával és aranyfoglaltal rendelkező köves gyűrűvel, ezüst pántkarperreccel, rombusz alakú ezüst ingnyakdíszekkel, gyöngyökkel és gömbsorcsüngős fülbevalóval eltemetett nő sírja került elő, mely a 10. század első kétharmadára keltezhető.¹¹²⁵

A Tarna mentén déli irányba haladva Aldebrő-Mocsáros 34+? sírszámú, a 10. század 20-as éveit és az ezredforduló közé keltezhető temetője következik, melynek két sírjában is Provence-i Hugó (926–931) érme volt.¹¹²⁶ Tovább haladva dél felé, Kál-Legaló csaknem teljesen feltárt, kb. 80–90 síros, 900–980 között használt temetője következik, melyből több jelképes lovas sír is ismert.¹¹²⁷ A folyó másik partján található Kompolt-Krumpliföld ugyancsak 10. századi temetője, melynek 1 részleges lovas és 6 szegényes mellékletű temetkezéséről van adat.¹¹²⁸ Ettől kissé nyugati irányban Ludas-Varjú-dülő magányos, lócsontokat is tartalmazó fiatal személyének sírja keltezhető a 10. századra.¹¹²⁹

A Máttra nyugati lábánál Gyöngyőspata-Csákbereg-pusztai sírjából egy kengyelpár mellett ezüstberakással díszített ellenzőjű szablya került elő.¹¹³⁰

A Tarna–Zagyva torkolatának környezetében, Jászárokszállás-Legény tanya több feldúlt sírjából kisebb aranyozott ezüst egy- és kéttagú csüngős veretek maradtak meg, melyek a 10. századra keltezhetők.¹¹³¹ Jászdózsa-Kápolnahalomról egy növényi mintákkal díszített 10. századi íjtegez csontborítása ismert, melynek kísérőleletei között „lópaták”¹¹³² is szerepelnek a szak-

¹¹²⁰ MESTERHÁZY 1989, 238.

¹¹²¹ BOLLÓK 2015, 388.

¹¹²² KOVÁCS 2011, 179.

¹¹²³ KOVÁCS 2008b, 488.

¹¹²⁴ MESTERHÁZY 1993, 457–458, 4. kép.

¹¹²⁵ RÉVÉSZ 2008, 262–264.

¹¹²⁶ RÉVÉSZ 2008, 18–51.

¹¹²⁷ RÉVÉSZ 2008, 198–240.

¹¹²⁸ RÉVÉSZ 2008, 242–243.

¹¹²⁹ RÉVÉSZ 2008, 248–249.

¹¹³⁰ RÉVÉSZ 2008, 182–183.

¹¹³¹ HAMPEL 1900, 740–741; FÉK 504. sz.; MADARAS 1996, 80.

¹¹³² FÉK 508. sz. – A csontborítású íjtegez kapcsán azok „szokott módon” lovas sírokból való előkerülésének lehetőségét László Gyula is felvetette: LÁSZLÓ 1955, 120.

irodalomban.¹¹³³ Jászberény–Alsómuszályon több lovas sír került elő,¹¹³⁴ Csegelaposról pedig 16 db, 10. századi aranyozott ezüstveret jutott gyűjteménybe a homokbányában feldúlt sírból vagy sírokból.¹¹³⁵ A Tarna keleti partján Tarnaörs–Rajnaparton egy lócsontokat is tartalmazó 13–14 éves fiú sírja dokumentált, melyből aranylemezekkel díszített ruha, kés, körte alakú kengyel, csikózabla, ezüstlemezekkel díszített lószerszám és állatcsont dokumentált, kérdéses azonban, hogy magányos temetkezés volt-e.¹¹³⁶ A szentandrási határban pedig Heves megye egyik leggazdagabb, 10. század első felében használt temetőjét semmisíthették meg csaknem teljesen, a 11 ismert sírból a lócsontok mellett több kengyel és zabla, köztük fémberakással díszítettek is előkerültek.¹¹³⁷ Jásszentendrás–Jónás tanyán 6 sír ismert, köztük lovas, veretes öves sírok is.¹¹³⁸ Jászpatyi–Homokbányában pedig egy arany fülbevalóval és csontos íjjal eltemetett lovas sír leletei kerültek részben közgyűjteménybe.¹¹³⁹ Egy további 10. századi fegyveres sír került elő Jászpatyi és Jászivány között.¹¹⁴⁰ Két rozettás lószerszámvereteket is tartalmazó lelőhelyével kiemelkedik a kissé nyugatabbra található Jászfényszaru, melynek Kórés¹¹⁴¹ és közelebről meg nem határozható területe, mely utóbbiról származó tárgyak – pl. rozettás lószerszámveretek – vétel útján kerültek az MNM gyűjteményébe.¹¹⁴² Ezek a veretek a tárgy típus Duna–Tisza közeli lelőhelyeinek eddig ismert legszűkebb példáit adják, melyhez az említett tájegységen belül még a hevesi, szolnoki, tápiószelvi és tiszánánai hasonló sírok sorolhatók.¹¹⁴³ A Kórés nevű határrészben előkerült sír talán magányos temetkezés lehetett, míg a másik, vétel útján ismert leletben lévő két pár kengyel

inkább temetőt valószínűsít.¹¹⁴⁴ Jászfényszarutól keletre pedig Jászágon került elő egy gazdag 10. századi női sír.¹¹⁴⁵ Ettől kissé nyugati irányban található Kóka honfoglalás kori¹¹⁴⁶ lelőhelye, ahonnan egy lócsontos és egy lószerszámós temetkezés mellett bizonytalan számú elpusztult sírról rendelkezünk információval.¹¹⁴⁷

A nógrádkövesdi és nógrádsápi temetőkhöz Pest megye irányából jelenleg nem ismerek közvetlenül csatlakozó lelőhelyeket, a 10. századi temetkezések egy kisebb hiátus után, főként a Gödöllői-dombság és a Duna között elhelyezkedő részen bukkannak fel. A katalógusban bemutatott rád-kishegyi lelőhely mellett a 10. század valamely – ezüst pántkarperce nyomán talán valószínűbben annak első kétharmad¹¹⁴⁸ – részében kerülhetett földbe Rád-Újhegy¹¹⁴⁹ részleges lócsontvázat is tartalmazó sírja, megítélhetetlenül azonban, hogy egy egykori temetőben vagy önmagában. Váchartyán–Mogyorópusztán apró ezüstveretek utalnak 10. századi temetkezésre.¹¹⁵⁰ Délebbre, Csomádról kétélű karddal és legalább jelképes lovas temetkezéssel, trapéz alakú kengyellel eltemetett férfi sírja ismert,¹¹⁵¹ mely már a 10. század második felében megásásra kerülhetett. Erdőkertes–Aradi utcából pedig egy nagy valószínűséggel magányos férfi jelképes lovas sírja dokumentált.¹¹⁵² A Cserhátalján tehát nem figyelhető meg a honfoglalók nagyobb arányú megtelepedése, majd csak a kora Árpád-kortól mutat emelkedést a lelőhelyek száma.¹¹⁵³

A Gödöllői-dombság délkeleti része, Gödöllő környéke kétségtelenül jó feltételeket biztosíthatott a 10. századi csoportok megtelepedésének.¹¹⁵⁴ Az Öreghegyen, Kaffka László birtokán egy bronzellenzős szabályt, tegez és talán ezüstlemezes nyerges is tartalmazó

¹¹³³ HAMPEL 1905, 616–617; LÁSZLÓ 1955, 114; MADARAS 1996, 80.

¹¹³⁴ MADARAS 2001, 119.

¹¹³⁵ FÉK 506. sz.; MADARAS 1996, 80. – Jászberény környékéről, valamint Jászkóhalmáról is egy régészeti megfigyelés nélkül, szórványként előkerült szablya ismert (KOVÁCS 1990, 39), melyek talán egy-egy újabb 10. századi lelőhelyre utalhatnak.

¹¹³⁶ RÉVÉSZ 2008, 281–282.

¹¹³⁷ RÉVÉSZ 2008, 275–278.

¹¹³⁸ MADARAS 2001, 120.

¹¹³⁹ MADARAS 2001, 120.

¹¹⁴⁰ LANGÓ 2006, 80.

¹¹⁴¹ LANGÓ 2006, 78. – Langó Péter előadása 2015. december 9-én a *How long is the 9 century A. D. in the Carpathian Basin?* című konferencián, Budapest, MTA BTK Régészeti Intézet.

¹¹⁴² FETICH 1931, 72–73; MESTERHÁZY 1996b.

¹¹⁴³ RÉVÉSZ 2001, 68.

¹¹⁴⁴ FETICH 1931, 73; KOVÁCS 2013, 547.

¹¹⁴⁵ LANGÓ 2006, 79.

¹¹⁴⁶ TETTAMANTI 2001, 23–24.

¹¹⁴⁷ FREY 1906.

¹¹⁴⁸ RÉVÉSZ 1996, 90.

¹¹⁴⁹ MRT 9, 25/51.

¹¹⁵⁰ MRT 9, 34/***, 522–523; FÉK 681. sz.; TETTAMANTI 2001, 18.

¹¹⁵¹ HÍREK 154; FÉK 182. sz.; KOVÁCS 1986a, 209; KOVÁCS 1995, 161.

¹¹⁵² MRT 9, 6/3; TETTAMANTI 2001, 18.

¹¹⁵³ TETTAMANTI 2001, 18.

¹¹⁵⁴ MESTERHÁZY 2007, 65.

magányos¹¹⁵⁵ férfi lócsontokat tartalmazó sírja,¹¹⁵⁶ és az ettől mintegy 320 méterre található Lázár Vilmos utcában¹¹⁵⁷ pedig egy vélhetően ugyancsak magányos, kis-méretű kengyele alapján női¹¹⁵⁸ sír mellett egy harmadik is előkerült, mely 924. évi *terminus post quem* dátumot adó érmével utal az eltemetett nő¹¹⁵⁹ valamilyen kapcsolataira a kalandozó akciókban részt vevőkkel.

A Rákos-patak és a Gödöllői-dombság közti részen Nagytarcsa-Temető utcából egy jelképes lovas sír ismert, melyből egyebek mellett gombos nyakú és háromszög alakú kengyel, zabla, hevedercsat és bronz karikagyűrű is előkerült,¹¹⁶⁰ míg a homokbányai, egykor becsülhetően 40-50 síros temető – mely a 10. század második felére keltezhető – ugyancsak több jelképes lovas sírt is rejtett.¹¹⁶¹ A patak és a Duna torkolata között Budapest-Cinkota, Bartl József telkéről legalább egy jelképes lovas sírt ismerünk, mely 3 db „*spirálvégű, csavari*” ezüst karperecet is tartalmazott.¹¹⁶² Lehetséges, hogy már a 10. század második felében földre került a Budapest-Mexikói úton előkerült férfi tényleges lovas temetkezésű, kétélű kardos sírja.¹¹⁶³ Budapest-Rákospalotáról pedig egy további sírlet ismert, melyből kisebb és nagyobb kéttagú csüngős veretek, illetve bronz huzalkarperecek kerültek elő,¹¹⁶⁴ ezek ugyancsak lehetnek 10. századiak.

Közvetlenül a Duna mentén, a Dunakanyarban és az Ipoly torkolatánál nem ismerek csak a 10. században használt temetőt, a Börzsöny lába és az Ipoly közti részről pedig egyedül Letkés-Iskola sajnos teljesen fel nem tárt, jelképes lovas temetkezést is tartalmazó temető-részlete utalhat a 10. századi megtelepedésre.¹¹⁶⁵

Az Ipoly folyása mentén északra, a Börzsöny és a folyó által határolt sík vidék leletmentessége után a kö-

vetkező 10. századi lelőhely Balassagyarmaton bukkan fel [63. kép].

Érdekes módon az Ipoly jobb partján ugyanakkor északabbra is megtalálhatók temetők. Letkással csaknem szemben helyezkedik el Ipolyszalka (Salka, Sl.), ahonnan 3 feldúlt sírról van információ a szakirodalomban, melyek leletei között egyebek mellett – legalább jelképes lovas temetkezésre utaló – kengyelpár, aranyozott ezüst négyzet alakú veretek és rombusz alakú ingnyakdíszek kerültek elő.¹¹⁶⁶ Ettől kissé nyugatra, azonban már a Garam vonzáskörzetében, Garampáldról (Pavlová, Sl.) ugyancsak 10. századra keltezett temető ismert.¹¹⁶⁷ Az északabbra található Ipolypásztórol (Pastovce, Sl.) egy ugyancsak legalább jelképes lovas sírra utaló kengyelpár dokumentált.¹¹⁶⁸ Már a 10. században megindultak a temetkezések Ipolykiskeszi-Felsőkenderesek (Malé Kosihy, Sl.) temetőjében is, azonban ennek használata a 11. századba is áthúzódik.¹¹⁶⁹ Az Ipoly-kanyar a Börzsöny vonaláig közvetlenül a folyó mentén itt is leletmentesnek tűnik. A mai határfolyó völgyétől kb. 5 km-re található Peszkeftergenye-Vadalmási-dülő (Sikenica, Sl.) köznepi jellegű temetője,¹¹⁷⁰ mely esetében viszont nem zárható ki a közösség 10. századi megtelepedése. Jelenleg nehéz lenne megnyugtató módon megválaszolni ennek okát, mely lehet kutatástörténeti is, s nem feltétlenül a terület egykor lakatlan volta. A megtelepedésre utalhatnak továbbá a megfigyelt telepjelenségek, kemencés házak is Helembán (Chl'aba, Sl.) és Ipolypásztón (Pastovce, Sl.), melyek többsége a 10–13. századra keltezhető,¹¹⁷¹ valamint a cserépbogrács leletek is: Helemba (Chl'aba, Sl.) és Ipolybalog (Kosihy nad Ipl'om, Sl.) lelőhelyekről.¹¹⁷²

¹¹⁵⁵ MESTERHÁZY 2007, 65.

¹¹⁵⁶ SUPKA 1911; MRT 11, 10/5; MESTERHÁZY 2007, 68.

¹¹⁵⁷ KÓVÁRI 2006; MRT 11, 10/55.

¹¹⁵⁸ MESTERHÁZY 2007, 65.

¹¹⁵⁹ HAMPEL 1900, 567, XXV; FETICH 1937, 84, LXXI. tábla; MESTERHÁZY 2007, 67.

¹¹⁶⁰ KOVÁCS 1985.

¹¹⁶¹ KOVÁCS 1986.

¹¹⁶² FÉK 123. sz.; ÍRÁSNÉ 1983, 12.

¹¹⁶³ FÉK 123. sz.

¹¹⁶⁴ HAMPEL 1907, 192–193; FÉK 122. sz.; ÍRÁSNÉ 1983, 12; MESTERHÁZY 1996c.

¹¹⁶⁵ BAKAY 1978, 121–127.

¹¹⁶⁶ SZÓKE 1941, 214; FÉK 868. sz.; NEVIZÁNSKY 2006, 298.

¹¹⁶⁷ ČILINSKA 1985.

¹¹⁶⁸ SZÓKE 1941, 214; FÉK 803. sz.

¹¹⁶⁹ HANULIAK 1994.

¹¹⁷⁰ NEVIZÁNSKY 2006, 293.

¹¹⁷¹ NEVIZÁNSKY 1994, 178; NEVIZÁNSKY 2008, Obr. 9.

¹¹⁷² NEVIZÁNSKY 1994, 178; NEVIZÁNSKY 2008, Obr. 11.

63. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert 10. századi lelőhelyek: 2. Balassagyarmat, 15. Jobbágyi-Mátra u. 25., 16. Karancsalja-Lapostető, 17. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő, 22. Nógrádkövesd-Vasútállomás, 24. Piliny-Leshegy, 32. Sósartyán-Murahegy, 41. Szurdokpüspöki, 42. Szügy-Állami Gazdaság, 47. Rád-Kishegy, 48. Perse-Bércz, 50. Nógrádsáp-Tatarka, 53. Sósartyán-Zúdotető, 57. Aldebrő-Mocsáros, 60. Budapest-Cinkota, Bartl József telke, 61. Budapest-Mexikói út, 62. Budapest-Rákospalota, 65. Csomád, 69. Erdőkerteres-Aradi u., 72. Gödöllő-Öreghegy, Kaffka László birtok, 73. Gödöllő-Öreghegy, Lázár Vilmos u., 74. Gödöllő, 78. Gyöngyöspata-Csákbereg-puszta, 84. Jászapáti-Homokbánya, 85. Jászapáti–Jászivány között, 86. Jászágó, 87. Jászárokszállás-Legény tanya, 88. Jászberény-Alsómuszály, 89. Jászberény-Csegelapos, 93. Jászdózsa-Kápolnahalom, 98. Jászfényszaru-Körös, 100. Jászfényszaru, 101. Jászszentandrás-Jónás tanya, 102. Kál-Legelő, 104. Kompolt-Krumpliföld, 105. Kóka, 107. Letkés-Iskola, 111. Ludas-Varjú-dűlő, 112. Nagytarcsa-Homokbánya, 113. Nagytarcsa-Temető u., 117. Pétervására-Laktanya, 120. Rád-Újhegy, 131. Tarnaörs-Rajnapart, 132. Tarnaörs-Szentandrás határ, 139. Váchartyán-Mogyoróspuszta

V.2. NÓGRÁD MEGYE ÉS A DUNA-IPOLY-TARNA-ZAGYVA-RÁKOS-PATAK VONALÁVAL LEHATÁROLT RÉGIÓ TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI VÁZLATA: 10–11. SZÁZAD

A 10–11. századi lelőhelyek esetében sajnos első királyaink érméi még sok esetben nem nyújthatnak segítséget legalább a lelőhely *terminus post quem* időpontjának meghatározásában, azonban negatív adatként arra utalhatnak, hogy a közösség nem alkalmazta az obulusadás szokásának gyakorlatát, aminek számos oka lehetett, pl. anyagi, vagy a pénzforgalomtól való elzártság, de akár az is, hogy a sírok a pénzverés produktumainak megjelenése és elterjedése előtt megásásra kerültek, vagyis legkésőbb még a 11. század első 15–20 évében.¹¹⁷³ Ez utóbbi módszer nem mentes azonban a bizonytalanságtól, hiszen több olyan temetőt is ismerünk, melyekből csak egy-egy, a 11. század második felében, végén vert érme ismert csupán, így, ha ezeket a sírokat nem vennénk figyelembe az adott temető elemzése kapcsán, azt leletanyagára hagyatkozva akár évtizedekkel korábbra keltezhetnénk. Más kérdés természetesen, hogy nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy egy felhagyott temetőbe, néhány évtizeddel később újra megástak egy vagy több sírt.

A katalógusban bemutatott sírok, temetők leletanyagát illetően a 10. század vége, vagy az ezredforduló látszik valószínűnek Cserhátsurány-Halmok és Galgalyörk-Meleg-völgy esetében. A 10. század második és a 11. század első felénél pontosabban nem tudom besorolni Ipolyvece-Görgei u., Kisterenye-Bányakapitány-ság, Szalmatercs-Fehérlő-dülő, Szanda-Bokák-dülő és Penc-Tuszkulán lelőhelyét. A több bizonytalansági tényező ellenére ebbe a kategóriába soroltam továbbá Bátonyterenye-Hársashegy, Cserhátaláp, Csesztve-Iskoladomb, Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, Kozárd, Szécsény-Öreghegy és Szécsény lelőhelyeit is.¹¹⁷⁴ Úgy látszik tehát, hogy a csak a 10. században használt lelőhelyekhez képest a 10. század második és a 11. század első felében a lelőhelyek száma emelkedést mutat, ennek azonban oka lehet, hogy esetenként kényszerűen nem tudtam máshová helyezni egyes lelőhelyeket, továbbá ebből néhány természetesen már a 10. században is használatban lehetett.

Nógrád megye nyugati részéből, több kistáj területéről sem ismerünk jelenleg 10–11. századi lelőhelyet, a lelőhelyek a Cserhát központi és annak északi nyúl-

ványainál található. Északnyugaton Ipolyvece-Görgei u. temetőjéről sajnos alig rendelkezünk információkkal, mely különösen nagy vesztesége a kutatásnak az egyik sírból származó filigránkosaras fülbevalók okán. A Cserháton északról déli irányba haladva Csesztve-Iskoladomb, Cserhátaláp, Cserhátsurány-Halmok és Szanda-Bokák-dülő következik. Sajnos azonban egyik lelőhely sem keltezhető pontosabban a 10. század második és a 11. század közepe által közrezárt időszakon belül. A megye északi felében a lelőhelyek relatíve nagyobb tömbje Szécsény környékén mutatkozik, az Öreghegyen és egy közelebről nem ismert részén, melyre két sodrott karperec utalhat. Keleti irányban a Litke-Etesi-dombságon található Szalmatercs, valamint Sósartyán-Hosszútető egykor kb. 100 síros temetője is ebbe a kronológiai szakaszba sorolható, melynek egyik utolsó sírjából I. István (1000–1038) érme is ismert, ugyanakkor vélhetően korábbi részében még a jelképes lovas temetkezések is megtalálhatók voltak.¹¹⁷⁵ Ettől délkeletre, a Zagyva felső folyása mentén, a Mátralábán, egymáshoz közel helyezkedik el Bátonyterenye és Kisterenye, majd a folyó jobb partjától kissé távolabb dél felé, a Cserhátalján Kozárd és a Zagyva-völgyében Jobbágyi-Hermann Károly szőlője.

A Tarna esetében ugyancsak annak felső folyamánál található Tarnalesz-Berekfara női sírja, melyből háromrét hajlított bronzhuzalból készült nyakperec, bronz karperecpár és gyöngyök is előkerültek.¹¹⁷⁶ Érdekes, hogy a Mátra északi előteréből, a Zagyva-Tarna által határolt részről nem ismertek lelőhelyek, hasonlóan a megelőző 10. századi periódushoz, a legközelebb csupán Pétervására említhető. Ezzel szemben a Mátra déli oldalán, annak lábánál vagy előterében a következő lelőhelyeket ismerjük: Gyöngyös szegényes mellékletű, 10–11. századi sírjai, melyek közül az egyiket természettudományos keltezés a 990–1040 közti időszakra datálja.¹¹⁷⁷ Gyöngyöspata-Kecskekő egykor kb. 50–60 síros, egyik temetkezésében lócsontokat is tartalmazó temetője a 10. század második felére és a 11. század elejére keltezhető.¹¹⁷⁸ Rózsaszentmárton-Felsőcseregye egy bizonytalan sírszámú temető került elő, melynek két sírjában ételmelléklet, sima

¹¹⁷³ Kovács 1997, 61, 84.

¹¹⁷⁴ Karancsság határában 10–11. századra keltezett telep került elő (BÁCSMEGI 2004a).

¹¹⁷⁵ FODOR 1996a.

¹¹⁷⁶ RÉVÉSZ 2008, 274.

¹¹⁷⁷ TÓTH 2016.

¹¹⁷⁸ RÉVÉSZ 2008, 184–188.

és lefelé szélesedő spirálcsőgős karika is volt.¹¹⁷⁹ Visonta-Felsőréten egy teljesen feltárt 77 síros, a 10. század második harmada és a 11. század második negyede között használt, több S-végű karikát és pödrott végű pántkarperecet tartalmazó temetője dokumentált.¹¹⁸⁰ Ecséden egy bizonytalan sírszámú temető került elő, leletanyagában hurkos-kampós végű sodrott karperec, gyöngyök és egy vaskard is volt, melyek ugyancsak az ezredforduló időszakra keltezhetők.¹¹⁸¹ A Tarna közepő és alsó folyásánál Kál-Legaló III. lelőhelyén valószínűleg hat 10–11. századi, szegényes jellegű sír került elő.¹¹⁸² Visznek-Kecskehegyen egy legkevésbé 20 síros 10–11. századi temető ismert, melynek két sírja is jelképes lovas temetkezést tartalmazott, s az egyikben tegez is volt.¹¹⁸³

A Zagyva mentén a lelőhelyek száma a megelőző korszakhoz képest magasabb, főként annak alsó folyásánál mutat emelkedést. Lőrinczy-Selypi pusztáról az ezredforduló időszakára keltezhető 4 sírt ismerünk, melyek közül kettő jelképes lovas temetkezést is tartalmazott.¹¹⁸⁴ A Zagyva és a Galga torkolatához közel, Boldog-Téglaház-parton 10–11. századi sírok ismertek, melyekből karperecek és préselt ezüst- vagy bronzkorong, illetve egy négyrét hajlított, vastag huzalból készült bronz nyakperec került gyűjteménybe.¹¹⁸⁵ A Zagyva keleti részén található Jászfényszaru, melynek Borjújárás nevű részéből egy filigrán és granulált díszítésű bronz pántgyűrűt és egy hárombordás, ugyancsak bronz pántgyűrűt tartalmazó sírlelet ismert,¹¹⁸⁶ míg a Csányi pusztán egy nyitott végű állatfejes bronz karperec utal korabeli lelőhelyre.¹¹⁸⁷ 10–11. századi temető került elő a Szegek határ részben is, valamint a már Szentlőrinc-káta területéhez tartozó Pusztamonostor közelében.¹¹⁸⁸ Az egyik sír agyagedény melléklete alapján ebbe a szakaszba sorolnám Jászdózsa-Négyszállási iskola lelőhelyét is.¹¹⁸⁹

A Galga folyása mentén annak felső része mutatja a lelőhelyek emelkedő számát. A Nógrád kapcsán már említett Cserhát vidékén fekvő Cserhátaláp, Cserhát-

surány, Szanda lelőhelyei által talán körülhatárolható csoporttól délre, mintegy 15 km távolságban következik a folyó két partján egyrészt Acsa-Homokbánya, ahonnan egy köznépi jellegű temető legalább 3 sírja ismert,¹¹⁹⁰ s ezzel csaknem szemben Püspökhatvan-Tsz tanya, ahol 10–11. századi, szegényes mellékletű sírok kerültek elő, melyekben ezüst S-végű karika és bronz huzalkarperec is volt.¹¹⁹¹ Majd újra a vízfolyás keleti oldalán Galgagyörk-Meleg-völgy és Kossuth u. lelőhelyei, utóbbiról egy sírlelet került elő, mely állatfejes és 2 db bronz huzalkarperecet, bronzkarikát, bronzgyűrűt és gyöngyöket is tartalmazott.¹¹⁹² Délebbre, de még a folyó mentén található Tura-Töviskés-dűlő, ahonnan szörványként került elő Árpád-kori leletanyag, mely közepén gerezdelt bronzgyűrűt és bronz huzalkarperecet is tartalmazott, így utalhat egy vagy több sírra.¹¹⁹³

Gödöllő vidéke a megelőző kronológiai szakaszhoz képest kissé alacsonyabban reprezentált, Máriabesnyőn, Szakál Mihály telkén 5 sírt ismerünk, melyek közül az egyik női sírból aranyozott ezüst rozettás ruhaverecek, csizma- és szív alakú csüngővel ellátott lánc is előkerült, míg a további női és gyermeksírokból vas nyakperec, karperec, gyöngyök és vaskés.¹¹⁹⁴ A temetőt a 10. század vége és a 11. század első harmada között bármikor használhatták.¹¹⁹⁵ A csizma- és ruhaverec – amennyiben nem másodlagos felhasználású volt, hanem eredeti funkciójában figyelték meg – a csak 10. századi keltezést is lehetővé tenné. A homokbányában pedig egy köznépi jellegű, de lószerszámos, fegyveres sírokat is tartalmazó temetőrészlet volt, melyből nyéltámaszos balta és csontos íj is előkerült.¹¹⁹⁶ Mivel utóbbi kettő már bizonyítottan több sírból álló temető volt, így ennek alapján talán felvethető, hogy az elsődleges megszállás után ekkor már nagyobb csoportok, vagy kisebb, de huzamosabb ideig helyben maradó közösségek is élhettek itt, hiszen a 10. század kapcsán már említett másik három lelőhely között kettő is magányos temetkezés lehetett, ami eltérő

¹¹⁷⁹ RÉVÉSZ 2008, 267–271.

¹¹⁸⁰ RÉVÉSZ 2008, 349–377.

¹¹⁸¹ RÉVÉSZ 2008, 96–97.

¹¹⁸² RÉVÉSZ 2008, 241.

¹¹⁸³ RÉVÉSZ 2008, 380–386.

¹¹⁸⁴ RÉVÉSZ 2008, 244–247.

¹¹⁸⁵ RÉVÉSZ 2008, 71–72.

¹¹⁸⁶ FÉK 510. sz.

¹¹⁸⁷ FÉK 511. sz.

¹¹⁸⁸ LANGÓ 2006, 78.

¹¹⁸⁹ CSALOG 1955a; MADARAS 2001, 119.

¹¹⁹⁰ MRT 11, 1/29.

¹¹⁹¹ MRT 11, 20/22.

¹¹⁹² FÉK 326. sz.; MRT 11, 7/26.

¹¹⁹³ MRT 11, 22/19.

¹¹⁹⁴ FODOR 1979; TETTAMANTI 2001, 18; TETTAMANTI 2003.

¹¹⁹⁵ MESTERHÁZY 2007, 70.

¹¹⁹⁶ FÜREDI 2012, 7.

településszerkezetre utalhat. A korabeli megtelepedés halvány nyomaként értékelhetjük a kissé délebbre, a Rákospatak mentén, Isaszeg-Szentgyörgyi erdő területén előkerült korabeli telepet, melyről egy 10–11. századi, rombusz alakú nyílcsúcs is napvilágot látott.¹¹⁹⁷

A Rákospatak és a Duna által határolt részen, a mai főváros területén Budapest-Rákospalota, Szent István téren egy 7 síros temető(részlet) került elő, melyből S-végű karikák is napvilágot láttak.¹¹⁹⁸ Északi irányban a lelőhelyek egy csoportja a mai Dunakeszi területén található, ahol Alagipusztán szórvány szögletes átmetszetű, hegyesdű végű bronz huzalkarperecek és díszített bronz pántgyűrű utalhat egy korabeli lelőhelyre,¹¹⁹⁹ míg a település bizonytalan részéről vagy részeiről szórványként előkerült kisebb csüngős veret, 1 db kerek és 2 db rombusz átmetszetű huzalkarperec, valamint hálómintás bronz pántgyűrű¹²⁰⁰ ugyancsak egy vagy több sír vagy lelőhely emléke is lehet. Ettől keletre, a Gödöllői-dombság előterében található Fót-Alagpuszta legalább 25 síros, ún. köznépi jellegű temetője, melyben feltehetően egy lovas sír is volt,¹²⁰¹ továbbá Veresegyház-Álom-hegy 10–11. századi sírkertje, melyből szemes és vonalas díszítésű gyöngyöket, egyszerű huzalkarikákat, pántgyűrűket és vaskéseket ismerünk.¹²⁰²

A Dunakanyarban kiemelkedik Vác körzete, ahol Csörögön szülő aláforgatásakor egy legalább 2 síros temető került elő, melyből nyakék, vasgyűrű és egy ezüstberakásos kétélű kard is napvilágot látott.¹²⁰³ A Derecske-dűlőben legkevesebb 5 kora Árpád-kori sír volt, melyekből S-végű karikák, karperec, huzal- és pántgyűrű, kések és 2 db agyagedény is felszínre jutott.¹²⁰⁴ A Hattyú utcában 10–11. századi sírok előkerüléséről van adat, melyekből egy vastárgy és egy agyagedény is származik.¹²⁰⁵ Az egyik legnagyobb temető pedig vélhetően Hétkápolnán¹²⁰⁶ volt, ahol 48+? számú sírt találtak,

ezekben egyszerű ékszereket, köztük fülbevalókat, ezüst egyszerű és többszörös S-végű karikákat, sodrott nyak- és karpereceket, gyöngyöket, valamint agyagedényeket is találtak,¹²⁰⁷ melyek alapján a sírkertet a 10–11. században,¹²⁰⁸ talán annak is a középső részén használták.¹²⁰⁹ A váci lelőhelyektől keleti irányban található Penc-Tuszkulán korabeli temetője.

A Duna–Ipoly vonzáskörzetében, a Duna mentén elsőként Zebegény-Újvölgy lelőhelye következik, ahonnan egy női sír ismert, melyben a koponya két oldalán három-három db S-végű karikát figyeltek meg.¹²¹⁰ A lelőhelyek nagyobb tömbje azonban az Ipoly torkolatánál, Szob környékén található. Szob-Vendelin¹²¹¹ 142+? számú sírt tartalmazó temetője sajnos nem került teljesen feltárássra,¹²¹² annak használati idejeként a 10. század első fele és az 1060-as évek közti időszak szerepel a szakirodalomban.¹²¹³ A temető ismert térképrészlete alapján az S-végű karikák tipokronológiai csoportjait¹²¹⁴ alapul véve annak feltárt déli fele lehet a fiatalabb, ezt a döntően itt előkerült kiszélesedő S-véggel és vastagabb huzalból készült karikák mellett, egy meghatározatlanul elveszett érmén felül I. András (1046–1060) ezüst denára is támogatni látszik. Bordázott végű változat azonban nem került elő a temetőből.¹²¹⁵ A fejésként viselt sima huzalkarikák száma is alacsonyabb ezen a területen, s míg S-végű karika 32 sírből (a mellékletes sírok 35,9%-ából¹²¹⁶), addig a sima változat 8 sírből ismert, vagyis a temető ismert részlete bizonyára az S-végű karikák elterjedése utáni időpontra keltezhető. A temetőtérkép alapján úgy tűnik, a déli rész sírjai jóval sűrűbben helyezkednek el, s ebben a részben már ritka az északi félben megtalálható edénymelléklet. Nem ismert ugyan, hogy mekkora és milyen jellegű leletanyagot tartalmazó része pusztult el a sírkertnek, a magam részéről azonban a temető rész 10. század második felében, végén történő nyitását látom valószínű-

¹¹⁹⁷ MRT 11, 13/10; FÜREDI 2012.

¹¹⁹⁸ FÉK 121. sz.

¹¹⁹⁹ FÉK 253. sz.; TETTAMANTI 2001, 18.

¹²⁰⁰ FÉK 254. sz.; MRT 9, 5/***, 86; TETTAMANTI 2001, 18.

¹²⁰¹ MRT 9, 8/9; TETTAMANTI 2001, 19.

¹²⁰² MRT 9, 37/12; MESTRIHÁZY 2007, 66.

¹²⁰³ MRT 9, 31/98; FÜREDI 2012, 6.

¹²⁰⁴ PATAY 1954b; MRT 9, 31/20; TETTAMANTI 2001, 18.

¹²⁰⁵ MRT 9, 31/81; TETTAMANTI 2001, 18.

¹²⁰⁶ A lelőhely a Hattyú utcával egy számon szerepel FÜREDI 2012, 25. térképén, így nem zárhatjuk ki, hogy ebben az esetben ezek egy lelőhelyet alkottak.

¹²⁰⁷ FÉK 122. sz.; MRT 9, 31/19.

¹²⁰⁸ FÜREDI 2012, 7.

¹²⁰⁹ TETTAMANTI 2001, 18.

¹²¹⁰ MRT 9, 38/2; TETTAMANTI 2001, 18.

¹²¹¹ TÖRÖK 1956; BAKAY 1978, 56–59, 142–144.

¹²¹² TÖRÖK 1956, 129.

¹²¹³ BAKAY 1978, 144.

¹²¹⁴ TÖRÖK 1956, 132.

¹²¹⁵ TÖRÖK 1956, 132.

¹²¹⁶ BAKAY 1978, 160.

nek, mely azután a II. század középső részét jelentősen nem meghaladó ideig lehetett használatban.

Szob-Kiserdő¹²¹⁷ temetője az ismert 82 sírral teljesen feltártnak tekinthető,¹²¹⁸ így legfeljebb minimális számú sír feltárást megelőző pusztulásával vagy az ásatási szelvényektől kissé távolabbi helyzetük miatt való homályban maradásával számolhatunk. Sajnos azonban a sírok leletanyaga teljességében nem ismert, gyakran csupán a vázcsontokon lévő patina árulkodott az egykori tárgy meglétéről. A temető használati idejét a 910/30-as és az 1050/60-as éve közé helyezi a kutatás.¹²¹⁹ A temetőterkép alapján annak északi, de főleg északkeleti része lenne az, melyet az itt előkerült érmék 926., 948. és 950. évben meghatározható *terminus post quem* dátumai mellett a kétélű kardok, S-végű karikák alapján a 10. század második felére, végére vagy a II. század elejére keltezhetnénk.¹²²⁰ A déli rész leletanyaga szegényesebb, innen már nem ismert S-végű, csak sima huzalkarika, azonban a bizonytalan típusú karikát tartalmazó sírok közül több is itt helyezkedik el. A mellékleteket tartalmazó sírok 15,6%-ában volt S-végű,¹²²¹ a bizonytalan eseteket nem tekintve az öt S-végű karikát tartalmazó sír mellett 13-ból a sima változat került elő. Az egyetlen szélesre kalapált S-végűvel rendelkező darab a temető északkeleti szélén lévő 72. sírből származik. A magam részéről a temető 10. század középső részében vagy második felében történő nyitását látom valószínűnek, mely azután a II. század valamely részéig használatban maradt, jelentősen azonban talán nem nyúlt bele abba, nem ismert ugyanis az S-végű karikák bordázott változata, s a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart, a II. századra keltezhető¹²²² gyűrű a temető északnyugati szélén helyezkedett el, talán annak egyik utolsóként megásott sírjában.

A becslések alapján egykor kb. 300 sírt tartalmazó szob-kolibai temetőnek 73 sírja ismert,¹²²³ így használati idejére vonatkozóan csupán becslésekre vállalkozhatunk. A 42–45. sírok valamelyikből származó Aba Sámuel (1041–1044) érme alapján a II. század második negyedében még használatban volt, de ugyancsak a II. század

irányába mutat a vastag és a rombusz átmetszetű huzalból készült S-végű karika, a vastag huzalú nyakperec, az ezüsthíaliás gyöngyök, a zárt karika- és a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart gyűrűk, így az ismert temetőrészlet 10. század végére, de talán inkább a II. század első felére történő keltezése valószínűnek látszik, ehhez képest azonban a temető mindkét irányba nyitott lehetett. A temető ismert részlete a fegyverek,¹²²⁴ lovas temetkezések, étel- vagy italmelléklet adására szolgáló agyagedények hiánya miatt némiképp eltérő képet mutat az Ipoly mente más sírkertjeitől, azonban itt sem lehet kizárni, hogy ezekből egy vagy több is megtalálható lehetett a feltáratlan temetőrészben.

Szob-Ipolypartról egy 14+? síros temető ismert, melynek egyik sírjából kisebb csüngős díszek, sodrott és pántkarperec, hajfonatkorongpár és agyagedény került elő, míg egy másik sírban egy további agyagedény is volt.¹²²⁵ Előbbiektől kissé távolabb, már a Börzsönyi-Kismedencék középső tagján helyezkedik el Kóspallag-Szent István u. bizonytalan számú sírt tartalmazó temetője, melyben a szórványként előkerült bizánci érme mellett S-végű karikák, karneol- és hegyikristály gyöngyök, karika- és pántgyűrű, valamint egy agyagedény, illetve azok töredékei is voltak.¹²²⁶ Talán ugyancsak a Szob környéki egykori megtelepedés emlékei lehetnek további, sajnos bizonytalan megítélésű leletek [64. kép].¹²²⁷

Az Ipoly nyugati oldalán Ipolykiskeszi-Felsőkenderekek (Male Koshihy, Sl.) már említett, 10–11. századi nagy sírszámú temetője mellett Ipolybalog-Homokbánya (Balogu nad Ipl'om, Sl.) 5-6 feldúlt sírjából 10–11. századi leletek kerültek elő: háromrét hajlított huzalból sodrott bronz nyakperec, kerek átmetszetű bronz huzalkarperec, lépcsős fejű bronzgyűrű, ezüst karikagyűrű, díszített bronz pántgyűrű.¹²²⁸ Helembán (Chl'aba, Sl.) pödrött végű díszített bronz pántkarperec, fülesgombok, spirálcüngős karika utal egy korabeli lelőhelyre.¹²²⁹ Nagyobb tömbökben telepedtek meg a magyarok az Ipoly jobb partja mentén Persétől (Prša, Sl.) Ipolyszalkáig (Salka, Sl.).¹²³⁰

¹²¹⁷ BAKAY 1978, 6–52.

¹²¹⁸ BAKAY 1978, 129.

¹²¹⁹ BAKAY 1978, 141.

¹²²⁰ KOVÁCS 2013, 559.

¹²²¹ BAKAY 1978, 160.

¹²²² Vö. KOVÁCS 2016, 203–204.

¹²²³ MIKES 1956.

¹²²⁴ MIKES 1956, 120.

¹²²⁵ BAKAY 1978, 53–55.

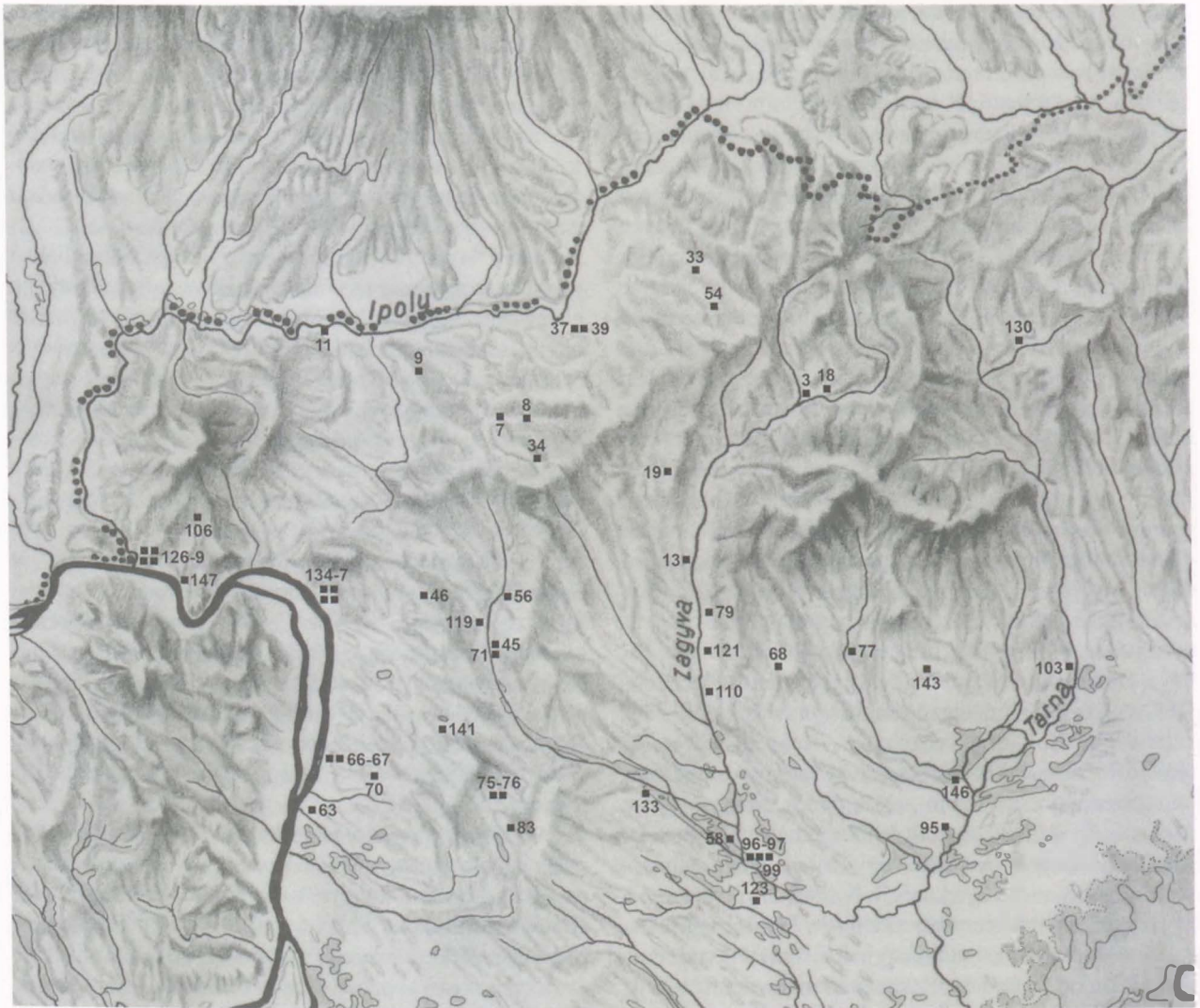
¹²²⁶ LANGÓ 2004.

¹²²⁷ FÉK 1049. sz.; BAKAY 1978, 174, 202. jegyzet.

¹²²⁸ NEVIZÁNSKY 1978.

¹²²⁹ NEVIZÁNSKY 2006, 292, Tab. XIII.

¹²³⁰ NEVIZÁNSKY 1994, 173.

64. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákospatak vonalával lehatárolt régióból általam ismert 10–11. századi lelőhelyek: 3. Bátonyterenye-Hársashegy, 7. Cserháthaláp, 8. Cserhátsurány-Halmok, 9. Csesztve-Iskoladomb, 11. Ipolyvece-Görgei u., 13. Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, 18. Kisterenye-Bányakapitányság, 19. Kozárd, 33. Szalmatercs-Fehérló-dűlő, 34. Szanda-Bokák-dűlő, 37. Szécsény-Öreghegy, 39. Szécsény, 45. Galgagyörk-Meleg-völgy, 46. Penc-Tuszkulán, 54. Sósartyán-Hosszútető, 56. Acsa-Homokbánya, 58. Boldog-Téglaház-part, 63. Budapest-Rákospalota, Szent István tér, 66. Dunakeszi-Alagipusztá, 67. Dunakeszi, 68. Ecséd, 70. Fót-Alagpusztá, 71. Galgagyörk-Kossuth Lajos utca, 75. Gödöllő-Máriabesnyő, Szakál Mihály telek, 76. Gödöllő-Homokbánya, 77. Gyöngyös-Szent János templom, 79. Gyöngyöspata-Kecskekő, 83. Isaszeg-Szentgyörgyi erdő, 95. Jászdózsa-Négyszállási iskola, 96. Jászfényszaru-Borjújárás, 97. Jászfényszaru-Csányi pusztá, 99. Jászfényszaru-Szegek, 103. Kál-Legelő III., 106. Kóspallag-Szent István u., 110. Lőrinczy-Selypi-pusztá, 119. Püspökhatvan-Tsz tanya, 121. Rózsaszentmárton-Felsőcsér, 123. Szentlőrinc-káta-Pusztamonostor, 126. Szob-Ipolypart, 127. Szob-Kiserdő, 128. Szob-Koliba, 129. Szob-Vendelin, 130. Tarnalelesz-Berekfara, 133. Tura-Töviskés-dűlő, 134. Vác-Csörög, 135. Vác-Derecske-dűlő, 136. Vác-Hattyú u., 137. Vác-Hétkápolna, 141. Veresegyház-Álom-hegy, 143. Visonta-Felsőrért, 146. Visznek-Kecskehegy, 147. Zebegény-Újvölgy

V.3. NÓGRÁD MEGYE ÉS A DUNA–IPOLY–TARNA–ZAGYVA–RÁKOS-PATAK VONALÁVAL LEHATÁROLT RÉGIÓ TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI VÁZLATA: 11. SZÁZAD

A 11. század esetében az Árpád-kori érmék segítségével a temető használatának ezek által kirajzolt periódusa meghatározható. Egyházasgerge-Sirmány esetében I. István (1000–1038) és I. András (1046–1060) verete legalább a 11. század közepéig történő használat bizonyítéka, Nógrádsáp-Tatárka 6. sírjának Salamon (1064–1074) érme alapján a közösség a 11. század harmadik negyedében még használta a temetőt. Piliny-Sirmányhegyen megközelítőleg a sírok 16%-a tartalmazta az ismert esetekben I. István (1000–1038), Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046), I. András (1046–1060), Béla *dux* (1048–1060), I. Béla (1060–1063) vagy I. László (1077–1095) érméit, így a temető 11. század végi használata bizonyosnak tekinthető. Rimóc-Templomdombon I. István (1000–1038) és az „*utána következő királyok*” denárai¹²³¹ kerültek elő. Szécsény-Apátipusztán I. András (1046–1060) érme a 11. század közepi, míg a Kerekdombon I. András (1046–1060) mellett Salamon (1064–1074) pénze a 11. század második felének, sőt II. Béla (1131–1141) érme a 12. századi használatnak a bizonyítéka.¹²³² Szécsény-Pórpáston I. István (1000–1038) érme sajnos a 11. század második negyedével kezdődő időszaknál pontosabb meghatározást nem tesz lehetővé.

A 11. századon belül sajnos nehezebben besorolható, azonban leletanyaga alapján ide sorolható Alsótold-Kereszti tábla, Bér-Tsz major, Ipolyvece-Rákóczi út, Lucfalva-Kisfalud határ, Mohora-Madách u. és Zsúny, elektron S-végű karika keltezi a Sóshartyán-Aranyosgödörben előkerült kincsleletet. Feltételesem ide sorolható továbbá Pásztó és Salgótarján is.

A 11. századi lelőhelyek legnagyobb koncentrációja a Középső-Ipoly-völgyben, Szécsény környékén figyelhető meg, ahol Apátipusztá, Kerekdomb és Pórpátpusztá található, illetve a Szécsényi-dombság északi részén Rimóc-Templomdomb és Zsúny. Ezek közül Szécsény-Kerekdombon lehetséges, hogy már templom körüli temető volt. Előbbiektől észak-északkeletre, a Litke-Etesi-dombságon található a megye máig ismert legnagyobb temetője, a piliny-sirmányhegyi, mely ugyan talán már a 10. század végén használatban lehetett, döntően azonban a 11. századra keltezhető, utolsó érméit I. László (1077–1095) veretei adják. Ennél valószínűleg

korábban, talán a 11. század közepén zárulhatott a közeli Egyházasgerge temetője. Ettől kelet-délkelet felé a megyében csaknem a Zagyva folyásáig húzódik a lelőhelyek sora, melyek közül a Központi-Cserhát és a Zagyva-völgy érintkezési részén Sóshartyán-Aranyosgödör kincslelete vélhetően valamilyen vészhelyzet keletkezése okán került földbe, a megyében egyetlen ilyen jellegű ismert leletként. Kérdéses a Medves-vidéken fekvő Salgótarján lelőhellyel szereplő leletanyag megítélése, mely akár 11. századi is lehet. S nem mentes a bizonytalanságtól a Központi-Cserhát lucfalvai határából előkerült S-végű karikák értékelése sem, ez utóbbiak azonban talán inkább már a 11. század irányába helyezhető lelőhelyre mutatnak. Ezen tárgytypus ezüstváltozata alapján keltezhető erre az időszakra az alsótoldi temető is, melytől délkeletre található a folyó túlsópartján Pásztó, ahol egy gyűjtemény utalhat egy (?) korabeli lelőhelyre. Egy lelőhely bukkan fel a Központi-Cserhát keleti felén: Bér-Tsz major.

A 10–11. századi lelőhelyekhez hasonlóan a Nógrádi-medence területéről csaknem teljesen hiányoznak az ezredforduló utáni lelőhelyek, azok itt is a Cserhát vidékén találhatóak. A medence egyetlen, sajnos azonban csupán bizonytalanul megítélhető lelőhelyét a Középső-Ipoly-völgyben található Ipolyvece-Rákóczi úti bizonytalan sírszámú egykori temető adhatná, melynek nem szakember által történt feltárása azért is fájó vesztesége a kutatásnak, mert földrajzi távolságuk okán bizonyára különböző, időben talán egymást követő közösségekhez lennének kapcsolhatók a Görgei úti sírokkal. A Terényi-dombságról Mohora-Madách u., míg a Központi-Cserhát nyugati részéről Bér-Tsz major, majd nyugatra a Nézsa-Csövári-dombságon Nógrádsáp-Tatárka, véleményem szerint a 10. századot követően újra használatba vett temetője sorolható ide, míg a Nógrádi-medence déli szélén található Nötincs-Hársas temetőrészlete.

Ezzel a mai megye területén elhelyezkedő lelőhelyek végére értünk, a közigazgatási határon kitekintve a 11. századi lelőhelyek északi határát Perse temetője adja, melyet a megelőző 10. századi használat után valamikor a 11. század folyamán újra használatba vettek. Vizsgált területünk másik határát a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén fekvő Szentsimon lelőhely jelenti,

¹²³¹ FÉK 860. sz.

¹²³² A 12. században kezdődtek a temetkezéscsk Érsek vadkert-Templom lelőhelyen, ahol többek között S-végű karikák, gyöngyök, pecsét- és karikagyűrűk, fülbevalók és 1 db pénzérme is előkerült (BÁCSMEGI 2004).

ahonnan legalább négy 11. századi sír ismert, egyebek mellett I. István (1000–1038) érmét is tartalmazva.¹²³³

A Tarna mentén haladva déli irányba Pétervására környéke ebben az időszakban is képviselteti magát, az Ivádra vezető út mentén egy 32+? számú, 980–990-es évektől a 11. század végéig, I. István (1000–1038), Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046), I. András (1046–1060), Béla *dux* (1048–1060), Salamon (1064–1074) és I. László (1077–1095) érméit tartalmazó temetője ismert,¹²³⁴ míg a Várnál egy templom körüli sírkert helyezkedett el.¹²³⁵

Ettől délre azonban legközelebb már csak a Mátra-alján jelcnnek meg a lelőhelyek. Abasár-Bolt-tetőn egy bizonytalan sírszámú 11–12. századi templom körüli temető került elő, melyből S-végű bronz- vagy rosszezüst karikák, ritkán bordázott változatban ismertek.¹²³⁶ Gyöngyöspata-Pöcötetőn egy szegényes mellékletű, bizonytalan sírszámú templom körüli temető dokumentált, melynek egyik sírjában másodlagosan fülbevalóvá alakított ezüst S-végű karikák voltak.¹²³⁷ Gyöngyöstarján-Templomdombon pedig templom körüli temető két ezüst és bronz S-végű karikát tartalmazó sírja került napvilágra.¹²³⁸ Délkeletre Visonta-Petőfi u. 13. számú telkéről egy 11. századi temető maradványának előkerüléséről van adat, melynek egyik sírjában fülesgombok, gyűrű és hajkarika volt.¹²³⁹ Visontáról egy további, valószínűleg 1046 előtt elrejtett kincslet is ismert, mely I. István (1000–1038) és Péter (1038–1041, 1044–1046) érméit tartalmazta.¹²⁴⁰ Vámosgyörk-Motorhajtóanyag-tároló telepen 35+? síros temetőrészlet dokumentált, mely a 11. századra datálható.¹²⁴¹ Ugyancsak egy 11. században elrejtett kincslet (?) nyugatra, Hort területéről került elő, mely I. László (1077–1095) érméiből állt,¹²⁴² míg a 11. századi lelőhelyeket Jászdózsa-Kápolnahalom 11. századtól használt templom körüli,¹²⁴³ és Jász-

berény-Necsőegyháza ugyancsak templom cintermében elhelyezkedő hét, 11–12. századi sírja zárja.¹²⁴⁴ A régió 11. századi lakottságára utal Jászberény-Szent Pál-halom soros jellegű temetője is.¹²⁴⁵ Itt kell megemlíteni Szentlőrinc-káta-határ mente lelőhelyét, ahol egy bizonytalan sírszámú kora Árpád-kori temetőt ért bolygatás,¹²⁴⁶ sajnos azonban további információ nem áll rendelkezésre a temetőről. A 11. század emlékei déli irányba a Tápió vidékén mutatnak emelkedést.¹²⁴⁷

A Gödöllői-dombság délnyugati részén, Örszentmiklós-Kárasz Pál szőlőjéből egy „*legnagyobb valószínűséggel kora Árpád-kori bronzgyűrű*” került elő emberi csontok mellett, így valószínűleg egy kora Árpád-kori sírral vagy temetővel számolhatunk a területen.¹²⁴⁸ Veresegeház-Ráday u. területén pedig „*feltételelesen*” a 11. századra keltezhető, melléklet nélküli sírok előkerüléséről van adatunk.¹²⁴⁹

A mai főváros területén, a Duna-Rákos-patak közén Budapest-Árpádföld, Timur utcában egy 72+? síros, 11. században, legkésőbb a 12. század elejéig használt temető volt, melyből bronz és ezüst, köztük bordázott, illetve egy esetben másfélszeres S-végű, valamint pödört végű karikák, továbbá fluoritgyöngyök ismertek.¹²⁵⁰ Budapest-Rákospalota, Sín u. területén pedig egy több mint 300 síros temető dokumentált, melynek korábbi része már a 11. században megnyílt, s azt a tatárjárásig használták. Leletanyagában ezüst és bronz S-végű karikák, többször bordázott változatban, huroksorral díszített S-végű karika, hegyesdőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgűrűk, fluoritgyöngyök és I. László (1077–1095) érméi voltak.¹²⁵¹

A Dunakanyarban a váci vár udvarának déli részén húsz, 11. századi temetkezés és hasonló korú telepmaradvány utal az egykori megtelepedésre.¹²⁵² Nógrád

¹²³³ HORVÁTH É. N.

¹²³⁴ RÉVÉSZ 2008, 255–261.

¹²³⁵ FODOR 2008; KOVÁCS 2013a, 260.

¹²³⁶ RÉVÉSZ 2008, 15–16.

¹²³⁷ RÉVÉSZ 2008, 189.

¹²³⁸ RÉVÉSZ 2008, 404; FODOR 2008a, 190.

¹²³⁹ RÉVÉSZ 2008, 379.

¹²⁴⁰ KOVÁCS 2008a.

¹²⁴¹ RÉVÉSZ 2008, 335–348, 448.

¹²⁴² KOVÁCS 2008, 197.

¹²⁴³ BÓNA 1972; BÓNA 1974; STANCIK 1974.

¹²⁴⁴ KOVÁCS 2013a, 263.

¹²⁴⁵ CSALOG 1954; 1955. – Jászberény-Borsóhalmán pedig egy Salamon (1063–1074) érméit is tartalmazó kincslet került elrejtésre (KOVÁCS 1997, 135, 15. kép).

¹²⁴⁶ DINNYÉS 2005.

¹²⁴⁷ TETTAMANTI 2001, 20.

¹²⁴⁸ MRT 9, 21/36; TETTAMANTI 2001, 18.

¹²⁴⁹ MRT 9, 37/43.

¹²⁵⁰ ÍRÁSNÉ 1992; ÍRÁSNÉ 1997, 48–60.

¹²⁵¹ ÍRÁSNÉ 1997, 41–47.

¹²⁵² TETTAMANTI 2003a. – Vác-Darányi szőlőjében pedig egy Salamon érméit tartalmazó kincslet őrzi egy korabeli esemény emlékét (KOVÁCS 1997, 132, 13. kép).

verőce-Magyarkúton pedig 11–12. századi szórványleletek, köztük Péter (1038–1041, 1044–1046) és Kálmán (1095–1116) érméi mutatnak a templom körüli temető kora Árpád-kori használatára.¹²⁵³

Az Ipoly torkolatánál található Szob-Bézsob 11. századi templom körüli temetőjének 56 feltárt sírja, ezekből kauri, S-végű ezüstkarikák, közte fonott huzalból és bordázott S-véggel, berakásos és szemes, valamint fluorit- és karneolgyöngyök, lunulák, fonott és pántgyűrűk, étel vagy ital tárolására szolgáló agyagedények, továbbá két sírból Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046), egyből I. András (1046–1060), két további temetkezésből pedig Kálmántól (1095–1116) II. Gézáig (1141–1162) terjedő időszak alatt országló valamelyik uralkodó pénze került elő.¹²⁵⁴ Letkés-Téglaégető I. temetőjének,¹²⁵⁵ annak északnyugati sarkán fekvő 48. számú sírjából I. László (1077–1095) érme ismert, így a teljesen feltárt 91 (?) síros temető¹²⁵⁶ a 11. század utolsó negyedében még használatban lehetett. Sajnos azt azonban nehéz lenne eldönteni, hogy ekkor újra megástak egy vagy több sírt, avagy a temetkezések folyamatosak voltak-e eddig az időpontig. Az említett sír tájolása dél felé tér el a temető többségében észak felé mutató Ny–K-i főirányától. Ez azonban további síroknál is megfigyelhető, így ha nem a természeti jelenségekkel összefüggő objektív oka van, akkor itt talán egy valamiért különálló csoportot is láthatnánk. Sajnos leletanyaguk nem segít eldönteni a kérdést, az ugyanis nem válik el markánsan a temető más sírjaitól. Az S-végű karikák a délnyugati és délkeleti részt leszámítva annak teljes területén megtalálhatók, s nem különülnek el nyersanyaguk szerint sem, azonban a szélesebb S-véggel rendelkező változatok a keleti részből nem ismertek (érdekes módon az I. László (1077–1095) érmét is tartalmazó 48. sírból szélesre kalapált S-végű karika nem került elő, felhívva a figyelmet ezzel az általános érvényűnek tartott megfigyelések sokszor megkérdőjelezhető voltára). A sima huzalkarikák a nyugati és középső részből dokumentáltak, hasonlóan a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart, 11. századra keltezhető¹²⁵⁷ gyűrűkhöz. A sima és S-végű változatok esetében utóbbiak kétszer annyi temetkezésben ismertek. A temető keltezését illetően az, hogy a temetőből csupán egy sírból 1 db I. László (1077–1095) érme került elő, a pénz mellékletadás szokásának esetlegességét

jelzi.¹²⁵⁸ Letkés-Téglaégető II. temetője¹²⁵⁹ sajnos nem teljesen feltárt, a 91 sírból¹²⁶⁰ háromszor annyi esetben került elő S-végű, mint sima huzalkarika, előbbieket a feltárt temető rész teljes területén, azonban nem egyenletes arányban találhatók, az északi részen sűrűsödnek, míg a déli, lovas, fegyveres sírokat is tartalmazó részen alacsonyabb a számuk. Mivel azonban itt is megtalálhatók, ezért talán ez sem keltezhető a 10. század második fele, vége elé. A sima karikák döntően a temető középső, kisebb számban pedig a déli részéről ismertek. A sima karikákkal jellemezhető középső rész nyugati szélén található az I. Géza¹²⁶¹ (1074–1077) érmével keltezhető, S-végű ezüstkarikát is tartalmazó 48. sír. Az S-végű karikák széles S-véggel rendelkező változatai a temető északi feléből ismertek, így alighanem ez lehet annak fiatalabb része, melyet – a temető folyamatos használatát feltételezve – talán a 11. század második felére, míg annak déli részét a 10. század végére, 11. század első felére keltezhetszünk. Érdekes, hogy – amennyire a nem teljes feltárás alapján megállapítható – ebben a temetőben is csupán 1 db a 11. század utolsó negyedéből származó érme volt, itt azonban bizonyosan nem annak egyik szélső sírjában, ami a temető betelepítési folyamatára nézve bírhat jelentőséggel [65. kép].

Az Ipoly-kanyar északi részének tágabb környezetében két további, ezüst S-végű karikák alapján már az ezredforduló után keltezhető – Deménd (Demandice, Sl.) és Gyerk (Hrkovce, Sl.)¹²⁶² – lelőhelyet említhetünk meg, a már megelőző szakaszban felsorolt 10–11. századi lelőhelyek fiatalabb része mellett.

Áttekintve Nógrád megye korabeli sírjait, temetőit, úgy látszik a 10. században a magyarság – legalábbis azon csoportjai, melyeket leletanyaguk alapján nagy valószínűséggel azonosítani tudunk – nem egyenletesen az egész területen, hanem csupán annak egyes részein telepedett meg. Alacsonyabban reprezentált a Középső-Ipoly-völgy keleti része, s nem vagy csupán érintőlegesen ismert megtelepedésre utaló lelőhely a Börzsöny, a Nógrádi-medence, a Kosdi-dombság, a Terényi-dombság, a Galga-völgy, a Központi-Cserhát nyugati felén és az Ecskendi-dombságon, a Cserhátalján, a Mátralában, a Nyugati-Mátrán, a Magas-Mátrán, a Karancson, valamint a Felső-Tarnai- és a Pétervásári-dombságon. Nyugati irányban a Börzsöny tágabb előteréig húzó-

¹²⁵³ MRT 9, 20/6; Kovács 2013a, 268.

¹²⁵⁴ MRT 9, 26/38; TETTAMANTI 2001, 17.

¹²⁵⁵ BAKAY 1978, 59–91.

¹²⁵⁶ BAKAY 1978, 59, 153, 170.

¹²⁵⁷ Vö. Kovács 2015a, 203–204.

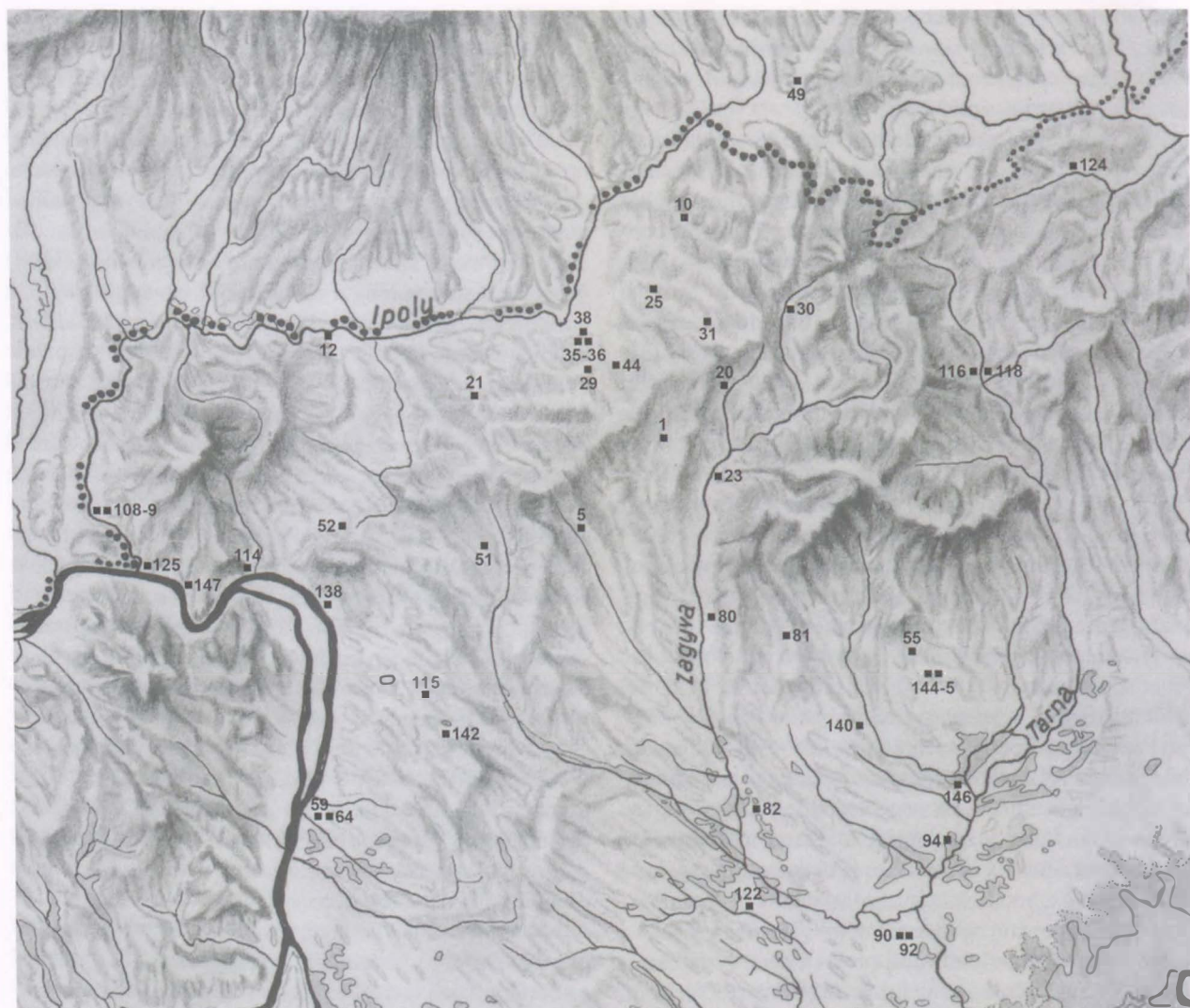
¹²⁵⁸ Kovács 2015a, 220, 850. jegyzet.

¹²⁵⁹ BAKAY 1978, 91–121.

¹²⁶⁰ BAKAY 1978, 170.

¹²⁶¹ Kovács 2015a, 220, 850. jegyzet.

¹²⁶² NEVIZÁNSKY 2006a, 9–10.

65. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Ráros-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert 11. századi lelőhelyek: 1. Alsótold-Kereszti tábla, 5. Bér-Tsz major, 10. Egyházasgerge-Sirmány, 12. Ipolyvece-Rákóczi út, 20. Lucfalva-Kisfalud határ, 21. Mohora-Madách u. 18., 23. Pásztó, 25. Piliny-Sirmányhegy, 29. Rimóc-Templomdomb, 30. Salgótarján, 31. Sóshartyán-Aranyosgödör, 35. Szécsény-Apátipuszta, 36. Szécsény-Kerekdomb, 38. Szécsény-Pórpástupusztá, 44. Zsúny, 49. Perse-Bércz, 51. Nógrádsáp-Tatárka, 52. Nőtinces-Hársas, 55. Abasár-Bolt-tető, 59. Budapest-Árpádföld, Timur u., 64. Budapest-Rákospalota, Sín u., 80. Gyöngyöspata-Póctető, 81. Gyöngyöstarján-Templomdomb, 82. Hort, 90. Jászberény-Necsőegyháza, 92. Jászberény-Szent Pál-halom, 94. Jászdózsa-Kápolnahalom, 108. Letkés-Téglaégető I., 109. Letkés-Téglaégető II., 114. Nógrádverőce-Magyarkút, 115. Örszentmiklós-Kárász Pál szőlője, 116. Pétervására-Ivadra vezető út, 118. Pétervására-Vár, 122. Szentlőrinc-káta-határ mente, 124. Szentsimon, 125. Szob-Bészob, 138. Vác-Vár, 140. Vámosgyörk-Motorhajtóanyag-tároló telep, 142. Veresegyház-Ráday u., 144. Visonta-Petőfi u. 13., 145. Visonta

dig a lelőhelyek sora. A hegytől nyugatra, az Ipoly magyarországi szakasza által közrefogott területnek a legészakibb lelőhelye pedig Letkésnél található. Meg kell jegyezni, hogy a mai szlovákiai oldalon ennél északabbra, vagyis a Kisalföld keleti felén északi irányban

feljebb húzódva futott a lelőhelyek alapján feltételezhető településterület széle. Kitekintve elemzett megyénk határaiból, a 10. századi lelőhelyek legnagyobb számban a Pesti-síkság északi részén található, majd a Gödöllői-dombság egészét tekintve alacsonyabban reprezen-

tált területe után a Jászság északkeleti része mutatja újra a nagyobb számú megtelepedés nyomát. Jellegüket tekintve azonban ezek között jóval magasabb a honfoglaló magyarságra jellemzőnek tartott sírok, temetők száma. A Mátraalján főként annak keleti részéről ismerünk korabeli lelőhelyeket, míg a Bükkalja nyugati felén bukkan fel további néhány.

A 10–11. század esetében továbbra is úgy tűnik, hogy a települési terület kikerüli a magasabban fekvő börzsönyi részeket, a Középső-Ipoly-völgy nyugati részét és a Nógrádi-medencét, a Kosdi- és a Nézsa–Csöväri-domságot, valamint a Felső-Tarnai-domság területét. A megyében a 10. és a 11. század közti legnagyobb különbség alighanem a Szécsény környéki lelőhelyek számának növekedése a megelőző 10. századiakhoz képest. Ekkor alakul ki tehát vélhetően egyfajta települési koncentráció a mai város környékén. Nagyobb földrajzi egységet tekintve a Pesti-síkság továbbra is nagyobb

számú lelőhelyet mutat, de itt már a Gödöllői-domság területre is erőteljesebben reprezentált. Ugyanakkor a Jászság esetében mintha kissé északabbra találnánk a 10–11. századi sírokat, temetőket. Nagyobb számban jelennek meg azok az Ipoly torkolatvidékén is.

A 11. század vonatkozásában a Börzsönyben továbbra sem utal korabeli temető a megtelepedésre, de a Nógrádi-medence és a Galga-völgy, az Ecsendi-domság és a Cserhátalja délkeleti részének kivételével sem találunk lelőhelyeket, a Felső-Tarnai-domsághoz hasonlóan. Magasabb települési koncentráció mutatkozik ugyanakkor az Ipoly és a Cserhát között, a Szécsényi- és a Terényi-domságon. A 11. századi lelőhelyek vizsgált teljes régiókban a Mátraalján mutatnak nagyobb számot, míg a Jászság és a Pesti-síkság szerepe mintha csökkenne, a Gödöllői-domság pedig jelenleg leletmentesnek tűnik.

V.4. ADATOK NÓGRÁD MEGYE ÉS A DUNA–IPOLY–TARNA–ZAGYVÁRÁKOS-PATAK VONALÁVAL LEHATÁROLT RÉGIÓBÓL ISMERT KORABELI TEMETŐKET HASZNÁLÓ KÖZÖSSÉGEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ

Az alábbiakban az egyes közösségek néhány jellegzetes vonásának bemutatására próbálok kísérletet tenni. A keltezés szempontjából kiemelt helyen álló korabeli *pénzermék* közül a katalógusban bemutatott lelőhelyekről ismert, díszként vagy halotti obulusokként felhasznált változatokat már említettem, nézzük most ezeket nagyobb vizsgált területünk vonatkozásában. A Kárpát-medencén kívül vert fizetőeszközök között Aldebrő-Mocsáros 8. sírjában az *inf.* I-es korú gyermek összetört koponyacsontjai között volt Provence-i Hugó (926–931) átlukasztott érme, míg a 20. sírjában ugyancsak Provence-i Hugó (926–931) átlukasztott érme a *maturus* korú nő nyakcsigolyáinál feküdt. Nem lehet meghatározni azonban, hogy ruhadíszként vagy halotti obulusként szolgáltak-e.¹²⁶³ A Gödöllőn előkerült átlukasztott Athelstan (924–939) érme helyzete sajnos ismeretlen, átlukasztott volta talán inkább díszként történő felhasználását valószínűsíti, ami persze nem zárja ki, hogy az elhunyt halála után sírjába másfajta funkcióban helyezték (mint ez pl. a pilinyi I. sír szemfedőn alkalmazott övvereteinél is látható volt). Kál-Legelő 81. sírjában I. Berengár (888–915) többszörösen átlukasztott szélű érme az *inf.* I-es korú gyermek koponyá-

jának nyakszirti része alatt volt, mely feltehetően halotti obulusként került a sírba.¹²⁶⁴ Kóspallag-Szent István u. temetőjében vélhetően sírból,¹²⁶⁵ de annak pontosan nem ismert részéről került elő VII. Konstantin és II. Romanos (915–959) átfúratlan érméje. Perse-Bércz 101. számú felnőtt női sírjában a váz szájúrcgében volt a dirhem, melyet obulusként¹²⁶⁶ is mellékelhettek, azonban az átlukasztott érme a nyakcsigolyáknál megfigyelt gyöngysorba fűzve is elhelyezkedhetett. Szob-Kiserdő 10. sírjában az 55-70 éves férfi váz mellett Provence-i Hugó (926–931), a 35. sírban a férfi váz felsőtestének csontjai között ugyancsak Provence-i Hugó (926–931) átlukasztott érme, míg a 60. sírban a 6 év körüli kislány nyakláncának díszei közé fűzve volt VII. Konstantin és II. Romanos (915–959) hamis érme. Bizonyosan obulusként alkalmazott érme a temetőből nem került elő.¹²⁶⁷ A magyar szállásterületen kívül vert pénzek esetében tehát a hagyományosnak tekinthető díszként történő alkalmazás mellett az obulusként történő felhasználás sem vethető el az ismert esetek egy részében. Mindez a nógrádi részekben jelenleg némiképp eltérő képet mutat, mivel ott az esetek döntő többségében a díszként történő felhasználás látszik igazolhatónak ezeknél az érméknél.

¹²⁶³ RÉVÉSZ 2008, 43–44.

¹²⁶⁴ RÉVÉSZ 2008, 230.

¹²⁶⁵ LANGÓ 2004, 85.

¹²⁶⁶ KOVÁCS 2011, 179.

¹²⁶⁷ BAKAY 1978, 183.

Az Árpád-kori magyar érmék között Budapest-Rákospalotán sajnos csupán azok kibocsátóit ismerjük, helyzetüket nem: az 50. és 51. sírban I. László (1077–1095) egy-egy érme volt. Letkés-Téglaégető 1/48. sírjában a 30–35 éves női váz koponyájának hátsó részéhez tapadva került elő I. László (1077–1095) érme, míg a II. temető 48. sírjában az 50 év körüli nő gerincoszlopának közelében, a mellkas bal oldalán feküdt ugyancsak I. László (1077–1095) pénze. Perse-Bércz temetőjében az obulusok között I. András (1046–1060) érme a bal kulcsont belső végénél (9. sír), I. László (1077–1095) veretei a szájüregben (1. sír), a felső csigolyák bal oldala mellett (7. sír), a jobb oldali felső bordákon (8. sír), illetve a bal (6. sír) vagy a jobb kéz csontjainál (12., 30. sír) voltak. Pétervására-Ivádra vezető út 2. sírjában bizonytalan helyen I. István (1000–1038) 3 db és Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) 1 db érme, a 12. sírban nyugvó nő jobb kulcsontja mellett és a jobb kézfej csontjai fölött pedig I. András (1046–1060) egy-egy érme volt. A 13. sírban I. László (1077–1095) érme volt, a 23. számú férfi koponyája alatti első csigolyán Salamon (1064–1074), a 29. sírba temetett nő koponyája alatti első csigolyája mellett pedig Béla *dux* (1048–1060) érme volt, melyeket halotti obulusként helyeztek többnyire az elhunytak szájüregébe.¹²⁶⁸ Szentsimon I. István (1000–1038) érmét tartalmazó feldúlt sírja esetében csupán valószínűsíthetjük annak obulusként történő felhasználását. Szob-Bézsob templom körüli temetőjének 8/9. számú női vázának koponyája alatt Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046), a 10. számú váz koponyájának nyakszirtje alatt Kálmán (1095–1116) és II. Géza (1141–1162) közti uralkodók veretének töredéke volt. A 22. sírban pedig a nyakcsigolyák alatt volt egy hasonló besorolású érme. Az 52. sírban a jobb combcsont forgójánál volt Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) érme. Egy további sírban pedig I. András (1046–1060) valószínűleg 1 db érme volt a váz mellkasán.¹²⁶⁹ Szob-Koliba 42–45. számú sírjainak valamelyikében, ismeretlen helyen, Aba Sámuel (1041–1044) érme volt. Szob-Vendelin 75. számú gyermeksírában I. András (1046–1060) érme volt ugyancsak ismeretlen helyen, s a temetőből egy további meghatározhatatlan érme került elő.

A sírbéli helyzeteket tekintve az Árpád-kori érmék közül az obulusok kézbe adását az Ipoly alsó folyása melletti temetőkből nem ismerem, ez az érméket tartalmazó sírok arányait figyelembe véve főként a Persén temetkező közösségnél lehetett gyakori, a testre helyezett érméssel együtt, melyek ugyanakkor Piliny-Sirmányhegy temető-

jében is nagyobb számban dokumentáltak, s felbukkanak az Ipoly alsó folyása mentén is. A fejre/szájba helyezett obulus ugyanakkor a már többször említett persei temetőben a ritkább eset volt, míg a terület többi sírjában ez számít a leginkább elterjedt változatnak.

Obulusként egynél több érme sírba helyezése főként az Ipoly középső folyásvidékének a jellemzője, a folyó alsó része mentén ennek biztos példáját nem ismerem.

Az érmék összességét tekintve a magyar szállásterületen kívül vert 17%-ot, I. István érméi 13%-ot, Orseolo Péteré 4%-ot, Aba Sámuelé 1%-ot, I. Andrásé 19%-ot, Béla *dux* 2%-ot, míg I. Béláé 1%-ot, Salamoné 12%-ot, I. Lászlóé 17%-ot, II. Béláé 2%-ot, továbbá a bizonytalan esetek újabb 12%-ot tesznek ki. Az érmék területenkénti arányait tekintve az Ipoly torkolatvidékén I. István (1000–1038) és Salamon (1064–1074) érméi látszanak hiányozni, utóbbi főként a pilinyi nagy temetőből került elő. István érméinek Letkés–Szob környéki alacsony száma az obulusadás szokásának későbbi elterjedésére is utalhat, itt legkorábban Péter (1038–1041, 1044–1046) érméinek illetően felhasználása valószínűsíthető, s temetőnként általában csupán 1–2 db került sírba. A Letkés környéki közösségeknél pedig talán csak I. László (1077–1095) korában kezdtek alkalmazni, erre utalhat, hogy mindkét tégláégetői temetőben csak egy-egy ilyen sír volt. Természetesen csak az I. temető teljesen feltárt, az azonban már nagyfokú véletlenről tenne tanúbizonyosságot, ha mindkét esetben a 11. század végén történt volna egy, esetleg több későbbi betemetkezés. Nem tűnik valószínűnek ugyanakkor, hogy a szobi átkelőnél, nagy európai útvonalak kereszteződési pontjának¹²⁷⁰ közelében ne forogtak volna már első királyaink pénzei, így a 11. század első–második negyedében a szokásbeli magyarázat is reális lehet [66. kép].

A bemutatott nógrádi részeken felül területenként változó, néhol azonban megfigyelhetően erőteljes az *étel- vagy italmelléklet* adásának szokása, melyet agyagedények, illetve edénytöredékek, vaspántos favödörök, állatsontok és tojások (?) igazolnak.

Az étel- vagy italmellékleteket tekintve az Ipoly menti temetőkből – a lovas sírok alacsony számával összevetve – ezen tárgycsoport/rituselem rendkívül nagy számban figyelhető meg.¹²⁷¹ Az itt élő és temetkező közösségek közül Szob-Vendelinen kb. 12–13 sírből került elő agyagedény, s legalább 4–5 sírban volt még edénytöredék, 3 sírba pedig vaspántos favödör is került. 4 sírban tojás, 2 sírban pedig állatsont volt.¹²⁷² Szob-Kiserdőn 7 sírban volt agyagedény, egy-egy sírban pedig vödör

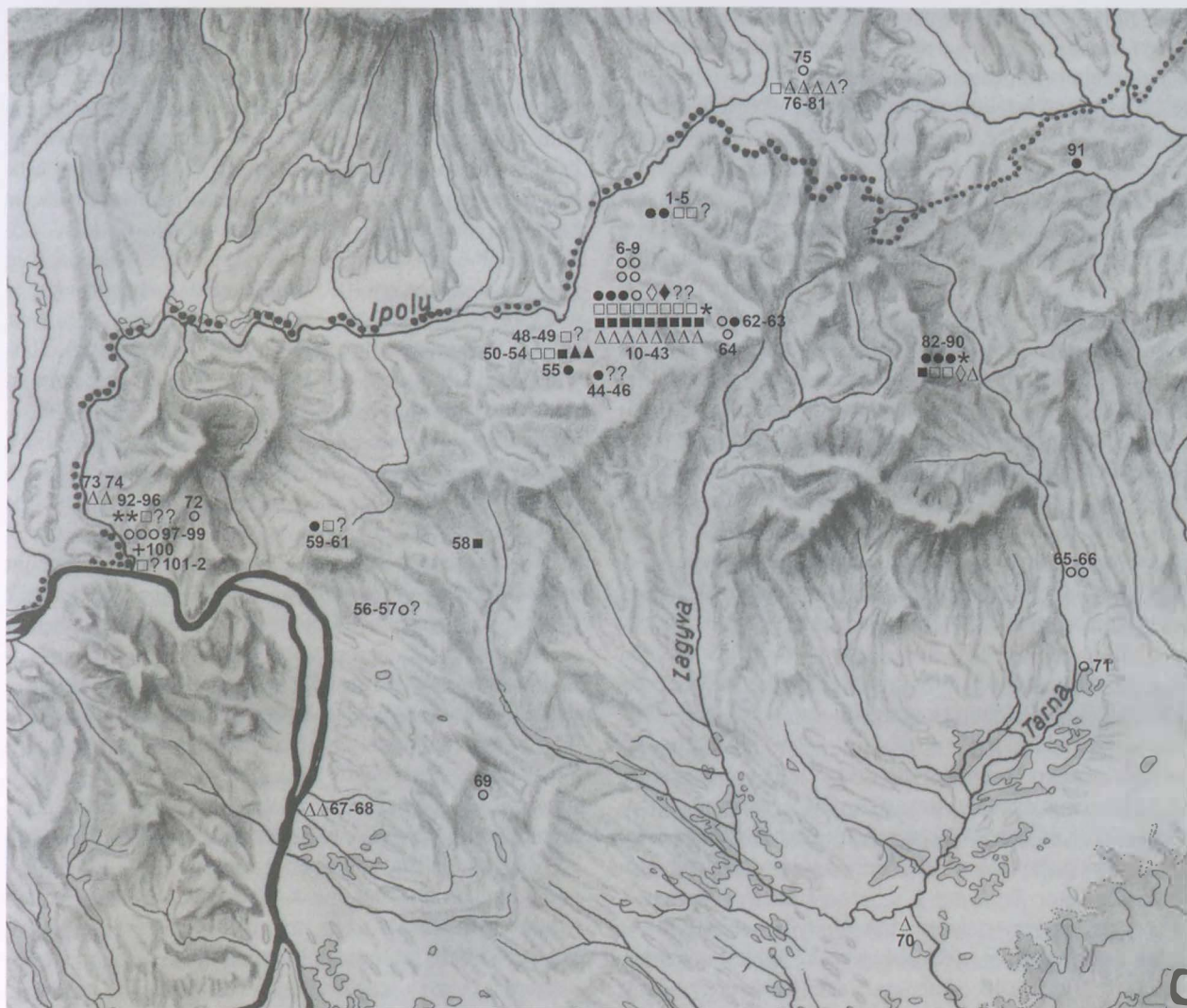
¹²⁶⁸ RÉVÉSZ 2008, 259.

¹²⁶⁹ MRT 9, 26/38.

¹²⁷⁰ KRISTÓ 2000, 93.

¹²⁷¹ Az Ipoly déli völgyében a jó eltemetése nem volt szokásban, azonban étellel-itallal ellátták a halottakat (BAKAY 1978, 182).

¹²⁷² TÖRÖK 1956, 132; BAKAY 1978, 142–143.

66. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert 9–10. századi magyar szállásterületen kívül vert (○), I. István (●), Orseolo Péter (*), Aba Sámuel (+), I. András (□), Béla *dux* (◊), I. Béla (◆), Salamon (■), I. László (△), II. Béla (▲) és bizonytalan típusú (?) érméket tartalmazó sírok összes érméi: 1–5. Egyházasgerge–Sirmány 4., 8., 10–11. sír, 6–9. Piliny–Leshegy 2–3. sír, 10–43. Piliny–Sirmányhegy 3–4., 10., 18., 37–38., 40–41., 54., 56–57., 67., 80., 83., 85., 89., 91–92., 101., 114., 116–117., 132., 145., 152., 156., 157. sír, 1894. és 1901. évi feltárás, 44–46. Rimóc–Templomdomb, 48–49. Szécsény–Apátipusztá 1. sír és szórvány, 50–54. Szécsény–Kerekdomb sz., 55. Szécsény–Pórpáspusztá, 56–57. Rád–Kishegy 47. sír, 58. Nógrádsáp–Tatárka 6. sír, 59–61. Nőtincs–Hársas 2–3. sír, 62–63. Sóshartyán–Hosszútető 30., 46. sír, 64. Sóshartyán–Zúdótető 2. sír, 65–66. Albedrő–Mocsáros 8., 20. sír, 67–68. Budapest–Rákospalota (XV. kerület), Sin u. 62–63. sír, 69. Gödöllő, 70. Jászberény–Szent Pál-halom, 71. Kál–Legelő 81. sír, 72. Kóspallag–Szent István u., 73. Letkés–Tégláégető I/48. sír, 74. Letkés–Tégláégető II/48. sír, 75. Perse–Bércz 101. sír, 76–81. Perse–Bércz 1., 6–9., 12., 30. sír, 82–90. Pétervására–Ivádra vezető út 2., 12–13., 23., 29. sír, 91. Szentsimon, 92–96. Szob–Bézsob 8/9., 10., 22., 52. és egy további sír, 97–99. Szob–Kiserdő 10., 35., 60. sír, 100. Szob–Koliba 42–45. sírok egyike, 101–102. Szob–Vendelin 75., 82. sír

* Mivel az érmék között nagyon sok a szórványlelet, ezért célszerűbbnek tűnt azok darabszámát megjeleníteni. A könnyebb átláthatóság érdekében a jelek nem a sírok számozásának sorrendjét követik.

vagy tojás. Szob-Ipolyparton 2 sírban találtak agyagedényt, Szob-Bézsobon pedig a 33. sírban az edénytöredékek mellett lófogak is voltak, ez utóbbiak ételmellékletként történő értelmezése azonban megkérdőjelezhető. Letkés-Tégláégető I. temetőjében 3 sírban voltak edénytöredékek, 2 sírban tojás, míg valószínűleg 1 további sírban állatsont. A II. temetőben 2 sír tartalmazott tojást. Kóspallag-Szent István u. 3 sírjában volt agyagedény vagy annak töredéke. A becslés szerint mindössze egynegyed részében feltárt¹²⁷³ Szob-Koliba úgy tűnik leletmentes ebből a szempontból. Az étel- vagy italmellékletre utaló agyagedény, vödör vagy állatsont az Ipolytól nyugatra is csaknem valamennyi temetőben megtalálható,¹²⁷⁴ a folyó közvetlen sávjában azonban ritkább, tudomásom szerint mindössze Ipolykiskeszin figyeltek meg ezeket: agyagedényt 10, állatsontot 2, tojást 7 sírban.¹²⁷⁵

A Duna-Ipoly összefolyásától délre, a Dunakanyarban Vác környékén volt még úgy tűnik megtalálható nagyobb arányban a szokás: Vác-Derecske, -Hattyú u. és -Hétkápolna területén is előkerültek ilyen leletek, sajnos azonban a temetők feltártságának mértéke miatt nehéz megítélni ezek sírbéli helyzetét, temetőn belüli arányait, sőt esetenként darabszámukat is, így csak megemlíthetjük őket a lelőhelyek sorában.

A Nógráddal határos déli és keleti részekén Tarnaörs-Rajnapart 6. sírjában állatsont, Aldebrő-Mocsáros 15. sírjában agyagedény, a 9., 10. és 20. sírban pedig állatsont volt. Kál-Legelő 46. sírjában tojást találtak. Lőrinczy-Selypi pusztán 3 db szörvány agyagedény volt. Rózsaszentmárton-Felsőcsér 4. sírjában állatsont, míg az 5. sírban agyagedény dokumentált. Visonta-Felsőréten a 9. sírban edény, a 19. és az 55. sírban pedig állatsont helyezkedett el. Visznek-Kecskehegyen a 35. sírban egy edény, míg a 105. sírban Heves megyében egyedi¹²⁷⁶ vaspántos favödör helyezkedett el. Jászdózsa-Négyszállási iskola területén az egyik sírban ugyancsak agyagedény volt.¹²⁷⁷

Vizsgált megyéinktől északkeletre, Perse-Bércz 10. századi temetőjében 3 sírban volt edény, a 11. századi temető rész egy sírjában edény, a másikban pedig állatsontok.

Ezek helyzetét illetően – részben bizonyára a kérdéses esetek magas száma miatt – sajnos nem figyelhetők meg jelentős különbségek az egyes közösségek temetőiben. Az agyagedényeket a kor általános jellegzetességeként az elhunyt lábainak végeihez vagy azok valamelyik oldalára helyezték az esetek döntő többségében, s mindössze 3 sírban voltak a fejnél, s egy továbbiiban a felsőtest mel-

lett, melyek azonban nem mutatnak területi koncentrációt. Az állatsontok ezzel szemben gyakrabban voltak az elhunyt karja, válla – vagyis felsőteste – mellett, illetve hasonló arányban a feje környékén. A tojások pedig – a katalógusban bemutatott lelőhelyeken megfigyeltekhez hasonlóan – a lábak végeinél vagy a kar környékén. Sajnos a vaspántos favödörök közül a szob-vendelini 26. és 88. sír esetében a helyzeteik nem ismertek. A lábak végeinél volt Szob-Kiserdő 64. és -Vendelin 3. sírjában, míg Visznek-Kecskehegy 105. számú temetkezésében a koponya jobb oldala mellett.

Az Ipoly déli völgyében egykor étellel, itallal ellátták a halottakat, és „*elégé általános*” volt az összetört edény egy-két darabjának sírba tétele is.¹²⁷⁸ Ha a leletek elterjedését ábrázoló térképre pillantunk [67. kép], rögtön szembetűnő a Dunakanyar, de főként az előbb említett Ipoly torkolatvidék kiemelkedő szerepe. Az itt élő közösségek nem csupán nagyobb arányban látták el túlvilági útravalóval halottaikat, de azokat esetenként olyan tárolóalkalmatosságban – vödörben – helyezték a sírba, melyek nem tekinthetők elterjedtnek a magyar szállásterület temetkezéseiben, s megjelenésük külső hatásra vezethető vissza. Ugyanakkor maguknak a mellékleteknek a jellegét és azok sírbéli helyzetét illetően nem mutatkoznak markáns különbségek. Az itt élő egyes közösségek eltérő gyakorlata tehát azok mennyiségében, ritkábban pedig annak megjelenési formájában mutatkozott meg. Talán nem ugyanolyan jellegű ital kerülhetett a sírba vödörben, mint agyagedényben, így a közösségek – sajnos ma már nem vizsgálható módon – talán másfajta, és/vagy más mennyiségű folyadékkal látták el a halottat, egyik, illetve másik esetben (esetleg magára a tárgyra lehetett elképzelésük szerint szüksége az elhunytak a túlvilágon, és ez okozza a különbséget).

Arra a kérdésre, hogy miért emelkedik ki ennyire egy-egy temető (pl. Jobbágyi) vagy tájegység (az Ipoly alsó folyása), több, egymással összefüggő okot is fel lehetne vetni. Mivel az Ipoly mentén a szokás többé-kevésbé egykorú temetőkben figyelhető meg, így az ott élő csoportok részben eltérő temetkezési szokása adhatja a magyarázatot, amiben nem vethető el az etnikus különbség tükröződésének lehetősége sem. Természetesen bizonyíthatatlan lenne ebből automatikusan szláv népesség jelenlétére gondolni, de a lehetőség sem vethető el. Kérdés továbbá, hogy az agyagedényben behelyezett és a csontos húsétel között láthatjuk-e a gyakorlati szempontokon – pl. bizonyos korcsoportok számára a

¹²⁷³ MIKES 1956, 125.

¹²⁷⁴ BAKAY 1978, 181.

¹²⁷⁵ HANULIAK 1994, 63–65.

¹²⁷⁶ RÉVÉSZ 2008, 437.

¹²⁷⁷ CSALOG 1955; MADARAS 2001, 119.

¹²⁷⁸ BAKAY 1978, 181.

könnyebb fogyaszthatóság elősegítésén – felül további egyéb különbségek tükröződését is? Ez utóbbiak szerepe is felvetődhet a vaspántos favodröckkel kapcsolatosan, melyek a magyar honfoglalás után, a Dunakanyar környékén talán morva közvetítéssel vagy morva hatásra kerülhettek újra sírokba, s egészen a 11. század középső részéig megfigyelhetők voltak.¹²⁷⁹ Nógrád azonban már kívül esett azokon a temetőkön, melyeknél ez még érzékelhető volt. Révész László pedig már korábban rámutatott, hogy Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék területén ezek csupán elvétve fordulnak elő.¹²⁸⁰

Úgy tűnik az étel- és italmellékletek egyes típusai együttesen csak a Szob-Vendelinen temetkező közösség esetében ismertek, ahol agyagedény és tojás (12. és 48. sír), illetve agyagedény és állatsont (23. sír) fordult elő. Sajnos a jobbágyi temető I. sírjából, az agyagedény mellett előkeült állatsont (?) megítélése bizonytalan.

A magyarságra jellemző *lovas vagy lószerszámos temetkezés* ritusa között a katalógusban bemutatott lelőhelyek esetében magasabb a tényleges lovas sírok száma, ami még akkor is így lenne, ha biztosan tudnánk, hogy a kérdéses sírok is egykor lószerszámos temetkezések emlékei. Teljes vizsgált területünk vonatkozásában már kiegyenlítettébb a lócsontos–lószerszámos sírok aránya, mindkettőből megközelítőleg 30-30 esetet ismerek, melyek mellé további mintegy 15 bizonytalan sorolható. Az arányokat esetenként egy-egy temető befolyásolja jelentősen, magasabb sírszámú vagy kizárólagosan lócsontos vagy lószerszámos sírjaival. Ez arra mutat, hogy egyes közösségek szokásaiban, anyagi lehetőségeiben jelentős különbségek mutatkoztak, hiszen, míg valahol minden lovas sírba elhelyezték a leölt állat részleges csontjait, addig másutt csupán a lószerszámosok kerültek be. Különösen érdekes a piliny-leshegyi temető, ahol mind az 5 sírban lócsontok voltak, kettőben pedig még kutya váza is. Természetesen nem tudjuk, pusztulhattak-e el, vagy maradhattak-e még, s ha igen, milyen rítus szerint eltemetett személyek sírjai a földben, azonban a leírás alapján itt egy olyan 5 sír által alkotott sorból álló temető(rész) került elő, melynél mindegyik lócsontokat tartalmazott. Talán a Piliny környékén élt emberek szokásaikhoz való ragaszkodását mutatja, hogy ugyancsak lovat is áldoztak a sirmányhegyi temető mindkét lovas sírjánál, még akkor is, ha ezek szegényesebb közösség tagjai voltak, s időben bizonyára évtizedekkel később kerültek földbe a leshegyi temetkezéseknél. Részben a

leshegyivel hasonló (?) időszakban lehetett használatban Sósartyán-Murahegy, míg Sirmányhegy korábbi részével Sósartyán-Hosszútető temetője. Ezekben azonban csak jelképes lovas temetkezések voltak, noha a hosszútetői közösség anyagi potenciálja – a 30. sírt nem számítva – talán hasonló lehetett a sirmányhegyihez, időben azonban a hosszútetői vége talán csak érintkezett a sirmányhegyi kezdetével. Ugyancsak kiemelkedő tényleges lovas sírjainak számát tekintve a Tarnaörs-Szentandrás határban feltárt temető, itt azonban vélhetően több lócsontokat vagy lószerszámosot nem tartalmazó sír meglétével is számolhatunk. Szemlátomást magasabb a jelképes lovas temetkezések aránya a Gödöllői-dombság területén, főként annak déli részén, elsősorban Nagytarcsa temetői okán, de magasabb ezek száma a Tarna folyásánál, s csak ilyeneket ismerünk mindeddig az Ipoly alsó folyása, torkolatvidéke mentén. Feltűnő ugyanakkor az utóbbi területen található lovas sírok – ismert temetők és sírok számához viszonyított – alacsony száma. Északra, a folyó mentén nem ismertek lovas temetkezések, majd csak a Lókos-patak után bukkan fel legközelebb Balassagyarmatnál. Erre részben magyarázatot ad a Börzsöny, a Középső-Ipoly-völgy és a Nógrádi-medence lelőhelyeinek alacsony száma. Érdekes a Zagyva és a Galga közénk leletmentessége is ebből a szempontból, noha a Zagyva bal partján több lelőhely is található.

A lovas sírok leletanyagát tekintve a keltező értékkel bíró trapéz alakú kengyelek¹²⁸¹ Nógrádból csupán szórványként ismertek, Rád-Kishegy temetőjében két sírban volt, Heves megye nyugati részén pedig mindössze Lörinczy-Selypi pusztá 1–2. sírjából kerültek elő.¹²⁸² A Pesti-síkság déli részét Nagytarcsa-Homokbánya három sírja képviseli.¹²⁸³

A lovas temetkezés szokása – különböző gyakorisággal – de csaknem a teljes vizsgált területen megtalálható, az egyetlen kivétel a Galga–Zagyva köze lehet, ahonnan mindeddig nem ismerem példáit [68. kép].

A lovas temetkezésekhez természetes módon kapcsolódhatnak a *fegyveres sírok*.¹²⁸⁴ Az ezek elhelyezkedését ábrázoló térképre pillantva [69. kép] megerősítést nyer, hogy fegyveres csoportok nagyobb számban éltek az Ipoly folyása mentén, Szob környékén.¹²⁸⁵ Ezeknél a közösségeknél Szob-Kiserdő és -Vendelin esetében tűnik a legerősebbnek fegyveres jellegük, hasonlót csak Piliny és Sósartyán környékén, valamint a Mátraalja temetői esetében ismerünk. Ezek nagyobb sírszámú

¹²⁷⁹ TETTAMANTI 1975, 104; SZÓKE 1994, 259.

¹²⁸⁰ RÉVÉSZ 2008, 437.

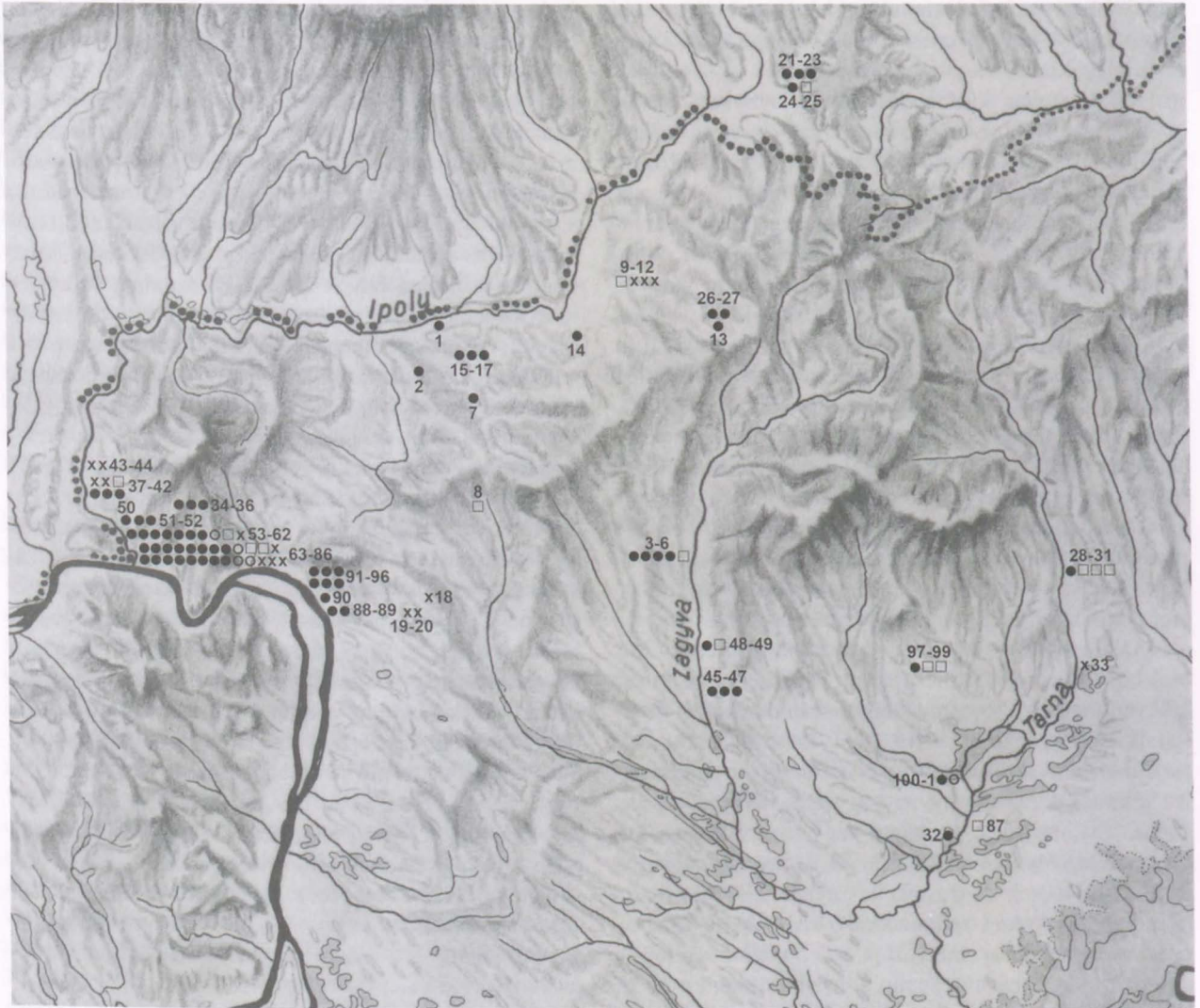
¹²⁸¹ KOVÁCS 1986a, 222, *Abb.* 112.

¹²⁸² RÉVÉSZ 2008, 441.

¹²⁸³ KOVÁCS 1986.

¹²⁸⁴ Egyes lovas felszerelési tárgyak és fegyverek kapcsolatára utal: KOVÁCS 1986.

¹²⁸⁵ БАКАУ 1978, 170.

67. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert agyagedényt vagy annak töredékét (●), vaspántos favodrót (○), állatsontot (□) és tojást (x) tartalmazó lelőhelyei: 1. Balassagyarmat, 2. Csesztve-Iskoladomb 3. sír, 3–6. Jobbágyi-Mátra u. 25. 1–4. sír, 7. Mohora-Madách u. 18. 1. és/vagy 2. sír, 8. Nógrádkövesd-Vasútállomás 3. sír, 9–12. Piliny-Sirmányhegy 39., 56., 107., 121. sír, 13. Sósartyán-Murahegy 3. sír, 14. Szécsény-Apátipuszta 2. sír, 15–17. Szügy-Állami Gazdaság, 18. Penc-Tuszkulán 25. sír, 19–20. Rád-Kishegy 10., 47. sír, 21–23. Perse-Bércz 43., 76., 101., 24–25. Perse-Bércz 7., 12. sír, 26–27. Sósartyán-Hosszútető 3–4. sír, 28–31. Aldebrő-Mocsáros 9., 10., 15., 20. sír, 32. Jászdózsa-Négyszállási iskola, 33. Kál-Legaló 46. sír, 34–36. Kőspallag-Szent István u. 1–3. sír, 37–42. Letkés-Téglápető I/12., 21., 54., 59., 66., 86. sír, 43–44. Letkés-Téglápető II/40., 55. sír, 45–47. Lőrinczy-Sclypi-puszta szórvány, 48–49. Rózsaszentmárton-Felsőcsér 4–5. sír, 50. Szob-Bészob, 51–52. Szob-Ipolypart 4., 13. sír, 53–62. Szob-Kiserdő 10., 15., 23., 32., 41., 60., 64., 73., 77., 82. sír, 63–86. Szob-Vendelin 1., 3., 7., 9., 11., 12., 16., 17., 23., 25–27., 30., 47–48., 51–52., 64., 67., 83., 88., 102., 108., 118. sír, 87. Tarnaörs-Rajnapart 6. sír, 88–89. Vác-Derecske-dűlő, 90. Vác-Hattyú u., 91–96. Vác-Hétkápolna, 97–99. Visonta-Felsőrét 9., 19., 55. sír, 100–101. Visznek-Kecskehegy 35., 105. sír

* A könnyebb átláthatóság érdekében a tárgytipusok darabszámát ábrázoló jelek nem a sírok számozásának sorrendjét követik.

68. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert lovas (●), lószerszámos (○) és bizonytalan – legalább lószerszámos – sírjainak (+) lehetséges minimum értéke:

1. Balassagyarmat, 2. Karancsalja-Lapostető, 3–4. Nógrádkövesd-Vasútállomás 1., 3. sír, 5–9. Piliny-Leshegy 1–5. sír, 10–11. Piliny-Sirmányhegy 61. sír, 1876. év, 12. „Piliny-Leshegy”, 13–14. Sósartyán-Murahegy 3–4. sír, 15–16. Szurdokpüspöki, 17–21. Rád-Kishegy 11., 13., 22., 32., 33. sír, 22–23. Perse-Bércz 100., 103. sír, 24. Nógrádsáp-Tatárka 1. sír, 25–26. Sósartyán-Hosszútető 18., 37. sír, 27–28. Aldebrő-Mocásáros 9., 20. sír, 29. Budapest-Cinkota, Bartl József telke, 30. Budapest-Mexikói út, 31. Csomád, 32. Fót-Alagpuszta, 33. Gödöllő-Öreghegy, Kaffka László birtok, 34. Gödöllő-Öreghegy, Lázár Vilmos u., 35–36. Gödöllő-Homokbánya, 37. Gyöngyöspata-Csákbereg-puszta, 38. Gyöngyöspata-Kecskekő 3. sír, 39. Jászapati-Homokbánya, 40–41. Jászberény-Alsómuşzály, 42. Jászdózsa-Kápolnahalom, 43. Jászfényszaru-Körös, 44. Jászfényszaru, 45. Jászszentandrás-Jónás tanya, 46–47. Kál-Legalő 30., 55. sír, 48. Kompolt-Krumpliföld 1. sír, 49–50. Kóka, 51. Letkés-Iskola 21. sír, 52–54. Letkés-Téglaégető 11/70., 71., 73. sír, 55–56. Lörinczy-Selypi-puszta 1–2. sír, 57. Ludas-Varjú-dűlő 13. sír, 58–61. Nagytarcsa-Homokbánya 1., 6., 7., A sír, 62. Nagytarcsa-Temető u., 63. Rád-Újhegy, 64. Szob-Kiserdő 21. sír, 65. Tarnaörs-Rajnapart 6. sír, 66–69. Tarnaörs-Szentandrás határ, 70–71. Visznek-Kecskehegy 35., 40. sír

temető, melyeket többségében a falusi közösségek által létrehozottak közé sorolhatnánk.¹²⁸⁶ Ugyanakkor a magányosan vagy bizonytalan – kisebb (?) – sírszámú temetőben eltemetett fegyveres férfiak kétélű kardot tartalmazó sírjait elsősorban a Pesti-síkságról ismerjük. A ritkán sírba helyezett szablyával elhantoltak ezzel szemben döntően vizsgált területünk keleti részéből kerültek elő, a kevés adat alapján többségében nem magányos sírokból, s az egyetlen nyugati részen lévő szobi is temetőben volt. A lovas temetkezések szokásához hasonlóan – tudomásom szerint – a Galga–Zagyva közéről eddig a fegyveres temetkezések is hiányoznak. Ugyanakkor a fegyveres sírok másutt megfigyelhető arányával összevetve nem kiemelkedő a számuk az Ipoly alsó folyása mentén.

Egyes temetőkben a 11. század első felében még megtalálható volt a fegyverrel való temetkezés szokása, csakúgy, mint a 10. század végén, 11. század elején a Piliny környékén élt csoportoknál. A terület fegyveres sírjainak elhelyezkedése és azok temetőknél belüli aránya bizonyos mértékben arra is utalhat, mely részeket kellett fokozottan ellenőrzés alatt tartani, ott fegyvereseket állomásoztatni. Mint említettem, az Ipoly torkolatvidékén és a Duna bal partján magasabb a fegyveres sírok temetőnkénti aránya, ezekkel kapcsolatban a stratégiai-igazgatási szempontok Szob környékén megtelepedett népcsoportok a római kortól megfigyelhetően stratégiai jelentőséggel bíró¹²⁸⁷ dunai átkelő őrzését láthatták el.¹²⁸⁸ A szob-kisérdei és a letkési temetők egykori népessége túlnyomórészt a magyarság embertani vonásait viselte magán, jóllehet a temetőket létrehozó családok némelyike ettől eltérő, a helyi lakosságra jellemző típusjegyekkel rendelkezett.¹²⁸⁹ A területen azonban az Ipoly déli völgyét megszálló magyarság vezető rétegének kezében volt a hatalom.¹²⁹⁰ Az Ipoly vidéki fegyveres sírokat tekintve nehéz lenne kétségtelenül a helyi lakosság ellenőrzésére telepített fegyvereseket azonosítani, hiszen sírjaik némelyike tartalmazta pl. az Ipoly régióját erősen jellemző étel- vagy italmellékletet, melyek száma azonban itt jóval nagyobb, mint vizsgált területünk többi részén. Esetleg már a magyarság megjelenését megelőzően is helyben lakók leszármazottai, akik megőrizték temetkezési szokásaik ezen elemét, de már fegyverek is ke-

rültek sírjaikba? A váci járás területén a 10–11. századi temetők nemcsak a stratégiai szempontból fontos, hanem az ilyen szempontból közömbös helyeken (kettő-kettő temető Penc és Rád határában) is sűrűn helyezkednek el. Ez azt bizonyítja, hogy a mai Vác környékén már a honfoglalás idején sűrű településhálózat jött létre.¹²⁹¹ Fegyveres sírok mind Penc, mind Rád környezetében ismertek.

Ugyanakkor egymás mellett szemlélve a fegyveres és lovas sírokat ábrázoló térképet, megállapítható, hogy az Ipoly torkolatvidéke mutat jelentős különbségeket a kettő esetében: míg arányait tekintve hasonlóan tekinthetők a Piliny–Sóshartyán környéki, illetve a Mát-raalján található lelőhelyek, eltolódás mutatkozik a fegyveres sírok javára az Ipoly alsó folyásánál, míg némileg a lovas sírok javára a Pesti-síkság vonatkozásában.

A korhatározó, s egy vélelmezhető folyamat eredményeként¹²⁹² megjelenő tárgytípusok közül a kétélű kardok¹²⁹³ és a trapéz alakú vállas kengyelek¹²⁹⁴ sem terjedtek el a vizsgált területen. Heves megye esetében Révész László már rámutatott, hogy ez utóbbiak hiánya arra utal, hogy a terület idővel veszített jelentőségéből.¹²⁹⁵ Mindez úgy tűnik a nógrádi részek esetében is nagyrészt megfigyelhető, valamiért ezek a tárgytípusok csaknem teljesen hiányoznak a leletanyagból. Ám, hogy ez a központi hatalom irányítása alá tartozó, tartósan és nagyobb számban a területen állomásozó/élő fegyverforgatók hiányára, avagy egyéb okokra lenne-e visszavezethető, aligha tudnám egyértelműen megválaszolni.

Az utóbbi időszak kutatásában Kovács László foglalta össze az egyes temetőtípusokra vonatkozó ismereteinket, elkülönítve az eddig meghatározásra került változatok mellett újabb típusokat is.¹²⁹⁶ Mind Nógrád megye, mind a nagyobb kitekintésben elemzés alá vett terület esetében sajnos a teljes feltárás és a hiányos információk sokszor képezik gátját a megfelelő besorolásnak, így – mint a településtörténeti vizsgálatoknál már említettem – az alábbiak is sokszor inkább csupán feltevés jelleggel bírhatnak.

A katalógusban bemutatott lelőhelyek között nem ismert bizonyosan *magányos sír*, legfeljebb a karancsaljai esetében lehetne ennek feltételezését megengedni. A Nógrád környéki területek esetében, magányos volta jogosan feltételezhető Gödöllő–Öreghegy két férfi lovas sírjainak, és egy további hajfonatkorongos női temetke-

¹²⁸⁶ KOVÁCS 2013, 559, 567.

¹²⁸⁷ TORMA 1991, 15.

¹²⁸⁸ BAKAY 1978, 181.

¹²⁸⁹ BAKAY 1978, 183.

¹²⁹⁰ BAKAY 1978, 183.

¹²⁹¹ TORMA 1991, 15.

¹²⁹² KOVÁCS 1990.

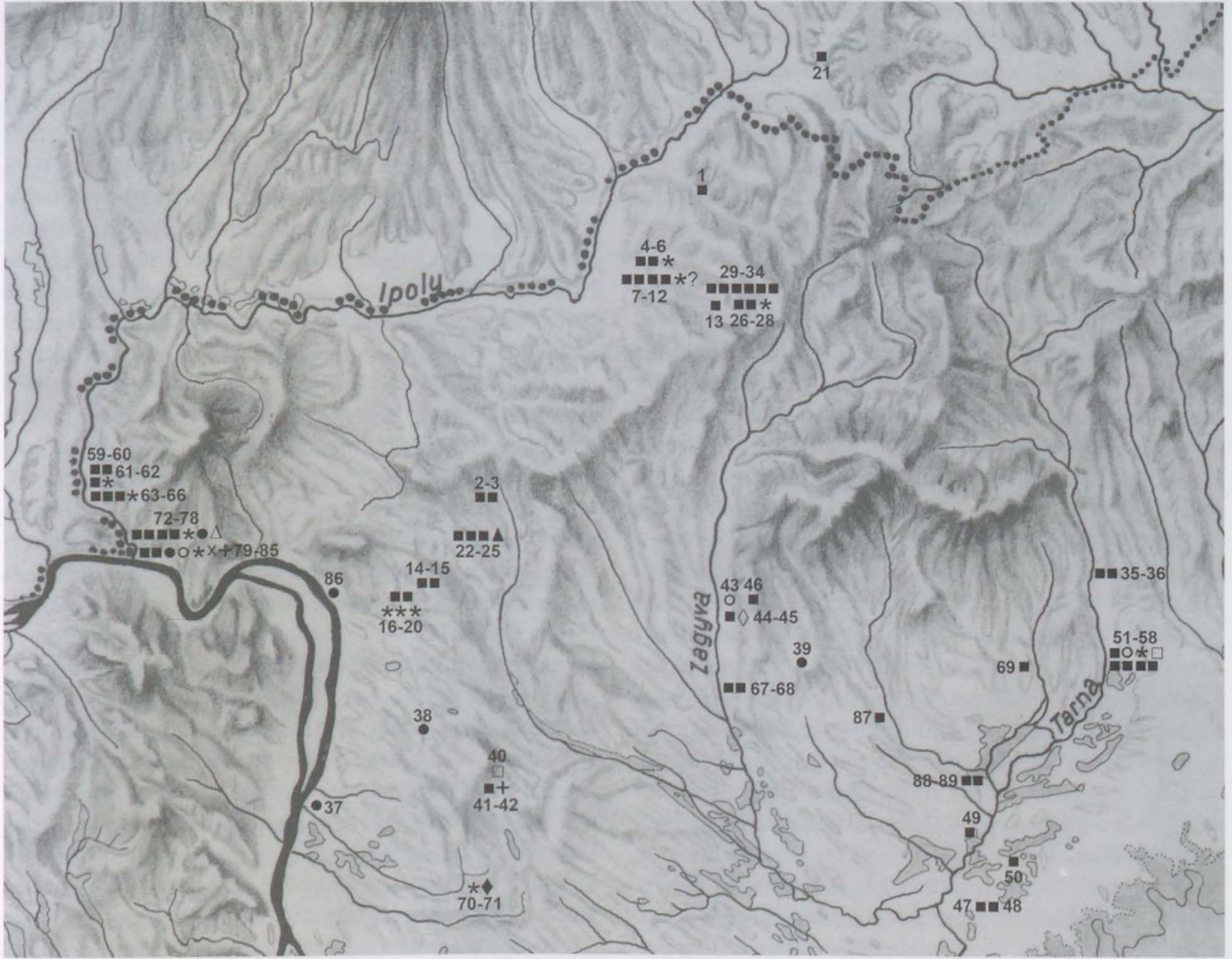
¹²⁹³ KOVÁCS 1995.

¹²⁹⁴ KOVÁCS 1986.

¹²⁹⁵ RÉVÉSZ 2008, 446.

¹²⁹⁶ KOVÁCS 2013, 511–604.

69. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákospatak vonalával lehatárolt régióból általam ismert íjászfelszerelés egy vagy több elemét, 1 db nyilcsúcsot (□), több nyilcsúcsot/tegezt (■), tegezt vagy 1 db nyilcsúcsot (■/□), íjat (▲), baltát/fokost (+), szablyát (○), kardot (●), szablyát vagy kardot (▲), lándzsát (×), több darab nyilcsúcsot/tegezt és íjat (*), több darab nyilcsúcsot/tegezt és szablyát (□), több darab nyilcsúcsot/tegezt, íjat és kardot (○), több darab nyilcsúcsot/tegezt és baltát (◆), több darab nyilcsúcsot, baltát és kardot (Δ) és bizonytalan típusú fegyvert (?) tartalmazó sírjai: 1. Egyházasgerge-Sirmány 10. sír, 2–3. Nógrádkövesd-Vasútállomás 3., 13. sír, 4–6. Piliny-Leshegy 1., 4–5. sír, 7–12. Piliny-Sirmányhegy 45., 61., 71., 94., 122. és az 1876. évet megelőzően előkerült sír, 13. Sósartyán-Murahegy 4. sír, 14–15. Penc-Tuszkulán 27., 29. sír, 16–20. Rád-Kishegy 11., 13., 22., 29., 33. sír, 21. Perse-Bérec 103. sír, 22–25. Nógrádsáp-Tatárka 1., 4–5. és az 1922. évet megelőzően előkerült sír, 26–28. Sósartyán-Zúdótető 2., 10–11. sír, 29–34. Sósartyán-Hosszútető 3., 6., 10., 25–26., 37/57. sír, 35–36. Aldebrő-Mocásáros 9., 19. sír, 37. Budapest-Mexikói út, 38. Csomád, 39. Ecséd, 40. Gödöllő-Öreghegy, Kaffka László birtok, 41–42. Gödöllő-Homokbánya, 43. Gyöngyöspata-Csákbereg-pusztá, 44–45. Gyöngyöspata-Kecskekő 3., 6. sír, 46. Gyöngyöspata-Póctető 6. sír, 47. Jászapáti-Homokbánya, 48. Jászapáti-Jászivány között csontos íj, 49. Jászdózsa-Kápolnahalom, 50. Jászszentandrás-Jónás tanya, 51–58. Kál-Legaló A., 2., 9., 26., 30., 41., 55., 58. sír, 59–60. Letkés-Iskola 11., 16. sír, 61–62. Letkés-Tégláégető I/54., 59. sír, 63–66. Letkés-Tégláégető II/20., 70–71., 78. sír, 67–68. Lörinczy-Selypi-pusztá 1–2. sír, 69. Ludas-Varjú-dűlő 13. sír, 70–71. Nagytarcsa-Homokbánya 1., 6. sír, 72–78. Szob-Kiserdő 9., 18., 21., 23., 26., 28., 35. sír, 79–85. Szob-Vendelin 2., 13., 32., 43., 49., 51., 83. sír, 86. Vác-Csörög, 87. Vámosgyörk-Motorhajtóanyag-tároló telep 1. sír, 88–89. Visznek-Kecskehegy 35., 40. sír

* A könnyebb átláthatóság érdekében a jelek nem a sírok számozásának sorrendjét követik.

zésének,¹²⁹⁷ továbbá Ludas-Varjú-dülő lovas sírjának.¹²⁹⁸ Nagy valószínűséggel magányos volt továbbá Erdőker-tes-Aradi u. férfi lovas sírja¹²⁹⁹ és Pétervására-Laktanya gazdag ruhadíszeket és ékszereket tartalmazó női temetkezése is, utóbbi legfeljebb egy kisebb sírszámú temető részét alkothatta.¹³⁰⁰ Talán magányos temetkezés lehetett Jászfényszaru-Kórés rozettás lószerszámú női sírja is, noha felmerülhet a lehetősége a Jászfényszarun előkerült rozettás leletekkel való esetleges kapcsolatnak is.¹³⁰¹ Vizsgált területünk magányos, vagy vélelmezhetően magányos sírjai között tehát női és férfi temetkezések egyaránt megtalálhatók voltak, a férfiaknál minden esetben lószerszámokat vagy lócsontokat is tartalmaztak, nők esetében ugyancsak megtalálható a lovas temetkezés rítusa, de két esetben gazdagabb ékszerek, viseleti elemek utaltak az elhunyt tehetős voltára. Úgy tűnik, hogy Nógrádból – legalábbis ma még – nem ismertek magányos, rozettás lószerszámokkal eltemetett nők sírjai, melyek legközelebb a Zagyva mentén bukannak fel. Ennek a tárgytipusnak közismerten több elterjedési tömbje is kirajzolódik a magyar szállásterületen,¹³⁰² azonban a Nógrádban található piliny-leshegyi 2. sírból származó készlet továbbra is ezektől elkülönülve helyezkedik el. Ezen felül mindössze a bizonytalan megítélésű, az MNM gyűjteményét gazdagító, Piliny lelőhelyről származó 2 db rozettás kisszíjvég említhető még ebből a tárgytipusból. Ezek következő csoportját a jóval délebbre található Jászfényszaru környéki leletek adják, melyekhez az említett tájegységen belül még a hevesi, szolnoki, tápiószzelei és tiszánánai hasonló sírok lehetnek sorolhatók.¹³⁰³ Ezen személyek sírjai tehát valószínűleg egy kisebb közösség rövid ideig történő megtelepedéséről tanúskodnak a kérdéses területen.

Jelen ismereteink alapján azok a lelőhelyek, melyek a 10. századi magyarság jellemző hagyatékát tartalmazzák, jellegük alapján főként különböző, kisebb sírszámú, ún. *szállási temetők*¹³⁰⁴ formájában kerültek elő, a következők: Karancslapujtó-Nyárvas-dülő,¹³⁰⁵ Piliny-Leshegy¹³⁰⁶ és Sósartyán-Murahegy. Noha lelctanyaguk alapján akár a 10. századi falusi temetők közé

is lehetne sorolni, mégis vélelmezhetően nem nagy sírszámuk alapján, továbbá annak ellenére, hogy nagy számban nem tartalmazták – legalábbis megismert részükben – a legértékesebb anyagból készült tárgyakat, a magam részéről mégis inkább ide sorolnám Nógrád-kövesd-Vasútállomás és Sósartyán-Zúdótető temetőjét is. Bizonyára ide tartozhat Nógrádsáp-Tatárka lelőhelye is, esetleg annak csupán kezdeti részét alkotva. A temetők alacsonyabb számú sírt tartalmazó jellegzetességére Nógrád megye korabeli lelőhelyeinek elemzése során már Patay Pál rámutatott, vagyis, hogy „*A honfoglaló és X. századi magyar temetők általában csak kisebb számú sírből állnak. Ez arra vall, hogy [...] huzamos ideig nem szálltak meg ugyanazon a helyen.*”¹³⁰⁷ Természetesen jelenleg még csupán évtizedes pontossággal sem tudjuk megállapítani, mennyi ideig használhatták egyik vagy másik említett temetőt, de ennek ellenére nyilvánvalónak látszik, hogy helyesebb lehet egy rövidebb időszakot, néhány évtizedet alapul venni.¹³⁰⁸ Mindezt megerősítheti a harta-freifelti temető is, melynek 23 eltemetettje között a genetikai vizsgálat nem mutatott ki egyetlen rokonsági kapcsolatot sem,¹³⁰⁹ vagyis fel kell vetni annak a lehetőségét, hogy ez egy olyan sírkert volt, melyet egy nagyobb közösség használt rövidebb ideig.¹³¹⁰ A temetők rövidebb használati intervallumára, személyek/közösségek lakóhelyének rövidebb idő alatt bekövetkező változására utal több dél-alföldi lelőhely is, ahol az eltemetettek között nem volt anyai kapcsolat, illetve anya és gyermek egymástól 80 km-re lévő temetőkben nyugodott.¹³¹¹ Úgy vélem, hasonló eset lehetősége Nógrád megye 10. századi közösségei esetében sem vethető el. Szállási temető lehetett Persén is. A további sírkerteket tekintve Jászfényszaru legalább két lovas – köztük rozettás lószerszámokat tartalmazó – sírjai, Jászberény-Alsómuszály és Jászszentandrás-Jónás tanya temetői, valamint Tarnaörs-Szentandrás határ elpusztult, legalább 4 lovas sírt tartalmazó temetője sorolható ide. Kérdéses, hová helyezhetnénk azokat a lelőhelyeket, melyeknek mindössze egy vagy néhány sírja ismert, s bennük már a 10–11. század irányába mutató

¹²⁹⁷ MESTERHÁZY 2007, 70.

¹²⁹⁸ RÉVÉSZ 2008, 248.

¹²⁹⁹ MRT 9, 6/3; TETTAMANTI 2001, 18.

¹³⁰⁰ RÉVÉSZ 2008, 263.

¹³⁰¹ LANGÓ 2006, 78.

¹³⁰² RÉVÉSZ 2001, 58–69.

¹³⁰³ RÉVÉSZ 2001, 68.

¹³⁰⁴ Vö. KOVÁCS 2013, 521–530.

¹³⁰⁵ KOVÁCS 2013, 549, 573.

¹³⁰⁶ KOVÁCS 2013, 547.

¹³⁰⁷ PATAY 1954, 23.

¹³⁰⁸ KOVÁCS 2013, 528.

¹³⁰⁹ BÁLINT–LANGÓ 2008, 1217, 1. jegyzet.

¹³¹⁰ Vö. KOVÁCS 2013, 529.

¹³¹¹ TÜRK–LÓRINCZY 2015, 103; CSÓSZ–MENDE 2015, 372–373.

leletanyag is felbukkan, de még a korábbi szokásokra jellemző lovas temetkezés mellett, mint Budapest-Mexikói út, Csomád vagy Vác-Csörög. Részben magányos sírok, szállási temetők első sírjai, avagy egy egészen más csoport? Ugyancsak nehezebb Budapest-Rákospalota nagyobb kéttagú csüngőket is tartalmazó sírját vagy temetőjét elhelyezni. A szállási temetőket létesítő közösségek – úgy tűnik – a 10. század során nem telepedtek meg az Ipoly alsó folyása mentén, továbbá délebbre a Duna vonalát követve is csupán bizonytalanul ebbe a csoportba sorolható nyomaik ismertek. Ugyanakkor nagyobb koncentrációjuk figyelhető meg Piliny–Karancslapujtő–Sóshartyán körzetében. Ezekről földrajzilag némileg távolabb északi irányban, időben pedig vélhetően ugyancsak legalább néhány évtizednyi távolságra bukkan fel Perse temetője, lezárva ezek 10. századi sorát.

Nógrád megye területéről mindössze egy lelőhely esetében tudom valószínűsíteni, hogy az a 10. századi falusi temetők¹³¹² csoportjába is tartozhat: Sóshartyán-Hosszútető 45+? sírszámú, lószerszámos sírokat, fegyvereket, étel- és italmellékletet, továbbá 9. századi érmét is tartalmazó temetője, melynek végét azonban már egy I. István (1000–1038) vrcrével keltezhető sír jelzi, egykori sírszáma pedig 100 körül lehetett.¹³¹³ A mai megyehatáron átlépve, nyugati irányban felbukkannak azonban hasonló jellegű sírkertek is. Ide sorolom Penc-Tuszkulán, Rád-Kishegy, Letkés-Iskola, Nagytarcsa-Homokbánya és Gödöllő-Homokbánya temetőjét, továbbá a kronológiai besorolásnál ugyan a 10–11. századi csoportba tartozónak véltem a szob-kiserdei temetőt, de mégis érdemes itt is megemlíteni, hiszen az nagyobb részét tekintve valóban tartozhat a 10. századi falusi temetők közé,¹³¹⁴ s 11. századi rövidebb használatát csupán néhány tárgytypus alapján tételeztem fel. Noha a szobit kivéve egyik sem teljesen feltárt, mégis megállapítható, hogy ezek már nagyobb számú sírt tartalmaztak: Penc-Tuszkulán 45+?, Rád-Kishegy 44+?, Letkés-Iskola 43+?, Nagytarcsa-Homokbánya 27/28+?, s köztük lovas vagy lószerszámos, illetve fegyveres temetkezéseket is találunk, ritkábbak azonban az ételmellékletként is értelmezhető tojások, mindössze Rád-Kishegy két gyer-

mekírájában volt, ezeknek azonban inkább hitvilági szerepük feltételezhető. Úgy gondolom a 10. századi falusi temetők közé sorolható lenne továbbá Nógrádtól keletre az aldebrő-mocsárosi 34+? síros temetőrészlet, melyből több jelképes lovas temetkezés, ezek között tegcczel eltemetett férfi, továbbá lemezes hajfonatkorongpárt, kéttagú csüngős czüstvereteket is tartalmazó női sír ismert, míg a temető további leletei között rozettás ruhadíszek, tegez, agyagedény és állatsont található. Kál-Legelő csaknem teljesen feltárt, 68+? síros 10. századi falusi temetőjében¹³¹⁵ ugyancsak megtalálhatók voltak a fegyverek, két jelképes lovas sír, gömbsorcsüngős fülbevaló, tojás. Ide sorolható továbbá Visonta-Felsőrét¹³¹⁶ 77 síros, teljesen feltárt temetője. Talán hasonló temető lehettett egykor Lőrinczy-Selypi pusztán is. Ha a fentebb elmondottak helytállóak, úgy az a következtetés adódhat, hogy a mai Nógrád megye területén jelenleg alig ismerünk a 10. században ilyen falusias jellegű közösségeket, vagyis a megtelepedés más egységekben zajlott. Úgy tűnik a 10. századi falusi közösségek sem lépték át a hasonló évszázad szállási temetőibe temetkező csoportok által lakóhelyül választott települési tömb északi határát.

A 10. század végétől, de döntően a 11. század folyamán használt temetők között a 10. század végi–11/12. századi falusi temetők¹³¹⁷ közé sorolható Piliny-Sirmányhegy temetője.¹³¹⁸ Hasonló temetőt máshonnan nem ismerek a megyében, így mindössze a lehetőségét említem meg, hogy a Jobbágyi-Hermann Károly szülőjében előkerült „száznál több váz”¹³¹⁹ akár egy ilyen temető emléke is lehetett, s nem zárható ki, hogy Szécsény környékének lelőhelyei között is lehetett ebbe a csoportba sorolható, továbbá Nógrádsáp-Tatárkát is ide sorolnám. Hasonlóba helyezhetjük nagyobb vizsgált területünk néhány másik sírkertjét, természetesen a hasonlóságok mellett megfigyelhető különbségek szem előtt tartásával. Így a 10. század végi–11/12. századi falusi temetők csoportjába Letkés-Tégláigetű I–II. temetője,¹³²⁰ míg a 10–11/12. századi falusi temetők közé Szob-Vendelin tartozhat.¹³²¹ 11. századi falusi temető¹³²² lehettett Perse-Bérczen¹³²³ is. Talán ide sorolható továbbá Budapest-Árpádföld, Budapest-Rákospalota, Sín u., Szob-Koliba, valamint talán Gyöngyöspata-Kecskekő és

¹³¹² KOVÁCS 2013, 530–532, 559.

¹³¹³ FODOR 1996a, 407.

¹³¹⁴ Vö. KOVÁCS 2013, 530–532, 559.

¹³¹⁵ KOVÁCS 2013, 558.

¹³¹⁶ KOVÁCS 2013, 559.

¹³¹⁷ KOVÁCS 2013, 532–542.

¹³¹⁸ KOVÁCS 2013, 567.

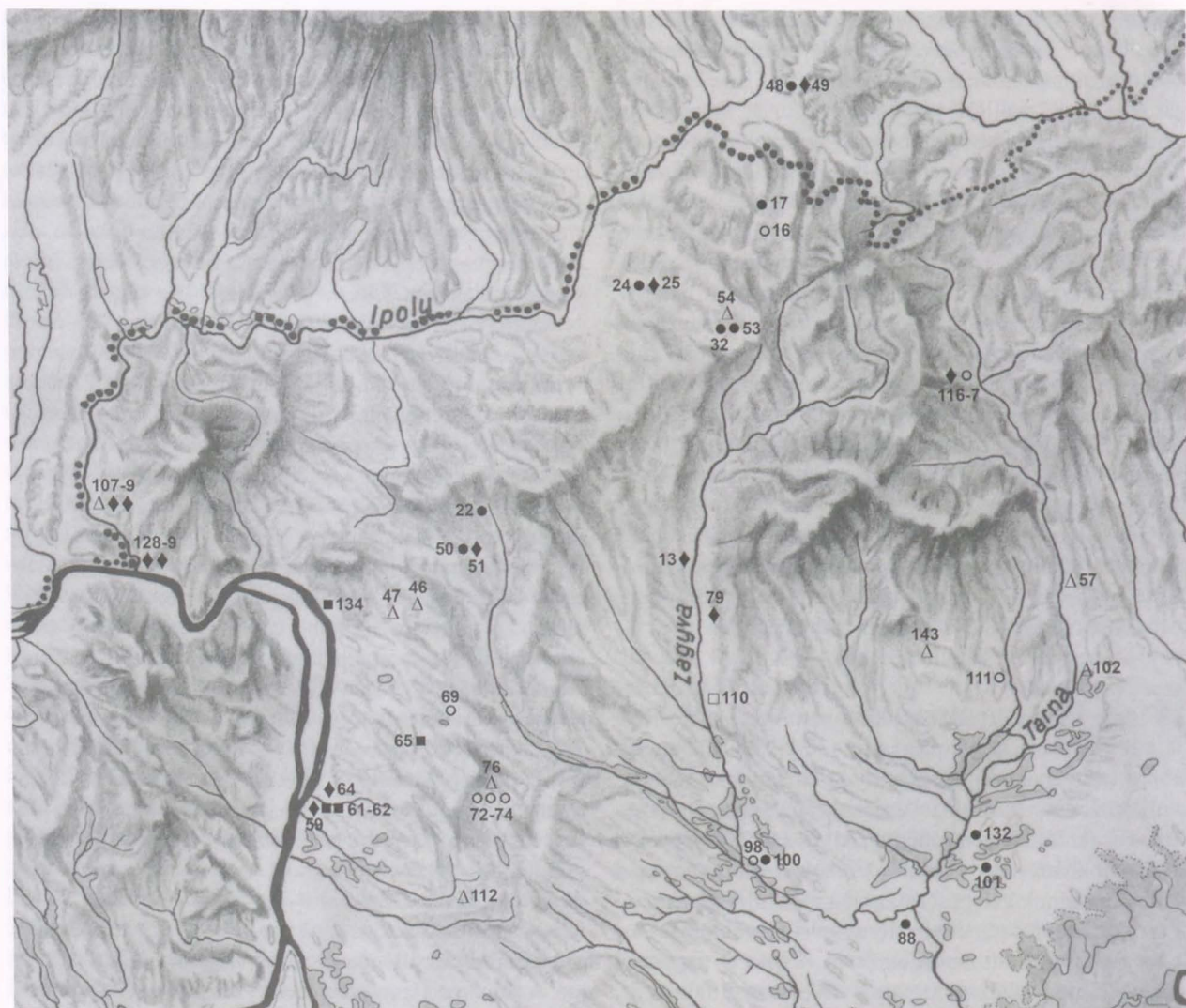
¹³¹⁹ HAMPEL 1907, 172–173.

¹³²⁰ KOVÁCS 2013, 566.

¹³²¹ KOVÁCS 2013, 564.

¹³²² KOVÁCS 2013, 543.

¹³²³ KOVÁCS 2013, 556.

70. kép. Nógrád megye és a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos-patak vonalával lehatárolt régióból általam ismert magányos sírok (○), szállási temetők (●), magányos vagy szállási (■), 10. századi falusi (△), feltehetően 10. századi falusi (□), 10. század végi – 11./12. századi falusi (◇) temetők: 13. Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, 16. Karancsalja-Lapostető, 17. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő, 22. Nógrádkövesd-Vasútállomás, 24. Piliny-Leshegy, 25. Piliny-Sirmányhegy, 32. Sóshartyán-Murahegy 46. Penc-Tuszkulán, 47. Rád-Kishegy, 48. Perse-Bércz, 49. Perse-Bércz, 50. Nógrádsáp-Tatárka, 51. Nógrádsáp-Tatárka, 53. Sóshartyán-Zúdótető, 54. Sóshartyán-Hosszútető, 57. Aldebrő-Mocsáros, 59. Budapest-Árpádföld, Timur u., 61. Budapest-Mexikói út, 62. Budapest-Rákospalota, 64. Budapest-Rákospalota, Sin u., 65. Csomád, 69. Erdőkertes-Aradi u., 72. Gödöllő-Öreghegy, Kaffka László birtok, 73. Gödöllő-Öreghegy, Lázár Vilmos u., 74. Gödöllő, 76. Gödöllő-Homokbánya, 79. Gyöngyöspata-Kecskekő, 88. Jászberény-Alsómuszály, 98. Jászfényszaru-Kórés, 100. Jászfényszaru, 101. Jászszentandrás-Jónás tanya, 102. Kál-Legelő, 107. Letkés-Iskola, 108. Letkés-Téglaégető I., 109. Letkés-Téglaégető II., 110. Lőrinczy-Selypi puszta, 111. Ludas-Varjú-dűlő, 112. Nagytarcsa-Homokbánya, 116. Pétervására-Ivadra vezető út, 117. Pétervására-Laktanya, 128. Szob-Koliba, 129. Szob-Vendelin, 132. Tarnaörs-Szentandrás határ, 134. Vác-Csörög, 143. Visonta-Felsőret

Pétervására-Ivádra vezető út temetői is. Elhelyezkedésüket tekintve a nagyobb vízfolyások mentén megtelepedő közösségekre utalnak [70. kép].

Ha az egykori valóságnak csupán töredékét tükröző – annak objektív magyarázatot pedig tovább neheztően esetenként rendkívül hiányos – forrásbázisunk alapján jellemezni kellene a honfoglalás és kora Árpád-kori Nógrád megyét, akkor kétség kívül megállapítható lenne, hogy a 10. században a Cserhát vidékét ritkábban lakták csak a magyar közösségek. Legalábbis azok, akik az újonnan beköltözők hitvilágát bírták, anyagi kultúrájuk karakterisztikus elemeivel rendelkeztek, és – számunkra láthatóvá váló módon – azzal is temették el őket. Ennek oka bizonyára a már említett természetföldrajzi tényezőkben keresendő, a területen elsősorban szórt, kisebb csoportokban történő megtelepedéssel számolhatunk. A kivételt a Középső-Ipoly-völgy Szécsényi- és Litke–Etesi-dombsággal határos területe, a Karancs és a Nézsa–Csövári-dombság jelenti. Ezek azok a területek, ahol a fenti részben említett, 10. századi szállásukat esetenként változtató közösségek megtelepedhettek, a vidéken valószínűleg egyúttal kijelölve a magyar szállásterület északi határát is. Számuk azonban meglehetősen alacsony. Sajnos azt nem tudjuk megbecsülni, hogy egy-egy szállási temető felhagyása után az azt létesítő közösség hová és milyen irányba költözött,¹³²⁴ így az ezeket létesítők további sorsa rejtve marad számunkra. Nem ismert az sem, vajon hányszor került sor szállás- és temetőváltásra,¹³²⁵ vagyis egy közösség szállása és temetője felhagyása, majd esetlegesen korábbi lakhelyének közelébe történő visszatérése, esetleg egy másik közösségnek azon a tájon történő megtelepedése esetén, a még minden bizonnyal érzékelhető temető újra birtokba vették-e. Ugyanazon közösség visszatérése esetén – ha ilyen eset megtörtént – ennek bizonyára semmilyen akadálya nem lehetett. Ennek lehetősége a nógrádsáp-tatárkai lelőhely esetében is felmerülhetne, azonban véleményem szerint ott az elválasztott két rész leletanyaga olyan fokú különbséget mutat, hogy ez csak egy időben hosszabb, temetkezések nélküli szakasz után lenne valószínűsíthető, már egy más jellegű közösség megjelenésével számolva.

A 10. századi szállási temetőkben nyugvó személyek szegényes mellékletekkel eltemetett kortársainak

sírjait jelenleg nem tudom azonosítani, azonban a szállási jellegűek vonalától jelentősen északabbra található, ezekkel esetleg összefüggésbe hozható temetőket nem ismerek, így talán a településterület határa itt valóban a Piliny–Karancslapujtó képzeletbeli vonal környékén lett volna meghúzható.

Hasonlóképp nehezen igazolható a bemutatott sírok, temetők alapján a Nógrád megye esetében nagyobb hangsúlyt kapott szlávtság 9. századtól történő folyamatos jelenlétének régészeti bizonyítása. Az érvelés legfontosabb eleme a területen fennmaradt szláv helynevek sűrűsége, mely Nógrádban, a hegyek között nagyobb arányú, mint másutt. Ez nem csupán arra utal, hogy itt már a honfoglalás előtt is megtalálható szlávtság tovább élte mindennapjait a magyarság – ha feltevésem helyes, csupán kisebb létszámú – megjelenése után, hanem azt is feltételezhetjük, hogy a Nógrád név már a magyarság megjelenése után keletkezett, amikor bizonyos vidékeken még szláv–magyar kétnyelvűség állhatott fenn.¹³²⁶ A katalógusban bemutatott lelőhelyek között legnagyobb eséllyel talán a Jobbágyi–Mátra utcai és esetleg a Szügy–Állami Gazdaság lelőhelyeken temetkező közösségek esetében kockáztatnám meg a szláv népcsoport vagy személyek feltételezését, az étel- és italmellékletek csaknem kizárólagossága okán. Nógrád megyén kívül, az Ipoly és a Garam alsó folyása közti területeken a magyarság és a szlávtság tarka foltokban történő egymás mellett élésével számol a kutatás.¹³²⁷ Az Ipoly mente mai Pest megyére eső temetőiben pedig az eltemetettek ugyancsak lehetnek magyar és nem magyar etnikumúak egyaránt.¹³²⁸ Talán ennek tükröződését láthatjuk ezekben a temetőkben bizonyos vonások erős reprezentáltságában, illetve mások alacsonyabb számában. Kétségtelenül azonban a magyar fejedelemség, illetve a Magyar Királyság alattvalói voltak.¹³²⁹ Nehéz lenne megválaszolni ugyanakkor, hogy szállási típusú temető miért nem került eddig elő itt. Vizsgált megyénkben ugyanakkor talán a népsűrűség alacsonyabb volta és a kedvezőbb stratégiai pontok hiánya miatt nem alakultak ki az előbbieknél megfigyelhető jellegű közösségek. Települési képe a 10. században így részben eltérő lehetett a Duna–Ipoly, illetve a Sajó–Tisza közti, nagyobb települési koncentrációt mutató és részben eltérő jellegű közösségeknek otthont adó területek közé ékelődve.

¹³²⁴ KOVÁCS 2013, 522.

¹³²⁵ KOVÁCS 2013, 528.

¹³²⁶ GYÖRFFY 1998, 211.

¹³²⁷ NEVIZÁNSKY 2006a, 9.

¹³²⁸ BAKAY 1978, 184–186.

¹³²⁹ BAKAY 1978, 184–186.

VI. CEMETERIES AND GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIANS

This present study identifies and evaluates the grave goods, hoards, and cemeteries known from Nógrád

County from the Age of the Hungarian Conquest and the Early Árpadians.

PRESENTATION OF THE NATURAL GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT

History of the settlements of the county, which is located in the North Hungarian Mountains region, was decisively affected by the natural geographical environment. The entire territory of the county is almost covered with the Cserhát Mountains, the middle part of which is hilly, mountainous, largely covered with forests, while a more

plain territory can be found on its northern edge, formed by deposits of watercourses. The county's major rivers are Zagyva and Galga, as well as Ipoly that forms its northern border, but the role of smaller watercourses (eg. Dobroda and Ménes brooks) was also important in respect of settling down.

HISTORY OF RESEARCH ON THE GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIANS

The archaeological research of the county's sites started with the works of Baron Jenő Nyáry, which was continued by Nyáry Albert. In 1871 Jenő Nyáry uncovered the cemetery of the county known as the richest one up to now in Leshegy, in Piliny, while his son excavated the site with the highest grave number in Sirmányhegy in 1901–02. Research works were carried out by Sándor Pintérin the Szécsény area, at Apáti-puszta, Kerek domb, and Öreghegy. The rescue of the graves uncovered in Karancsalja and Karancslapujtó is owing to Béla Dar-nay's activity. In 1936 István Zichy and Tibor Horváth

revealed five graves of a graveyard in Sóshartyán-Murahegy. Pál Patay made rescue excavations in Nógrád-kővesd in more periods. In 1968 Judit Gádor rescued 12 graves in Sóshartyán-Zúdotető, and István Fodor excavated a graveyard in Sóshartyán-Hosszútető in the same year. Several graves were documented by Virág Soós in the territory of Jobbágyi and Nógrádsáp between 1980 and 1982. In Mohora Erika Simonyi excavated one grave in 2001, as well as Gergely Bóka four other graves in Nőtincs in 2013.

CEMETERIES AND GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIANS

The catalogue contains the presentation of 43 sites known for the examined area from which information about the occurrence of 275–280 graves is available. The source basis of the research is increased by 4 graves from

Nőtincs-Hársas, and further 47 graves from Sóshartyán-Hosszútető which is completed by 112 graves of three sites situated today in the region of Pest County.

ASSESSMENT OF THE FIND MATERIAL OF NÓGRÁD COUNTY FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIANS

Unfortunately, no fully and authentically excavated cemeteries are known in the area examined. Regarding the types of graveyards, the Bercel graves were probably situated near the church, and perhaps the graves excavated in Szécsény-Kerekdomb as well. So called solitary

grave is not known with certainty. Among the so called campsite burial grounds with small grave number can be listed Karancslapujtó, Nógrádkővesd, Nógrádsáp, Piliny-Leshegy and Sóshartyán-Murahegy, most of all. The biggest graveyard of Nógrád County, excavated

VI. CEMETERIES AND GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY

in Piliny-Sirmányhegy contains 69+? graves. In Sósartyán-Hosszútető 46 graves were found.

As far as the geographical conditions of the region, the cemeteries and graves are generally situated on smaller mounds, approximately 60–80 and 600–700 metres far from watercourses, facing the streams. The role of watercourse influencing the settling down is evident in the case of sites that can be found along Ménes brook and nearby Piliny–Szécsény. It can be observed that graveyards with small grave number containing richer finds were generally situated right on the hilltop or at its edge, while poorer cemeteries sometimes with higher grave number were located rather on the hillside.

The gender ratio may vary by cemeteries. In the largest graveyard of Piliny-Sirmány, apart from the uncertain cases, 69 women, 44 men and 41 children were buried, among the latter only 6 infants were reported. The examination carried out of skeletal remains of Nógrádsáp determined that these skeletons are unusually tall and strong compared to those found in the Carpathian Basin, at the same time, many illnesses and congenital malformation could also be observed on them.

The deceased were buried presumably in simple, rectangular-shaped grave pits, the orientation of which was generally adjusted to the main West-East direction. The skeletons were laid in the graves on their back, in stretched position, which was general at that period. Only the head of the deceased was buried in Graves 3, 17, and probably also in Grave 18 in the larger cemetery of Piliny, but there are also data relating to dismemberment.

Among the archaeological objects, coins were found in 11 sites, of which those struck outside the Carpathian Basin generally as ornament, while the coins from the 11th century as afterlife obulus were probably placed in the grave. Among the earrings the variants decorated with grape bunch pendant are typical, while among the further head jewels the simple, coiled hair rings with spiral pendant and S-ended rings can be found. The persons who lived here wore metal torques, pearl necklaces or else lunulas (crescent shaped metal pendants) and animal teeth around their necks owing to their superstitious belief. Wired bracelets were decisively worn, more rarely they had twisted-, animal-headed or band shaped bracelets. On their fingers they mostly wore simple band- or wire rings. Their clothes were poorish like their jewel assortment, only some rosettes or simpler mounts were mainly used, but some of them had belts decorated with gilded silver mounts. Among their articles for personal use and implements mainly knives, steels and flint stones can be found. Among the weaponry or its certain elements placed in the grave equally for referring to the occupation or belief system of the people, etc., the largest group consisted of the individual parts of the archer equipment. These ones were found more often in male graves with horse or horse harness, while in Grave 2 of Piliny-Leshegy horse harness mounts with rosette of good quality appeared. Food and drink as grave goods to the after-life were placed decisively in clay vessel into the grave, among which the amphora of Grave 3 in Sósartyán-Murahegy had a special place.

ARCHAEOLOGICAL DATA TO THE HISTORY OF SETTLEMENTS OF NÓGRÁD COUNTY AND ITS SURROUNDING TERRITORIES IN THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIANS

The boundaries of the county – the name of Nógrád is of Slavic origin, meaning “new castle” – became final in the Árpáadian Age. Accordingly, the extent of the county in the early period is a disputed issue in the research.

The natural geographical conditions also largely influenced the history of settlements. Looking at the map presenting the sites, it can be seen immediately that the sites are practically missing from certain parts of the county, they can be found only in valleys of rivers on the area of the Cserhát Mountains. Almost no sites are known on the eastern part of the Börzsöny Mountains,

and their number is lower in the areas of Nógrád Basin to the south from the Ipoly River. Their proportion is lower in Cserhátalja, and also in the area towards the Gödöllő-dombság.

The borders of small regions' geographic classification naturally extend beyond the today's county borders, accordingly analysing the history of settlements of the region bounded by the imaginary line of Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákos brook, including the Nógrád County too, is not useless in a larger outlook than the existing administrative unit.

THE OUTLINES OF THE HISTORY OF SETTLEMENTS OF NÓGRÁD COUNTY AND THE REGION BOUNDED BY THE LINE OF DUNA–IPOLY–TARNA–ZAGYVA–RÁKOS BROOK: 10TH CENTURY

In the 10th century the Hungarians – at least for those groups which can be identified most likely based on their

findings – were settling down not consistently in the territory of Nógrád County. The eastern part of the Middle

VI. CEMETERIES AND GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY

Ipoly Valley is less represented, and the following sites are not or only less known: the Börzsöny Mountains, the Nógrád Basin, Kosd-dombság, Terény-dombság, the Galga Valley, western part of the Central Cserhát, Ecskend-dombság, Cserhátalja, Mátralába, Western Mátra, High Mátra Mountains, Karancs, as well as the Felső-Tarna- and Pétervásár-dombság. Nevertheless, two sites join to the latter in the east already in the territory of Borsod-Abaúj-Zemplén County. In the westerly direction, boundary of the settlement can be found in the wider foothills of the Börzsöny Mountains, the northernmost site of Hungary located west of the mount can

be found at Letkés. It should be noted that on the basis of the sites the edge of the settlement area was located further north on today's Slovakian side. In larger examination, sites from the 10th century can be found in the greatest number in northern part of the Pest Plain, and then in the less represented area of the Gödöllő-dombság as a whole, further more marks of settlements in greater number are shown in the north-eastern part of the Jászság. In Mátra alja, and mainly in its eastern part, sites originating from this period are known, while further cemeteries appear in the western part of the Bükkalja.

THE OUTLINES OF THE HISTORY OF SETTLEMENTS OF NÓGRÁD COUNTY AND THE REGION BOUNDED BY THE LINE OF DUNA-IPOLY-TARNA-ZAGYVA-RÁKOS BROOK: 10-11TH CENTURIES

In case of the 10th-11th centuries, it still seems that no settlement zone can be found in the upper areas of the Börzsöny Mountains, the western part of the Middle Ipoly Valley, and Nógrád Basin, in Kosd- and Nézsa-Csóvár-dombság, as well as in the territory of Felső-Tarnai-dombság. The main difference between the 10th and the 11th centuries is probably the increase of the number of sites around Szécsény, compared with those from the previous 10th century. In that time presumably a kind of

settlement concentration came into existence around the today's town. Considering the larger geographical unit, the Pest Plain still has a greater number of sites, but the territory of the Gödöllő-dombság is strongly represented. However, in the case of the Jászság graves and cemeteries from the 10th-11th centuries can be found in a short distance to the north. Cemeteries also appear in a greater number in the estuary area of the Ipoly River.

THE OUTLINES OF THE HISTORY OF SETTLEMENTS OF NÓGRÁD COUNTY AND THE REGION BOUNDED BY THE LINE OF DUNA-IPOLY-TARNA-ZAGYVA-RÁKOS BROOK: 11TH CENTURY

Regarding the 11th century, there is still no cemetery originating from this period that could refer to settlement in the Börzsöny Mountains, and no sites can be found with the exception of the Nógrád Basin and Galga Valley, Ecskend-dombság, and the south-east part of Cserhátalja, similar to that of the Felső-Tarna-dombság. At the same time, there is greater concentration of sites

between Ipoly and the Cserhát Mountains, and in the Szécsény- and Terény-dombság. The sites from the 11th century can be found in a greater number in Mátraalja in the whole examined region, while the role of the Jászság and Pest Plain as if was decreasing, and it seems that the Gödöllő-dombság is currently free from grave findings.

DATA FOR DEFINING COMMUNITIES USING CEMETERIES KNOWN FROM THIS PERIOD IN NÓGRÁD COUNTY AND THE REGION BOUNDED BY THE LINE OF DUNA-IPOLY-TARNA-ZAGYVA-RÁKOS BROOK

It was attempted to determine the nature of certain communities on the basis of their graves, graveyards and their find material as follows. The coins of this period emphasized from the viewpoint of dating were found noticeably mainly in the northern part of the present Szécsény- and Litke-Etes-dombság and along the lower course of Ipoly River. It was a custom of the communities once lived here to place coins as after life obulus in the grave next to the deceased.

Spreading of clay pots primarily used for food and drink storage appeared in graves is partially similar to that of the coins, however, the great majority of these sites can be found in the estuary area of the Ipoly River.

Communities who lived here provided their dead with food and drink to the journey into the after life not merely in greater proportion, but occasionally placed these food provisions in the grave in buckets which is not considered to be widespread in case of the burials in the Hungarian territory and their appearance can be traced back to external influence. At the same time, no strong differences can be seen concerning the nature of grave goods themselves and their position in the grave. The different practices therefore were primarily reflected in the quantity of grave goods.

Regarding the whole examined territory, the ritual of burials containing horse bones or horse harnesses char-

acteristic to the Hungarians is balanced, and it can be found almost in the entire territory: the only exception is the Galga–Zagyva köze Region.

Graves with weapons can be naturally linked to the horse burials. These groups lived along the Ipolywatercourse in greater number, similar to that is known only in the Piliny and the Sósartyán area, and in the case of cemeteries in the Mátraalja.

Solitary grave is not known with certainty from Nógrád County. In the case of the surrounding areas grave of a horse man is known from two separate places of Gödöllő Öreghegy, and a female burial containing braid ornament, furthermore, it can be assumed in the case of the horse grave of Ludas-Varjú-dűlő. The female burials of Erdőkertes-Aradi utca and Pétervására-Laktanya were solitary one with great probability; the latter one could be part of a graveyard with small grave number. Perhaps, the horse grave of a woman in Jászfényszaru-Kórrés was also solitary. These graves included horse harnesses or horse bones for men, the ritual of horse burial can also be found for women. In two cases richer jewels and elements of costume could indicate that the deceased were wealthy. It appears that solitary graves of women buried with horse harness mounts with rosette – at least today – are not known from Nógrád County. In the Hungarian territory, several well known blocks of this object type stand out. Nevertheless, the set of horse harness mounts with rosette coming from Grave 2 of Piliny-Leshegy situated in Nógrád County can still be found separately. The graves of these persons therefore probably bear witness to the settlement of a smaller community for a short period in the area in question.

Those sites which contain the characteristic legacy of the Hungarians of the 10th century mainly occurred in the form of different so-called campsite burial grounds with small grave number: in Karancslapujtő, Piliny-Leshegy and Sósartyán-Murahegy, as well as Nógrádkövesd and perhaps in Sósartyán-Zúdótető. This may also include the archaeological site of Nógrádsáp. If looking beyond the borders of the county – which is the subject of this volume – it is harder to assess the site of Perse, though its graves dated back to the 10th century also include horse burials, however, its grave number is lower than that of the village cemeteries. Therefore we can render it probable that this is a campsite burial ground from the late 10th century. At least two graves of horsemen in Jászfényszaru and the cemetery of Tarnaörs can be listed here. It is questionable how to assess the sites with altogether one or some known graves, but containing find material towards the 10th–11th centuries: Budapest-Mexikói út, Csomád, Vác-Csörög. It seems that communities establishing campsite burial grounds did not settle down along the lower course of Ipoly River during the 10th century. Further more, following

the Danube to the south only uncertain trace of campsite burial grounds are known. At the same time, in the Piliny–Karancslapujtő–Sósartyán areas greater concentration of campsite burial grounds can be observed. The cemetery of Perse from the end of the 10th century turns up slightly further east of these sites from geographical point of view, and presumably at least few decades away in time.

From the territory of Nógrád County we can render it probable in the case of Sósartyán-Hosszútető that it may be acemetery of a 10th century village community, the end of which a grave with the coin of Stephen I is indicated. However, similar type of graveyards can appear in a westerly direction: Penc-Tuszkulán, Rád-Kishegy, Letkés-Iskola, Nagytarcsa-Homokbánya, Gödöllő-Homokbánya, and Szob-Kiserdő. Although neither of these graveyards are fully excavated except that of Szob, it can be stated that these had already contained greater number of graves: Penc 45+?, Rád 44+?, Letkés 43+?, Nagytarcsa 27/28+?, including burials with horse bones/horse harnesses, and weapon burials too. This also includes the cemetery of Aldebrő-Mocsáros with 34+? graves, the almost fully excavated graveyard of Kál-Legelő with 68+? graves, the cemetery of Vison-ta-Felsőrért with 77 graves, and once could have been similar in Lőrinczy-Selypipusztá. If it is relevant as set out above, it is concluded that village communities from the 10th century are hardly known at present in the territory of today's Nógrád County, that is the settlement of these communities happened in another units. It seems that the communities of the 10th century did not cross the northern border of the settlement block of the group who were buried in so called campsite burial ground of the same century.

Among the cemeteries used from the end of the 10th century, but decisively during the 11th century, including village graveyards from the end of the 10th century–turn of the 11th/12th centuries, Piliny-Sirmányhegy can be ranked, however, outside of the examined territory the cemeteries I-II of Letkés-Tégláégető, while among the village cemeteries of the 10–11th/12th centuries the cemetery of Szob-Vendelin. There might be a cemetery of a village community of the 11th century in Perse-Bércz too. This cemetery type may also include Budapest-Árpádföld, Budapest-Rákospalota, Sin utca, Szob-Koliba, and perhaps Gyöngyöspata-Kecskekő, as well as the graveyards of the road to Pétervására-Ivád.

If Nógrád County of the 10th–11th centuries should be characterized, based on the source basis reflecting only a fraction of the past, it can be stated that the region of the Cserhát Mountains was rarely inhabited only by the Hungarian communities in the 10th century. At least in case of those communities which had the same belief system as the newcomers, had the characteristic

VI. CEMETERIES AND GRAVE GOODS OF NÓGRÁD COUNTY

elements of their material culture, and were buried with those kind of objects. The reason for this could also be the above mentioned natural geographical factors, consequently scattered settling down in smaller groups can be observed. The only exemption is the area of the Middle Ipoly Valley adjacent to Szécsény- and Litke-Etes-dombság, as well as Karancs and Nézsa-Csővár-dombság. These are the areas where the above mentioned communities changing their 10th century residences from time to time could settle down, at the same time, probably mark out the northern border of the Hungarian territory in this region.

Graves of the peers of the people buried with scanty grave goods in the campsite burial grounds originating from the 10th century living in uncertain communities cannot be identified presently. However, such cemeteries located towards north of the line of the previous ones remarkably, therefore the boundaries of the settlement area perhaps would have been drawn here really around the imaginary line of Piliny-Karancslapujtó.

Similarly, it is difficult to verify on the basis of the presented cemeteries and graves the archaeological verification of the continued presence of Slavism from the 9th century, which was given greater emphasis in case of Nógrád County. The most important element of the argument is the density of the remaining Slavic place names in the area. Among the sites presented in the catalogue in case of the Jobbágyi-Mátra utca and perhaps in case of communities entombed in the site of Szügy, the assumption of Slavic ethnic group can be found with the highest chance. In the cemeteries along Ipoly River in the area of today's Pest County, the buried could also be both Hungarian or of non-Hungarian ethnic origin, but they were subjects of the Hungarian Kingdom. Such communities were not likely to develop in the examined county because of low population density. It could have had a slightly separated position in the 10th century in the area enclosed between Ipoly-Duna, and Sajó-Tisza rivers.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- A HONFOGLALÁS KOR 2013 *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára.* Szerk.: Révész L.–Wolf M. Szeged 2013.
- ADAM *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Hrsg.: Szentpéteri, J. [VAH 13/1–2.] Budapest 2002.
- ANDRÁSI 2015 András R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II.* Szerk.: Bíró Gy.–Pintér-Nagy K.–Takács M. Szeged 2015, 153–176.
- ARADI 1998 M. Aradi Cs.: A főnyed-gólyásfai Árpád-kori temető és település eddigi ásásainak összegzése. *SMK* 13 (1998), 113–154.
- BAKAY 1975 Bakay K.: A X–XI. századi magyar köznép temetkezési rendjének egyik változata. *SMK* 2 (1975), 23–47.
- BAKAY 1978 Bakay K.: Honfoglalás- és államalapítás kori temetők az Ipoly mentén. *StCom* 6 (1978).
- BÁCSMEGI 2004 Bácsmegi G.: Érsekivadkert, Templom. *RKM* 2002 (2004), 208.
- BÁCSMEGI 2004a Bácsmegi G.: Karancsság határa. *RKM* 2002 (2004), 223.
- BÁLINT 1971 Bálint Cs.: A kutya a X–XII. századi magyar hitvilágban. *MFME* 1971/I (1971), 295–315.
- BÁLINT 1971a Bálint Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. *BMMK* 1 (1971), 49–88.
- BÁLINT 1976 Bálint Cs.: A magyarság és az ún. Bjelo Brdói Kultúra. *Cumania* 4 (1976), 225–254.
- BÁLINT 1977 Bálint Cs.: A honfoglaláskor. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/I.* Szerk.: Hajdú P.–Róna-Tas A.–Kristó Gy. Szeged 1977, 121–164.
- BÁLINT 1991 Bálint, Cs.: *Südongarn im 10. Jahrhundert.* [Studia Archaeologica 11.] Budapest 1991.
- BÁLINT–LANGÓ 2008 Bálint Cs.–Langó P.: A történeti genetikai módszerrel elemzett, 10–11. századi embercsontok kiválasztásának szempontjai. *Magyar Tudomány* 2008/10, 1217–1219.
- BÁRÁNY–OBERSCHALL 1953 Bárány-Oberschall, M.: Byzantinische Pektorallkreuze aus ungarischen Funden. *Wandlungen christlicher Kunst im Mittelalter* 2 (1953), 207–251.
- BENDE–LÖRINCZY 1997 Bende L.–Lőrinczy G.: A szegvár-oromdülői 10–11. századi temető. *MFME StudArch* 3 (1997), 201–285.
- BENDE–LÖRINCZY–TÜRK 2002 Bende L.–Lőrinczy G.–Türk A.: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. *MFME StudArch* 8 (2002), 351–402.
- BÍRÓ 2013 Bíró Á.: A 10–11. századi Kárpát-medencei ijlemezek külső forráskritikai problémái. In: *A honfoglalás kor 2013*, 373–422.
- BODNÁR 1988 Bodnár K.: Garáb (Nógrád megye). *RégFüz* I/41 (1988), 68.
- BOLLÓK 2013 Bollók Á.: Megjegyzések a honfoglalás kori (öv)veretek kutatásának helyzetéről – kiválasztott problémák. In: *A honfoglalás kor 2013*, 423–446.
- BOLLÓK 2015 Bollók Á.: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészetéhez.* Budapest 2015.
- BÓNA 1972 Bóna I.: Jászdózsa-Kápolnahalom. *RégFüz* I/25 (1972), 70–71.
- BÓNA 1974 Bóna I.: Jászdózsa-Kápolnahalom. *RégFüz* I/27 (1974), 10.
- BÖKÖNYI 1994 Bökönyi S.: Magyar állattartás a honfoglalás korában. In: *HÉR*, 225–233.
- BRATHER 2004 Brather, S: Schläfenringe. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 27. Hrsg.: Beck, H.–Geuenich, D.–Steuer, H. Berlin–New York, 132–139.
- BUDINSKÝ–KRIČKA–FETTICH 1973 Budinsky-Krička, V.–Fettich N.: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplin.* Bratislava 1973.
- ČILINSKA 1985 Čilinska, Z.: Pohrebisko z 10. storočia v Pavlovej. *StŽ* 21 (1985), 249–256.
- CSALOG 1954 Csalog J.: Jászberény-Szentpálhalom. *ArchÉrt* 81 (1954), 80.
- CSALOG 1955 Csalog J.: Jászberény-Szentpálhalom. *ArchÉrt* 82 (1955), 101.
- CSALOG 1955a Csalog J.: Jászdózsa-Négyszállás. *ArchÉrt* 82 (1955), 101.
- Csőszt-MENDE 2015 Csőszt A.–Mende B. G.: Archeogenetikai vizsgálatok Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát és Szeged-Öthalom lelőhelyek 10. századi népességén. In: *RÉGÉSZETI*, 371–376.
https://doi.org/10.55722/Arpad.Kiad.2015.4_07

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- DARNAY 1936 Darnay (Dornyai) B.: Kisterenyei leletek a húnkorszakból. *Dolg* XII (1936), 90–96.
- DARNAY 1936a Darnay (Dornyai) B.: *Sóshartyán nevezetességei*. Salgótarján 1936.
- DARNAY 1948 Darnai (Dornyai) B.: Salgótarján és vidéke a honfoglalás korában. *Vándortűz. A magyar Irodalmi Társaságok Időszaki Értesítője* 1948. április (1948), 17–23.
- DEKÓWNA 1990 Dekówna, M.: Herkunft der im Friedhof Zalakomár gefunden Glasperlen im Lichte der technologischen Untersuchungen. *WMMÉ* 15 (1990), 231–242.
- DEMO 2009 Demo, Ž.: *Ranosrednjovekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar–Lijeva Bara (X–XI. stoljeće)*. Zagrebu 2009.
- DIENES 1964 Dienes I.: A karancslapujtői honfoglaláskori öv és mordvinföldi hasonmása. *ArchÉrt* 91 (1964), 18–40.
- DIENES 1965 Dienes I.: Karancsalja–Lapostető. *RégFüz* I/18 (1965), 50.
- DIENES 1966 Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. *ArchÉrt* 93 (1966), 208–234.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DINNYÉS 2005 Dinnyés I.: Szentlőrincváta, határ mente. *RKM* 2004 (2005), 290.
- DÖVÉNYI 2010 *Magyarország kistájainak katasztere*. Szerk.: Dövényi Z. Budapest 2010.
- DRAGOTÁ 2009 Dragotá, A.: Eggs as Offerings in Tenth–Eleventh Century Necropolises. *ZSA* 28 (2014), 183–192.
- DRAGOTÁ 2015 Dragotá, A.: Twisted Wire Bracelets with Looped Ends in the Danube Basin (10th–11th Centuries). *ZSA* 29 (2015), 255–264.
- ÉRY 1968 K. Éry, K.: Reconstruction on the tenth Century Population of Sárbogárd on the Basis of Archaeological and Anthropological Data. *Alba Regia* 8–9 (1967–1968): 1968, 93–147.
- EICHERT 2010 Eichert, S.: *Die frühmittelalterlichen Gräberfelder Kärntens*. Klagenfurt 2010.
- FEHÉR 1954 Fehér, G.: A IX–XI. századi hazai régészeti anyag kritikai kiadásához. *FolArch* 6 (1954), 92–94.
- FEHÉR 1956 Fehér, G.: Beiträge zum Problems des ungarish-slawischen Zusammenlebens. *ActaArchHung* 8 (1956), 269–318.
- FELD 2010 Feld I.: A középkori várak kutatása Nógrád megyében. In: RÉGRÖL, 217–236.
- FELD–SEBÖK 1994 Feld I.–Sebök F.: Nógrád. In: *KMTL*, 494.
- FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete*. [ArchHung XXI.] Budapest 1937.
- FÉK Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. [RégTan 2.] Budapest 1962.
- FODOR 1973 Fodor I.: Honfoglalás kori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. *ArchÉrt* 100 (1973), 32–41.
- FODOR 1973a Fodor I.: Honfoglalás kori régészetünk néhány östörténeti vonatkozásáról. *FolArch* 24 (1973), 159–176.
- FODOR 1975 Fodor I.: *Verecke híres útján... A magyar nép östörténete és a honfoglalás*. Budapest 1975.
- FODOR 1979 Fodor I.: Máriabesnyő. *RégFüz* I/32 (1979), 80.
- FODOR 1996 Fodor I.: Nógrádsáp. In: *HMK*, 400–402.
- FODOR 1996a Fodor I.: Sóshartyán. In: *HMK*, 403–408.
- FODOR 2004 Fodor I.: *A magyarok ősi vallásáról*. [Vallástudományi Tanulmányok 6.] Budapest 2004.
- FODOR 2008 Fodor L.: Pétervására-Vár. In: *Révész* 2008, 265–266.
- FODOR 2008a Fodor L.: Gyöngyöstarján-Templomdomb. In: *Révész* 2008, 190.
- FREY 1906 Frey I.: Kókai honfoglaláskori lovassírok. *ArchÉrt* 26 (1906), 191–192.
- FUSEK 1998 Fusek, G.: Gräber mit Árpádenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. *SlA* 46/1 (1998), 71–118.
- FÜREDI 2012 Füredi Á.: *„Nem múlt el nyomtalanul” Honfoglalás kori leletek Pest megyéből*. Kiállításvezető. Szentendre 2012.
- GÁDOR 1969 Gádor J.: Sóshartyán–Zudó tető. *RégFüz* I/22 (1969), 51–52.
- GÁDOR 1969a Gádor J.: Sóshartyán–Zudótető. *ArchÉrt* 96 (1969), 261.
- GÁDOR 1970 Gádor J.: Szügy, Állami Gazdaság. *RégFüz* I/23 (1970), 57–58.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- GÁLL 2013 Gáll E.: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei.* [MHKÁS 6.] Szeged 2013.
- GIESLER 1981 Giesler, J.: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. *PZ* 56 (1981), 3–167. <https://doi.org/10.1515/prhz.1981.56.1.3>
- GILLI 1999 Gilli, E.: I Materiali archeologici della raccolta Nyáry del Museo Civico Correr di Venezia. *Collezioni e Musei Archeologici del Veneto* 42 (1999), 137–141.
- GRYNAEUS 1996 Grynaeus T.: *Isa por ... A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk.* Budapest 1996.
- GUBA 2014 *A szécsényi Forgách-kastély. Kastély- és múzeumtörténeti vezető.* Szerk.: Guba Sz. Szécsény 2014.
- GYÖRFFY 1998 Györffy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV.* Budapest 1998.
- GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994 Györffy Gy.–Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. In: HÉR 13–37.
- HAMPEL 1900 Hampel J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *A magyar honfoglalás kútjői.* Szerk.: Pauler Gy.–Szilágyi S. Budapest 1900, 507–830.
- HAMPEL 1902 Hampel J.: A Magyar Nemzeti Múzeum régiségtár gyarapodása. *ArchÉrt* 22 (1902), 85–87, 296–316.
- HAMPEL 1902a Hampel J.: Régiségek a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 22 (1902), 296–316.
- HAMPEL 1904 Hampel J.: A M. Nemzeti Múzeumi Régiségosztály gyarapodása. *ArchÉrt* 24 (1904), 434–442.
- HAMPEL 1905 Hampel, J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III.* Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1907 Hampel J.: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről.* Budapest 1907.
- HANULIAK 1994 Hanuliak, M.: *Malé Kosihy. Pohrebisko z 10.–11. storočia.* Nitra 1994.
- HANULIAK 2004 Hanuliak, M.: *Vel'komoravske pohrekiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na územi Slovenska.* Nitra 2004.
- HÉJJ 1976 Héjj Cs.: Harminc év régészeti kutatásai Nógrád megyében (1945–1975). *NMMÉ* 22 (1976), 245–261.
- HÉR Honfoglalás és régészet. Szerk.: Kovács L. [HSSZ I.] Budapest 1994.
- HÍREK Hírek a régiségtárból. *ArchÉrt* 34 (1912), 153–154.
- HMK *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével szerk.: Fodor I. Budapest 1996.
- HORVÁTH 1993 Horváth A.: Honfoglalás kori sírleletek Bács-Kiskun megyéből. *HOMÉ* 30–31/2 (1993), 321–350.
- HORVÁTH 2009 Horváth M. A.: Honfoglalás kori női sír Nyárlőrincről. In: „*In terra quondam Avarorum*” *Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára.* Szerk.: Somogyvári Á.–V. Székely Gy. Kecskemét 2009, 101–121.
- HORVÁTH 2004 Horváth C.: Lánccserekek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFMÉ StudArch* 10 (2004), 459–482.
- HORVÁTH 2005 Horváth C.: Hólyagos és négygömbös fejű gyűrűk honfoglaláskori sírokban. *DMÉ* 77 (2004): 2005, 121–148.
- HORVÁTH 2014 Horváth C.: *Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei.* [MHKÁS 8.] Szeged 2014.
- HORVÁTH 2016 Horváth C.: *Kora Árpád-kori temető Szombathely-Kisfaludy Sándor utca területén. S-végű karikészserek a kora Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon.* Szombathely 2016.
- HORVÁTH é. n. Horváth C.: Borsod, Abauj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori sírjai és temetői. [Kézirat.]
- HUNKA 2013 J. Hunka: *Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska.* Nitra 2013.
- ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga.* [MHKÁS 4.] Nyíregyháza–Budapest 2003.
- ÍRÁSNÉ 1983 Írásné Melis K.: Adatok a Pesti-síkság Árpád-kori településtörténetéhez. Budapest 1983.
- ÍRÁSNÉ 1992 Írásné Melis K.: Budapest XVI (Árpádföld)–Tímár u. *BudRég* 29 (1992), 249.
- ÍRÁSNÉ 1997 Írásné Melis K.: Árpád-kori temetők a pesti határban (11–13. század). *BudRég* 31 (1997), 41–78.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- JÁNOS 2009 János J.: *Nógrád megye honfoglaláskori leletei*. [Kézirat] Budapest 2009.
- JÓZSA–FÓTHI 2007 Józsa L.–Fóthi E.: Trepanált koponyák a Kárpát-medencében (a leletek számbavétele, megoszlása és lelőhelyei). *FolAnt* 6 (2007), 5–18.
- KATÓ 1994 Kató S.: Bátorterenyé (Kisterenyé)–Hársas (Aranyhegy). *RégFüz* I/46 (1994), 6.
- KATÓ–MAJCHER 1994 Kató S.–Majcher T.: Szanda (Szandaváralja)–Bokák dűlő. *RégFüz* I/46 (1994), 63.
- KESZI 1999 Keszi T.: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma és madár ábrázolással. In: *A népvándorlás kor fiatal kutatói 8. találkozásának előadásai*. Szerk.: S. Perémi Á. Veszprém 1999, 133–148.
- KISS 1938 Kiss L.: *A geszterédi honfoglaláskori sírlelet*. [ArchHung 24.] Budapest 1938.
- KISS 1969 Kiss, A.: Über die mit Keramik verbundenen Bestattungsarten im Karpatenbecken. *MFME* 1969/2 (1969), 175–182.
- KISS 1985 Kiss, A.: Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. In: *Die Bayern und ihre Nachbarn* 2. Hrsg.: Friesinger, H.–Daim, F. Wien 1985, 218–379.
- KISS 2000 Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. [MHKÁS 2.] Szombathely 2000.
- KISS–TÓTH 2000 Kiss G.–Tóth E.: Szombathely-Szent Márton-templom. In: Kiss 2000, 244–256.
- KOROŠEC 1999 Korošec, P.: *Nekropola na Ptujskem gradu turnirski prostor*. Ptuj 1999.
- KMTL *Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gy. Szerk.: Engel P.–Makk F. Szeged 1994.
- KOCSIS 2007 Kocsis L.: Central Paratethyan shark fauna (Ipolytarnóc, Hungary). *Geologica Carpathica* 58 (2007), 27–40.
- KOLNÍKOVÁ 1967 Kolníková, E.: Obolus mřtvych vo včasnostredovekých hrobech na Slovensku. *SlA* 16 (1976), 189–254.
- KOVÁCS 1970 Kovács L.: A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsástemetkezésük. *Alba Regia* 11 (1970), 81–108.
- KOVÁCS 1985 Kovács, L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I: Temető u. 5. (Adatok a gombos nyakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1985, 125–139.
- KOVÁCS 1986 Kovács, L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet. (Adatok a nyéltámaszos balták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1986, 93–121.
- KOVÁCS 1986a Kovács, L.: Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. *ActaArchHung* 38 (1986), 195–225.
- KOVÁCS 1988 Kovács, L.: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. *CommArchHung* 1988, 125–158.
- KOVÁCS 1989 Kovács, L.: *Münzen aus den ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*. FontesArchHung 1989.
- KOVÁCS 1990 Kovács, L.: Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. *ArchÉrt* 117 (1990), 39–49.
- KOVÁCS 1994 Kovács, L.: *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs*. [VAH 6.] Budapest 1994.
- KOVÁCS 1995 Kovács L.: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. Adattár. *CommArchHung* 1995, 153–189.
- KOVÁCS 1997 Kovács L.: *A kora Árpád-kori pénzverésről. Érméleti és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről*. [VAH 7.] Budapest 1997.
- KOVÁCS 1999 Kovács L.: Volt-e a magyaroknak kauricsigapénzük? A kérdés általános megközelítése. *Sz* 133 (1999), 63–84.
- KOVÁCS 2003 Kovács, L.: Beregszász–Birka: Beiträge zu den Mützen Blechspitze des 10. Jahrhunderts. *ActaArchHung* 54 (2003), 205–241. <https://doi.org/10.1556/Arch.54.2003.1-2.6>
- KOVÁCS 2004 Kovács L.: Érmék nem dísz vagy ékszer szerepben a honfoglaló magyar sírokban. In: *Vázlatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk.: Erdei Gy.–Nagy B. Budapest 2004, 43–49.
- KOVÁCS 2006 Kovács L.: A magyarhomorog-könyadombi X–XII. századi magyar köznépi temető érméiről. *Studia Caroliensia* 2006/3–4, 215–248.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- KOVÁCS 2008 Kovács, L.: Hort. In: RÉVÉSZ 2008, 197.
- KOVÁCS 2008a Kovács, L.: Visonta. In: RÉVÉSZ 2008, 378.
- KOVÁCS 2008b Kovács, L.: Muslimische Münzen im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. *Antaeus* 29–30 (2008), 479–533.
- KOVÁCS 2008c Kovács, L.: *Vulvae, Eyes, Snake Heads. Archaeological finds of Cowrie Amulets.* [BAR IS 1846] 2008. <https://doi.org/10.30861/9781407303338>
- KOVÁCS 2010 Kovács L.: I. István király pénzverése. *Turán* 13 (2010), 145–152.
- KOVÁCS 2011 Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról.* Budapest 2011.
- KOVÁCS 2013 Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. Vázlat. In: A HONFOGLALÁS KOR 2013, 511–604.
- KOVÁCS 2013a Kovács L.: Érmeleletes kora Árpád-kori templom körüli temetőkről és templomukról a Magyar Királyságban (1000–1141). Függelék a kaukázusi hunok 7. századi megkeresztelkedéséről. In: A HONFOGLALÁS KOR 2013, 227–296.
- KOVÁCS 2015 Kovács L.: Megjegyzések a 10–11. századi magyar csecsemősírok kérdéséhez, visszatérő kintéssel a 3–9. századig. *FolAnt* 14 (2015), 5–66.
- KOVÁCS 2015a Kovács L.: *A Taktaköz 10–11. százai sír- és szórványleletei, valamint a Tiszalúc-sarkadi 11. századi temető.* [MHKÁS 9.] Szeged–Budapest 2015.
- KOVÁCS 2015b Kovács L.: Kísérletek a Kárpát-medencei 10–11. századi magyar sír-, szórvány- és kincsleletek teljességre törekvő kiadására: leletkataszter, korpusz. *Sz* 149 (2015), 989–1037.
- KOVÁCS 2016 Kovács L.: A IX/X–XII. századi ellentétes tájolású temetkezésekről. In: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára.* Szerk. Csécs T. – Takács M. Győr 2016, 353–378.
- KOVÁCS é. n. Kovács L.: *A kora Árpád-kori magyar pénzverés régészeti emlékei. Tanulmányok a Kárpát-medence I. István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) sír-, szórvány- és kincsleleteiből.* Kézirat.
- KOVÁCS–SZVIRCSEK 1985 Kovács A. – Szvircsek F.: „A Borovszky”. *MM* 1985/1 (1985), 39–42.
- KÖVÁRI 1983 Kövári K.: Régészeti leletek Vácon és környékén. In: *Vác története I.* Szerk.: Sági V. [StCom 13.] Szentendre 1983, 29–47.
- KÖVÁRI 2006 Kövári K.: Gödöllő, Öreghegy. *RKM* 2005 (2006), 242–243.
- KRALOVÁNSZKY 1959 Kralovánszky A.: Adatok a Kárpát-medencei X–XI. századi félhold alakú csüngők kérdéséhez. *ArchÉrt* 86 (1959), 76–82.
- KRISTÓ 1994 Kristó Gy.: Nógrád. In: KMTL, 494.
- KRISTÓ 2000 Kristó Gy.: A Kárpát-medencén át vezető nemzetközi utak. In: *Európa közepe 1000 körül.* Szerk.: Wiczorek, A.–Hins, H.-M. Stuttgart 2000, 92–93.
- KVASSAY 1982 Kvassay J.: *Kerámia X–XI. századi sírokban.* [Doktori értekezés kézírata.] Budapest 1982.
- LANGÓ 2000 Langó P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarperceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. *JAMÉ* 42 (2000), 33–57.
- LANGÓ 2004 Langó P.: Kora Árpád-kori temető Kóspallagon. *RKM* 2002 (2004), 81–116.
- LANGÓ 2006 Langó P.: Régészeti és okleveles adatok a Jászság 10–15. századi településtörténetéhez. *Tisicum* 15 (2006) 77–97.
- LÁSZLÓ 1943 László Gy.: *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben.* Kolozsvár 1943.
- LÁSZLÓ 1955 László Gy.: A kenézlii honfoglaláskori íjtegez. *FolArch* 7 (1955), 111–122.
- LIPTÁK 1953 Lipták, P.: La population de la région de Nógrád au Moyen Age. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 3 (1953), 289–338.
- LISKA 1996 Liska A.: X–XI. századi temető Örménykúton. *BMMK* 16 (1996), 175–208.
- MADARAS 1996 Madaras L.: Szolnok-Lenin Tsz (Ugar) 10. századi temetője. (Jász-Nagykun-Szolnok megye 10. századi leletei és azok történeti tanúságai.) In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei.* Szerk.: Révész L.–Wolf M. Miskolc 1996, 65–116.
- MADARAS 2014 Madaras L.: „Ez itt az én hazám.” A Közép-Tiszavidék honfoglalás kori sírjainak üzenete. *Szolnoki Tudományos Közlemények* 18 (2014), 32–41.
- MAKRA 2007 *A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának leltározott szakanyaga.* Összeállította: Makra Sz. Budapest 2007.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- MALÁN 1956 Malán, M.: Sur le matériel anthropologique de la découverte de Nógrádkövesd. *Crania Hungarica* 1 (1956), 25–32.
- MÁRTON 1911 Márton L.: Nógrád vármegye őskora. In: *Magyarország Vármegyéi és Városai – Nógrád vármegye*. Szerk.: Borovszky S. Budapest 1911, 321–347.
- MESTERHÁZY 1983 Mesterházy K.: Köznépi ékszerek nemesfém változatai: arany S-végű hajkarikák. *Alba Regia* 20 (1983), 143–151.
- MESTERHÁZY 1989 Mesterházy K.: A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria* 25–26 (1989), 235–274.
- MESTERHÁZY 1990 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–113.
- MESTERHÁZY 1991 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. *FolArch* 42 (1991), 145–177.
- MESTERHÁZY 1993 Mesterházy K.: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Sz* 127 (1993), 450–468.
- MESTERHÁZY 1996 Mesterházy K.: Karancslapujtó. In: HMK, 398–399.
- MESTERHÁZY 1996a Mesterházy K.: Vereb. In: HMK, 375–376.
- MESTERHÁZY 1996b Mesterházy K.: Jászfényszaru. In: HMK, 321–322.
- MESTERHÁZY 1996c Mesterházy K.: Budapest-Rákospalota. In: HMK, 305.
- MESTERHÁZY 2007 Mesterházy K.: Gödöllő földje a népvándorlás és a honfoglalás korában. In: *Gödöllő története I.* Szerk.: Horváth L. Gödöllő 2007, 53–72.
- MEZÖSI 2011 Mezösi G.: *Magyarország természetföldrajza*. Budapest 2011.
- MÉSZÁROS 1962 Mészáros Gy.: A szakcsi X. századi temetőmaradvány. *ArchÉrt* 89 (1962), 201–209.
- MIKES 1956 B. Mikes K.: A szob-kolibai X–XI. századi temető. *FolArch* 8 (1956), 115–127.
- MINIĆ 1987 Minić, D.: Spiralno ivjena zida na srednovekovnom nakiti iz Srbije. (Le fil tordu en spirale dans les bijoux médiévaux de Serbie.) *Starinar* 38 (1987), 73–82.
- MRT 9 Dinnyés I.–Kövári K.–Kvassay J.–Miklós Zs.–Tettamanti S.–Torma I.: *Pest megye régészeti topográfiaja XIII/2*. [Magyarország Régészeti Topográfiaja 9.] Budapest 1993.
- MRT 11 Torma I.: *Pest megye régészeti topográfiaja XIII/3. Az aszódi és a gödöllői járás*. [Magyarország Régészeti Topográfiaja 11.] Budapest 2012.
- MÜLLER 2012 Müller R.: Késő népvándorlás kori gödörházba temetett halott Alsópáhokról. *Évkönyv és jelentés a K.Ö.SZ. 2009. évi feltárásairól* (2012), 461–484.
- NAGY 1893 Nagy G.: A régi kunok temetkezése. *ArchÉrt* 13 (1893), 105–117.
- NEMESKÉRI–KRALOVÁNSZKY–HARSÁNYI 1965 Nemeskéri, J.–Kralovánszky, A.–Harsányi, L.: Trepined skulls front he tenth century. *ActaArchHung* 17 (1965), 343–367.
- NÉMETH 1996 Németh P.: A honfoglalás kor (X. század) régészeti kutatásának története. In: HMK, 19–26.
- NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II*. [MHKÁS 3.] Budapest–Debrecen 2002.
- NEVIZÁNSKY 1978 Nevizánsky, G.: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Balogu nad Ipl'om. *AVANS* 1977 (1978), 171.
- NEVIZÁNSZKY 1994 Nevizánszky G.: A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában. In: *HÉR*, 171–179.
- NEVIZÁNSKY 2006 Nevizánsky, G.: Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni. *SIA* 54/2 (2006), 285–328.
- NEVIZÁNSKY 2006a Nevizánsky G.: Hont megye 10–11. századi temetői. In: *A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és azok múzeumi dokumentációja*. Szerk.: Danter I. Boldog 2006, 9–24.
- NEVIZÁNSKY 2008 Nevizánsky, G.: Aktuálne problémy výskumu pamiatok staromaďarského etnika na území dnešného Slovenska. In: *Zborník – Bitka pro Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj Stredného Podunajska*. Zost.: Štefanovičová, T.–Hulínek, D. Bratislava 2008, 265–278.
- NOVÁKI 2010 Nováki Gy.: Patay Pál várkutatásai. In: *RÉGRÖL*, 237–256.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- NOVÁKI–SÁNDORFI 1992 Nováki Gy.–Sándorfi Gy.: Középkori várak Nógrád megye nyugati felében. *Műemlékvédelem* 36 (1992), 52–58.
- NYÁRY 1873 Nyáry J.: A pilini Leshegyen talált csontvázakról. *ArchKözl* 9 (1873), 16–23.
- NYÁRY 1902 Nyáry A.: Temető királyságunk első századából. *ArchÉrt* 22 (1902), 210–241.
- NYÁRY 1904 Nyáry A.: Pilinyi árpádkori temető. *ArchÉrt* 24 (1904), 50–70.
- NYÁRY 1904a Nyáry A.: Magyar temetőről Csesztvén. *ArchÉrt* 24 (1904), 359.
- NYÁRY 1906 Nyáry A.: A Lipta-Gergei magyar temetőről. *ArchÉrt* 26 (1906), 276–278.
- NYÁRY 1906a Nyáry A.: Temetkezések a palócok földjén. *Néprajzi Értesítő* 7 (1906), 43–47.
- NYÁRY 1907 Nyáry A.: Ásatás a Szécsenyi Kerekdombon (Nógrád M.) *ArchÉrt* 27 (1907), 222–231.
- NYÁRY 1909 Nyáry A.: Piliny néprajzi vázlata. *Néprajzi Értesítő* 10 (1909), 129–152.
- NYÁRY 1936 Nyáry P.: *Dr. Bárány Albert élete és munkássága*. Budapest 1936.
- OBENAU 2010 Obenaus, M.: *Arpadenzeitliche Gräberfelder und Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Österreich. Fundmaterialien des Burgenländischen und Niederösterreichischen Landesmuseums*. [Eisenstadt, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 135.] Eisenstadt 2010.
- OȚA et al. 2009 Oța, S.–Dragotă, A.–Rustoiu, G.–Drîmbărean, M.: Podoabe medievale decorate cu sârma buclată. Cerceii. *Apulum* 49 (2009), 65–82.
- ORTVAY 1878 Ortway T.: Veszendőbe ment lelet. *ArchÉrt* 12 (1878), 126.
- ÓDOR 1999 Ódor J.: Honfoglalás és kora Árpád-kori soros temetők sírleleteinek katasztere Tolna megyében. *WMMÉ* 21 (1999), 151–173.
- PAP 2002 Pap I. K.: Tégglás és téglakeretes temetkezések a Délkelet-Alföldön. *CommArchHung* 2002, 177–194.
- PAP 2010 Pap I. K.: Koporsós temetkezések Szombathely-Kisfaludy Sándor utca kora Árpád-kori temetőjében. *Savaria* 33 (2010), 93–117.
- PATAY 1952 Patay P.: Nógrádkövesd (Nógrád m., balassagyarmati j.). *ArchÉrt* 79 (1952), 75.
- PATAY 1954 Patay P.: Nógrád megye régészeti emlékei. In: *Nógrád megye műemlékei*. Szerk.: Dercsényi D. Budapest 1954, 13–30.
- PATAY 1954a Patay P.: Nógrádkövesd (Nógrád m., balassagyarmati j.). *ArchÉrt* 81 (1954), 75.
- PATAY 1954b Patay P.: Vác-Derecske dűlő (Pest m., váci j.). *ArchÉrt* 81 (1954), 81–82.
- PATAY 1955 Patay P.: Nógrádkövesd (Nógrád m., balassagyarmati j.). *ArchÉrt* 82 (1955), 96.
- PATAY 1955b Patay P.: Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken. *FolArch* 7 (1955), 61–74.
- PATAY 1956 Patay P.: Újabb kőkori és kelta leletek Nógrádkövesden és a Nógrádi dombvidéken. *ArchÉrt* 83 (1956), 186–191.
- PATAY 1957 Patay P.: Adatok a nógrádi dombvidék X–XI. századi településtörténetéhez. *ArchÉrt* 84 (1957), 58–66.
- PATAY 1958 Patay P.: Rád (Pest m. Váci j.) *RégFüz* 1/9 (1958), 40.
- PATAY 1975 Patay P.: Másfél száz év régészeti kutatásai Nógrád megyében (Kubinyi Ferenc halálának 100. évfordulójára). *NMMÉ* 21 (1975), 16–22.
- PATAY 2010 Patay P.: A Palóc Múzeum régészeti kutatása 1950–1954 között. In: *RÉGRŐL*, 7–10.
- PETKES 2013 Petkes Zs.: Sárszentágota kora Árpád-kori temetője. In: *A HONFOGLALÁS KOR 2013*, 203–226.
- PINTÉR 1886 Pintér S.: Nógrádmegyei régiségekről. *ArchÉrt* 6 (1886), 44–47.
- PINTÉR 1887 Pintér S.: Pintér Sándor Nógrádvidéki régészeti kutatásairól. *ArchÉrt* 7 (1887), 429–433.
- PROHÁSZKA 2008 Prohászka P.: 4–5. századi solidusleletek Nógrád megyéből (Adatok Nógrád megye koránépvándorláskori történetéhez). *NMMÉ* 31 (2008), 195–214.
- PROHÁSZKA–RÉVÉSZ 2004 Prohászka P.–Révész L.: A tiszabezdédi honfoglalás kori temető Jósza András vázlatainak tükrében. *JAMÉ* 46 (2004), 137–168.
- PULSZKY 1891 Pulszky F.: *A magyar pogány sírleletek*. Budapest 1891.
- REJHOLCOVÁ 1995 Rejholcová, M.: *Das Gräberfeld von Čakajovce (9.–12. Jahrhundert) Analyse*. [Archaeologica Slovaca Monographiae 15.] Nitra–Budapest 1995.
- REJHOLCOVÁ 1995a Rejholcová, M.: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie)*. Nitra 1995.
- RÉGÉSZETI *Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez*. Szerk.: Türk A.–Lőrinczy G.–Marcsik A. Budapest 2015.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- RÉGRÖL „Régről kell kezdenünk”. *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére.* Szerk.: Guba Sz.–Tankó K. Szécsény 2010.
- RÉVÉSZ 2011 Révész É.: A Piliny-leshegyi csüngő párhuzamai. *Antik Tanulmányok* 55 (2011), 111–117.
- RÉVÉSZ 1989 Révész L.: Lira alakú csatok a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 27 (1989), 513–541.
- RÉVÉSZ 1991 Révész L.: Készenléti ijtartó tegezok a magyar honfoglalás kori sírokban. *HOMÉ* 28–29 (1991), 31–49.
- RÉVÉSZ 1996 Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez.* — *Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert.* [MHKÁS I.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996a Révész L.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatéka. In: HMK, 37–52.
- RÉVÉSZ 1996b Révész L.: Piliny-Leshegy. In: HMK 402–403.
- RÉVÉSZ 2001 Révész L.: *Aranyszántás Balotán.* Budapest–Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2008 Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői.* [MHKÁS 5.] Budapest 2008.
- RÉVÉSZ 2013 Révész L.: Egy megoldatlan kérdéskör: Szempontok a honfoglaló magyarok és a helyben talált népesség kapcsolatának kutatásához. *Tisicium* 22 (2013), 179–188.
- RÉVÉSZ 2014 Révész L.: *A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása.* Szerk.: Gergely K.–Ritoók Á. Budapest 2014.
- RITOÓK 1984 Ritoók Á.: Árpád-kori temetkezések Veszprémfajszon (Előzetes jelentés a templomrom körüli temető feltérásáról). *Veszprém Megyei Múzeumok Évkönyve* 17 (1984), 93–106.
- SALAMON 1962 Salamon Á.: Alsótold. *RégFüz* 1/15 (1962), 63.
- SAPRYKINA–ZELENTSOVA–MITOYAN 2009 Saprykina, I.–Zelentsova, O.–Mitoyan, R.: Warrior’s belt from the Middle Volga burial ground X a.d. – technology and origin. In: *2nd Latin-American Symposium of Physical and Chemical Methods in Archaeology, Art and Cultural Heritage and Conservation & Archaeological and Arts Issues in Materials Science – IMRC 2009.* 1–6. Cancun, 2009.
- Cs. SEBESTYÉN–SZVIRCSEK 1989 Cs. Sebestyén K.–Szvircsek F.: Nógrád megye történelmi helységnévtára. *Múzeumi Értekező* 7. Szerk.: Bagyinszky I. Salgótarján 1989.
- SIMONYI 2003 Simonyi E.: Mohora, Madách utca 18. *RKM* 2001 (2003), 192.
- SOÓS 1981 Soós V.: Jobbágyi, Mátra u. 25. *RégFüz* 1/34 (1981), 62.
- SOÓS 1982 Soós V.: Jobbágyi, Mátra u. 25. *RégFüz* 1/35 (1982), 79.
- SOÓS 1982a Soós V.: Nógrádsáp–Tatárka. *RégFüz* 1/35 (1982), 80–81.
- SOÓS 1983 Soós V.: Nógrádsáp–Tatárka. *RégFüz* 1/36 (1983), 82–83.
- SOÓS 1983a Soós V.: Ásatás Nógrádsáp–Tatárkán. *MM* V/1 (1983), 15–17.
- SOÓS 2015 Soós R.: Egy 19. században feltárt honfoglalás kori temető elemzése az új kutatási eredmények tükrében. Piliny–Leshegy. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II.* Szerk.: Bíró Gy.–Pintér-Nagy K.–Takács M. Szeged 2015, 131–152.
- SOÓS et al. é. n. Soós R.–Szabó M.–Tihanyi B.–Tóth M.: 10. századi íjak festési nyomainak vizsgálati lehetőségei. *Archeometriai Műhely* m. a.
- SUPKA 1911 Supka G.: Honfoglaláskori leletről Gödöllőn. *ArchÉrt* 31 (1911), 180–181.
- STANCIK 1974 Stanczik I.: Jászdózsa–Kápolnahalom. *RégFüz* 1/27 (1974), 9–11.
- STAÑA 2006 Stana, Č.: *Velkomoravská pohřebišť v Rajhradě a Rajhradících.* Brno 2006.
- STEUER 2007 Steuer, H.: Totenfolge. In: *Reallexikon der Germanischen Altrtumskunde* 35. Hrsg.: Beck, H.–Geuenich, D.–Steuer, H. New York–Berlin 2007, 189–208.
- SZABÓ 1970 Szabó J. Gy.: A honfoglaláskori temetőárok kérdéséhez. Jelentés a káli (Heves m.) ásatásokról. *ArchÉrt* 97 (1970), 264–271.
- SZABÓ 1980 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. *EMÉ* 16–17 (1978–1979): 1980, 45–136.
- SZABÓ 1985 Szabó J. Gy.: A gyöngyöspatai Szent Péter templom. *Agria* 21 (1985), 5–76.
- SZARKA 2003 Szarka J.: A kalandozó magyarok temetkezéseiről. *MFMÉ StudArch* 9 (2003), 297–307.
- SZILÁGYI 1994 Szilágyi, K.: Perlentypen aus dem X.–XII. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung. *PamArch* 85 (1994), 75–110.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- SZÓKE 1941 Szóke B.: Honfoglaláskori magyar sírok Naszvadon. *FolArch* 3–4 (1941), 214–224.
- SZÓKE 1954 Szóke B.: Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez. *ArchÉrt* 81 (1954), 119–137.
- SZÓKE 1962 Szóke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* [RégTan 1.] Budapest 1962.
- SZÓKE 1994 Szóke B. M.: Karoling-kori szolgálónépi temetkezések Mosaburg/Zalavár vonzáskörzetében: Garabonc–Ófalu I–II. *ZM* 5 (1994), 251–317.
- SZÓKE–VÁNDOR 1987 Szóke B. M.–Vándor L.: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője.* [Fontes ArchHung] Budapest 1987.
- TÁRNOKI 1982 Tárnoki J.: Régészeti kutatások Nógrád megyében (1979–1981). *NMMÉ* 8 (1982), 381–386.
- TÁRNOKI 1985 Tárnoki J.: Ősi korok emlékei. *MM* 1985/1, 12–13.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.
- TETTAMANTI 2001 Tettamanti S.: A honfoglalás és a kora Árpád-kor. In: *Pest megye Monográfiája I/2.* Szerk.: Szakály F. Budapest 2001, 9–30.
- TETTAMANTI 2003 Tettamanti S.: Máriabesnyő, Fenyves. *RKM* 2001 (2003), 189.
- TETTAMANTI 2003a Tettamanti S.: Vác, Vár. *RKM* 2001 (2003), 234.
- TOČÍK 1955 Točík, A.: Nové výskum na pohrebištiach z X. a XI. st. na Slovensku. *AR* 7 (1955), 489–494.
- TOČÍK 1963 Točík, A.: Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej ríše Prši. *SlA* 11 (1963), 121–198.
- TOČÍK 1968 Točík, A.: *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei.* Bratislava 1968.
- TOČÍK 1978 Točík, A.: Prša, dist. Lučenec. In: *Importants sites slaves en Slovaqie.* Hg.: Chropovský, B. Bratislava 1978, 205–206.
- TOČÍK 1988 Točík, A.: Nachgroßmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei. *ŠtZ* 23 (1988), 177–240.
- TOČÍK 1992 Točík, A.: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. *ŠtZ* 28 (1992), 5–250.
- TOČÍK–DRENKO 1950 Točík, A.–Drenko, J.: Výskum v Prši na Slovensku. *AR* II (1950), 159–174.
- TOMKA 1992 Tomka P.: Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I.* Szerk.: Novák L. Nagykorös 1992, 65–73.
- TOMKA 2000 Tomka P.: Régészeti kommentár a Lébény–Kaszás 10–11. századi temető 44. sírjának trepanált koponyaleletéhez. *Arrabona* 38 (2000), 63–96.
- TOMKA 2000a Tomka P.: *Államalapítás, ispáni vár, megye. Világi és egyházi központok a X–XI. század fordulóján. Kalauz az ezredéves kiállításához.* Győr 2000.
- TOMKA 2003 Tomka P.: Az avar kori temetkezési szokások kutatásának újabb eredményei. Kettős- és többes temetkezések. *Arrabona* 41 (2003), 11–56.
- TORMA 1991 Torma I.: Régészeti topográfiai kutatások Vác környékén. *StCom* 21 (1991), 5–26.
- TÓTH 2014 Tóth A.: *A nyíri Mezőség a 10–11. században.* [MHKÁS 7.] Szeged 2014.
- TÓTH 2016 Tóth Z.: 10–11. századi temetőrészlet Gyöngyösön. *Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve* 2016, 251–266.
- TÖRÖK 1956 Török Gy.: A szobi Vendelin-földek X–XI. századi temetője. *FolArch* 8 (1956), 129–136.
- TÜRK–LÖRINCZY 2015 Türk A.–Lörinczy G.: Régészeti adatok és természettudományos eredmények a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. In: *RÉGÉSZETI*, 11–300.
- VÉGH 1997 Végh J.: *Nógrádsáp.* [Nógrád megye települései 8.] Horpács 1997.
- VÉGH 1970 K. Végh K.: Honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 9 (1970), 79–106.
- VÖRÖS 1990 Vörös I.: Kutyaáldozatok a középkori Magyarországon. *FolArch* 41 (1990), 117–146.
- VÖRÖS 2008 Vörös I.: A honfoglaló magyarok háziállatai. In: Erdélyi I.: *Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei.* Budapest 2008, 227–232.
- VÖRÖS 2010 Vörös I.: Nógrádsáp–Tatárka I. számú honfoglalás kori sír lova. In: *RÉGRŐL*, 367–372.
- VÖRÖS 2013 Vörös I.: Adatok a honfoglalás kori lovas temetkezésekhez. In: *A HONFOGLALÁS KOR* 2013, 321–336.
- ZÁBOJNÍK 1995 Zábójník, J.: Soziale Problematik des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes des Awarischen Kaganats. *SlA* 43 (1995), 205–344.
- ZÁBOJNÍK 2002 Zábójník, J.: Prša I.–Bérc, Pieskovňa A. In: *ADAM*, 296.

VII. IRODALOMJEGYZÉK

- ZÁBOJNÍK 2002a Zábojník, J.: Prša II.–Bérc, Pieskovňa B. In: ADAM, 296.
- ZÁBOJNÍK 2004 Zábojník, J.: *Slovensko a avarský kaganát*. Bratislava 2004.
- ZÁBOJNÍK 2008 Zábojník, J.: K problematike priestorového vzťahu medzi pohrebiskom a sídliskovým areálom v období avarského kaganátu na južnom Slovensku. *SIA* 56 (2008), 262–292.

VIII. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

<i>Abb.</i> =	<i>Abbildung</i> ('kép', német)
<i>ad.</i> =	<i>adultus</i> ('érett' [fiatal felnőtt], latin)
átm. =	átmérő
csv. h. =	csontváz hossza
D =	dél
É =	észak
é. n. =	évszám nélkül
f. átm. =	fenékátmérő
h. =	hossz
hv. =	huzalvastagság
<i>inf.</i> =	<i>infans</i> ('gyermek', latin)
<i>iuv.</i> =	<i>iuvenilis</i> ('ifjú', latin)
K =	kelet
ltsz. =	leltári szám
ltsz. n.=	leltári szám nélkül
m. =	méret
m. a. =	megjelenés alatt
<i>mat.</i> =	<i>maturus</i> ('érett' [érett felnőtt], latin)
MTA BTK RI =	Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Budapest
MNM =	Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
<i>Obr.</i> =	<i>obraz</i> ('kép', szlovák; 'kép', bolgár)
Ny =	nyugat
R. A. =	Régészeti Adattár
Ro. =	Románia
<i>sen.</i> =	<i>senilis</i> ('idős', latin)
sh. =	sírhossz
Sl. =	Szlovákia
sm. =	sírmélység
ssz. =	sírszélesség
sz. =	szélesség
sz. átm. =	szájátmérő
SzTE =	Szegedi Tudományegyetem, Szeged
S-vég sz. =	S-vég szélessége
t. =	tájolás
Tab.=	<i>Tabulka</i> ('tábla', szlovák)
Taf. =	<i>Tafel</i> ('tábla', német)
TSz. =	Termelő Szövetkezet
ún. =	úgynevezett
v. =	vastagság

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Agria	Annales Musei Agriensis. Az egeri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger
Alba Regia	Alba Regia. Az István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár
AR	Archeologické Rozhledy, Praha
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
ArsHung	Ars Hungarica, Budapest
AVANS	Archeologické Výskumy a Nálezy na Slovensku, Nitra

VIII. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Arrabona	A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei, Győr
BAR IS	British Archaeological Reports International Series, Oxford
BIÜN	Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft., Budapest
BMMK	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
BudRég	Budapest Régiségei, Budapest
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
DMÉ	A Debreceni Déri múzeum Évkönyve, Debrecen
Dolg	Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből, Szeged
EMÉ	Az Egri Múzeum Évkönyve, Eger
FolAnt	Folia Anthropologica, Budapest
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
JAMÉ	A Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
KFM	Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény
MFMÉ	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MFMÉ StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHKÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Budapest
MM	Múzeumi Mozaik. A Nógrád megyei Múzeumok tájékoztatója, Salgótarján
NMMÉ	Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján
PamArch	Památky Archeologické, Praha
PZ	Praehistorische Zeitschrift, Berlin
RégFüz	Régészeti Füzetek, Ser. I., Budapest
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RKM	Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest
SIA	Slovenská Archeológia, Bratislava
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár
StCom	Studia Commitatensia, Szentendre
Studia Archaeologica	Studia Archaeologica, Budapest
Studia Caroliensia	Studia Caroliensia. A Károli Gáspár Református Egyetem folyóirata, Budapest
ŠtZ	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied, Nitra
Sz	Századok, Budapest
VAH	Varia Archaeologica Hungarica, Budapest
VTIM	Váci Tragor Ignác Múzeum, Vác
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd
ZM	Zalai Múzeum, Zalaegerszeg
ZSA	Ziridava Studia Archaeologica, Arad

IX. KÉPEK/TÁBLÁK JEGYZÉKE

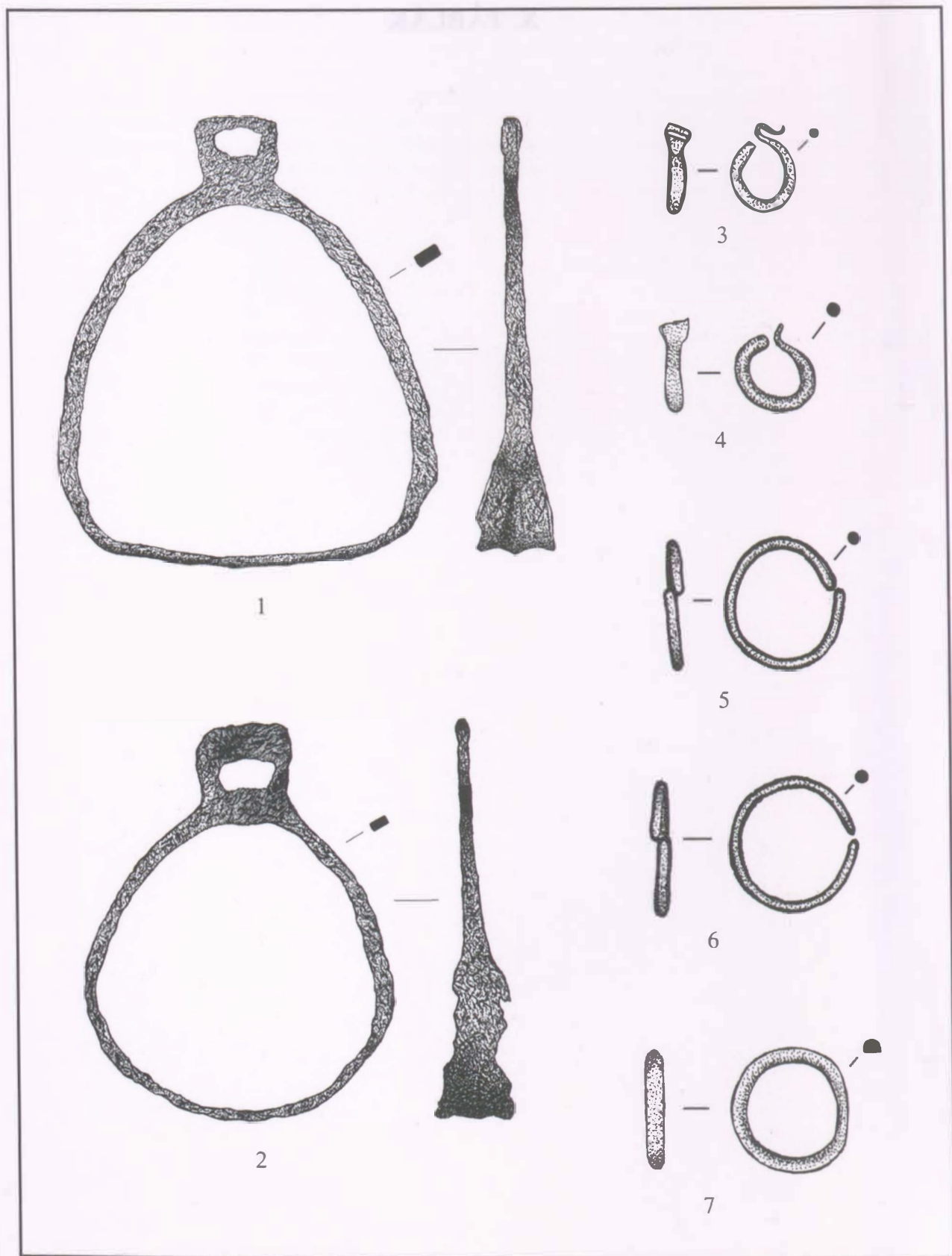
A kötetben szereplő Nógrád megyét, valamint a Duna–Ipoly–Tarna–Zagyva–Rákospatak által lehatárolt területet ábrázoló térképek a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének T 5761. számú alaptérképének felhasználásával készültek. A táblákon szereplő ábrák a hivatkozott közleményekből vagy kéziratokból származnak. Az ezektől eltérő ábrák hivatkozását itt tüntetem fel:

- 2. kép: Nyáry Albert rajza
- 37. kép: NYÁRY 1907 nyomán
- 45. kép: TOČIK 1962 és ZÁBOJNÍK 2008 nyomán
- 55. kép: FODOR 1996a nyomán
- 56. kép: FODOR 1973 nyomán
- 61. kép: GYÖRFFY 1998 nyomán

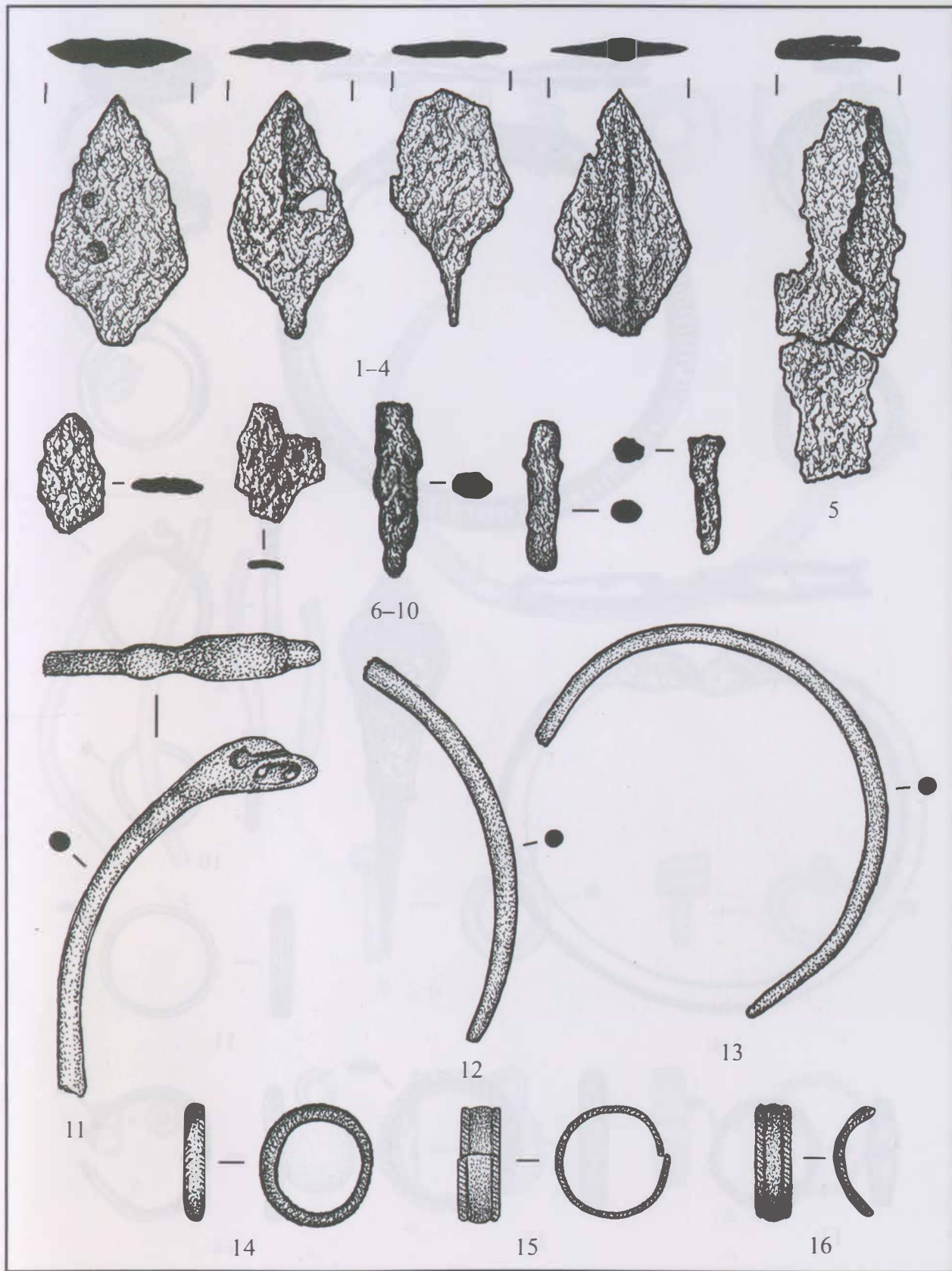
X. TÁBLÁK

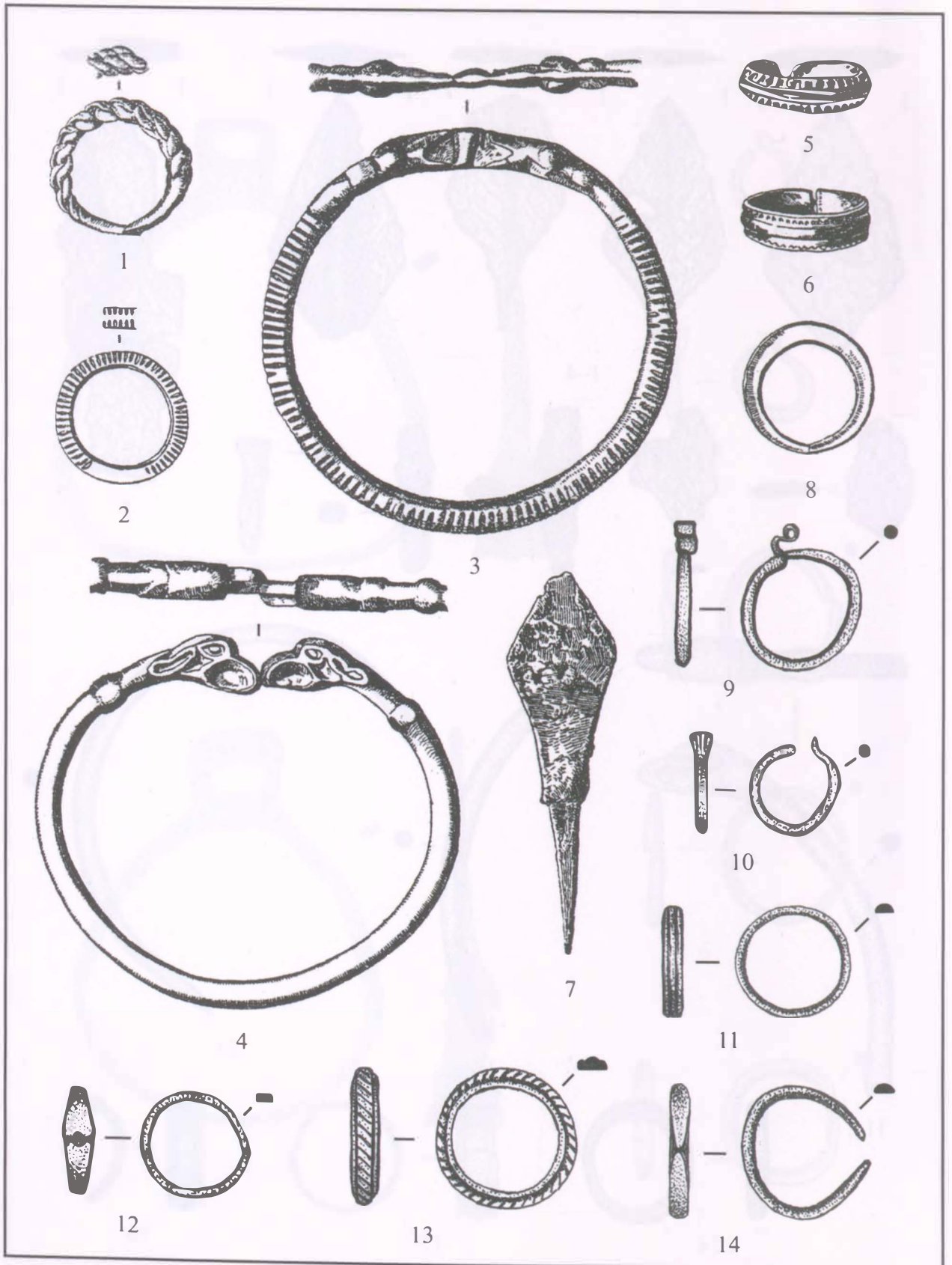
1. tábla. 1-2: Balassagyarmat, 3-7: Bér-Tsz major

X. TÁBLÁK

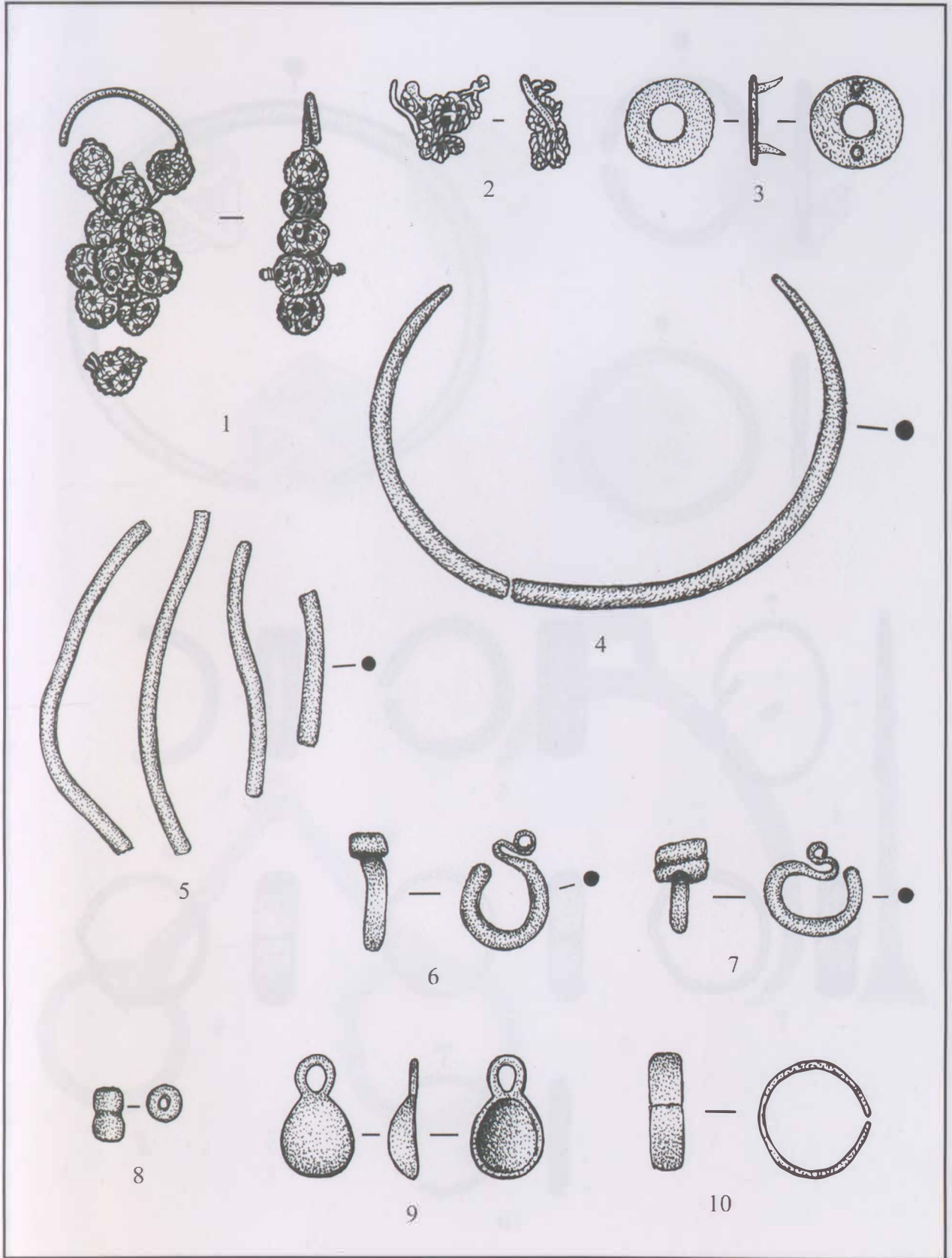
2. tábla. 1-10: Borsosberény-Petőfi u. 203., 11-16: Cserháthaláp

X. TÁBLÁK

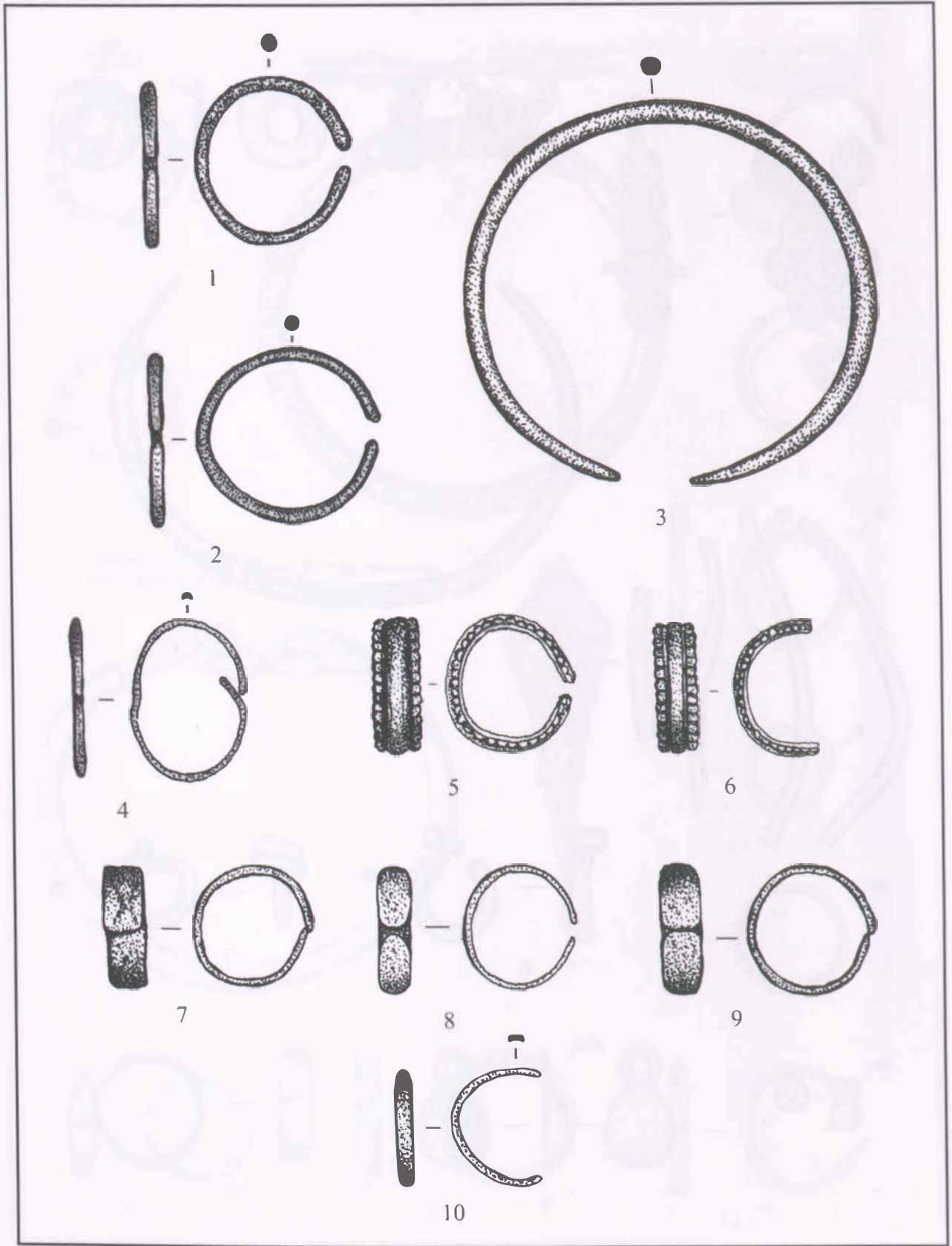

3. tábla. Egyházasszerge-Sirmány, 1: 4. sír; 2-3: 8. sír; 4-6: 9. sír; 7: 10. sír; 8: 11. sír; 9-14: szórvány

X. TÁBLÁK

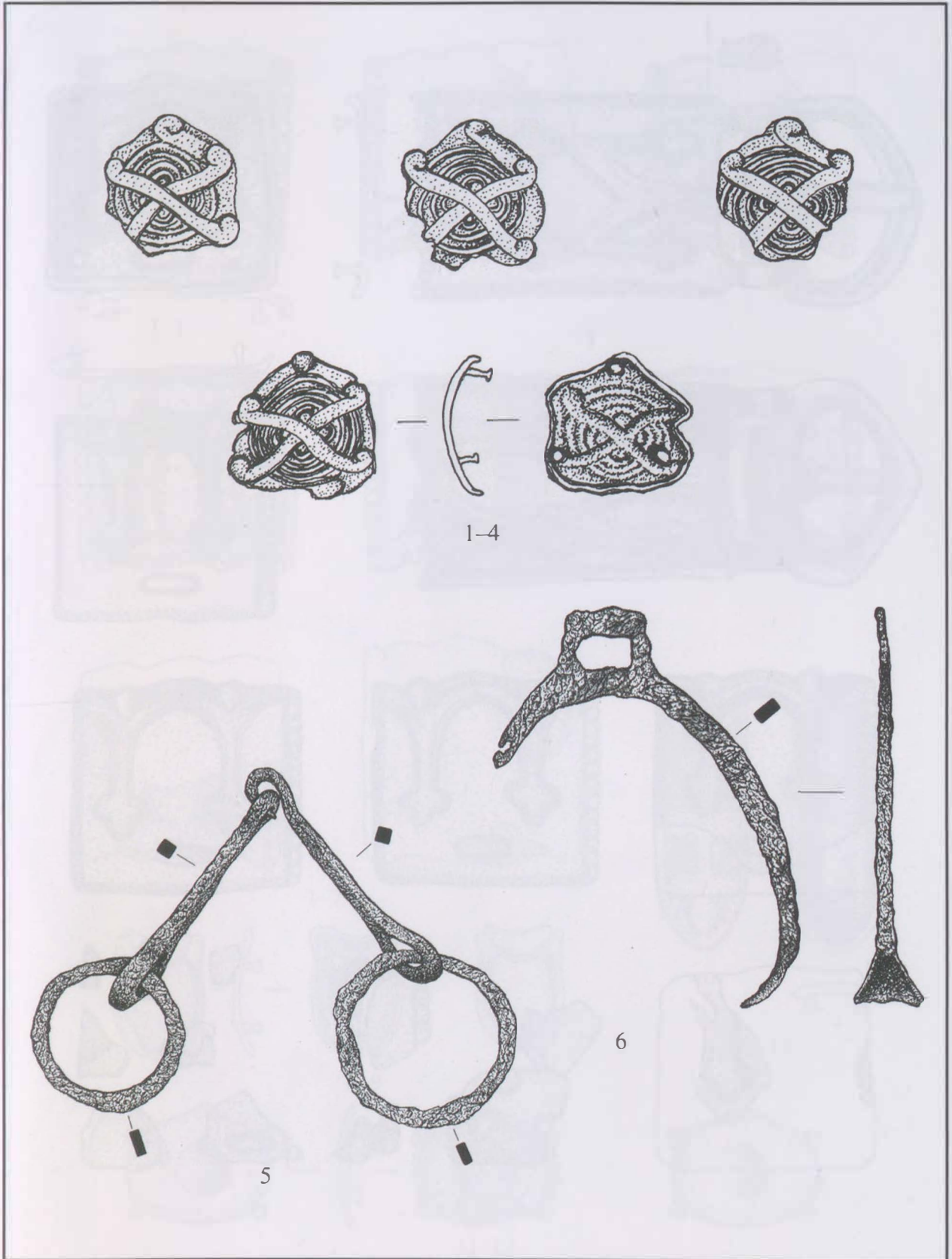

4. tábla. 1-5: Ipolyvece-Görgei u., 6-10: Ipolyvece-Rákóczi út

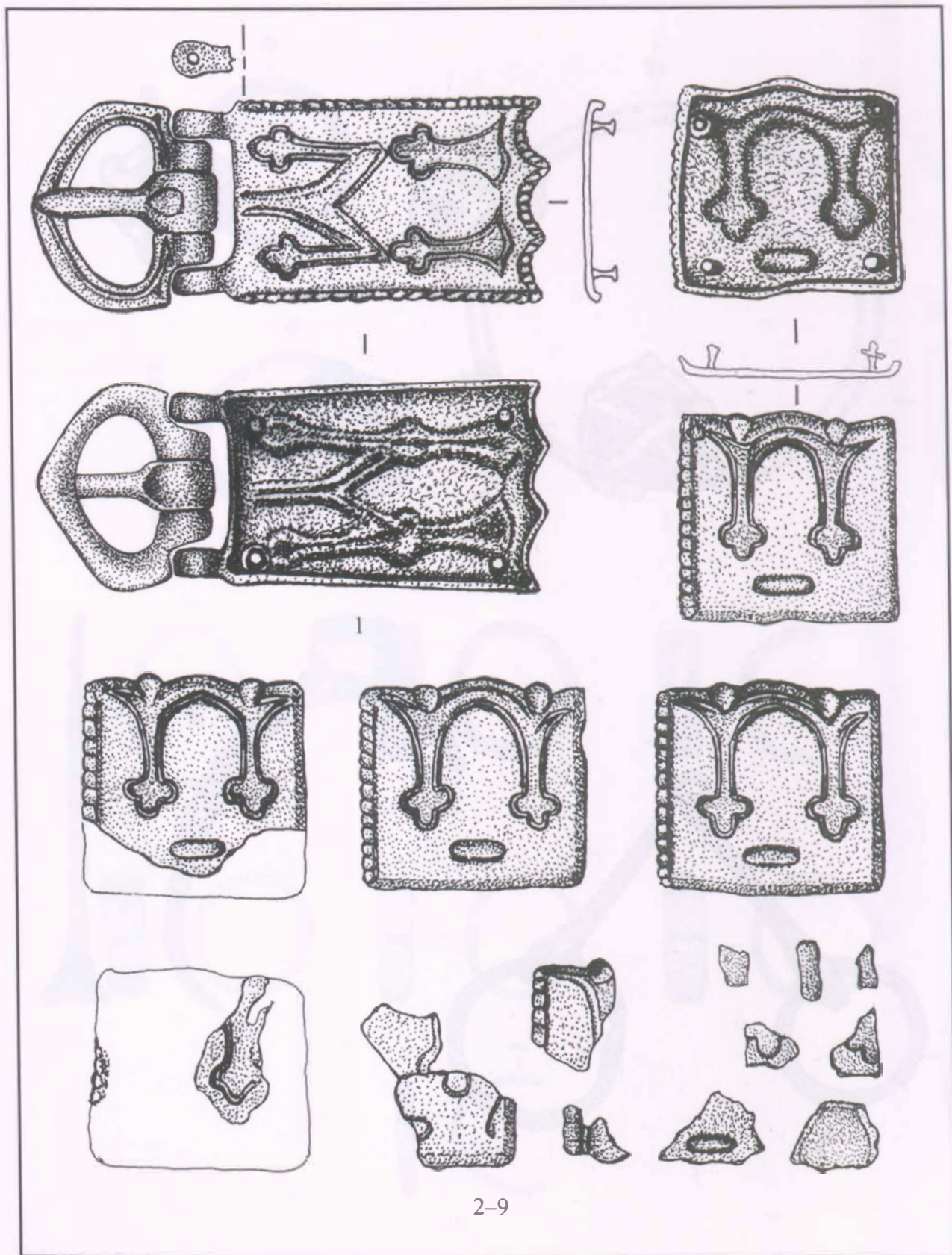

5. tábla. Jobbágyi-Hermann Károly szőlője

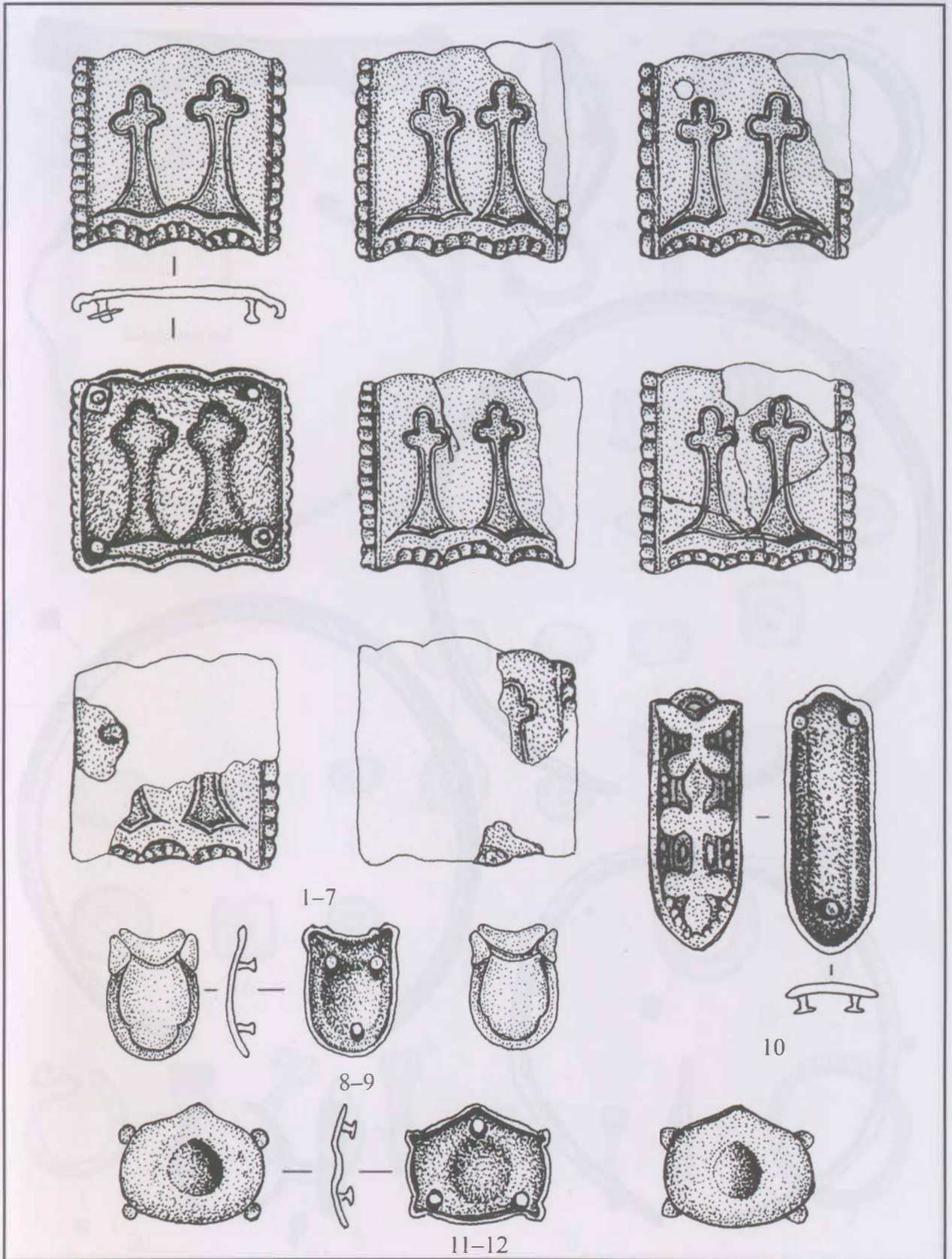
6. tábla. Karancsalja-Lapostető

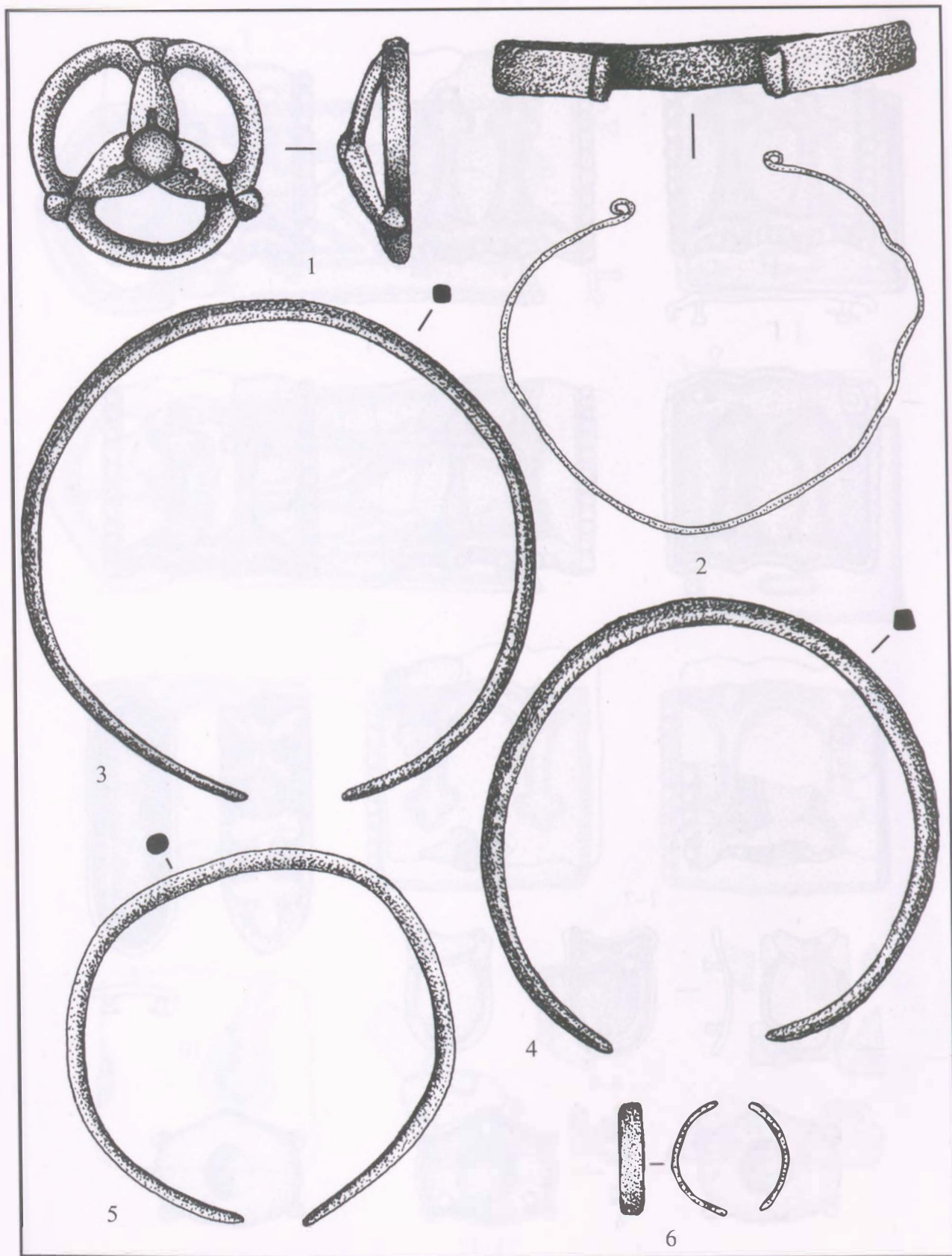
2-9

7. tábla. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő 1. sír

X. TÁBLÁK

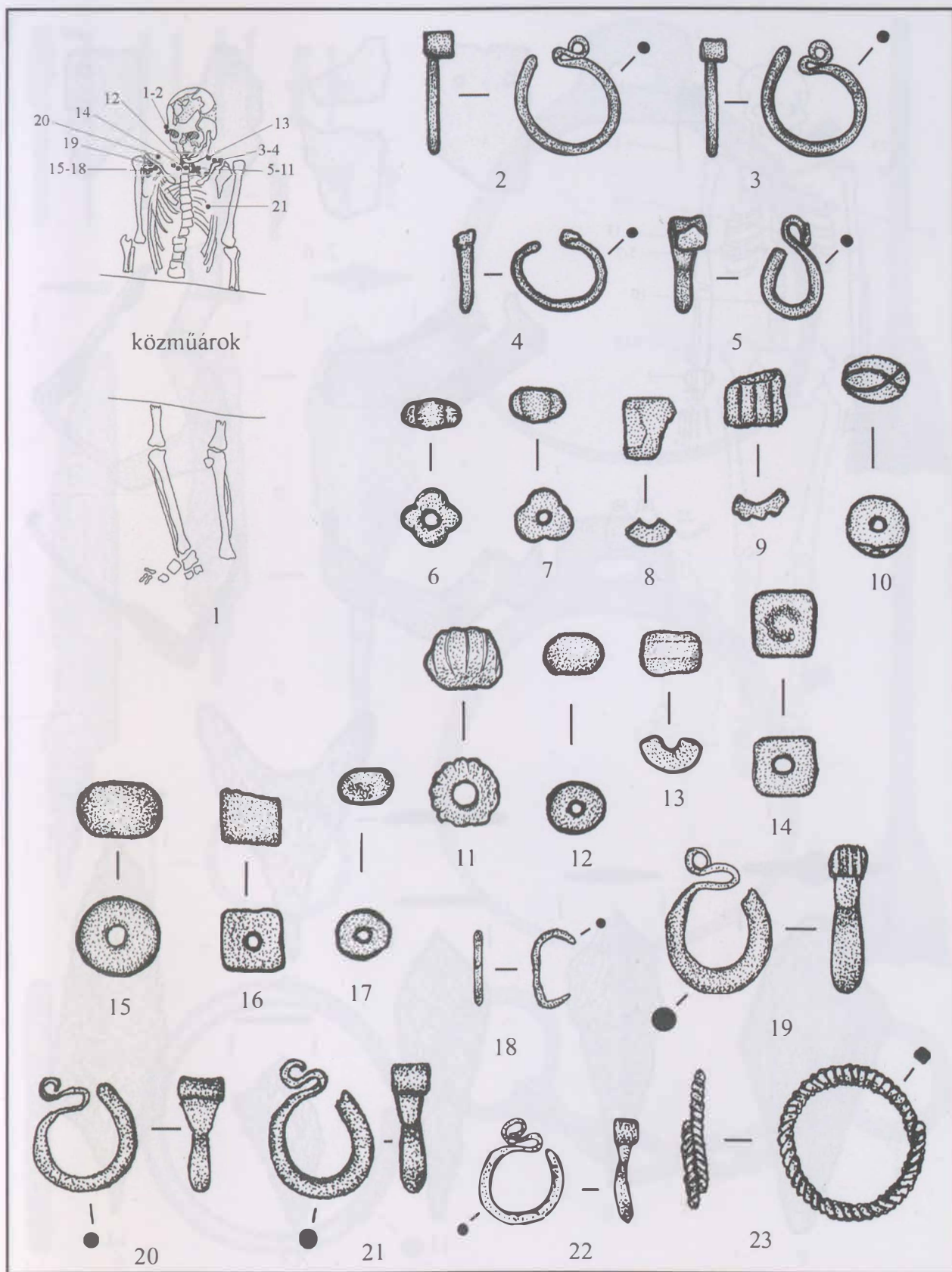

8. tábla. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő 1. sír

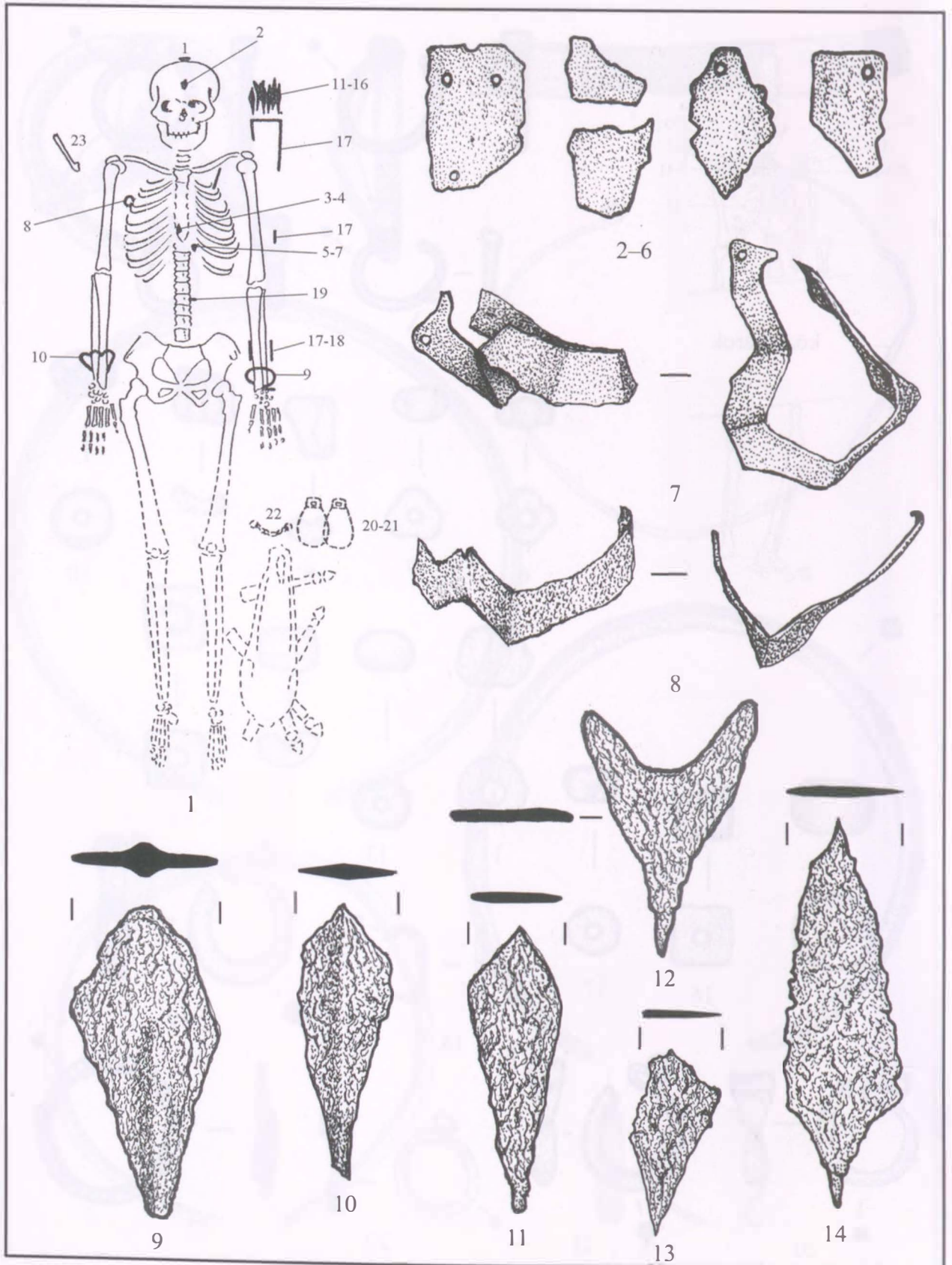
9. tábla. Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő, 1-4: 1. sir; 5-6: 4. sir

X. TÁBLÁK

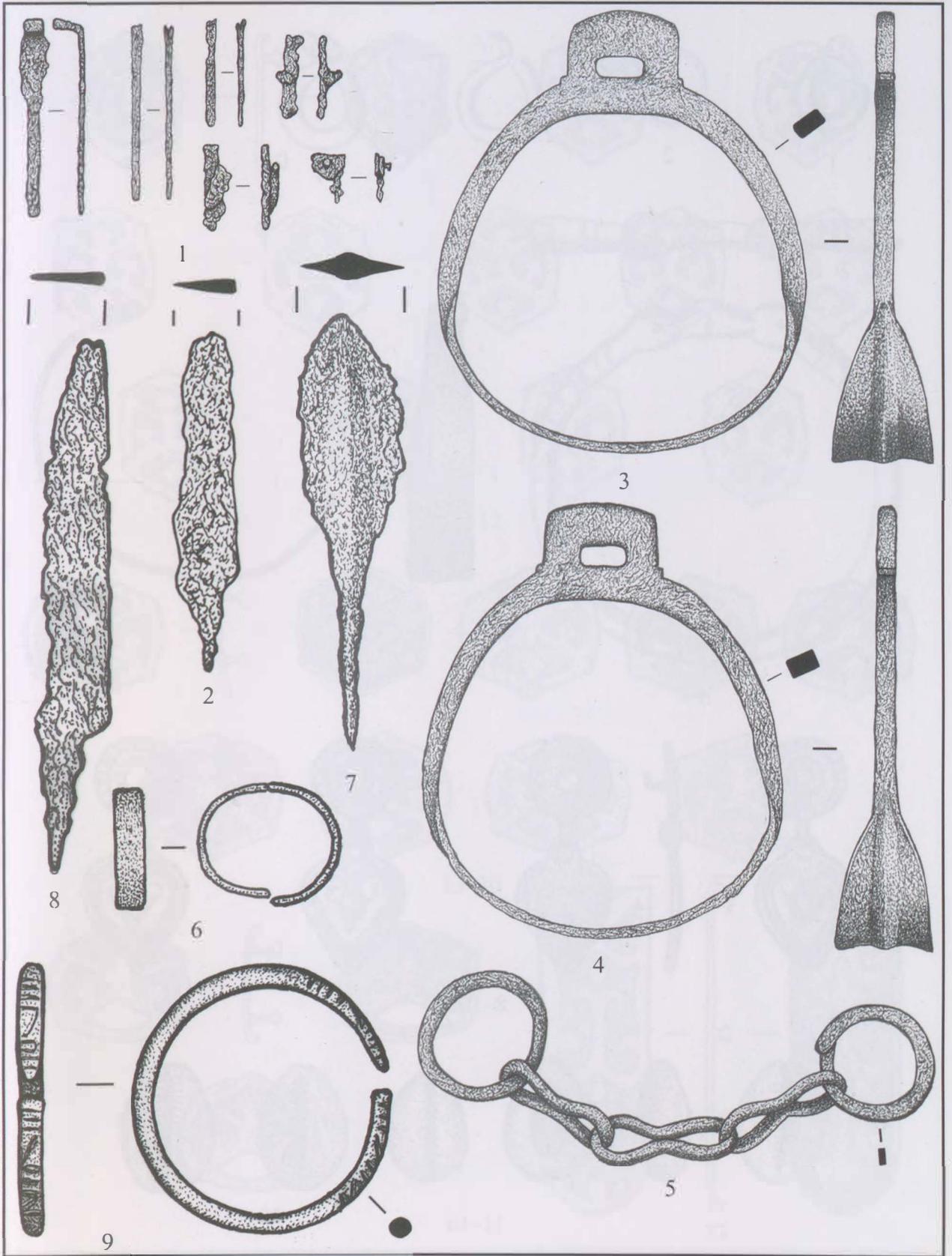
10. tábla. 1-18: Mohora-Madách u. 18. 3. sír; 19-23: Kozárd

X. TÁBLÁK

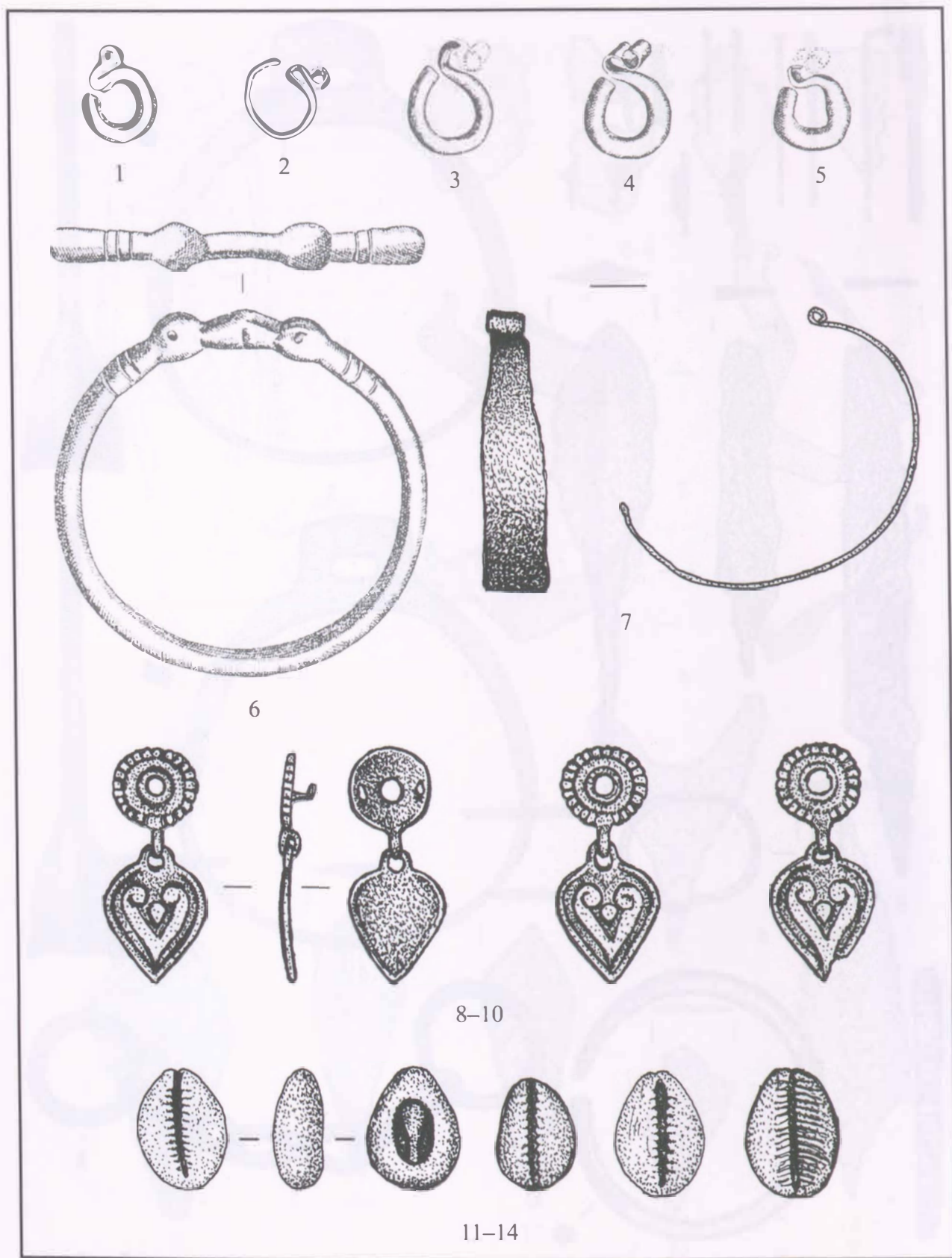
11. tábla. Nógrádkövesd-Vasútállomás 3. sír

X. TÁBLÁK

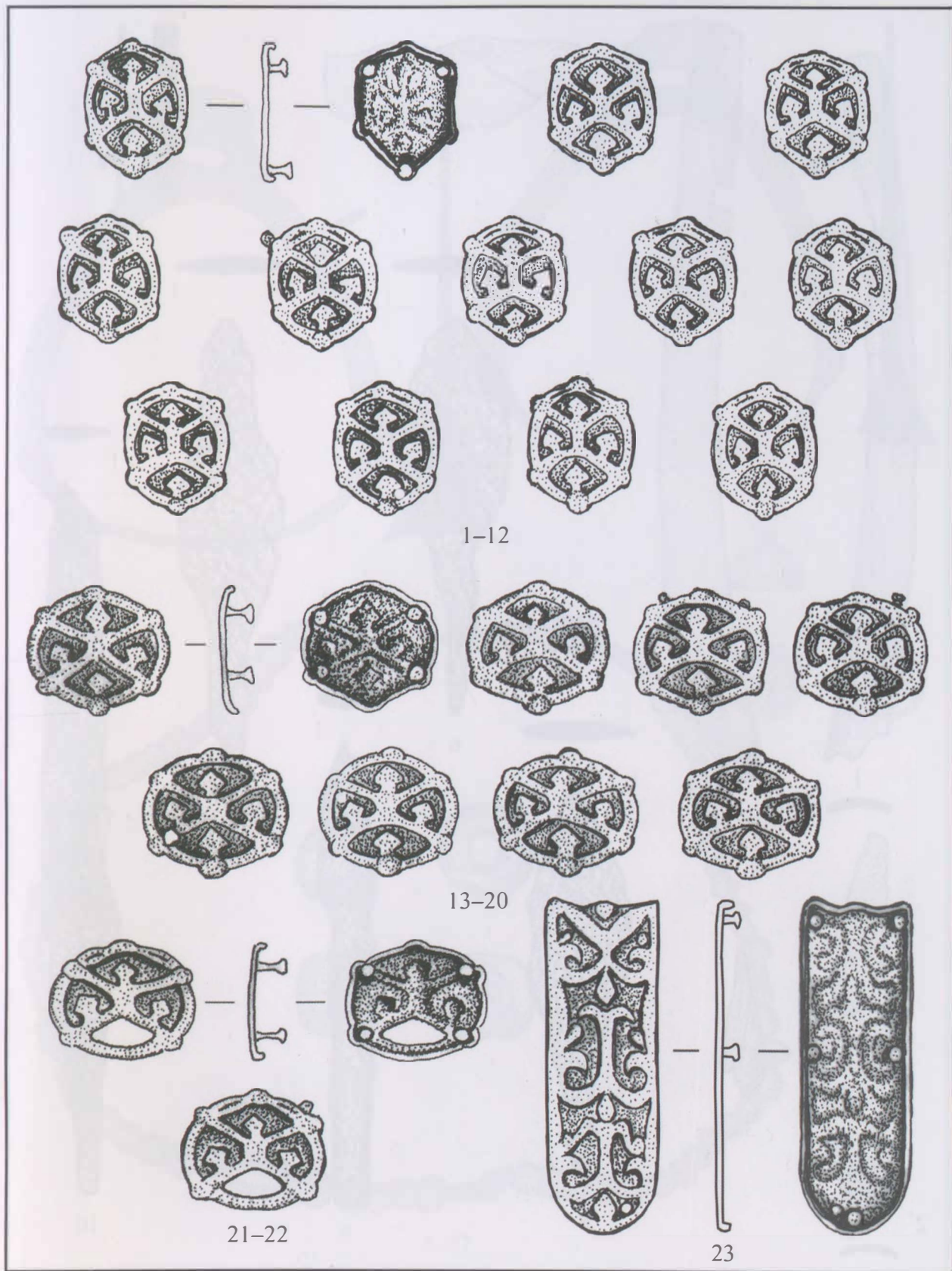
12. tábla. Nógrádkövesd-Vasútállomás, 1-5: 3. sír; 6: 4. sír; 7-8: 13. sír; 9: szórvány

X. TÁBLÁK

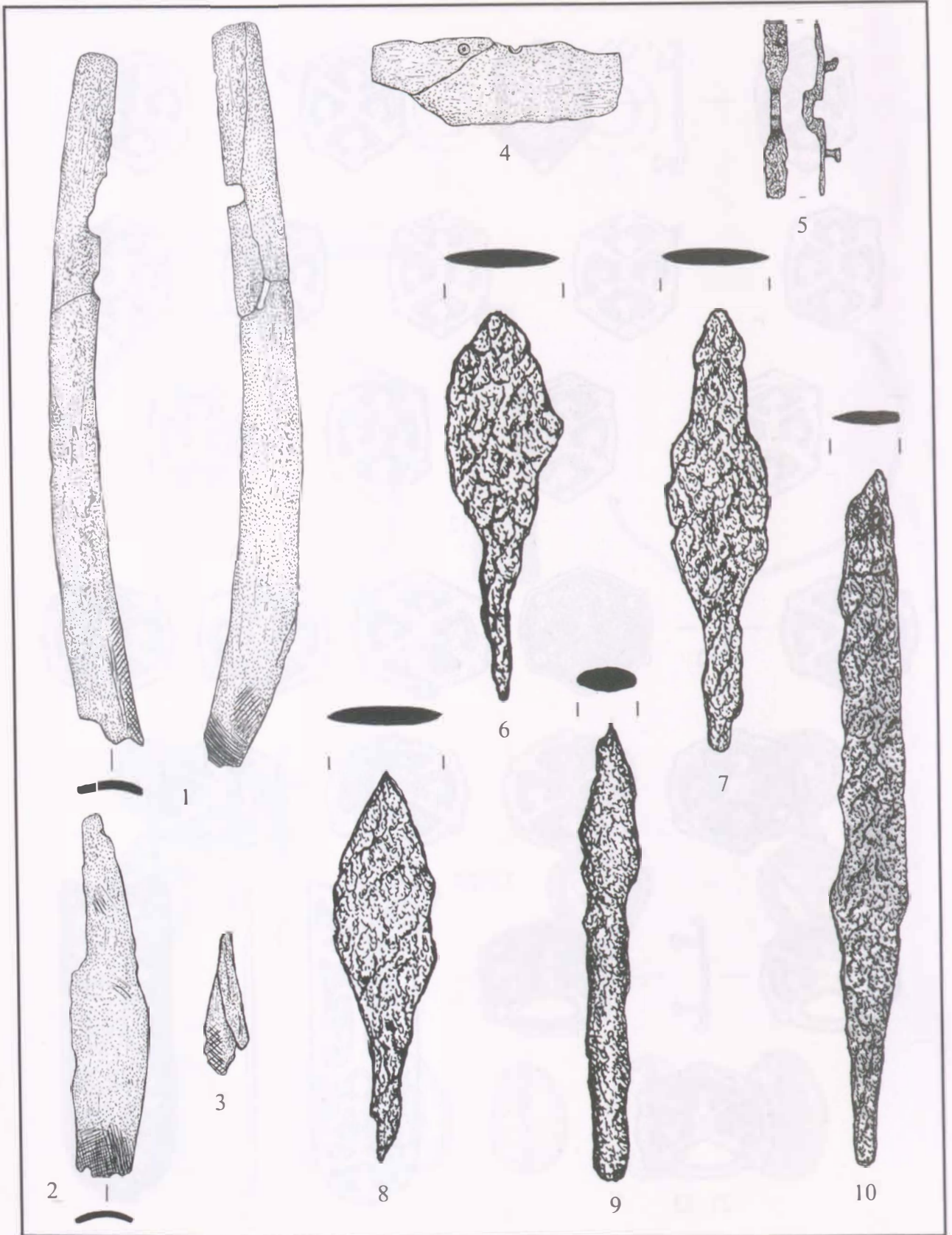

13. tábla. 1-6: Pásztó-Bartalos-gyűjtemény, 7-10: Piliny-Nyáry-gyűjtemény, 11-14: Piliny

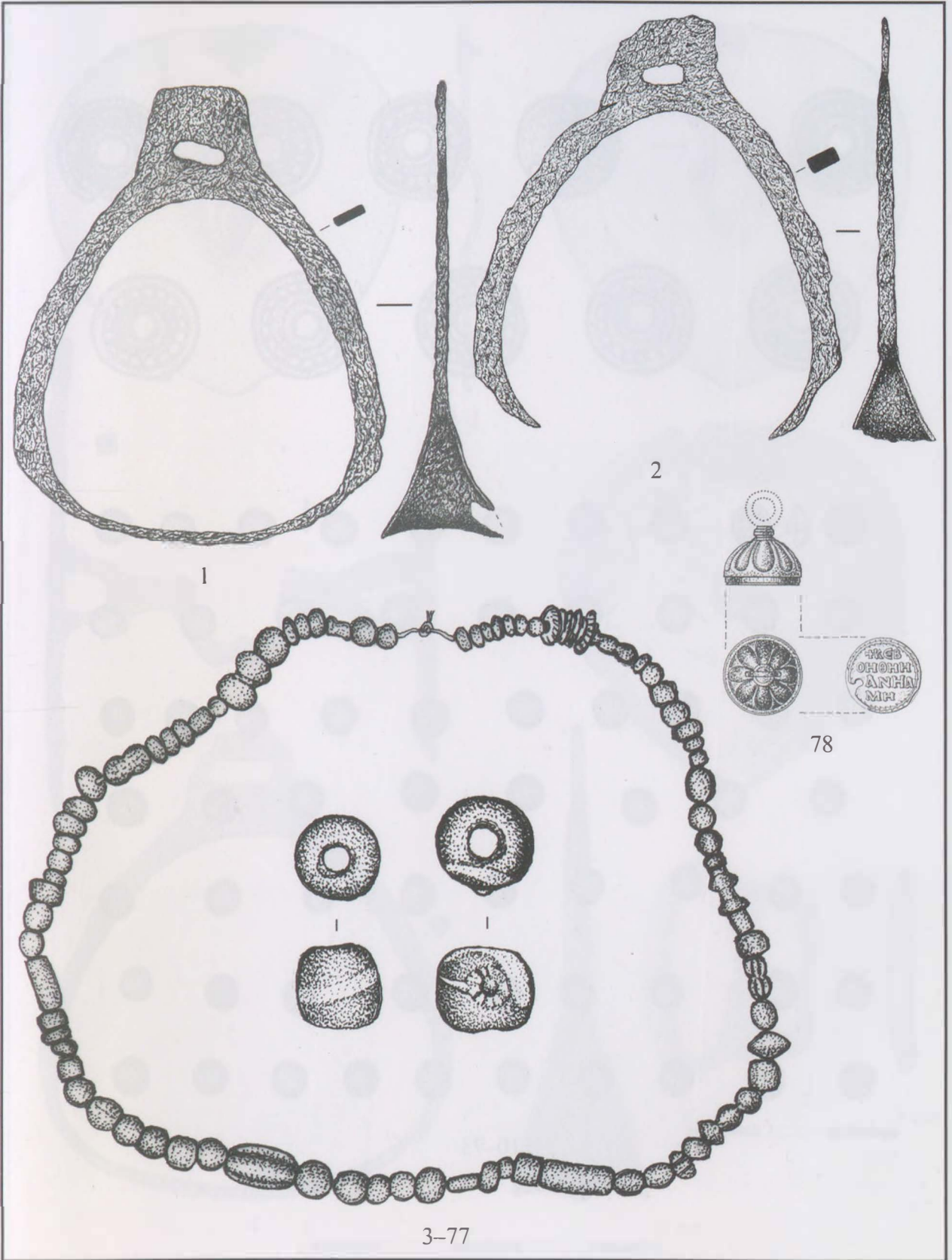

14. tábla. Piliny-Leshegy I. sír

15. tábla. Piliny-Leshegy 1. sír

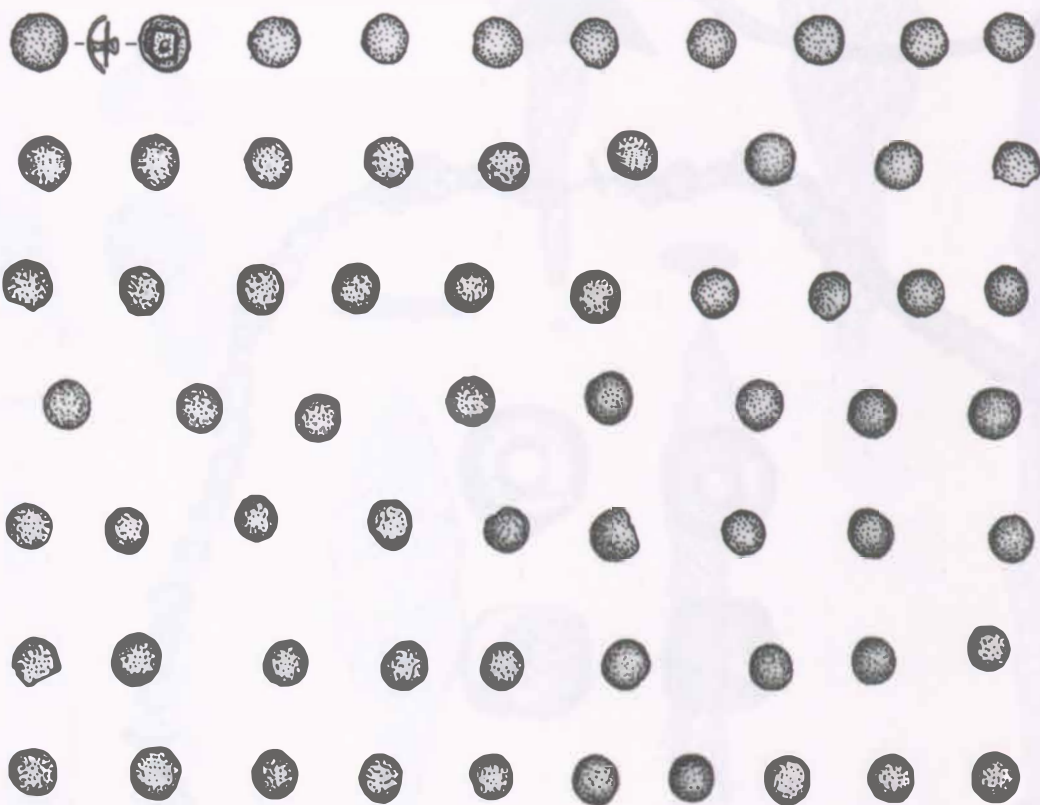

16. tábla. Piliny-Leshegy, 1-2: 1. sír, 3-78: 2. sír

X. TÁBLÁK

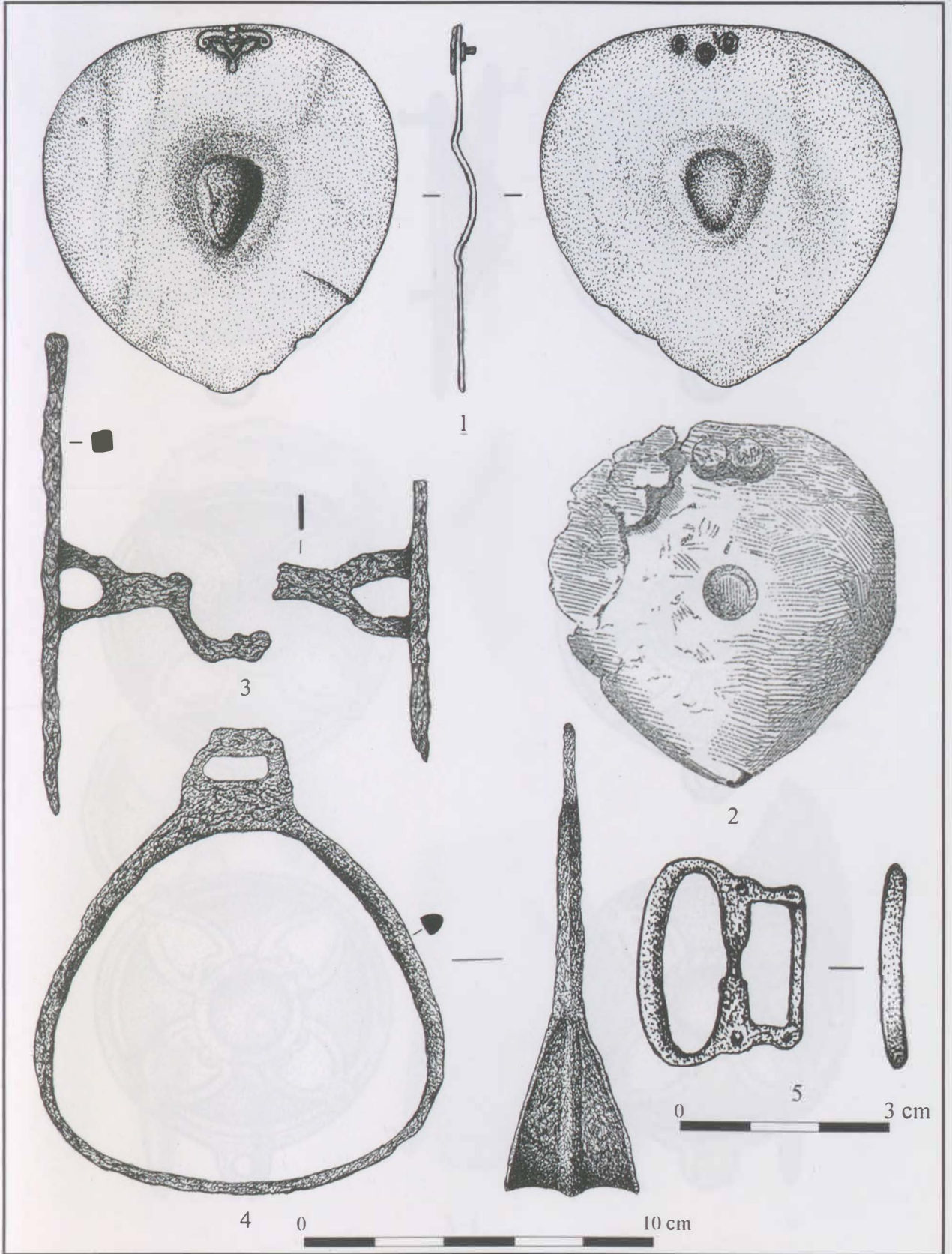
1-9

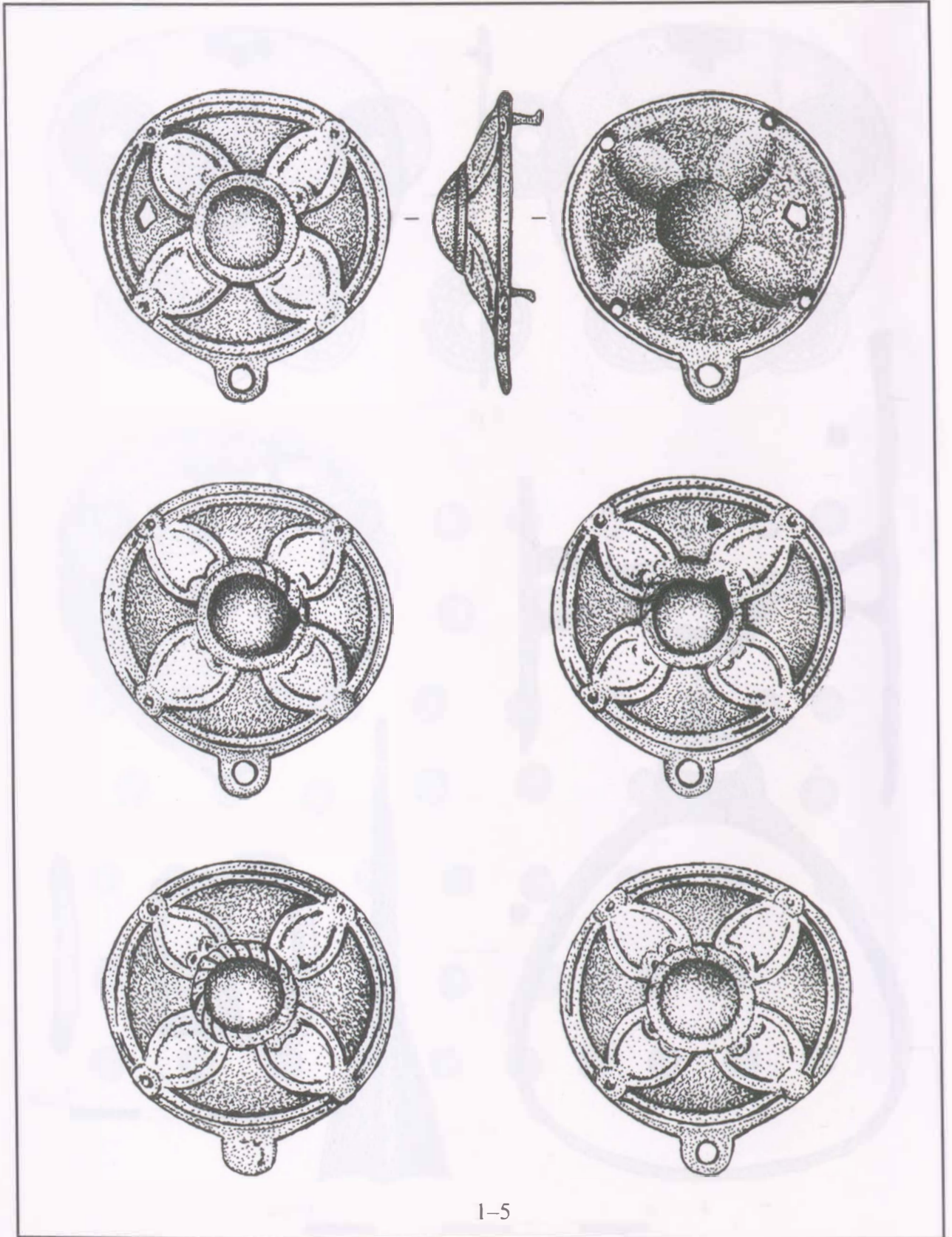
10-73

17. tábla. Piliny-Leshegy 2. sír

X. TÁBLÁK

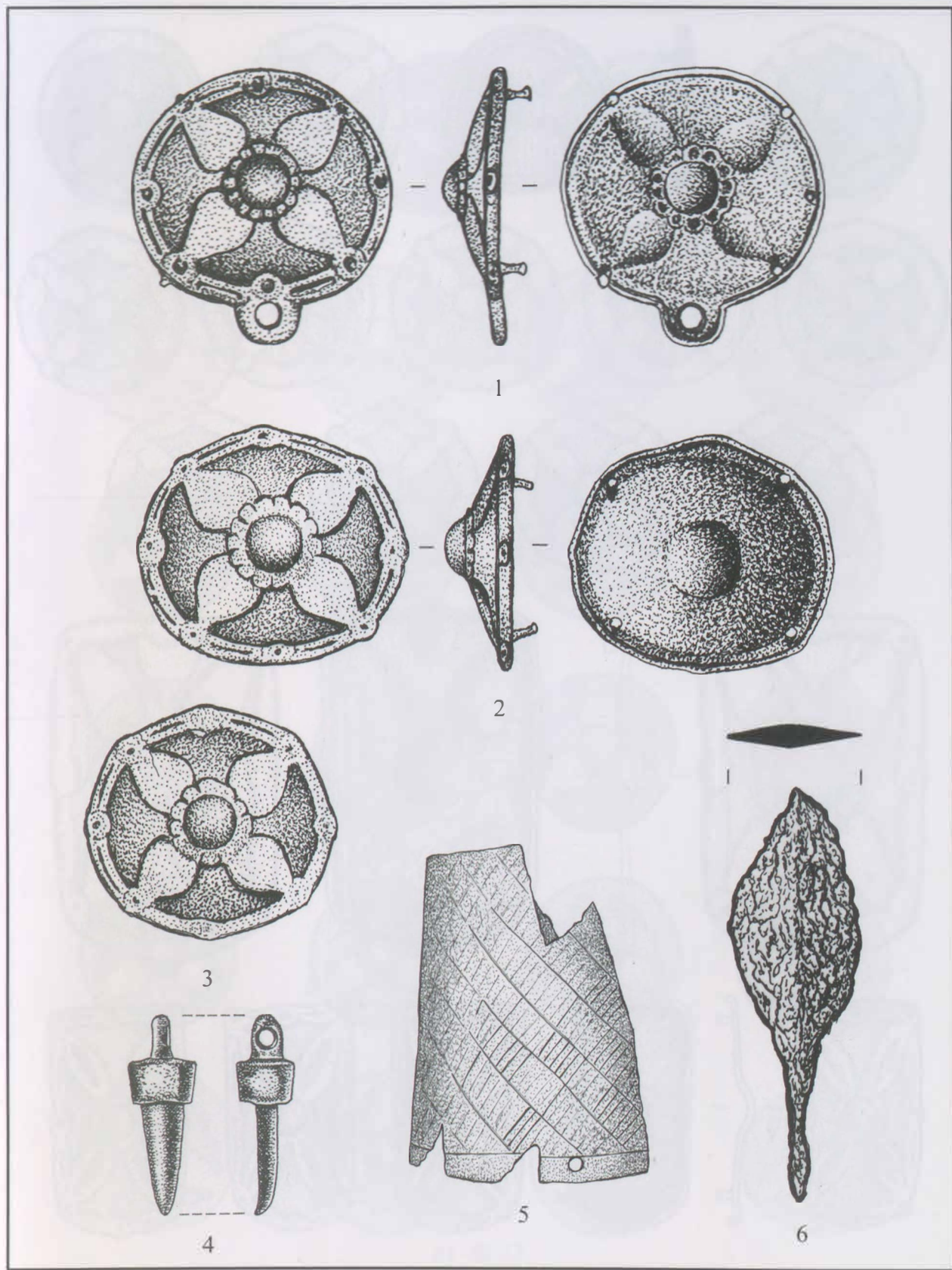

18. tábla. Piliny-Leshegy 2. sír

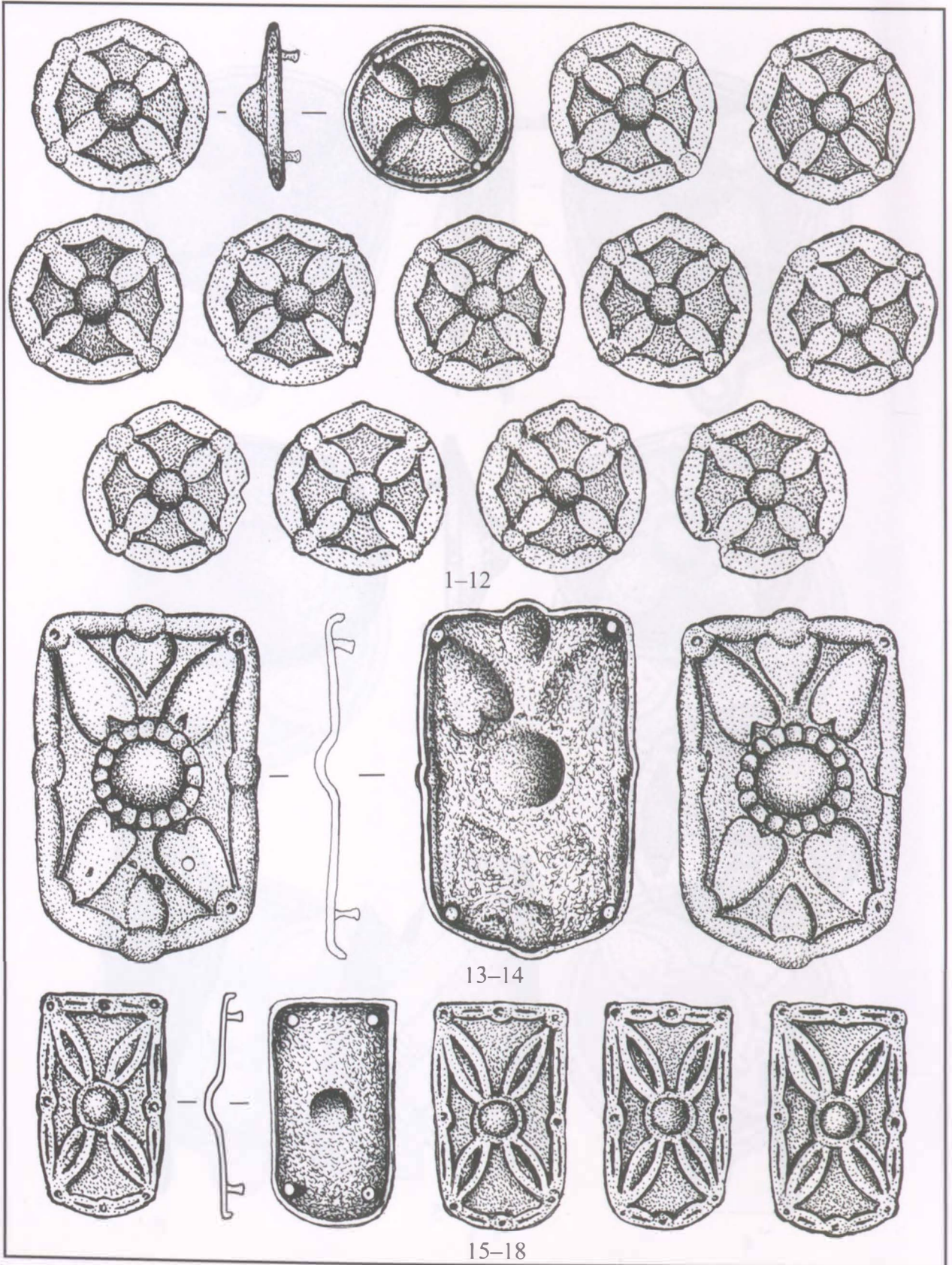
1-5

19. tábla. Piliny-Leshegy 2. sír

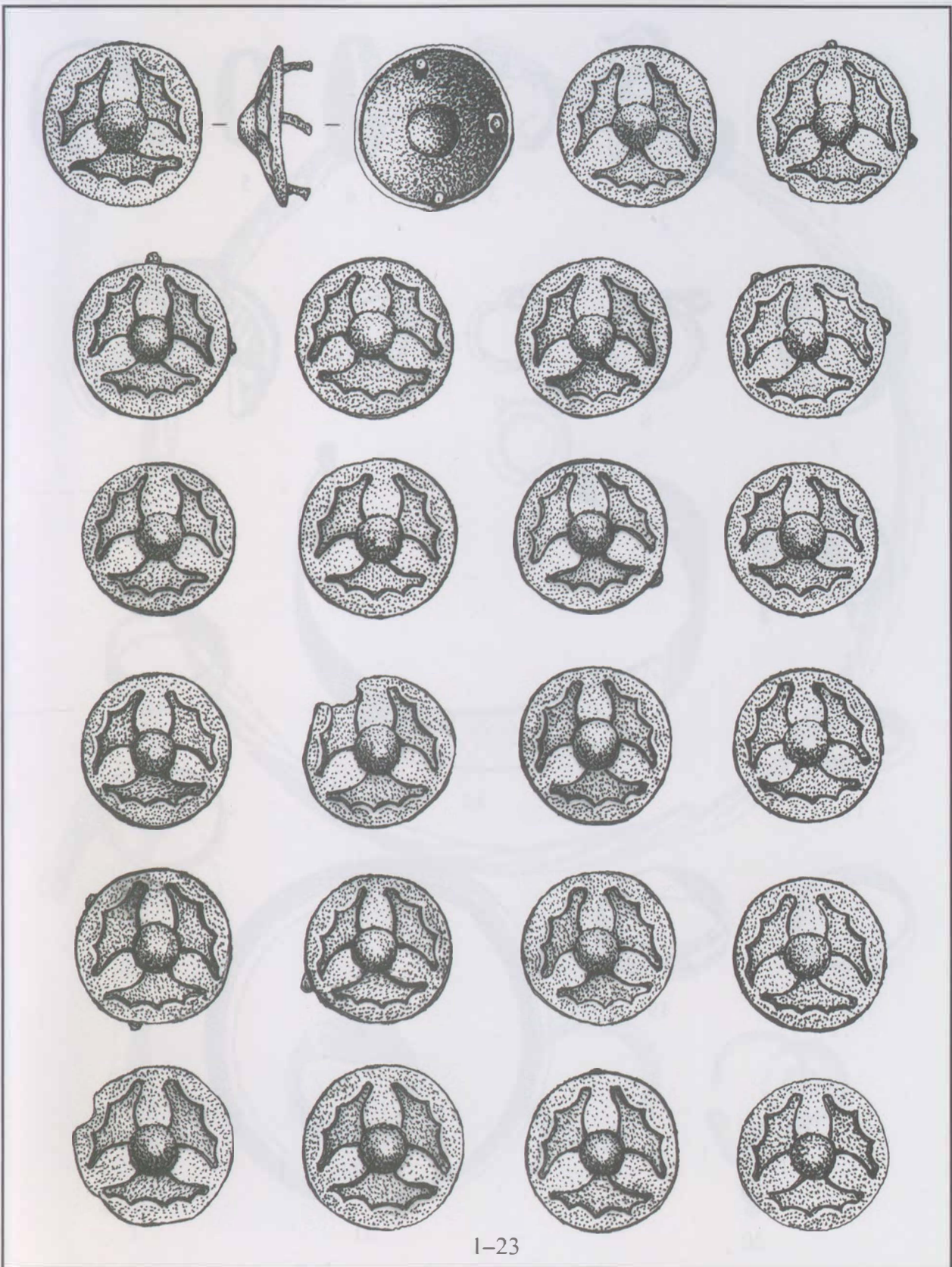
20. tábla. Piliny-Leshegy, 1-3: 2. sír; 4: 3. sír; 5-6: 4-5. sír

X. TÁBLÁK

21. tábla. Piliny-Leshegy 2. sír

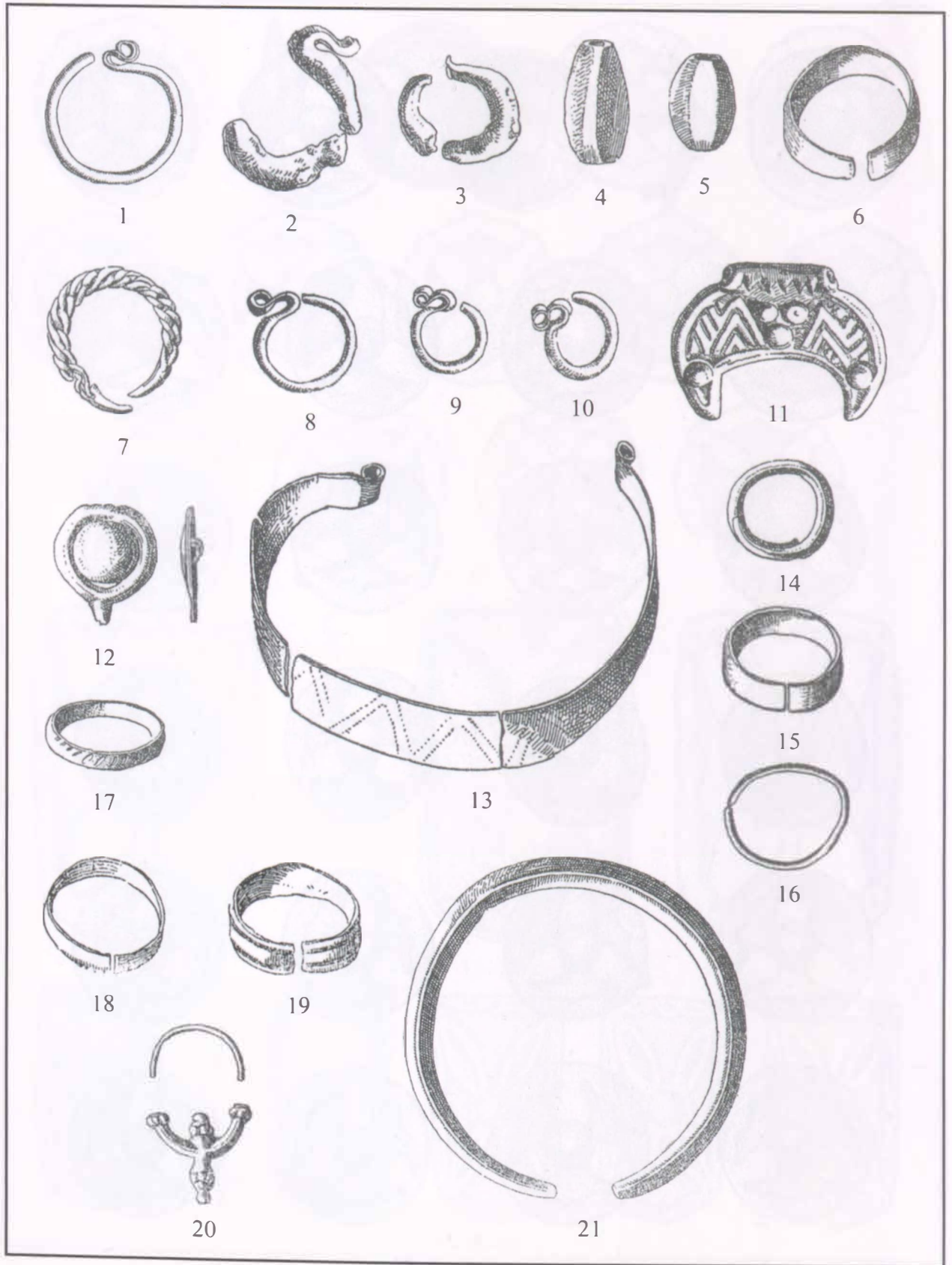

1-23

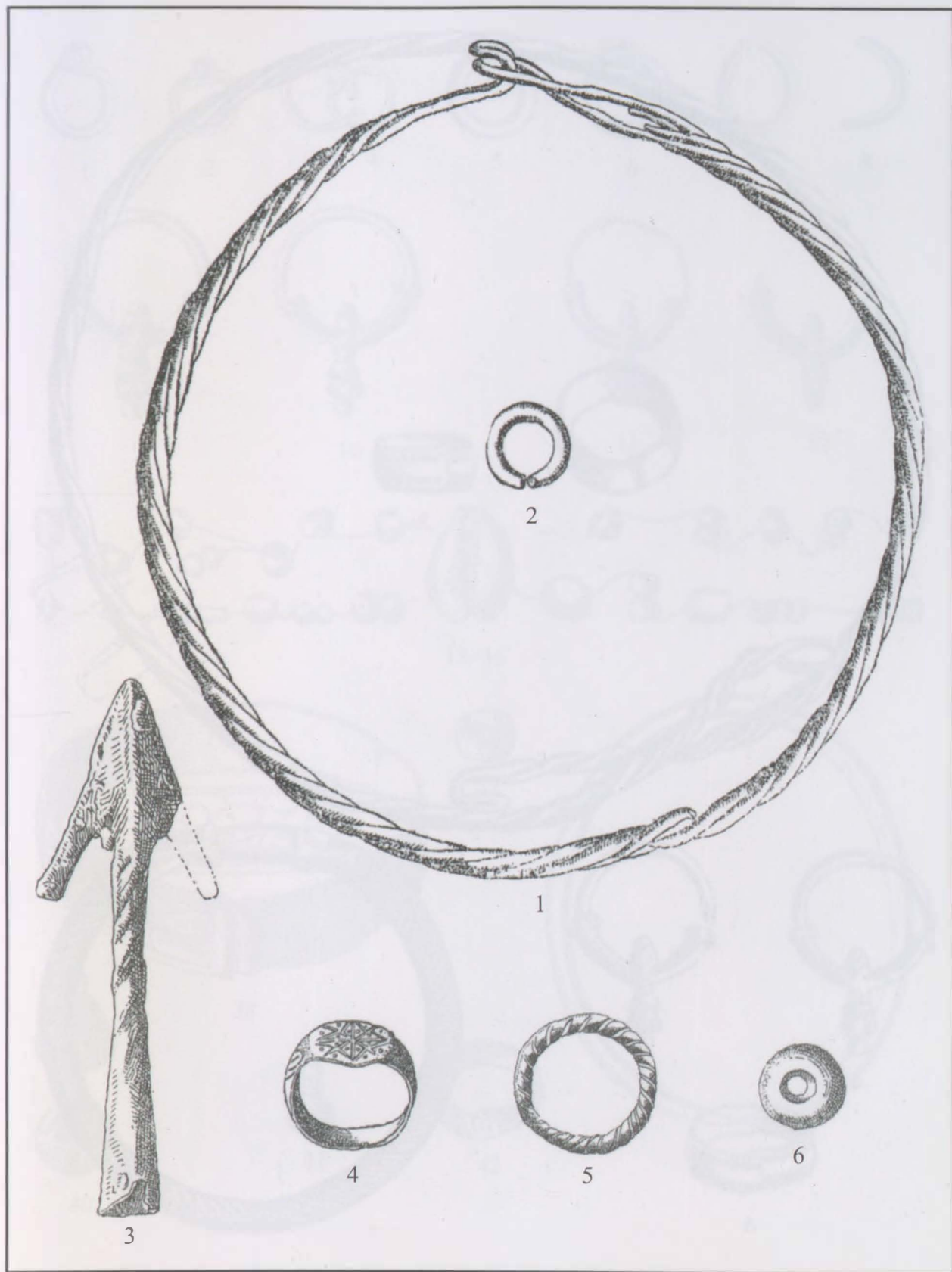
22. tábla. Piliny-Leshegy 2. sor

X. TÁBLÁK

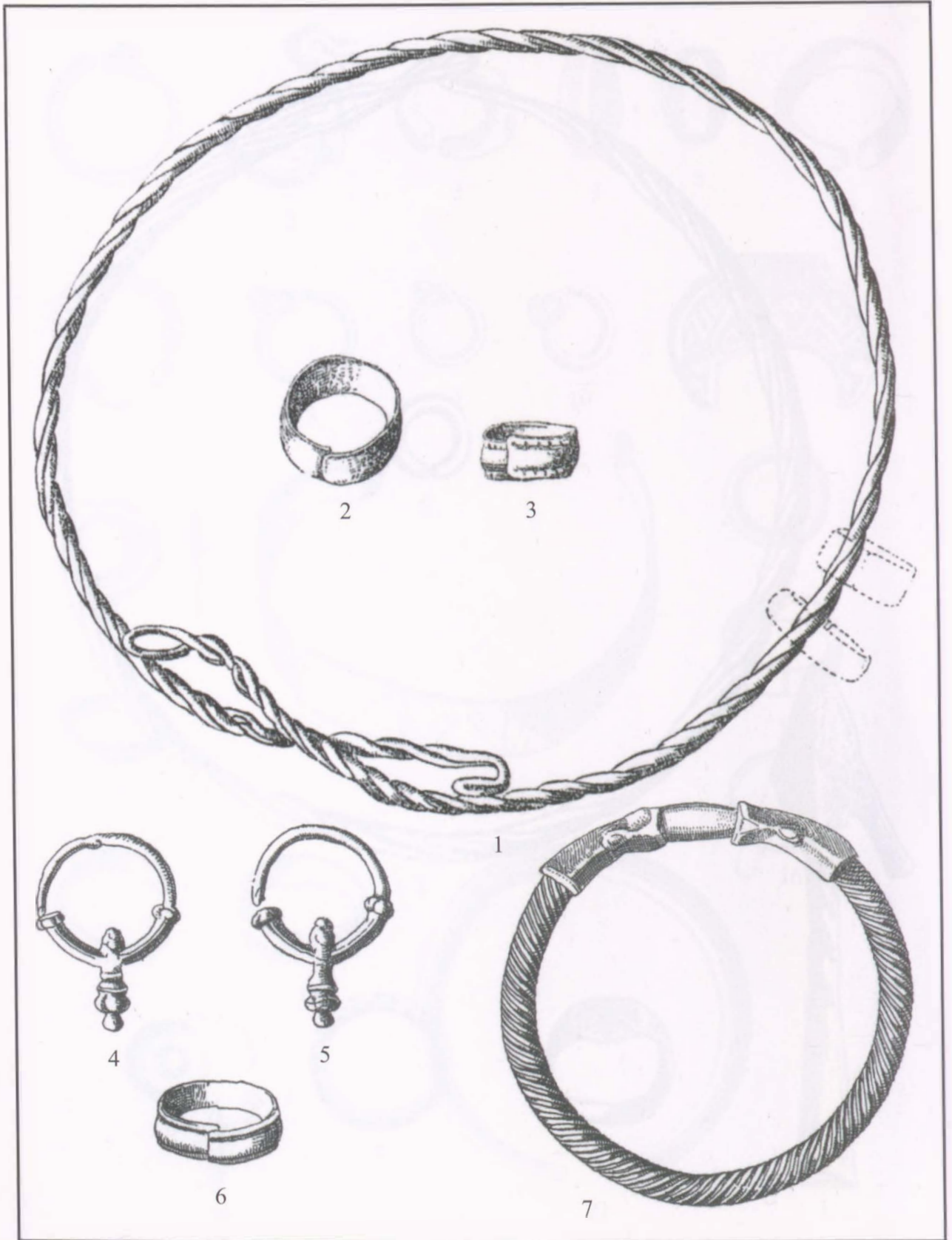

23. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-7: 2. sír; 8-16: 5. sír; 17: 26. sír; 18-19: 37. sír; 20-21: 42. sír

X. TÁBLÁK

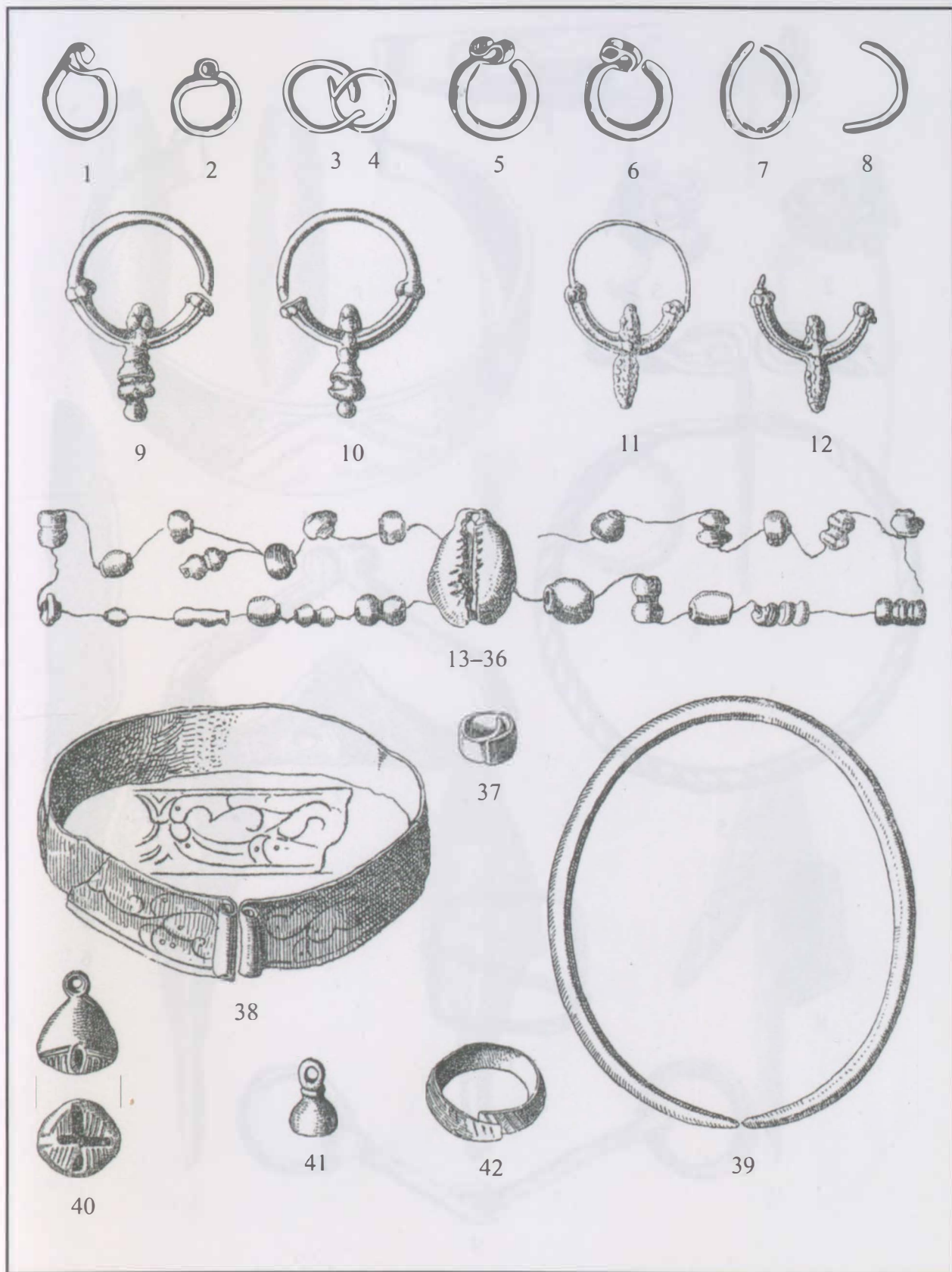

24. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-2: 17. sír; 3-4: 45. sír; 5: 49. sír; 6: 51. sír

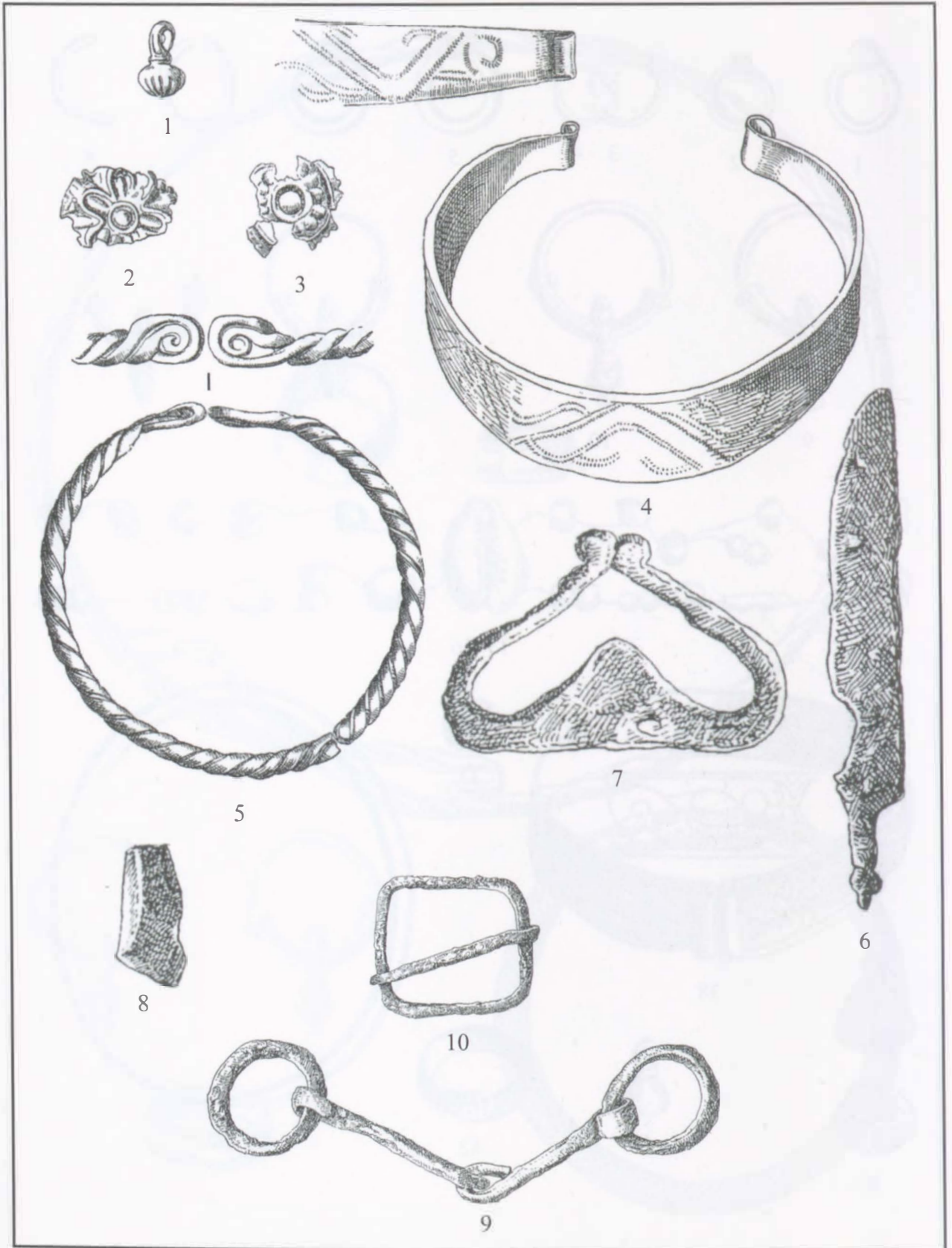
25. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-3: 48. sír, 4-7: 54. sír

X. TÁBLÁK

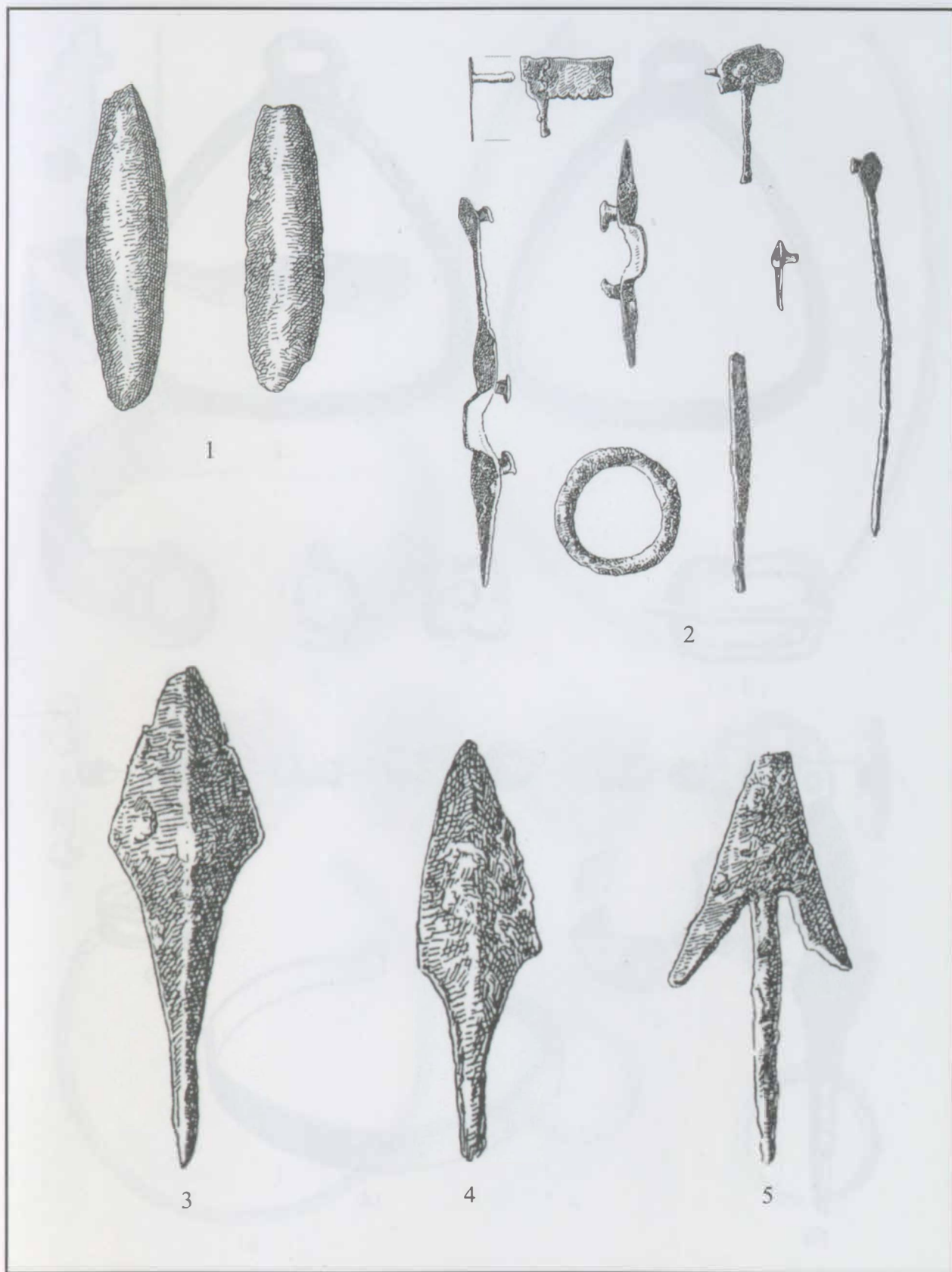
26. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-39: 56. sír, 40: 57. sír, 41-42: 59. sír

X. TÁBLÁK

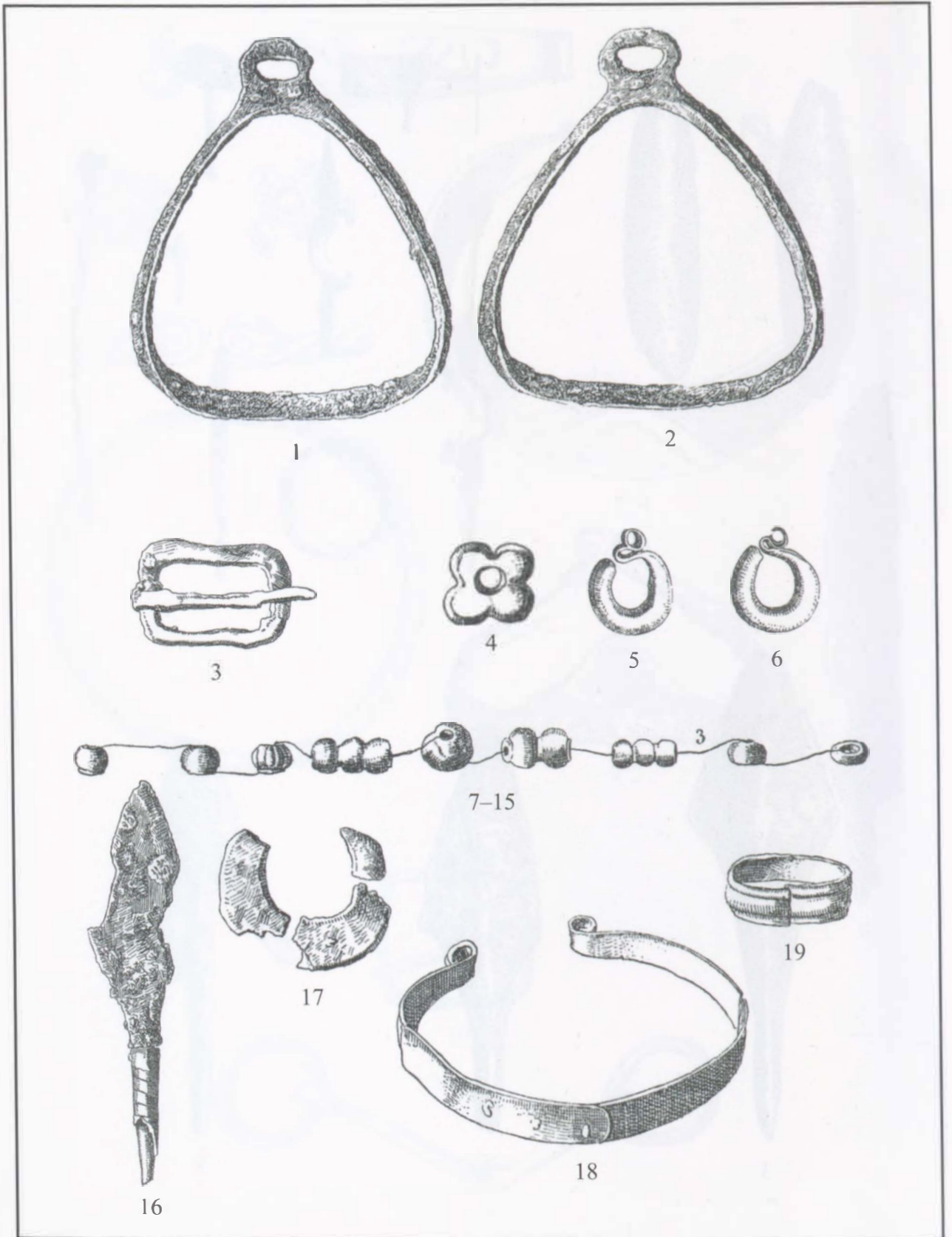

27. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-5: 58. sír, 6-10: 61. sír

X. TÁBLÁK

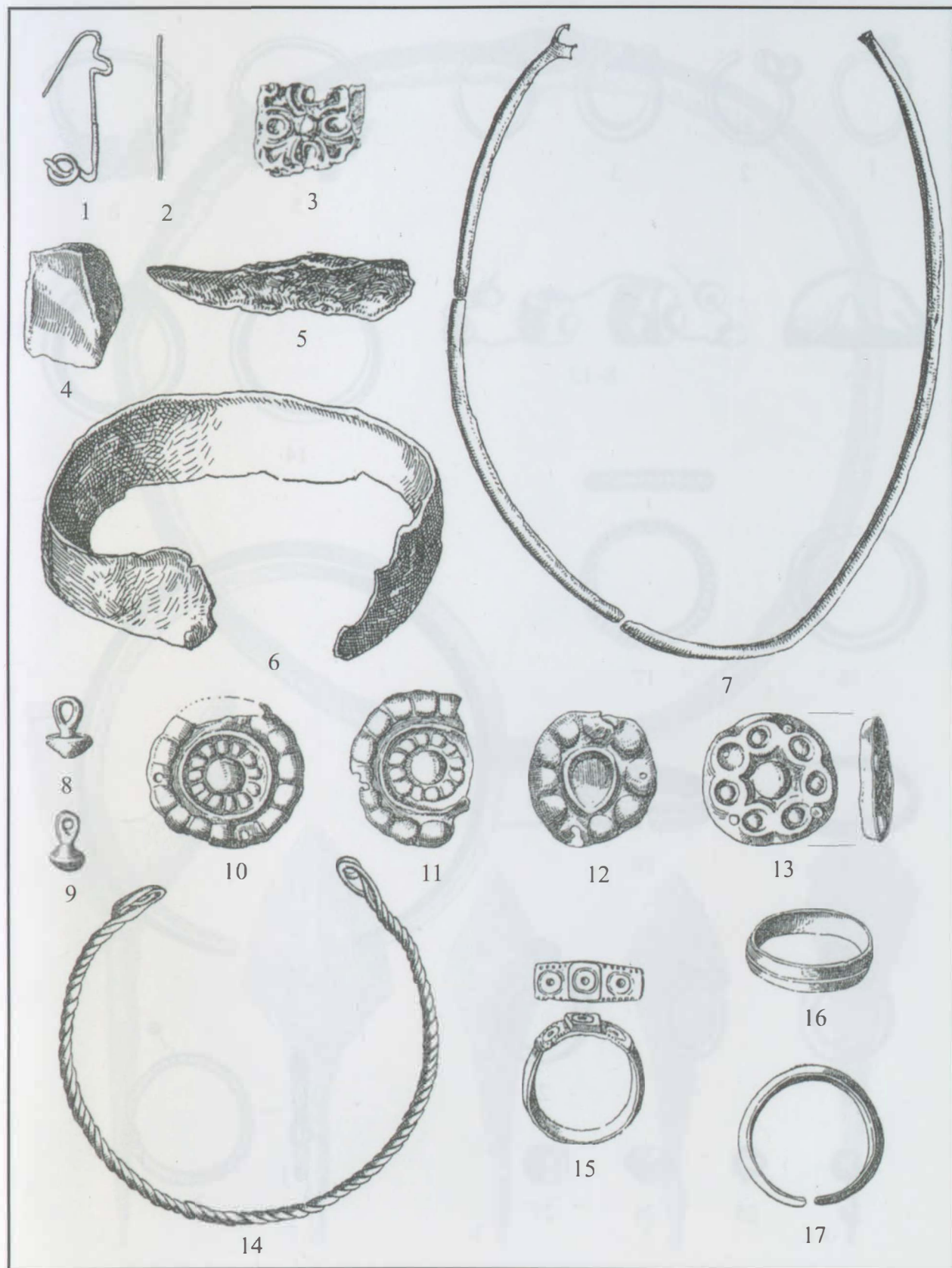
28. tábla. Piliny-Sirmányhegy 61. sír

29. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-2: 61. sír; 3: 63. sír; 4: 65. sír; 5-15: 69. sír; 16: 71. sír; 17-19: 73. sír

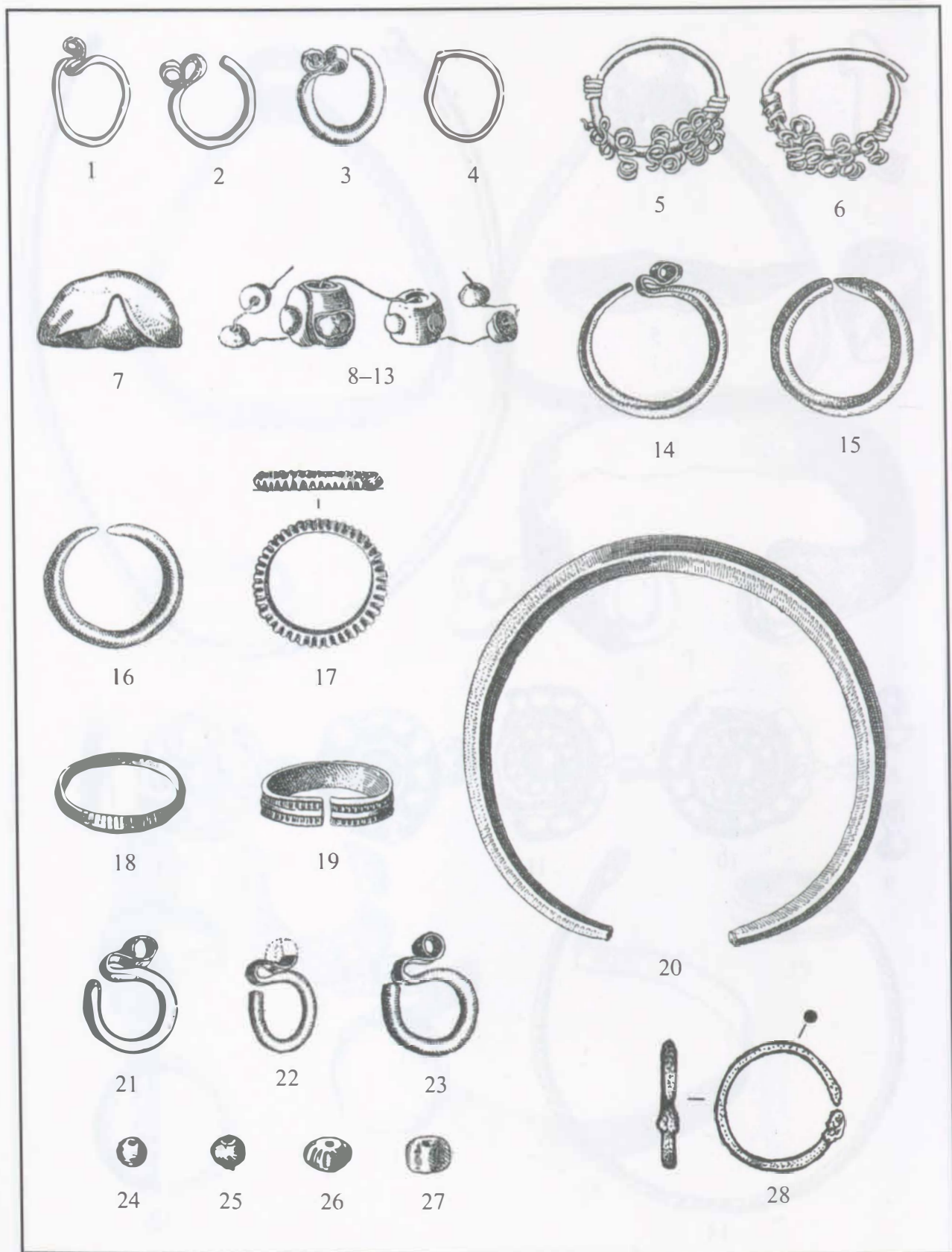

X. TÁBLÁK

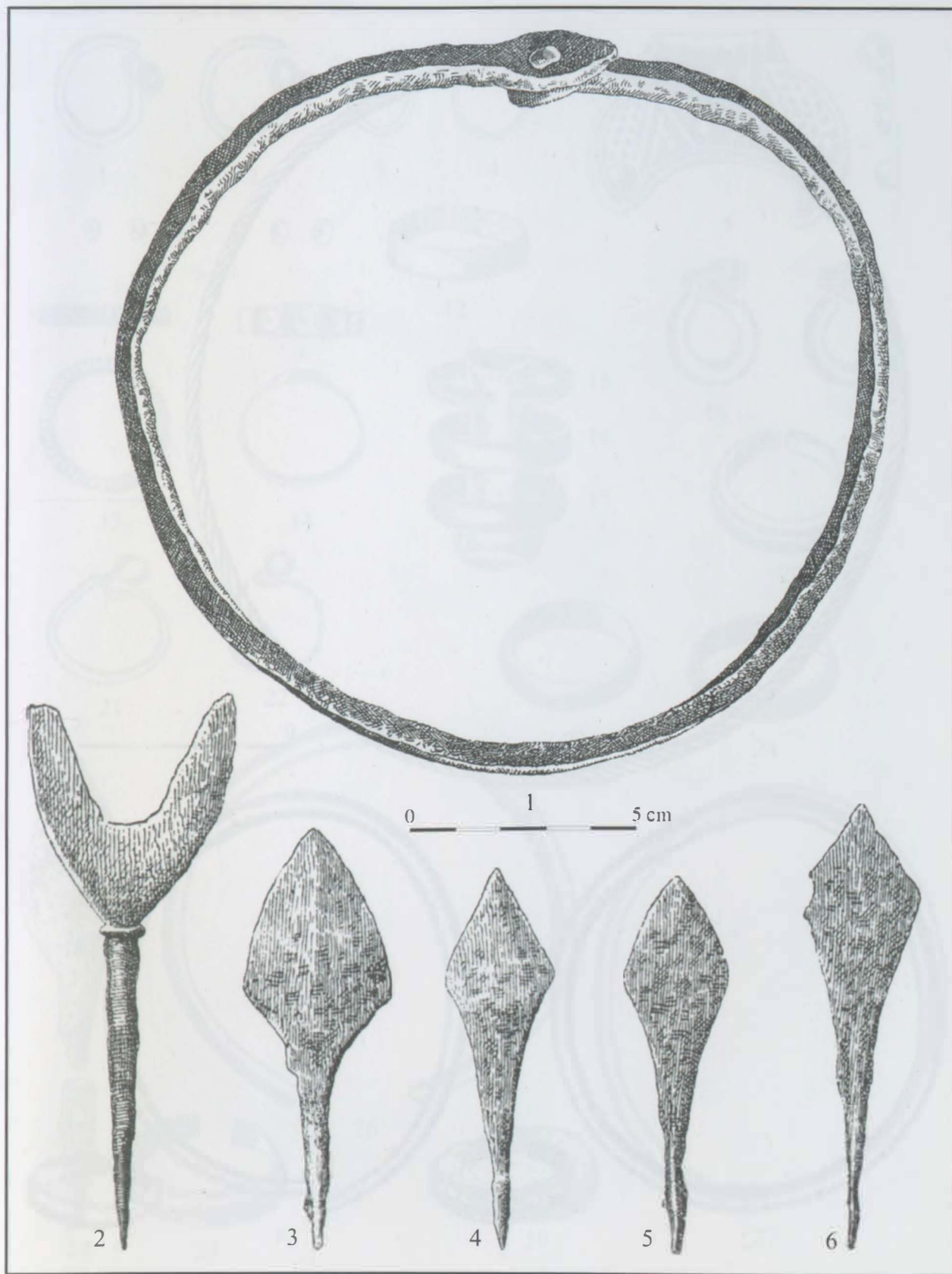
30. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-7: 64. sír, 8-17: 75. sír

X. TÁBLÁK

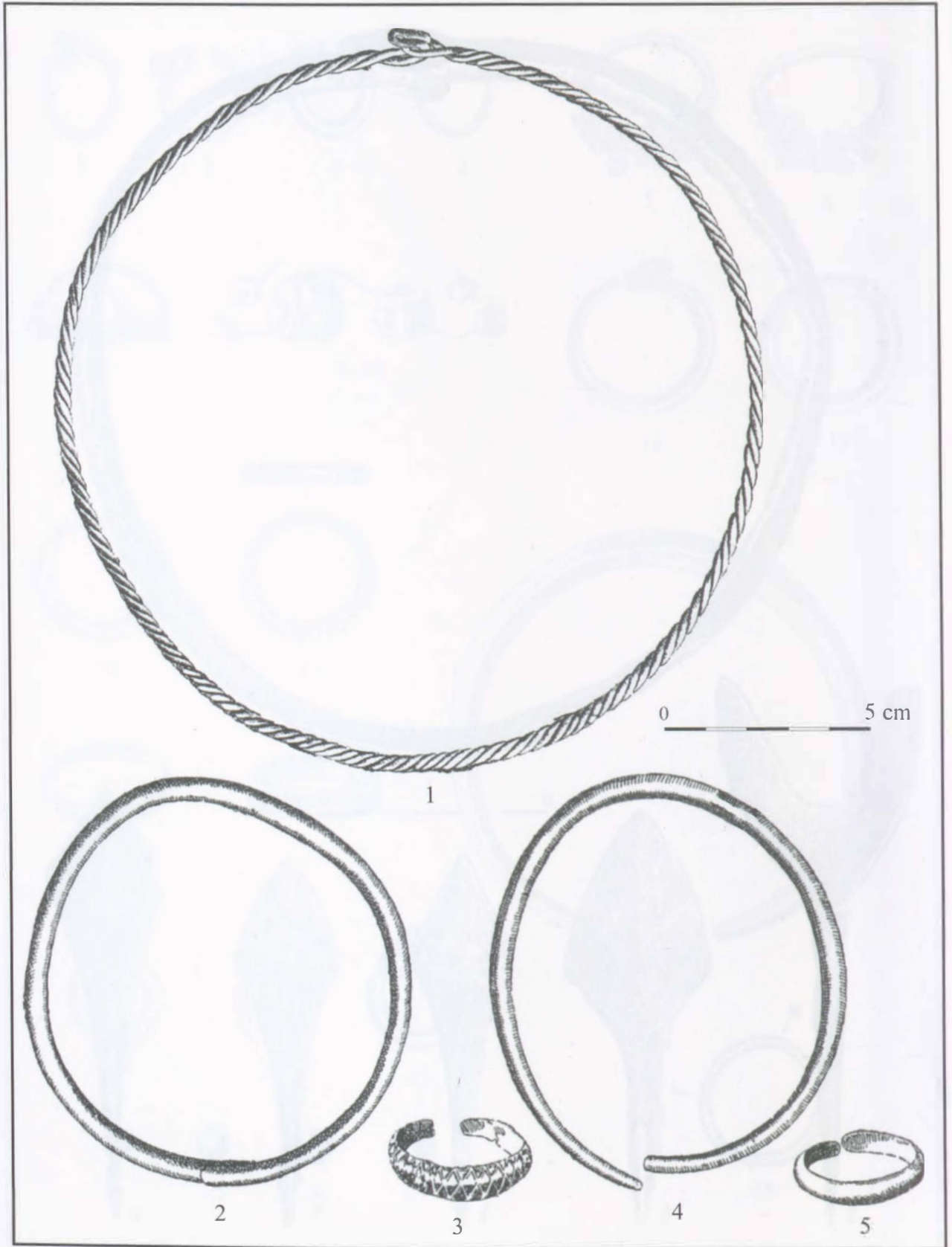
31. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-4: 72. sír, 5-6: 74. sír, 7-13: 78. sír, 14-15: 81. sír, 16-17: 96. sír, 18-20: 97. sír, 21-27: 99. sír, 28: 106. sír

X. TÁBLÁK

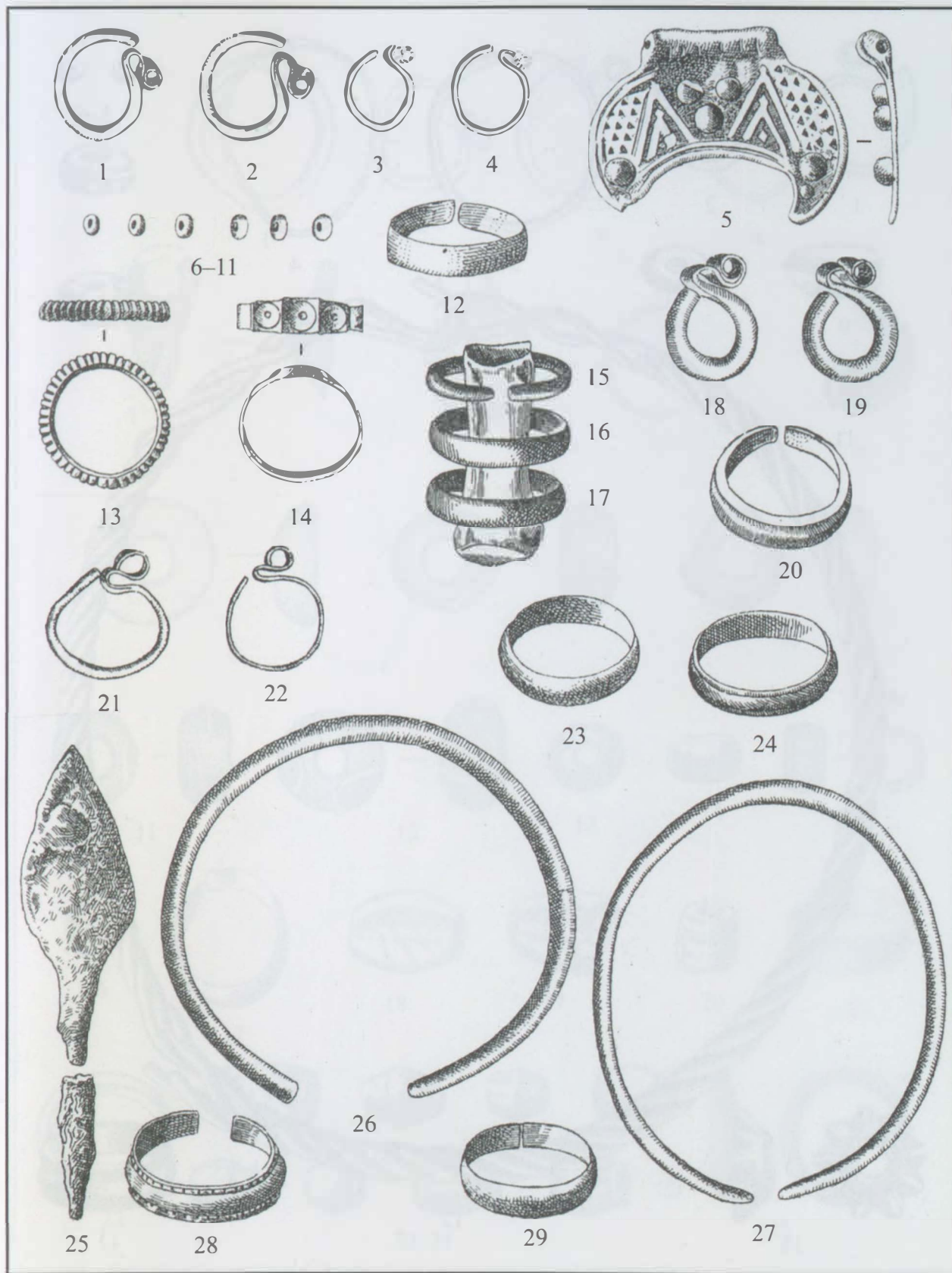
32. tábla. Piliny-Sirmányhegy 94. sír

X. TÁBLÁK

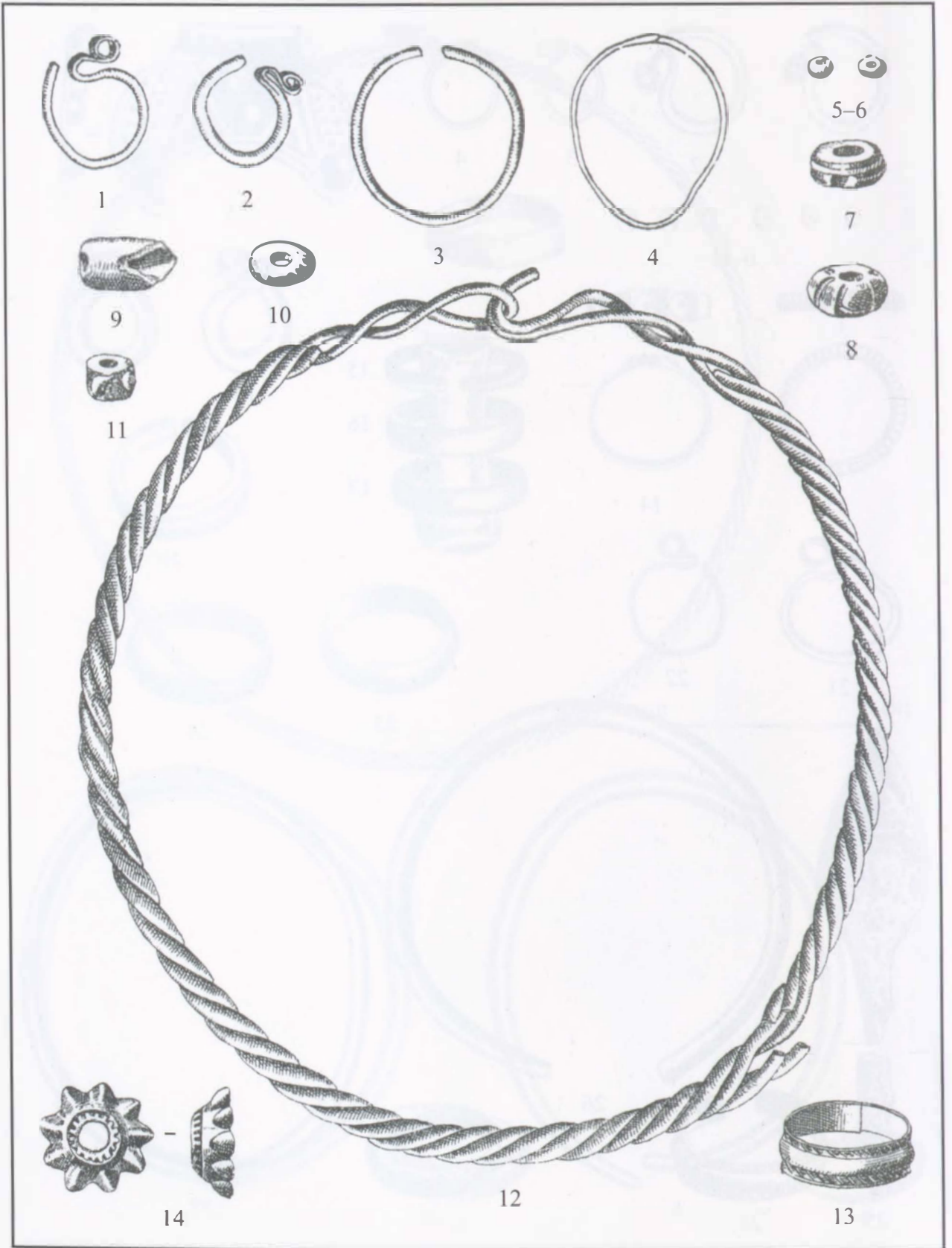
33. tábla. Piliny-Sirmányhegy 95. sír

X. TÁBLÁK

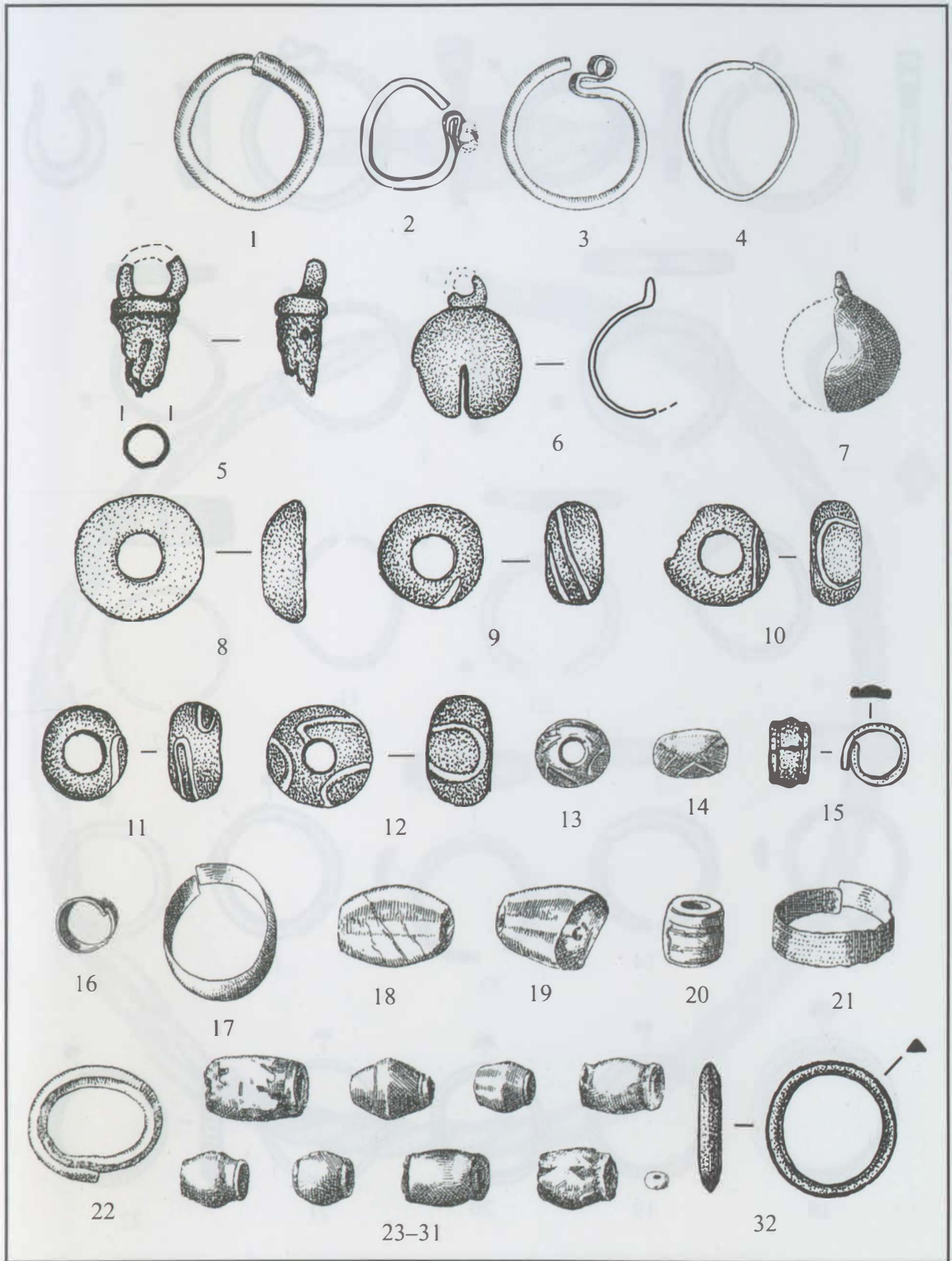
34. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-14: 104. sír, 15-17: 114. sír, 18-20: 118. sír, 21-22: 119. sír, 23-25: 122. sír, 26-29: 126. sír

X. TÁBLÁK

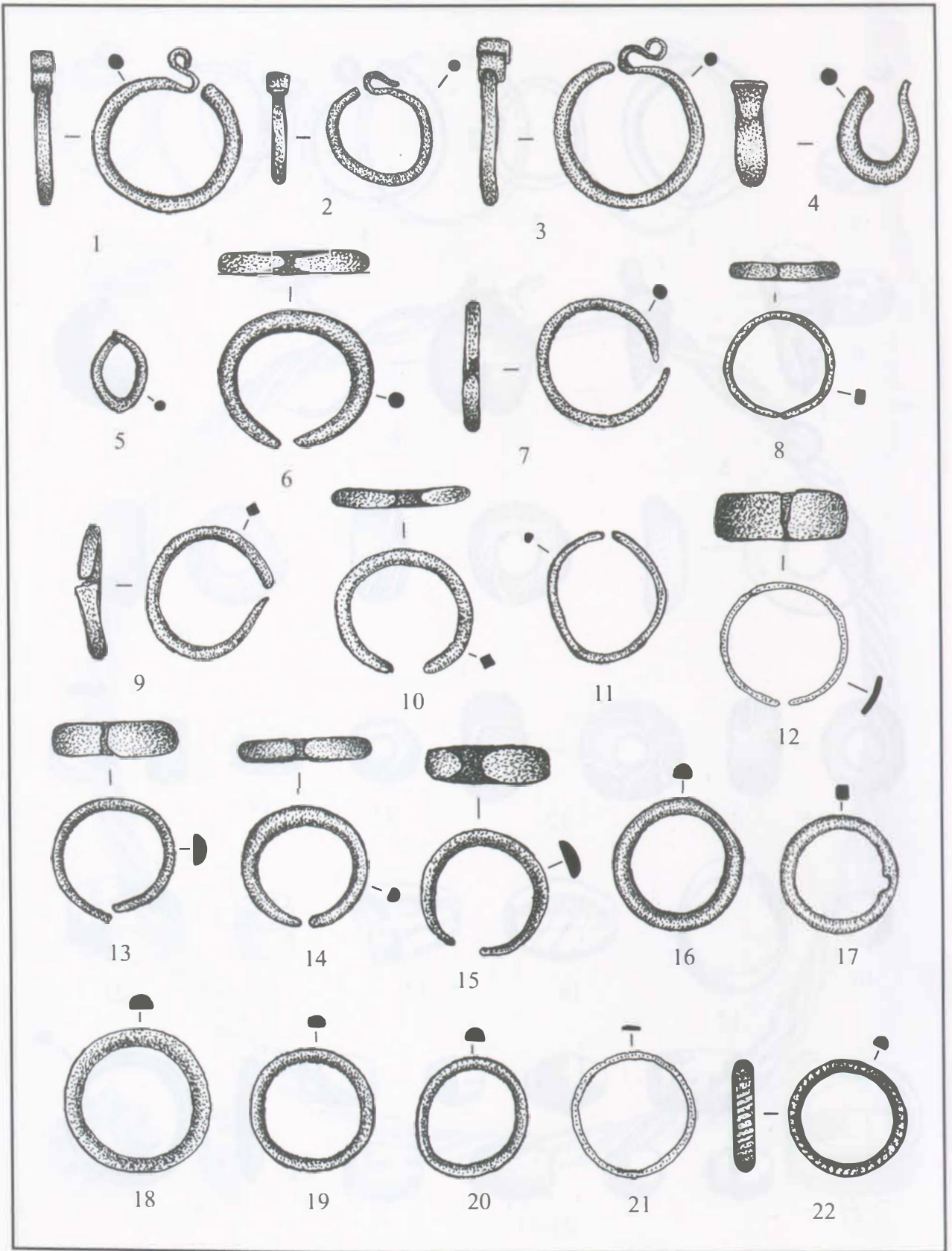

35. tábla. Piliny-Sirmányhegy 115. sír

X. TÁBLÁK

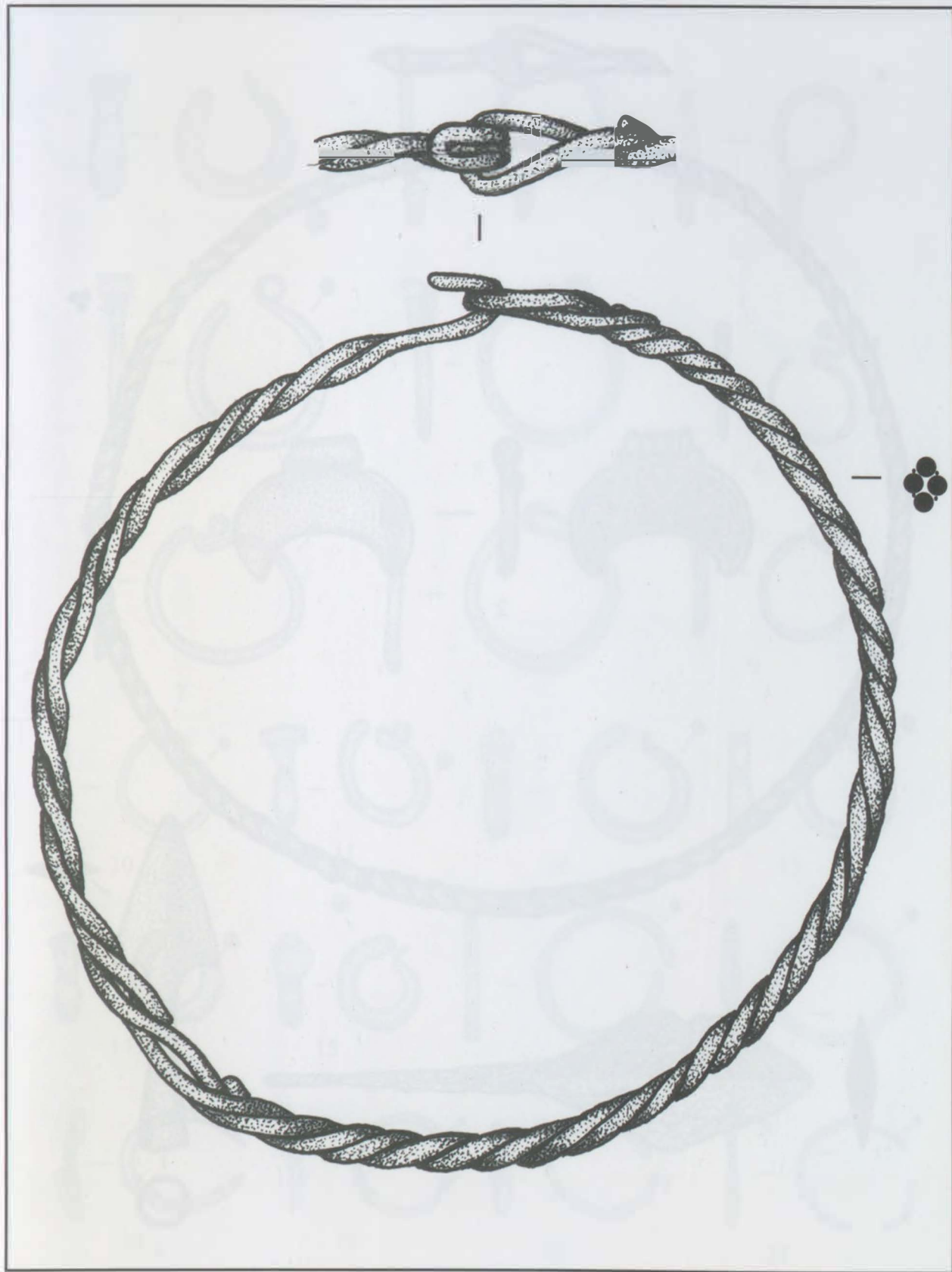

36. tábla. Piliny-Sirmányhegy, 1-17: 127. sír, 18-21: 134. sír, 22: 144. sír, 23-31: 157. sír, 32: szórvány

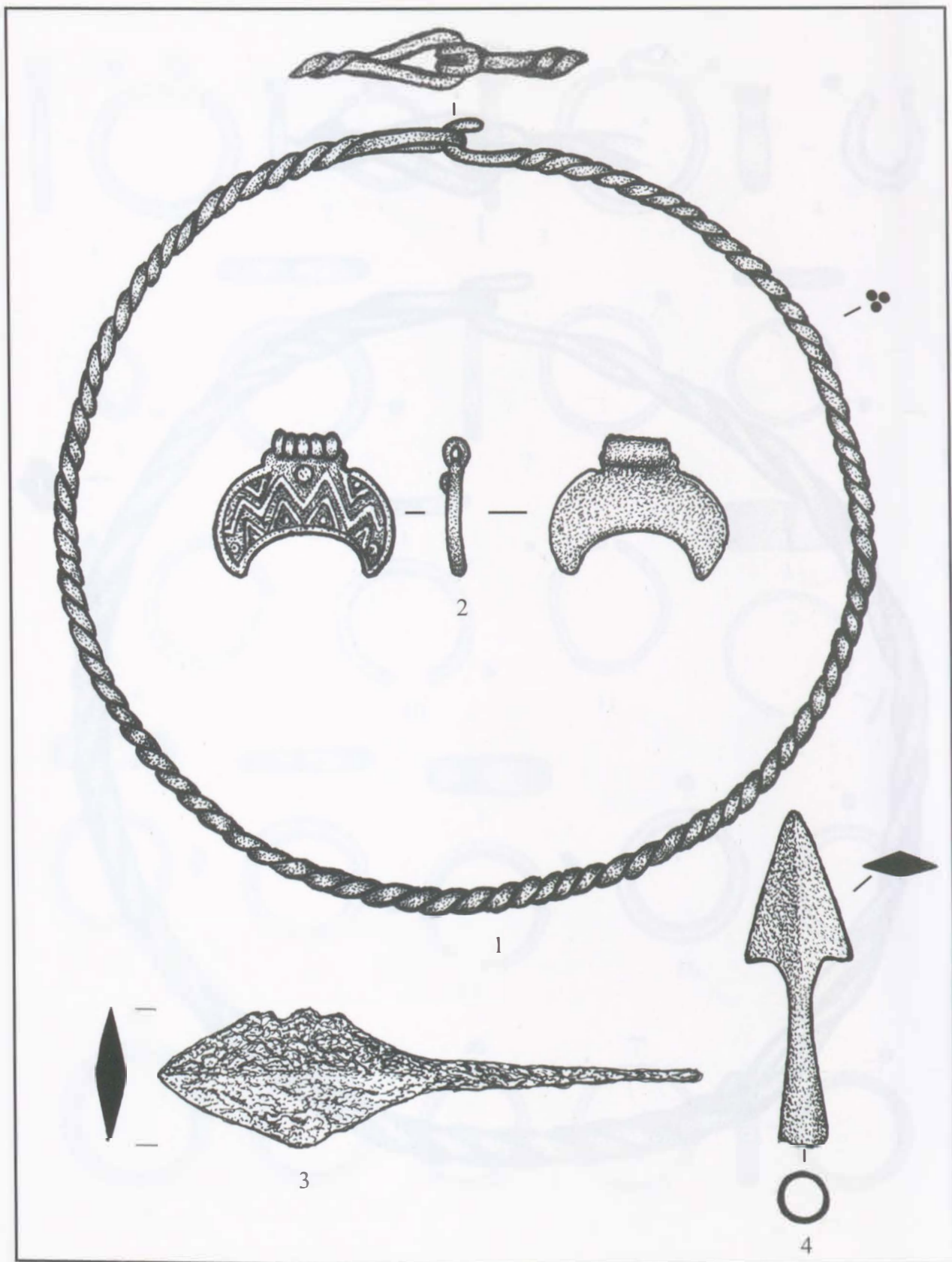

37. tábla. Piliny-Sirmányhegy szórvány

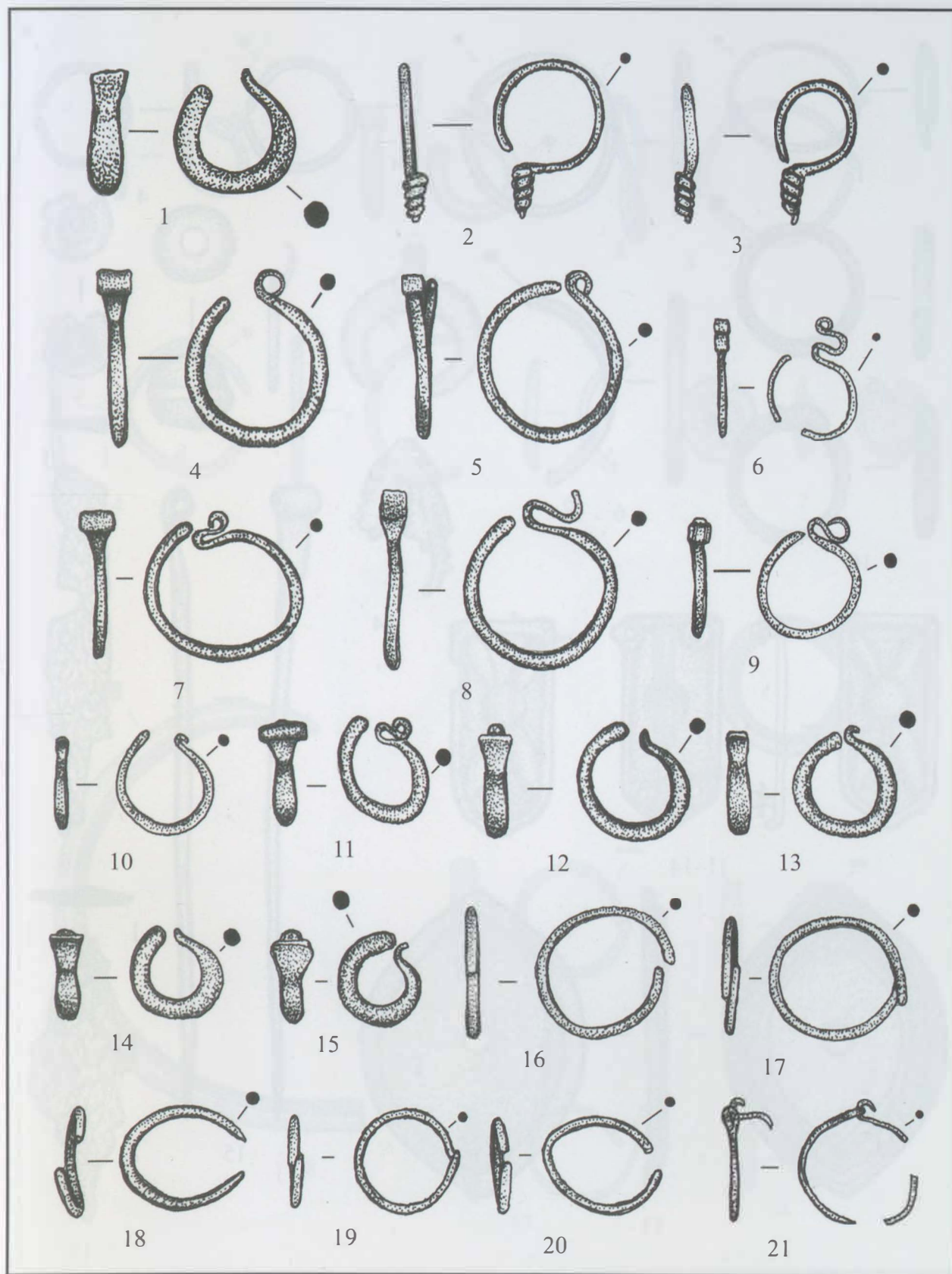

38. tábla. Piliny-Flessig-gyűjtemény

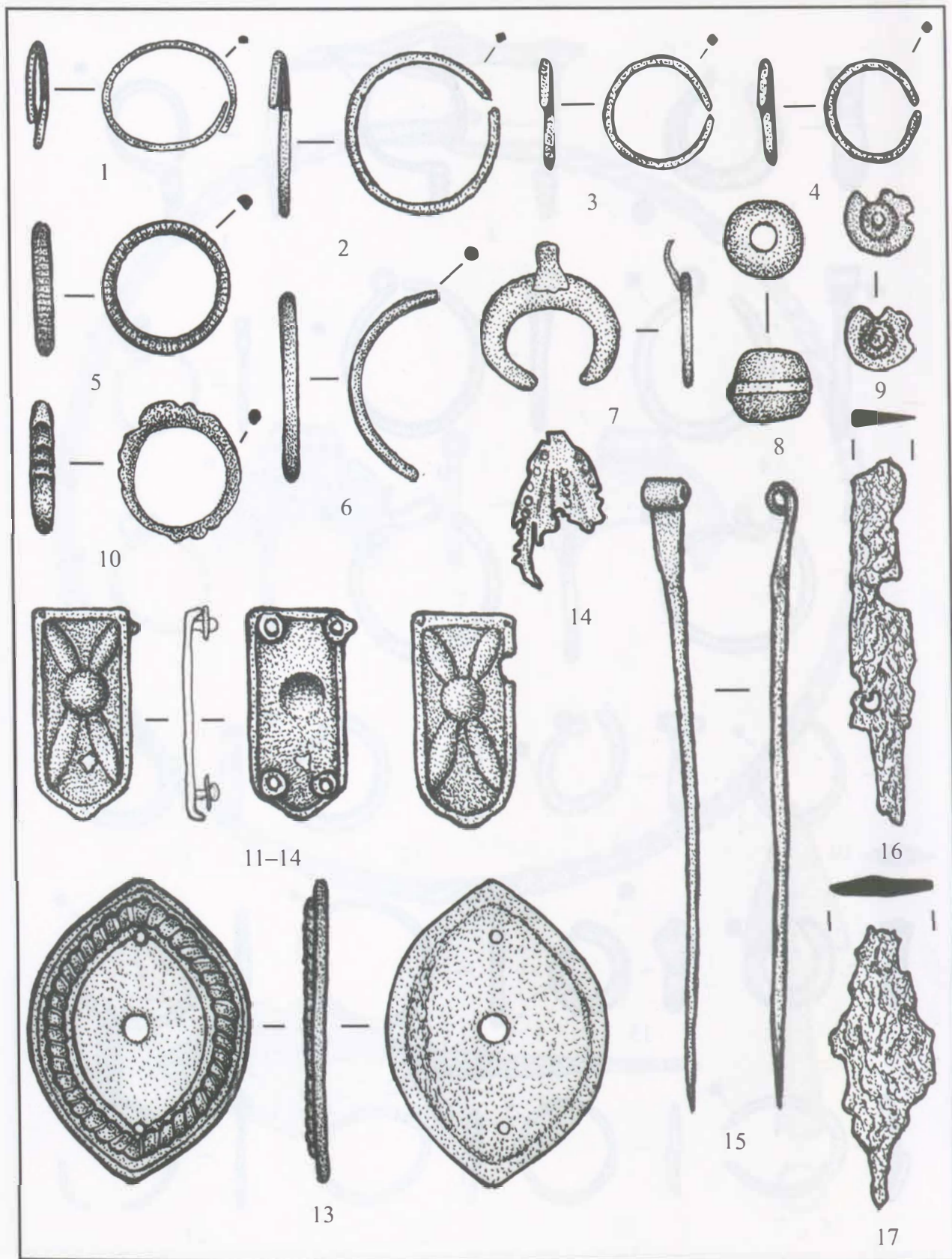

39. tábla. Piliny-Flessig-gyűjtemény

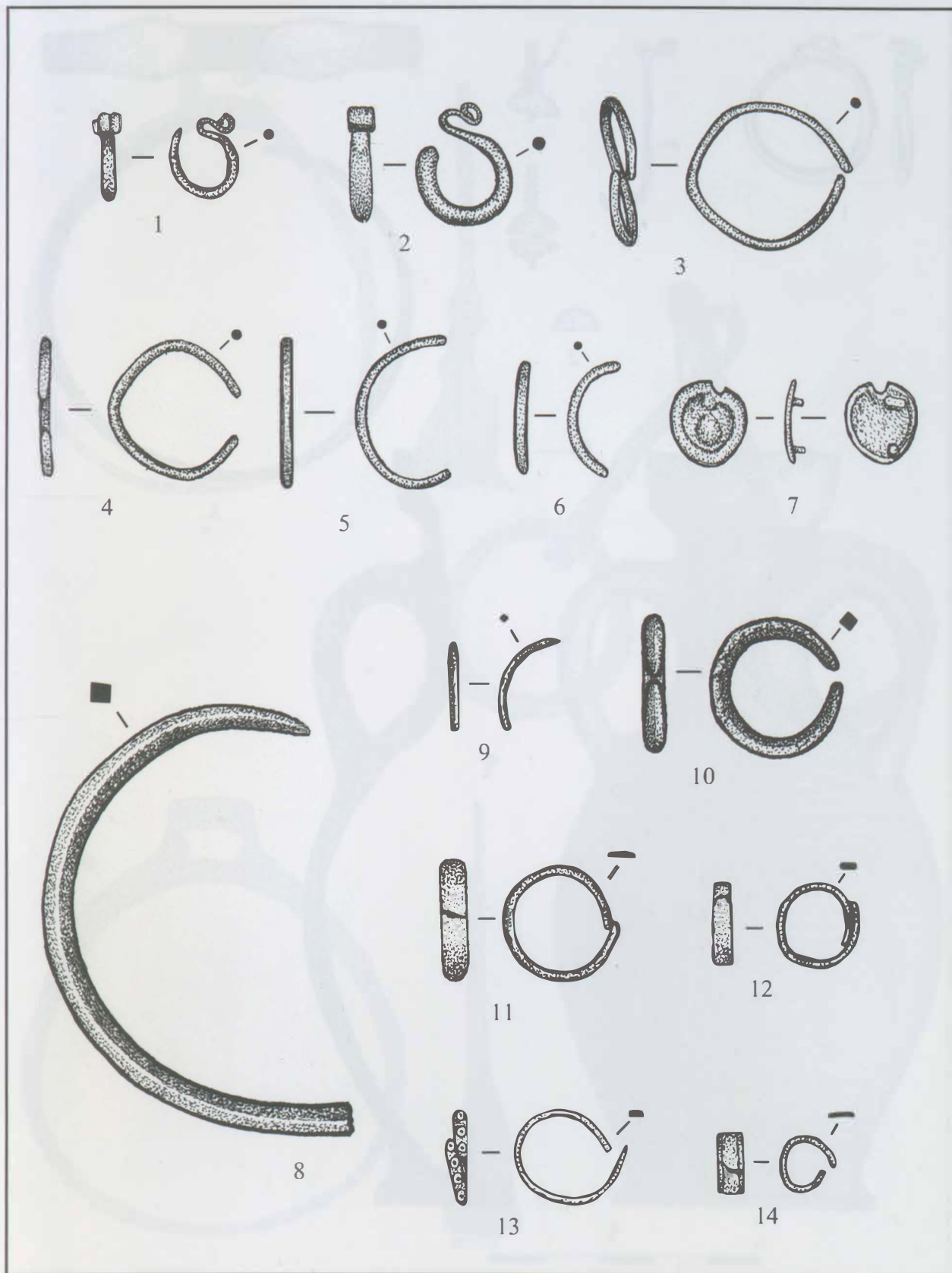
40. tábla. 1: Piliny, 2-21: Piliny környéke

X. TÁBLÁK

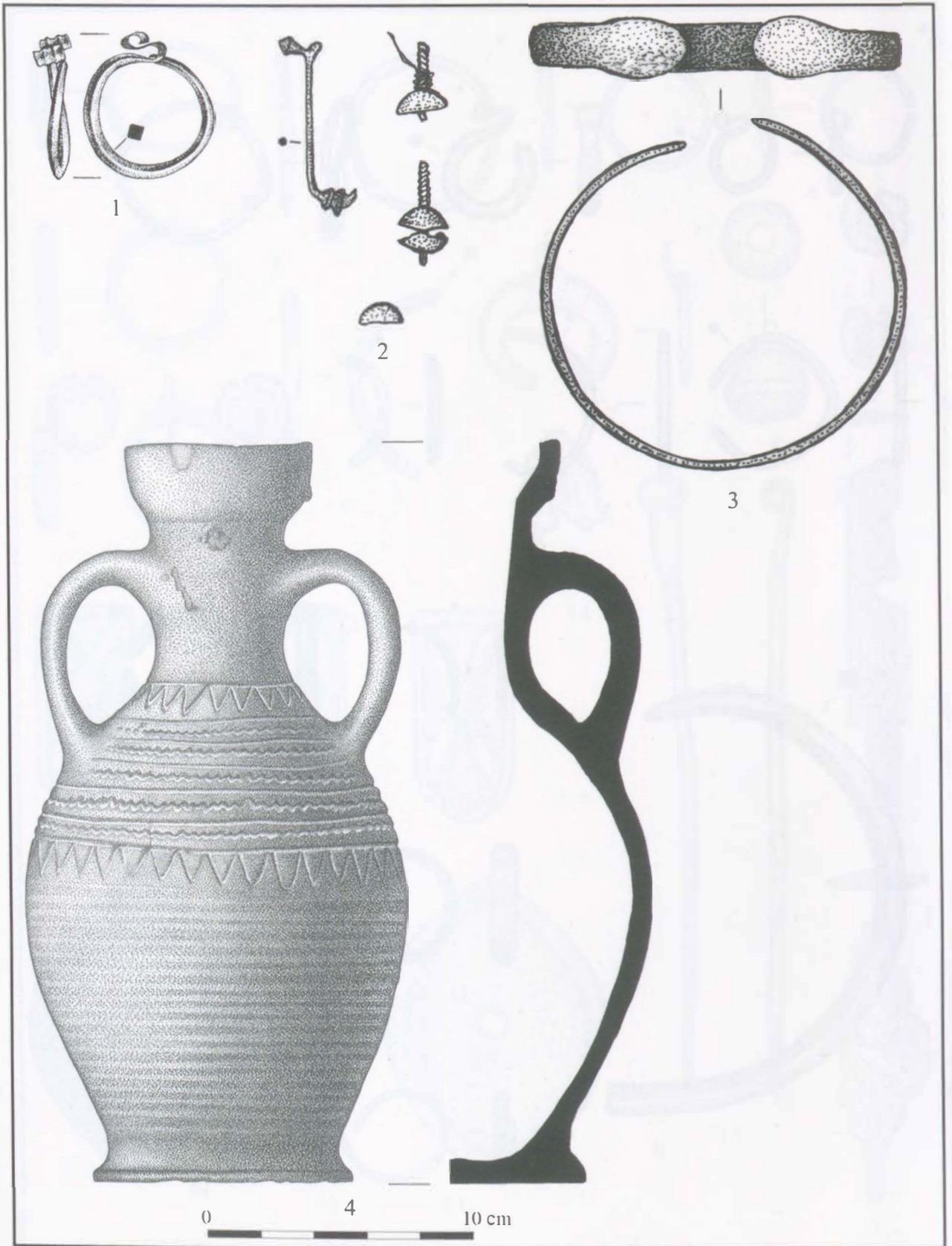

41. tábla. 1-7: Piliny környéke, 8-17: Piliny-Leshegy

X. TÁBLÁK

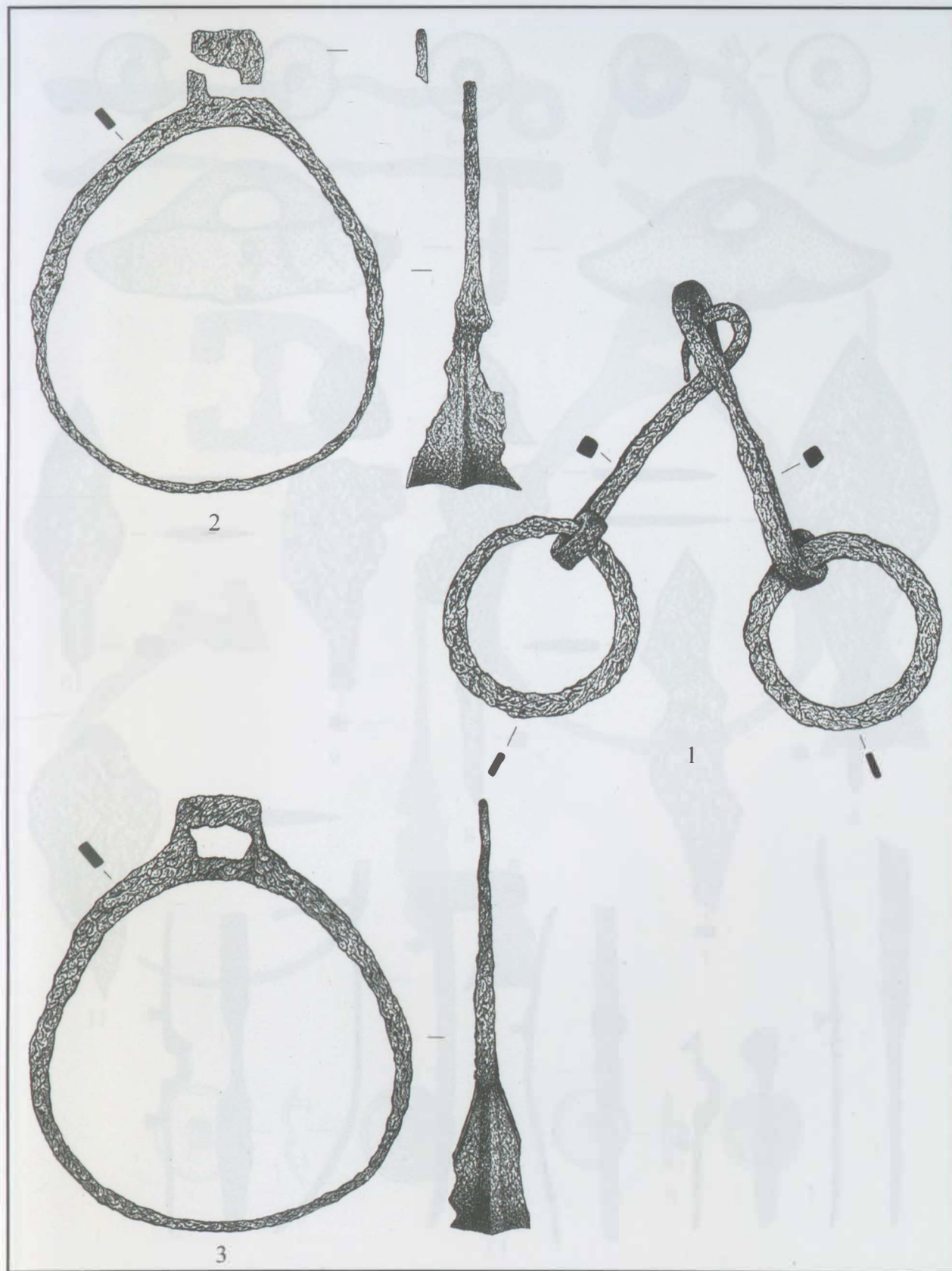

42. tábla. Salgótarján

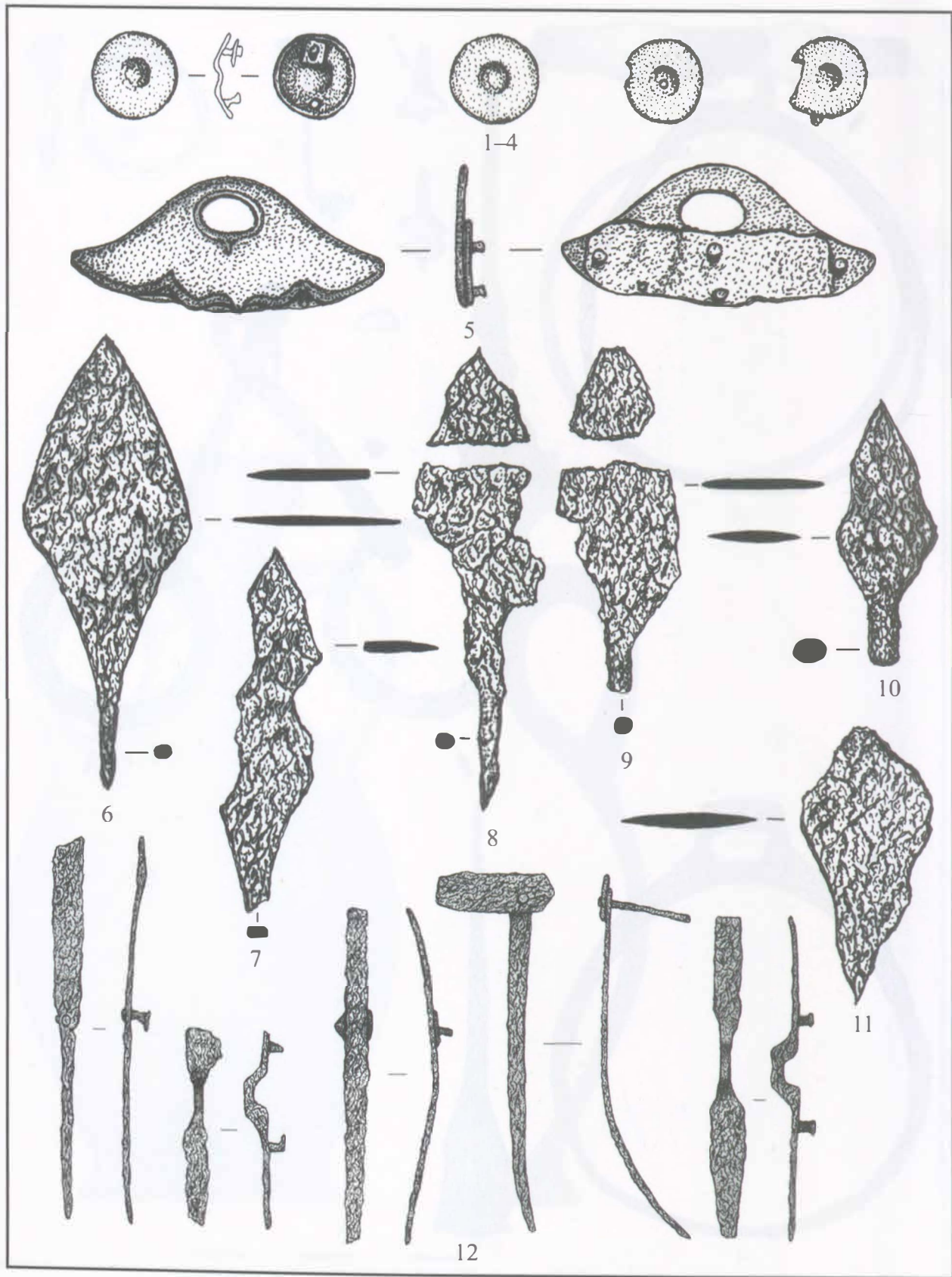

43. tábla. 1: Sóshartyán-Aranyosgödör, Sóshartyán-Murahegy 2-3: 1. sír, 4: 3. sír

X. TÁBLÁK

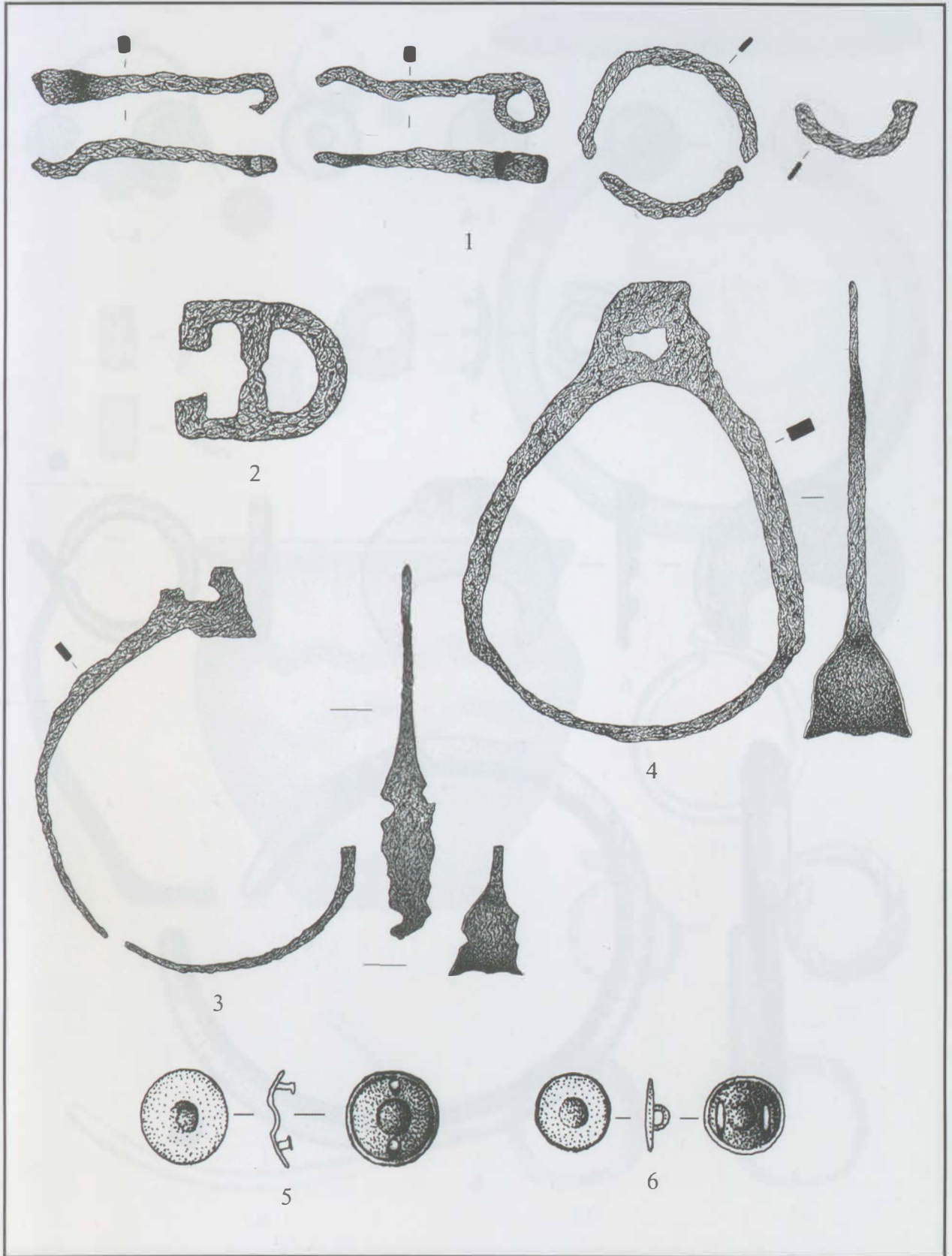
44. tábla. Sóshartyán-Murahegy 3. sír

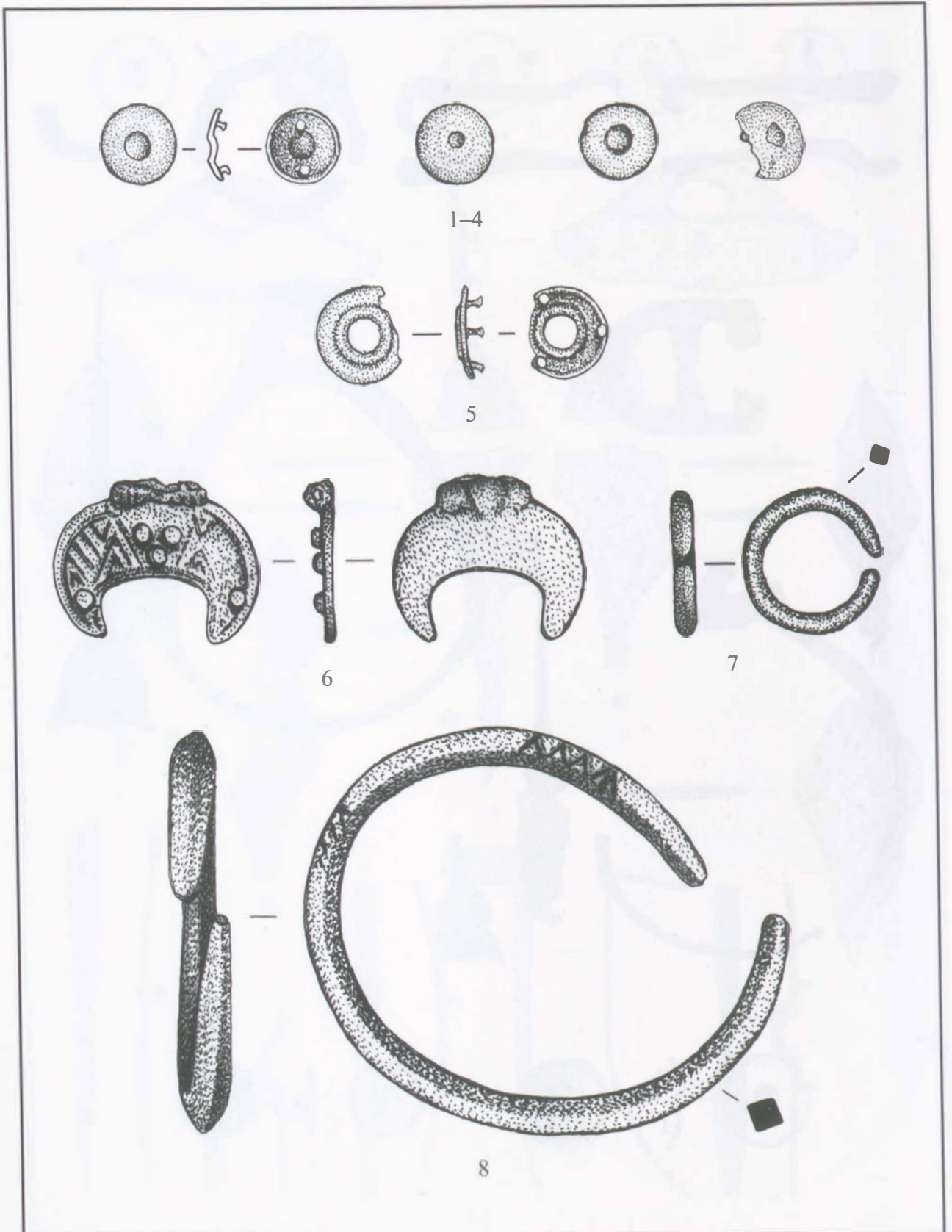
45. tábla. Sósartyán-Murahegy 4. sír

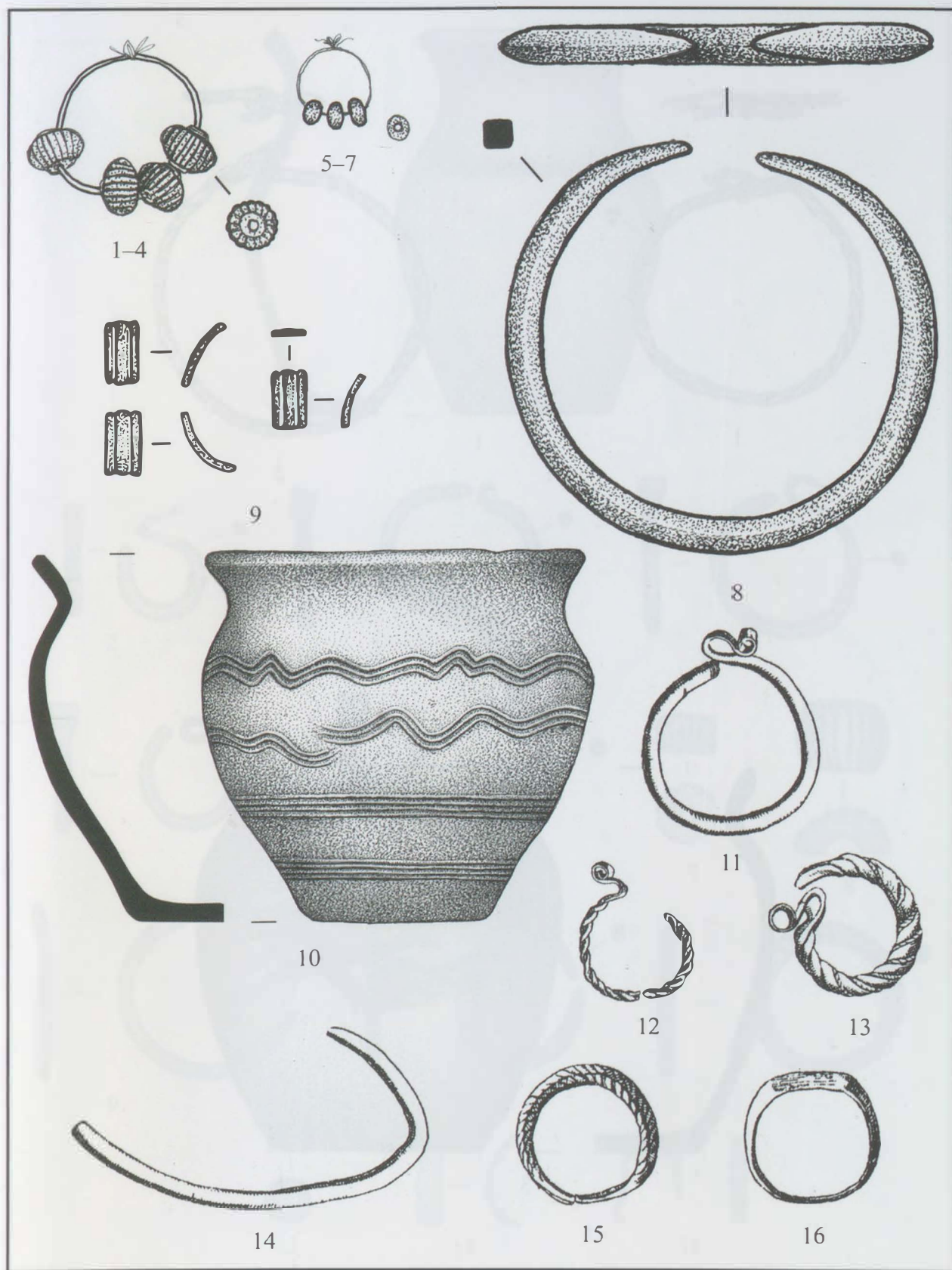
X. TÁBLÁK

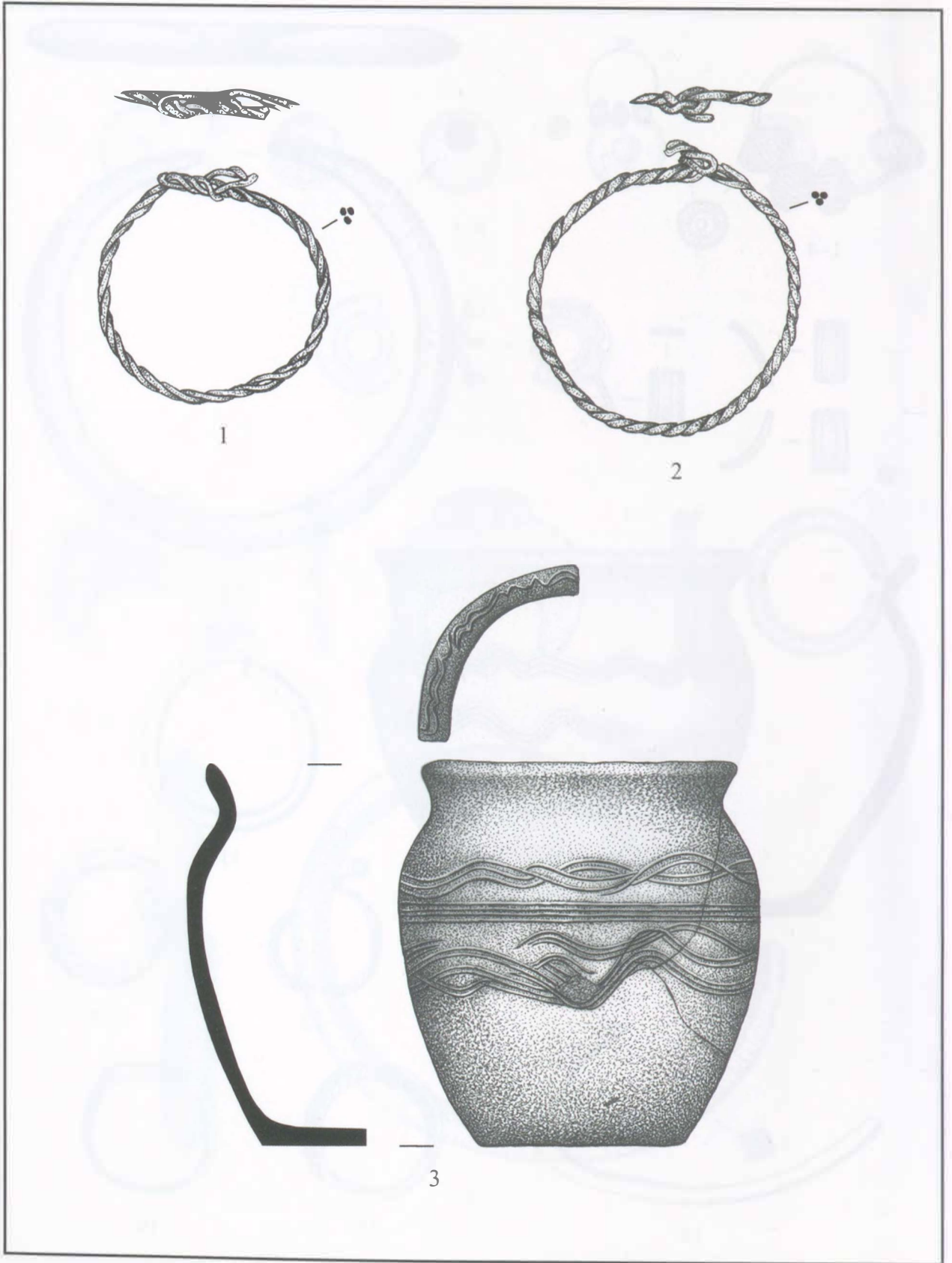
46. tábla. Sóshartyán-Murahegy, 1-4: 4. sír, 5-6: 5. sír

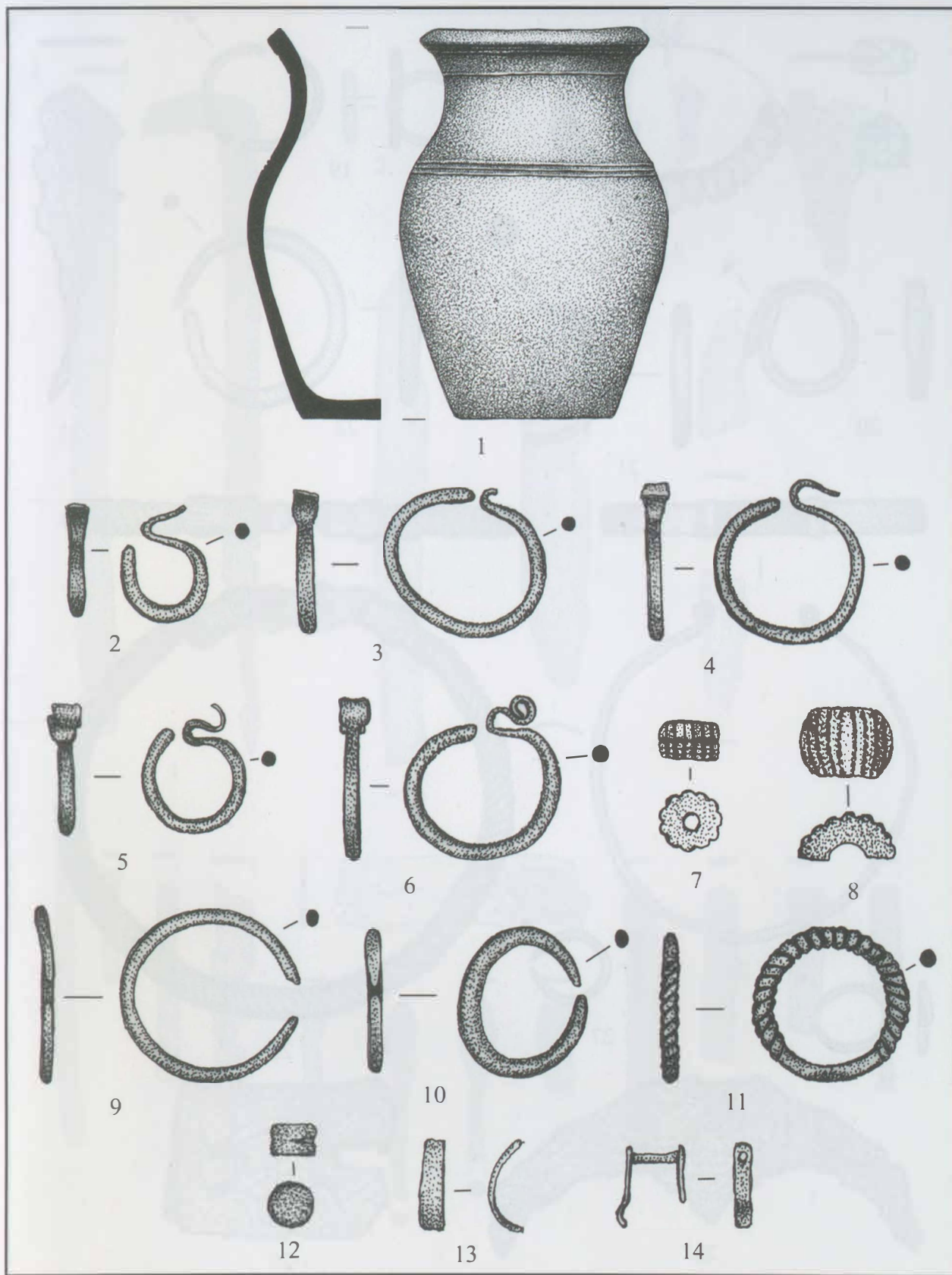
47. tábla. 1-5: Sóshartyán-Murahegy szórvány, 6-8: Szalmatercs-Fehérlő-dűlő szórvány

48. tábla. 1-9: Szanda-Bokák-dűlő szórvány, 10: Szécsény-Apátipusztá 2. sír, 11-16: Szécsény-Kerekdomb szórvány

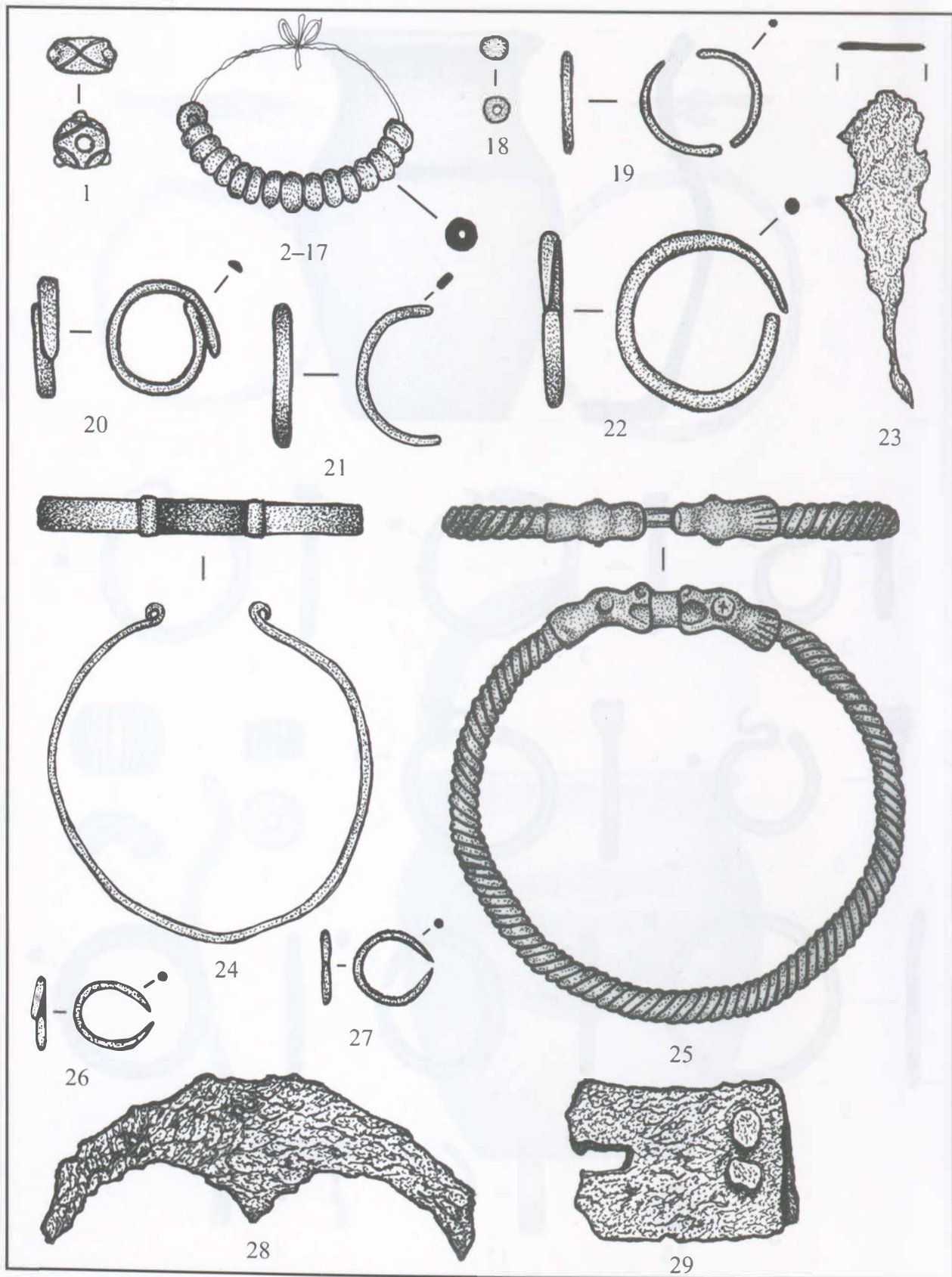

49. tábla. 1–2: Szécsény, 3: Szügy-Állami gazdaság

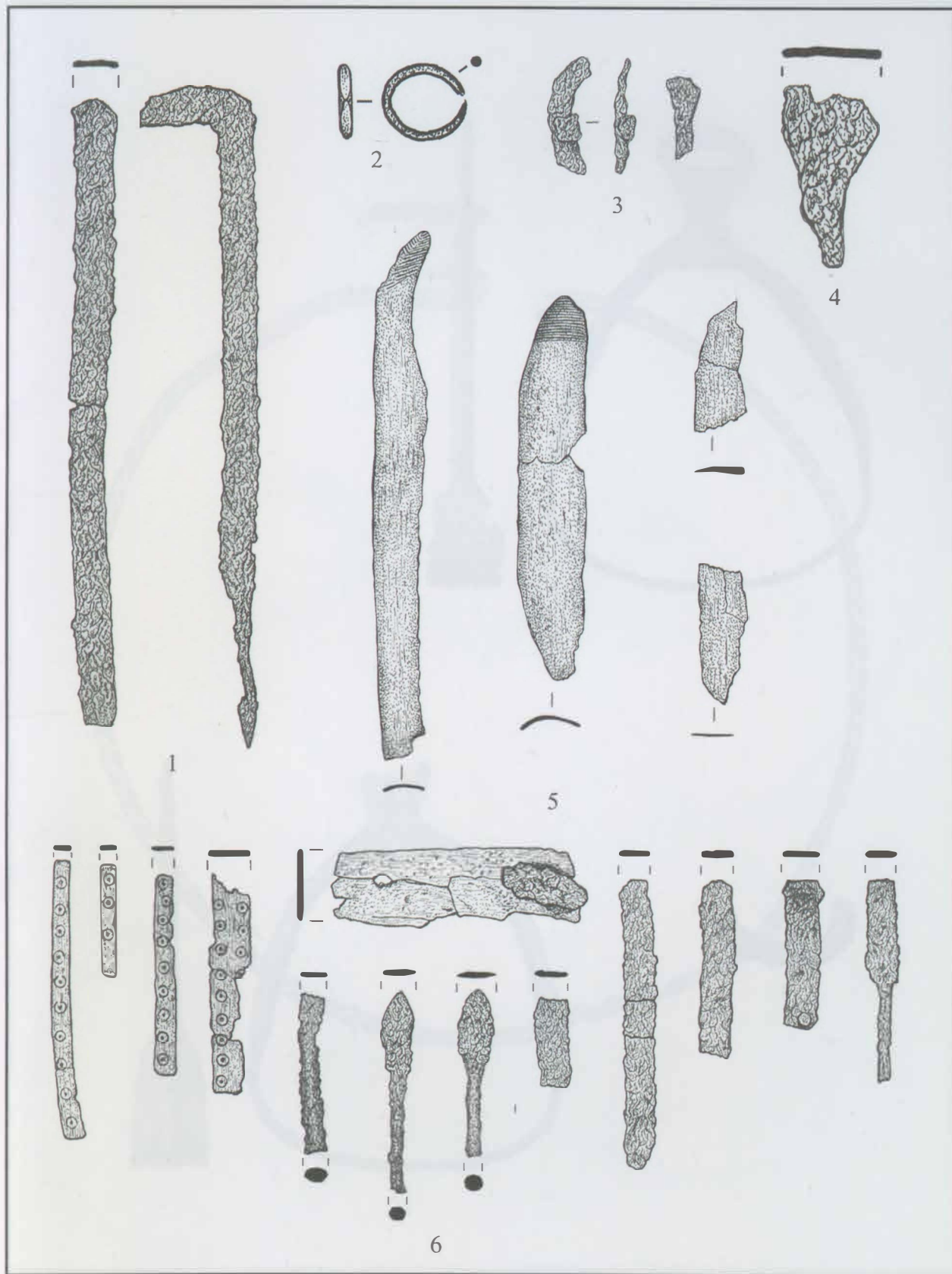
50. tábla. 1: Szügy-Állami gazdaság, 2-14: Zsúny

X. TÁBLÁK

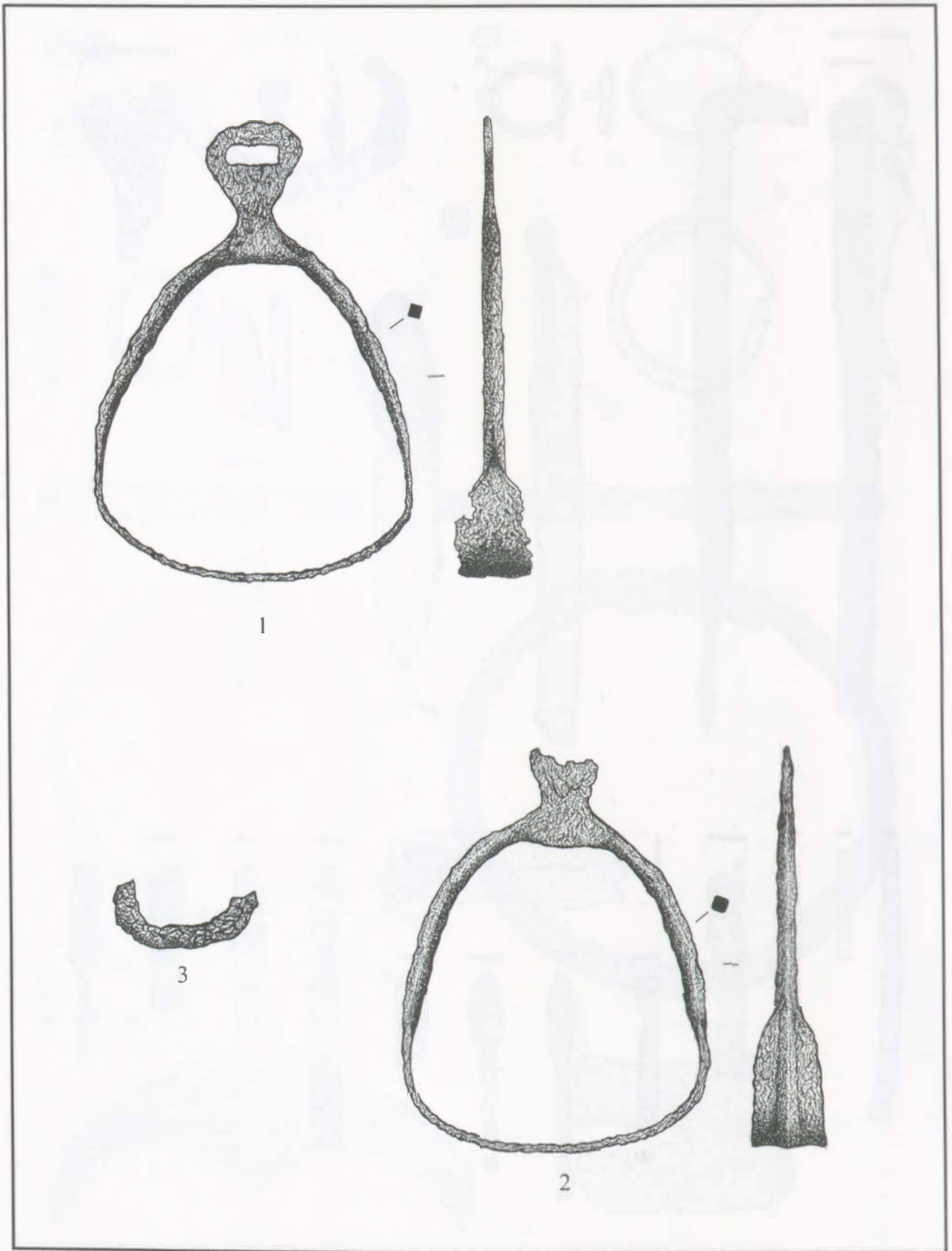

51. tábla. Galgagyörk-Meleg-völgy, 1-18: 13. sír, 19-21: szórvány, Penc-Tuszkulán, 22: 28. sír, 23: 29. sír, 24: szórvány, Rád-Kishegy, 25: 1-9. sír, 26-29: 11. sír

X. TÁBLÁK

52. tábla. Rád-Kishegy, 1: 11. sír, 2: 12. sír, 3-5: 13. sír, 6: 22. sír

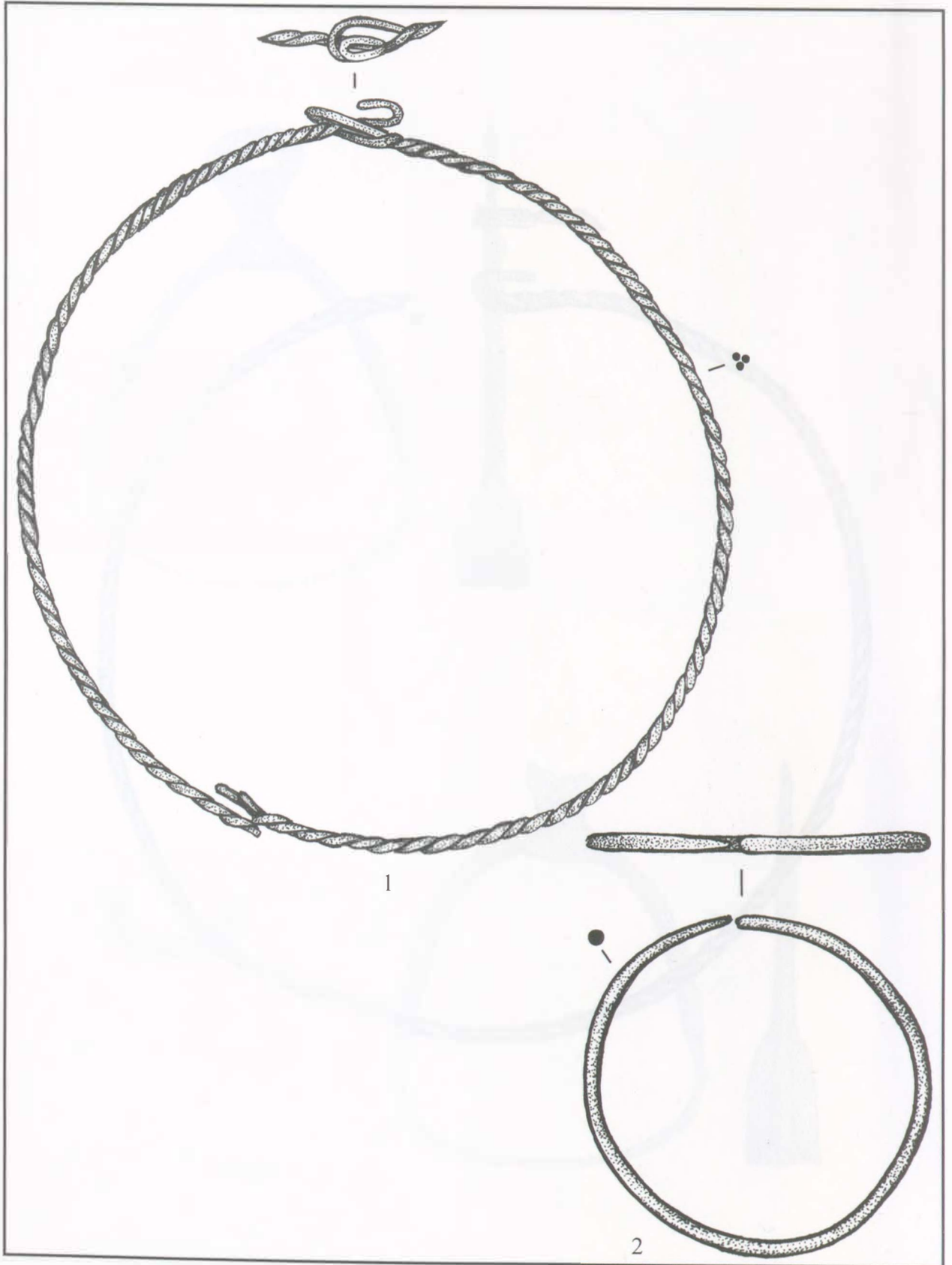

53. tábla. Rád-Kishegy 22. sír

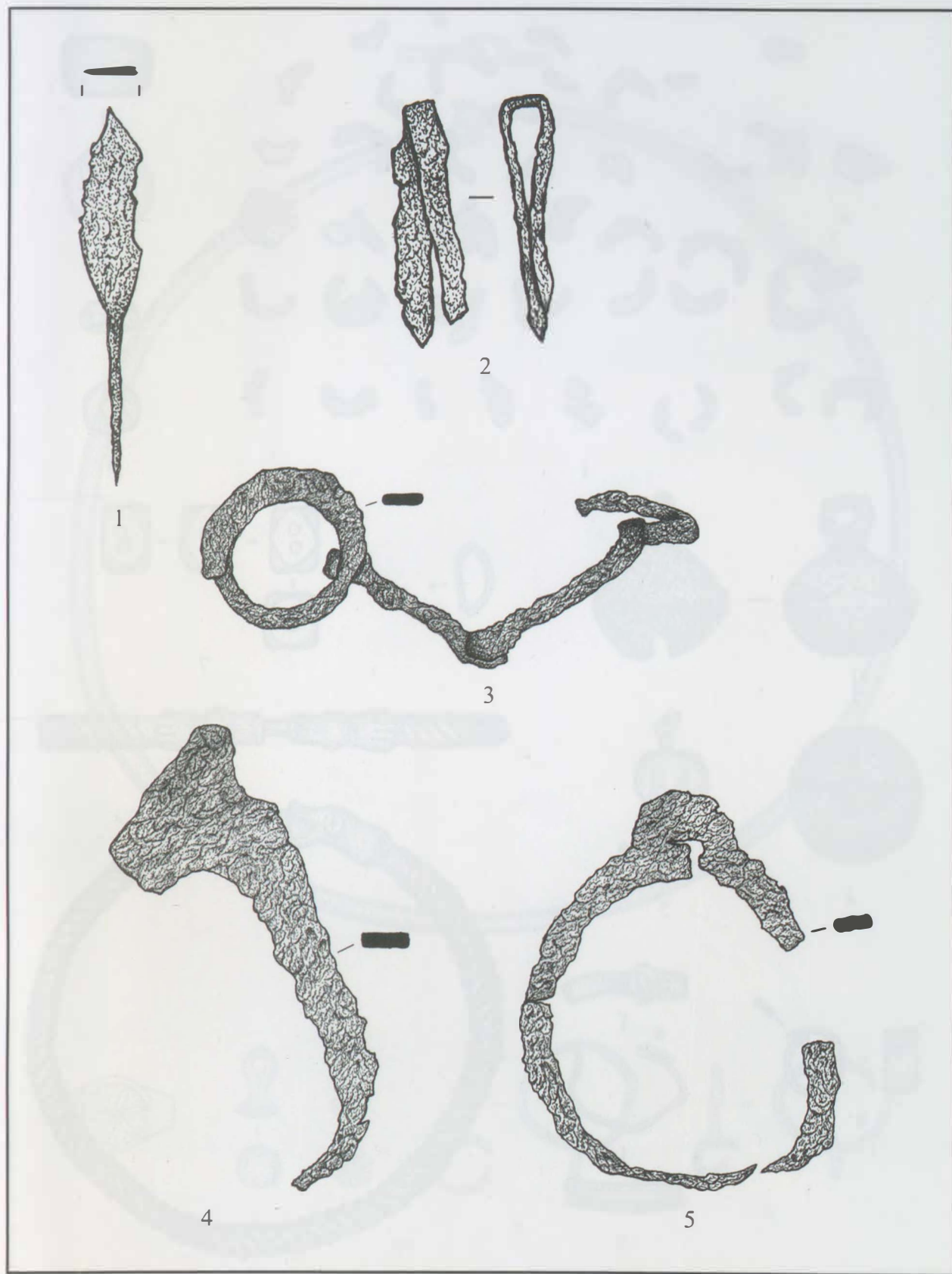

54. tábla. Rád-Kishegy 23. sír

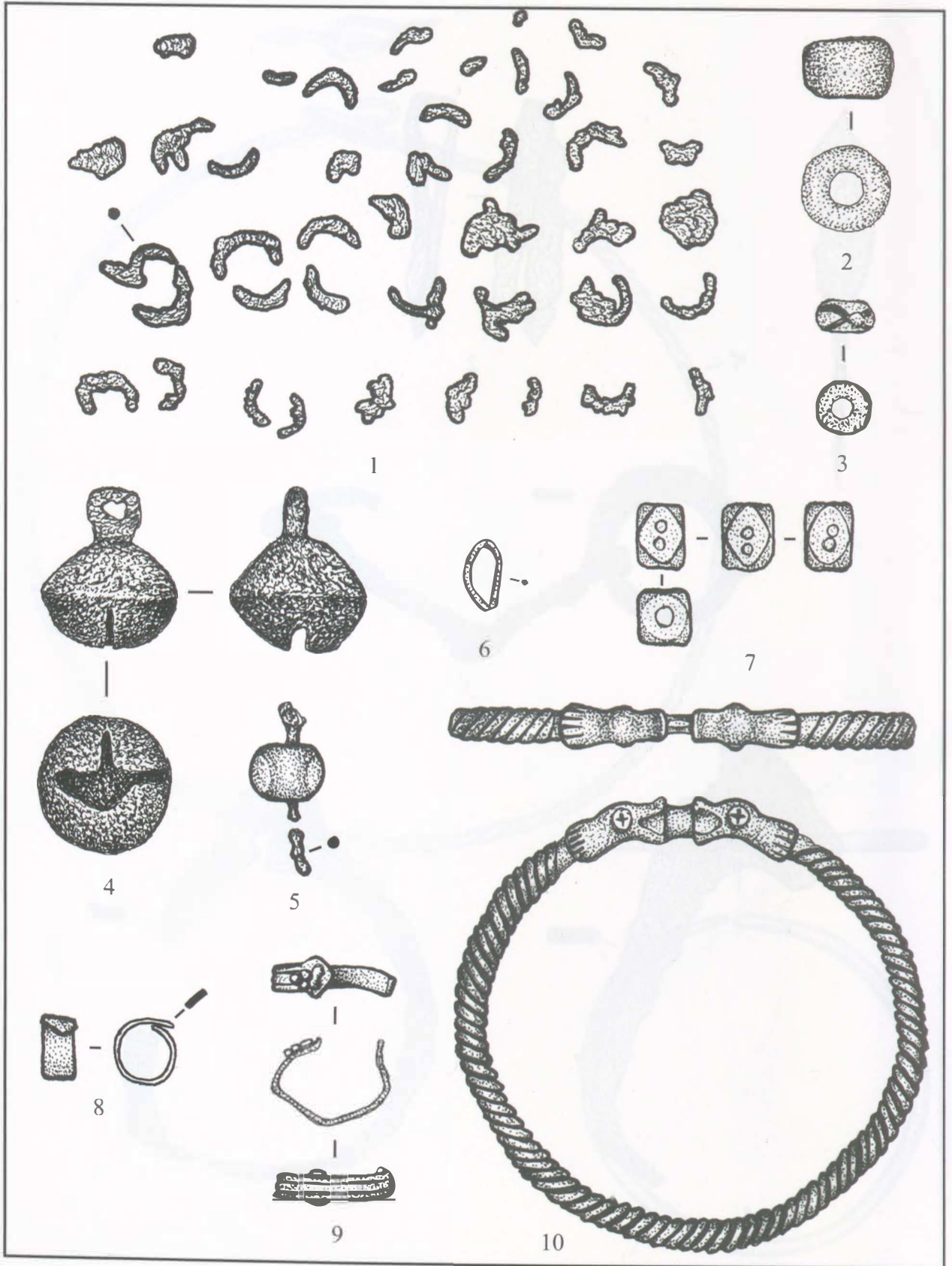
55. tábla. Rád-Kishegy 28. sír

X. TÁBLÁK

56. tábla. Rád-Kishegy, 1-2: 29. sír, 3-5: 32. sír

X. TÁBLÁK

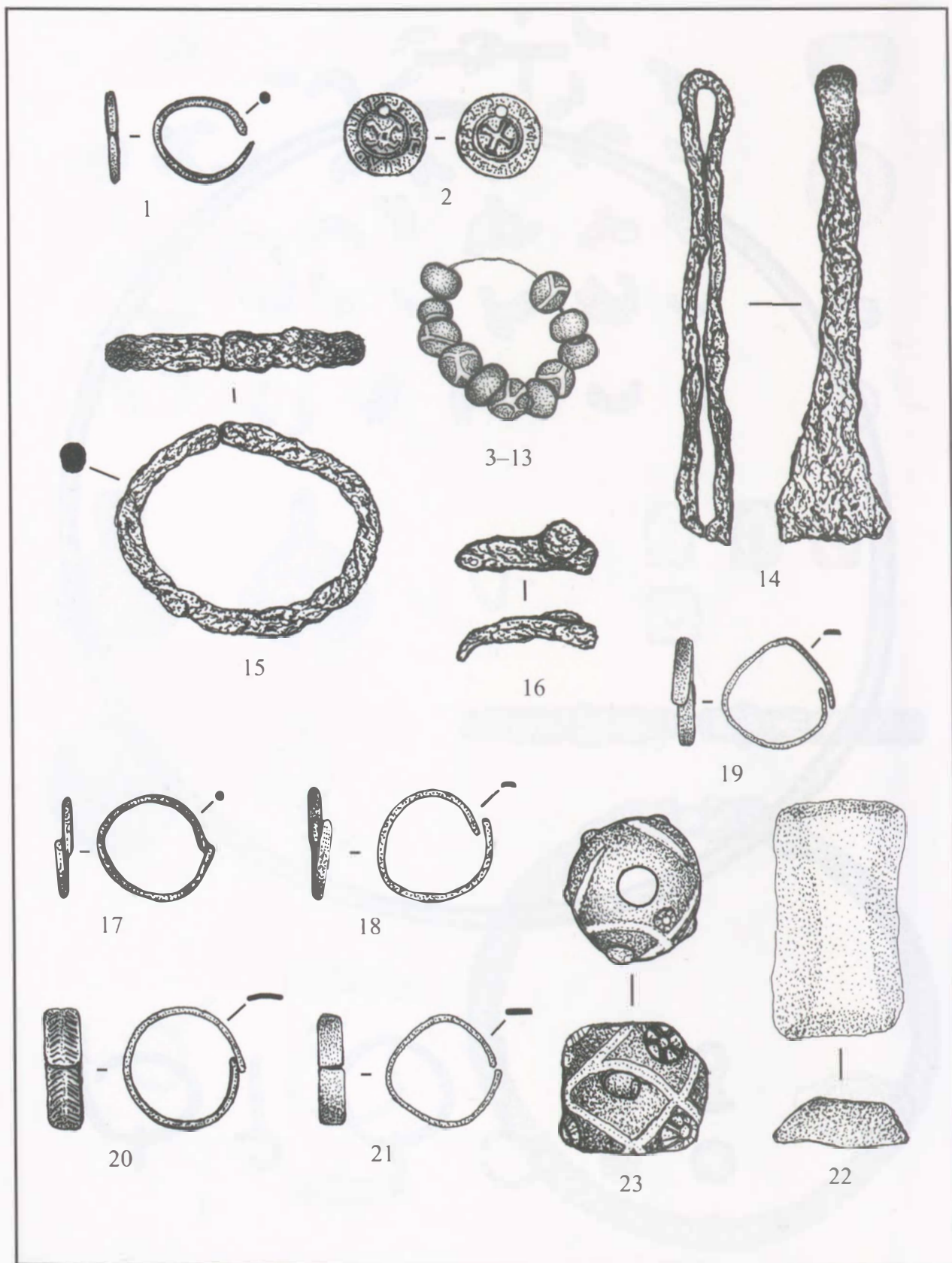
57. tábla. Rád-Kishegy, 1-3: 34. sír, 4-8: 35. sír, 9-10: 41. sír

X. TÁBLÁK

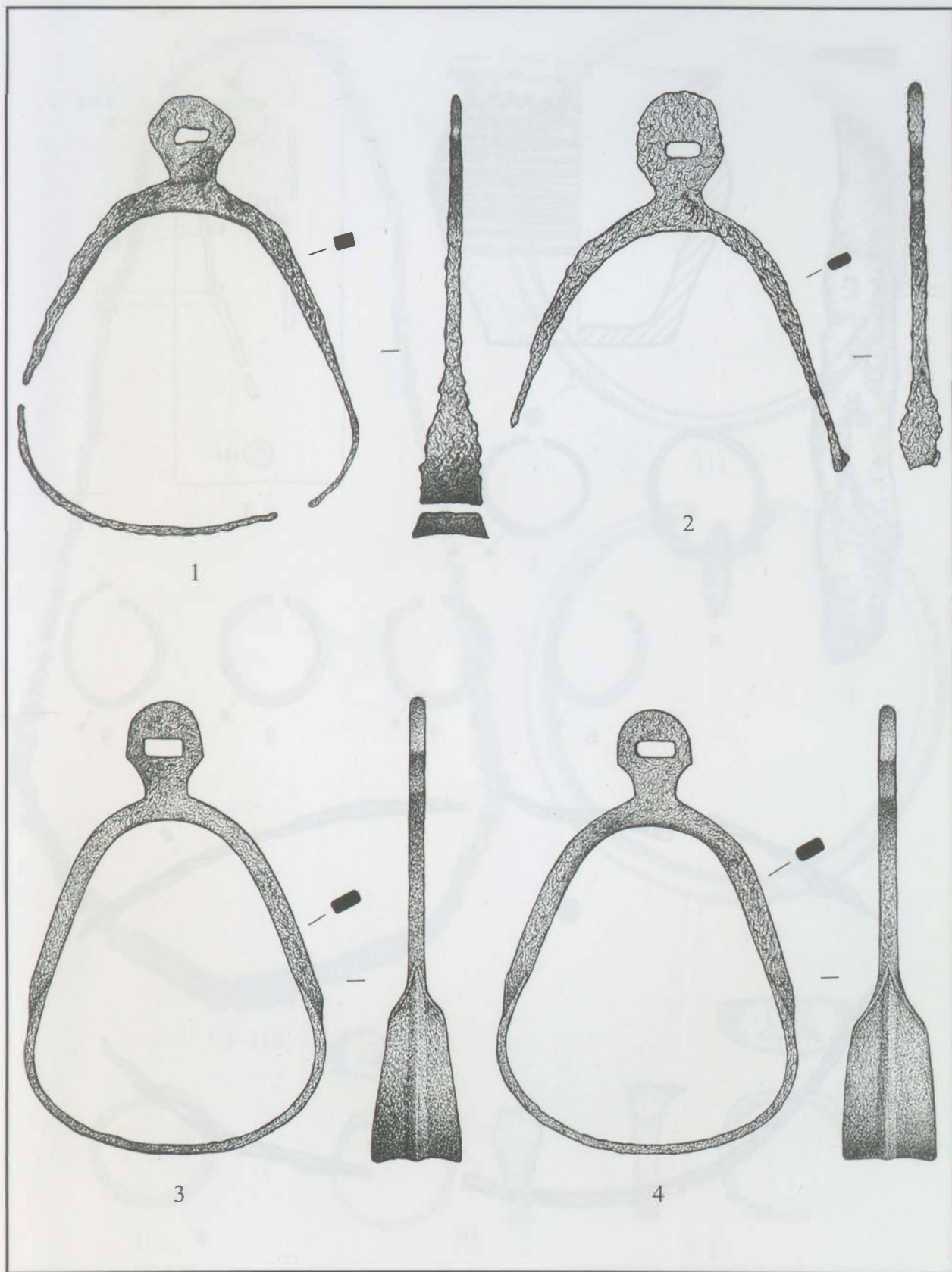
58. tábla. Rád-Kishegy, 1: 36. sír; 2: 40. sír; 3-4: 42. sír; 5-6: 44. sír

X. TÁBLÁK

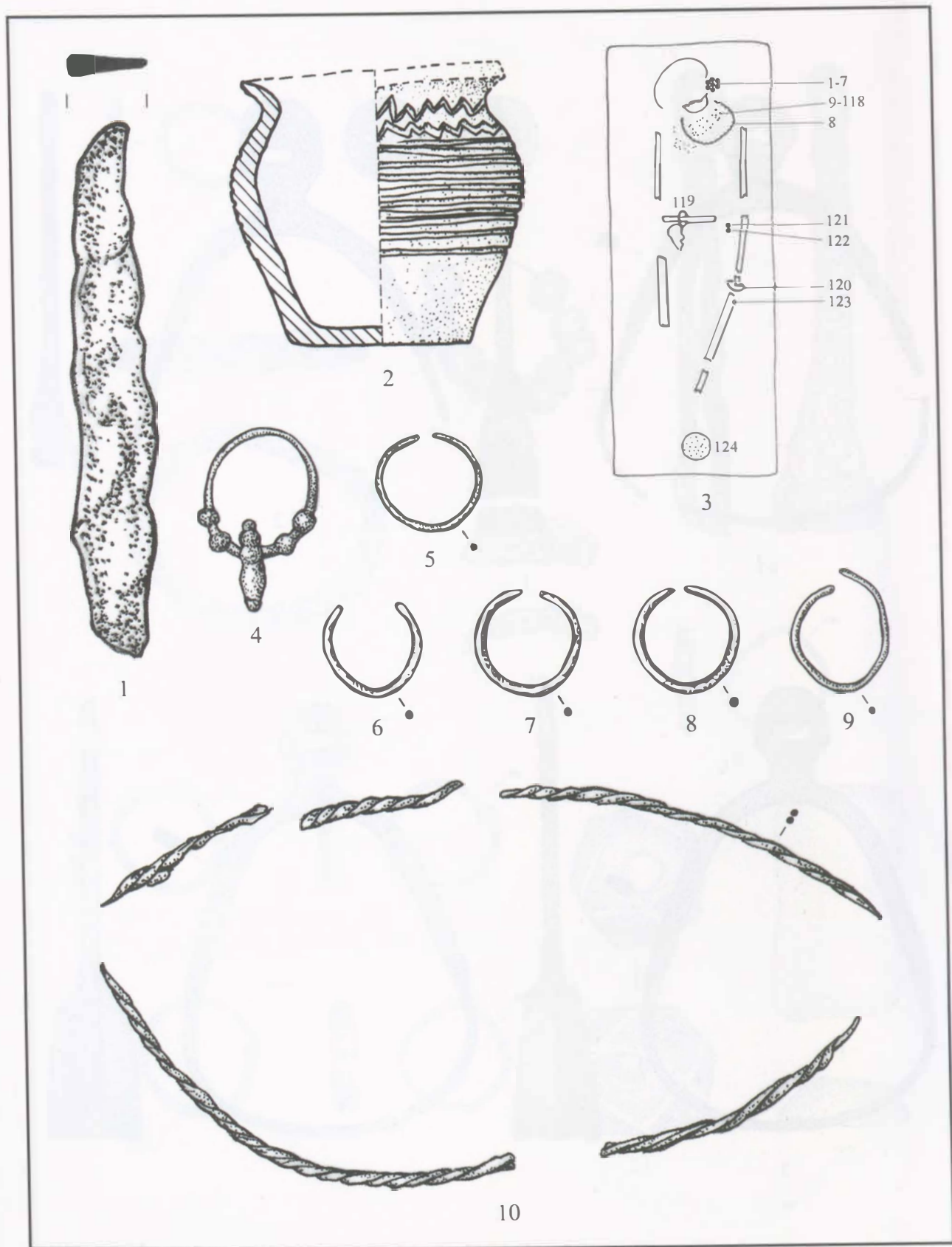

59. tábla. Rád-Kishegy, 1-16: 47. sír, 17-19: 49. sír, 20-22: szórvány, 23: Ismeretlen lelőhely

X. TÁBLÁK

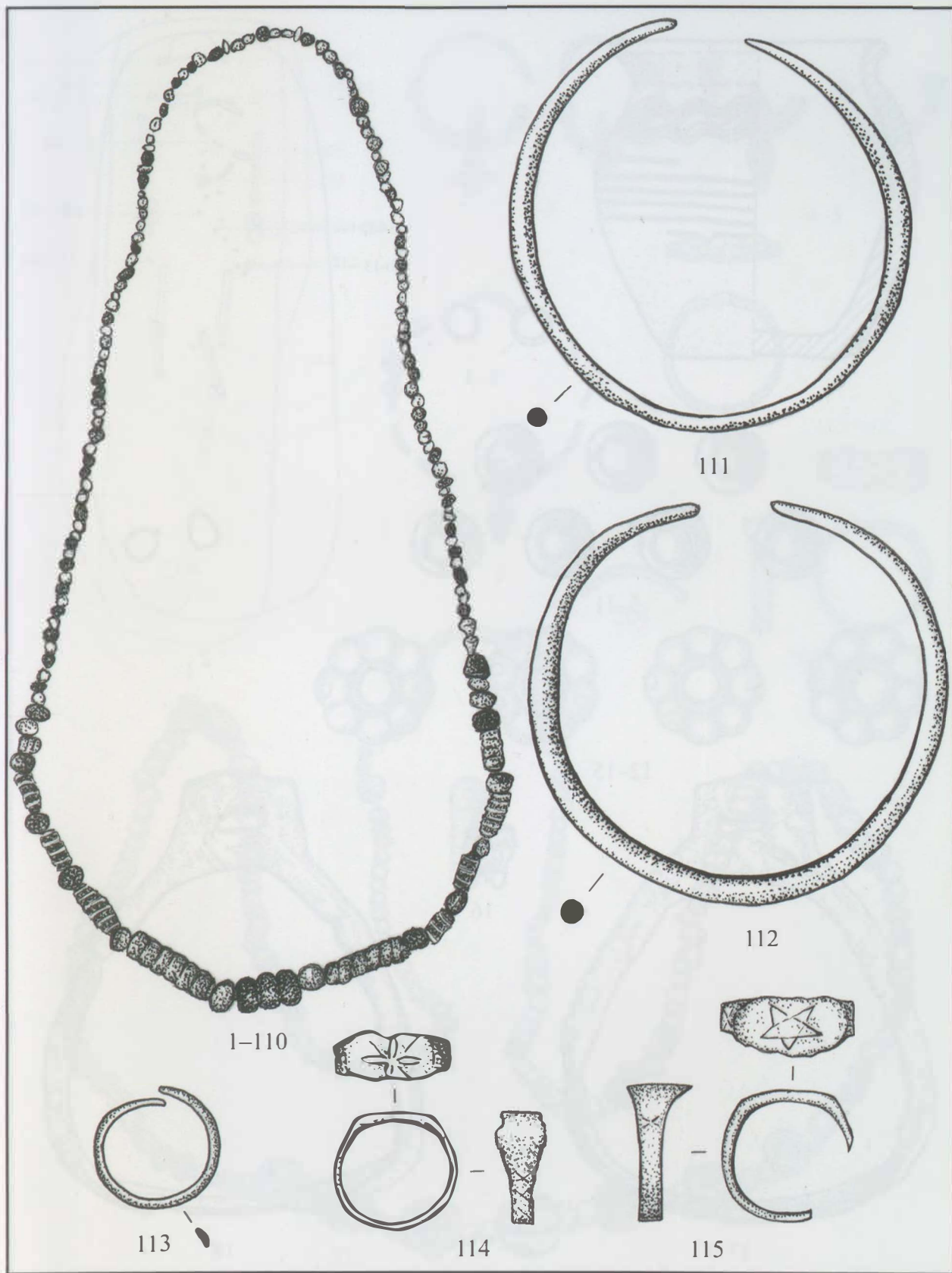

60. tábla. 1–2: Rád-Kishegy szórvány, 3–4: Ismeretlen lelőhely

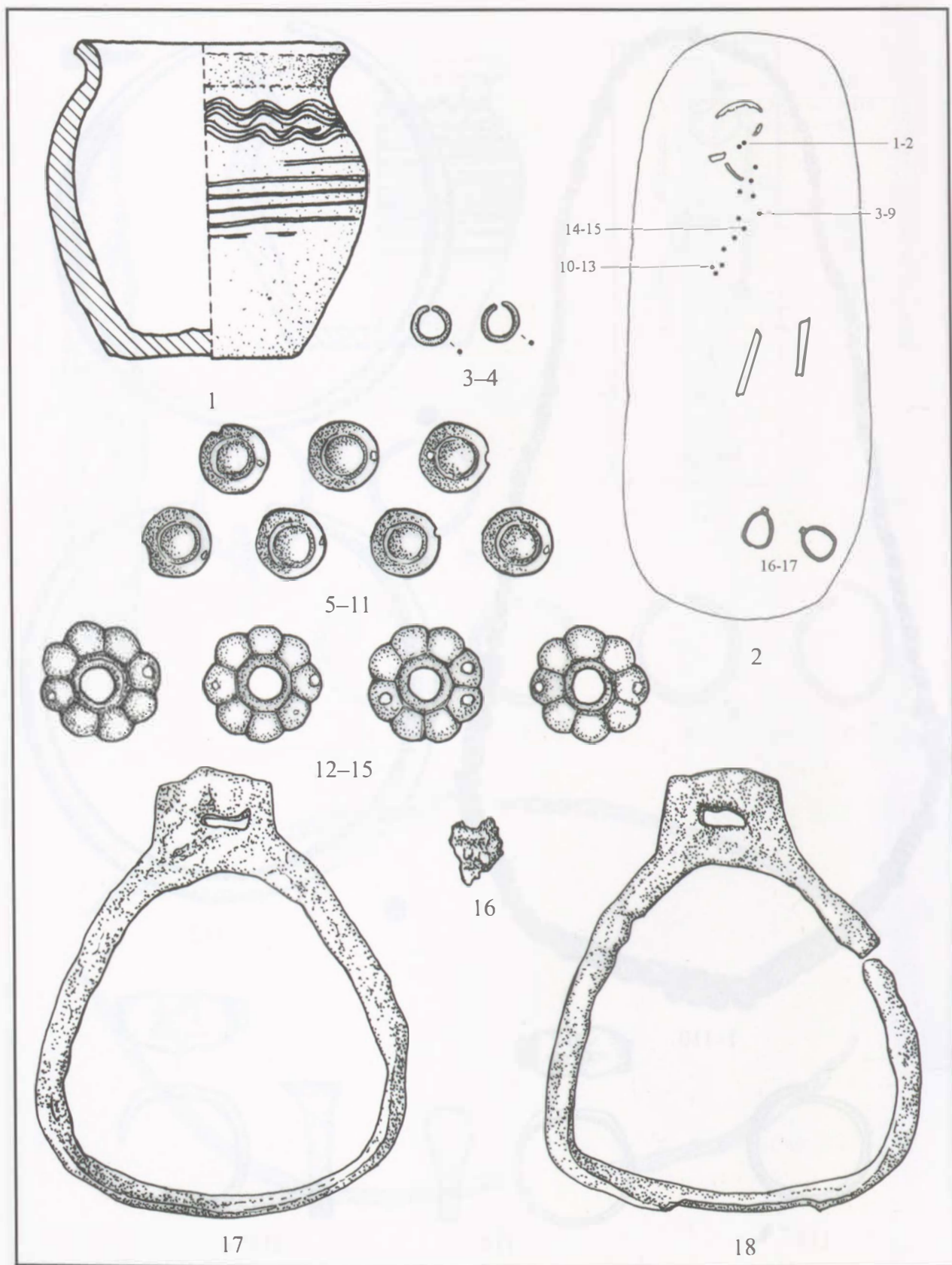
61. tábla. Perse-Bércz, 1-2: 43. sír, 3-10: 76. sír

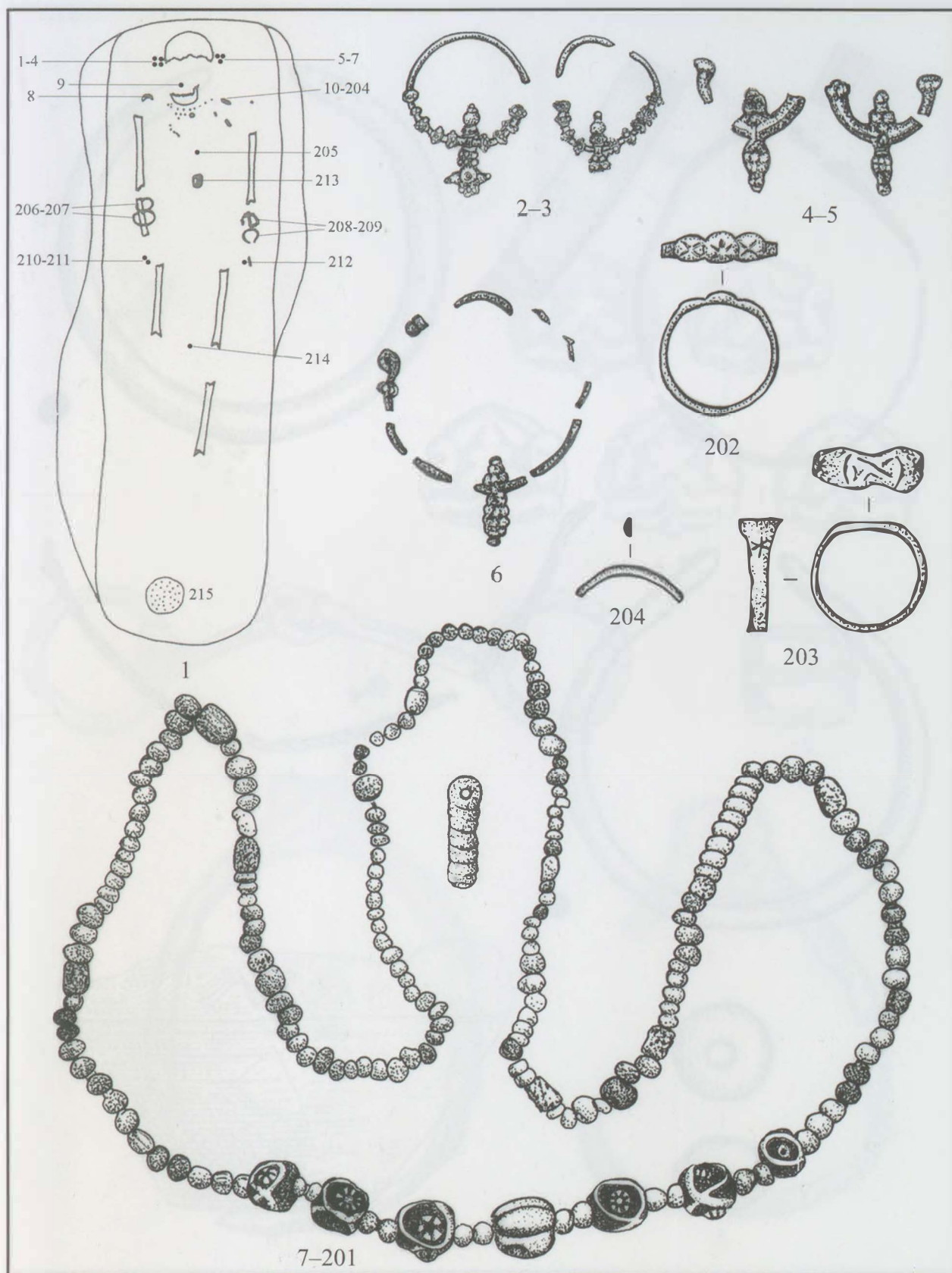
62. tábla. Perse-Bércz 76. sír

X. TÁBLÁK

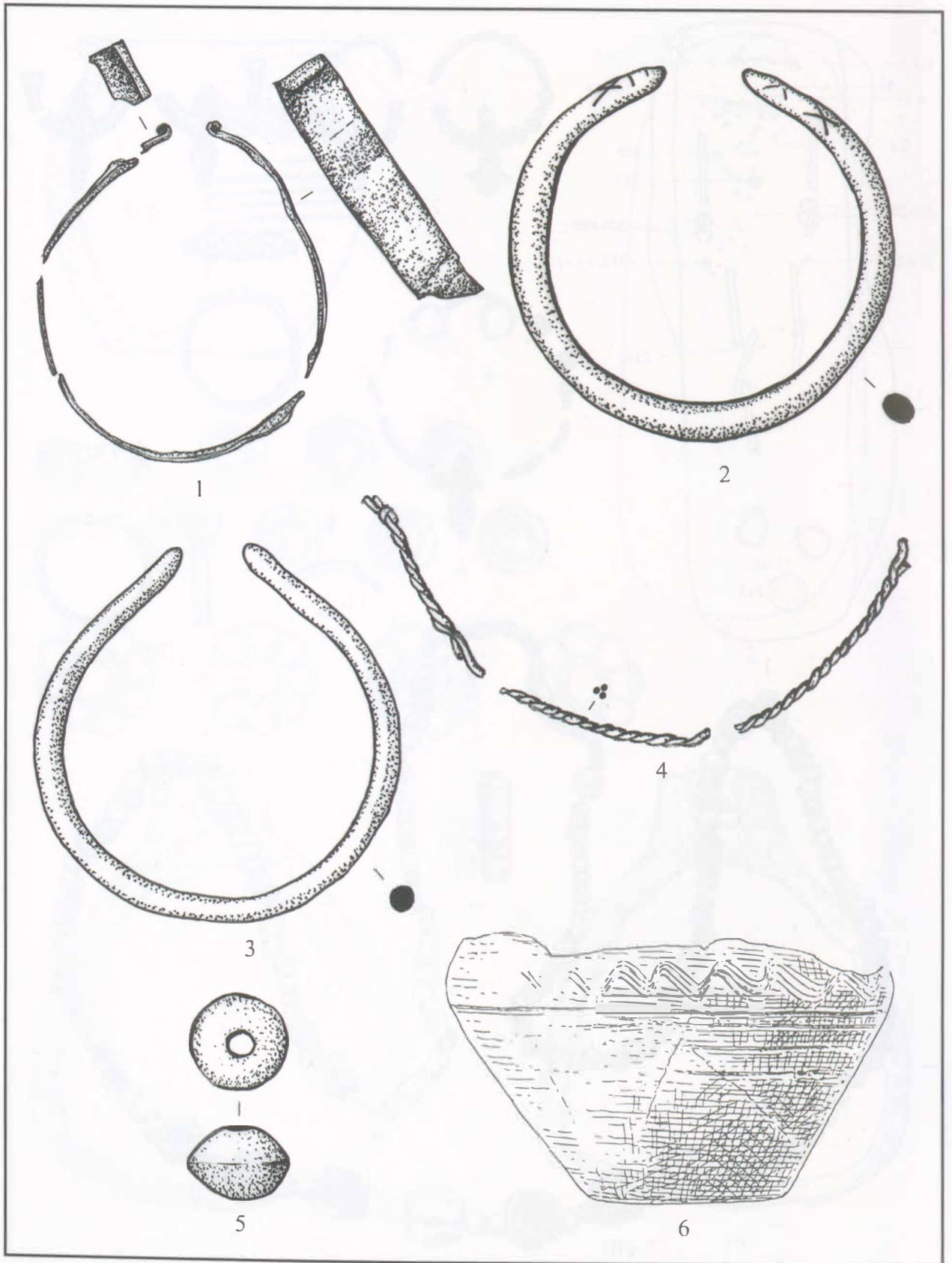
63. tábla. Perse-Bércz, 1: 76. sír, 2-18: 100. sír

X. TÁBLÁK

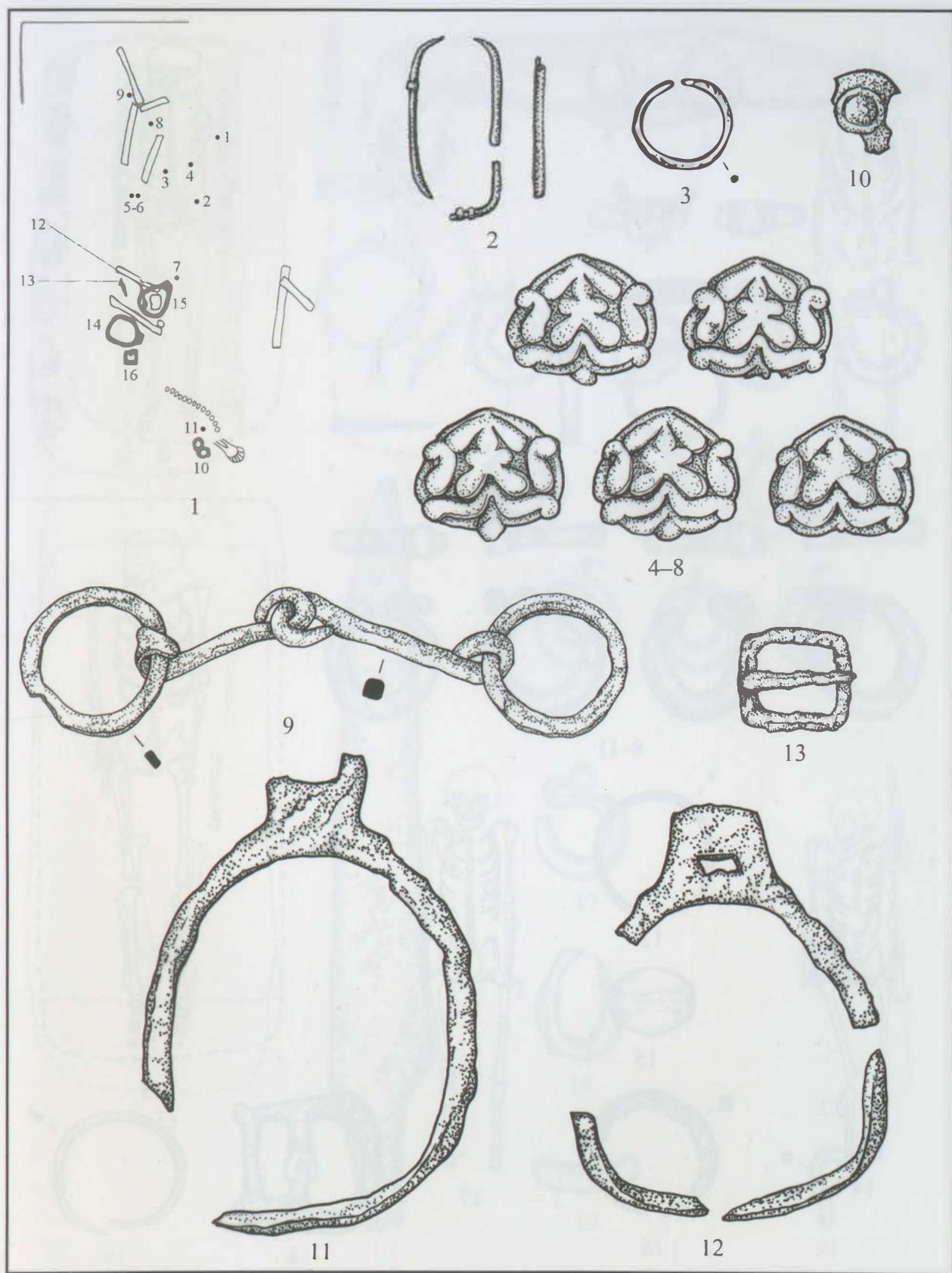
64. tábla. Perse-Bércz 101. sír

X. TÁBLÁK

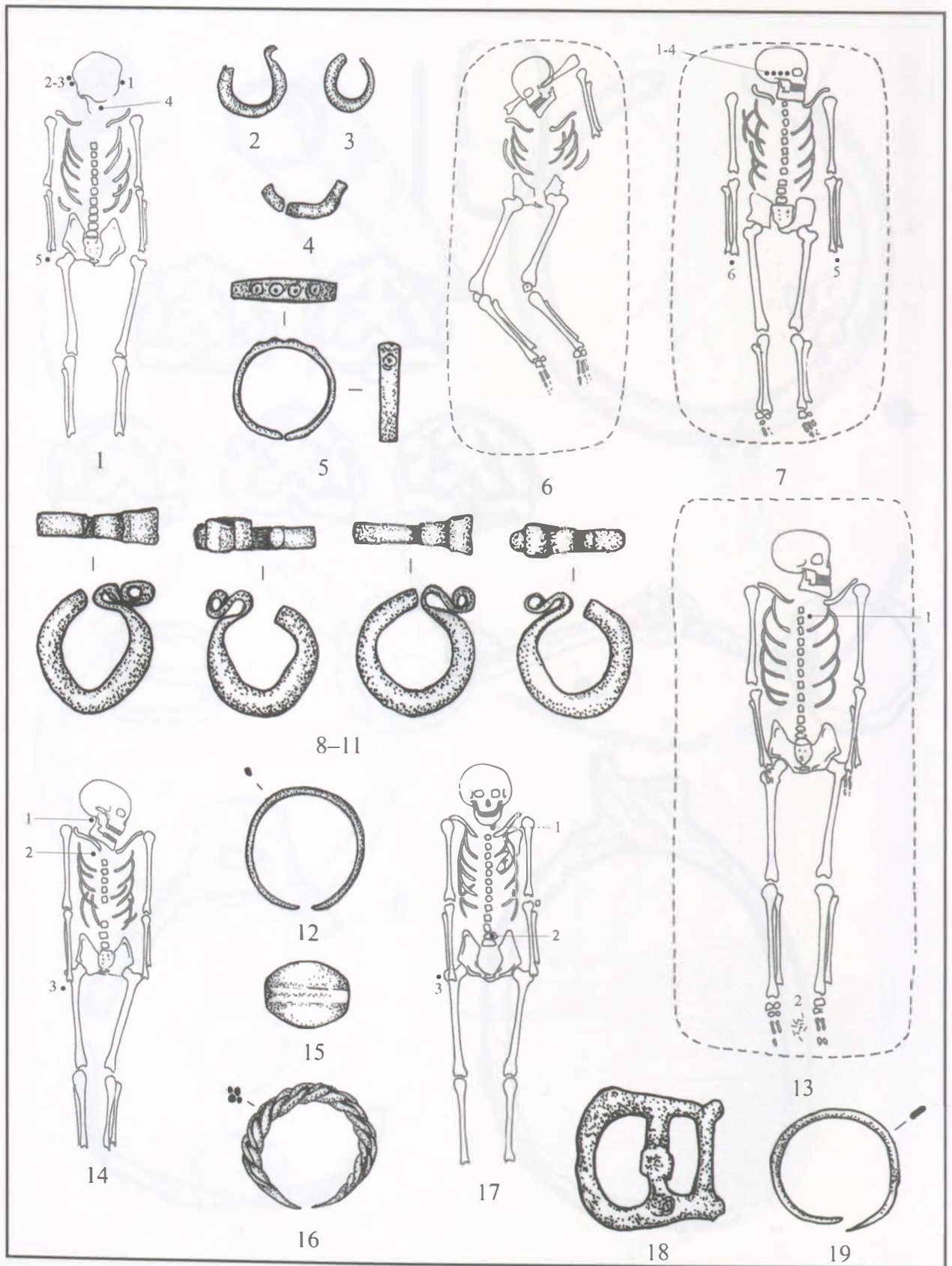
65. tábla. Perse-Bércz 101. sír

X. TÁBLÁK

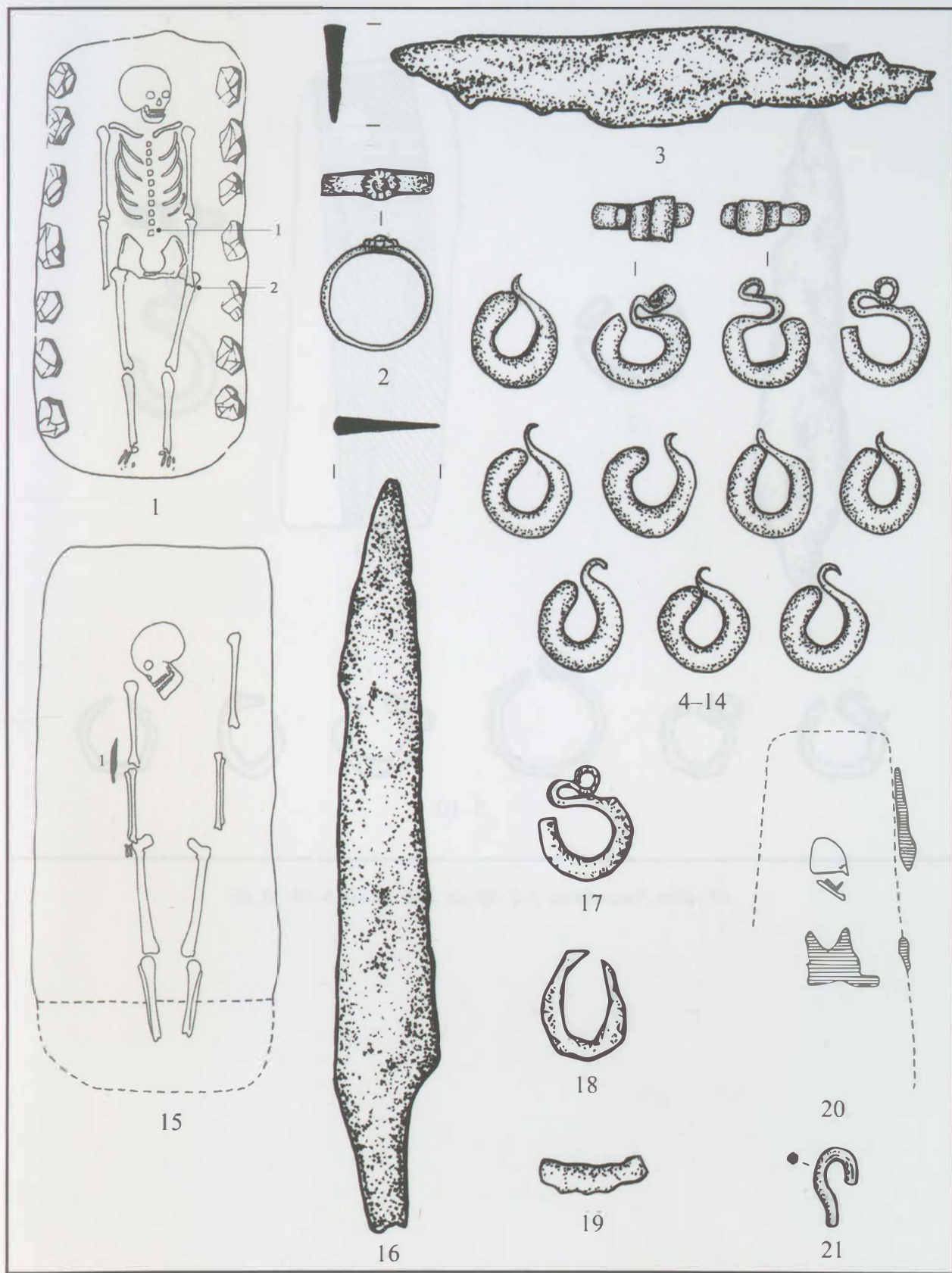

66. tábla. Perse-Bérez 103. sír

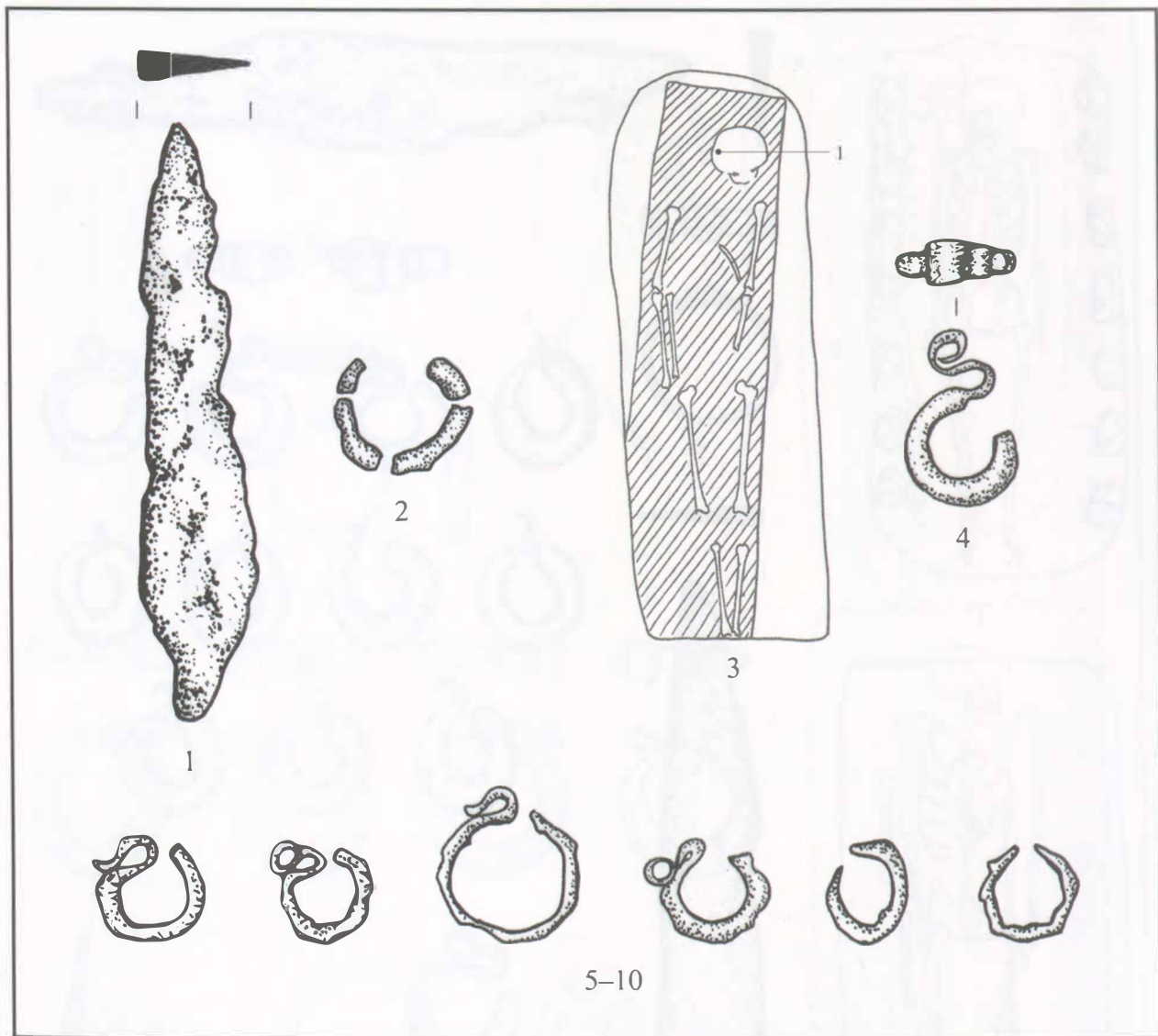
X. TÁBLÁK

67. tábla. Perse-Bércz, 1-5: 1. sír; 6: 4. sír; 7-12: 6. sír; 13: 7. sír; 14-16: 8. sír; 17-19: 9. sír

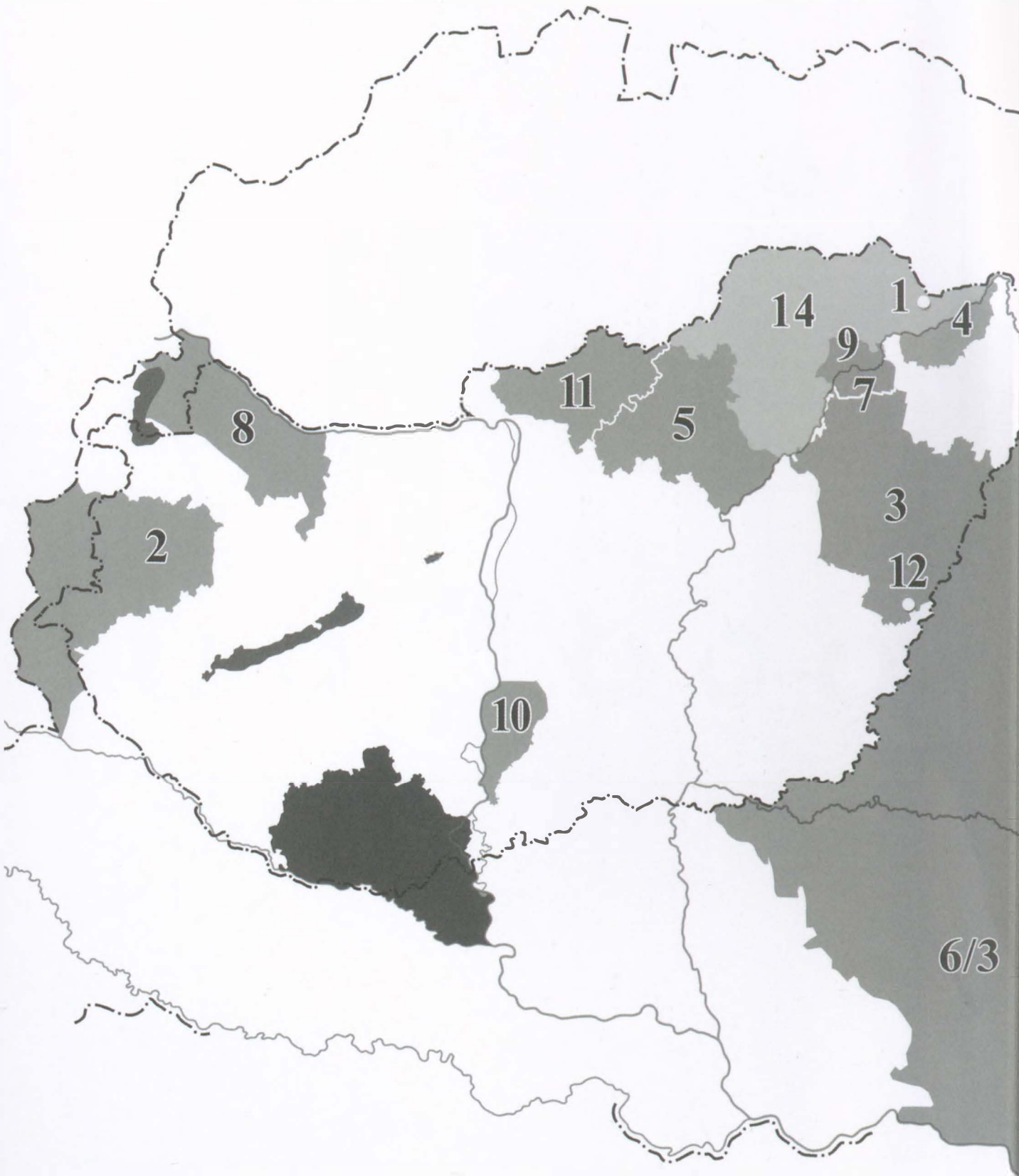
68. tábla. Perse-Bércz, 1-2: 10. sír, 3: 11. sír, 4-14: 12. sír, 15-16: 14. sír, 17-19: 19. sír, 20-21: 25. sír

69. tábla. Perse-Bércz, 1-2: 28. sír, 3-4: 29. sír, 5-10: 30. sír

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK LELETANYAGA

KISS ATTILA

Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

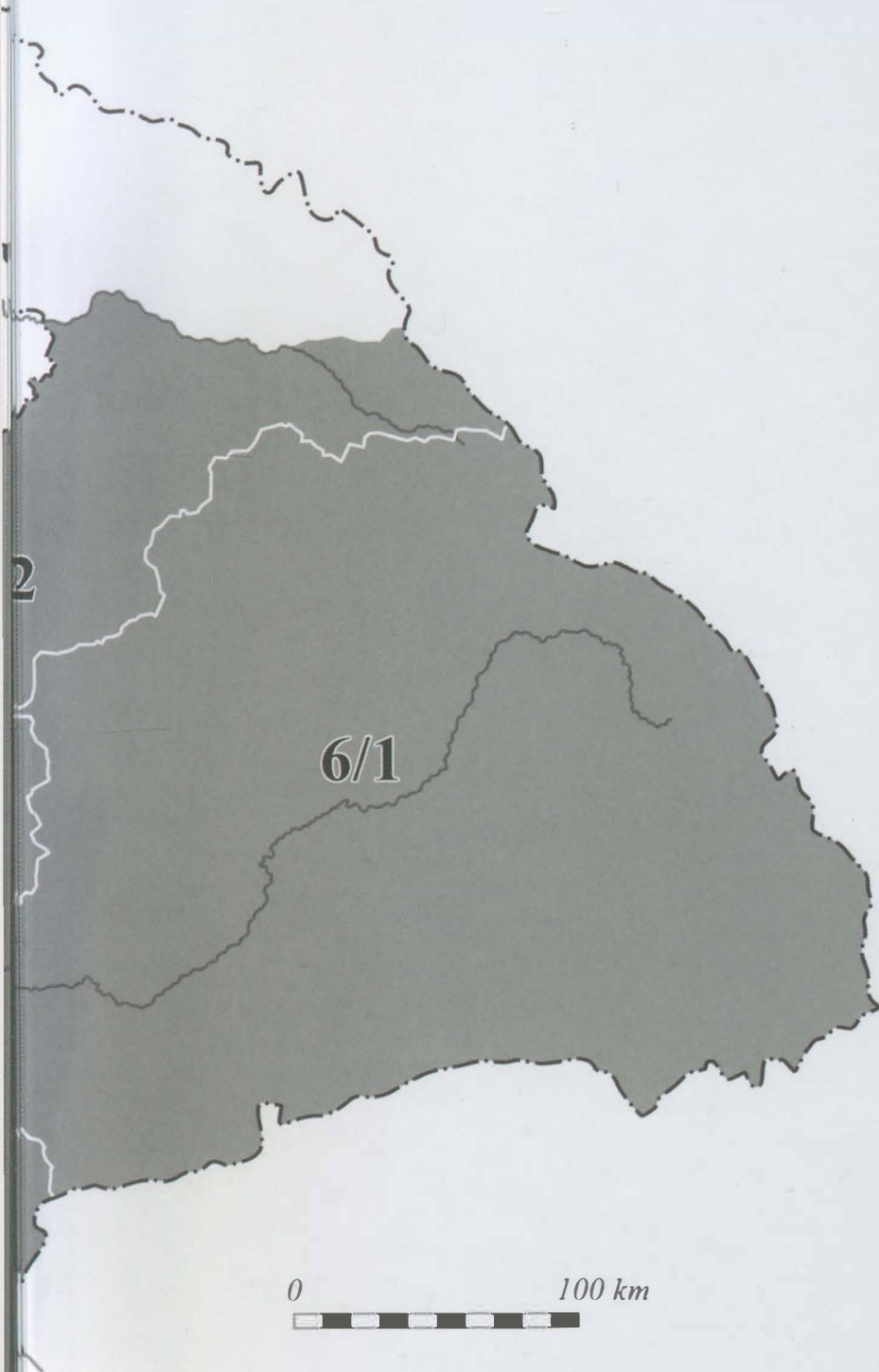
MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

1. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
2. KISS GÁBOR
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
3. M. NEPPER IBOLYA
Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
4. ISTVÁNOVITS ESZTER
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyíregyháza–Budapest 2003.
5. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
6. GÁLL ERWIN
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
7. TÓTH ANIKÓ
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
8. HORVÁTH CIPRIÁN
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.
9. KOVÁCS LÁSZLÓ
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
10. GALLINA ZSOLT – VARGA SÁNDOR
A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. – A Kalocsai Sárkőz a 10–11. században. Szeged–Budapest 2016.
11. HORVÁTH CIPRIÁN
Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2019.

Előkészületben

12. KOVÁCS LÁSZLÓ
A magyarhomorogi 10–11. századi temető. Szeged–Budapest
13. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged–Budapest
14. HORVÁTH CIPRIÁN
Borsod, Abauj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest

3990 Ft

9 789633 065310